G. CALINESCU

O P E R E

12

OPERA
LUI MIHAI EMINESCU (I)

1969
EDITURA PENTRU LITERATURA

Opera lui Mihai Eminescu, apăruta in anii 1934 — 1936, se reproduce pentru întiia data după o versiune nouă, modificată structural de autor in 1D47 şi aflată sub foroiS de şpalte cu corecturi autografe in arhiva an. Capitolele *Cultura, Fi/oT$ft,t Iroretică, Temi romantice* şi *Cadrul js^ii* au fost colaţionate şi cu textul publicat de G. Călinescu iu *Studii fi tertetâri de istorie iiterură fi fotelor* (n-rele 1-2/1956, 3-4/1956, 1-2/1957) şi s-au introdus cele cîtcra note şi modificări de aici. S-a recurs şi la ediţia publicară, rolosind-o pentru eliminarea greşelilor strecurate in ţpnltele culese în 1P48, pe care însuşi autorul le-ai fi corectat la definitivarea pentru tipar. Cu deosebire in cap. I *(.Deitritrta operei)*, G. Călinescu publică, cele mai multe pentru prima dată, manuscrisele lui Eminescu, iti lecţiune proprie. Am păstrat această lecţiune, ji numai pentru cazurile flagrante, care cereau şi sugerarea altei lecţiuni, am recurs la ediţiile curente (ed. Perpessicius pentru vtrturi, ed. Eugen Sioiion — Flora Şuteu pentru proză) şi am adăugat, in continuarea lecţiunii lui G. Călinescu, inteo paranteze ascuţite (parantezele drepte aparţin aurorului), sugestia imprumutată. Alre mici intervenţii ce ni s-au părut necesare s-au semnalat in subsol cu menţiunea (n. red.). Am adăugat un indice, pc care însuşi autorul intenţiona ^ă-J alcătuiască prefaţa), şi, ca introducere, articolul lui G. Călinescu *Conîradîeţiik ertt burgheze oglindite Ia ideoiogiti iui ILminestH*, publicat in 1904.

Ediţia a fost ingrijită In redacţie, de Andrei Husu.

CONTRADICŢIILE EREI BURGHEZE OGLINDITE ÎN IDEOLOGIA LUI EMINESCU *

Pesimismul este fructul cel mai negru al idealismului şi a dat în copt îndeosebi în secolul trecut, cînd ştiinţa st tehnica au atins o dezvoltate necunoscută veacurilor anterioare, provocînd un salt al industriei capitaliste şi implicit un antagonism între clasa exploatatoare şi proletariat. El reprezinră o metafizică ieşită din contradicţiile erei burgheze. Cireva decenii mai tîrziu, idealismul se va fortifica pe poziţiile scepticismului şi se va formula în teza «falimentul ştiinţei».

Se poate face uşor confuzie între două concepţii despre lume, aparţinînd pentru ochiul superficial «pesimismului», dar care, teoretic cel puţin, sînî distincte. Una este un rezultat al examenului ncşttinţific al lumii fenomenale ţi se numeşte «sentimentul caducităţii». Acesta tinde la descurajarea oricărei lupte sociale şi la ancorarea în absoluturi transcendentale, admise pe cale mistică. A doua concepţie neagă chiar existenţa spiritului absolut si se traduce emotiv prin mihnire sau, literar vorbind, printt-un «tău al veacului». Efectiv pesimism nihilist nu există şi Schopenhauer, budist şi platonist, ocolind punctul de vedere istoric in interpretarea fenomenologiei materiei, îşi sprijină filozofia pe abstiluturi odihnitoare pentru clerul oricărei religii.

De netăgăduit este că pesimismul a produs o nelinişte in sufletele predispuse la anxietate, că Schopenhauer însuşi este un mizantrop şi un intelectual de umoare sumbră, care, ieşit din clasa burgheză, a întimpinat mari dificultăţi şi

* Publicât în [/j/a romântastă, I')64, nr. 4—5 (n. red.j.

dezamăgiri în cariera lui. Ideologia creştină a fost la începuturile ei un proces al deşteptării de clasă a lumii mai mult sau mai puţin sclave, o organizare celulară împotriva cultului păgîn administrativ şi opresiv. Pesimismul modern e una din crizele premergătoare unei prefaceri totale a structurii societăţii.

Născut în Î850, M. Eminescu îşi desfăşoară copilăria într-o epocă a privilegiilor şi a dominaţiei feudal-moşiereşti, nu Fără ecoul revoluţiei dc la 1848. Un om nou ca Gheorghe Eminovici. fără avere şi prestigiu social, precum şi fără viziunea clară a viitorului, nu vede altă soluţie imediata, spre a scăpa dc subjecţiunea faţă de un mare boier-moşier decît a-şi cumpăra un titlu de boierie măruntă şi a se arunca in afaceri de exploatare agricolă, devenind însuşi LUI mic proprietar. Etimologic, el este un proletar, un prolific, cate va ajunge la situaţia de a nu-şi putea căpătui progenitura prin diviziunea pămîntului. Primind o educaţie superioară, copiii acestor oameni noi au nevoi spirituale mai înalte, ce nu se pot satisface cu precarele venituri ale unui mic cultivator de pămînc. Ei intră in mod ratai în pătura administrativă a noului stat burghezo-moşiereresc, îritîmpinind toate mizeriile instabilităţii. Cind dar Eminescu se duce la Vîena şi la Berlin să asculte cursurile filozofice, plin dc incertitudinea viitorului, e foarte dispus, deşi jovial din fire, sa fie sedus de stilul amar al pesimismului, el care către sfîrşitul vieţii, bolnav şi nenorocit, va face profesie francă dc anti-pesimism. Examenul sumar al filozofiei idealiste post-kantiene, cu tonurile ei depresive, ne ajută să înţelegem cum filozofia teoretică aplicată la realităţile vremii se converteşte la M. Eminescu in critică socială.

Ed, von Hartmann, pesimistul pe cate Eminescu îl va dezavua, vorbea de pesimismul lui Im. Kant şi nu fără dreptate. Idealiştii sint Analişti, avind despre univers o concepţie teleologică. Pe ei ti interesează nu cauzele, ca pe noi, ci cauzele finale, scopul către care merge lumea. Iar acest scop, în spaima absurdă de neant, nu-1 concep decît în termeni spiritualişti. Finalitatea consolantă ar fi spiritul, conştiinţa sublimată de calitatea de funcţie a materiei organice, imaterialul, necontîngentul, supra-istoricul, invariabilul, absolutul. Cu regret, Kant e silit să admită că absoluturile, obiect al raţiunii pure, scapă capacităţii noastre de analiză, dînd naştere, cînd le înfruntăm, la propoziţii antinomice. Cunoaşterea noastră pozitivă se reduce la cîmpul relaţiilor fenomenale, care ue este dat în intuiţie şi prelucrat prin facultatea generalizatoare ce se cheamă Înţelegere (Verstand). Spre a explica obiectivitatea percepţiei şi caracterul de necesitate al judecăţilor, Kant vine cu teoria cadrelor transcendentale, sau apriori ale subiectului, care la nivelul percepţiei sint spaţiul şi timpul. Cu toate acestea, obsedat dc nespaţial şi atemporal, continuă a admite un *an stih,* un *etwas* pe care il constată, teoretic, inaccesibil. într-asta constă pesimismul său, mai bine zis melancolia lui metafizic;!. Pe drept cuvint, materialismul ştiinţific neagă existenţa unui *etivas* absolut. Obiectul oglindit în subiect nu este decit lumea fenomenală, cu desfăşurare istorica şi dialectică, supusă în condiţionarea reciprocă a fenomenelor legilor cauzale. Raţiunea pură şi obiectul pur opus impurităţii materiei sint himere.

Kant caută totuşi să deschidă o fereastră spre obiectul «in sine», prin critica judecaţilor dc valoare, estetice şi etice, aplicabile in spaţiul activităţii spiritului. Imperativul categoric (« poartâ-te astfel încît conduita ta să devină o regulă universală») i separe o afirmare a spiritului absolut. Scoasă de sub regimul empirici, pusă sub semnul iraţionalităţii sentimentului, speculaţia lui Kant duce la o incertitudine asemănătoare cu pariu] lui Pascal, considerat şi acela de materialistii ştiinţifici un pesimist. Traducîndu-1 cu metafora noastră, pariul lui Pascal ar suna astfel: Te afli in plin ocean pe o corabie in flăcări. Dacă rămii pe ca, vei pieri carbonizat, dacă te atunci în valuri, te vei îneca, nu fătă o vagă şansă de a fi salvat. Şi-ntr-un caz şi altul vei muri, dar oricum sărind în apă ai o slabă speranţă.

J. G. Fichte, persiflat de Eminescu după exemplul lui Schopcnhaucr, este creatorul idealismului transcendental sau subiectiv, enormă fantazie catedratică. Distincţia kantiană intre subiect.şi obiect, între eu şi non-eu este o tautologie, fiindcă obiectul nu este dat în subiect, fiind o condiţie a definirii lui. Proprie subiectului este fapta, libertatea creatoare. Acel *elwas* nu este inabordabil, obiectul nu există dincolo, ci se oferă nemijlocit şi intuitiv în noi sub antinomia libertate-natura. înseamnă oare că universul fenomenal este opera mea, ca subiect? Nu, zice Fichte, insă adaugă: este efectul reflecţiunii în timp şi spaţiu a unui Eu absolut, care creează, maî degrabă visează, un univers

concret cu coparticiparea unei sume dc euri, printre care Eu, Fichte, moment tangibil dintr-un focar absolut. Avem de a face cu teoria omenirii ca esenţă înlăuntrul unui Eu transcendental, nu insa şi transcendent, cteînd lumea liber şi ascensiv. Totul e o maşinărie speculativă romantică, de un idealism nebun şi impetturbabil, Cînd ne dăm seama că n-avem pe calea măcar a unei oricit dc vagi reminiscenţe intuiţia de a fi paiticipat la crearea soarelui şi lunci, sistemul se prăbuşeşte şi cădem în *WeStschmer\.*

Nu trebuie să ignorăm o mică latură pozitivă. Fichte reedita sistemele panteistice umaniste, de tipul aceluia al lui Giordano Bruno, Aceste sisteme de inspiraţie magică încercau să umanizeze universul, presupunîndu-I creaţie a unui macroantrop sau «animal unic» în corespondenţă ierarhică cu microantropii constituind tot atîtea micro-cosmuri. Lcibniz — mai tlrziu — refăcea această filozofie pan-umanistă în Monadologia lui. Monadele erau nişte atomi spirituali, oglindind sincronic activitatea unui sistem de monade inspirate dc un arhitect cosmic absolut. Aceşti gînditoti voiau să afirme demnitatea omului, capacitatea lut de a construi. Umanistul de azi e preocupat şi el de demnitatea omului. Dar se ştie că natuta se supune legilor lumii fenomenale, că spiritul nostru c o funcţie superioară a materiei care nu a creat lumea, dar cate poate, prin teorie şi practică, să precipite unele ptocese şi să modifice aspectele circumstanţe ale naturii, conform legilor ei înseşi. Voinţa de construcţie nu se confundă cu infatuarea idealistă. Cît despre «şarlatanul», «frazeologul» Hegel, atît de execrat de Schopenhauer, acesta e un finalist notoriu, deci un spititualist care prevede cariera spiritului de la formele lut cele mai obtuze pînă la treapta de spirit pur. Meritul său stă in a fi introdus conceptul de istorie in fenomenologia spiritului şi a fî profesat raţionalismul în epica acestuia, aplicînd dialectica la procesul istoric. K. Matx a păstrat istoricitatea şi dialectica, a înlocuit fenomenologia iluzorie a spititului cu fenomenologia materiei şi finalismul cu raportul de la cauză la efect verificabil experimental.

Schopenhauer a exercitat asupra lui Eminescu un puternic prestigiu, fie şi numai de stil filozofic şi polemic şî multe fantezii cerebrale cc par a veni de la alţi gînditori provin de la filozoful amar, al cărui sistem se înrudeşte mult cu construcţiile umaniste, cu singura deosebire că e din mar-

mură neagră funerara. Ca şi Fichte, Schopenhauer porneşte direct de la dualitatea subiect-obiect, exprimată in reprezentare. Die Welt ist meine Vorstellung, lumea este reprezentarea mea. Ce este das Ding an sich, putem intui introspectiv, aproape somatic, nu în aspectul contemplativ al subiectului, ci în acela practic. Este voinţa oarbă de a trăi, cate exacerbată de conştiinţa devine dureroasă. Prin analogie ne dăm seama că elementul identic al tuturor existenţelor şi în fine absolut realul, mototul universal inexplorabil pentru Kant este aceeaşi voinţă. Lupta pentru existenţă a fiinţelor conştiente apare ca o dramă şi Schopenhauei caută în chip paradoxal mijloace de apărare împotriva exultantei vieţii spre a limita durerea. Fericirea devine o negaţie şi o mişcare de regresiune spre regnul vegetal şi cel mineral. Psihologiceşte, chiar şi fără un studiu amănunţit al societăţii burgheze în mijlocul căreia trăia, rezultă că filozoful era speriat de egoismul indivizilor, de lipsa lor dc scrupule, precum şi de lupta de clasă din ce in ce mai acută. Inapt dc a combate, Schopenhauer ocolea baricadele şi construia sarcastic un sistem platonician sub raport teoretic, ascetic sub acela practic.

Platonismul constă in adoptarea teoriei prototipilor, adică a formelor eterne în care se obiectivează voinţa şi care in limbaj naturalistic sîiit regnurile şi speciile. La rîndul lor acestea se individualizează fenomenal. Scandalul idealistic stă în faptul că Schopenhauer încearcă a salva din istorie individul însuşi proiectîndu-l pe un prototip etern. Individul empiric este realitatea la infinit a unui caracter metafizic. Termenul *aeon* şi *arcboius* ce apar în proiectele eminesciene sint în tradiţia concepţiilor magic-panteistice ale Renaştetii, a lui Van Helmont de asemeni, şi capătă la poet accepţia caracterului individual inteligibil, adică metafizic, în secolul în care orice concepţie despre lume e obligată să ţină seama de concluziile pozitive ale ştiinţelor, pesimistul german se pierde in reverii hoffrnanniene, prinzîndu-se de ipoteza reîncarnării. Palingenczia este pentru el reintocmirea eternă a individului sfărîmat în zona fenomenală prin reimprimarea caracterului metafizic, comunicarea subiectivă între etapele istorice făcîndu-se in virtutea unei reminiscenţe a identităţii oricît de obscure. Consolat dc a se reîntocmi întru veşnicie, Schopenhauer spera si-şi păstreze palingenctic şi dinele, un pudel părînd a fî mereu

acelaşi, dai care, cîinii fiind muritori, era din cind in cind altul, filozoful considerindu-1 totuşi prototipistic identic.

Caracteristică este concepţia despre artă a lui Schopenhauer. Viaţa fiind suferinţă, filozoful caută un ouietiv, o zonă calmă in care voinţa să fie negată. Artistul contemplă neconceptual ideea eternă dincolo de orice determinaţie, atingînd astfel starea de indiferenţă pe care o dă cunoaşterea obiectului pur. Genialiratea este tocmai deplina obiectivitate a artistului nepăsător şi rece. Contemporan cu V. Hugo, care se proclamă ca poet uti conducător al luptei dc stradă, Schopenhauer repudia polemica.

Şi sub raport etic, filozoful pesimist deconsilia orice mişcare dc construcţie fiindcă implica adversitate, luptă, şi deci durere, şi recomanda in fond somnolenţa şi starea vegetativă a plantelor prin asceză.

Dacă Eminescu, spirit impetuos şi combatant, n-a adoptat ataraxia schopenhaueriană, a împrumutat totuşi, mai mult decît se crede, stilul şi tematica idealistului încruntat. *Sărmanul Dionis* e o nuvelă fantastică în maniera Theophile Gautict. A-i face proces ideologic este fată sens, conţinutul adevărat fiind dincolo de fabulosul filozofic. Indus în eroare dc poetul însuşi, care crede a face o aplicare a teoriei kantiene a transcendentalităţu formelor intuiţiei, mulţi au luat în serios acest unghi de vedere cate prezintă serioase absurdităţi. Timpul şi spaţiul fiind «numai în sufletul nostru», îşi zice Dionis, mă pot deplasa in lună, dacă vreau, in trecut şi în viitor. Kant se limitează a afirma ca tot ce face obiectul percepţiei noastre se aşează in chip necesar în determinaţiuni spaţiale şi temporale. De nu intimpinăm nici un obstacol fizic putem face ascensiunea in lună. Dar să nc-ntoarcem în trecut, in epoca lui Alexandru cel Bun, este cu neputinţă, pcnttu că ordinea fenomenelor tempotale scapă oricărui amestec al conştiinţei. Totuşi Eminescu nu face o eroare aşa de grosolană. Eroii săi Dan — Dionis, Măria Mesteacăn — Măria, Ruben — Rivcn sînt indivizi metafizici arheî, care se deplasează prin reminiscenţă în toate ipostazele palîngenezei lor. Totdeodată, monade spirituale dintr-un univers spiritual concentric, oglindesc printr-o armonie prestabilită toate momentele creaţiei orizontal şi perpendicular. Toţi termenii, unii de-a dreptul fichteeni, sînt în Schopenhauer.

Merită citeva cuvinte şi pesimismul Iui Ed. von Hartmann. Acesta era mai mult kantian şi hegelian criticind concepţia anistorică a lui Schopenhauer, quietismul, asceza şi caracterul inteligibil. Fără a spune un lucru tu totul nou, Hartmann punea accentul asupra instinctului, care ar fi o faptă finalizată fără conştiinţa scopului. Cuvîntul «instinct» va ieşi des din pana lui Eminescu.

în 1888, constatînd că în Germania pesimismul lui Schopenhauer şi al lui Hartmann sînt la modă, deplingea aspectul lui întunecos şi disperat. Recunoştea tui Schopenhauer meritul dc a fi denunţat frazeologia idealiştilor postkantieni şi explica prea bine cauzele sociale ale pesimismului, recunoseînd că sensul vieţii stă in bucuria de a trăi şi in luptă.

«...această critică meritoasă a frazeologiei deşarte a descoperit şi formele civilizaţiei, ne-au descoperit necesitatea dc a trăi in mijlocul unor instituţii ce ni se par mincinoase şi ne-a făcut pesimişti. în acest conflict pierdem adeseori bucuria de a trăi şi dorinţa de a lupta . . . »

Din ceea ce am putea numi «filozofia practică» a poetului, care ar mctge de la idei asupra moralei şi dreptului pină la probleme de artă şi educaţie, să reţinem concepţiile despre stat, clase, economic. Eminescu combătînd pe liberali in presa conservatoare, vom admite că suferă o anume consttingere, deşi uneori se aşează intr-o poziţie atit de utopică şi violentă încît stinjeneşte chiar pe ai săi. în general, poetul exprimă convingeri personale întemeiate pe o concepţie coerentă, închegată treptat şi care e meritoasă in orice caz prin aceea că examinează onest toate contradicţiile vieţii sociale. La momentul său istoric, el vede ordinea statală cu ochii unui burghez constituţional, admiţînd lupta de clasă în formă parlamentară prin exponenţii partidelor politice. Scandalizarea lui e de a constata că sub ideologia partidelor nu se ascund decît interese personale, că liberali şi conservatori sînt o apă, dialectica parlamentară fiind o mască acoperind oportunismul.

«Familii ultra-libcrale s-au deprins şi cu treaba asta. Au tras la sorţi să vadă care dintre ei să fie „conservator , şi apoi acela face treaba celorlalţi cîndu-s conservatorii la putere, iar restul roşu face trehiie celui umil, cind sînt liberalii la putere» *{Opere,* ed. I. Oreţu, II, p. 192—193).

în fond, Eminescu nu e convins de necesitatea imperioasă a statului parlamentar de origine liberală, pe care-1 socoteşte dedus pe cale speculativă dintr-un principiu transcendental. Lui Eminescu îi repugna « contractul social» de tip J.-J. Rousseau pe care îl adopta Schopenhauer, pentru care numai indivizii există realmente, fiindcă în ei lucrează voința, masele neadăugînd nimic peste suma ior. Statul, prin urmare, după Schopenhauer, se naşte din convenție *(Die Welt ales W.u.V, l).* Eminescu dimpotrivă îl declară produs al naturii, «organizarea cea mai simplă posibilă a nevoilor omeneşti» (ed. I. Crețu, II, p. 167) fără deciziunea contractuală «a mult lăudatei minți omeneşti» (II, p. 430). în privința asta se întemeia pe Montesquicu; «Legile, în semnificația lor cea mai largă, sînt raportări necesare, derivînd din natura lucrurilor...» *(Oeuvres)* de M. dc Montesquîeu, I. A. Londrcs, 1787, p. 1—2). Antiparlamcntarismul eminescian in care trebuie să vedem în mare măsură o exagerare voit polemică e în concotdanță cu filozofia lui Schopenhauer, după care conştiința e un fapt adăugat ce nu intră în lanțul determinărilor. I s-ar fi putut replica lui Eminescu că ideologia însăşi ca expresie a unei clase poate intra în nexul cauzal. Sub acest raport, poetul e confuz şi se mulțumeşte a constata că atunci cînd o lege a devenit practic o realitate, intervine sancționarea ei ca o pură, ineluctabilă formalitate. Sentimentul intim al poetului este ca natura implică o anume inerție, că lucrurile ar merge mai încet şi mai sănătos dacă nu le-am stimula noi. Ftica lui, dc aspect junimist, e ca formele să nu depăşească conţinuturile.

Tot ce spune Eminescu despre statul automat al albinelor, luîndu-1 ca pildă pentru statul natural, sună în sensul teoriei instinctelor, profesată şi de pesimişti ca Ed. V. Hartmann şi e valabil pentru sociologia zoologică a organizațiilor umane primitive, nu însă pentru societatea in care cerebralizarea a făcut cu putință o adaptare superioară Ia natură. Aceste idei naturaliste erau destul de vechi şi datau din secolul al XVIII-lea, cînd Physiocrații au aruncat primele gînduri ale unei ştiințe sociale cu care prezintă înrudiri şi Montesquieu. Eminescu îşi recunoaşte pe față adeziunea:

«...Ideîîe conservatoare sînt fiziocratice, am putea zice nu în sensul unilateral dat de d-rul Quesnay, ci în toate direcțiile vieții publice» *(Op.,* I. Cr., IV, p. 401).

Physiocrații (Quesnay, Pont dc Nemours, Mcrcier dc la Riviere, Pabb6 Baudeau, Le Trosne) credeau şi ci într-o *ordine naturala,* adică în legi naturale imanente constituțiilor umane, şi pe care conştiința urmează să le descopere. Cuvintul dc ordine era: « Lumea merge singură», iar imaginile curente furnicarul şi stupul.

Cu antipatia lui pentru liberali, pe cate îi socoteşte rupți de realitatea geografică şi istorică, Eminescu atuncă în luptă idei acceptabile şi altele curios utopice. Astfel considerațiile asupra teritoriului ca dctetminînd în bună măsură forma statului, ceea ce azi am exprima prin noțiunea de specific, pot fi reținute şi discutate, şi ele nu erau străine de ceea ce H. Th. Buckle spune în *Istoria civiti^ațiunii in Anglia,* operă rezumată de V. Pogor şi Al. Xenopol. Acela susținea şi el că nu guvernele sînt cauza istoriei, ci avuția provenită din climat şi fertilitatea pămîntului, admițînd că natura modifica omul, dar că şi omul modifica natura. în privința raportului între geografie şi om, sînt caracteristice observările asupra Indici. Urieşenia şi maiestatea naturii asiate produc asupra individului un sentiment de teroare şi nimicnicie, de unde tendința înspre infinit şi monsttuos. Dimpotrivă, dimensiunile Greciei îndreaptă spiritul spre finit şi geometric. De felul acesta sînt considerațiile lui Eminescu asupra raselor mongolice care, din cauza peisajului monoton de stepă întinsă, capătă idei «dc-o vagă măreție» *(Op.,* I. Cr., II, p. 295). Utopia începe cînd Eminescu afirmă că teritoriul nostru îngăduie în primul rîtid un stat de ciobani şi numai în al doilea rînd unul dc plugari, poporul nostru devenind plugăresc abia după 1830. în avîntul polemic, Eminescu împingea poporul la munte, unde sînt oile, zimbrii, căprioarele, albinele, acotdîndu-î o viață patriarhală şi lăsa încă pentru multă vreme spațiul agricol pe seama latifundiarilor.

Totuşi, întrucît admitea că statul e un fenomen istoric, Eminescu nu putea să susțină regresiunea şi să nege progresul. Partidul conservator însuşi prin gura lui Barbu Katargi, teoreticianul lui, profesa un conservatorism progresist de tip englez. Deci Eminescu, regretind discontinuitatea, încuviințează progresul ca fiind forma însăşi de mişcare a organismului ce se cheamă Stat, in vreme ce starea pe loc e dezaprobată ca un semn de osificare. Condiția pusă e doar ca progresul să fie «treptat».

«. . .Căci cine zice ,, progres" nu-I poate admite decît cu legile lui natutillc, cu continuitatea lui treptată. A îmbătrîni in mod artificial fără rădăcină pentru a avea grădina gata in două ceasuri nu c progres, ci devastare» *(Op.,* I. Cr., III, p. 289). Mersul progresist al unui Stat natura) trebuie «să lie încet» şi să sc facă iu baza «tradiţiilor istorice ii.

Sofismul în argumentarea conservatorismului progresist pe care îl îmbrăţişează Eminescu printr-o optică falsă sau la sugestia cercurilor conservator-junimiste stă în faptul că natura este invitată să-şi schimbe cursul la dorinţa clasei posedante, care vrea să cîştige timp. însă revoluţia de la 1848 a fost ea însăşi un fapt istoric natural intrînd în nexul cauzal şi provoclnd reacţiunca clasei feudal-moşiereşti şi în fine chiar a burgheziei liberale staţionare şi pactizanre cu rnoşierimea. Eminescu, cel puţin in aceste teorii cu substrat de fapt polemic progresist, nu cunoştea încă noţiunea de salt. E adevărat că revoluţiile claselor oprimate nu sc întîmplă, ţinind seama de specificul istoric şi geografic, decil in anume momente, insă a întocmi un orar apriori conjurind revoluţia şi încetinind artificial progresul reprezintă o metodă de gîndire curat metafizica. N-am fost niciodată un Stat curat pastoral, întiielc mişcări sociale sînt ale ţărănimii, apoi ale acesteia instruite de muncitorime, şi azi sîntem un stat industrial cu o puternică agricultură.

Teoriile lui Eminescu despre misiunea Statului, despre istoricitatca lui, ce au fost inietpretate de unii abuziv în sens reacţionar, nu sînt decil efectul unei mînii personale, în meditaţiile calme, poetul nu cerea de la orice cetăţean de pc solul patriei decît să adopte limba naţională şi să-ji îndreptăţească pre2enţa piintr-o muncă productivă.

Evident, Eminescu înregistra lupta de clasă ca şi conservatorii înşişi. Exprimînd punctul acesta dc vedere, nu fără amărăciune secretă, reducea lupta la o simplă contradicţie supravegheată. Aşa cum dreptul stabileşte un echilibru intte voinţele in permanentă luptă, Statul este expresia, zicea, unui armistiţiu între clase. Căci interesele potrivnice ale indivizilor şi-au găsit încă înainte de conceptul de Stat un cpncilîant în ideea de strat social. Urmînd însăşi schema universului, am putea afirma că numai clasa are o realitate propriu-zisă, individul fiind doar o aparenţă a ei. La rîndul lor clasele se află în conflict de interese, cate in Statele moderne sînt formulate în partide. Aceste interese antinomice se conciliază pc o treaptă mai înaintată in ideea de Stat. Teoria «armoniei intereselor» in virtutea căreia clasele contradictorii trebuiesc respectate îl înverşunează pe poet împotriva individualiffiJor, pe care *ii* gâstfie îndeosebi in partidul liberal şi i-ar fi aflat şi în cel conservator de i-ar fi fost îngăduit să le spună pe nume.

Acum putem face o primă dîseriminaţie intre Statul liberal şi cel conservator. Statul liberal dâ prea multă importanţă «drepturilor omului», cel conservator se ocup» de «armonia intereselor», individul fiind un mijloc iar nu un scop.

Astfel de idei erau curenre mai ales la economiştii germani din epoca bismarckiană, cunoscută poetului în primul rînd prin mijlocirea lui Duhring-, Gustav Schmollcr cerea aplicarea studiului istoric al fenomenelor economice iar Rodbcrtus profesa un socialism de Stat după care interesele claselor erau armonizabile (G. C, *St. şi cm. âe istovit literară si fotelor,* V, 1—2, p. 256).

Este dovedit că Eminescu urmarea cu atenţie în ultimii ani ai vieţii marxismul, iudreptăţindu-i in parre existenţa în măsura în care încerca o ocrotire a clasei proletare, motiv pentru care preţuia încercările lui Const. Miile. Marxismul intrase printre cunoştinţele Ini încă din universitate şi pare Învederat că în doctrina politică a poetului intri o nuanţă de materialism istoric.

Dacă observăm societăţile naturale, constatăm că armonia desăvîrşită ce domneşte în ele e întemeiată pe alt factor al luptei, compensate, pentru existenţă şi anume pe muncă. Numai elementele individuale şi clasele care contribuîesc cu adevărat la promovarea speciei sint *pozitive* şi au o îndreptăţire socială, celelalte sint eliminare, sau, rămînînd, provoacă dezagregarea corpului. Explicaţia economică alcătuieşte nodul vital al politicii economice: «Materia vieţii de Stat c munca, scopul muncii bunul trai, averea — deci acestea sînt esenţiale. De aceea se şî vede care c răut ce(mare: sărăcia» *(Op.,* I. Cr., II, p. 202—203).

Munca înseamnă producţia de bunuri materiale, de unde conceptul de clasă pozitivă prin rapon la gradul de productivitate. Cultura e un fenomen care-ţi trage pozirivitatea din condiţiile economice. Cît priveşte acum valoarea claselor

productive, Eminescu împreună cu Physîocrații ți pînă ta un punct cu Adam Smith pune pe întîiul plan clasa agricultorilor, a țărănimii, ca fiind producătoarea bunurilor materiale esențiale (II, p. 69). Fără să nege valoarea productivă a industriei, Eminescu gîndea că pe vremea lui nu ajunsesem, ceea ce era şi adevărat, la stadiul industrial, nu fără a crede că n-aveam să-1 realizăm niciodată, ca națiune agricolă, în chip desăvîrşit (II, p. 174).

Dacă insă agricultura şi mica industrie casnică sint fotmele cele mai pozitive de producție, fiind oarecum schema însăşi a vieții sociale primitive, industria mare şi cea de rafinament sînt mat bogate în rezultate economice. Un tăietor de lemne munceşte din greu abia ținîndu-şi Zilele de azt pe mîine, un zugrav de icoane lucrează cu plăcere şi rîştigâ mult (II, p, 174).

De aci Eminescu trage încheierea că Statele industriale sînt bogate iar cele agricole sărace, de unde necesitatea de a nu pune in spinarea acestuia din urmă o « plebs scribax», O pătură neproductivă de impiegați, dascăli, avocați. Nici vorbă că poetul avea în vedere cu deosebire clientela politice a partidelor, printre care avocații constituiau un procent notabil.

înrîurit de Quesnay care, într-un dialog *Du commerte,* categorisea comerțul printre activitățile «sterile», Eminescu vede şi cl în negustor un parazit care scumpeşte în chip dăunător produsele claselor pozitive, ajungind chiar să admire schimbul în natură profesat de moți, Osîndind comerțul de produse, cu atit mai mult Eminescu ataca «banca dc fițuici» bazată pe speculațiuni de bursă, adică concret Banca Națională întemeiată pe liberali. Odată insă (III, p. 321) poetul arată o față mai benignă față de negustor, recunoscînd că, deşi cu primejdie pentru alte clase, el sporeşte valoarea producției naționale desfăcînd-o pe piețe îndepărtate.

Numele lui Eminescu a fost foarte legat de teoria «păturii superpuse», interpretată injust ca o atitudine xenofobă. De fapt, folosind un stil polemic violent şi plastic, poetul nu ieşea din pozițiile sale economice. în «pătura superpusă» intră şi «plebea dc sus», alcătuită din proletari ai condeiului. Am văzut că, după Eminescu, îndreptățite la existență sînt numai păturile care participă prin muncă la promovarea speței națiune. In acest înțeles clasa țără-

nească e cea mat pozitivă. Să fi desconsiderat el rolul intelectualului în viața națiunii, el care cu atîta amărăciune saluta întîiul mic onorariu pentru lucrări literare ce-i fusese oferit de Vulcan? Desigur că nu. Alături de ideea de muncă, şi prin aceasra trebuie să înțelegem efortul muşchiular, apare şi ideea de cultură. Muncă şî cultură, aceştia sînt factorii civilizației unui stat. Prin cultură poetul înțelegea creația, expresia unui produs real a] minții, literatura, ştiința. Orice individ care nu poate intra în categoria intîia, a producătorilor manuali, sau într-a doua, a creatorilor intelectuali, rămîne în clasa nepozitivă a proletariatului condeiului. Aceştia sînt indivizii sterpi, cultivatorii frazeologiei goale, viuătorii de slujbe şi politicienii. Calitatea socială sub care apar de obicei este avocatura şi funcționarîsmul. în genere — zice poetul — advocații sînt inteligențele cele mai stricate din lume. «Căci, într-adevăr, ce credință poate avea un om care azi susține, mîini combate unul şi acelaşi lucru, un om a cărui meserie este să dovedească că negru-i alb şi albu-i negru?» (II, p. 166). (Şi Titu Maiorescu era avocat!) Şi cum politicienii liberali vin mai toți din sînul corpului avocățesc, viața politică însăşi ia forma unei ciocniri sterpe de idei, în care nu cred nicî susținătorii lor, de cîrciocuri şi apucături advocățeşti, de căutare de noduri în papură, de vorbe înşirate şi fire încurcate (II, p. 166).

Aceeaşi rațiune a improducrivitații face pe Eminescu să considere funcțîonarismul drept o plagă. Desigur, un stat are nevoie de administrație, însă pentru aceasta se cere în primul rînd cunoştințe temeinice şi muncă de specialitate; ceea ce ne duce în domeniul creator al culturii. «Excepție fâcînd țara noastră, administratorul pretutindenca e un adevărat părinte al populației rurale» (II, p. 190).

Eminescu, punîndu-sc, dc voie, de nevoie, din punctul de vedere al conservatorilor şi fără să vrea şi al liberalilor, aşteaptă ridicarea țării dc la munca țăranului şi de la «cultura intensivă a moşiilor mari particulare». Capitalul bancar tea], nu cel provenit din specula fițuicilor, şi capitalul funciar sînt ji ele un aspect al muncii şi anume «munca acumulată». Din nefericire, observăm noi, munca acumulată de nnij este a altora, meniți să rămîie în veci săraci. Conservatorii consimțtau la o împroprietărire a țăranilor, însă nu

din «munca acumulată», ci numai din moşiile statului. Eminescu apără proiectul de lege al maioratului aplicat la proprietatea rurală, în virtutea căreia bunurile imobiliare s-ar fi transmis numai către întîiul născut, înlăturîndu-se astfel fărămițarea pămîntului dc cultură. Obiecția diviziunii pînă la neant a proprietății rurale a fost rezolvată azi prin colectivizare.

Cît de sinceră era simpatia poetului pentru marele proprietar rural nu s-ar putea decide. Fără îndoială, în opiniile lui intră motive logice şi instrucții de partid şi poate şi un anume bovarism cu gîndul că prin mamă şi puțintel prin tată va fi aparținînd şi el clasei boiereşti. Din cînd în cînd îi scapă de sub condei că numai țătănîmea duce tot greul statului.

«. . .Toate [dările], în linia din urmă se percep din punga țăranului, de vreme ce el formează singura clasă productivă în România» (II, p. 381).

Aşa stînd lucrurile, nu trebuie să dăm prea mare importanță radicalismului progresisto-moşieresc al poetului, de altfel prea tînăr cînd îşi desfăşoară această activitate jurnalistică.

Trecînd în cîmpul problemelor sociale iscate de factorul economic s-ar părea că Eminescu are pe rînd o atitudine capitalistă şi una de-a dreptul socialistă. în fond e vorba de una şi aceeaşi atitudine de conciliație, privită fragmentar. Adevărul este că în anume compuneri ca *împărat fi proletar* sau *Viața,* poetul face critica societății burgheze capitaliste. Iată definiția capitalului ca uzurpațic (după Proudhon: «la propriei, c'cst le voi»):

Spuneți-mî ce-i dreptatea? — Cei tari se îngrădiră
Cu-averea şi mărirea In cercul lot de legi;
Plin bunuri ce furară, în Teci vezi cum conspiră.. .

Iată osîndirea inegalității economice;

Unii plini de plăcere petrec a lor viata...

Aluzia la salariul de mizerie al proletariatului este evidentă:

De ce să fiți voi sclavii milioanelor nefaste.
Voi, ce din munca voastră abia puteți trăi?

în *Viața* nu se poate tăgădui simpatia pentru proletar, simbolizat în mica cusătoteasă:

Colo lingă lampă. într-un mic ietac
Vezi o fată care pune ață-n ac.

Sinceritatea teoretică a poeziei e susținută de o însemnare ce cuprinde originea motivului şi critica unei laturi a capitalismului *(Smeri pol.,* p. 5). O fată lucrează zi şi noapte într-o mansardă, mîncind pîine goală, spre a procura negustorului, pc o plată de nimic, o confecțiune pe care acesta o va revinde scump. Dacă vreți, intră aci noțiunea de plusvaloare, dar intră cu siguranță oroarea physiocratică față de traficantul care face o manîpulație sterilă. Interesul crescînd pentru clasa muncitoare se străvede în versurile de prin manuscrise, între care unele vorbesc de înmormînrarea unui intelectual care trăia din scris şi din tradus şi evocă aspecte ale unui oraş burghez:

într-n răspintie uzată
Şi-ntinde-un orb mina uscați,
Hamalul trece încărcai
Şi orologiile bat.

în definitiv trebuie să căutăm la Eminescu circomferința conştiinței sale, în care se oglindesc genial contradicțiile epocii în care a trăit.

G. CALINESCU

OPERA LUI M1HAI EMINESCU

PREFAŢA

Cînd am pornit a studia opera lui Eminescu eram intr-o condiţie mai grea decît aceea în care mă găsesc acum. în general, cum am mai zis, criticul român nu sc află în împrejurările uimi francez, care, voind a da judecăţi asupra lui Moliere ori a lui Racine, are la îndemîna sa un material cules şi analizat de alţii şi propoziţii critice făcute, încît lui nu-i mai rămîne decît să aplice un ochi odihnit şi acut. Criticul român e obligat să facă şi operă de isroric literar.

întîi de toate am avut de citit manuscrisele lui Eminescu, spre a defini proiectele, şi, fără a urmări să întocmesc vreo ediţie, am fost nevoit, pentru uzul propriu, a-mi pierde vremea cu copierea de lungi extrase. Apoi trebuia, fireşte, să judec pe Eminescu în cuprinsul literaturii române şi al literaturii universale, şi pentru aceasta aveam nevoie de o istorie a literaturii române din unghiul de vedere strict estetic. O astfel de istorie însă nu exista decît pentru o mică porţiune modernă, deci in afara cercului meu dc preocupări, aşa fel că am pornit însumi să mă documentez, fapt care a dus la scrietea unei *Istorii a literaturii române.* Pentru a înţelege pe Eminescu aveam trebuinţa de o istorie literară, şi pentru a scrie o istorie trebuia neapărat a avea monografia celui mai de seamă poet român. Un adevăiat cerc viţios pe care î-am rezolvat pornind simultan din centru şi de la periferie. Evident, nici monografia, nici istoria nu erau perfecte, dar eran fundate, şi astfel puteam acum cu ajutorul istoriei literaturii să-mi rotunjesc monografia, şi cu sprijinul acesteia din urma să adîncesc pe cea dinţii. E de la sine înţeles că, şi pentru una şi

pentru-alta, am înotat în cercuri concentrice tot mai largi în literatura universală.

Rcvăzind *Opera lui Eminescu* am căpătat convingerea că, cel puțin intrucît mă priveşte, esențialul îl spusesem. Dar lucrarea în rotai avea unele cusururi care mi-o făceau mie însumi dezagreabilă, deşi îmi fusese cu neputință a proceda altfel. Eu voîsem a scrie un studiu de critică de natură • ațîța gîndirea, o compunere ritmică, cu cap şi cu coadă. Scrierea avea o înfățişare oareşicum haotică, deşi fundamental nu era, şi unele capitole arătau a ti ceea ce nu sînt. Cutări determinări de idei poetice, cu citate, păreau unora publicare de texte, cutare anatomie a poeziei deştepta noțiunea unei exegeze, piesă cu piesă, fără vreun program general. Programul exista totuşi, iar o minte perspicace şi căutătoare de emoții l-at fi gasic, însă trebuie să recunosc că nu strică de loc ca o lucrare critică să forțeze puțin price-perea curentă printr-o împărțire clară. Cusurul consta in lipsa diviziunilor necesare sugcrînd înlănțuirea ideilor critice.

Am luat dar lucrurile dc la capăt şi, după meditați noi şi o experiență mai bogată, am refăcut studiul, scriindu-1 din nou. Să nu se mite cineva că l-am scris în bună parte cu aceleaşi fraze, altfel distribuite şi curățite. Ceea ce fusese spus bine o dată n-avea de ce să fie desființat a doua oară şi băgăm de seamă că fără a privi pe ediția veche formulam judecățile la fel. Munca n-a fost prin aceasta mai uşoară. Căci mi-am cules din nou citatele, arătînd noile locuri de consultare, şi am citit din *nou* pe toți autorii din care extră-sesem idei şi fraze. împărțită în 211 paragrafe şi 9 capitole, lucrarea are acum acest plan: *Descrierea operei; Cultura; Emitiescu în limp ți spațiu; Filozofia ieoretică; Filozofia prac-tică; Teme romantice; Cadrul psihic; Cadrul fi^ic; Tehnica interioară; Tehnica exterioară.*

Descrierea operei revelă cititorului schema organică a operei lui Eminescu. Ea nu înşiră şi nu rezuma opere şi proiecte, ci demonstrează că poetul tindea să creeze un univers în semicerc. Pe acest semicerc, avind ca orizonturi naşterea şi moartea lumii, între care sc întinde arcul istoriei universale, am inseriat ptoîectele, care nu mi-au fost oferite de-a gata, ci sînt în bună parte rodul ipotezei. Am dat extrasele strict necesare şi am uşurat textul de paranteze şi comentarii, pe care le-am udlizat în alt loc. în puține cazuri am scurtat citatele, fără nici un neajuns chiar pentru specialist, cate poate consulta ediția veche sau de-a dreptul izvoarele, în cazul cînd socoteşte aceasta de cuviință.

La *Cultura* am *reportat* tot cc fusese risipit în comen-tarii si am tras sfera de cultură în care trăia Eminescu, aşezîndu-1 cu adevărat în timp şi spațiu.

Capitolele *Filozofia iiontică* şi *Filozofia practică* erau fundamentale, şi esența o spusesem înainte. Cu toată strîm-bătura de suficiență a unui aşa-zis specialist, care el însuşi nu putuse scrie în această materie decit nişte lamentabile platitudini, calea cea justă e aceea indicată de mine. Dar prima redacție suferea de vina unui entuziasm încereînd a scoate cu orice preț un sistem eminescian original, cînd in realitate scopul acestei părți din studiu, care e cheia întregii critice, e de a arăta perspectiva din care Eminescu îşi construieşte lumea. Chestiunea originalității materiale stă aci pe plan secundar. Am folosit un stil mai stringent şi am urmărit pas cu pas pe Eminescu în trecerile lui pe drumurile idealismului postkantian. Pc Schopenhauer l-am recitit cu atenție, sau mai bine zis l-am urmărit în toată opera lui cu probabilitate consultată dc poet, şi am cons-tatat că Eminescu este mai schopenhauerian decît se bănu-ieşte. Aparatul critic al capitolelor filozofice Îndeosebi a fost cu băgare de seamă supravegheat, folnsindu-se cele mai bune texte originale.

Cu această pregătite, mai răminea, înainte de a analiza opera, să definesc pe poet în mijlocul literaturii universale, sâ-j descopăr legăturile sanguine. Eminescu este, fireşte, un romantic. A repeta notele romantismului mi s-a părut de prisos, şi de altfel lucrul nu-i aşa de simplu şi pretinde o anume filozofie stilistică. în *Impresii asupra literaturii spaniole* am dat cîtcva sugestii în direcția aceasta, fn schimb, am înşirat citeva teme romantice ce se găsesc şi la Eminescu, şi care de altfel sînt în strînsă legătură cu o viziune istorică a lumii, fiind nişte aplicații necesare ale filozofiei dc felul celei îmbrățişate de Eminescu. Am ilustrat temele cu pilde suficiente, nu exauriente, scoase prin cercetare proprie din cei mai de seamă romantici.

în *Cadrul psihic* am înlăturat un aspect supărător de scientism psihologic. Fiind vorba de structura onirică proprie operei lui Eminescu (lucru firesc la un romantic), cu toate că am repudiat pe Freud, dădusem unor pagini un aer echivoc (în prima redacție) de psihanaliză, fapt ce

mi sa părut apoi de un mare, trebuie să recunosc, prost-gust, tiindcâ sînt de părere că critica na trebuie să iasă din lumea himericului spre a legifera în cîmpul pozitivului. Am spălat textul de astfel de impuritate.

Ceea ce numisem altădată impropriu *Analize,* împărțit în paragrafe, pus în lumina concepției poetice a lui Eminescu, a căpătat în *Tehnica interioară* înfățişarea unui studiu structural, după care urmează *Tehnica exterioară,* revăzută, amendată de cîteva erori, şi pe care şi acum. ca şi întîia oară, nu pun accent.

Formal, in afară de haosul expozitiv, redacția intîi avea vina, din intenția lăudabilă de a sugera prin expresie, dc a fi nu puțîn bombastică. însă cînd vrei să spui in critică mai mult decît poetul însuşi sfîrşeşti prin a dăuna obiectului, ca o ramă excesivă în jurul unui tablou. Am plivit curajos.

Studiul folosea numeroase citate. Intrucît e vorba de cele din partea analitică, ele mi s-au părut abuzive, Pagina critică era congestionată şi firul roşu nu se zărea. Am redus citarea la minimul urii. în partea de documentare, am revăzut pretutindeni manuscrisele, căutînd a atinge cea mat perfectă stricteță, şi am făcut corectura cu manuscrisele înainte, obținind texte ce merită toată încrederea. Am recurs la ms. chiar şi pentru textele editate de alții sub formă de «postume», eliminind multe inexactități.

în studiul vechi mişunau erorile de tipar precum şi uncie greşeli (şi mărturisesc în toată sinceritatea că nu puține) datorate scăpării mele din vedere. Volumului despre filozofia lui Eminescu nu-i făcusem, personal, nici o corectură. Toate tepetarele *errata* nu purificau în înttegime textul, care acum a fost examinat cu mare atenție.

în fine, pe lingă Tabla de materie, care, consultară dintr-o ochire, sugerează scheletul studiului, am întocmit un mult necesat indice, folositor chiar mie.

Astfel studiul îşi capătă forma lui consolidată, ceea ce nu înseamnă că nu s-ar mai putea adăuga cu vremea multe chestiuni de amănunt. De asemeni, nimic nu mă împiedică pe mine însumi să scriu un eseu critic cu totul nou, fără nici o contingență cu paginile acestea. Vreau să spun doar atît că pentru mine, cel puțin, sentimentul geografic al poeziei eminesciene este o realitate si că nu mai am superstiții şi temeri de necunoscut.

G. C.

Murind cu spiritul la treizeci si trei de ani, Eminescu a lăsat o operă alcătuită dintr-un volum de poezii şi puţină proză, făcind impresia a fi voit să cultive îndeosebi poemul scurt. Dar răsfoirea manuscriselor sale ne dezvăluie un Eminescu plănuind mari compoziţii lirice şi dramatice, un poet cu năzuinţa grandiosului şi a organicului ca şi Goethc. Multe din motivele şi detaliile operelor publicate sint transportate din proiecte vaste abandonate. Pentru a înţelege ce reprezintă opera publicată faţă de programul originar eminescian sînt două căi posibile: a taporta opera editată în viaţă la proiectele manuscrise, sau a urmări peste tot şi in una şi în altele firul tematologic, ca să refacem arhitectura ipotetică a operei. Natura lucrurilor cerc să imperechem aceste două metode, renunţind Ja ordinea cronologică. în chipul acesta, în locul unui catalog de opere ţi proiecte vom aduce o refacere anatomică a tabloului spiritului creator eminescian şi vom insufla duri foilor risipite, unind cu linii, ca in restauraţiile pompelene, figurile mozaicurilor sparte.

1. Rugăciunea unui dac. Scrisoarea I

Cum orice gind omenesc adînc porneşte de la cauza primă, ‹er, precum spune Herder («Vom Himmel muss ite Philosophie der Geschichte des menschlichen Gesch-

Icchts anfangen » *), opera lui Eminescu izvodeşte şi ea din fiorul cosmogonic. Poemele lui se învirlesc toate mai aproape sau mai departe dc simbutele de întuneric al golului primar, dar momentul însuşi al genezei 1-a formulat în două compuneri, in *Rugăciunea unui dai:* (*C.* -L., 1 sept. 1879) *şi Scrisoarea 1* (*C. L,* 1 febr. **1881**). în cea dintîi, în care un dac[2] îşi exprimă, cu accentele biblicului Iov, scîrba de viaţă şi dorinţa dc a dispare fără urma in «stingerea eternă», definirea genezei e mai scurta şi are forma unei teogonii politeiste, căci se admite existenţa in acternum a unui părinte (aci Zamolse), care la rîndu-i a dat naştere zeilor:

Pe cînd nu era moarte, nimic nemuritor,
Nici simburul luminii dc viaia dătător,
Nu era tei, nici mine, nici ieri. nici totdeuna.
Căci unul erau toate şi toiul era una;
Pe cind pămintul, cerul, văzduhul, lumea toată
Erau din rindul celor ce n-au fost niciodată,
Pc-atund crai Tu singur, încît mă-ntreb in sine-mi:
Au cine-i acul cărui plecăm a noastre ineml?

El singur zeu stătut-a nai n te de -a fi Zeii
Şi din noian de ape puieri au dat scinteir,
El zeilor di suflet ţi lumii fericire,
El estc-al omenirii izvor de minruire.

Scrisoarea I cuprinde o cosmogonie cu o mult mai mare spaimă a golurilor şi de nuanţa agnostică a brahmanisrmihii;

La-nteput, pc cind fiinţa nu era, nici nefiinţă,
Pe cind totul era lipsă de viaţă ţi voinţă,
Cind au s-ascundea nimica, desi tot era ascuns,
Cind părcuns de sine însuşi odihnea cel nepătruns,
Fu prăpastie? genune? ctc.

2. Fata în gradina dc aur. Demonism

0 scurtă definiţie teogonică aflăm în poemul *Fata in grădina de aur*[3]. Aci imaginile sînt împrumutate de la gnostki, deoarece c vorba de Adonai, dc eoni, în sfîrşit de intervenţia unui factor intelectual în creaţie:

Şi tu ca ei voieţti a fi, demoae,
Tu, care nici nu eşti a mea făptură,
Tu ce sfinţeşti a cerului colone
Cu glasul miridru de eternă gură,
Cuvint curat ce-a existat, Eonc,
Cînd Universul era ceaţă sută.'

Proiectul dc poem *t)imonism*[1], din epoca studenţească, e o curioasă suprapunere de motive cosmo-teogonice şi de filozofic antiraţionalistă spre a explica viaţa

. . . întemeiată
Pe rău ţi pc nedrept şî pe minciuna . . .

La temelia lumii stau două principii; Ormuz, « bătrinul zeu cu barba de ninsoare», bînd auroră în sunetul harfelor îngereşti, zeul autoritar, tronînd «în mărirea-i solitară», însufleţit de dorinţa de putere, şi Titanul răzvrătit. Demonul, prin urmare, Ahriman, care, căutîndu-şi «aliaţi între Titanii cc brăzdau caosul», înarmează Pămintul, titan şi el, împotriva lui Ormuz. Conflictul între cele două clemente mazdeiste devine la Eminescu Gigantomachie elenică, în cate Deva (demonii) s-au prefăcut în Titani. Ormuz stă în «nălţimile cereşti», Demonul şi cu uneltele sale vin din Caos, din «adîncuti». Aruncat în gol, Pămintul mort c începutul naturii terestre şi a omului, dîn ordinul punitiv al zeului. Natura telurică nu este aşadar opera bună a lut Ormuz, cum ar trebui, ci a lui Ahriman, concepţie oarecum bogomilică, deşi nici de bogomilism nu-i propriu-zis vorba, căci nu Demonul simbolizează râul, ci Ormuz. Acesta din urmă e tiranul universului, un Jupiter, în vreme ce Ahriman. ca un soi de Prometeu, prieten al oamenilor, Juptă pentru dreptate:

O, Demon, Demon! AViia acum pticep
De ce-ai urcat adincurile tale
Contra nălţimiloc cereşti:
El a fost rău ţi fiindcă răul
Puterea arc de-a invinge. . . 'nvinse.

[1] Hecdet's *Aaigrvobite Werke,* III, p. 13, Leipzîg, Reclam.
* ^i *Mai aur urt lirtgvr Jar at* fi trebuii să se întituleze. *Io* prifrui intenţie, *Dermfa urna dai* (ras. 2276, f, 40).
[3] M. Eminescu, *Opere complete, I— Littralttră populară.* Buc., Mtnerva, 1902.

[1] 2290, f. 19 unu.; M, Eminescu, *Potul postsine,* ediţie nouă, Buc, Minerva, 1908, în ms. 2259, f, 255, e amintiţi, intr-o poezie veche, antiteja Sar... j Gabriel.

Tu ai fost drepi, de-aceea ai căzut.
Tu ai voit s-aduci drepute-n lume;
El e monjrc şi nu vrea a cunoaşte
Decît voința-ți proprie ş-aceta
E rea. Tu ai crezut, o. Demon,
Ci in dreptate e putere. — Nu,
Dreptatea nu-i nimic făr' de putere.
Citat-aî aliați între Tiranii
Ce brăzdau caosul in a lor *[sis]*,
Kt înzestrat pămintul *cu* giadsri.
L-ai inarmat cu argumente mari
Contra lui Ormuz.

Cart sînt ptopriu-zis «gîndiriîe» Demonului şi ce combate el în Ormuz aflăm tiumaidecît. Precum vom vedea, dîn schopenhaueriana *Wille,* Eminescu va scoate primatul naturii. Sînt versuri în acest poem care par versificarea lui J.-J. Rousscau. Ca divinitățile din sîngele lui Uranus cel ucis cu coasa de către Saturn[1], natura geologică şi umană iese din sîngele şi carnea Pămtotului aruncat de Ormuz în haos.

. . . Singele său
Se prefăcu in aut, iară muşchii
Se prefăcură in argint ți fier.
Din carne*-! putrezită, din noroi
S-au născut vieritni negrului «davtu:
Oamenii.
Sptc a-I batjocori pină si-n moarte
Ne-am născut noi, după ordin divin.
Făcuți ea țz-şi petreacă Dumnezeu!
Bătrin cu comica-ne neputință,
Să ridâ-n tunet de desenăciunea
Viermilor cruzi, cc s-asamăn cu el,
Să poată liec-n crunta ironie;
Pîmint rebel, iată copiii tăi I

Născut dar din *ura* divini, omul e combătut dc două tendințe: una este aceea de a imita pe Ormuz, care e numai orgoliu şi război, de a făptui asemeni lui, dar fără puterea lui, de a forma lumea după idei, sau de a o crede de origine inteligibilă. într-adevăr, Ormuz dă oamenilor trufia rațiunii, a absolutului, dorința de a fi în lume ca şi Zeul, « unici»:

. . . Viața, sufletul, rațiunea,
Scintei» cuie o numim divină
Ne face a nc înşela asupra Stei
Ş-a n-o-nțelege.. .

A doua tendință este, într-un sens nobil, telurică. Titanul mort din care a răsărit umanitatea şi care e principiul binelui încearcă a realiza fericirea prin «întoarcerea la *fire si dreptate»:*

în flori, in rîuri, in glasul natureî
Ce-i glasui lui, consilii vrea a da.

Din această vrajbă între factorul rațional, principiu al răului,

După asemănarea acelui mare
Puternic egoist. ,

şî între cel instinctual, natural, principiu al binelui,

Se naşte vecinica nefericire.

De alrfel, omul lui Eminescu din acest poem sc naşte, cum zice Rousseau, bun, şi societatea «vană, zgomotoasă», cu pretenția de a-! face să trăiască după rațiune, în spiritul lui Ormuz, îl nefericeşte:

Noi suntem *haa* — pină suntem copii.
O binefacere ne dă pămintul,
Neprețuită-n duioşia ei.
El ne permite ca să ne întoarcem
Dup-o viață vană, zgomotoasă,
în sinul lui — in sinul lui — ş-Jl păcii.

3. Moarte... Eu nu cred nici *în* lehova. In metrii amic

în fragmentul *Moarte. . .*[1], de o factură mai matură (ep. Berlin — Iaşi), exprimînd sentimente legate de contem-

[1] Hesiode, *Les Irataux el Ies fauri. La Ibeogaitk* etc, trad. du grec par A. Bignan, Paris, Antiqua, 1928.

[1] *Pierii țostuat,* p. 1SU- 183.

plația metafizica mai proprii lui Eminescu. se enunță însă un agnosticism deplin. Principiul universului e moartea, iar viața, aparența aceleia. Acesta va ti de altfel şi înțelesul cunoscutei imagini «vis al neființei» (vis = aparență, iluzie; neființă = moarte):

ho trăieşte, iar nu lumea. Pârind astfel totdauna
Şi hind ia veci accc.işi, ca-i cnigrcn, ca e runa
Cea obscur-a istoriei, a naturci şi a tot.

Procesul lumii se petrece «fără ca să ştie nîme», de o cunoaştere prin revelație nu poate fî vorba, Jar altceva decit constatarea acestei alergări spre «întuneric», rațiunea nu e în state să dea. învățații, adică filozofii dogmatîci, sînt şi ei «neam de popă-nchipuit şî ingimfat».

Cu imagini eleate poetul pune desăvîrşirca totului în nemişcare, în «echilibrul linişrei întocmite». Lumea, care c învîrtirc, «i virtclniță *i»,* *o* şir chimeric» de ființe «închipuite» (se pare aşadar că devenirea e o iluzie, ca la Patmenide), constituie o pată. Creația este, cum s-ar zice creştineşte, un păcat, o cădere, sau, cum va spune Schopenhauer, «utwas, das nicht seyn solite»[1]:

O gtesalâ universul *i* comis. Din nemişcarea
Cea eternii în trecutu-i yiermui un punct, din care
îşi srrinti tot infinitul paraliticul lui somn,
Şi-eEpjrarea < espiarea > lungă, cruntă a pornirii lui reUele
E via;a. ^prc-e-hilibru] liniştitei iniocmele
Realeargă tot ce este cu dor lung, neatins, insomn.

Teoria inutilității gindului se înfățişează altă dată în expresii pyrrhoniene şi totdeodată epicureice. Poetul refuză să primească dogmatismul oricărei religii *(Eu nu cred nici în lebova*[2]*)*:

Eu nu cred nici in IehovJ,
Nici in Buddha-Sakya-Mum,
Mici in vinț,"i, nici în moime,
Nici in stingere, ca unii.

Nepăsător îl lasă şi Jupitcr Ammon şi nordicul ft'-'otan, şi încearcă, practic, să imite epicuriană fericire a zeîlor căutînd mulțumirea în absoluta apatie *(în metru aulic*[1]*)*, cum de altcum atatâ reminiscențele horațiene («N-ad-miram nimic» < *Nil admirări*[2]*)*.

[1] *Dic Tel! ah Wilk u. VotiUilmg*, ed. Fraucnşt.idt, II, p. 581.
[2] *Poisii pusimrr*, p. 56; ms. 226f), f, 106. Totuşi, in ms. 2275 bis, f. 80: «Eu sunt budist. Nefiind creştin simplu, ci creştin ridicat ia puterea a 10» *ttc.*

4, Terține asupra Trinității

Dar daca gîndirea proprie a lui Eminescu stă prin preajma pancosmismului şi a acestui urit universal, poeticeste el îşi caută mereu motive cosmogonice, unele, dintre cele mai neaşteptate. Astfel, bunăoară, îl surprindem versificînd în terține şi sub înrîurirea directa a *Divinei Comedii* (încît ar avea aerul că traduce) o creație mecanică, pe temeiul unei noi interpretări a Trinității[3]:

Astfel rotund se-nvut in jur în soare
Pe cind el insuşi cu cle-mpteună
O altă clină-n veci o să coboare,

Din trei mişcări mişcarea lor s-adun.1,
Cu toți in jos, toți împrejur de soațe,
Toți împrejurul altoi fac cununa.

Ş-astfcl din noapte s-a-nchegat lumina.
Căci prin mişcare s-au aprins cu tuaie.
Prin ncodihnâ ceiu-nrreg se ține.

Şî cine ;tii cind ceasul lor va bate
Şi cele trei inele s-or desface
Din a mişcării sfintă rrinitate.

0 scurtă analiză ne lămureşte insă depărtarea de *Dîtiina Comedie*, de unde în orice caz s-a acceptat caracterul luminos al divinității *(Lucentej*[4], de la cate, pe calea Verbului *(I.nre)* şi Spiritului Sfînt *(Amore)*, emană făpturile eterne şi coruptibile. Dante este, după Aristotel, geocentrist şi împreună cu acela pune cele nouă ceruri să se invîrreasca in jurul axei pâmîntului sub atşița primului motor, care e

[1] *Potiii poslumt*, p. 119 — 121.
[2] Horațiu, *hpisfclr*, I, 6.
[3] Mi *227U, {.* 65 *v.*
[4] *l'aradiso, c.* XXVIII, *16:* «un punto vidi che raggiava lume».

imobil şi transcendent, şi nu comunică lumilor rotaţia decît prin mijlocirea Amorului (*dorinţa* lui Aristot). La Eminescu Sfînta Trinitate se confundă cu un sistem planetar heliocentrist şi e foarte cu putinţă să fie aci vorba de revoluţiile cereşti, de pămint, de lună şi soare, întîiul mişeîndu-se în jurul propriului ax, a doua în jurul pămîntului şi amîndouă împrejurul soarelui, realizînd ca arare cele « trei mişcări», deşi expresia «trei inele», amintind empireicclc ternare, rămîne obscură, soarele neputînd fi inel, după cum obscură devine şi socoteala din terţina a doua, unde se poate înţelege mişcarea «în jos» a soarelui (de notat aşadar că Eminescu admite deplasarea întregului sistem), dar nu rezultă şi a treia mişcare («*toţi* împrejurul altor fac cunună»), decît dacă interpretăm că unele planete sînt la rîndu-le satelite altora şi împreună soarelui, dar atunci vorba *toţi* include şi soarele, şi învîrtirea acestuia elimină din enumeraţie translaţia «în jos» şi agravează înţelegerea testului. Oricum, fragmentul lui Eminescu nu e pur cosmografie, ci cosmogonic, fiindcă e vorba de facere şi desfacere, fiindcă mişcarea e numită « sfîntă », ceea ce înseamnă că e o funcţie divină,

5. Genaia

Mai putem aminti, sub raportul poeziei Genezei, ca o simplă curiozitate, un proiect din epoca prestudenţească[1], destul de naiv şi de emfatic, cu vădite intenţii patriotice de soiul poemelor lui Bolintineanu, ce urma să se intituleze *Genaia*. El avea să trateze « Creaţiunea pămîntului după o mitologic proprie română», pămintul fiind « gînd al poetului Rom », în 20 de cînturi. Cîntul I trebuia să cuprindă această idee: «Orbul poet Rom care a învăţat să cînte amorul de Ia filomelă, disperarea de la vijeliile înfiorătoare ale cerului, durerea din mirosul florilor mormîntului de sfinţi, îşi paşte oile de aur ale gîndurilor sale...» îşi aveau rostul aci diferite «mume»:

Muma vintului e movibilitatea (neconstanţa).
Muma munţilor suflă vînt de primăvară.

[1] M*î 2257, î: 177 v.

Muma mării Mifl.1 vijelia prin turliiddc valuri.
Muma iernei dc?jîbc-Jiă [alipele] crivăţul din şuncile
de (ţheaiă.
Mumii (lorilor, [li.iuthi] respiră jeliţa plina dc mir.*.
Muma pustiei Sirocrj arzător.

E foarte îndoielnic că Eminescu s-ar fi putut gîndi, ia acea virstă, la o creaţie după idei eterne, la goetheenele *MiUler.* Iată şi specimene de versuri:

în fundul pămîntului
1 mte muma vintului
Tiijrce firul pindiilni
în H.i.ive.i mormîntului.

6. Muream. Ondina

o. ,
'-o

Deşi idei filozofice se por întilni in multe din compunerile in versuri ale lui Eminescu, totuşi c vorba în ele mai mult de o atitudine, care poate oscila intre gnomism şi meditaţie. *Luceafărul,* dc pildă, are un fond moral, fiind la drept vorbind un catehism al geniului. Sînt insă şi poeme pe care, prin intenţia lor de a defini esenţa universului şi de a descrie destinele omului, k-am putea numi metafizice. Ele sînt concepute pe spaţii mari, vaste chiar, şi aparţin epocii tinereţii.

Mnre/an[1] a fost aşternut pc hîrtie, după însăşi însemnarea poetului, în 1869, într-o vreme de mare încredere în viaţă: «Am scris-o întt-un timp cînd sufletul meu era pătruns de curăţenia idealelor, cînd nu eram rănit de-n-dnială»[2]. Lucru curios, poemul c de un sarcasm pesimist

[1] Ms. 2283, f. 138 Y.-113 v,; ms. 2254, f. 74 urm. în acest din urmă ms., *Andreiu Murtsanu. Ttthha dramatic tntr-un ari,* avea drept persoane: «Mureş.inu, [Mors] lndiffcrtnţialul (Nirvana), |Gcniul l.uminei] Iris.i. *Mors* e setis ca *Mi,pi. Iris* e înlocuită in cursul ms. (f. 77 v.) cu *his.*

[2] « De drama mea n-arc sâ fie nimica, pentru că nu ştiu ce formă să-i dau, pentru că *mi t* dramă. S-ar potrivi poate mai mult pentt-un epos, dar atunci aş prinde *[Jc!* vioiciunea scenelor şi a caracterelor ce-mi trec prin minte. Cum vâ spun, n-arc să fie nimic din ea; simţ cum sc desparte intrej>ul ci în părţi constitutive, din cari fiecare iţi pretinde independenţa sa. De-ar fi fost să lie, apoi ar fi fost cam in maniera lui *Famt*, deşi nu totuşi» (Scris, c. I. Negruzzi, Viena, "i ii' " i l ^ apud Torouţiu, *Studii şi dec. 1:1.,* I, p. 317). ţj *iltjf'-*

SECŢIA

bătător la ochi, şt o variantă a lui[1] arc în ritmul ei ceva din efervescența ideologică a epocii studențeşti celei mai tîrzii. Dar poate, dacă nu e încă o dovadă a unui pesimism cu totul livresc, Eminescu se gîndea la o epocă şi mai veche. Invocația din *Ondina*[2], care trebuie socotită ca un episod lateral, introdus mai apoi in *Mureşan* sau scos din el, datează din octombrie 1866[3]. E cam greu de crezut că la 16 ani poetul putea să privească pe Ondină ca pc o idee plătimiciană, ce intrase în planul genezei:

Idee,
Pierdută-ntr-o palidă fee]
Din planul Genezei ce-aleatgă
Nentreagă I

De fapt poezia aceasta fusese copiată pe curat mai tirziu, în epoca vieneză, şi de aceea sîntem îndreptățiți să presupunem că orice compunere exprimînd «răul» în lume datează din epoca studențească, de cînd poetul putuse citi pe Schopenhauer.

Deşi titlul indică o inspirație patriotică, *Mureşan* este un poem faustian. Că poetul s-a gîndit la Andrei Mureşanu este de la întîia vedere un lucru în afară de discuție. Şi îngrijorarea de viața viitoare a «ginții mele»[4], care face loc însă mai apoi unei întrebări universale, justifică alegerea numelui, şi aşezarea acțiunii în 1848, anul *Răsunetului.* Insă atitudini meditative care să îndreptățească definitea lui Andrei Mureşanu ca tovarăş al lui Faust sau al iui Twardowski nu sînt în opera aceluia. O singură compunere *(O privire peste lume)* aduce, cu citate, tînguîrea Ecliziasului, şi o definiție a deşertăciunii:

Un rege-a stat in lume, a cărui rară soartă
La altul in natură cu greu a mai zjmblt;

Şi lată că el singur a scris cu-amărăciune,
Tirît d-a lumci valuri, ce turbă nencetat:

[1] Ms. 2259, f. 28 urm.; *v. Feerii postume.*
[2] Ms. 2259, f. 3; v. şi *Foesii postume.*
[3] *Pensii postume,* p. 265, n. I.
[4] *Pnesii postume: Muresienu (variantă).* De altfel, in proiectul vechi drama s-ar ii încheiat, în chip naționalist, aşa (ms. 2254, f. 80 v.): « Musica melodramisă încet aria lui Desceptă-te Române. — El o declama încet şi espresiv.»

& Nimic supt cer statornic, ci tot deşertăciune,
Deplinii fericire supt soare n-am aflat! >• . . .

Deşert c d:ir ce vede semețul ochi sub soare,
Şi nu c fericire deplină pe pămint;
Un vis e cc-amăgeşte ființa muritoare,
Dm oara cînd sc naşte şi plnă la momiint I[1]

Acesta e aşadar tot faustianismul lui Andrei Mureşanu, al cărui nume bine sunător e tot ce ar fi putut atrage pe poet.

Poemul dramatic sc deschide cu un lung monolog al Iui Mureşan, care se află nu la pupitru de magistru cabalist ca Faust, ci, tot noaptea, într-o pădure.[2] Orologiul bisericii de pe muchea unui deal bate miezul nopții:

în turnul vechi de piatra cu inima de-aramă
Se zbare miazănoaptea... iar prin a lumei vamă
Nici suflete nu intra, nici suflete nu ies —
Si somnul, frate-al morții, cu ochii plini d-eres.
Prin regia gindirct nenființate trece
Şî moaie-n lac dc visuri aripa lui cea rece.
Cu gind făr' de ființă a lumii frunte-atinge —
în minte fericirea, mizeria i-o stinge.

Lipsit de alinarea somnului şi a visurilor, singuraticul erou e învălmăşit de probleme:

Cînd totul doarme-n zvonul izvorului de pace,
L7n ochî c trea/ in noapte, o inimă nu race.
Şi azi îndrept aceleaşi crud-întrebări la foarte
Ş-asamăn intreolaltă viață şi cu moarte —
Şi-n cumpăna ginții tii-mi nimica nu se schimbă.
Căci intre amindouă stă neclintita limbă.

Deşi Mureşan arată, ca şi Faust, dispreț față de ştiința oficială, pentru acele roase cărți

Ce spun c-a vierii file au vecinie două părți.
Că făr' de lacrimi nu e nici ochiul cel mai vesel —

[1] Din *poesiek lui Andrtiu Murtsanu,* Hraşov, I. Gotr, 1H62.
[2] în ms. 2254, f. 74: « . . . un peisagiu de-o romanticitate sălbatecă în munți», « bra?i acățați de virfuri de srmei, unii frinți şi răsturnați de vijelii şi torente».

deprimarea sa nu c de ordin teoretic, ci practic. Mecanica vieţii îi c cunoscută:

Viitorul un trecut mi-i ne care-! văd întors —
Acelaşi -i[c de patimi s-a rors şi s-a retors
De mînile uscate a vremii-mbâtt ini te ,. .

întrebarea pe care ţi-o pune *c* doar aceasti:

Vinţa tuiastra insa oncit de nealtă Ge
Ea împlineşte oare in lume vo solie?
E scop în viaţa noastră — vun scop al mîntuirei?

Este evident că Mureşan c un patriot, pe care-l preocupă întrebarea dacă Se cade să-ţi jertfeşti viaţa pentru un popor, dacă ridicarea unei ginţi asupra alteia are vreo raţiune, dacă, in sfîrşir, viaţa viitoare a naţiei lui va fi mai fericită.[1]

Afameţitul invocării subpămîntcanului Geist din *Faust* îşi aflā corespunzătorul *în* conjurarea «pîrgbiei» lumii, adică n principiului cosmic:

O, pirghie a iumci, cc torci al vremei (ir,
Tc cltetn cu disperarea in picptu-mi — cu delit,
Răspunde-mi cine-i suflet a lumeț? Dumnezeul-
Orbîrca? nepăsarea- e binele— c râul?

« Pîrghia» nu răspunde însă şi Mureşan face singur filozofia vieţii, care e aceea pesimistă, avînd la temelie egoismul, răul, lupta oarbă pentru existenţă, caracterizată ironic:

Cit dc frumos ş-anume tocmit-a a lui fire I
Creat-a mielul aprig el pentru lupul blind,
<"Creat-a lupul aprig el pentru mirlul biind,>
Carne cu ochi creai-.i el pentru cel fiămînd.

El are accente amare pentru « popi şi cărţile lot vechi», pentru legenda care mai susţine că « virtutea găseşte-a ei răsplată)), pentru istorica nerecunoştinţa a omenirii faţă de exponenţii adevărului:

. . . Să te ferească ceriul
Ca-nrr-un moment dc-uitare să ii spui adevărul.
Te-or răstigni pc cruce, te-or huidui cu pietre.
Vor risipi cenuşa iubitei tale vetre
Si re vei stinge mizer. . , dc nimenea jelit.

[1] Varianta din *Pttiii pui/tmi*

încheierea este;

Că simbutclc lumii e — eterna răutate!

Elementul zendic din *Demonism* reapare aci aproape cu aceleaşi versuri, ceea ce dovedeşte înrudirea dintre cele două compuneri. Ormuz a devenit lehova, iar Titanul răzvrătit, pe care-l elogiază Mureşan, Satan:

O, Satan! geniu mindru, etern, al desperaţi:,
Cu gemetul tău aspru ea mut mutele mirii —
Pricep acum zimbîrca ta tristă, votb-aniată:
Ci tot ce c in lume e vrednic ca să *puxi»*.
Tu al smuncit infernul ca să-l arunci in ţtele,
Cu cirduri uriaşe te-ai inăl[at, rebele.
Ai scos din rădăcine marea s-o-mproşti in soare,
j\i vrut i-arunci in Ch.ios siiiemele sobre • - -
Ştiai cî răutatea eternâ-n ceruri ironă,
Ca secole nătînge cu spaimă o-ncoronă.

în timpul acestei declamaţii, se iscă, întocmai ca în vechiul *Faust* al lui Widmann, o furtună haotică ţi cerul se brăzdează cu fulgere. Mureşan, care blestemase pe Dumnezeu pentru viaţa ce-i fusese dată, îl înfruntă cu sarcasm, fiind încredinţat dc indestructibilitatea şi migraţia sufletului:

O, fulgetă-mâ numai . . . o. joacă comedie,
Comediant baltice cu glas Je vijeliei
Nu vcît că nu poţi face tu vun mjî m,,rc bine
Decît pe vecinicie să mă omori pe mine? . . •
Dir, vai, tu ştii prea bine că n-am să mor pc veci.
Că vis e a ia moarte cu slabe mini si îeci,
sorji va pune iarăşi pin lumile din cer
Durerea mea cumplită — un vecinie Ahasver,
CJ CU acela} suflet din nou sa reapară
MijŢtaţie: cteme unealtă dc ocări —
Puternice bătrine, gigante - un pitic,
Căci tu nu eşti in stare să nimiceşti nimic.

Obosit, inchînătorul Satanei se aşează pc *un* trunchi vechi de copac, cînd deodată sc aude o muzică dulce. Sint Somnul, Visele, Vintul şi Izvorul, simbolizări ale regresiunii spre asceza contemplativă şi natură. Indicarea pentru fiecare a glasului (sopran, basso, bariton, tenor} e un semn

că lucrarea avea caracterul unei drame muzicale. Mureşan intri acum in nunul stadiu dc uifrînatc a râului, in schopenhaucriamil anaborL-tism. Somnul conjură luna:

l.unâ.' 'jorî ! pe-a lui frunte
SIIJJ ji-i farmecă gfndirea,
Sa trăiască-n vremi cărunte
¥ı să-ți uite roată firea.

Du-1 pc rărmul vechi al mării,
Fă-1 călugăr trist şi slab,
Il închină lin uitării,
D.i vieții alt prohab.
Du-tel Du-te]

Va sa zică e dc ohserv.it că în afară de cremitism se mai pomeneşti' .ici de trăire in vremi cărunte, ceea ce înseamnă ca, întocmai ci Faust in epoca miticei Ilelene, Mureşan se va coboii in trecut, cu ajutorul viselor. Anticipind, putem să ne inrrcdințăm că vremea adusă în prezent este aceea a «zinei Dochii».

In noua ipostază, Mureşan, devenit anahoret, sc aflâ lingă o mare cu stînci pe țătmuri şi insule risipite. Un castel pe jumătate năruit sc vede în fund. Izbirea mării, furtuna pe-nscrat, codrii înconjurători dau o privelişte dc sălbăticie cosmica:

Cum norii JLnjiJ jalnic şi marca sparge piatra
Si tunete bitrine [>ea ceriurilor vatră
Pocnesc cu-n lor ci'jcane, moşnegi şi falnici fauri,
fcj făuicsc furtunei coroana ei de aur. . .
St ivircole in valuri marca cea sură-n veci
Ş] ia de sihlei schelete, bătrine, slabe, seci.
Ea aiurind loveşte.

La fereastra castelului cu bolțile sparte apare, fapt ce se întîmplase adese, « un înger», «, cu păru-n flori albastre», cu «o stea de foc» pe frunte. Mureşan călugărul, pătruns dc o ciudată iubire pentru chipul enigmatic ca o lună printre « coloşii riIc de muri», care, chemat, dispare, hotărît să se lase sfătimat, înghițit dc a «valurilor larmă», sc urcă intr-o luntre şi-şi dă drumul pe mare.

Mureşan se avînră în larg, cu gîndul dc a-şi amăgi mintea cu larma valurilor, in vreme ce apare Regele Somn, care priveşte acel templu în ruină înecat în apă in scorburile de petete ale căruia trăieşte călugărul. Sîtitctn intr-o regiune exotică, deşi prin apropierea zinei Dochia:

Se legăn visătorii copaci dc chiparos
(,u frunza lor cea neagră uitindu-se in |os
In ape... Iar pin crenge d-un verde-adinc de |jlc
S-oglindâ-n ap-albastră de aut portocale.

Somnul cheamă sunînd din corn geniile naturii, duhurile apelor şi ale codrului:

Răsună corn de aur si imple noaptea dată
Cu chipuri rătăcite din lumea solitară
A codrilor ... in cirduri veniți, genii şăgalnici,
Ce-.icutn impleți pămintul cu sunetele jalnici,
Acum ascunşi în umbră sau cupilați sub foaie.
Piteați picioarcle-albe a fetelor bălaie,
Şi zimbrii zinei Dochii pe frunți cu stemă mare.
Şi voi, cai alhi ai mării cu coame de ninsoare. .
învie codru! Duhuri cu suflet de miresme.
Zburați prin ctenge negre ca străvezie iesme,
Cu sunetul de păsuri s-aducă pasul nuraa
[Sandalele prin aer abia să tteacă numa]
Pe corpuri albe haină de diamantină brumă
Să scinteic in umbră, să spini ure feeric.
Treceți incet prin aer căteind pe Întuneric.

La început poetul s-a gîndit la un geniu al luminii, la silfi de lumină[1], dar s-a oprit la Delfin, Ondină şi Sirenă, şi poate că dragostea Ondinei scandinave pentru Delfinul mediteranean să fie şi ea un simbol al unității geologice. Oricum, episodul în care tînăiul Delfin stringe în brațe pe Undină, în cîntecul Sirenei, are un rost didactic. El trebuie să puie sub ochii călugărului icoana veşnic tinerei naturi, ca un quietiv al durerii. Mureşan se iveşte în zare într-o barcă purtată de lebede, ca aceea a lui Lohengrin:

. . .Acuma văd luntrea de departe
Cum cu-a ei plisc in bmde pe unde le impartc.
Călugăru-Î ... în manta-î infîjurai visazi,
Al valurilor zgomot țlşnind ii wluteazâ
Şi lebede-argintoase pe planul mirii-1 trag,
Pe frunte-î e-mpletita o ramură de fag. . .

[1] Ms. 2259, *f.* 28.

^c p.trc rum tj c-te al IU-ÎMI noomi/m.
Hhnd mi^nat dc 3ebgi m p-.indi'i usul sju ..

î ı <n.-l ;it de Muixşim tine csie, lUgele Somn răspunde:

Tiu'. . . IML sunt teriurca vicni pJmmicnt

In t-hip învederat, această fericire constă pe dc o parte in imiutea Nimicului, pe de alta in acele vise cu care se sfărimă voința de \ iată activă, pricinuitoare de durere, ți dintre care cel mai îmbietor e Chipul din Castel, ce vine Ia chemarea ascetului, asemeni Luceafărului:

Suflau-mi ui vccic-i atras de *j*, tj cliemarc,
Dm uoapie.i neființei jnlintat-apare. . .

iMui'cş.in si Chipul se urcă in luntre .şi, traşi K de IebezU, se pierd « pe undele oceanici», chemați de un țipăt jalnic « din noaptea străvechiului Egipt/t». Năluca strălucitoare nu poate ti, după definiția de încheiere *a* chiar Regelui Somn, decît puterea de ficțiune:

Nu şiii cine *t* dinsa? — un cipil e de ai3
Din sufletul naturii care ne dă liaii.
[n orice ființa este, deşi nu ştii, ascete,
Nu poți să ştergi viața cu-a gindului burete. . .
Renunți la fericire? — dar ca-i un tecmic \is,
De fuge ziua — \ine cind ochii ti-.ti inclus.

Numai ficțiunea se desface dc condițiile dc timp ți spațiu şi poate duce sufli tui în orice parte, chiar si înapoi spre Egipet. Cu Schopenhauer, aşadar, Eminescu dă problemei fericirii o soluție estetică.

7. Povestea magului

Schița dc basm filozofic căreia t-am dat numirea de *l'ovestta Magului călător în stele*[1] e foarte înrudită prin concepție cu *Mureşan* şi se poate aşeza în aceeaşi epocă,[2] Mult mal stingace, aruncată tn învălmăşeala inspirației, ca arc informitatea unui bronz tacit ți părăsit înainte dc a i sc tî dat o formă hotântă. Precede fâta îndoială *Venert si Madona*, deoarece versul cunoscut din acest din urmă poem,

Lume ce jjjndca jn basme şi votbea în poezii

se găseşte anticipat, in noțiunea lui, in strofa de deschidere:

în vremi de mult tiecute, cind stelele din ecriuri
Erau copile albe cu părul blond şi des
Şt coborind pe rază țara Iot de uiisteruti
în matca cea sltwstră se cufundau ades,
Cind b.îsmclc iubite ct.iu înc-adevăruri,
Cind jindul cia pază de vis şi de etes,
lirj pe lumea asta o mindr.i-uipătătic
Cc-.'vca popiMrc mindie, mindre cetiți o mie.

Eminescu nc aşează închipuirea în fața unuî rigă fabulos, chinuit de probleme dc stat, in mijlocul boierilor săi:

în sala cu muri netezi [de-o] ca marmora de ceară,
Pe jos covoare mindre, cu stîlpi dc aut blond.,
Cu arcuri ce-si ridică boltirea temerară.
Cu stele, cu fiori roşii pe-albastrul ei plafond,
Cu arbori ce dm iarnă fac blinda primăvară
Şi-ntind umbre cu miros pe-a salei intins tond.
Acolo stampată tul . . . boierii lui de sfat —
Pe tronu-i de-aut roşu ara mut ;i nemişcat.

Ca anpe de lebeîi inati, albe, undoioase.
Pletele-at^i n o.ı se pe imieih-i cădea
Şi baiha lui cej lungă pe [umerij piept cădea deasă,
Dar ochii, [lui puternici ca stelele] stele negre,
întunecați sclipea.
Sprincene)c-i bătrine se-ntunecau stufoase,
în mină sceptru dc-aur, povara lui t e a ștrea.
Pe fruntea lui c e i ninsă de aur diadem —
Părea c-ajteapti-a morții întunecos problem.

Problemul împăratului este insă acela esențial pentru monarhul de stat natural, şi anume: buna creditate. înainte

[1] 22S-). f. 32-81; fra.,m. şi in ms. 2276, II, f. 27-29; publicată de ni,i in întregime, însă nu ciiir, in 1 mfır *rvmăntaită*, 1932, nr. 9-12, p. 128 - *ÎAS.*

[2] Ln fragment de poem in circ întilnim de asemeni un prinț, un mag, un călugăr, in ms. 2285, f. 114 urni. Imr-un foarte vechi proiect ţrestudențesc, caracterizat prin acea simbolistică naivă pc cjre am telev;it-o mai sus (« Dimineața sora juneții. . . Lesinatuln impregiuru . .. Vana făclia Tecei. . . Timpul griji tiranilor») apare « Magul de curie al puntului Animu» (ms. 2258, f. 222 v.).

dc a «urni« domnia pe umerii finalului voievod, împăratul vrea să-l facă să citească in «cartea lumei», ţi, spre a-1 feri de primejdia plăcerilor, să-i pună înainte priveliştea zădărniciilor ei. Atunci îţi aduce aminte dc un bârrîn mag, cu care fusese în tinereţe ca Pilad cu Orestc, şi care trăieşte sihăstrit pe giganticul Pion, la umbra codrilor dc fag. Muntele Pion nu este decît Ceahlăul, aşa cum îl numeşte Gh, Asachr. Bătrîntil sihastru e un necromant şi un astrolog:

în fruntea lui c strinsa un *ev* de-nţelepciune.
Viaţa lumii toate [din al ei început] în minte-ar
a-ncâput.
Trecutul. . . viitorul el poate-n ţi le spune;
Bătrînu-i ci şi vremea cea iăra de-nceput
Si soarele din ceruri *is* glaiu-i (sc) supune,
Al aştrilor mers vecinie urmează ochiu-i mut.
De-aceea voi ca dinsul pe fiul meu să-nveţe
Cari cărări a vieţii-s deşarte, caii măreţe.

Dar el din a lui munte Jn veci nu se coboară.
Căci nu vrea ca să piardă din ochi a lumei [cim] cai.
Ca nu cumva măsura, cu caic Ic <el> măsoară,
ta lipsa-i să sc schimbe. . . şî el, Întors din văi,
Silît ca *ii* înceapă din începutu-i iară
Să nu poată s-oprească gindirea celor răi.
Şi etne-enigma vieţii [voieşte] s-o descuie.
Acela acel munte pe jos trebui sâ-1 suie.

Pustnicul va cerceta ca şi Faust semnele macrocosmului:

El caitea-ţ't deschide, la ceruri priveşte
Şi zodii descurcă în lungul lor neam <meis>,
E-o carte ce nimeni io veci n-o citeşte,
Cu semnele strîtnbe Întoarse — vorbeşte <arabeştc>:
Sint legilc-n semne din ăst univers. . .

şi va citi în carte sfîrşitul apropiat al împăratului şi călătoria voievodului. Dintt-un soliloc întrerupt dc Scraf reiese concepţia originii îngereşti a sufletelor al căror sediu veşnic este în stele:

Spun mite — zice singur — că otice om în lume
Pe-a cerului nemargini ci are-o blinda stea,
Cc-n cartea vecinîciei e-unită cu-a lui nume,
Că pentru el s-aprinde lumina ei de nea.
De-aceea-ntreb gindirea-mi ca să-mi răspund-anume
Din marea ct.i albastră, care e stcua mea.

Cind magul e îndoit asupra raţiunii divine a coborîrii îngerilor pe pămînt în trapul omenesc, Seraful îi răspunde cu glas de harpe în bătaia lunii, expunîndu-i o filozofie abstrusă, din care rămîne lămurită numai dragostea platonică a sufletelor şi imaginea, frecventă la Eminescu în această vreme, a «îngerului dc pază»:

Cind Dumnezeu creează dc geniuri o ccjtj
Sa cerce vrea p-orcare dc-î rău or de e bun.
Căci nu vrea să mai vadă cum a văzut odată
Că cete rele d-ingen la glas nu sc supun,
Că cerul il răscoală cu mintea turburată
Pin" ce trăsniţi se privii in caosul străbun.
Ue-aceea in om ce naţte, doi <din > ingeri orţicare
Udală-n vecinicia-i Coboară spre cercare.

Cind sună-n viaţa lumii a miezenopţii oră
Atunci pin ceruri îmbla zimbind amorul orb,
Dc ingeri suflete-albe vâiindu-i se coloră
Şi ochii lor albaştri privirea lui o sorb.
Plecind spre părnint ochu ei timizi se-namoră
In pămînteşti fiinţe cu fragedul lor cotp
Şi prin a lunei[1] vamă cobor bolnavi dc-amor
în corpurile de-oameni ce-aştept venirea lor.

Dat pin' ce cotpu-n lume un înger îl coprinde.
Deasupra văwir lumei pc iumînobu-i (drum) căi
Imperiul lui cel mare, o stea ['tnpopulat'J in cer aprinde —
Acolo el domneşte, lâsind a lumii văi.
Dar de viaţa-i bună[2] <lumească> domnia-n el
<cer> depinde:
De-Î rea, steaua s-aruncă in noaptea celor răi
Si lumile creme [nestinse] pe-a cerului cununi
Imperii sunt întinse a îngerilor buni.

Abia părăsfescl* unii a domei mari pilaştri.
Abia părăsesc cerul şi infloritu-i cort.
Abia au vrenic-n pilde <vreme-a pierdo puternicii lor aatri.

[1] în ms. este aici clar: *lumi;* mai jos insă: *luwj.*
[2] Cu vin tu) e serii f. lung ca *iiiatcoasă,* insă, judecind după altă scriere asemănătoare de mai jos, trebuie citit; *bună.*
[3] ta mj.; *părăsind.*

Coboară-n lume. află amorul lor că-i mort
Atunci il bu in biʒ(e şi lumininj ilb,isfn
In luniea lor bogata cu Licramt ei il port.
Slut ingeri blînzi şi timizi, ața ncnorocați <ncvinovati>
Incit iu astă lume nu trebuiesc cercați.

Seratul face deopotrivă teoria geniului singuratic, fără înger de pază şi fără stea, a cărui naştere este grcşc.jlă în planul eternității, dar pe care Dumnezeu il ia sub ocrotirea sa:

Deți rari şi puțini-s, lumea nu va să-i vază.
Viața lor e luptă cind mor se duc neplinşi.
Ei n-au avut la leagăn un blind inger de pază
Şi-a lor [ochi] de durere sint turbure şr ;.tinşi.
Dar deşi <blînzi> ingeri işi <nu-şi> varsă a lor raze
în sunetul lor totuşi ei mari îs țt destinşi,
Căci Dumnezeu in lume le (ine loc de tată
Şi pune pe-a' lor frunte gindirea lui bogată.

Un astfel dc geniu «fără stea», al cărui semn prin urmare nu stă în carte, este şi voievodul care soseşte curind pc culmea muntelui Pion. Tot ce urmează de aci încolo pare a avea un înțeles pedagogic. Ca să-i arate primejdiile vieții, necromanțul, care cu puțin mai înainte prinsese cu o vrajă o furtună scăpată din fundurile muntelui, duce pe tînăt în peşteri de marmură neagră;

El zice ş-alene coboară la vale,
La porți uriaşe ce duc in spelunci.
De stinci prăbuşite gigjnrici pottalc
Descuie si intră in mindrele hale
De marmură neagră, inimic şi [ungi

Pilaştri de aur pe muri se coboară,
Pe jos sint covoare țesute-n flori vii
Şi ste e in candeli dulci raze presată
Şi atiu-i dulce ca-n noapiea de vită
Şi razete-s calde şi 'r.indafiri'.

Trec apoi prin boite «săpate-n granit», intră intr-o sală cu muri de marmură ebetiină lucind ca oglinzi dc tuci, plină de dulci miresme. Bâtrinu.1 închide poatta, aprinde potirul albastru al unei viorele şi aşează pe lînărnl împărat pe un tron de mătasă roşie. El însuşi cu o varga vrăjeşte o oglindă neagră din caic se desprinde o umbtă de argint, vînătâ la fată ca mărgăritarul, cu aripi desfăcute şt talar lucii .s, cu flori dc mac pe frunte şi în mînă cu paharul Somniei. Hătrînul ia o cupa pe care sint săpate versuri in «cifră» arabă, toarnă în ea un sînge roş ca de taur şi o întinde voievodului. După cum putem bănui din prezența florilor dc mac (simbol al narcozei), este, ca şi in *Murețan*, vorba dc întîia treaptă a ridicării din contingent prin resttîngerea conştiinței, şi anume de somn, ce ia înfățişarea unui înger carnal, michelangiolese, cu o aripă «umflată» «ce-n sus a pornit». O erotică grea se încinge între cele două genii:

F.l ochn-şi deschide, dcasupr* Ud vede
Doi ochi mați aibaş(ri [adme visâfon\
A lui fericire el mai că no crede.
El gura şi-apasă pe blondele-i plete
Şi fața cea pală i-o mlngiie-n dor.

E beat de a >isu)ui lungă nugie,
In brațe-i pe înger mai tare-a cuprins
Si umbra *UTide, cu-aripa-1 mîngiic
Şi gura-şi apleacă *ia* dulce beție,
I-.ipasă [Şi-i pune| pe buze-i sărutu-i aprins.

îngerul cu ochi albaştri dă tînăruîwi o viziune haotica a lumii, ciifundîndu-1 dc bună scamă în vis, rupîndu-1 din zona telurică:

Vezi tu, zise umbra, pe-a hăului vale
Pămintul ca munții ce fumegă stins.
Cu mări adormite ce rnurmură-n jale;
Jinrni populii, țări ti cetățile safe.
Deasupră-ți oceanul dc stele întins.

Pămintu[ll departe-rur-un punct se contrage.
Căci lumi de departe în puncte se jchimb,
liispar a pămîntufuî viziune vage,
A stelelor țară curată < se :> trage.
Aleargă, ttăjcşte *i* aştrilor timp.

O stea, un imperiu întins e şi mare,
Cu sute de țări ji cu mii dc ființi.
Cetățile mari tăspindire-s in soare —
Pilaie de-at(jinl ic ridic ginditoart
>i regii sunt ingeri cu aripi de-arginți.

Din această panoramă a universului stelar se desprind două idei esențiale: că civilizațiile umane au o formă rotativă prin raport la întregul Cosm, o lume urmindu-şi existența de-a lungul aştrilor:

Si sufletul liber piivirea-i sințită
O nalți pe itelnîcul. nuiele- plai:
O patrie nouă sublimă, iubită.
De cintece plină din veacuri fugite —
Aici lumea-antică urmează-a ci trai. . .

şi că măsura vremii este relativă fiecărui sistem solar în parte, şi mai neted (ceea ce sună foarte ştiințific) relativă fiecărei planete după amplitudinea revoluției în junii unui soare:

Vezi steaua eă mantii şi [mitilc-Otrurcc] -ntoirse şi marea
Umhlind neclintită în >ecinicu-i mers.
A inilor [număr] spațiu le destină un soare:
La una-i mai mic, la alta mai mute
Căii sorii scriu [legi] timpul in acest univers.

Voievodul va fi călăuzit in curînd de Somn în planeta acestuia din urmă, iu lună prin urmare, fiindcă aceea stăpîneşte umbra şi visul;

Curînd vom ajunge pe steua senină
Pe caic in ceruri numesc-o a mea;
Dc visuri, de umbre, dc cintec e plină.
Curînd vom ictra in cimpia ei lină
Şi-n nrmă-ți pămintul ramine o stea.

în aceasta vreme, magul rămas în urmă, care va fi hăut şi el din cupa Somniei, e pe cale de a întreprinde şi el o nebună călătorie în stele. Fâcindu-şica! dintr-o stea desprinsă de pe cer, el zboară in infinit, salutat de îngerii siderali:

Şi resfirați in jpațru ingeri duceau in poale
A lumilor adincc şi Wlnde rugăciuni
Şi iuiînzind in vinturi aripele regale
L-a lumii trepte-albastre le duc şi le depun.

Ajuns în calea lactee, pustnicul dă drumul pegasului de lumină şi se aruncă în hău într-o rostogolire uriaşă:

Deasupra ardea stele şi dedesuptu-i srele.
Ei iboata fără preget ca tunetul rânit;
în sus, in. dreapia,-n stingă luminile de stele
Dispar — El cade-un iitru in caw [prevălit| «ivirlit.

Sensul cădetii lui e luna, de pe un munte al căreia priveşte steaua natală îndepărtată:

Din ce in ce s-ipropie de lumea depărtată,
O ii mai are inca ş-aiunge-n luna lui.
Acolo ei răsufla de calea-î depărtată —
De pe un munte-a lunci aruncă ochii lui.

Cu ochii plini de lacrimi la acea stea priveşte
Ce lumina albastră mergîndu-şL drumul 33^-
— Ce liniştită-i dinsa, tn pace ea păşite,
O, cum iubesc eu steua, unde m-ain născut eu.

Cate este această stea unde s-a născut bătrinul râmine cam obscur. Cum în ea e linişte, pare puțin probabil să fie pămîntul, de pe care de altfel abia plecase. Ar fi deci o stea *în* care îşi va fi avut sediul veşnic. Magul contemplă deci *o* altă stea paşnică, pe care trăieşte un om nefericit:

Mai e-n tot uniiersul o stea plină de pace,
Netwbutafă vecinie de ură, de război;
în toată Creațiunea gura ei vecinie tace,
N-o bîntnie griji rele, n-o bintute nevoi,

<E-»r? om, care pe dinsa nefericit se (ine.
Dac nu-i nefericirea in stea,, ci c in cl.
Dar soarteat lui schimba-voi, rtin râu oi face bine —
Cobor acum in astru-mi sa-] mingii şi pe el.>*

Deoarece bătrînul nu s-ar fi putut cobori pentru a vedea pe omul nefericit chiar pe pămint, pentru că n-ar fi avut nevoie de un asemenea ocol prin stele, şi cum steaua necunoscutului e chiar astrul natal al hătrinului, presupunem că Eminescu se gîndeşte la un astru oarecare şî că expresia «Mai e-ti tot universul o stea» e numai o confirmare a placidității uneia şi aceleiaşi stele. Oricum va fi, în alei stea sau din nou pe pămînt, bătrînul se aruncă «din vîrf de munte-n lună» in gol şi ajunge într-o clipă în norii « astrului natal». Din neguri îşi face (prin lungi priviri) funii, din acestea scară, coboară pe mare, dintr-un rest de nour îşi

[1] Această strofă nu este citată în original, repetiodu-se o strofă anterioară (s Cu ochii plini de lacrimi»), deşi comentariul ce urmează se referă la ea. Dc aceea am omis strofa repetată şi am întrodus-o pe aceasta (n. red).

alcătuieşte o barcă, la care sc înhamă iarăşi lohengriniencie lebede:

Din insule bogate cu £lunirr| mari grădini dc hm.
Lebede argintoapic aripclc-minztnd
\ enetu sfişiind apa la luntrea lui de auc
Şi se-nbămau 1.J dinsa şi o trăgeau ciniind.

Ceea ce urmează tratează întocmai concepţia salvării prin asceză din *Mureşan.* Călugărul, un tînăr frumos, srâ în ruina unui templu arab. Doarme pe un pat de seînduri acoperit cu trenţe şi bea apă sărată de mare, în scopul de a-şi scurta viaţa. Pe o arfă dc aramă cu strune ruginite cheamă şi el o umbra, cc apare noaptea printre arcuri sparte:

Cine-ar fi <oare"- umbra aceea argintie
Ce vine 1ı mimarea-ini cind eu o tog-o-nvoc 'cu o ru^-o-nvjc >
Cind provocaţi de arfă-mi răspund valuri o mie,
în nopţi cind pricep scrisul al stelelor de foc-*. . .
Tot ce-am gindit mai tînâr, tot ce-am cintat mai dulce.
Tot cc a fost .n contra-mi ciniu-iui;_• mai put şi mai copil
S-a-mpreunat in marea acrului steril
Ca rarele a Junei cc-n nori stă să se culce
Şi a format un inger frumos ţi juvenil.

Magul combate dc astă dată himera prin însăşi definiţia ei:

— Nebun ori eşti lunatec — bătrinul murmurează, . .
E visul tinereţii, e sete dc ainot.
îngerul tău e-o ra»ă şi trupul el un nor. . .

Acest tînăr cu comanac negru şi rasă de şiac, care doarme acum cu capul pe un ţol, voise să fie domn al lumii şi să împartă coroane la regi şi regine, fiind, pe cit sc înţelege, stăpînitor de ţară sau numai bogat. Ros deodată de viermele zădărniciei, el sc retrage între zidurile unei mînăstiti, nu fără a fi mereu ispitit de gîndul măririi:

în van pune pe suflet grco(a]ile cătuşe
De gînduri uriaşe, de nalte rugăciuni.
In van în a lui urmă a-nchis a lumei usâ
La visele ei turburi, cu mari deşertăciuni;
Pe focul cugetării a presurat cenuşă.
Ci sub cenuţ-aid !ncă consumatori tăibuni.
Atunci visul măritei s-o jretge-n a lui gind
Cind peste spuza sură se va turna pătnint.

Ascetul fuge atunci din mînăstire şi se aşează pe acel ţlrm de mare unde-1 găsim şi unde-1 chinuie visarea chipului de femeie. Aci formularea simbolurilor nu mai e aşa netedă ca în *Mureşan.* Chipul poate fi acoperământul năzuinţei spre desăvîrşire, spre marea Erotică, sau poate fi, cum am zice în termeni banali, Idealul. Magul ştie cum se poate prinde năluca, ce nu e dc aci «din lume», ceea ce ne întăreşte în ipoteza de mal sus, şi c pregătit să întreprindă o nouă călătorie:

Dar nu aici. Aicea de viaţă n-ate parte.
Vom merge-n lumea unde trăieşte mai departe.

Poemul însă n-a mai fost sfîrsit.

8. Cassîodot

în modul acesta dulceag platonizant compunea Eminescu din cea mai fragedă tinereţe şi e interesam să ne întoarcem acum la o schiţă mai veche, *Cassiodor,* spre a vedea aceeaşi metafizică uranică a sufletului, mai copilărească şi mai exaltată[1]:

« Diodor, vezi tu zenitul dasupra ia? Este sufletul tău , . . ce este sufletul? este [fiinţa] un înger înamorat într-o formă (într-un corp de om]? Eşti tu. [Zenitul tău o stea, cine ştii ce lume nemărginită purta vuietul destinelor tale dasupra capului tău.] Cît eşti de mare în nouri, cit eşti de fericit jos, simţi că eşti lumină din lumină, Dumnezeu din Dumnezeu.

Zenitul, umbra destinului, dovadă că sunt; aud murmurind prin coardele lirei sufletului meu, dovadă că am un suflet. Cit de mare sunt cu l Zenitul meu o stea, cine ştii Ce lume, care poartă vuietul destinelor sale dasupra capului meu, lira mea o lume cu tremurai simţirilor ei. Simt, gîndesc, inima mea un ocean cu valuri nenumărate, creierii mei un palladiu tăinuit de-nţellepciune şi cu toate [acestea] fiinţa mea singută c un Rege fără tron, un zeu fără templu. Sufletele oamenilor sunt fiinţe de îngeri înamorate în forme

[1] Ms, 2255, f. 204 şi v. în general Eminescu scrie: *nit, este, s&nt.* *\m* renunţat la aceste grafii pentru a nu ingreuia lectura.

de lut; tu cate eşti îngerul corpului meu, răspunde, de ce nu-s mulțumit, de ce zbor pe aripele tale, ca un cîntec fără înțeles, înțeles! destin!. , . Prin acest gigantic labirint de lumi, unde voi găsi în acest mare vis ce se numeşte viață, firul de aur al scopului?»

Sînt şi versuri, realizări ale ideilor de mai sus, adică ale teoriei « tu cu eu», sau, ca în altă parte, « eu şi cu mine»:

Cind ființele se-mbină,
Cind confund pe tu eu eu
E lumina din lumină.
Dumnezeu din Dumnezeu.

Cunoşti umbra cea nebună
Cu aripi de dulci flori
Care sunete cunună.
Al ei nume e amor.

Ţie [Ea] scopul vieții talc
Şi cu glasu-î Îngeresc,
Printre oarele de jale,
Cînte-ți dulce: te iubesc.

Lira-n sunete de jale,
Cu glas blind tinguitor.
Spune ecoului din vale
Că-i e sete de amor. . . etc.

Pe verso dăm de o invocație către liră:

« Esistența mea o ilusiune, viața mea un vis. Instrument care conții în tu toată esistența mea, din 18 ani a copilăriei, te atîrn d-o marmură, fie marmura uitărei, voi să uit că am trăit, căci n-am trăit, voi trăi» etc.

Lira e provocată să răspundă dacă ea nu e un suflet, o ființă vie, şi el, cîntărețul, un Dumnezeu, creator, punînd în ea o parte de duh. Avea să intervie şi o eroină, Oivia: <t. . .tu m-ai iubit, dulce înger. Olvia mea, numai tu mi-ai rămas,»

E de reținut, într-un cuvînt, că pentru Eminescu adolescent sufletul este un înger, deci un eu deosebit de care se îndrăgosteşte trupul, că, prin urmare, în fond, individul se iubeşte pe sine însuşi, într-un adevărat narcisism.

9. Egfpetul, Memento mori

Din filozofia răului în lume, Eminescu trebuia neapărat să scoată o documentare istorică a zădărniciei. Derivația este inevitabilă şi toți romanticii, roşi de melancolii, au întocmit tabloul civilizațiilor. Ideea trecerii de la geneză la mişcarea lumilor îi germinează lui Eminescu din vremea primei studenții, căci *Egipetul,* care înfățişează un moment al cronologiei, e tipărit la 1 octombrie 1872. O legătură dar cu cursul lui Lepsius din sem. 1872/73 *(Istoria Egiptului (i monumentele Egiptului)* nu este, mai ales că poetul se înscrisese la facultate abia la 12 decembrie. Episodul fusese conceput prin urmare la Viena, unde, după o amintire glumeață[1], un profesor ținea curs de istorie antică, descriind «pe craiul Rhamses» şi «pe nevasta lui, Rhodope».

Lunga cronologie, ce avea să îmbrățişeze istoria omenirii pînă în prezent, nu-şi căpătase în mintea lui Eminescu un titlu definitiv. Manuscrisul[2] poarta deosebite intenții de titluri, unele înlăturate: *Memento mori (Tempora muian tur) (Vanitas vanitatum vanitos) (Skepsis) (Cugetări) Panorama deşertăciunilor*[3]. In cercul «junimei» o intitulase *Diorama** Cu toate acestea, înțelesul demonstrativ al poemului rămîne acelaşi, căcî un titlu ne duce la biblicul Ecliziast *(Vanitas tanitalum, et omnia vanitas).*

începutul vastului poem readuce formularea stării onirice selenice şi a mitului ca soluție a fericirii:

Turma visurilor mele eu le pasc ca oi de aur,
Cind a nopții întunerec, ins reiatul rege maur.
Lasă norii lui molateci infoiați in pat ceresc,
însă <lară> luna argintie, ca un palid dulce soare,
Vrăji aduce peste lume printr-a stelelor ninsoare,
Cind în straturi luminoase basmele copite <copiie> cresc.

Mergi, tu, luntre-a vieții mele, pe-a visării lucii valuri
Pini unde-n ape sfinte se ridică mindre maluri.

[1] G. Călinescu, *Vkța Iui M. Em.,* ed. a IIT-a p. 192.
[2] Ms. 2259, f. 86-104; ms. 2257, f. 73 urm.
[3] Publicat în întregime de noi în *Românie liUn-ă,* 1932, nt. 13, 15, 19 şi 21.
* Totouțiu, *Simt. ji dot. tir,,* IV, p. 457.

Cu dumbrăvi de laur verde fi cu lunci de chiparos,
Unde-n ramurile negre o cîntare-n veci suspină.
Unde sfinții se preimblă in lungi haine dc lumină,
Unde-i moartea eu-aripi negre și cu chipul ei frumos.

Aşezat la roata uriaşă a istoriei, poetul întoarce vremea înapoi şi o opreşte cînd Trea:

Cind posomoritul basmu, veche» sceolilor strajă,
îmi deschide cu chei de-aur ți eu-a vorbelor lui vrajă
Poarta naltă de la templul unde secolii se torc,
Eu sub arcurile negre, cu stîlpi nalți suiți în stele,
Ascultînd cu adlncime glasul glodurilor mele,
Uriaşa roat-a vremii inapoi eu o întorc.

Și privesc. . . Codrii de secoh, oceane de popoare
Sc întorc cu repejune ca gîndirile ce zboară
Și icoanele-s in luptă — eu privesc şi tot privesc
La vo piatră ce insamnâ a istoriei boiatâ.
Unde lumea in răi nouă, după nou cintar măsoară —
Acolo îmi place roata cîte-o clipă s-o opresc 1

Intîia oprire a roții se face în era preistorică, în care se vede păşind şi omul paleolitic (de culoare):

Colo stau sălbatici negri cu topoarele de piatră.
în pustiu aleargă vecinie, fără casă, fără vatră,
Cap de lup ca lor căciulă, pe-a lor umeri piei de urs;
Colo-nchină idolatrul nențelesul foc de lemne.
Colo Magul lui ii scrie pe o piatră strimbe semne
Să nu poat-a le-nțelege lungul secoiilor curs.

Chaldeicul Babylon e descris în cîteva linii ce dovedesc informația istorică. Dacă, după naivul Grandea, grădinile sînt «suspendate în aier», aci murii înconjurători ai cetății, terasele, marea de palate duc spre Herodotunde casele sînt arătate a avea trei sau patru caturi:

Babilon, cetate mîndră cit o țară, o cetate
Cu muri lungi cit patru zile, cu o mare dc palate,
Și pe ziduri uriaşe mari grădini suite-n nori;
Cind poporul gemea-n piețe la gradinei lungă poală
Cum *a* mare se frimintă, pc cind vinturi o răscoală,
Cugeta Scmiramidc prin dumbrăvile răcori.

[1] I, CLXXIX - CLXXXVI.

Urmează şi miticul Sardanapal, în felul primit de legendă:

Şi la mese-n veci întinse e culcat Sardanapal.

Apoi vine «ruina» volneyană a acestei civilizații, în chipul assiricei Ninive (altă dată Eminescu pune Babei):

Azi? Vei rătăci degeaba in pustia nisipoasă.;
Numai actul sc-nebeagă în tablouri mincinoase,
Numai munții, gărzi de piatră stau si azi in a lor loc <post>;
Ca o umbră Adiatul prin pustiu cal u-fi alungă,
Del intrebi: unde-i Ninive? el ridică mina-i lungă,
— Unde este? nu ştiu — zice — mai nu ştiu nici unde-a fost.

Palestina, cu al său Iordan şi cu Cedron, cu templul lehovei pe Sion, cu cetatea Ierusalimului, e descrisă în tonul idilic şi agricol al *Cinlării tintârihr:*

Şi în Libanon văîut-am rătăcite căprioare
Şi pe lanuri secerate am văzut mindre fecioare,
Purtind pe-umerele albe auritul snop dc griu;
Altt vrînd ta tresei apa cu picioarele lor goale
Ridicară ruşinoase şi limbînd albele poale,
Turburind cu pulpe netezi Fața limpedelui riu.

După arătarea regilor, a lui David, rupîndu-şi in lacrimi haina şi zdrobmdu-şi harfa (aluzie la jălainicii psalmi), a lui Solomon, cîntînd cu «degete de profet» pe împăratul de lumină (aluzie aceasta la *Pildele,* gnomice dar şi teologice), urmează iarăşi «ruina»;

Dar venit-a judecata şi de sălcii plingitoare
Cintărețul își anină arfa lui tremurătoare;
în zădar rugați peirea — muri se năruie şi cad!
Cad şi *târî,* ş-aurite arcuri, grinzi d< cedru, porți de-aramă.
Soaiele plivește galben peste-a morții lungă diamâ
Şi s-ascunde !n nori rotii, de spectacol speriat.

Şi popor ji regi şi preoți ingropați-j sub ruine.
Pe Sion templul sc sparge — roci un arc nu se m»i ține,
Azi grămezi mai sunt de piatră în <din> cetatea cea dc ieri.
Cedrii cad din virf de munte şi Livanul pustieşte,
Jîdovime» risipită pîntre secoli rătăceşte —
Tn puttiu ae nalți-n soare desfrunziți! palmieri. . .

Partea cu Egîpetul, care este aceea publicată de poet şi cunoscută, a trebuit să pară pînă acum oareşicum obscură, într-adevăr, după ce ni se dezveleşte tabloul nocturn al Nilului şi a! piramidelor, zărim umbra regelui strecurindu-sc intr-o piramidă'.

Se-nsereazl. Nilul doarme ;i ies stelele din strunga.
Luna-o mare îşi aruncă chipul şi pin nori le-alungă.
Cine-a deschis piramida şi-năuntru a intrata
Este regele. în haină de-aur roş şi pietre scumpe.
El intră să vad-acolo tot trecutul. — I se rumpe
A lui suflet cind priveşte peste-al vremurilor vad.

Mai încolo un mag urmăreşte cu varga o oglindă de aur cu concavitatea întoarsă spre cer, spre a afîa «simburui lumii *n:*

Tn zidirea cea amică, sus in frunte-i turnul maur.
Magul priivea pe ginduri în oglinda lui de aur,
Unde-a cerului mii stele ca-ntr-un centru se adun.
El in mic priveşte-acolo căile lor tăinuite
Şi [c-un ac el] cu băţul zugrăveşte căramşile găsite —
A aflat simburui lumii, tot ce-i drept, frumos şi bun.

Acî sc află, degenerată în observaţie astronomică, o adevărată şi taustiană chemare a «pîrghîei», a duhului cosmic, căci intr-o încercare de nuvelă stil Th. Gautier, pe care am numtt-o *Avatarii faraonului Tlă,* găsim dezlegarea celor două momente. Regele Tlâ, întristat de moartea soţiei sale Rodope, după ce a făcut unele fermece divinatorii, «intră într-o sală a cărei podea era o unică oglindă de aur. . . sală fără acoperâmînt. . . deasupra cerul cu toate oceanele de stele . . . în oglindă cerul cu toate oceanele de stele». Acolo cheamă pe Isis, care apare simbolic pe tabla îndată înnegrită şt acoperită cu semne albe. în urmă faraonul se îndreaptă spte o piramidă, a cărei uşă o deschide, cu ajutorul unei chei dc aur, spre a dispărea înăuntru pentru totdeauna.

«Ruina» este şi aici soluţia episodului:

Uragsnu-acum aleargă pin'ce cai) lui ii clapă —
Şi ic Nil numai pustiul nisipişul şi-l adapă,
Aştemindu-] peste cimpii [cei odată] înfloriţi.
Memphiî, Theba, Jara-ntreagă coperilă-i de ruine,
Pin pustiu străbat sălbatec mari familii beduine.
Sorind viaţa lor de basme pin cimpte nisipiji.

Şî din episodul «Grecia» Eminescu voise a scoate tratări deosebite, precum arată copiile izolate.[1] Elementul mitologic şi veneraţia pentru clasicitate sint, văzute într-un spirit cam gotic, motivele acestei părţi, care începe cu evocarea peninsulei şi a Atenei, şi a unei văi cate poate fi — după Goethe sau Barthelemy — a Peneului:

O văd Grecia ferice verde răsărind din mare
Cu-a ei munţi fringind lumina pe-a lor creştet de ninsoare
Cu cer nalt, adine-albastru, transparent, nemărginit. . .
Din colanul cel de dealuri se intindc-o vale verde
Ce purtind dumbrăvi de laur se încuiba şi se pierde
Ici în mare, colo-[n] regii cu diadem [de][2] granit.

Şi din cuibul cel de stince colo sterp — ici plin de pini
Veîi ieşind din lunci de tnitte, drumuri fese ţi grădini
Un oraş cu dome albe strălucind ca alb metal.
Lin cutremuiindu-ţî fa [a marea scutură-a ei spume
Repezind pe-alunecuşul undelor de raze-o lume
Se spărgea c-un dulce sunet intre scorbure de mal.

Vin semidivinităţile, « Satyr chel, barbă de ţap, urechi lungi şt gură strîmbă, nas coroi», storeîndu-şi în gură «poama neagră», apoi şăgalnicele nimfe:

Lunca rîde, griul creşte, miroasă umbra de frunză.
Nimfele ia ochi de codru vor in stuf să sc ascunză.
Una-si spinzuri-a ei braţe de-un copac, ce ţi-a intins
Peste lan verzile-i crenge. Un-aleargă dup-un peşte.
Făt-Frumos, Amor-copilul, ramuri verzi lin despărţeste
Şi privea zjmbjnd la ele c-ochişorul lui aprins.

Ele-I văd. El semn Ic face să-1 urmeze în tăcere —
Abia apa sfişiînd-0 ele-1 urmă, cu plăcere —
Intr-o tufă, sub un brustur, doarme Satyr, beat de must —
Chicotind, a lui ureche cu flori roşii o-ncunună —
Şi dispar. .. florile tremur, iarba fâşie, codrul suni —
Fug rixînd 1-albastta mare pe-un drum verde si îngust,

[1] O variantă scrisă cu creionul, din care a citat Cbendi in ed. *Li/, pop.*, se găseşte în acelaşi ms. acad. nt. 2259, f. 188 urm. Ordinea strofelor e schimbată aci, dar nu mai concludentă. O altă redacţiune, dintre mss. lui 1. Negruzzi, mi-a frxt arătată de C. Botez.

[2] în text: *cu;* mai jos, în strofa următoare, in test: *gridîm.*

•-. Apare ți Gratia cu plete bogate « c-aripi de vulturi», precum şî Oreada ׳:

- Oreada trece dmpul — ca aripi de corb bogate
Pc-umeri albi ii cade paiul.

Mai departe Joe, pteschimbat în tînăr, pîndeşte «o mîndră tată» din pădure. E mai puțin aşadar Grecia civilizației, cît aceea a sălbăticiei olimpice:

Pitttre cremenea crăpată, din basaltul rupt de ploaie
Ridica stejarul falnic trunchiul ce de vint se-ndoaic
Scoțind vechea-i rădăcină din pietrişul sfârimat.
Vulturul s-acață mindru de un pisc cu fruntea ninsă,
Nouri luneca pe ceruri oastea lor de vînt impinsă
- Şi răsuna-n noaptea lunii cîntul mării blînd şi mat.

Cînd vine vorba şi de cultura elenică, revin meditațiile asupra labilității.Statura sculptorului orb e o încercare de a prinde «eterna fire, stabilă-n a ei mişcare», la care, în chilia lui, cu alte mijloace, cugetă filozoful:

[Iar] Dar in camera îngustă lingă lampa cea de oliu
Palid stă cugetătorul, căci gîndîrea-i e de doliu —
tn zădar el grămădeşte lumea intr-un singur semn:
Acel semn ce il propagă el in taină nu il crede,
Adincit vorbeşte noaptea cu-a lui umbră din pårete —
Umbra-şi rîde — noaptea tace, mută-i masa cea de lemn.

în sfirşit, simbol al durerii universale, Orfeu priveşte întunecat marea aparențelor:

Iar pe piatra prăvălită lingă marea -ntunecată
Stă Orfeu, cotul de razim pe-a lui arfă sfărimatâ,
Ochiu-ntunecat şi-ntoarce şi-1 arunci aiurind
Cind Ia stelele eterne, cind la jocul blînd al mării —
Glasu-i cc-nviază stînce stins de-aripa desperării —
Asculta cum vintu-nşaiă şi cum undele îl mint.

Din infinitatea mijloacelor ei, a vecinieia cea bătrină» se pune acum «să zideasc-un uriaş popor de regi»:

Şi atunci apare Roma in uimita omenire.
Ginduri mari ca sori-n caos e puternica-i gindire,
Şi ce îice-i zis pe veacuri, e etern, nemuritor;

1 F. 194.

Iar popoarcle-şi îndreaptă *a* lor sunete mărețe,
A lor fapte seculare, uriaşele lor viețe,
După căi prescrise-odată de gîndirea-ăstui popor.

Poetul aminteşte în treacăt de « Senatul cel de regi», de cuceririle Cesarilor, de triumfuri, apoi deodată de «craniana incendiere a Romei, privită de împărat din Domus aurea (palatul cu « arcuri de aur»):

Norii sint [spuză-nj cenuşâ-n ceruri şi pin ei topite stefe.
Şi, ca oceanul negru răscolit de visuri grele.
Urbea îşi frămîntă falnic valuri maci de fum şi jar;
Din diluviul de flăcări, lung intins ca o genune,
Vezi neatins cu arcuri de-aur un palat ca o minune
Şi din frunte-i cîntă Neron. . . cintul Troiei funerar.

însă ceea ce trebuia să frăminte pc Eminescu era fără îndoială episodul dac. Ia început aşternut in cîteva strofe deschise cu evocarea Dunării:

Colo Dunărea bătrină, liberă-ndrăineață, mate,
C-un murmur rostogoleşte a ei valuri ginditoare. . ,

Urmează zidirea şi trecerea podului lui Apollodor din Damasc:

Dar pe-arcade negre-nalte, ce molatec sc-nmormintă
In a Dunărei lungi valuri ce vuiesc şi se frămintă,
Trecc-un pod, un gînd de piatră ridicat dîn arc in arc,
Valurile-nfuriate ridic fmnțilc răstite
Şi izbind cu repejune arcurile neclintite
Şi picioarele le scaldă la stincosul lor monarc,

Peste pod cu mii de coifuri trece-a Romei grea mărire.
Soarele orbeşte-n ceruri de a armelor lucire,
Scuturi ard, carăle treier ți vuiesc asurzitor;
Iar Saturn cu fruntea-i ninsă stă pe steua-i alburie
Şi-aruncind ochii lui turburi peste-a vremii-mpărăție
Aiurind întreabă lumea: — Şi aciea-s muritori?

Carpații privesc înfiorați această năvală, presimțind nimicirea țării, în vreme ce Decebal şi ai săi îşi aşteaptă moartea în mijlocul Sarmiscgctuzei aprinse:

Şi-n cetatea cea zidită din a stincei coaste sure
Ce se vede — un vis de piatră ridicat dintr-o pădure —
Decebal şi-adună capii în castelul lui domnesc

ŞÎ se pun Ia masa morţii. . . C-o privire crunta, bravă,
Toarnă-n ţestele de duşman vin şi peste el otravă,
Au dat foc cetăţii mindre şi din crane ci ciocnesc.

Arderea in stîlpi de flăcări mai cu cerul se uneşte.
Grinzi se sparg, murii se clatin', furnu-n muri negru izbeşte,
Focul prin fereşti pătrunde. . . Ochii lor vorbesc, ei tac:
Voi mai bine-o moarte cruntă deeft o viaţă sclavă.
Muntele şi-aruncâ-n nouri singele-i de fum şi lavă.. .
Frint stejarul cade-n vale după cel din urmă dac.

Iar acum, simbol al colonizării provinciei, Traîan urmăreşte pc muntele Pion (Ceahlău) pe frumoasa păstoriţă Dacia cu germanic păr blond:

Şi-n pădurile umbroase, unde stinca stă să cadă.
Unde rîul se atuncă in spumoasa lui cascadă,
în vetdeaţa-ntunecoasă a copacilor de fag,
Unde podul cel de lemne pietrele stă să răstoarne,
Fuge Dacia cu turme, cu berbeci cu-aurite coarne,
Păru-i blond, ochi mari albaştri, chipu-i gingaş, blind şi drag.

Iar Traian o urmăreşte prin potice năruite,
Arbori rupţi îi [stau in cale] aţin calea, stînci şi pietre prăvălite.
El aleargâ-atras de clopot şi de-a buciumului zvon.
O ajunge... Ea il vede. . . L-arzătoarea lui privire
împietreşte... O vezi s-astăzi într-a codrilor umbrire,
A-mpăratului mari urme le vezi ş-astăzi pe Pion.

Atîta întindere avea episodul la început.[1] Apoi[2] Eminescu 1-a dezvoltat, aducînd în luptă miraculos păgîn, olimpic şi dacic şi făcînd un pas de înfrăţire între mitologia getică şi germanică. Deocamdată naţiile barbare se războiesc deosebit. Din apele Mării Negre iese Zamolxe cu zeii săi:

Nu. Din fundul Mării Negre, din inalte-adince hale.
Dintre stince arcuite in gigantice pottale
Oastea zeilor Daciei în lungi şiruri au ieşit -
Şi Zamohi cu uraganul cel bătrîn, pin drum de nouri.
Mişcă caii lui de fulger şî-a lui car. Călări pe bouri,
A lui oaste luminoasă ii urma din răsărit.

* Ms. 2259, f. 93-5+ v., 27-36.
* F, 123 urm.

Vin acum şi divinităţile Olimpului în frunte cu Zevs, tras de vulturi, care a slobozit pe Titani, şi Marte îşi încoardă arcul împotriva lui Zamolse. După o luptă crincenă, Joc înfige fulgerul în coastele zeului dac şi celelalte divinităţi spăimîntate fug înapoi spre mare:

Zeii daci ajung la marea, ce deschide-a ei partale,
Se reped pe trepte nalte şi cobor în sute hale.
Cu lumina, ei îngroapă a lor freamăt dureros.
Dară ea înfiorată de adînca ei durere,
în imagini de talazuri dnt-a Daciei cădere
Şi cu-albastrele ei braţe ţermii-i mingiie duios.

De departe privesc întunecaţi ridicarea Romei zeii Valhalei, Odin şl soţia sa Freia:

Pe un arc de cer albastru în senină depărtare,
Rezimaţi pe lănci şi scuturi, zeii nordici stau în soare,
O eternă auroră rumeneşte [recoreşte] lumea Iot;
Iar in fruntea-acelei boite, pc un tron cu spata mare,
Odin adincit in gînduri vede-a luptei lungi grandoare
Şi corona-î de-aur luce pe-a lui frunte arzător.

Pletele-albe cad c-argintul pe-umere-n fir îmbrăcate.
Lin işi netezeşte barba şi priviri Întunecate
Ochii lui cei mari albaştri spre luptaşi au îndreptat;
Freia albă ca zăpada, zveltă, în albastra haină.
Capul ei muiat in aurul pletelor, şi dulce ca o taină
Razimă de-umerii aspri 1-al Valhalei împăcat.

Se înnoptează. Lupta a încetat şi Traian stă culcat pc paie, privind stelele. împlîntată pe o margine de prăpastie, sclipeşte la lumina torţelor de răşină Sarmisegetuza, in care ducii daci s-au strîns să moară în sumbru şi cam germanic decor:

. . . Făclii de smoală sunt înfipte-n stîlpi şi-n muri,
Luminînd halele negre, armuri albe şi curate
Atîrnate de columne, lănci şi arcuri rezimate
De păreţi — pavezi albastre strălucind pe stilpiî suri.

Războinicii sint aşezaţi în jurul unei lungi mese de granit. Pe umeri au piei de tigru şi de leu. Ei îşi toarnă otravă în cupe-ţeste şi cad unul după altul pc lespezile sălii. Singurul rămas, Decebal, într-o lungă declamaţie,

prevesteşte înainte de moarte ruina imperiului, prin barbari:

Va «ni. Stirniți din pat* Ipin » barziiof| de-a piorocilor țintare,
Din păduri eterne, hatc verzi, vor curge mari popoare
şi gindiri de predomnire vor purta pe fruntea lor.
Constelații sîngeroase aic boitelor albastre
Zugrăvi-vor a lor calc spre imperiile voastre,
Fluvii cu de pavezi valuri inspte Roma curgători.

La căderea Imperiului roman, poetul însuşi, printre obişnuitele meditații asupra zădărniciei, face unele considerații despre romanitatea noastră[1]:

Strănepoții?. . . Rupți din trunchiul ce-mi dă -_ce ni da> viață fertil».
Pe noi singuri ne uitarăm pintre secoli fir' de milă.
Ei purtau coroane de-aut, noi ducem juguri de lemn. . .
Exilați în stînci bătrine au împlut ei cu noi lumea.
Am uitat mărirea vechie, cu ruşine chiar de nume,
Multe semne de peire şi de viață nici un semn. . .

Şi deşi-n inima noastră sune seminţe de mărite.
Noi nu vrem *a* le cunoaşte; căci *sirăina-m* gindire
Au zdrobit a vierii veche urias, puternic lanț.
Secoli lungi ce-au rămas văduvi de * Romei spirit marc
L-au cieat... în noi *d este;* noi i) stingem. Dacă moare.
Noi murim. . . ramul din urmă din Irupina de giganți.

NăvăHrea barbarilor e simbolizată tot mitologic. Zeii nordici hotărăsc ruina Romei:

Acolo in fundul mării, în inalte-albastre hale,
Şed la mese lungi de piatră zeii falnicei Valhale;
Odin stă-n frunte — cu pârul de mnsoare încărcat;
Acolo decid ei moartea Romei şi *o* scriu in rutie,
Prețurj.de argint şi zale pun pe caii ca furtune —
Astfel se gătesc de ducă pentru drumu-ndelungat.

Ca şi zeii dacici, ei ies călări pe porțile mării, în frunte cu Odin, şi apar pe un dimb al Romei. Zeul aruncă sulița, dar aceasta sc preface în cruce. Odin, învins de noua credință, moare. Sc pomeneşte apoi de evul mediu, de « secoli de-ntuneric», ce țin spiritul «in lanțuri d-umilire». Revoluția

[1] F. 95 urm.

franceză vine cu căderea Bastiliei şi cu Teroarea:

Tricolorul plin de linge e-mplintat in baricade.
Clopotele url-aiatmă pc Rasrilia ce cade
Şi poporul merge falnic ca un ocean trezit.
Sfarmă tot şi pe-a lui valuri ce le urcă cu mindrie
El înalță firi cumplite, cari-l duc, o vijelie,
Să îngroape sub ruine ce-n picioare a strivit.

E citat Robespierre:

Şi pin negrele icoane unor zile fără friuri,
Unde viața e-o icinteie, unde singe curge-n riuri,
Palid, adîncit, sinistru, trece tigrul Robespierre:
Şi privirea-i singercasă s-ațintează ca spre pindă.
Căci ce serie e-o scnlin|â, ce gindeşte e-o osîndă -
într-un cran săpat ca-n piatră fierb gindirile-i de fier.

Napoleon I e privit ca exponentul revoltei şi al ideii kantiene de *pace eternă,* ceea ce explică supunerea oştilor:

Către țelul care-n noapte le luceşte ca un soare,
Ei se duc pin zeci de lupte, urmărindu-l cu atdoare.
Zeci de mii rad, pe-a lor urme răsar alte zeci de mii, . .

O strofă rezumă campania din Rusia:

Ş-atunci Nordul se stimeste din ruinele-i de gheață.
Munții plutitori şi-i sfarmă şi pe-a cimpurilor rață
£1 ridică visuri nalte. • . volburi mari de frig se văd
Şi trecind peste oştire *a* ingroapă ... Şi cu fală
El ardică drept făclie aurora-i boreală
Peste -oştirea -nt roienită tu pustiul. . . de omăt.

tn sfirşk, Bonapartc se stinge la Sfînta Elena:

Esilat în stînce sure şi-n iitanica-i gindire,
Ca Prometeu cc-a adus lumei a luminei fericire,
De pe-o piatră el priveşte linguşirea mării-adinei;
Acolo gonit dc soarte şi de ginduri el adoarme.
Cu duretc-adincă marca vrea pămînrul să-l răstoarne —
Şi izbea mugind de doliu in morm intui lui de st iad.

Meditațiile cu care se încheie lungul poem nu sînt deosebite în substanță de cele proprii lui Eminescu asupra istorici. Reapar agnosticismul (« Cum eşti tu nimeni n-o ştie . . . »),

ideea lumii mecanice:

Dar la ce să beau din lacul ce dă viață nesfîrşitâ,
Ca să văd istoria lumii din carte-mi repe|ită,
Cu aceleaşi lungi mizerii s-obosesc sufletu-mi mur?
Şi să văd cum nasc popoare, cum trăiesc, cum mor, şi toate
Cu virtuți, vicii aceleaşi, cu mizerii repetate?
Viei viitorul a-l cunoaşte, te întoarce spre trecut.

Soluția este, şi aci ca şi în *Mure/an,* refugiul in mit:

Şi dc mai beau paharul poeziei înfocate.
Nu-mi mai chinui cugetarea cu-ntrcbări nedezlegate
Să citesc din cartea lumii semne ce noi nu le-am acria.
La nimic reduce moartea cifra vieții cea obscura,
în zădar o măsurăm noi cu-a gindirilor măsură.
Căci gîndirile-s fantomă, cind viața este vis.

1D. împărat şi proletar

Deşi in alt metru şi în altă strofă, poemul *împărat ş\ proletar* trebuie socotit ca o continuare şi o derivație a *Panoramei,* în spiritul şi sub principiul căreia se dezvoltă (« Zidiți din dărmSture gigantici piramide / Ca un *memento mori* pe al istoriei plana). Tipărit mai tîrziu (1 dec. 1874), el e compus sub impresia evenimentelor de la 1870—1871 şi probabil a lecturilor din Victor Hugo (din *Les châtiments,* Livre IV-e, Eminescu îşi copia în epoca berlînezâ *Sacer esto*[1]), Pate mai mult decît evident că acțiunea poemului e pusă sub a doua Comună, întrucît în mss.[2] dăm de această strofă:

Versallia itivingc — şi flamura cea roşă
Filfiic tremurîndă pe frînte baricade.
De aburii de singe a barbarei parade
E umedă a zilei lumină cruntă roşă.
Vetsallia învinge — iară Comuna cade.

Aci nu poate fi vorba decît de insurecția comunardă din primăvara anului 1871, înăbuşită de guvernul lui Thiers,

[1] Ms. 22S7, f. 16 *v.*
* Ms. 2290, f. 56.

de la Versailles. Incendierea Parisului (amintim *Paris incendii* din *L'annee terrible* a lui Victor Hugo) e un element doveditor:

Parisul arde-n valuri, furtuna-n el se scaldă,
Tumuli ca facle negre trăsnesc ştiind în vtnt.

Totuşi, trecerea cezarului (astfel numea şi Hugo pe Napoleon IU) în faeton de gală « pc malurile Seinei» apare anacronică, deoarece împăratul căzuse şi nu era la Paris. Să punem întîmplarea la 1848, atunci multe lucruri îşi pierd înțelesul şi de altfel Napoleon nu apărea pe acea vreme ca cezar. Louis-Philippe putea fi cu atît mai puțin un cititor «în suflete-omeneşti». Abstrăgînd de la caracterul anticapitalist al răscoalei, episodul s-ar potrivi şi marii revoluții, din întiia fază monarhică. Cezarul ar fi atunci, şi cu mai multă asemănare, Ludovic al XVI-lea:

Pe malurile Seinei, în faeton dc gală,
Cezarul trece palid, în gînduri adîncit;
Al undclot greu vuiet, vuirea in granit
A sute d-echipajuri, gîndirca-i n-o itişală;
Poporul loc ii face tăcut şi umilit.

Scoțînd strofa cu «Comuna», Eminescu a ridicat cu voință poemul la modul abstract, făcînd din el exemplificarea dreptății relative a claselor. Oratorul care vorbeşte într-o tavernă plebei proletare, cu accente babuviste, e un egalitar:

Zdrobiți orinduiala cea crudă şi nedreaptă.
Ce lumea o împarte în mizeri şi bogați 1
Atunci cind după moarte răsplată nu v-aşteaptă,
Faceți ca-n astă lume să aibă parte dreaptă,
Egală fiecare, şi să trăim ca frați!

El nu critică numai regimul politic, ci şi cel economic, făcînd aluzie la originea uzurpatorie a averilor («prin bunuri ce furară») şi la salariul de mizerie («Voi, ce din munca voastră abia puteți trăi»). Cezarul e un filozof schopenhauerian, încredințat de univetsalitatca «principiului rău». Privitor sumbru al acestui act de *fortuna labilis,* el nu mai încearcă nici un quietiv, ci se lasă în voia unui nihilism

filozofic desăvîrşit:

Cînd ştii că visu-acesta cu moarte se sfîrşeşte,
Că-n urmă-ţi rămin toate astfel cum sunt, de dregi
Oricît aî drege-n lume — atunci te oboseşte
Eterna alergare. . . ş-un gînd tc-ademeneşte:
<t *Că tis al mor/ii-eterne t viata lumii-nlreg'».*

Aceasta este, de fapt, încheierea inevitabilă a *Panoramei deşertăciunilor,* dată fiind premisa ei pesimistă.

11. Aaia budistă. Descripţia Indiei

Lista civilizaţiilor a mărit fără îndoială cîrconferenţa istorică şi geografică a poetului. Din vremea sau după părăsirea lungii panorame, găsim fragmente descriptive sau narative, care, deşi singuratice şi în alte moduri poetice, ttebuiesc socotite ca piese dc *imago mundi.* Astfel e priveliştea Asiei budiste[1], cc pare a face aluzie la grota cu simulacre ale lui Buddha din Yiln-Kand:

Prin codrii Asiei, prin şesuri creţe
De-a vintului sunare îmbălsămată.
Prin munţi in nori şi pin pustii măreţe.

Cetăţi antice strălucind s-arată.
Şi albe par şi mitici — şi cu basme
Pierdute-n codii pate semănată.

Şi peşteri nalte s-adincesc in munte,
Stinci de bazalt ţin bolţile-n coloane,
Se mişcă-ncet pădurea de pe frunte.

Izvoare curg din negrele icoane
D-idoli pagini ce ca şi stîlpi se-nşiră
In depărtări adinei din caravane. . .

[1] Ms. 2255, f. 198 v. (Berlin?). O schiţă de basm (ms. 2259, f°. 272 urm.) e localizată tot in India: «Demult, demult a fost un împărat in ţara^epinată a Indiei si avea o fată frumoasă cum nu se mai povesteşte, bălaie ca o lacrimă a soarelui, dacă soarele a plîns vodată».

în stele naltă murii Himalaia
Şi de pe virfuj-il alb păţind răsare
O lună caldă, sfintă şi bălaie.

Şi-n văi umbroase [adince| ce se pierd în mate
Munţii băttini din st le se coboară
Şi-ntind in jos stincoasele picioare.[1]

întîlnim şi descripţia Indiei în evul în care un mag vesteşte naşterea lui Isus[2]:

Unde Gangele în cîmpuri undele îşi desfăşoară
Şi păduri îngrop bătrîne munţii mai presus dc nouri.
Marea răspundea l-a lumii mîndre înmiite-ecouri,
Tresărind întunecată lingă stinca temerară.

Colo unde vezi <verzi> portale derarbori mati cu frunze late
îşi deschid a lor intrare spre-a se pierde-n codri adinei,
Unde prin cărări de codru, prin risipele de stinci
Intri-n hale mari de arbori, bolţi de frunze-nrunecate.

în pădurile antice ale Indiei cea mare,
Pintre cari, ca oa?e, sunt cetăţi fără de fine,
Regii duc in pace-eternă a popoarelor destine
închinînd înţelepciunii viaţa lor cea trecătoare.

înţelepţi ei sunt ca zeii şi-n palatele amice
Aurul sc grămădeşte spre a curge în isvoare
Iar în mîni <mări> pline de lucru a-mpăcatclor popoare,
Mulţămiţi sunt regii mindri de popoarele ferice.

Dar un mag bătrin ca lutuea îi adună şi le spune
C-un nou gînd se naşte-n oameni mai puternic şi mai mare
Decît toate pîn-acurna. Şi o stea strălucitoare
Arde-n cer arâtînd calea Ia a evului minune.

Fi-va oare dezlegarea cclora nedezlegate?
Fî-va visul omenirci grămădit intr-o fiinţă?
Fi-va braţul care stinge-a omenirci nefiinţă
Or izvorul cel dc taină a luminei-adevărate[s]

[1] Slavici (*Amintiri,* p. 19) spune că Eminescu citea în *I.'Orien! piliwisqut* dări de seamă despre budism şi confucianism. D. î. M. Raşcu presupune că această publicaţie este sau *IJI mm ât t'Orient,* sau *La mut pittwsque* (S'CBIBI, 25 sept. 1932).

* *Ms.* 2290, f. 57-59,

Va putea *si* risipească cea nelinişte eternă.
Cea durere ce-i născută din puterea mărginită
Şi dorința făt/ de margini? Lăsați vorba-vă pripită.
Mergeți, regi, spre închinare la născutul in cavernă.

în cavernă? 'n umilință s-a născut dar Adevărul?
Şi in faşe de-ntuneric s-a născut eternul rege?
Din durerea unui secol, din marliriul lumiî-ntrege
Răsări o «ea de fală luminind lumea şi cerul.

Sarcini de-aur ți dc miruri ci incarcă pc cămile
Şi pornesc In caravană după steaua plutitoare.
Ce în aerul cel umed parc-o aşchie de soare
Luneeînd pe bolta-albastră la culcuşu-eternei mile.[1]

12. Sarmis

încă dc cînd îşi redacta poemul deşertăciunilor, Eminescu fusese fulgerat de ideea unei epopei dacice. Episodul cuceririi Daciei, care la început avea numai citeva strofe, luă pe dată, în dauna întregului, proporții considerabile. Lira patriotică, din ce în ce mai sonoră, înăbuşi curînd intențiile hronografice, şi lungul poem se sfărîmă în fragmente pe care poetul fie le publică deosebit (ca *Egipetul),* fie le folosi în noi compuneri. Proiectul unei epopei sau drame daco-romane e mai vechi, din chiar epoca studenției, dar, spre a păstra cronologia faptelor istorice, vom trece ia un poem meditat, după arătările poetului, între «1875 dec. — iulie 1877 »[2], şi anume la *Sarmis,* care totuşi soarbe în el materia din mai vechiul *Mureşan.* Sub deosebite titluri *(Gemenii*[3], *Nunta lui Brig-BeJu*[4], *Sarmis*"),* se cuprinde cam aceeaşi poveste a doi frați gemeni, Brigbeiu

[1] Strofe din acest fragment se găsesc intr-o compunere *Domneau fi om,* care e o variantă din *Cbrist* fcf. *Ptusii postume,* p. 268 — 269).
[2] Ms. 2250, f. 287 urm.
[3] Ms. 2261, f, 1 urm., publ. in *Poe,ii pettume;* ms. 2278, f. 23 urm.
[4] Ms. 2256, f. 12-13, ms. 2259 f. 287 utm., ms. 2240, f. 222 urai-, ms. 2283, f. 151 urm.
[5] Ms. 2286 țincep. caiet.), ms. *226$* (invers).

şi nebunul Sarmis, cu deosebirea că o dată[1] geamănul nebun este Boerebist.

In sala cea înalta a domniei, în care in firide de-a lungu! pereților se văd chipurile tăiate «în marmur» ale regilor daci, intră Brigbeiu cu o faclă de răşină în mîîni. Tronul cu chipul fratelui său Sarmis, care lipseşte de un an, e acoperit de un văl negru, semn că regele c socotit mort. Un ceas de nisip arată vremea. Din monologul lui Brigbeiu reiese că Sarmis a fost înlăturat (« L-am dat deci Ia o parte »), poate pus "in lanțuri» (st Pe cînd c-un om în lanțuri de-i frate chiar, ce-mi pasă I»), şi că peste o oră fratele cel vînzător va avea coroana. într-o redacție mai lungă[2], regele Sarmis apărea la început plimbîndu-se în barcă cu logodnica sa Tomiris, căreia îî spunea cuvinte de dragoste ce-au trecut apoi în parte în *Scrisoarea IV.* Lucru curios — dovadă că Eminescu voia cu orice chip să folosească un material mai vechi — 'întunecatul Brigbel e un pesimist cu vorbele înseşi ale lui Mureşan. Mureşan ironiza creația[3];

Dar nu — ce sic? Tu bkstemi, poete. . . Cală bine.
Căci lumea e creată anume pentru bine.
N-o spun aceasta popii şi cariile lor vtthî.
De mii de ani nu sună legenda în urechi?
Nu vezi tu că virtutea găseşte-a ei răsplată,
Răsplată ce de oameni şi cer e-nvidiată?
Răsplată prea frumoasă: un giulgi şl patru scinduii.
Ți-e indemină-n numtu, te scapi de multe ginduri.
De ginduri fără noimă. . . ? Pentru aşa comoară
'i'reci insetat pe lingă a vieții dulci isvoată. . .

Cu aceleaşi vorbe aproape o ironizează şi Brigbel:
Un ceas mai am şi iată că voi ajunge-n fine
Atit de sus în lumea creată pentru bine.
Creată pentru bine, ne spun cărțile vechi.
De mii de ani ni sună legenda în urechi. . .
Şi am văzut virtutea găsind a ei răsplată,
Ce nu numai de oameni. — de zei e-nvidiarj,
Răsplată prea frumoasă; un giulgi şi patru scinduti.
De cînd văzui aceasta, am stat mereu pe ginduri;

[1] Ms. 225/„ f. 12-13; ms. 2262, f. 166 utm, (aci nebunul se cheamă Alboin: «OI Alboin nebune, război e intre noilu).
[2] Ms. 2259.
[3] Ms. 22B3, f. 138 v. - 111 v.

Să-mi stimpăc lăcomia? Pc lingă dulci îsvoară
Să trec murind de «te penttu *aşa* comoara?

Morala firească a unei asemenea filozofii urma să fie asceza lui Mureşan. însă poetului îi trebuia aci altă fabulă. Mureşan renunţa la viaţa activă, constatînd inutilitatea virtuţii şi victoria universală a răului în istorie:

. . ,Disprcţueste viaţa,
Incbina-te de sară şi pină dimineaţa,
Trutaşulc obscure — rc crede sfint s-ales.
Un om din altă carne făcut — şi cu eres
Poporul se-ncliina-va chiar la a talc oase.
învie, măguleşte tu patimi duşmănoase,
Invidia şi ura botează-le virtuţi.
Numeşte brav pe gide, isteţi pe cei astuţi,
Uin patimi a muliimei fă scati de mărire
Şi te-or urma cu toţii in veunică orbite.
C-o fraza" linguşeşte deşertăciunea lor.
Din risipite roiuri atunci faci un popor.
Fii dinainte sigur, la rele el urma-va,
f.u singe si cenuşă pămintul presăra-va.

Aceeaşi zădărnicie a virtuţii o exprimă şi Brigbeiu:

Ca să fii domn, sc cade s.l-i iei adine pc oameni.
Voieşti ca să se-nchine cu toţi i-a tale oase.
Atunci învie-ntr-înşii pornirea duşmănoasă,
Invidia şl ura botează-le virtuţi.
Mumeşte-erou pe-un gide ca fierul să-i astup.
Pe cel viclean şi neted numeşte-l înţelept,
Nehun zi-i celui nohil şi simplu celui drept.
Din patima mulţimii fă scară la mărire
Şi te-or urma cu toţii in vecinică orbire.
Cu laude mingiie deşertăciunea lor.
Din roiuri risipite vei face un popor
Şl sigur fii la rele de-a pururea urmn-vor.
Cu sînge şi cenuşă pămintul presura-vor. . .

Aşadar, pesimismul lui Mureşan a devenit, în chip cam silnic, la Brigbeiu, machiavelism. Dar a rămas concepţia lui lehova-Ormuz (aci Zamolxe), ca principiu a] răului, adică al vieţii. S-a zis[1] că Sarmis, căruia i se răpise tronul şi iubita, avea temei propriu să blesteme pe Zamolxe, şi ca de aceea nu se poate apăsa asupra pesimismului. în realitate, amindoi fraţii sînt pesimişti cu frazele furate lui Mureşan, cu deosebire că unul îşi face o politică bizuită pe rău, Apariţia lui Zamolxe de partea lui Brigbeiu a putut însemna în conştiinţa lui Eminescu exemplificarea ideii ştiute că Dumnezeu, «comediantul bătrin», şi exponenţii săi, «popii», parroncază această lume a minciunii.

[1] I. Jura. *AUtnJ in pceţis lui Emi»/nu,* p. 16.

Cînd Brigbeiu îşi sfirşeşte monologul, năvălesc în sală « voievozii dc ţări şi de olaturi», în frunte c-un preot bătrîn cu toiag «de aur». Timpul dc un an, prescris aşteptării Iui Sarmis. trecuse. Se aduce o cătuie «aurită», preotul aprinde mirodenii, şi pe cînd toţi cad în genunchi cu faclele stinse, cheamă dc trei ori pe regele pierit:

In numele Celuia, al cărui vecinie nume
De a-1 rosti nu-i vrednic *un* muritor pe lume,
Cind limba-i neclintită la cumpenile vremii,
Toiagul meu s-atinge incet de virful stemii
Hegeştî, şi penttu dinsa te chem—dacă trăieşti,
O, Sarmis, Satmis, Satniis ! răsai de unde eşti!

Sarmis nu tăspundc, toţi îşi aprind făcliile la focul sacru şî preotul smulge vălul negru dc pe statuia de marmoră. Sarmis, aşadar, murise. Brigbeiu priveşte pe fereastră poporul şi soldaţii cu facle şi suliţi, carc-1 aclamă rege. Rămas singur în sala pustie, în faţa clepsidrei cu nisipul scurs, el e intimpinat de o femeie «mai albă ca omătul», care-i zice «rac şi rece»: «Eşti mulţumit acum?» Esre Tomtris, fosta logodnică a lui Sarmis, de astă dată iubită dc Brigbeiu, pe care ea la rîndu-i il iubeşte hipnotic, ca pe un demon, cu suflare care «arde» şi ochi care «îngheaţă». Vorbele Tomirei prevestesc pe acelea ale Cătălinei:

— Da, simt că in puterea la sint, că tu mi-eşu Domn —
Şi te urmez ca umbra, dar te urmez ca-n somn.
Mm: că 1-a ta privire voinţele-mi sint sterpe,
M-atragi precum m-arrage un rece ochi de şetpe.

în curind se sâvîrşeşte nunta, la care tînărul cheamă pe toţi «zeii vechii Dacii». în capul mesei şade Zamolxe, zeul getic, avind, element de mitologie populară acesta, soarele în dreapta şi luna în stingă. Voievozii şi boierit stau «după treaptă» în jurul mesei, la mijlocul căreia şade

pe tron întunecosul, cu plete lungi, Brigbel. Un cintăreț (un soi de scald scandinav, prin urmare) spune

. . . povești din alte vremuri,
De regi de-a căror fapte te miii ți te cutremuri.

E și un fel de măscărici, un *fon,* un ghiduș în chip de Faun cu « mutră . . . de capră», care face pe toți să rida, chiar și pc regii de piatră din firide. în varianta în care fratele pierit c Bocrcbist[1], se face un danț al tinerilor în sunetul cimpoaielor skytice. Nunta aceasta, in care mitologia populară se Împletește cu cea pagină, anticipează nunta din *Călin,* care, tipărit încă din 1 noiembrie 1876, a zădărnicit dezvoltarea acestei părți din poem.

Deodată apare sub un arc, rezemat dc spada-i de rege, nebunul Sarmis, cu care Tbnittis idilizase ia început în barcă, pe lac. Brigbeiu sc scoală Înfuriat, cu mina pc pumnar, dar nu cutează să lovească. Galbenul la față Sarmis, treeîndu-și mîna ia ochi ca spre a-și aduce aminte « o veche povestire», nu face altceva decît să enunțe geneza:

El noaptea cea eternă din evii-i o recheamă,
Arată cum din neguri cu umeri ca de munte
Zamolie, zeu! vecinie, ridică a si frunte
Și decit toată lumea de două ori mai mare.
Iți pierde-n ceruri capul, in jos a lui picioare.
Cura sufletul lui trece venind din <vuind prin > neagra ceață,
Cum din adine ridică el univerțu-n hrață,
Cum cerul sui se-ndoaie și atelde-și așterne,
CJ boltă răsărită din negure eterne,
Șl decit toată lumea dc două ori mai mare
în propria lui umbră Zamolie rediapare.

Către acest Zamolxe, care sc află la nuntă, « pe naltu-i jeț», se ridică cu duh de răzvrătire Sarmis. De la zeu a avut el pe cea mai frumoasă femeie, dar și nectedincioasă (e o scurtă aci notă de misoginism: «S-unește-atîta farmec cu-atita necredință»). Tot darul i-1 zvîrle acum la picioare.

[1] Ms. 2256, f. 12—13: «In fund cimpoiul sfeytic, ce mornăie intr-una, / Adună tineretul dorit de voie buni / Curînd… și tactul dulce al monotonei larme / Trezi greoiul ropot de danț și zvon de arme, / Căci oaspeții |ceij mai tineri purtind pe spate glugă / Izbesc in tact pămintul lovind baltagu-n fugă, / Femeile frumoase cu ci juclod de-a valma / Se-nvirt ;i se Îndoaie, ușor plesnind cu palma.»

Nu mai vrea nici coroana «plină de pete», nici femeia. Cu grozave vorbe blestemă pe frate;

Și-acum la tine, frate, cuvintul o să-ndrept,
Căci voi să-ngălbenească și sufletu-ți din piept
Și ochii-n cap să-ți sece, pe tron să te usuci,
Să sameni unei slabe și străvezii năluci,
Cuvintul gurii proptii, auzi-1 tu pc dos
Și spaima morții intre-ți în fiecare os. . .
De propria ta față, rebel, să-ți (ie teamă.
Și somnul — vameș vieții — să nu-ți mai ieie vamă.
Te mită de gîndirca-ți, tresai la al tiu glas,
încremenește galben la propriul tău pas.
Și propria ta umbră urmlnd prin ziduri vechi.
Cu minele-ți astupă sperioasele urechi,
Și strigă după dînsa plitigind, muscjnd din unghii
Și cind vei vrea să-njunghii, pe tine să te-njunghii.

Blestemul lui Sarmis sc ridică, nefolositot, și spre zeu:

Te-aș blăstema pe tine, Zamolie, dară, vai!
De tronul tău se sfarmă blăstămul ce visai.
Durerile-mpreună a lumii uriașe
Te-atmg ca și suspinul copilului din fașe.
Invați-mă dar vorba de care tu tă tremuri.
Semănător de stele și-ncepător de vremuri.

Mitologic, aci se face aluzie la invulnerabilitatea zeului, la nemurirea în care, după Herodot, credeau toți geții. Dar daca ne întoarcem la *Mureșan,* vedem pe dată că e vorba dc impasibilitatea divinității, precum și de eternitatea circulară a Totului, care, pieritor în formele sale, rămîne veșnic întreg (« Puternice bătrîne, gigante — un pitic, / Căci tu nu ești în stare să nimicești nimic»).

Blestemul lui Sarmis se împlinește întocmai. Brigbeiu umblă prin sălile pustii, cu pumnalul, spre a-1 ucide, și cînd, avîndu-1 în față, lovește, cade el însuși:

Lovește crud o dată și cade moit — Brigbel.

13. Nirvana (Rugăciunea unui dac)

într-unui din manuscrise[1] apare alături de *Sarmis* şi *Rugăciunea unui dac.* Pc accasra din urmă poetul a publicat-o abia la 1 sept. 1879. Dar legătura dintre ele este incontestabilă. *Rugăciunea* nefiind decît o dezvoltare a blestemului lui Sarmis faţă dc Zamolxe, aşa cum se vede din alt ms. mai întins[2]. Cu toate astea, blestemul regelui dac depăşise cu mult logica epică a poemului, devenind un adevărat elogiu al neantului, aşa încît poetul însuşi se gîndeşte o clipă să-1 intituleze *Nirvana*[*]. în forma aceasta el e cu totul sublimat dc fabulă şi păstrarea legăturii cu mitul getic nu mai are nicî un rost. Dacul cere aici zeului:

Să-ngăduie intrarea-mi în vecinicul repaos I

precum Moise al lui Vigny cerca moartea:

Laissez-moi mendormir du sommeil de la terre.

Dacul vrea să poată sa moară, să dispară fără urmă in stingerea eternă. De aici reiese că Dacul-Sarmis, care nu e un geniu ca Moise sau ca Luceafărul, nu poate să moară, ceea ce, evident, ne duce şi la credinţa geţilor în nemurirea sufletului în cerul lui Zamolxe (v. Hcrodot), dar readuce concepţia panteistică a eternelor forme din lume, a migraţiei sufletului individual din *Mureşan:*

La sorţi va pune iarăşi prin lumile din ceti
Durerea mea cumplită — un vecinie Ahasvet —
Ce cu acelaşi suflec din nou sâ reapară
Migraţiei eterne unealtă de ocări . . .
Puternice, hătrine, gigante — un pitic.
Căci tu nu eşti în stare să nimiceşti nimic.

Dacul cere aşadar extincţia totală, pe care Zamolxe nu o poate da, în amărăciunea sa e ceva din sufletul ebraic al Cărţii lui Iov:

Să blesteme pe-oricine de mine-o avea milă.
Să binecuvînteze pe cel ce mă impt'ă. . .

[1] Ms. 2260, f, 222 urm.
[*] Ms. 2259, f. 302 urm.
[3] Ms. 2260, f. 229.

Gonii de toată lumea prin anii mei să trec,
Pin'ce-oi simţi că ochiu-mi dc lacrime e sec.

Ci pot să-mi blestem mama, pe care am iubit-o. . .

După cum Eminescu sfărîmase *Panorama,* publicind *Egipetul* (alt clement, cum e acela al «cugetătorului», a intrat în *Scrisoarea Ij,* după cum dezarticulase *Mureşan* spic a scoate *Gemenii,* tot astfel desfăcu şi această din urmă compunere, din care, după scoaterea *Rugăciunii unui dac,* a transportat pietre in *Scrisorile I, UI, IV* şi in *S-a dus amorul*[1].

14. Horiadele

Unul din proiectele cele mai dragi lui Eminescu, pe care insă n-a avut răgazul de a-I duce la bun sfîrşit, a fost acela al unei mari epopei sau drame daco-romane. Ideea poetizării genezei poporului nostru datează de la începuturile sale poetice, cînd, sub numele lui Horîa *(V.ăsunel, Horiadele, la'icu)*[2], plănuia, după aruncarea cîtorva versuri naţionaliste:

Huria pe-un munte falnic sta calate:
O coroană suri munţilor se pate. . .

Eu am, zice-un tunet, suflet [negru] marc, greu,
Dar mai mare suflet bate-n pieptul seu.

Fruntea-mi este albă ca dc am o mie,
Dară a lui nume mai mult o să ţie. . ,

o genealogie năstruşnică a României:

«Italia lumea schimbată la faţă, pămintul în delir, soarele beat. Limba e muzica celui mai mare maestru a eî, muzica nu e decît limba română pusă-n muzică. Limba română născută pe note, limba română cintată in ape, ţeara unei feerii. -

Vulturul Gloriei romane a smuls inima din Roma murindă, spre a o rei[a]duce la Dumnezeu de unde venise.

[1] Vezi C. Botez, ediţia *Paesiilor* Iui Eminescu, p. 346 —347.
[2] Ms. 2262, f. 4.

Dat setos de victorii el se repezi asupra unui gigantic Faur, îl rupse in bucăți, îl omori, dar lăsă sa cază inima Romei in pămentul (Faurului] Bourului. Acel păment era Dacia.»

Aci, în legătură cu această exaltare pentru Italia, este însemnarea: «*Io amo ia linitta italiana*» etc.

15. Decebal, epopee

Forme hotărite de închegare a proiectului nu apar decît in epoca studențească. Materia nu era nouă^dc altfel pentru literatura română şi totul îl împingea spre ea. Eminescu a voit la început să trateze episodul într-o epopee în patru cînturi, după cum reiese dintt-o însemnare[1] în care se străvede intenția dc a solidariza şi pe zeii nordici, a căror reşedință sc afla, ca de obicei, in fundul mirii înghețate. Descrierea halelor zeilor ar li urmat, pe cît se vede, icoana Valhallei, după *Vdda:*

«Planul lui Dcccbal

Cixtul I

Zeii Dacici — Dochia vrăjitoare tinără apare la ei. Ogur cintărețul espus de o fată de-mpărat în codri, care-a învețat de la paserile codrilor să cinte şi delectează orb fiind mesele zeilor c luat de soare în carul său, fără teamă că va orbi, pentru a se cobori în poporul Dacic şi a-î însuflețì la luptă.

Ciutul ai doilea

Roma. Pregătiri de rezboîu. Podul peste Dunăre — Ogur însuflețeşte poporul. Descrierea popoarelor aliate cu Dacii. Corbul Munin vesteşte pcire. Nemijlocit înaintea luptelor. Ogur se-ntoarce în țara zeilor.

[1] M». 2286, f. 72 (epoca Berlin).

Cinttd al)

Lupta ultimei cetăți. Lupta zeilor. Fuga celor Daci. Pc Ogur cel orb îl tîrăsc caii şi el cade-n marea-nghețati. (Descrierea halelor albastre şi a zeilor. Scuturi de stîlpi.) Episod: Traian şi Dochia.

Ciulul al i

Ogur povesteşte zeilor nordici nenorocirea Dacici. Soarele apune într-adins in marca înghețată. Luminarea feerică [a] halelor mării. Ei li povesteşte asemenea. Nordul vrea să [se] răsbune. Pornirea popoarelor barbare.»

Astfel concepută, lucrarea a părut, se vede, Iui Eminescu prea vaporoasă, prea mitologică, de aceea în alte studii[1] *il* vedem împărțind matetia după etapele istorice ale războaielor dacoromâne şi introducînd în acțiune persoane cu însemnătate psihologică, Acțiunea se deschide printr-un «Trecut vechi — zilele regelui Borivîst, Bocrebist». Aceste vremuri contemporane lui Octaviu trebuiau, credem, numai evocate. Urmează apoi însemnați fugare de acestea: « Decebal, Prima bătaie, 86 intră-n Moesia. Omoară pe Oppius Sabinus. Prefectul guardianilor Cornelius Fuseus întîi învingător — in urmă ucis. In retragere se pierd insignele Romei. — Tertius Iulianus. învinge. Oprit dc vestea că Domițian a avut nenorocirea cu Quazii şi Matcomanii. Prin rettagcrea lut Iulian prin pădurile germanice Decebal capăt-o pace nouă ca învingător. — 90. Domițian serbează triumf fals in Roma. — (Sub acelaşi an Şincai înseamnă acelaşi lucru.) 9S—99. Freja vizitează țările dunărene» (este germanica zeiță Frouwa, Frcya, soția lui Wotan, cate arată va să zică interesul Walhallei pentru treburile getice). Eminescu îşi mai notează aci în nemțeşte, ceea ce arată izvorul ştirilor, cîteva date militare, ca : « 8 Legioncn dec Donauprovinze, I Minervia, Pia Fidelia etc». Apoi utmează: « 102. Bătut la Tapac. Sora lui Decebal e prinsă. Vulturii legiunilor lui Fuscus luate. Pace. Tarabostii. Triumf. Dacicus. *II* La « *Al* doilea război» e vorba de Traian, de cunos-

[1] M«. 2Z8S, f 3S şi 37 v.

cutu] pod al lui Apollodor din Damasc, 6e-o luptă, mat înainte, a lui Decebal cu iasigii (de care vorbeşte şî Dton Cassius), cărora lc ia o bucată de ţară, dc o unite cu vecinii şi dc Pacorus II, regele părţilor (care într-adevăr a fost aliatul lui Decebal). Ca personaj principal roman apare Longin, caracter nobil, căruia i se cere de către Decebal ţara pînă in Dunăre şi cheltuielile războiului. Longin « se-nvenină». în luptă aveau să ia parte şi germani, sarmaţi, mauretani *din* Lybia liberă. Episodul Duchiei este astfel schiţat: « Duras. Diutparcu — fost rege — acum orb — capul preoţilor daci. Dochia, fiica lui cea tinără — iubind [pe] Dacîo — urînd şi iubind pc Traian. La căderea Daciei, ea adună restcle poporului spre emigrare. Ei emigrează şi cînd dc departe s-aud încă cîntccele lor de jale — Dochia li rămînc în urmă — nu poate să sc despartă de pămintul ei, icoana lui Traian tot mereu era in năimea [ei], — ci apare — ea încremeneşte — O Niobe, conform povestei.»

16. Decebal, ciclu

Constructor pc temelii vaste, Eminescu nu c mulţumit nici cu această formă a proiectului. Alături de cîteva însemnări cu creionul, cu greu descifrabile, dăm dc o înşiruire de nume, ciudată la intiia vedere[1]: « 1. *Grachtu Bab&eitf* [ultimul cuvînt a fost adaos în urmă]. 2. *Decebal.* 3. *Solomon.* 4. *Ntro.* 5. *An/or pierdut — viaţă pierdută.* 6. *Ştefan cel tinăr.* 7. *Issbarl.* 8. *Histria.* 9. *Napoleon.* 10. *Leul murind.*» Numerele 5 şi 8 cuprind titlurile a două piese ale poetului, una originală, alta tradusă; din Ştefan cel tînăr a încercat să facă erou faustian de tragedie, Leul murind e Napoleon la Sfînra Elena. Acestea nu sint decît nume ce au oprit imaginaţia poetului, dar sînt nume cu o legătură între ele, şi însemnări următoare pe alte file[2] arată tilcul lor. Poetul era încă sub impresia teoriei metempsihozei, pc care o îuase ca temei a povestirii denumite de noi *Avatarii faraonului* T/ii. în scrie el subînţelegea o continuitate, şi într-adevăr îl vedem pornind mai încolo de la cîteva personaje antice elementare: Gracchus, Decebal, Catilina, Cicero, cărora ţinteşte să le urmărească migraţia sufletului (reîncarnările lui Vişnu), rind pe rînd, în personaje istorice cu miez sufletesc asemănător. Astfel, dc pildă, romanul Gracchus avea să devină francezul demagog Babeuf, supranumit şi Gracchus, şi profet, plătit cu eşafodul, al Societăţii Egalilor, în acest stadiu proiectul luase intenţia piesei de teatru. Scena lui Decebal avea să fie mult asemănătoare aceleia a faraonului T1â:

« Decebal — actul din urmă — a albit aşa de tare încît seamănă cu predecesorul său. După ce şi-a aruncat coroana-n abis — se uită-urr-o oglindă de metal — Sunt cu sau nu sunt eu? — Ideea metemsicozei. Acelaşi corp, acelaşi suflet, reprezentant al aceleiaşi idei ca bătrînul Decebal.

Ş-acum nlerg deîmosienit dc tronuri,
L'n biet bjttrin sărac, necunoscut I
l.'nde-i murirea lumei? Unde-i?
Oare este?

E o mărite sau e un vis negru şi strălucit ce-nvtngc-n esistenţa, ca să arate-n utmă câ-i minciună? Negaţiune a vieţii. Furtună, fulger, trăsnete, codri prăvăliţi, rîuri umflate — sunt zeii Daciei ce se luptă cu ostile romane. Apostrof cătte ei.»

Al doilea personaj este « Zina Dochia — blondă», în care se întrupa mitologia dacă. Gracchus, Cicero şi Catilina nebuiau să înfăţişeze trei unităţi morale deosebite: Gracchus (şi totodată Babeuf) era negatorul nedreptăţii, susţinînd interesele societăţii, dorind îndreptarea ei pentru ea însăşi. în antiteză cu ci, Catilina îşi însuşeşte cauza poporului din ambiţie personală, afirmîudu-şi cu deosebite individualitatea. E un pesimist machiavelic în felul lui Sarmis (« E-un viernie-n planul lumei»). Cicero «se face că e ademenit de virtuţile lui Catilina pentru a-1 fulgera în urmă». Ei e, pe cît se pare, un politic. In sfîrşit, mai avea să apară un tip de *amantă*, care în înrtia formă avea să se numească Preia, o sclava din Germania, cu «puritate şi dulceaţă germanică», cu care prilej poetul rrebuia să pună «*o* lume nordica în capul unei blonde fete». Morala personajului t aceasta: « Salută cu mîndrie moartea şi c-un fel de sălbatic entuziasm ».

[1] Ms. *2286, f.* 33 v.
[2] Ms. 2286, f. 34-36.

No mai este îndoială că, schițînd caracterul Jui Gracchus Babeuf o singură dată, Eminescu avea în vedere dubla lor întrupare. în antiteză, în epoca modernă, îl punea pe Morny, care nume evocă pe un ilustru sfetnic al lui Napoleon III şi care se po.ite să fie un avatar al lui Cicero. Cum avea să acorde Eminescu persoanele cronologkeşte (Gracchus—Cicero, Babeuf—Morny I) nu ştim, fiindcă firul de cusătură s-a rupt. Morny « cunoaşte legile istoriei. A pătruns taina devenirii ce o urmează.» E «cinic, ambițios, pozitiv», cu « un fond mare de nobleță personală». O *amantă* a lui, care probabil corespunde antitetic Frcjei şi al cărei nume pare că trebuie citit Cezara, urmează să adeverească lui Morny că, dezgustat de lupta politică, nu poate fi fericit nici în dragoste, în virtutea filozofiei dure a vieții, pe cate o îmbrățişează. Spre a-i încerca afecțiunea, Morny îmbie femeia să moară împreună cu el, prin otravă. De va regreta, în clipa ultimă ii va da antidotul:

« — Vrei tu să mori cu mine?

— Da.

— inveninează-te şi dc-ți va pare râu in ultimul minut îți dau antidotul.»

La apropierea morții, pe care poetul îşi propunea s-o descrie, femeia se-ns păi mintă şi cere leacul. Ceea ce luase nu fusese însă otravă. Dezgustat, Morny se aruncă pe fereastră, adeverind prezicerea că viața politică şi particulară îl vor înşela cu aparențele lor.

17. Decebal, dramă

înttebuințînd o dată ideea dc metempsihoză în *Sărmanul Dionis,* Eminescu renunță la acest proiect, dar nu părăseşte planul unei piese de teatru *Decebal,* pe care în epoca beriineză (caligrafia şi pomenirea Iui Kretzuiescu ne-o spun) începuse s-o scrie de-a binelea. în ms. 2254[1] este partea cea mai coerentă a acestei încercări, scrisă cu cerneală ți cu creionul, pe foi risipite şt greu de descurcat. Unele versuri sînt insă foarte interesante şi foarte frumoase chiar,

[1] F. 148 -180.

prin părerile asupra poporului roman. Decebal a învins de curînd pe iasigi, cărora le-a luat ca ostatec pe Iaromir, şi aşteaptă cu îndîrjire lupta cu romanii:

Auziți, auziți *cum* inima d-ofel
A Daciei se zbate cu putere.
In van mă-nvingeți, in zadar infipt-ați
Vulturul de-aur ia pămintul negru
Şi sint al Daciei vechi — victoria voasttă
Din ce in ce trai mari păliri îmi dăl
O, zimbru al Moldovei — capul crunt
în noapte[a] — istoriei îl ridici cu fală
Şi-nfricoşat il scuturi — vie '. vie !

Se bucură de

Victoria[1] de-ntîi după cădere.
Ziua de-ntii după adinca noapte.
Azi oastea noastră a învins iazigîi, - .

Face elogiul învinsului:

.. . învinsul
Desfăşură puteri atit de maci
Incit povestea numelui de dac
Pătrunde cartea, filele ei vechi. . .
. . . La moartea noastră
Popoare -ntregi privesc ca la o stea.

Prevede ridicarea popoarelor împotriva Romei:

Matea întreagă s-a mişcat in mine.
Din codrii antici şi din pustii de gheată.
De sub lumina autoreî boreale
Şi din dumbrăvi de lună, din pustia
Egipenilui vechi, a Libiei oraşe.
Porniți de constelații neguroase,
Cu mintea aprinsă de poeți bătrini.
Popoarele pomcec în contra Romei.. .

Un preot băttîn. Pater Celsus, strigă: « Vai [ie, al Daciei domn 1 de trei ori vai I», apoi vorbeşte un B. (poate Boris, cum pare a se citi un nume ru creionul şî altă dată aproape clar cu cerneala[2]; vezi prin analogic Tomiris, Sarmis),

[1] Şters: *Invingiria,*
[2] R 152.

care sc vede a fi pretendent la tron şi un duşman ascuns al lui Decebal:

Ieri încă inamic ţî-am fost, o, rege,
Şi inamic ţi-oi fi cil voi vedea
Genunchi plecindu-ı,ı la piciorul Romei.
Azi însă, cind decizi ca ea să cadă,
tiu fiu de rege, . . din istoria mare
A numelui meu vechi... o umbr-apar
Şî spada-mi la piciorul tău depun.
Genunchii-i plec şi fruntea mea cea vastă[1],
Ardic-o iar şi dă-mi-[oJ iar în mină
Şi spune-mi ce să fac cu ea: Ge vrei!

Probabil că-i răspunde acum Decebal:

— ieri incă eu credeam, vlăstar de regi,
('-a Daciei coioană-i ţinta ta. . .
Azi împăcat te vad şi te iubesc.
Te scoală dar. . . Cine ar fi ştiut
Că-n capul tău, in ochii tăi adinei
Trăiesc ginditi rebele ca-ntr-al meu. . .

Ceea ce urmează, deşi vine îndată după cuvintele de mai sus presupuse ale luî Decebal, prin înţeles nu se poate atribui decît lui laromir, ostatecul iasig, care race elogiul Romei. Paginile sînt amestecate şi scenele numai vag schiţate, dar sc pare ci o indicaţie scenică de mai tîrziu, in care laromir cerc să vorbească lui Decebal, îşi are lacul aci:

Murmurele se ridicau In Joe
Şi tocmai cind cintam Salve-Iinperator.
Poarta sc dă in lături şî Tnian
Apare.
în van el în războaie haina schimbă,
în van necunoscut vrea să rămiie.
Amic şi inamic il recunosc.
Se zice cum că zeii niciodată
Deplin necunoscuţi ei nu rămin,
Întotdeauna o lumină de-aur
Imprcjmuie-a. lor frunte şi fiinţă.
Oe-aceca cred că zeii roboriră.

[1] Am ciut altădată *sură,* deşi Boris trebuie să fie tînăr şi termenul n-are sens. Mai curînd s-ar putea citi *rusă,* şi încă mai degtabă *vasă,* ceea ce ar *B o* scăpare din condei pentru *vasta.*

Că ci îrăiesc azi între oameni
Ca ce/ari. o preoţi, ca senatori.
Ieri in Olimp... de a2i-s pe pămint.
(>.;

O vtbire I

Orbire, d-i[1] Orhiie, care vede.
O, Dccrlxtl, dt-.ii şti cum se trjrea^ă
In Rom.) i>r războiul dintre noi!
Copilării Ic sunt! Astfel privesc,
Cind ţi-a veni ţie-un legai, ..
Ţi-a cere simplu si ne dai-napoi
Tot ce-ai luat, •1 ne despăgubeşti.
Sau [tot[atu <le simplu iii vor spune
C-ai meritar dc-j fi il D.icici rege.
Tc-i mima, tu vei binua— legatul
D'-i,tr va zirnbi. . .
Va ţine togi invinită-n mini
Si re-o iniTCb.i jar: puce i>t război,
în van iţi chinui sufletul din tine,
Durerea ta, or bucuria, gloria,
Nimic, nimic pe dinşii nu-i atinge. . ,
Crezi tu ci ll|<'›ria lor proprie-î atinge?
De e tau de nu e. . . tot una li-i, , .
Iii ştiu ci vin, chiu dacă n-o arată
în astă ncpas.irc etern irecaşi. . .
într-asta îi găiesc ci <ni ca zeii,
Ei nu stiu ce-i rmnia ei nu ştiu
Ce-i bucuria pe acest pămint.
Ce pe-allii ii rurheaz' — abia ii mişcă.
Dureri ce nc-ar udde — ei surid.
La bucurii ce ne-ar ucide — reci I
Nimic nu li-i destul do mare-n lume.
Nici bunătate nu, nici răutate.
Ce pe nc-ar mira ci nu observă,
Ce pe noi nc-a uimit găsesc firesc,
1 nde găac&c ci acea coardă mare
Ce-i pune alăhiri ru toi ce-n natură
E mai superb, m^i fără milă-fl ei?. .

Tot, tot ce vrei — poare-un roman să fie,
L'n tigru, un leu, un şerpe, un tiran,

Un vierme nu. Pe cind cei mai mufrr oameni
Nenorociți[1] fiind își schimbă lumea,
Simțirea lor — din mari devin ei mici.
Din rai ei devin [bani], din buni ini rîii.
Romanul dacă-i rău născut.
Rău a rămas pină l-al lui mormim.
Nu e schimbare in acest metal,
Nu e schimbare in aceste inimi,
Neron in Leagăn e Neron pe tron,
Cum se anunță ei astfel ți vin.
Dacă e bun, e bun, de-i iau e râu
Dat totdeauna nemodificabil.
De-aceea nu le pasă de virtute,
Dc viciu nu, de-nțelepcium. mărire,
Ei sau le au sau nu le au — pe veci.
Dc-aceea au dreptul ei de a surîdc
Cînd văd pe-un biet german că-si pune totul,
Persoana chiar, pe *uit* arșic *in joc.*
Romanul pune globu-ntreg și—1 pierde.
Pe sine-n veci. Căci el fiind il ia.
Ce mîc trebuie să fie un om cind însuți
Părerea ce o arc despre el c astfel
încît se pune el pc cl in joc.
Pâmîntu-ntreg n-are valoarea
Unui roman. Dc aci din ci oricare
Zice: Or Imperator, ori nimic.
Este ceva întunecos și mare
Și simți că lumea toată e in el.
Și totuși lumea toată nu-i plătește,
Pentru că nu-1 in stare de a-1 schimba.
Cu ci alături să mă lupt inii place,
Maintc-nvingeci, Îndărăt in pace.

Decebal găsește că vorbitorul își face idol din tirani șt că adoră în ei slăbiciunea proprie:

Tc inșeli.
îți place-a te-nșela — sau nu-i cunoști.
Stii tu cine a fost Hanibai? — un zeu.

[1] în m». se mai află aci *un* cuvint indescifrabil pus in paranteză: *apei**.

Cind armiile lut corvmau Alpii,
O rid oaste după oast-era bătuiă,
Cind Roma singură — o Niobe—
Plingen copiii ei — pe piețe, strade
L'ilau femeile, strigau copiii,
Cind tot era pierdut... ce făceau ei?
Ce făceau arunci acei moșnegi, senair,ri.
Prea vechi penltu j merite in război,
Il.ir neschimbați prin râu și nici prin bine?
în zgomotul a unei lumi murinde,
In țipat, vuiet, in muriri, m moarre,
Ei reci decid[1] (.arta^tna să moară.
Ei erau slabi, pierduți, bătuți, învinși,
Intreab-unde-i Cartago: urmă nu-i.

Mindria de .tliat a lui laromir, semeția legatului Longin sînt in spiritul caracterizărilor lui Montcsquieu [1]:

!>.:

T.ici, admirarea ta e o turbare , . .
\u sunt datr.t să cruț turbarea ta.
Tir *uiii* cm *n* korbești . . lui Decebal,
Al Romei inamic neimpicar.
N'u fă să uit ce eu respect in tine.
Pe prinsul, nu . . pe oaspetele meu.

\u.s prinsul tău. . . Căci pentru a mă prinde
în luptă drcapt.'i, ai fi trebuit
Război ca să declari ronunilor.
Eu sunt amicul. . . iunt supusul lor.
Războiul tău chiar este o revoltă,
Tu insuți la Traian ai genunchear.
Tu i-ai jutat Amicilor, amic.
Dușmanilor dușman să fii.
Unde ți-e /urăf intui, Decebjl?

D, :

Mu întoarce sufletu-mi cu susu-n jo<
Și nu sfirni minia mei ascunsă!
Nu sunt supusul lor. . . nu voi s-o fiu!
Dac-am jurat, ce-ți pasă c-am iurat?

[1] *G'indixr n dtiadrnn du Ronuisi.*

Inromir declară că se va plinge senatului, spre a căpăta lihertatea, iar Decebal îşi exaltă puterea;

D.;

Nebun admirator. El uită cum că
Am omoril pc Oppius Sahinns.
Că Moesîa a fost in mina mea,
Că pe Cornelius Fuscus l-am învins,
C-a Romei vulturi i-am avut in mină,

Domiţian şi Nerva ii plăteau tribut. Amestccindu-se în vorbă preotul Cclsus, Decebal sc arată neînfricat de moarte:

Ce este moartei?. . . Pot să mor îndată
Fată a ras ii răzbunat? Pot? Nu, nu!
Nu pot — căci nu voi. Nu voi să mor.
Pricepi tu. . . Este aşa dc dulce viaţii.
Aşa de dulce este răzbunarea . . ,
Ce mă-nspăimînţi? Tu eşti copil. . , bătrine.

Se înfăţişează Longin, legatul Romei, care cere lui Decebal să dea înapoi ce a hiat de la iasigi. « Roma vrea — răspunde Decebal — dar să vedem acum dac-oi htnevoi şt eu.» Longin întreabă scurt de vrea pace ori război. De afară se aud zgomote şi chiote ameninţătoare de luptă, şi regele zice lui Longin: «Auzi! Auzi răspuns, romanei» Decebal stă pc tron în faţa întregii curţi. Dochia e îngrijorată de dîr?cnta lui. înainte dc sosirea legatului se piinsese de aceasta lui B[oris], care însă îi spusese încet:

E bine. Doamnă. . . cade Decerni,
Nu cade Dacia. . . Lasă-1 să turbeze
Pe acest taur. . . il vom moşteni
Noi doi. . . Să nu-I liniştim,
Să-1 tot împungem c-un bold ars in foc,
Doar s-o scula, pentru a cade — mort. . .

cuvinte din care Dochia înţelesese că B. e un «şarpe», Cînd Decebal îndeamnă poporul la luptă:

Pe cai, pe cai! Războiul este gata !

ea caută să-1 înduplece la cuminţenie, cu vorbele pesimiste ale lui Duşanta din *Sakunialo* şt cu o reevocare a genevei:

Sunt un copil. Am ochii de copil.
Văd lucrurile astfel precum sini.
Ah, Dcrekil — cit chin e-n asia lume.
Viaţa ci este un spasm lung.
Totul c mărginit — duterea nu.
Un singur lucru e mai bun ca viaţa.
Pentru că nu-i nimic, nimic chiar— momea
Ah, cum nu suntem pe alunei pe cind
Nici riintâ nu era — nici nefiinţă,
Na marea aerului, nu azurul,
N'imic[1] cuprinzător — nici cuprins.
Nu era moarte, nemurire nu
Şi fără suflet răsufla in sine
Un ce unic cc poate nici n-a fost.
Dar, vai! un simbure In acel caos
Mişcindu-se rebel — a nimicit
Eterna pace, şi dc atunci durere.
Numai dure/e este-n astă lume.
Unde c starea ceea unde zeii
Nu esista, nici oameni, nici pămint.
Pe cînd acea fiinţa nenţeleasă
Nu-st aruncase umbtcle in lume.
Umbrele ce sint[2] moartea şi nemurirea.

ÎS. Dochia

Ca Ia atitea altele, Eminescu a renunţat şi la acest proiect, şi in cele din urmă episodul erotic Traian—Dochia s-a strîns într-o încercare de cintec poporan[3]:

Mindră-mî este rochia
Şi mă cheamă Dochia.
Au venit, mări,-au venit
împăraţi din răsărit
Şi frumos m-au mai petit.
Au venit, mări, din sus
împărat de la apus,
Două vorbe miau spus,
Inima mea şi-au supus.

[1] în ms.: *Nmtc nu mpris^ăivr.*
[1] In im, jters. *eUţa fi.*
Ms. 2276, f. 57.

Era mindru şi-mpărat
Şi oştean im platoşa).
Era mindru şi voinic,
N-avca grijii dc nimic.

15. Ovidiu în Dacia. Crucea-n Dacia sau Joc şi Crist

Nu numai Dacia pagină dc sub munte ci şi Sciţia mică şi Dacia creştină intrase in sfera de preocupare artistică a poetului. Încă din epoca prestudenţească şi cu mult înainte de V. 'Alecsandri, visase o dramă in jurul lui *Ovidiu în Dacia,* al cărui caracter urma să fie scos din operele poetului latin. După *PoîytiuU* al lui Comeille ar ti voit să facă o tragedie creştină de tip clasic, *Cructa-n Dada sau Joc şi Crist*[1].

«Aşa-numita dramă clasică s-ar putea introduce prin piese ca *Ovidiu (in Dacia),* caracter şi idei în operele sale, *Crucea-n Dncia sau Joe şi Crist. . . (Polyeuctu)*».

20. Strigoii

In evul tutbure al Dacici creştine din vremea năvălirilor barbare trebuie pusă bizara compunere *Strigoii* (publ. 1 dec. 1876)[2], care, prin vagul istoric, trezeşte nedumeriri. Sc vorbeşte aci de un Arald, stăpin peste avari, a cărui logodnică, Mitia, regină dunăreană, moare, după cc cu dragostea îi potolise clanul cotropitor şi-1 creştinase. Dacă ceva limpede documentar sc află în această compunere, atunci este descrierea, valabilă in general, a năvălirii barbarilor. în *Strigoii* ni sc trage limpede itinerarinl unei invazii uralo-aitaice, căci Arald vine de peste Volga:

Eiam un copilandru. Din codri vechi de brad
Flăminzii ochi rotindu-i, eu mistuiam pămintul,

[1] *Mi. 2254,* f. 19.
[2] Vezi ji ras. 2262, f. 16* utm,

Eu răzvrăiejm imperii, popoarele cu gindul...
Visind ci toată lumea îmi asculta cuvincul, - -
în valurile Volgăi cercam cu spada vad.

Asa cum confirmă istoria, invaziile hunice (căci avarii sînt de aceeaşi rasa) au stîrnit o migraţie spre Occident a celorlalte naţii, precum longobarzii, care luară drumul spre Roma. Acest lucru, şi Odin pare a fi aci simbolizarea naţiilor germanice împinse, îl expune poetul:

Şi naţii călătoare, împinse dc a -mea,
Umplut-au spărioase pustiul pin' la poluri.

Căci Odin părăsise de gheaţă nalta-i domăj -
Pe zodii singeroasc porneau a lui popoare.
Cu creştetele albe preoţi cu pleata rară
Trezeau din codri veciniei, din pace seculară.
Mii roiuri vorbitoare, curgind spre vechea Romă.

Ajuns la rJistru cu ginduri de pradă, Arald, tăbărît în « corturi verzi de cetini», e întimpinat, ca un han cc era, de o solie de sfetnici în frunte cu regina lor, «blonda» Matia, cu destulă prevedere, fiindcă îndeletnicirea craiului este

Să fumege nainte-mi oraşelc-n ruine.
Să se-mplin cască visu-mi din codrii cei de brad *l*

înlănţuit de Măria, cart vine ia ci noaptea, Araid, convertit s-ar părea la creştinism, işi opreşte invazia aci, ceea ce dovedeşte încă o dată că nu era un simplu subjugatot, ci un cap de hoardă:

Pe plaiuri dunărene poporu-şi opri merail.

îtimormîntarea reginei in boltă pecetluită cu cruce se face după tipic creştin autohton:

Făcliile ridică - se mişc-in line păsuri,
Duclnd la groapă trupul reginei dunărene,
Monahi, cunmcători vieţii pămintene.
Cu barbcle lor albe, cu ochii stinşi sub gene,
Preoţi bătrini ca iarna, cu glngavele glasuri.

Arald porneşte spre munţi, după steaua polară, spre locul unde un bătrîn preot al lui Zamolxe şade învechit

pe un jilț dc șunca, semn că religia getică fusese uitată. Magul acesta are multă asemănare cu cel *că/ă/ar In si*ie:*

Ajuns-a el la poala de codru-n munții vechi;
Isvoare vii murmuri șî saltă de sub piatră,
t.ofo cenușa sută in părăsita vatră,
în codri-adinei cățelul pămîntului lot latră,
1 ătjat cu glas dc zimbru răsună in urechi.

l'e-uu jilț tăiat in stincă stă țapăn, palid, drept,
Cu cirja lui în mină, preotul cel păgin;
De-un veac el șede astfel — de moarte-uitai, bătrin.
In pleie-i crește mușchiul șî mujehi pc ai lut sin,
Barba-n pămînt i-ajunjre și genele la piept.

Arald cere bătrinului, in schimbul închinării lui la zeii daci, viața Măriei:

O, ma£r, de zile vecinie, la tine am venit,
Dă-mi înapoi pe-aceej ce moartea mi-a răpit,
Și de astăzi a mea viață la zeii răi sc-nchină.

Ca și iu *Povestea magului călător in stele,* bătrînul îl duce într-un «dom dc marmur negru», unde cu o varga vrăjită conjură toate clementele naturii, pămînt, stea, lună, și pe Zamoise:

— Din inimă-i pămintul b morți sa dcie viața,
In ochii-i sa se scurgă scintei din steaua lină,
A părului lucire s-o dcie luna plină,
Iar duh dă-i tu, Zamolxe, sămință de lumină.
Din duhul gurii tale ce arde și îngheață.

Atunci zidul dc marmură ce corespunde oglinzii negre din *Povestea magului* piere, de departe se vede în ninsoare și pară biserica creștină fulgerată în catapeteasmă, piatra de pe mormîntul reginei crapă in două și o întrupare de omăt se ridică. E Măria, care vine să cuprindă cu «brațe reci» gitul craiului. în a treia parte, Arald, devenit strigoi, se întilnește în fiece noapte cu Măria:

Ei trec ca vijelia cu aripi fără număr.
Căci caii lor aleargă alăturea-nspumați,
Vorbind de-a lor iubire, iubire fără saț.

Surprinși dc zori, ei intră călări în domul din munte, pentru totdeauna. Bătrînul încremenește iarăși:

Pe jilțul lui de piatră înțepenește drept
Cu cirja lui cea veche preotul cel păgin,
Și veacuri înainte el șede-uitat, bătrin,
în plete-i crește mușchiul și mușchi pe al lui sin,
Barba-n pămint i-ajuiijțe și genele in piept.

21. Arpad, regele ungurilor

Chiar și despre năvala ungurilor poetul plănuise la Viena (februarie 1870?), de astă dată cu gînduri satirice, un *Arpad, regele ungurilor, Operetă cu cintece in ? acte*. Compunerea arată o mare încredere in vitalitatea neamului și un dispreț dcsăvirșk față dc maghiari, « Goi, rupți, feiegoși, ungurii zic că domină pămintul»[1]:

Dați-mi arpă dc aramă,
Dar cu strunele de fier.
Ca să cint acuma cer
Ca un vint ce se sfărâmă
Finire stinci de-ngheț și ger. . .

[1] Ms, 2257, f. 53 și 56; *Vnesii postumi.*

[2] Amimaghiarismul poetului, exprimat și in scrierile politice, este atît dc puternic, incit în vremea boalei izbucnește cu furie: K Noi avem in România două institute: Mârcuța și Gulia, unde sc fac acolo" atîta știință si filosofie ca și-ntr-o academie ungurească, cu unica deosebire că nebunii de la noi sura spirituali, pe când nebunii unguri sunt idioți» (ms. 2292, f. IU). * Ori o academie maghiară... ori un spital de la Dobling e unul și același lucru. [,î putem spune idioți JI *{ms. cit.,* f. 11). « Ungurii sunt niște gogomani. Vor [sa] Înstrăineze liceele noastre? Facem licee proaste. Se vor alega de asta? Avem tratat cu Austria și vom crește copiii in România — in liceul *Matei batant,* cu singe șt suflet de *rumâni: {n/s. cil.,* f. 36). Nu e vorba aci, desigur, decit de dorința înființării unui liceu «Matei Basarab», cu numele unui domn care în această epocă înfățișează pentru poet culmea înțelepciunii romanești. El însuși se credea a fi Matei Basarab. Tot in această epocă turbure (ms. 2257, f. 24G), visa o francmasonerie naționalistă *Matei Basarab:* «O organizate între români asemenea soc. francmasonilor și a iezuiților — ca a bisericii catolice, I'retutindene oameni anumiți, cari să ție registru de tot sufletul românesc. Cel slab ttebuie încurajat și *lăudat* pentru ca să devie bun; trebuie trezita deșertăciunea lui, *decorat* la nevoie, trezite mii de speranțe in cl, in caz de extremă nevoie *ajutai* chiar. Să sc simtă că soc. *Matei Basarab* reprezintă *o putere titormă.lr*

Citi maghiari cu cap dc cine,
Citi tătari cu ochii mici,
Cite triburi dc peltici [veneticii
S-au zdrobit dc stinci bătrinc
Cc veghează inc-aici.

Cite ginți cu limba slavă
Au venit și-au revenit,
Dar cu loti S-JU nimicit:
O cimpie dc ot.ua
Sub al coasei fier negrit.

22. Ciclul Mușatinilor: Grue-Sînger

Că Eminescu a voit să facă drame istotice sau in sfirșit opere literare inspirate din trecutul țării noastre, îndeosebi al Moldovei, nimic de mirare. Duhul vremii era astfel, fiindcă toți, Asachi, Negruzzi, Alecsandri, Bolintineanu, Hasdeu ș.c. compuseseră în marginea cronicilor. Dar dacă asemenea gînduri au stătut în capul poetului oricînd, încă de cînd sorbea, în reprezentațiile de teatru, drame patriotice, curînd ele s-au luat după apa mai mare a unor preocupări ivite în vtemea studenției. Metoda reîncarnărilor, priveliștea trecătoare a civilizațiilor au statornicit la Eminescu modul ciclic, imens. Migrația sufletelor era insa anevoios dc înfăptuit într-un șir de domnii scurte ca acele ale Moldovei. în aceasta privință se cer spații de timp mari, pentru a da iluzia sublimă a rotației tuturor formelor cosmice intr-un ev dat. O panoramă a deșertăciunii, un memento mori nu se putea iarăși scoate (și nu s-a putut niciodată) dintr-o istorie națională în care stăpînește sentimentul egoist al păstrării și vredniciei neamului. Și apoi Eminescu era un naționalist furtunos. Totuși metodul ciclic a învins, in singurul chip cc era cu putință, în acela al unui principiu de continuitate, al unei zodii stăpînitoare asupra a mai multe generații. Eminescu a împrumutat așadar fatalitatea tragediei elenice, făcînd din Mușatinî o seminție de atrizi, urmărită de patima vărsării de sîiige. Destăinuirea acestui ((destin» o face chiar Alexandru cel Bun[1]:

« Dc ce mă tem, o, Jurgea? Dc sîngele meu mă tem. Dar nu cunoști tu acest strige fierbinte, plecat spre mînie șl spic dc/bin din inima neamului Mușatin? Citi ani sunt de cind s-a-ntemeiat Moldova? Patru zeci-cincizeci. După Bogdan-voda Dragoș a urmat Sas, după Sas, Alexandru, după Alc.\andru, hunu-meu Bogdan Mușat. după Bogdan, Petru, după Petru, Ștefan, după Ștefan, Roman, apoi iar Ștefan, apoi iar Roman, apoi luga . . . și-n sfîrșit Noi. Noi am ținut treizeci dc ani domnia. în treizeci de ani înaintea noastră au fost șapte domni in Moldova, umbre trecătoare, jurgea, dar timbre singeroase. Frate alunga pe frate, fii pc tată și tata pe fiu, sîngele Mușatin clocotea de fărădelegi. Dc ce mă tem? Dac-aș avea un singur fiu și. . . unul am — căci numele celui dc-al doilea nu-1 rostesc nici-citid — nu mi-ar 'î teamă de nimic. Dar cum voi închide ochii, teamă mi-e că vrajba se încinge din nou, și mă cunosc pe mine, îi cunosc pc toți.»

Ar fi nechibzuit să dăm inșirării domniilor înțelesul ciclic absolut, dc vreme cc poetul însuși nu 1-a înfăptuit și s-a clătinat întte felurite intenții. Ordinea pc care o punem are darul numai de a descoperi firul roșu cu care Eminescu voise să coasă unele file și de a arăta întinderea cimpului isn.ric in care s-a mișcat.

întîiul proiect dramatic este următorul[2]:

"Cjruc Singer

Trajrcdte

Ptriatmlt

lu^a, voievodul Sucevei.
Măria Doamna.
Hogdan Dragoș, fiul lor.
[Dan] Mihnea-Singer.

[1] Ms. 2277, f. 4-13, și *Opere .anp/iU.*

[2] Ms. 2278, f. 18-20. în ms. 2254, f. 92 utm., altă creionare a acestui proiecr. Mihnea-Singer c hatman, apar versuri din cunoscutele rugăciuni: .<0, Sfintă Mărie, Tu maica durerilor, / Icoana-ndurăriloi, / Regina tăriilor. . . Isme Hristoasc, / Isvor mini uiri lor, și Magdalină, Magdalină, / t'loare crudă de grădină» (f. 104).

lnru.
Grue, Gul lor.
Galu, voievodul Tatrei ți Cimpulungului.
Aromi*, fiul siu.
Angelica, fiica sa.
Ambcosie, episcop ți egumen mofiastirei Fetroasa.
Nunții,
Eustute Limba-dulcc [Filip Limbă-dulce].
Pepelea [Roman Dodeiu].
Craca] iu dascăl [Ca tacă 1 Stratu-lat, Dascălul Cracaietu].
Ptocopie Zodieriu.
Tugomir Bassaraba.

Actul I

Omorîrea lui Iuga-voievod de câtră Mihnea-Singer. Doamna Măria şi fiul său Dragoş. Scenă lingă cadavrul ucisului. Blăstemul asupra lui Mihnea ca el şi vrăjitoarea sa de nevastă să aibă un fiu, care să omoare pc tatăl său şi să [se] ție cu mă-sa.

Act ui al U-lto

Se. I

Doamna Măria trăieşte in pădure cu fiul său vînătorul frumos, care a văzut o fată în codri, ce mult ii place. Povestea cu pietre scuturate.

Sc. II

în ajunu] naştere! unui fiu, in casa lui Mibnca c-nfristare. Ei îşi zic cu spaimă menirea copilului lor. El s-a născut. Stmbad Zodierul e chemat, care prezice lucruri cumplite. Ei se decid să-1 espună. Scena despărțirii mamei de copilul său. El e pus pe rîul Bistriței şi scapă la voievodul Galu.

Aciui UI

Grue creşte mare la Galu şi arc o iubire nemărginită pentru gingaşele Floribel şi una sălbatecă pentru Angelica. Scena între cl şi Angcla. EI ucide în joc pe Floribel şi ia lumea în cap.

St.

Dragoş a fost în Marmația la puternicele sale tude. Acestea promit ajutorul său, el vînc-n Suceava, ca să cerce dispoziția populației. — Scena-n *cr'țniă.* Ş-aducc aminte de Angelica — că-i înamorată de un sunet de corn. — Zburătorul. El se-namorează in el. Epizod erotic. El se-ntoarce la Suceava cu armată, il goneşte pe Mihnea, dar îl cruță cum ai cruța pe Cain. Acesta şi răpitoarca sa femeie Irina iau lumea-n cap.

[Nunta b craiul Galu. Nuntaşi din poveste/)

Aci. IV

St.

Gruc-Singer — remuşcările de conştiință pentru moartea lui Floribel — revoltarea sa împotriva naturei ş-a lui D-zeu — nenorocitul său arc cu care loveşte oriunde vrea. El merge la o vrăjitoare, carc-i foarte frumoasă, să-i propuie un amor nebun pentr-o altă femeie şi uitarea Angelicei.

Mihnea trăieşte rcttas ca prisacar şi numai noaptea merge-n peştera unde şade ucizetor de frumoasa sa nevastă. Iată, că vine la prisaca sa un om tînăr, care-i cere slujbă. 1-II îl primeşte şi-i spune să păzească prisaca de urşi. Bătrînul se preface-n urs şi cl îl ucide. Vine femeia. Ea-i de frumuseţe nemaivăzută, brunetă. Un amor demonic şi bestial îi cuprinde pe amindoi. Ea-1 duce în palatul ei din peşteră — care e o adevărată feerie. Traiul împretmă. Desespe ta tea ei că-i mumă. Dezgustul, ura, desespetatea. Oglinda şi sipetul.

Arini al V-lt

Nunta la craiul Galu.

Petrecerea sălbatecă ca a lui Orcst (Shakespeare*) a lui Grue. El spune unui preot la ureche vina sa — acesta fuge, el il împuşcă. Unul tener îtem. El vine la mănăstirea

dc preoți şî cere ş-acolo dezlegare. Preoții îi spun s-aştepte şi pîn-atuncea îi şade bățul cel uscat. Trei ani. BStrîn, slab şi giibov, au înfrunzit bățul, LI îl scutură, ramin numai două mere — c tatăl ți muma ia. El cade mort.»

Acest proiect în cate stau laolaltă elemente istorice, clasice, mitologice şi poporane este în cea mai mare parte o dramatizare cu totul slobodă a legendei lui V. Alecsandri, *Gruiu-Stnger.*

întoreîndu-ne asupra schiței, vedem că Eminescu a voit să dea temei o interpretate superioară de tragedie greacă. Precum in *Orestia* lui F.schyt, crimele au o origine îndepărtată, ce e o întiîe revelare a acelui destin implacabil, pe care oracolele nu pot decît să le întărească. Tatăl lui Grue, Mihnea-Sînger, a ucis, ajutat de soția sa Irina «vrăjitoarea», pc Iuga, voievodul Sucevei. Prin complicitate cu bărbatul, Irina c mai mult o Lady Macbeth decît o Clytcmnestră. Doamna Măria blesteamă (nu ne putem gîndi la această scena fără să amintim blestemul lui Sarmis) ca sa li se nască un fiu care să ucidă pe tată şi să aibă legăiuri de dragoste cu mama. Dar aceasta este ehiai prezicerea făcută de oracol regelui Laius. Irina este deci o locasîă şi Gruc-Singer un Oedip. Cind sc naşte Grue, zodierul Simbad (dc astă dată numele e împrumutat din *Halima)* prevesteşte lucruri ce sînt de bună seamă o întărite a blestemului. Aşa precum Laius lepădase pc Oedip pe muntele Citherori, va face Mihnea punînd pruncul pe apa Bistriței, după pilda de astă dată a Bibliei, unde Moise fusese părăsit pe Nil. Copilul e cules şi crescut dc voievodul Galu al Cîmpulungului, dar aci se vădeşte nu numai puterea blestemului ci şi aceea a destinului neamului. Gruc ucide fără voie pe fiul binefăcătorului său Galu, anume Floribel, pe care totuşi il iubeşte, cu un arc «cu care loveşte oriunde vrea». Răzviătirea sa împotriva « naturii ş-a lui D-zeu» e zadarnica opunere față de destin din tragedia greacă. Sîngcr aparține unei familii asemănătoare celei a Atrizilor, despre care Clytcmnestră *{Agamemnon)* spune că e stăpînită de un geniu « cc statorniceşte in ca o sete nestinsă de sînge». Iată cum sc Îndeplineşte, după schița de mai sus, vorbele oracolului. în vreme ce Grue fuge de la curtea lui Galu, deşi iubeşte sălbatic pe fiica acestuia Angelica (numele c acela al eroinei din *Orlando Furioso,* pe care poetul îl cunoştea), Mihnea, tatăl său, gonit din scaun de Dragoş, fiul ucisului, trăieşte ca prisăcar, dormind noaptea cu sop'a sa jntr-o peşteră. Locurile pc care se aflǎ trebuie să fie îi) pustia Moldovă, şi dc altfel Mihnea ia îndeletnicirea lui Lațco dc la Snyatin, singurul om aflat de Dragoş pe Şiret după poemul polon al lui Miron Costin. Destinul nu întîrzie să se împlinească. Intrînd în slujba lui Mihnea, Grue îşi ucide mâl, pc care nu-1 cunoaşte ca atare fi cate se prefăcuse in urs spre a-l încerc;). Apoi trăieşte cu Irina-locasta. Scirbit de întîmplare şi întristat şi de pierderea Angclîchii, care se căsătorise cu Dragoş, el încearcă o scăpare în religia ortodoxă şi apoi în cea catolică, prilej acesta de alte ucideri. Apoi urmează o ispăşire în felul celei din V. Alecsandri, cu amănuntul biblic al bățului înfrunzit.

Doamna Măria, văduva lui Iuga-vodă, trăieşte cu țiul său Dragoş în pădure. Asta aduce mult a *Genoveva de Brabtint* (după cartea populară sau după Hcbbel). Dragoş se duce mai tîrziu în Marmația, la rudele sale, să ceară ajutor spre a izgoni pe uzurpatorul tatălui său. Aci se îndrăgosteşte de Angelica. Vorba «Zburătorul» înseamnă că analiza ivirii dragostei la fată urma să fie făcută plccind de la *Zburătorul* lui Elîade Rădulcscu. înainte de a răsturna şi izgoni pc Mihnea, Dragoş vine în Suceava spre a cerca «dispoziția populației». Scena din *crîsmă* (vorba c subliniată dc poet) c un episod tipic pe care Eminescu il avea în minte şi pe care proiecta să-1 pună şi în altă dramă, *Nrmta lui Drago;,* care c o derivație din *Grus-Singer.* Avea să urmeze apoi o nuntă domnească (să ne amintim de nunta lui Brigbelu, de aceea a lui Călin), la care Grue ar fi petrecut sălbatic ca Orest (să fie o aluzie la furiile anticului?), dovadă că în mintea lui Eminescu erau proaspete scene din tragedia greacă şi poate din *lphige>ii(auf Tauris* a lui Gocthc.

23. Nunta lui Dragoş

După tonte semnele, asternerea pe hîctie a unei drame mai curat îstorke în trei acte, *Bogdan-Dragof,* trebuie să se fi făptuit după proiectul lui *Gnu-Singer,* pentru că infor-

mația istorică c acum ceva mai harnică, dar aceasta numai întru cit privim lucrurile prin redacția mai lungă ce ne-a rămas[1], căci ar li hazardat să datăm fumul incert al inspirației. Pe dosuri de imprimate ministeriale din vremea revigoratului (« România, Comisinnea împărțitei premiilor pentru şcoalele de dincoace de Milcov. Anul şcolar 1873—1874»), Eminescu arunca idei dintr-o formă, ce trebuie să fie primitivă, a dramei, fiindcă eroina se cheamă Vcroni, ceea ce este o prescurtare din Vcronica. In actul al doilea din acest proiect intitulat *Nunta lui Dragoş*[2] (care ar lî avut trei acte), Bogdan voia să intre cu arhiereul de Rădăuți într-o circiumă şi acolo avea să plămiiască încercarea iubirii Veronel. Pepelea ar fi jucat pe vodă, iar vodă Bogdan însuşi pe un scutier. La această scenă Vcroni leşina. în actul al treilea Veroni voia să sc despartă dc Bogdan, fiind ea o fată săracă. Iubirii se împăcau însă şi după aceea urma nuntă domnească cu delegații din toate părțile Moldovei. Discreția a îndemnat pe Eminescu să scoată un nume prea bătător la ochi şi să-1 înlocuiască cu unul mai şters (Anna)

24. Bogdan-Dragoş

în proiectul *Bogdan-Dragos,* din care o bună parte a fost înfăptuită, dăinuie contopirea lui Dragoş cu Bogdan.[3]

Drama se începe cu intrarea pe scenă (sală gotică a tronului în cetatea Arieşului) a lui Sas, vărul bătrînului voievod Dragul, din vorbirea căruia iese că domnul va da o (i diată», cum se vede mai încolo, dc trecere a puterii asupra hu, ca tutore al fiului Bogdan, că dc zece luni «veninul mereu îi curge-n vine bătrînului», ceea ce înseamnă că Sas otrăveşte băuturile domnului, că, în sfîrşit. Sas, care se visează domn, e în voîa bună a papii şi a lui T.udvig (domnia e catolică) şi a izbutit prin intrigile sale să-1 pună rău pe Dragul cu aeeia, că toate puterile de fapt

[1] *Opere complete.*
[2] Ms. 2254, f. 145.
[3] Mi. 2275, f. 5 urm., şi *Op. tt/apl.*

sint în mîinile lui şi cetatea « geme toată de oameni» de ai săi. Este în Sas un amestec de intrigant diabolic şî de ambițios:

Aşadar aii e ziua cînd şi-a ceti diata,
De zece luni veninul mereu îi curge-n vine.
Dar tare în oțele de zece luni trăieşte,
încet 50 uscă-asemeni vînjosului stejar
Pe care-l roade cariul. . . dar cariul lucră-ncet,
El trebuie să pătrundă în orice-ncheietură,
în dreapta şi în stingă, în inimă,-n rărunchi,
Pin' ce-n sfîrşit. . . *(face mişcarea căderii)*
sfîrşitul prea mult, prea mult nu ține;
Nu-i vorbă, ani de zile lucrez ca un paingăn
Şi pînza mea ajunge la craiul şi la papa.
De n-a muri degrabă tot trebuie să cadă. . .
La Roma-n cartea neagră trecut e al său nume
Ca duşman şi protivnic ai legii apusene;
Sc ştie ca el singur mulțimea oarb-o ține
în turma legii grece celei răsăritene.
Şi Ludovic, pe- care azi toată popimea
De lege apuseană îl trece pintte sfinți.
Acest sfînt îl urăşte, căci tare în cerbice
£ Dragul. . . dar mai tare socot că voi fi eu.
Cetatea geme toată de oameni de ai mei,
A lui nu e nimica, nici haina dc pe dînsul.
El este ca bogatul înconjurat dc-avere,
în juru-i stau podoabe şi vinuri şi mincări.
Dar n-are nici picioare, nici mini să le întindă
Să ia ce-i dinainte-i. Astfel pentr-orce caz
Am prefăcur eu casa lui proprie-n capcană;
Dac-ar muri odată... ca să pot pune mîna
Pe Bogdan-Dragoş, pentru ca n-am nici un cuvînt
Să-1 pun acum sub pază. Sunt domn azi, dară
Nu-mi lice încă pe nume... cu a lui iscălitură. ..
Sunt domn.

După acest monolog care defineşte plin un caracter, intră Bogdana, soția Iui Sas. Numaidecît ne dăm seama că Sas şî Bogdana sînt Mihnea-Singer şi Irina din *Grue-SSnger,* Şi, ca şi aceia, un soi de Macbcth cu a sa Lady. Ca şî Lady Macbeth, Bogdana e cruntă şi hotărîtă în ambiție şi caută sa înăbuşe scrupulele soțului, a cărui slăbiciune o dispre-

țuîește. Ea e otrăYÎtoarea domnului:

... Pe cînd tu, dragul meu,
Verși picături de vorba la craiul și Ia papa,
în apa lui de aur eu picuram venin.
Eu cred că e mai sigur; căci papa te iubește;
Dat este om și moare; și Ludovic asemeni
Te are lingă e1,,, dar este om și moare;
In toată lumea asta arit am, un prieten,
Prieten al iubirii și-al patimilor mele
Și n-am găsit nici unul mai sigur decit moartea. . .
Moartea, iubite doamne, nu moare niciodată.

La observarea lui Sas că fiul însuși s-ar putea ridica (« Și viața niciodată nu moare. Cade tatăl, / Trăiește însă fiul. . . »), Bogdana (spre spaima bărbatului) dezvăluie hotărîrea de a învenina și pe Bogdan. Această Bogdană, ca și Irina, «ucizător de dulce», «copil de vrăjitoare», și care ține pe Sas în înlănțuirea unui amor sălbatic, demonic (« Nedezlipită acum rămîn de-a ta ființă, / A mele rădăcine viața ți-o-mpresoară»), e și ea machiavelică și pesimistă, cu versurile furate lui Mureșan și lui Brigbelu. Poetul desfăcea așadar din nou compunerile mai vechi:

Au crezi tu cum ca lumea făcută-i pentru bine?
Ne-o spun aceasta popii și cărțile lor vechi;
De mii de ani ne sună povestea in urechi.
Nu vezi ce răsplata virtutea are-n lume?
Un giulgi și patru scinduri; pentru așa comoară
Treci însetat pe lingă a vieții vii isvoară?. . . etc.

Bogdana, în sufletul căreia se amestecă și ceva din ambiția Vidrei lui Hasdeu, e in preajma facerii, și cu un simț de maternitate ce-i lustruiește puțin ghearele, hrănește visul unei dinastii.

în scena următoare intră boierii în glas de trîmbîțe, închinîndu-sc înaintea lui Sas, apoi galbenul de otrăvuri Dragul-voievod, care, așezindu-se în scaun, scoate o cheie din sîn și pune de î se aduce dintr-un scrin de fier coroana. Bogdan i-o dă. Cu coroana pe cap, bătrînul vestește dorința de a cruța copilăria de grijurile domniei, pe care deocamdată o trece, după moarte-i, asupra vărului său Sas, ca epitrop:

E crudă încă mintea și oasele-ncă etude
Și nedeprins cu asprul și strimtul țării scaun;
Coroana e in stare ca să-i sluțească gitul
Și skiptrul brațul fraged. Ginditu-ne-am atuncea
Că de va ii ea domnul din ceruri să ne ieie
Noi să lăsăm copilul pîn' ce va crește mare,
S-acoperim cu negru postav scaunul nostru,
Coroana noastră scumpă s-o incuiem in scrin,
Și să dăm minii sale o altă jucărie
Decit al țării skiptru.

Uricarul, Toader Ghimpiș, dă apoi citire hrisovului prin care, în afară de trecerea domniei, se mai scrie și de dăruirea unor sate mănăstitii cu hramul Sf. Mihail,

Roman Bodeiu, boier credincios dar socotit cam «prost», adică lipsit de tăria politică, încearcă să împiedice pe voievod de la acest act, strecurîndu-i bănuieli asupra lui Sas:

Roman Bodeiu să fie epîtropul moșiei.
Adică, cum s-ar spune, să fi fost cu acela.
Eu aș ii spus: Stăpine, deschîde-ți bine ochii,
Nu-mi crede-așa orbește, ci pipăic-mă bine
Și vezi, eu sunt ca alții din carne și din oase.
Sunt om... și e moșia și scaunul la mijloc.
Sunt om. . . și șubred este copilul vostru încă;
Sunt numai om și omul la rele e plecat.
Adică.. . vorba vine... eu — eu sunt slab din fire. ..
Eu nu vorbesc de alții, sunt alții mult mai buni, —
Să-mi fireți cu iertare c-am spus și eu o vorbă.

Domnul ar fi trebuit, după Bodeiu, să adune Direptatea, pentru ca

.. . norodul, boierii, ostășimea
Să giuruie credință copilului Bogdan.

Sas simte neîncrederea și aruncă cîteva vorbe de prefăcută umilință, însă Dragul, care e un om politic, socotește că e bine ca țara să fie cîrmuită de un om plăcut papii șt lui Ludovic. încolo nici lui nu-i scapă uneltirile lui Sas, dar ascuns, face semn lui Bodeiu să tacă și-și trimite boierii. Rămas singur cu Bogdan, el are o purtare ciudată de om cu mintea puțin zăpăcită. Își acoperă fața cu mantia, pune pe Dragoș să facă cu un cărbune o cruce pe o ușă care nu e decît perete și îi arată o ură neînțeleasă, care îndurerează pe copil:

. . . Dragoș,
Vederea-ți mă scîrbește . ..

Totul nu e decit încercare de a îndepărta cu orice chip pe copil de la curte, din ghearele Bogdanei, de ale cărei mîrşave ginduri bătrînul aflase:

Ascultă-mă, Bogdane, umplutu-ți-au Bogdana
Paharul tău cu apă şi cupa ta cu vin?

Voievodul caută atunci să trezească patima pentru rătăciri cinegetice a băiatului, care face o măreață descriere *â voi d'oiseau* a Moldovei înainte de descălecare:

Adesea cu Şiretul, cu Bistrița adesea
Eu m-am tot dus la vale p-o luntre uşurică.
Alăturea cu mine avind o plasă, arcul.
Găsii acolo oameni, vorbind aceeaşi limba
Gi şi ai noştri. Aflat-am şi munți cu piscuri nalte,
Aşa fel de pe unul căruia-i zic Ceahlăul
în zile după ploaie cuprinzi cu ochii lumea
Tlaca-i roteşti. . . Acolo priveşti din miezul-noptii
l'n riu puternic, mare, ciirgînd spre miazăzi,
La gura ei departe pietdută-n zarea silei
Vezi o cetate mindtă ce-i zic Cetatea-Albă;
Iar despre soare-apune vezi iar un riu puternic
Pe şapte guri, se zice, varsindu-se în mare,
E Dunărea; aproapc-i, dc gurile-i Chilia;
Între-aste două riuri şi între munții negri
Pliveşti o țară întreagă de codri şi de dealuri;
Din văi şi riuii line, din codri fără capăt.
Vezi turme fără număr în zare risipite.
Şi buciumele sună duios, ŞL chit de fluier,
Sălbatici zboară caii mai iuți decît chiar vîntul;
Şi dinii uriâ jalnic. . . Ciobanii cei călări
Străbat ca şi săgeata cîinpiile intinse. , .
Sa zice cum că țara se ține intr-un chip
Tot de crăiti noastră şi tot de craiul Ludvig,
Dar eu băgai dc scamă câ nu-i a nimirui.

Bătrînul cere din nou cotoana, o pune pe capul lui Bogdan, pe care-l binecuvîntează şi-1 îmbrățişează cu patimă, apoi, închizînd-o la loc, îndeamnă pe băiat să plece la vînătoare, singur, fără oamenii lui Sas. Accasră scenă a transmiterii coroanei, cu greutatea bătrînului de a sc despărți de ea, aduce aminte (cu deosebirile de caractere) de aceea din *King Henry IJ '*, part. IX, de Shakespearc (act. IV, sc. IV), sau din *Lotus XI* de Casimir Dclavignc (act. V, sc. XIV). Acum vine şi Roman Bodeiu, care face domnului mustrări aspte pentni diată, folosind din teoria răului din *Mureşan* şi *Sarmis* cit mai rămăsese neluat de Bogdan:

Gindit-ai tu vrodata-n anii tăi
Că lumea asta este făcută pentru răi?
Omoară fericirea unui popor. . . alungă
A veacurilor pace pe vreme Îndelungă,
Vei fi erou . . . Viteaz şi mare te-or numi toți orbii,
Pe cind pe-de vârâții viteji ii mincă corbii. , . etc.

Insă Dragul nu e chiar aşa de fără minte. El amăgeşte pc Sas, care reapare, dăruindu-i hrisovul neiscălit, pînă ce aude un corn, «cornul lui Decebal», dovadă că Bogdan a fugit departe în codri. Sas devine cinic:

Şi cu ştiu scrie-, doamne, ştiu slovele să-nnod
Frumos cu nume mindru ca Sas-voievod,
Pe mina mea acuma e dat Bogdan. . . e colo,
Nimica nu mai este al tău d-acuma încolo.

îngălbeneşte însă cînd află că hrisovul e fără iscălitură şi fără peceți. Dragul i-1 cere spre a-l semna, dar il rupe. Pe de altă parte. Ştefan, fiul lui Sas, după o noapte de beție şi de joc dc table, se duce învelit de Roman în mantaua lui Dragoş să se culce în odaîa tînarului voievod. în vreme ce Dragul tiage să moară, Sas e turburat. în sinul muribundului n-a aflat cheia scrinului cu semnele domniei. Spărgînd lacătul, nu găseşte nici coroană, nici peceți, nici spadă. Bogdana îl ispiteşte drăceşte să omoare pe Bogdan, înnebunit, «turbat ca lupii», Sas loveşte pe tînărul dormind în patul lui Bogdan (« Ca puiul unei păsări supt mîini rni sc zhătea»), dar ii c dat să afle cu groază că ucisese pc propriul fiu.

în actul al doilea (adică în fragmentele ce trebuiau să aparțină acestui act) întîlnim un Bogdan îndrăgostit, descărcîndu-şi sufletul lui Roman, devenit acum psiholog întăritător al iubirii. Povestirea idilei anticipează *Scrisoarea IV*, in alt metru:

O, fericirea mea. Roman, ține de mult. . . d-un an
Castelu-i singuratic in codrii cei de brazi,
S-oglindă-adine in lacul cu repede talaz;
în vechea lui zidire mişcate tremur nurlia

Perdelele in geamuri, ce scinteie ca bruma;
5trâfu]geri in umbra-î a undelor bătaie
Aprinse-n a lor fugă de rumena văpaie
A lunei... ce pe dealuri frumoasă sc iveşte
Şi muchi ți virfuri negre pe ser Ic zugrăveşte,
Muchi n^gre, urieje ce par ca un balaur
Pălind in taina serii comoara lor de aur;
Căci luna de jăratic, prin ele tind răsare.
Comoară ort «ide vederilr K pare,
Iar lebedele albe, porni ud din negre trestii,
Apar dormind uşoare pe fața-apei acestii.
Cu aripile-ntinse ele o-mpbg, o taie
In cercuri care tremur, ți-n Uratde lungi, hâlaie,
Iar papura se misri de-al uadeJor cutreier.
In iarba cea inaltă suspină trist un greier, , ,

Iată, prin urmare, ci lacul cu lebede a ieşit ca atitea altele din închipuire, iar nu din vederea castelului Otereleşeanu de la Măgurele, unde Eminescu nu se putea duce pe acea vreme.[1] în Ana poetul a pus toată şăgalnicii înfiorată a întiiei dragoste, luînd ca punct de plecare *Zburătorul* lui Eliade:

Mama tmi sice: — Fată, închide uşi, fereşti.
Ades vin zburătorii cei falnici din poveşti
Ş! pot să te răpească, te duc departe-n lume.

Vorbirea Anei cu chipul ci din oglindă;

Ana, riipunde-odBtă . . . Frumoasa eşti, mi<)ti dragă.
Tu I Iu eşti fata mentei. . . dac minte o-ai Întreaga,

Ia cate se face aluzie ți in *Grue-Stttgsr* (unde e worba şî de un sipet), are UTI iz faustian. Strofele pe care le cînlă. Cu păru] despletit în lumină de lună, la auzul cornului lui Bogdan, sînt cele pe care Maiorescu le va publica mai tîrziu i

Peste virfuri trece lună,
Codru-şi bate frun7a lin.
Dintre ramutide arin
Mingiiosul corn ritunâ

[1] Ideea *t* castelului *i* Othereleşeanu ca izvor literar este a lui SlaTici *(CaiIM siaguratet,* in *Ad. IU., e.* 131, an. IV, nr. 155).

Răiăcit, nemîngtiet
Ca un suflet fără parte.
Ma departe, mai departe.
Mai incet, tot mai incet.

(Cornul foct}

De ce taci, cind fermecată
Eu spre tine mă întorn?
Mni suna-vei dulce corn
Pentru mirte vre odară?

Bogdan sare pe fereastră ca Luceafărul, iar Ana, de spaimă, se ascunde țărăneşte după horn. Vorbele de dragoste ale tînârului sînt acelea folosite mai tîrziu de poet in *Alii da fragedă* (1 sept. 1879), pe care Mite Krcmnitî o credea dedicată ei, fiindcă i sc citise, desi comparația cu ftoacea de cireş nu putea s-o privească, de vreme ce fusese închipuită înainte ca poetul s-o fi cunoscut:

Tu eşti aşi de albă ca floarea de cneji
ȘL soarta mea te puse in calea mu să ieşi,
Sa treci ca o uşoară crăiisă din povesti,
C-o singuri privire să-mi spui ce dulce eşti,
C3ci dulce eşti! D-atuncea, cu re visez mereu,
Tu gingaşă miloasă a sufletului meu.

In îneîntarea unită cu spaimă a Anei eite oroarea de geniu a Cătălinii, dar aci (reminiscență din *Strigoii* şi din *Leiiore)* Ana socoteşte că are de-a face cu un strigoi, şî se roagă să nu fie asa curind omorîîă:

SărmanuL! cine ştie de cind c mort. . .
Bogdane, cum se poate de tu nu ai maramă
Pe ochi?. . . Rogu-te apuoț-mi, iu ai murit demult?. , .
Tu n-o să mă omori
Cu toiul? Mă la^i încă tă mai trăiesc o li?

Liniştită puțin, fata întreabă pe Bogdan ce veca şi acesta îi declamă dorințele lui cu nişte versuri pe care Eminescu lc va dezvolta apoi deosebit în *Renunțare*[1]:

Aş vrea să ani pătnîntul inlieg in stapinire,
De votba mea s-asculte supusa omenire;

[1] *la* varianta *Rinas/an (Panii ptiiums)* apar flamurile pesimiste din *R'gătixnta unui dac,* cu ecoul din Vigny; «t Astfel a mea via|S va trece uniform / Şi n-o să pol de somnul pimîntului s-adorm.»

Să am mutre palate, grădini, comori, cetăți,
în aut să lucească impovăratu-mi jeț;
Tot ce Incintă ochii cu mii de frumuseți.
Tot ce pămintul are fi matca mai dc preț,
Grămadă să stea toate la mine in comoti.
Să trec prin ele mindru, puternic, zîmbitot.
Să fiu frumos ca ziua, stăpîn al I urnii-ntregi.
Nemuritor ca riui ş-un soare pintre regi,
Şi raze să reverse din frunte a mea comoară.
Apoi să cad nainte-ri aşa *(ingmuncbi)* ca la icoană,
Şi arătindu-ți toată averea fără seamă,
Să-ți zic: la-le pe toate, dar şi pe mine ia-mă.

Tinerii apoi se împrietenesc ți sc descoperă unul altuia intr-o dulce hîrjoană.

în actul al ITI-Iea, Bogdan a aflat de moartea tatălui său şi cere Anei îngăduința de a o părăsi pentru puțină vreme. împotrivirea fetei, amenințările patetice ale rînărului de a se omorî, declarațiile de ură şi dc patimă sint toate din categoria <(toanelor» de iubire tratate țărăneşte:

Mi-e aşa dor de-o guri. . te rog.

Arta

Ți-o fi.

Ihsdan

Puțin.

A ta

Şezi binişor. Danii pace. Nu crede cite spun.
Ce? Nu eşti tu ca alt ii I Nu-i altul chiar mai bun?

Trecerea de păstori, ostaşi şi boieri dintr-un fragment nu poate fi decît nunta «cu delegațiuni» din *GrueSfnger:*

. . . sub arcurile acele
Treceau turmele toate a neamurilor mele.
Treceau in şiruri oameni cu albele cămăşi,
Mii, mii dc oi mărunte, copiii treceau deşi.
Şi mii de vite albe ;i caii mîci şi sprinteni.
Ostaşi cu chica lungă, boieri cu lungii pinteni.
Părea că însuşi cerul » foit durat cu fală
Pentru intrarea noastră o poartă triumfală.

Eminescu n-a dus Ia sfîrşit nici această dramă, fiindcă a desfăcut-o. Şi precum făcuse şi cu epopeea dacică, puse curind pc Dragoş în hora măruntă a unei poezii poporane :

Dragoş-vodă cel bătrin
Pe Moldova e stăpin.
Şi domnind cu toată slava
Şade-n scaun la Suceava,
La Suceava lăudată
Cea cu zid incunjutată.
Zid de piatră nalt fî gros
Că pe el merg cind pe jos
Şi au loc cu de prisos.
Că merg trei călări alături
Şi mai au loc pe de lături
Caii mîndii să şi-i joace
Cînd incolo, cind incoace.[2]

25. Proiecte cu Muşatini

Cu Bogdan-Dragoş, adică cu familia Dragoseştiior, incepe la poet neamul Muşatin. Pentru el (cel puțin în vremea acestor lucrări), Bogdan I, cel care izgonise pe Bale şi care întemeiasc de fapt țara, e un Muşat[3], Bogdan Muşat, şî ceilalți domni, Petru, Roman şi Ştefan Muşat, sînt urmaşi ai acestuia. Dat istoricii (împreună cu Hasdeu in a sa *Istorie critieă a românilor,* 1874, pe care poetul putea s-o aibă li îculemină) presupun că Muşatinii (din neamul unui Costca Muşat) sînt altă familie, poate, după Hasdeu, Basarabi, intrați în şirul domniilor prin căsătoria Anastasiei, fata lui Lațcu, fiu al lui Bogdan, cu Roman al lui Costea Muşat. Oricum, pentru Eminescu, dinastia tragică şi moldoveana e aceea a Muşatinilot, care, înccpînd cu Bogdan, deschide şirul crimelor atr'tdice. Atîta venerație pune el in acest nume, încît mai in glumă, mai în rătăcirea minții,

[1] Ms. 2256, f. 2(1, şi ms. 2276, f. 171.
[2] Vezi in *Bogdatt-Prago',* aci. I: a Suceava are ziduri de poți umbla citare / Pc ele. . . »
[3] Ms. 2277, f. 4-13.

întocmea un epitaf pentru mamă-sa Raluca, in care făcea din tată-său un boict din vremea Muşatinutui Alexandru cel Bun, dovadă pe de altă parte a instinctelor sale nobilitare[1]:

« în acest morment odihnesc
Remaşifele Repaosatei
Şerbei lui Dumnezeu
Ra1u 1n ra
Fiica Stolnicului
Vasile Iura
Boier de neam din Moldova
Din timpul lui
Alena ndtu Musat
Cel Bun
Solia lui

George Cavaler dc Eraiaovici
Ci stelari ereditar
Al Regnului
Fu ionici.»

Numele îl urmărea. Compuneri nenumărate ii mişunau în minte, totul ciclic[2]: «*Mutat si codrul. Visele unşi nopți de vară, Mutat in biserică, Musat la domnie. Mutat Sn răsboi, Musat ți eilitortd de sțodii, Musat si vitejiile de pe cale*'[3]. După felul uneia din ele care a fost începută *(Miițatin si codrul)*, haina lor ar fi fost poporană, oricît un titlu ne aminteşte o piesă de Shakespeare. Deşi balada *Ursitoarele*[3], scrisă în acelaşi metru țărănesc, povesteşte de un voinic căruia ii sînt date viață fără moarte şi tinerețe fără bătrînețe, ceea ce ne-ar face să socotim că e vorba de un erou mitic, totuşi ea a fost alcătuită într-o vreme cînd poetul sc glndea harnic la Musatini, de nu va cuprinde poate cliar naşterea îrtdiului Muşat. Căci «văduvioara tinerică» din pădurea nepătrunsă pare a corespunde soției lui Iuga, ucisul din *Grue-Singer* (altfel ce-ar căta în pădure?), iar pruncul, lui Dragoş. De altminteri, într-o altă compunere în tetține, cu aceleaşi ursitoare şi aceleaşi daruri, se vorbeşte de-a dreptul de Muşatin.[1] Răsar şi aci zînele:

Trei umbre albe ies din Întuneric,
Şoptind uşor treceau cu pas feeric
Pe lingi leagân dind mereu ocoale

şi-i urează fătului nu numai «tinerețe neîmbăttînită şi viață fără moarte», dat ca lui Miron *(Miron si frumoasa fără corp)*, o veşnică insatisfacție estetică:

Da-i va • dat să simtă-ntotdeauna
Un dor neînvins ți îndărătnic foarte
De-o frumusețe cum nu e nici una.

Terținele de la început cu scurta «scară a vieții» sînt vrednice de a fi scoase la iveală:

Tot ce e om se naşte şi se-ngroapă
Fie-n colibă, fie-n vechi castele,
Pe culmi de munte ori la mal de apă.

Dar e-mpărat, dar cititor de stele,
Acelaşi vis'i sună in ureche,
A lor vieți sunt pururi tot acele.

Pe cind sunt tineri se adun pereche
La joc, la viață şî la danț s-adună,
Bâtrini fiind vorbesc de vreme veche.

Şi lui ursit-au tot o viață bună
Şi măsurată pe un pic de vreme,
Să aibă ziua soare, noaptea lună.

Căci de ar li încoronat cu steme
Sau pe pămintul gol de şi-ar aşterne.
Tot viață şi tot moarte-o si se cheme.

în *Mutația ți codrul*[2] nu ne e greu să descoperim pe Bogdan-Dragoş, prefăcut in mit al permanenței Daciei. Codrul-cetate din care, la răsunetul cornului craiului Decebal (în drama istotică îl avea Bogdan), va ieşi împărăteasa Dochia, este Sarmisegetuza:

Tu să ştii, iubite frate,
Că nu-s codru, ci cetate,

[1] Ms. 2292, f. 16.
[3] Ma. 2279, f. 103 V. (vara 1880?).
[3] *Literatura populari.*

[1] *Ut.* 2270, f. 76 v. urm.
[2] Ms. 2260, F. 294; *L'Hratura populară* (aci cu erori).

Dar de mult sunt fermecat
Şi dc soma întunecat.
Noaptea numai cind soseşte,
Luna-n cer cjlâtorejte,
L'rnbra-rni toată mi-o petrece
Cu lumina ci cea rece.
O, atunci in corn imi sună
Toți copacii împreună.
Mişcă jalnic frunza-n lună,
Insă brazii* mi s-adunâ,
Căci copac după copac
Toți deodată se desfac.
Din stejar cu frunza deasă
Iese mîndră-o-mpărătează.
Cu pâr lung pin' la călcii
Si cu haine aurii,
Mindră-i este rochia
Şi o cheamă Dochia I

Muntele pe cate se suie apoi Muşatin nu poate fi decît Ceahlăul, din *Bogdan-Dragoş*, şi ceea ce vede e priveliştea ştiură a Moldovei netocmite, cu Dunărea, marea şi cetățile sale:

Unde riul cela sfînt
Parcă iese din pămînt:
Colo-n zarea depărtată
Nistrul mare îi s-arată
Dinspre țările tătare
Şi departe curge-n marc.
La liman ca şi o salbă
Se-nşira Cctatea-Albă,
Tar în linişte de vint
Trec departe pe pămint
Cu-a lor pinze atirnate
Mii corăbii încărcate.

Alte stihuri vorbesc şi eie dc un Muşatin tînăr cu arc şi şoimi, la vînătoare în codri[1]:

Crescu Muşatin tinerel.
Crescu frumos şi tare.
El are şoimi pe Ungă el
Şi arcul în spinare.
Şi astfel trece singurel
Pe-a codrilor cărare.

[1] Mi. 2287, f. 381.

26. Dodecameron dramatic

Aşezarea monografiei Musatinilor in ciclu de tragedie, în temeiul eredității vărsării de sînge, poare fi vădită şi din analiza proiectelot eminesciene, dar devine sigură din anumite însemnări, cum e aceasta [1].

«tDodecatneron dramatic'

1. Neamul Muşatin. Dragoş-vodă [Mircea-vodă, bătălia de la Nicopole].
2. Alexandru cel Bun. Cari der Grosse.
3. Şrefan şi Ilie. Sarmis.
4. Ştefan cel Mare. El însuşi.
5. Bogdan cel Chior. Orland*,
6. Ştefan cel tînăr. Harald [Twardowski].
7. Petru Rareş. Eginhard.
8. Alexandru şi Ilieş.
9. Alexandru Lăpuşneanu.
10. Despot-vodă.
11. Alexandru Lăpuşneanu.»

Şi altă însemnare[3] arată intenția de a deosebi zece momente de la Dragoş şi pînă la «stingerea neamului Muşatin», pomenind de Lațcu, Petru Muşat, Alexandru cel Bun şi «tragica moarte a fiilor săi», Alexandru şî Ilie «ş-orbirea unuia», Ştefan cel Mare, fuga lui Petru Rareş, Bogdan cel Chior, iarăşi de Petru Rateş, Ştefan cel Tinăr, de Arbore şi fata lui, de Petru Rareş, domnița Ruxandra «iubită de doi boieri tineri», de un stolnic Bogdan «uşor şî bețiv», de Lăpuşneanu şî Despot-vodă.

[1] Ms. 2275, f. 175 v.
[2] Aceste două cuvinte sint în dreapta ms., subliniate. La punctul 5, în loc de *Orfană* s-ar putea citi *Orbul.*
[3] Ms. 2J0fi, f. 88.

Schița *Dodtcamerunului* e fugară şi nu realizează cele 12 momente. Introducerea lui Mircea, pe care Eminescu il aduce în cunoscuta *Scrisoare,* trebuia să intre poate episodic, dar nu e cu neputinţă ca, afiînd de teoria lui Hasdeu a Muşafinilor-Basarabi, Eminescu să fi voit, spre a-şi sătura admirația pentru domnul muntean, să vîre pe Mircea în ceata Muşatinilor. Alexandru cel Bun trebuia să fie un soi de Carol cel Mate, ura dintre Iliaş şi Ştefan avea să repete pe cea dintre Satmis şi Brighclu. Numai Ştefan cel Mare rămînea incomparabil, el însuşi. în figura lui Ştefan cel Tînăr intra ceva din frămîntătile metafizice (şi într-adevăr aşa a şi făcut Eminescu) ale lui Arald din *Strigoii* şi ale Faustului polonez, Twardowski. Ce rost avea cronicarul lui Carol cel Mare, Eginhard, în legătura cu Petru Rareş, e mai greu de ştiut, dat oricum e de căutat în jurul ideii de bun preceptor.

27. Alexandru cel Bun

Eminescu a început tratarea punctului 2 din *Dodecameron* într-un proiect de dramă pe care putem să-1 intitulăm *Alexandru cel Bun*[1]. Puținătatea ştirilor pe care i Ic scotea înainte cronica lui Ureche, pe care fireşte că a folosit-o, deoarece nu mai departe numele mucenicului Ioan Novi, aflat într-un dicționar dc rime[2], pare scos de acolo, e o explicație a largilor licențe istorice. Şirul domnilor de la Dragoş, pe care-1 face chiar Alexandru, e cu totul încurcat.

Alexandru destăinuie lui Jurgea temerile pc care le arc ca nu cumva destinul clocotitorului sînge al Muşatinilor să apese prin vrajbă asupra fiilor săi. Domnul îşi cunoaşte bine neamul, şi de altfel fratele său Iuga, căruia i-a urmat in scaun, e un «cap tăfat». însă cronica nu adevereşte această presupunere cu scopuri tragice a lui Eminescu, fiindcă ea zice numai că Iuga a fost luat de Mircea-vodâ «la sine». Domnul a izgonit pe fiul său Ştefan, spre durerea mamei (Ringala !), deoarece *l* s-a părut că unelteşte împotrivă-t:

[1] Ms. 2277, f. 4-13. si *Opert tâmpite.*
[2] Ms. 2373, f. 9.

«. . .Dar eu ştiu ce ştiu. De ce s-a ascuns? De ce ne-a mințit? îți aduci aminte de vinătoarea aceea, cind eu, ştiind că el are un pumnar la el, m-am prefăcut că-mi trebuie să-njunghiu un cerb. „Cine are un pumnar? întreb. Nimeni nu-mi răspunde. Dar el s-a-ngălbenit ca ceara la față. Se-nțelege. E oprit pretutindenea ca alături cu domnul să aibe cineva arme ce se pot ascunde — dar dacă mi l-ar fi întins de bună voie, nu ziceam nimic. Am pus să-1 dizbraee cu sila în fața mea şi în sfîrşit, din încălțăminte îi cade arma. Ce căta arma la el şi de cine avea să se apere? Nu eram Noi acolo, nu erau scuturile şi arcurile boierilor, nu erau oşteni? Peste trupul Nostru ar fi ajuns cine ar fi îndrăznit sâ se repează. Dar tocmai pentru că Noi eram acolo. . . fiul Nosttu . . . El nu-mî mai vorbî de el. De atunci stă închis într-o tainiță de la Pobrata şi acolo va sta pînă vom închide ochii. Azi punem să ne dea citire diatei noastre şi aşa va fi.»

Un şoimar intră şi veseşte o minune;

«— Măria-ta, o minune s-a întîmplat. Azi adunată fiind împrejurul castelului domnesc mulțime de oameni cîtă frunză şi iarbă, fiind zi şi dc Direptate mare, un tînăt împlătoşat a adormit la o parte dc osteneală în arşița soarelui. Atunci ce să vezi? Un vultur mare îşi întinse aripele drept soare deasupra lui, de dormea tînărul în umbra lui. Oamenii făcură cerc împrejurul lui şi sc uitau cu mirare la frumuseța şi tinereța lui, iar pe platoşe au văzut zugrăvite în aur semnele măriei-tale şi ale Moldovei. Nimeni nu ştie cine e, nimeni nu-şi aduce aminte a-1 mai fi văzut.»

Vodă este însă lipsit de misticism:

«...Pune-1 la răcoare şi vor înceta minunile ca din senin. Viun pietde-vată, vun amăgitor, care, auzind că azi urnim domnia pe umerii fiului nostru Ilie-vodă, vrea să aducă bănuieli asupra creştetului Nostru. Vezi, Jurgea, cine-i, că-i vom face noi județ pe urmă. Direptatea e adunată numai de-a binele, ca să mustre pc cei ce viclenesc domnia.»

Ca un adevărat monarh arhaic, Alexandru n-are prea multă încredere în femei:

« O minte de femeie nu cunoaşte decît ceea ce inima-i zice. Ştiți voi ce gîndiți sau nu gîndiți? ce vteți sau nu vreți, şi ştiți la toate de cc aşa şî nu altfel? Sunt adîncimi omeneşti pe cari nicicind nu le va atinge mintea voastră.

Voi nu ştiţi nici ce iubiţi, nici ce urîţi—adesea o toană v-aruncă pe [în] braţe pe acela pe care ar trebui să-1 urîţi, o toană vă face să respingeţi inima cea mai lămurită. O inimă de aur — o minte de femeie !»

Pe cîmpul lui Dragoş se adună Direptatea ca să asculte diata domnească de înscăunare a lui Ilie-vodă. într-adevăr, Ilieş a fost întovărăşit la domnie în viaţă fiind Alexandru. Cîteva file mai încolo din ms.[1] urmează ascultarea unor pricini de către vodă. Acest fragment aparţine cu siguranţă piesei şi e ceea ce plăcea mai mult lui Eminescu, iubitor de justiţie arhaică şi sănătoasă. Scena e comică şi aduce un tip de «*piaideur*».

28. Bogdan-vodă

Eminescu n-a lăsat nici o urmă din care să se vadă că s-ar fi gîndit să îndeplinească punctul al 3-lea al *Dodecameronului,* ciclu la care, în înţelesul absolut, trebuie să fi renunţat curînd. Totuşi lupta dintre cei doi fraţi Iliaş şi Ştefan şi crunta orbire a celui dintîi puteau alcătui o puternică ilustraţie a firii Muşatinilor. Că n-a început de asemeni nici o dramă despre Ştefan cel Mare este mai de înţeles, de vreme ce nici un autor n-a îndrăznit să se apropie de viaţa monotonă precum a unui August sau a lui Ludovic al XlV-lea a acestuia, şi Delavrancea abia a găsit un motiv, aproape liric, în ultimele frămîntări pentru succesiune. De aceea poetul se va mărgini să-i pomenească numele în poeziile sale, îndeosebi în celebra *Doină,* unde Ştefan e strigat în ajutorul ţării:

Ştefane, măria-ta,
Tu la Putna nu mai sta.

Urmînd pilda lui Gr. Alecsandrescu, care scosese umbra lui Mircea, Eminescu va scula din mormînt, într-o *Poveste* în versuri[2], pe domnul moldovean, spre a prevesti noul regat şi a saluta în regina Elisabeta un simbol al unirii Nordului cu Răsăritul:

1 F. 15-16.
[2] Ms. 2262, f. 56 v.

«Ştefan bătrin şi-ncoronat iese lîngă o piatră risipită de mormînt — barba albă. — Pletele albe cu desăvîrşire. — Asemeni unui leu murind.»

în ambiţia apucată a lui Bogdan III cel Orb de a se încuscri cu regele Poloniei, poetul putea găsi prilej nimerit de a zugrăvi un războinic erotic. N-a încercat însă, părăsind şi acest moment. Dar într-o scurtă, plină de iz patriarhal vorbire dintr-o plănuită dramă sau comedie, mai degrabă decît nuvelă, e vorba de o domniţă sau doamnă, Marioara, a unui Bogdan-vodă, care a născut prunc minunat la 15 ani. Deşi totul e fabulos şi abstract şi fără nici o substrucţie istorică, e de bănuit că gîndul unui Bogdan-vodă venea mai cu seamă de la Bogdan al III-lea (şi poate şi de la Bogdan, tatăl lui Ştefan cel Mare), adică dintr-o vreme în care se năşteau mulţi copii din flori. Iată fragmentul care ar putea aparţine chiar proiectelor de dramă cu Petru Rareş [1]:

« S-a-ntîmplat în vremea mea ca domniţa Mărioara lui Bogdan-vodă — D-zeu să-1 ierte! să facă prunc la 15 ai — şi se mira lumea de aşa domniţă tînără să facă prunc aşa frumos. Şi zicea unii din nărod că să se fi coborît duhul sfînt în chip de porumb asupra ei şi c-a fi născut cumva pe Mesia jidovilor, ucigă-1 toaca! Da' eu ştiu acu cum a fost ş-a fost, ş-o ştie şi şuchetul de popa Onufriu, bată-1 D-zeu, că mai bine nu i-oi zice. Altfel a fost, zic eu, dascălul Damian — şi de duh sfînt nici vorbă. Eu gîndesc în mintea mea cea proastă că duh sfînt nu se coboară aşa cu una, cu două, măcar domniţă fie, numai aşa-i nărodul, crede cîte i se spune şi nu judecă, — dar noi boierii cari sîntem din mila Domnului, cei cari trebuie s-avem minte mai multă, ca s-ajungă şi pentru nărod — iaca s-o spun cu ruşine, că şi din noi mulţi or crezut aşa lucru fără samă şi s-o făcut spaimă mare şi burzuluiala la curtea lui Bogdan-vodă de Mesia jidovăsc. Da' eu am scris dirept şi moldoveneşte, ceea ce ştiu eu, ş-acu doi ochi am, şi cit poate vedea om pămîntean cu doi ochi am văzut şi eu — şi m-am socotit că, Doamne, ce proastă-i lumea de crede aşa lucru dişanţ. Da' ce să spui, pe vremea mea, cine te-ngăduia să spui dirept — că era lumea hitleşugoasă şi era rău om Bogdan-vodă, D-zeu să-1 ierte. . . îmi mîncam capu de spuneam.

»• M«. 2257, f. 220.

Dar acu, venind de la tîrg din Hîrlău — meream cu sania pe drumul de țară și luna juca prin năuri... și mi s-a făcut așa deodată parc-aș fi mers la lucru și pare-că eram tînăr și mi-or venit în minte cîte toate din tinereța cea deșartă — și cum am venit acasă mi-a deschis poarta Buzdugan mazilul, care s-a-ntîmplat să fie la mine. Ne-am pus la o vorbă la un pahar de vin și ne-am adus aminte de toate eelea. Veni vorba despre Marioara doamna și despre prunc și zise el că tot n-a fost Mesia jidovăsc.»

29. Mira (Ștefan cel Tînăr)

începutul de dramă istorică *Mira*[1] tratează de fapt domnia lui Ștefan cel Tînăr. El este, în forma în care se află, din epoca vieneză (c. 1870). Exaltarea schilleriană, naționalismul patetic, elogiul bătrînilor și vestejirea tinerilor, stilul declamator, în sfîrșit, firea demonică a personajelor sînt semne sigure. De altfel, cuprinderea unor versuri care apoi aveau să treacă în *Melancolie*, ecouri din *Memento mori* și din *Muresan* dau întărire definitivă acestei presupuneri. Dar ideea substanțială a dramei, cuprinsă în iubirea «infernală» între un erou întunecat și un înger pal, lunatic, e mai veche, și cunoscătorul caligrafiei poetului poate recunoaște în proiecte mai risipite epoca prestudențească.[2] De altminteri, nucleul dramei îl alcătuiește episodul sentimental din jurul Mirei și foarte puțin partea propriu-zis istorică, încît Eminescu a putut muta pe eroină din epoca lui Ștefăniță, unde e fata lui Arbore, în aceea a lui Minai Viteazul, pentru că trebuie să observăm că însemnările dramatice cuprinzînd pe Mira nu aparțin toate uneia și aceleiași piese. Scurtele indicații scenice din alt ms. de epocă prestudențească[3] ne lămuresc mai bine asupra configurației dramei:

«*Act. I.* Marea ce-a înecat jumătatea ruinei bisericei dace (or tătare). Un stîlp în mijloc de care-i atîrnat o liră. Petru doarme. *Scena I.* Petru dormind. *Scena II.* Majo. Petru. *Scena 3.* Petru singur. *Scena 4.* Petru, Mira (cu cununa de laur). *Scena 5.* Petru (singur se suie-n barcă).»

înțelesul acestor cuvinte e următorul: în apropierea ruinii unei biserici pe țărm de mare trăiește Petru Rareș, închipuit ca un ascet filozof de felul lui Mureșan sau al pustnicului din *Magul călător.* Lira atîrnată în cui arată îndeletnicirile sale contemplativ-muzicale. Toată scena repetă castelul în ruină sau templul năruit din poemele mai sus amintite. Mira, cu cunună de laur, lunatica, pe care Petru o iubește, apare din cînd în cînd în această biserică, ce corespunde în același timp celei din *Melancolie,* luînd locul fantasmei simbolice din *Muresan.* Majo, poetul de curte al lui Ștefăniță, vine fiindcă iubește și el pe Mira, pe care Arbore, în fragmentul închegat, i-o făgăduiește. Ar fi fost un prilej aci pentru Eminescu să facă predilecta deosebire între două și chiar mai multe moduri de dragoste, între dragostea sălbatică și cea angelică. Petru se urcă în barcă, precum Mureșan, spre a se apropia de ruina în care se află Mira.[1] în altă însemnare, scena I a actului I ne înfățișează pe Ștefăniță, îndrăgostit și el (fără corespundere) de fata lui Arbore, și îndîrjit împotriva hatmanului de un boier intrigant. Acest fapt trebuia să explice răzbunarea domnului împotriva bătrînului boier[2]:

« *Act. I, Scena I.* [Majo]. Boier intrig, și domnul. Domnul se plînge că de cînd și-a pustiit sufletul cu vicii a căzut moralmente — că simte cum se smulge inima lui cea bună din el și că îngerul păzitor și-a retras aripele de asupra capului, încît capul lui e rece dar pustiu. Viața ce-1 anima a fugit. El e ca demonul ce cade dar mîndru în căderea lui — 'și aduce aminte de Mira — căci Majo-i zice: Iubește pe cineva și atunci vei fi liniștit și senin ca soarele verei. Și-aduce aminte de Mira — pe care nu vrea Arbore să i-o dea și-și desfășoară înainte-i amorul lui angelic. — Boierul care-o iubește îi spune cum să ia pe Mira cînd Arbore visează altele și-i spune fel de fel de vorbe asupra hatma-

[1] Ms. 2254, f. 62 urm. și 9 v. urm., *Opere compl.*
[2] Ms. 2254, f. 28-29.
[3] Ms. 2254, f. 9 și v.

[1] O legătură cu acest episod, măcar prin derivație, trebuie să aibă poezia datată de poet 1869, *In fereastra despre mare,* pescarul fiind Rareș: « în fereastra despre mare/ Stă copila cea de crai — / Fundul mării, fundul mării / Fură chipul ei bălai. / Iar pescarul trece-n luntre / Și în ape vecinie cată. . . / Fundul mării, fundul mării, / Ah! de mult un chip i-arată...» etc.
[2] Mi. 2254, f. 10 v.

nului. Probe? Dă-mi pînă deseară toiagul hătmăniei şi-ţi dovedesc.»

Alte rînduri aduc pe Arbore, care, fără îndoială, va face mustrări acoperite domnului de viaţa de petrecere pe care o duce. Ştefăniţă se conturează ca un erou «fatal», de soiul romantic cel mai patetic şi filozofam:

«*Scena 2.* Masă întinsă. Vorba lui Arbore care nelinişteşte pe domnitor. în scena întîi Ştefan exprimă simţemintele amorului ce-1 sîmte actualminte pentru Mira, nu acelui trecut, cum e-n poezia *Statua unui înger* — Amorul lui-i arabic — E un arab fierbinte, e-un amor de foc faţă cu statuia albă şi castă a unui înger de marmoră. Scena comparativă cu oglindă. El îşi pare sieşi un demon căzut venit negru pe care un înger ce n-a văzut decît pe D-zeu nu-1 poate iubi niciodată.»

Amorul arabic pentru o statuie pare a fi dragostea pentru o marmură din *Amorul unei marmure.* Şi cum această poezie s-a publicat la 19/1 sept. 1868, vremea în care poetul cugeta această dramă prinde graniţi. Din scurtele notări pentru actul II reiese numai că domnul cu boierii intriganţi şi Arbore hatmanul erau puşi faţă în faţă spre a se da desfăşurare conflictului:

« *Act. II.* Sala domnească cu masa-ntinsă. Sc. I. Ştefan. Majo. Sc. II. Majo singur. 3. Majo. Arbore cu hîrtiile de la Direptate. 4. Precedinţii. Boierii. Domnul. 5. Arbore. Domnul. 6. Precedinţii. Boierii. Majo.»

Actul al III-lea e de bănuit că cuprinde conspiraţia lui Arbore, fiindcă totul se petrece într-o capelă:

«*Act. III.* Cu ambitul unei capele, poate să fie fără mobile. 1. Mira vine lunatecă şi se pune-n scaun dormind. 2. Mira. Majo îi dă scrisoarea către Arbore. 3. Mira. Arbore. 4. Precedinţii. Episcopii. 5. Arbore singur. 6. Arbore. Mira. 7. Zgomot. Intră oştire cu Ştefan de răpesc pe Arbore şi Mira. Tremolo — vine Majo rănit cu pachetul hîrtiilor Direptăţii. Tablou: Majo. Petru.»

Aşadar Arbore adună pe episcop şi poate pe boieri. Scrisoarea pe care i-o dă Majo nu poate fi altceva decît o întărire a dezvăluirii făcute de mitropolitul Teoctist că Petru Rareş este fiul lui Ştefan cel Mare. Ştefăniţă, prinzînd de veste urzeala, arestează pe Arbore.

Actul IV e schiţat în cîteva cuvinte:

« *Act. IV.* 1. Arbore singur. 2. Arbore. Majo. 3. Arbore. Mira. 4. Precedinţii. Ştefan. Lume. (Supliciul). 5. Ştefan. Mira.»

Este învederat că în acest act se produce tăierea lui Arbore în faţa mulţimii. înainte Arbore îşi va fi luat rămas bun de la Mira şi va fi destăinuit unele lucruri lui Majo, iar în urmă domnul îşi va fi arătat hotărîrea de a se căsători, fie şi silnic, cu Mira.

Actul al V-lea face aluzie tocmai la această nuntă:

« *Act. V.* 1. Majo. Petru (se ascunde în tron). 2. Cortegiu. Cununie. Vuiet afară. Lumea iese. Mira-n rugăciune. 3. Mira. Petru. 4. Mira. Ştefan (moare). 5. Mira singură. 6. Mira. Majo. 7. Mira singură puţin. 8. Mira. Petru. Lume.»

Prin urmare Ştefan face nuntă cu alai[1], în vreme ce Petru Rareş stă ascuns lîngă tron în aşteptarea unei lovituri plănuite. Mira însă, hotărîtă să-şi răzbune părintele şi să nu fie a domnului, otrăveşte pe Ştefan, care moare. Petru e aclamat domn de către norod. Desigur că atît Majo, pe care Eminescu îl va zugrăvi ca o fire nobilă, renunţătoare, cît şi Petru caută să cîştige pe Mira. Dintr-o altă însemnare vedem însă că Mira, căreia, ca în *Faust,* i s-au deschis căi divine, voieşte să rămînă « vergină» şi de aceea se înveninează şi ea[2]:

«*Act. V.* După ce Petru a lăsat-o într-o turburare asemenea nebuniei, îi toarnă în potyrul cu comunicare veninul ce-i didese tatăl ei într-o cruciuliţă de aur, şi cînd vrea să beie vine Ştefan ostenit şi alungat de popor ce vine de la Direptate — setos cere vin — în momentul [acela] ei îi vine o idee teribilă — cu capul întors şi privind la el pieziş cu groază îi întinde potyrul. . . Ea-i vorbeşte de Biblie şi de-o noapte de rege; cînd el slab dar beat de venin şi amor se-apropie, ea-i scoate lui pumnalul şi-i spune că-i călugărită — un pas înainte şi te omor cu pumnalul tău 1 — cînd el cade-n genunchi ea-1 apucă de mîni cu mîinile ei şi se uită cu groază în ochii lui murinzi pînă ce el cu spaima-n faţă încremeneşte mort, cînd ea-1 aruncă la pămînt

[1] Momentul «nuntă» obsedează pe Eminescu in dramă şi în lirică. Prin hîrtiile în care apare numele Mira sînt şi versuri despre o nuntă pe lacul Brateş, aşadar cu raport la Petru Rareş (ms. 2254, f. 299): «De la Brateş pîn-in poartă / Fetele cu cozi in flori / întind vesel mindre hori / Şi flăcăii beau Ia toartă / Chiuind in danţul lor.»

[2] Ms. 2254, f. 10 v.

(Sunt îngerul ommor). Cu cupa în mîna stîngă ea aude strigătul poporului. — Trăiască Petru Rareş. — Ea atunci se lasă un moment pradă unui vis de fericire şi de amor cu Petru. Dar din chorul bisericei s-aude cîntînd ca din cer: Voi să fii vergină sfîntă. Ea soarbe paharul pînă-n fund şi Cade-n genunchi. Petru intră: Te-am căutat — el e mort tu eşti a mea. Atunci cînd vrea să puie mîna pe ca s-o ia-n braţe ea scoate pumnalul, se repede la el — dar limpezită îl scapă şi se repede c-un ţipăt pe sînul lui. Eu nu te-am iubit pe tîne. Ea cade moartă. Lira şi cununa de lauri. — In momentul ce intră solii cu perina cu ornatele, el pune mîna dreaptă pe sceptru şi scapă din mîna stîngă cununa uscată de lauri pe cadavrul Mirei.»

Stilul acestei drame este al celei mai gălăgioase melodrame şi de bună seamă că Eminescu a cugetat-o pe cînd era sufler de teatru. O metafizică exaltată se răsfaţă, copilăreşte, pretutindeni. Iată cum vorbeşte un îndrăgostit, poate Ştefăniţă, mai degrabă însă Petru, la «act. V, sc. 3»[1]:

« 2. Mira. Domnia lumei ar fi încă femeia — şi eu voi ca iubita sufletului meu să fie o zeitate — să domnească peste mult mai mult — adică peste inima mea. Inima mea, acest pustiu nemărginit populat de umbrele durerii — de lunile palide ale trecuturilor — tu ai înflorit-o ca zinele rizînde ale viitorurilor. îmi eşti pre scumpă pentru ca să trăieşti pe pămînt, pentru ca să nu te-ascunz în nemărginită inima mea — aci-ţi voi zidi ţie lume, palaturi de aur şi cristal curate ca visurile ochilor tăi — vom lega în atotputinţa noastră secol cu secol ca zi cu zi — vom pluti din îneîntec în cîntec ca un pod din univers în univers, ca Dumnezeu dintr-un plan de creare într-altul... Ce este eliseul? Ce este iadul? Inima cea nemărginită . . . Vezi dar că Eul împopulează cer, pămînt, infern. Eu acest Dumnezeu al Dumnezeului său — căci Eu este ideea unei forme, este sufletul lumei—forma fără ideea de eu nu are existinţă, cadavrul fără suflet nu are existinţă — lumea fără Eu nu are existinţă.»[2]

Versurile cu care se încheie planul (de la f. 9 şi v.) au acelaşi prăpăstios sarcasm din *Amorul unei marmure:*

De ar fi cerul trîmbită, de-aş fi eu Dumnezeu
Să trimbiţ nor şi tunet în largul mare al său,

[1] Ms. 2254, f. 13 şi 13 v.
[2] Ms. 2254, f. 13 şi 13 v.

Să trimbiţ noaptea toată din sufletu-mi amar
Pe lumea spăimintată. Al morţii[1] crud pahar
Să plouă peste lume cu ploaie de venin,
Din gropi să iesă spaime, din om să iesă chin,
Să trimbiţ vijelia din sufletu-mi grozav
Peste lumea murind, peste pămintul sclav.

Cînd mai tîrziu, în epoca vieneză, Eminescu a aşternut pe hîrtie scene alcătuite în versuri de dramă, divagaţia filozofantă se mai domolise şi dăduse pasul unui naţionalism aprins. Ştefan a rămas eroul romantic «nestatornic, de o beţie tristă, nobil în fundul inimii, dar abrutizat prin pasiune — un mare fond de grandoare. . . altfel meschin. Caracter melancolic. Sanguinic. Oacheş.»[2] El este, cu ceva din Rolla cel dezgustat de secol, un epigon copleşit de umbra uriaşă a lui Ştefan cel Mare, şi, ca orice erou romantic, şi un faustian, care crede a găsi o scăpare în dragostea infernală pentru Mira. Arbore este, dimpotrivă, băttînul din « zilele de-aur» ale lui Ştefan cel Mare, scîrbit de epigoni şi patriot dîrz al «unirii românimii». în lupta între decepţia tînărului şi orientarea idealistă a bătrînului, întte căutarea amară a vreunui înţeles vieţii a celui dintîi şi patriotismul practic al celui din urmă stă tot conflictul, ce se va rezolva prin venirea lui Petru Rareş. Acesta va şti să lege trecutul de viitor.

Cu schema de mai sus a dramei putem pricepe rostul celor cîteva scene dezvoltate de poet. Ştefăniţă e descris, într-o convorbire între Majo şi Arbore, ca un copil trist, delirant, prins în vîrtejul desfrînărilor la care l-au dedat «boierii cei tineri». Majo prevesteşte *Epigonii* cu vorbele: « Cei bătrîni erau altfel». Nebunia întunecată a lui Ştefăniţă s-a ivit de cînd pe malurile mării a văzut « o cetăţuie neagră» cu o locuitoare, ce nu este alta decît Mira, fata lui Arbore. « Palidă ca peretele», cu ochii « înfundaţi şi plînşi», ea e mistuită de un dor pe care tatăl ei însuşi nu-1 poate pătrunde. Bătrînul o făgăduieşte lui Majo, care de asemenea o iubeşte, şi în vederea cununiei îl cheamă la miezul nopţii la castel, unde se va afla un episcop. Gîndul frămîntător al lui Arbore este însă ţara: «Moldova trebuie mîntuită. Cu încetul începem a fi slugile leşilor. . . Măduva

[1] în ms.: *Ai mor/ii.*
[2] Ms. 2254, f. 23.

se usucă pe puiul de leu şi mintea se turbură în creierii săi.» Pe aproape, «în straie rupte de pescar», rătăceşte Petru Rareş, făcut de poet «om învăţat», cum nu era, vai, în stare de pasiuni «italiene», cu «visuri de foc». De la un stareţ bătrin care şade la el Arbore a căpătat hrisoave cu semnătura lui Ştefan cel Mare, din care iese dovada sîngelui bun al lui Rareş. Dacă vodă nu se îndreaptă, Arbore e hotărît să aducă hrisoavele în faţa direptăţii. Ştefăniţă apare acum şi declamă cu largi ecouri biblice în care recunoaştem fraze din *Memento mori:*

« Văzut-am rătăcind căprioarele prin codrii Livanului. . . sprintene şi cu ochii lucitori. . . văzut-am fetele cu snopuri de grîu aurit, chicotind prin lanurile pe jumătate secerate . . . Am ris, dar prin verdeaţa întunecoasă a codrilor de fag am zărit cerbul alb al doamnei. . . ochii lui erau obosiţi şi genunchii căzură ca frînţi în iarba răcoare . . . văzutu-l-am şi m-am întors la cetatea de marmură din vîrful Sionului, rupt-am de pe mine hainele de aur şi le-am aruncat pe ele. . . iar arfa [chitara] mea de aur am zdrobit-o de stîlpii de marmură a bisericei.»

Pe drum îl « omoară» gîndul Mirei, lunatica « blondă . . . ca Nordul. . ., frumoasă ca icoana cea sfîntă a [nepătatei] Fecioarei Măriei». în convorbirea ce are loc între Arbore şi Ştefăniţă,' acesta din urmă se arată plictisit de morala bătrînului « cu nărav», care îl mustră de legăturile cu polonii. Domnul se apără cu ideea unei ligi creştine în frunte cu regele Poloniei, pentru că el socoteşte că Moldova este prea mică pentru a fi de sine stătătoare. Ideea însă, cum vom vedea, nu-i de fantezie, şi există un document cu un cuvînt al boierului Luca Cîrje către Sigismund 1. Din această cuvîntare a scos poetul materia pentru versurile ce urmează:

[Arh.]

(Provocator):

. . . Voi trimiteţi la regele polon,
Ca el să vă unească cu toţii la un loc,
Să daţi la turci războaie . . . Şi Cirje cel cuminte
Cu turcii, cu maghiarii vă ţese legăminte!
Şi toate astea, doamne, duc ţara la sicriu.
Eu . . . nu trebui s-o apăr . . . eu nu trebui s-o ştiu . . .

[St.]

(Supărat) :

O ţară toată ştie şi voi să nu ştiţi oare
Că apăr crucea sintă, crucea plină de raze!

Acum c un prilej pentru Arbore de a face teoria latinităţii şi unităţii poporului român:

. . . Moldova este mare
De unde Tisa mîndră prin stincele-i tresare
Pin-unde sparge valuri marea de ţermul său.
E un popor... o limbă... un singur Dumnezeu.
Fă taurul Moldovei pe fruntea lui să poarte
Coroane trei. . . Şi-n duşmani să ducă cruntă moarte.

Cu fraze rupte din *Panorama deşertăciunilor*, desfăcut mereu, şi din *Decebal*, Arbore încearcă a scoate învăţăminte din istorie:

« . . . Adeseori în sufletul meu întorc înapoi roata cea uriaşă a timpului cu codrii săi de secoli, cu popoarele sale . . . cu creştinătatea şi păgînătatea sa . . . Într-un loc îmi place să opresc roata . . . să privesc cu tot extazul lumea ce se-ntinde-naintea ochilor! Lumea . . . Roma ! Roma coroană de marmoră a pămîntului cu împăraţii săi mari, cu Dumnezeii seninului 1 Pe tronuri cu trepte multe, îmbrăcaţi în aur, fruntea lor încinsă cu luceferi, privesc la lumea îngenuncheată la picioarele lor. învingători mîndri altădată treceau prin stradele Romei turburi ca undele mărei, traşi de capete încoronate, de regii pămîntului înjugaţi la carul aurit, al împăratului. Mari în virtutea lor, mari în păcatele lor ! . . . »

La tabloul gloriei străbune, Ştefăniţă răspunde cu faustiana sete de viaţă,- scîrbit de altfel şi de apăsarea veşnică a umbrei lui Ştefan cel Mare:

Nu ai de ce mă plînge... nu voi să te-nţeleg.
Teri v-ascultam. şi ce *cf* Astăzi sunt om intreg,
Şi-apoi trecut-a vremea cînd mă duceaţi de mînă,
Voi, sfetnicii cei veştezi. . . oştirea cea băttînă
A lui Ştefan cel Mare. . . Astăzi mă incongior
Cu tineri ca şi mine, voioşi şi zimbitori,
M-am săturat de feţe triste, posomorite,
Eu voi amici... nu sfetnici!

De altfel el a aflat ceva de adunarea pe ascuns din Ţara Leşească a lui Petru Rareş, a cărui extrădare o ceruse regelui.

Adevărat este numai că la moartea lui Ştefăniţă, Rareş s-a coborît din Polonia. Arbore face imprudenţa de a lăuda iubirea de Moldova a lui Petru. Ştefăniţă simte el singur goliciunea lui sufletească, neputinţa de a fi altceva decît o stafie a marii umbre a lui Ştefan, şi, cu versuri ce vor deveni cu oarecari schimbări poezia *Melancolie* (publ. 1 sept. 1876), îşi defineşte pustiul sufletului:

Cînd cimitirul doarme şi crucile veghează,
Cînd corbii printre stele ţipind poetizează
Şi-n clopotniţa veche de stîlpi toaca izbeşte,
Cînd sufletu-unui demon cu vîntul lui trezeşte
Arama răguşită. . . Biserica-n ruină
Stă ca o cuvioasă pustie şi bătrînă
Şi prin ferestre sparte, ca printre ochi de nori,
Trece-o suflare sfintă cu aripe răcori.
Cînd intri înăuntru şi în iconostas
Vezi că abia conture şi umbre au rămas,
De ploaie şi de vînturi s-au şters feţele sfinte,
Cari de sfinţi şi îngeri din cer ne-aduc aminte.[1]

înjosit ca domn, Ştefăniţă nu are nici mîngîierea dragostei Mirei, care îl privea cu ochi fix de nebună, cu zîmbet ateu. De aceea izbucneşte în vaiete hiper-romantice:

Şi tocmai de-asta mintea-mi seacă de turbare,
Căci n-am neci o privire fie omorîtoare,
Căci n-am nici un atom din insu-i diafan,
Neci partea nopţii palizi, neci partea lui Satan,
De-aceea urăsc lumea c-o patimă atee.
Ş-aş blestema pe mama, fiindc-a fost femeie,
Femeie ca şi dînsa.

Majo, logodnicul Mirei, este însă un generos şi un patriot. Dacă tristeţea lui Ştefăniţă, dăunătoare domniei, vine din dragoste, el îi va da pe Mira, ca « să fie ea geniul Moldovei», îşi va rupe inima ca s-o dea ţării.

Acum urmează un ospăţ mare a lui Ştefăniţă şi al boierilor tineri, la care a fost poftit şi Arbore[2], spre a se da putinţa lui Eminescu să pună faţă în faţă două generaţii. Boierii tineri vestesc pe domn de conjuraţia bătrînilor în folosul lui Rareş şi cer să se ia portăria lui Arbore. Acesta, aşezat în capul mesei, îşi dezvoltă, sub ochii ironici ai tinerimii, etica sa patriotică, în care măsura e mereu Ştefan cel Mare, şi care culminează prin idealul României înttegi:

Acea sublimă [stîncă] ce stă cu capu-n cer
E unirea românimei. . . E visul meu de fier
Ce l-am visat o viaţă făr' să-1 pot ridica.
Azi sufletu-mi încează, se stinge viaţa mea,
Azi sufletu-mi încează şi ochiul meu se stinge,
Dar las o moştenire ce-am scris-o cu-al meu sînge,
Las romînimei toate grozavul frumos vis
Ca-n fruntea ei senină etern să steie scris!

Ce va mai urma ştim din planul dramei. După ce se va deştepta din beţia în care totul i se pare deşertăciune, Ştefăniţă, încunoştinţat de uneltirile lui Arbore, îl va ridica şi tăia, se va cununa cu Mira şi va fi otrăvit de aceasta în clipa în care Petru Rareş va fi aclamat domn de popor.

30. Cel din urmă Musatin

Viaţa acestuia din urmă s-a gîndit s-o dramatizeze chiar de la copilărie. într-o *Scenă*[1] conţinînd o convorbire între o babă Marină şi un băiat zdrenţăros, şezînd pe cuptor, nu e greu să ne dăm seama că băiatul e Pettu Rareş:

«Scena

0 casă de ţară. O vatră mare cu cuptoru plin de cenuşe. Petre stă-n cenuşa cuptotului, rupt, cu cămaşă, negru, cu părul prin căciulă — alături un pat lung acoperit cu lăicer — în partea externă un munte de perini, puse pe o ladă în colori vie — pe pat baba Marina şade pe călcîie, toreînd fuior de lînă albă. Bătrînă cu părul alb şi cu catrinţa mohorîtă.

P.." Mamă, ştii tu povestea ceea de unul prost-prost, care era altfel năzdrăvan, cum a scăpat el copiii Sfintei Vineri şi Sfînta Vinere i-a dat un hăţ.

[1] Ms. 2254, f. 66 v. în versul 5, pentru *răguşită* există şi termenul şters: *amorţită.*

[2] Versuri dramatice (scriere veche) în legătură cu această scenă şi în ms. 2257, f. 164: «Boieri mari, boieri de rînd, / împleti cupele cîntînd / Şi priviţi prin vinu-n spume / Tot ce vi-i mai drag pe lume. / Viaţa-i tristă, lungă, rece, / Nesimţită-n noapte trece / Ca un vis urit şi rău / Ce se strecură mereu!» etc.

[1] Ms. 2254, f. 27.

M.: Ce făcea cu hățu ...

— Cînd şi i-a scuturat de-ntîi a venit un armăsar alb şi i-a adus haine împărăteşti de argint, şi mitră de argint — şi şea de. . .

M.: Dar a doua oară?

— Toate de aur — şi coroană de . . .

M.: Dar a treia oară?

— Ştiu eu? tu nu ştii? . . . Una ştiu ... El ascundea straie, coroana în horn şi prin [oalele] chiupurile cu cenuşă. Aşa-i? Eu n-aş face aşa. Eu aş îmbla în cocie cu 12 armăsari ca un împărat... ca vodă al nostru. . .

Af. .• Fus 1 fus !

— Ce e?

M.: Da' de-mi pare rău că s-apropie funia de par şi ața de fus? Poate c-aş vrea să te văd cum zici tu de-aceea. Dar oricum . . . multă apă pe Dunăre şi multe fuioare pe fus aş toarce să văd una ca aceea. Da' dacă Sf. Vinere ar fi ascuns straie de aur în cenuşă? Ştii tu de nu-s eu Sf. Vinere? Pe ce ştii? Mulți oameni găseşte şi-i duce-n casă la ea. Şi tu poți fi unul. . . Nu ştii tu ursita. . .

— Ursita! Ursita-s eu! Urzeşti şi teşi o pînză şi n-o ştii cine-a urzit-o. Minunat. Care va să zică.

M.: Cate va să zică te-am găsit urzit gata. . . Bătătura dă viață şi zilele . . .

•— Tu-mi dai bătaie... A bate pînză şi a bate spete nu-i totuna. Dar ia lasă-mă-n pace, mamă, cum poți spune că m-ai găsit urzit gata?. . . parcă numai d-ta ştii cum se fac copiii. Cînd eram mic tot îmi mai spuneai că se coc din cenuşă, or că-i găseşti în nisip şi humă ca pe culbeci. . . acu ştiu că ei iese din . . .

Af.: Ochii negri de fată-i visează, inima-i nărăveşte. Ce năravuri are inima cînd ei sînt sub ea . . . acele năravuri le au şi ca oameni mari. Mamei tale-i plăcea peşte — tu ai să fii pescar.

— Tatei trebuia să-i placă sulița, că-mi place vitejia. Et pescar... nu vreau eu să fiu pescar — să trăiesc ca viermele-n hrean? Mai bine la mînăstire. Ş-apoi 'mi place rasa şi cartea. Am să mă uit în carte şi-am să gîndesc la lume — nu la fete.»

Intenția de a trata dramatic toată domnia lui Petru Rareş, aşa cum făcuse într-o nuvelă G. Asachi, era principial irealizabilă. Eminescu a aruncat numai un plan repezit pe hîrtie, foarte confuz, sub titlul *Cel din urmă Muşatin*[1], care nu se potriveşte lui Rareş decît dacă luăm vorba Muşatin în înțeles etic, nu genealogic, deoarece toți domnii numaidecît următori, Cornea, Ştefan Lăcustă, Lăpuşneanu, chiar Ioan Armeanul şi Iancul Sasul, se pretindeau din dinastia domnitoare, şi, în sfîrşit, Petru Şchiopul era prin Chiajna, mama lui şi fiică a lui Rareş, urmaş al Muşatinului Ştefan cel Mare. Scris pe un caiet gros dictando din «Librăria Leon Alcalay, Bucureşti», printre compuneri de prin anii 1880—1881, proiectul aparține unei vremi tîrzii, epocii de gazetărie bucureşteană, oricum epocii şederii în țară. Relativitatea informației istorice a proiectelor eminesciene e în legătură cu izvoarele pe care le are numaidecît la îndemînă, şi e de crezut că de s-ar fi aşezat cu tot dinadinsul să sfîrşească o lucrare dramatică şi-ar fi cules datele trebuitoare. Dacă, bunăoară, Eminescu răsfoia *Letopisețele* ce se vor fi găsind în rafturile lui Gh. Eminovici, cînd se afla acasă, ori în verile de vacanță studențească, nu a avut totdeauna aceste cronici, pentru că la Iaşi le împrumuta din Biblioteca Centrală[2]. Aşa s-ar lămuri erorile istorice curioase, inutile, din proiect, care e acesta:

«Cel din urmă Muşatin

Actul înt'ti.
Rareşa.
Mitropolitul Anthim, îmbrăcat în pustnic.
Petre Majă.
Un boier moldovean cu portretele.

Scena reprezintă lacul Brateț. Mitropolitul are mai multe portrete de femei pe care le arată. Fata Despotului Serbiei îi place mai cu seamă. . . Mitropolitul care 1-a învățat carte îi spune că o prevestise nevasta lui şi că va lua pe acea fiică dacă-1 va asculta. Petru fură mediatorul şi fuge. Vin ambasadori din partea Serbiei şi nu-1 găsesc. Anthim scrie la Suceava că dacă se va arăta vrun om prost la Craquevăts îmbl[înd] după fata regelui, să nu-1 creadă pîn' nu s-o şti cine-i el. Poate să fie tocmai mirele.

[1] Ms. 2276, f. 187-189 v.
[2] *Eminescu în fața justiției,* p. 54.

Actul al doilea. (Personaje: Despotul Serbiei, Măria, fiica sa, O povestitoare, Petre, Boieri sîrbi, Un sol moldovean, Călăul.) Scutier la Despotul. Scenă de noapte. E prins. Despotul mai bine scrisoare * căutați * în pălărie. Condamnat la spînzurătoare. Fata plînge și vrea să intre în mînăstire. Deodată vine solul moldovean și-i spune regelui o vorbă — acesta se-nseninează. îi dă drumu pe drum dar fata nu încă. . .

Actul al treilea. (Personaje din actul al treilea: Rareșa, Boierii din Suceava, Antim, Arbore, portar al Sucevei, Ostatici, Măria.)

Lacul Brateș. Petre trist, foarte trist. „ Din valurile vremii . N-ascultă de nici o mîngîiere a mitropolitului.

Scena a doua.

Direptatea din Suceava. [Testamentul lui] Se dă citire unei [mărturii] hîrtii pe care se recunoaște semnătura mitropolitului Antim. Turburare și fierbere. Candidatura. Arbore înfrînge trădarea * în cîmpia * Direptății. Eu sunt stăpîn aici, nu voi! Eu sunt cinele păzitor, iată un bătrîn, un mort de mitropolit. Antim un spectru. Sunt viu, fraților. Dar nu mai răsar ca mugurii frunzele pe băț. Citește testamentul, toți se prosternează la pămînt. Deodată se deschide sala. Intră un bărbat îmbrăcat țărănește. Primește coroana. Mărie — (Se zice: Măria a murit). Ostaticii. Un ostatic recunoaște pe Măria. Tu ești, chiar tu. Cade cortina.

Actul al patrulea. (Personaje din actul al patrulea: Petru-vodă, Măria Doamna, Boieri, Domnița Ruxanda, Bogdan-vodă frate-său, Clanău, Stolnicul Petre din Lăpușna, turci, tătari, Ieși, Cornea-vodă, Boieri trădători ai lui, Castelanul Ciceului. O slugă credincioasă, care duce scrisoarea salvatoare pînă la tribunal). Mitropolit. . .

Turci, Ieși, tătari, fuga în Ardeal, fuga la Țarigrad. întoarcerea cu oaste. Scena avizată.

Actul al V-lea.

încheiere și moarte în liniște.

(Personaje din actul V: Petre, Măria, Bogdan, prinț de coroană, Clanău, cavaler de Malta, Petre Stolnicul din Lăpușna, Ruxanda). *Uintrigue du 5-eme acte.*»

Acțiunea actului întîi (spre a trece la analiza proiectului) trebuie dar să se petreacă în vreme ce Ștefăniță este încă domn. Venirea de soli la petit din partea Despotului Serbiei e ciudată, întrucît, chiar într-o piesă de teatru, nu se îngăduie ca un umblător obscur după domnie să se bucure de asemenea căutare. Mitropolitul «care 1-a învățat carte» și care îi cunoaște taina nașterii trebuie să fie acel Eginhard însemnat în *Dodecameron.* Dacă Ștefan cel Bătrîn era Carol cel Mare, atunci Rareș, fiul lui, putea fi un Lothar. Fuga romantică a lui Rareș spre a merge la curtea sîrbească, să vadă pe fată, e împotriva faptelor și bunului-simț. La Craquevăts, Petru, devenit scutier, încearcă a pătrunde noaptea în cămara domniței. Cercetat de aproape, e osîndit la moarte de către Despot, dar o vorbă a unui sol moldovean îl face scăpat. De bună seamă, Despotul e încunoștințat de moartea lui Ștefăniță și de identitatea scutierului, sau poate numai de acest lucru din urmă. Se pare că fata, dintr-o toană de dragoste, nu vrea să-1 urmeze pe Rareș, care se întoarce trist la lacul său Brateș. Aci, în actul al treilea, chema « din valurile vremii» pe Măria:

Din valurile vremii, iubita mea, răsai
Cu brațele de marmur, cu părul lung, bălai;
Și fața străvezie ca fața albei ceri
Slăbită e de umbra duioaselor dureri
Cu zîmbetul tău dulce tu mîngîi ochii mei,
Femeie între stele și stea intre femei.
Și întorcîndu-ți fața spre umărul tău stîng,
în ochii fericirii mă uit pierdut și plîng.

La Suceava se alege domn nou. A murit Ștefăniță? Voiesc boierii a-1 răsturna? O scrisoare a mitropolitului dezvăluie existența unui fiu al lui Ștefan. Testamentul ce se citește trebuie să fie tot al domnului, de vreme ce mitropolitul apare ca un spectru, semn că trebuia să fie socotit în chip greșit mort. Arbore are și aci o parte însemnată în alegerea domnului. Rareș se ivește în sfîrșit, primește coroana, și găsește și pe Măria, care venise purtată de dragoste. O recunoscuse un ostatec, prin urmare prinși, luați de Rareș de la Despot, ca o chezășie că i se va da fata.

în actul al patrulea vine răsturnarea lui Rareș prin Alexandru Cornea (de Ștefan Lăcustă nu se pomenește), fuga lui în Ciceiu, apoi întoarcerea, probabil tăierea lui Cornea și uciderea acestuia de către boieri. Stolnicul Petre din Lăpușna e Alexandru Lăpușneanu. Unele momente în legătură cu aducerea în scaun a lui Cornea au și fost

schițate dc Eminescu.[1] Cum avea să lege dramatic deosebitele părți ale unei piese de structură atît de narativă nu ne putem dumiri.

31. Alexandru Lăpuşneanu

Pe stolnicul Petre din Lăpuşna mai sus citat poetul 1-a luat ca erou principal într-un proiect de dramă, începută de-a bihelea, *Alexandru Lăpuşneanu.* încă din adolescență, din epoca prestudențească, Eminescu se gîndea la o astfel de dramă, din care îşi dădea cu părerea că s-ar fi putut scoate un soi de *Macbeth,* socotind prin urmare să analizeze conştiința criminală şi remuşcarea. Ideea porneşte, fireşte, de la C. Negruzzi[2]:

« Din Alecsandru Lăpuşneanu s-ar putea face un Makbeth românesc cu întrebuințarea mai ales în ultimul act a novelei lui Negruzzi.

Act. IV. Scena uit. Alecsandru se roagă să-1 călugărească şi apoi moare.

Act. V. 1. Călugărul [Mitropolitul] sau un inamic, monolog: A căzut. Espunere.

2. Scularea lui şi anunțarea că e călugăr.

i. Furia şi declararea că e domn. Momentul în care vrea să omoare pe d-na şi copilul.

4. Mirropolitul o consilie să puie venin.

Ea toarnă tremurînd, pe cînd unul ține pumnalul dasupra ei.

5. Bea, simte moartea viind. Doamna-n spaimă.

6. Cînd moare boierii-1 țin în sus ca să-i privească murind. Clopotul sună unul.

Actele 1, 2, 3. Uzurparea tronului. Luarea în căsătorie a Rucsandei. Tăierea boierilor.»

Felul cum e dezvoltată mai tîrziu tema dovedeşte că Eminescu se depărtase mult de Negruzzi. Această formă a dramei[3] aparține epocii de maturitate a poetului şi, judecînd după scriere, stil şi anticipările din *Scrisoarea III,* putem fi încredințați că a fost scrisă la Bucureşti, între 1877—1880[1].
Personajele urmau a fi:

« Alexandru Lăpuşneanu.
Văscan Movilă.
Iosef Veveriță.
Motoc.
Ioan Visternic.
Bogdana.
Cracale Capotescul, uricar.»

Nepomenindu-se nimic de Doamna Ruxandra, ar urma că drama nu priveşte sfîrşitul lui Lăpuşneanu şi,- întrucît e vorba de Veveriță postelnicul care a fost tăiat înainte de măcelărirea celor 47 de boieri, nici de cumplitul episod din ştiuta nuvelă. Bogdana trebuie să fie văduva unui boier Gruie, care nu va apărea in piesă.

Din întîiele replici înțelegem că boierul Gruie, mîniat că turcii au pus stăpinire pe Hotin (adevărat e că Lăpuşneanu a dărîmat întăriturile cetății, pentru a mulțumi Poarta), s-a dus la paşă să-i ceară socoteală şi a fost prins. Lăpuşneanu 1-a cerut şi a pus să-1 omoare:

Veveriță:

Vere, ce mai e cu Gruie?

Movila:

Pe cit ştiu e la Hotin;
Turcii-1 țin închis acolo pe cuvînt că e hain.
Cum au auzit că turcii de acum păzesc cetatea,
Şi numai pentru oameni, să ic ție direptatea,
E un pîrcălab acolo. . . Gruie şi-a ieşit din minți. . .
Ridicind un pumn de oameni înarmați pînă în dinți
El se duse drept k paşă . . . — Cine te-a trimes aice,
Paşo! Turcu-atuncea ride. — Domnu vostru, măi voinice!
— Domnul? zise Gruie — cine-i ala? Care domn?
Domnii legiuiți ai țării dorm de vecinicul[2] lor somn.
Pc mormintele închise, in locaş întunecos,

[1] Ms. 2276, f. 183-186.
[2] Ms. 2254, f. 301.
[3] Ms. 2254, f. 203 - 206, 219 - 245; ms. 2282, f. 112 urm. în ultimul ms. proiectul se intitulează *Dreptăți,* şi în locul lui Gruie apare Cătălin Mesteacăn, deşi mai departe, de la f. 132, se reia numele Gruie. Cătălin Mesteacăn însemnat alături de Glieoraşcu Cirligu şi în ms. 2285 f. 195.

[1] Probabil ca o critică a retrocedării Basarabiei de sud in schimbul Dobrogei, în strinsă legătură cu articolele pe aceeaşi temă din *Timpul.*
[2] în ms.: *vecinul.*

Noi boierii-am ales vodă in Moldova pe Hristos.
Pîrcălabi sîntem cu toții și ostași ai lui Isus,
Iar acela care vornic peste noi cu toți l-am pus
N-are drept să dea din țară loc măcar de două palme. .

Cracate:

Și astfel din vorbă-n vorbă au ajuns și la sudalme,
Și la harță sîngeroasă. . . începură să se bată,
Pînă n-au rămas ai noștri nici c-o singură săgeată,
Apoi se luptară-n săbii, toți căzură pin' la unul,
Prins a fost la urma urmei numai Gruie, el nebunul.

Veveriță:

Ce-au făcut turcii cu dînsul?

Movilă:

Știu eu, vere? Se socoate
Că de viața-i să s-atingă după lege nu se poate,
Numai vodă e stăpînul pe viață și pe moarte.
S-auzea că Lăpușneanu au trimis la ei o carte
Cal să-i deie drumul turcii. . . Lor le place viteaz bun. .
I-at fi dat în dragă voie, oricît fie de nebun.

Mojoc:

Ce-ntrebați la deal, la vale, verișcani, ce e cu Gruie?
între voi nu este nimeni care poate să v-o spuie?
Și de bietul om vă place să mai faceți încă glume. . .
E aici, e mort sărmanul, e pe ceealaltă lume,
Mort, cum mor la noi vitejii fără drept și judecată.
Ei, erau mai bune vremuri în Moldova altădată.

Jitrg Hrâhor:

Cum să nu fi fost mai bune I Ih I Cînd îmi aduc aminte
Cum i-am fost luat odată pe pagini pe dinainte. . .
Muhamet stirnise moartea cea stăpînă peste stepe,
Dădu gînd de biruință mulgătorilor de iepe. . .
Pe mări de mulți plutite, peste țări infloritoare
Aruncase lacom, mîndru, ochii Asiei tartare.
împăcînd cu gînd de pradă ale stolurilor certuri,
Răsărit-au dintre ele, soare roșu din deserturi.
Pe cetățile-n ruină, pe oștirile strivite,
Peste frunți încoronate au trecut cu-a lor copite
Ca să-nfigi-u fața lumii semiluna nouei legi,
Au surpat două imperii și pe paisprezece regi.
Peste Asia ș-Europa el își întinsese lanțul.
Ce mai zi înfricoșată cind au fost luînd Bizanțul,
Cînd pe crucile-nclinate suna jalnic glasul cobii
Și pe uliți în grămadă plingea roabele și robii.
Cind din Aghta Sofia n-auzeai cîntări de clerici,
Țipetele de muiere răsunau doar din biserici
Prin strigări de bucurie . . . Oardele cele barbare
înadins făcuse nunta lor păgînă în altare,
Urlete de biruință mestecate cu lung vaier
Cu-ale clopotelor glasuri se amestecau prin aer.
Numai turnurile nalte și-ale zidurilor creste
Steteau marturele mute peste sîngiurile-aceste.
Clocotea întreg orașul prins de ghearele pierzării
Și prin țipetul mulțimii urlau valurile mării.

Atît a transcris poetul cu scriere deslușită pe curat. Pe foi de altă hîrtie[1] găsim cu scriere neciteață, ades ininteligibilă, exercitarea și continuarea proiectului, printre care și ciorna învălmășită a monologului de mai sus[2]. Refăcînd de mai multe ori același pasaj cu versuri schimbate, Eminescu descrie înaintarea otomană:

Și pe tronul cel de aur Muhamed stetea cu fală,
Curge sînge din cadavre pe podelele din sală
Și din țestele dușmane au făcut paginii cupe
Și ciocnindu-le-ntre dînșii stau ulcioare să destupe.
Acum flamura cea verde, semiluna nouei legi
Pe doi împărați surpat-au și pe șaptsprezece regi,
Pe trei mări domnea păgînul și trei sute de cetăți,
Țara-i supune țărmii, marea-i supune valul
Și în Aghia Sofia cu ovăz hrănit-au calul,
Acum stă măreț și rece, între suliți, între darde,
Prin ferestile deschise vede-orașul care arde,
Urlete de biruință, ale chinurilor vaier,
Glas tremurător de clopot se amestecă in aer,
I-ajungea 1-a lui ureche printre stîlpi înalți ai scării
Șt prin vaietul mulțimii sună murmurele mării.
Strămutatu-s-au mulțimea, sala naltă e pustie.
Muhamed cu sine însuși, și învins de grea beție,
Se preumblă singur, rece printre săbii, printre darde,

[1] F. 219-245.
[2] F. 219-222.

Prin fereşte el priveşte la oraşul care arde,
Căci din şapte părţi deodată e Bizanţu-ntreg aprins
Şi din şapte laturi, flăcări pe cetate s-a intins.
El vedea pe ienicerii cu turbane şi [cu] suliţi
Şi mulţimea cea robită se-mpingea vuind pe uliţi,
Peste-oraş cădea o ploaie de scintei şi de cenuşe,
Grinzi cădeau arzînd pe drumuri şi cădeau fereşti şi uşe,
Urlete de biruinţă în al chinurilor vaier.
Glas tremurător de clopot se amesteca în aer,
Trec prin fum şi bălţi de sînge, trec prin stîlpii nalţi ai scării
Şi prin ţipetul mulţimii sună vaietele mării.

Sînt versuri care pomenesc de o dragoste pentru o Irenă [1]:

Sufletului plin de umbre tu dai liniştea uitării
Şi răsai ca un lucifer [peste valurile] pe întinderile mării,
Verşi lumina ta cea dulce-n rosa*-mi singurătate-mi,
Dînd viaţă valurilor, furtunoasei mele paterni,
Dulce-i trupul alb ca spuma, dulce glasul de sirenă,
M-ai înnebunit cu totul, şi visez veghind Irenă.

Motivul se mai repetă de cîteva ori cu alte imagini strălucite:

De pe crucile plecate se aude glasul cobii
Şi grămezi-grămezi pe uliţi tremur sclavele şi robii. . .
Şi în trei bucăţi acuma stema [2] ţării este spartă,
Răsăritul şi Apusul s-au unit ca s-o împartă . . .

Mahomed biruitorul biruit fiind de vin,
Pe-un covor e-ntins şi doarme. Citeodată un suspin.
Un sughiţ din pieptu-i iese. Sala-i mare şi pustie,
Pe pămînt sînt răsturnate mese, vase aurie,
Bălţi de sînge pe podele, colo căpăţini tăiate
Stau cu ochi deschişi în umbră şi cu gîturi sîngerate.
Iar de stîlpi sînt rezimate arcuri, suliţe şi darde,
Prin fereastră se văd flăcări, e Bizanţul care arde,
Pentru veacuri d-azi-nainte i-au căzut-au si lui sorţii [3]

[1] Versuri cu o Irenă găsise A. C. Cuza printre hîrtiile poetului bolnav (*Kamaieva, Amintiri,* în *Neamul rom. IU.*, 1909, p. 497— 501J: « Eu te iubesc, a mea Irenă, / în a mea inimă te cresc, / Tu suflet gingaş de sirenă, / Cu al tău 2îmbet îngeresc...» etc.

[2] Sau: *stern ?*

[3] Variantă ştearsă: *aruncat-ai starul sortii.*

Şi de-a lungul drumurilor in grămezi zac negri morţii,
Ienicerii şi spahiii căpăţine duc in suliţi,
Iar mulţimea cea robită se-mpingea plingînd pe uliţi,
Peste crucile înclinate sună jalnic glasul cobii
Şi ca vitele deodată sunt minaţi in urmă robit.
Unii sint legaţi cu briie şi in lanţuri grele unii
Şi cu miinile la spate cetluite tot cu funii.
Glas de clopot şi bocire, lungul chinurilor vaiet
Cu urlări de biruinţă se amestecă in aer,
Plîns şi gemet ce pătrunde prin urlarea desfrînării,
Şi prin zgomotul mulţimii sună valurile mării.
Bolţile de la biserici ş-ale zidurilor creste
Steteau negre şi tăcute peste vaietele-aceste.

Mohamed stirnit-au moartea cea stăpină peste stepe,
Le-a grăit de biruinţă mulgătorilor de iepe,
Peste mări călătorite şi cetăţi înfloritoare
Mohamed aruncă lacom ochii Asiei tartare,
împăcînd cu gindul pradei ale triburilor certuri
El răsare peste ele, soare roşu din deserturi.
Peste munte, peste rîuri, peste holdele stîrnite [1],
Peste frunţi încoronate trece-a cailor copite,
Ard cetăţile-ntre ziduri, ard corăbiile-n porturi
Cînd din loc în loc îşi mută el imperiul de corturi
Ce şi-nfige peste lume semnul nouei sale legi.
Au surpat două imperii şi pe paisprezece regi.

Altă reluare a temei cuprinde o idee nouă, a fratricidului:

Mohamed dormea, ci visuri negre sufletu-i frămint,
El pe frate-său il vede. . . Vînăt iese din mormînt,
îşi arată gîtul: — Vino, vino de sugrumă
Un ucigător de frate şi sugrumător [2] de mumă I
Mohamed atunci răsare: — Iarăşi visuri. Visuri? spume.
Cine a crezut în visuri nu-i cuceritor de lume,
Nu voi s-ascult dervişii ce din cărţile lor vechi
Cu legenda [3] răsplătirii ne tot cintă în urechi.

[1] Variantă ştearsă: *lanuri pustiite*

[2] Se poate citi şi: *minglietor.*

[3] Variantă ştearsă: *povestea.*

In felul lui Brigbelu, Sultanul face machiavellism, cultivînd crima:

Cînd d-un om zvîrlit in lături. . . frate fie chiar. . . ce-mi pasă,
Se deschide înainte-mi larga cale luminoasă. . .

şi folosind uluirea de mituri a mulţimii:

Ca să fii stăpîn se cade ca să-i iei adine pe oameni
De voieşti să se închine toţi chiar la a tale oase.

Din nou vorbeşte acum unul din boieri în faţa cadavrului lui Gruie, slăvind credinţa de boier pămîntean a martirului şi evocînd cu jale înmormîntarea celui din urmă Muşatin, prin urmare, după Eminescu, a lui Petru Rareş. După el, viţa Muşatinilor s-a stins, deşi Lăpuşneanu, chiar în documentul din care poetul îşi scotea numele boierilor, se socotea fiu al lui Bogdan-vodă cel Chior. De observat este că boierii sînt pentru domnia ereditară şi împotriva celei elective:

Eram tineri, eram mîndri, eram singuri, eram şapte,
Era zi în toată lumea numa-n Putna era noapte,
Tocmai tremura un suflet peste-al morţii negru vad,
Cel din urmă din Muşatini sta lungit pe crengi de brad,
Galben, mindru şi în moarte, înainte ni-l văzum
Coperit cu crengi de dafin şi de-al cădelniţelor fum.
Se sfîrşise acele cînturi, preoţii-ncheiase ruga[1],
Doar [suna din vreme-n vreme][2] jalnic şi-ntr-o dungă Buga,
Clopotul lui Ştefan-vodă, ce cînd vremile se schimbă
Mişcă pururea de sîne greu prorocitoarea[3] limbă.[4]
De acuma înainte e Moldova cea străbună
Ca corabia pe mare bîntuită de furtună,
în primejdie-i credinţa şi poporul, legea-i totul,
Mînile fringind ne zicem: unde-r domnu .şi pilotul?
Unde cel care c-o vorbă ne înalţă şi ne scapă?
Unde-i steaua să răsară călătorilor pe apă?
Nu, din- trunchiul vechi şi mîndru nu mai vrea un ram
să crească',
Dumnezeu n-a vrut Moldovei alt Muşatin să se nască,
Cu acesta se încheie tot trecutul pînă ieri.
Am rămas de capul nostru, ce ne facem noi, boieri?
Să alegem care vrednic dintre noi se va cunoaşte. . .
Ce alegem? Vorbei Domnul nu s-alege, el se naşte!
Da I cutare e viteazul sau bogatul, înţeleptul,
Să fim domni avem aicea toţi puterea. . . nimeni dreptul,
Lui asemenea s-ar crede fiecine dintre noi,
Dezbinarea ar aduce peste ţară mari nevoi,
De aceea fraţi de cruce să ne prindem, şi-nţelegem .
Cum că unul dintr-ai noştri nu se poate să alegem,
Puneţi mantia frumoasă şi coroana în mormlnt...
Şi cu sceptrul lui in mină să coboare în pămînt
Şi legaţi fiind cu toţii, cei de sus şi [cei] de jos
Să alegem singur rege în Moldova pe Hristos,
, Nici cu toţii împreună şi nici unul dintre noi
Să nu dea-ndărăt naintea duşmanului în război,
Nici cu toţii împreună şi nici unul din citi sînt
Să nu poată da din ţară vreun petec de pămînt,
Tu ziceai aceste toate. . . Ne-nvoirăm chiar aşa,
Dar de-a doua zi urmat-au fiecare calea sa,
Dintre citi se adunară ca să facă jurămînt
Toţi urmară altă cale... tu te-ai ţinut de cuvînt.
Nu cumva vro răsplătire-n altă lume te aşteaptă?
Nu cumva Hristos din ceruri o să-ţi facă parte dreaptă?
Nu ne-o spun aceasta popii, ce din cărţile lor vechi
Mii de ani povestea asta ne-o chitară In urechi?
Ş-a ta inimă vitează, ş-ale tale nalte ginduri
Au găsit a lor răsplată. . . Giulgiul ăsta, patru seînduri,
Unde ajungeam, măi vere, eu cu tine să fi fost. ..
Tu ce dormi, dormite-ai vecinie fără-ntoarcere, în post,
. Căci dacă spre altă viaţă tu acuma te-ai trezi
Tot în lumea cea de crimă, de mizerii ai trăi. . .
Tu ţineai la cele bune, la străbune obiceiuri
Şi voiai să vezi Moldova iar pe vechile-i temeiuri,
Şi voiai să vezi coroana pe o frunte legiuită
Pe cind eu treceam adîncul din ispită în ispită,

[1] în ms. se pare că e: *ruga-i.*
[2] înlocuit cu un text mai confuz.
[3] Variantă ştearsă: *din profeţită sa.*
[4] « într-una din zilele anului 1777, la miezul nopţii, *Buga,* clopotul cel mare [de la Putna], a-nceput să sune de sine, intîi incet, apoi tot mai tare şi mai tare. Călugării treziţi din somn se uitară in ograda mănăstirii. în fioroasa tăcere, în sunetul clopotului, ce creştea treptat, biserica se lumina de sine Înăuntru de o lumină stranie şi nemaivăzută. Călugării coborîră într-un şir treptele chilielor, unul deschise uşa bisericei... in acea clipă clopotul tăcu şi in biserică era întuneric des. Candelele pe mormîntul lui [Ştefan] vodă se stinseseră de sine, deşi avusese untdelemn îndestul» *(Răpirea Butovinei).*

Şi gindeai că vine vremea veche, de nu azi, dar mine,
Ai ţinut una şi hună dreaptă inimă dc cine
Şi-n zadarnica ta luptă te urma un ochi mereu. . .
Un prieten care ţie-ţi părea duşman . . . sunt cu.
Ai murit prin viclenie şi ucis de un mişel
Tu ce ai putut ucide şapte sute cum e el.

In versurile ce urmează se desface persoana soţiei lui Gruie, Bogdana. Ea împroaşcă de ocări amare pe vodă, că a pus la cale omorîrea bărbatului ei, şi mai ales pe Ioan Vistiernic, care, cu făgăduiala mincinoasă de a scăpa de la moarte .pe Gruie, a ruşinat-o:

în sfirşit, te văd odată, Lăpuşneanu, nu in fală,
Cu privirea ta vicleană, ce îndeamnă şi înşeală,
Dară nu îmi plec genunchii la a tronului tău treaptă,
Tu nu eşti domn pentru mine: fiară cruntă şi nedreaptă.
Ceea ce-o să-ţi spun acuma n-am mai spus-o nimănui,
Gide, ce-mi făcuşi bărbatul, Lăpuşnene, unde-i Grui?
O, veniţi, veniţi aproape, ascultaţi şi voi cu toţi
Ce se-ntimplă în Moldova sub domnia ăstui hoţ.
Aide! căci eu nu cer milă. . . Unde-i mila mea? Nu cer
Nici dreptate — căci dreptatea ce-mi rămine e să pier.
Sunt pierdută, pregătisem focul strămoşeştei vetre,
Vrednică a, fi ucisă jos pe uliţă cu pietre,
Sunt de rînd, ca o femeie ridicată din noroi,
Cine vrea ca să mă aibă — vie care va din voi!
Nimeni dintre voi mi-ndrăznească a zice acum
Că am fost soţia dreaptă a lui Gruie, că-1 sugrum.
Nu l-am înşelat cu altul, nu eu mi-am făcut de cap,
Ce-mi ajută dar acuma c-am făcut-o ca să-1 scap?
Cunoşteam pe fiara asta ce nu ştie ce-i iertare,
M-am plecat la toată lumea, m-am rugat la mic, la mare.
Orice rază se pierduse. . . Ce să fac? Dar ce să facă
O femeie fără sprijin, părăsită şi sătacă. . .
Cind puterea ei, viaţa, braţul ei şi-a ei lumină
Zace-n temniţa de moarte, singur, fără pic de vină?
Şi atunci. .. veni ispita! Nu ţi-a fost de-ajuns să moară,
Nu ai vrut să-i fie neamul de ruşine şi ocară.
A venit ispititorul, om de stat la cele rele,
Ce îmi suflă în ureche mincinoasele montele,
« Vodă-1 osindi [la moarte] — zise tainic omul tău —
Nimeni nu poate să-1 scape de la moarte. .. numai eu.»

Scapă-1, zic! o, mintuieşte-1, tot ce am, multe, puţine,
Ce odoare am ia toate, ia şi haina de pe mine,
Dară scapă-1... « O ! nu — zise el acu —
Eu nu voi alte odoare. . . Singurul odor eşti tu,
Dă-te mie trup şi suflet şi apoi... îl scap de moarte...»
O, cum n-am murit atuncea. . . căci era cu mult mat bint.
Tu, iubirea mea pagină, născătoare dc ruşine,
M-ai impins... ca înaintea lui s-ajung a-mi ascunde faţa,
De ce mi-au cerut ocara, şi nu mi-au cerut viaţa. . .
Mintea chiar mi se pierduse, îmi arată o scrisoare
Scrisă chiar de a ra mină, Lăpuşnene, de scăpare,
Şi pe cind uitam la dinsul datoria de soţie,
Trup fără de vro voinţă şi cuprins de nebunie. . .
Tot el a trimis in taină să-1 ucidă... 1-a ucis.
Cum mă deşteptai atuncea din grozavul, negrul vis . . .
Nu i-a fost de-ajuns o moarte. . . trebuia ruşine-adîncă,
Trebuia ca la mormintu-i să urmeze-o pată încă,
Trebuia ca cu ruşine să mă-mbrac in negru port
Şi să nu-ndrăznesc privirea-mi s-o arunc la acel mort. . .
Trebuia ca şi copiii s-aibă drept a-mi zice-odată:
Mumă! ai trăit cu omul ce-a ucis pe-al nostru tată. . .
Ei, acuma, Lăpuşnene, spune drept, aşa-i că-ţi place
Ce adîncă mişelie izvodişi în pieptu-ţi, drace!
Mai rămine încă una ca de tot să te dezminii,
Spinzură-1 în ochii lumei, lasă să-1 mănînce cinii.

Vodă, viclean, vrea să facă dreptate, şi fiindcă legea pedepseşte cu moarte pe siluitor, afară de împrejurarea că ar fi primit ca soţ de jeluitoare, cunună cu sila pe Bogdana cu Ioan Vistiernicul, pe care, pe dc altă parte, pentru slujba făcută, îl dăruieşte cu nişte moşii:

Tacă-ţi gura . . . tu odată. Ei, muiere, ai sfirşit ?
Crezi pe Vodă Lăpuşneanu mulţumit numai cu-atit?
Nu cunoşti ce [e] in mine. Vino-ncoace, vistiere,
Sunt adevărate oare cite-au spus acea muiere?
Nu răspunde. . . n-am nevoie să răspunzi, căci toate, toate
Sunt din fir a păr aievea, pe deplin adevărate.
Dar ce ai de gînd a face? Căci eu judec după lege,
Ceea ce se zice-ntr-însă fac şi eu, se înţelege. . .
Eu i-am fost duşman lui Gruie... un prieten fără treabă
Şi mă scapă chiar de dinsul, deşi nu mă ptea întreabă.
Dar dorind un bine mie şi făcînd ce se cuvine,

Se încurcă într-a legii ițe. . . ceea ce nu-i bine. . .
Ei, vlădică de Suceava — vezi la carte, ce mai zice,
Să se facă judecată, ca acea ce-avem de-aice...
« Cind un om din starea-ntîia siluieşte pe-o femeie...»
— Moarte, doamne, spune legea, dacă ea n-ar vrea să-1 ieie!
^- Dacă ea n-ar vrea să-1 ieie. . . Trebuie să vrea. Voi eu. .
Dacă nu se-ncape-n lege. . . *dacă* nu-i pe placul meu.
Ia -ți tu cartea subsuoară şi te du de mi-i cunună. . .
— Ura ta, o, Lăpuşnene, de grozavă e nebună.
— Ia mai stați, căci înainte de-a pleca se cade-mi pare
Să-ntrebăm de e vro zestre... Eu ştiu că avere n-are.
Sigur pentru un prieten, dau şi cîte o moşie
Daruri şi la nunta asta cum se cade a fi mie
Şi o fac cu dragă voie. . . Pentru tine, vistiere,
N-o să rămîn eu în urmă. . . şi-o să dărui o avere,
însă. . . să ferească Sfîntul — s-ar putea ca tu să mori
Făr' ca de 1-acea femeie să ai vreun moştenitor[1].
Tu bogat şi ea săracă, cum se-ntîmplă-ades în lume,
Sigur că n-ai vrea femeia care poartă al tău nume
Să trăiască-n sărăcie. . . Uricare, vino-ncoace,
Un înscris cu-atîția martori este bine a se face. . .
Că-ntîmplîndu-se vistierul ca să moară vreodată
Văduvei [ce-o să rămînă][2] va lăsa averea toată,
Judecata e-ncurcată şi pe cit cred că e bine[3],
Asta poate iî-ncheierea, care-n urmă se cuvine[4].
— Dar nu voi să-1 iau, stăpine I
— Cine oare te întreabă?
Mergi, vlădică, de-i cunună şi fă slujbă mai in grabă,
Nu mai voi să port în minte astă pricină urită.

Vist.:

— Dacă n-avem altă cale să ne cunun ăm, iubită 1

Ea:

— Ucigaşe 1

[Vist] :

— Ce vrei? Vodă iți dă tot ce cei[5]. . . pe mine
Cam de voie, de nevoie, dar aşa găsi de bine. . .
Mulțumescu-ți, Doamne sfinte, cu atita că scăpai!

* Variantă: *S-ar putea, ferească Cirul, vistiere, ca să mori I Fir' ca de l-acea femeie tu să ai moştenitori.*
[1] Variantă: *care rămlne.*
3, 4 Alte variante, mai puțin acceptabile decît acestea, şterse.
[5] Altă variantă, mai puțin acceptabilă decît aceasta, ştearsă.

Lăp.:

Iscăleşte, vistiere, cartea ceea!

[Ea]:

Haide-hai,
Mi-ai durat-o, Lăpuşnene, iasă ca ți-o țin eu minte!

[Lăp.]:

— Şi acum la cununie, mergi, vlădică, înainte . . .

Norodul judecă în deosebite chipuri această sinistră comedie:

— Ce mai judecată, vere! Chiar turcească fuse asta. . .
Ai ucis pe-un om în codru. . . mergi acasă, i-ai nevasta. . .
Ce ți-i, măre, c-o domnie fără rost, ce nu-i de soi.
O s-ajungem ca să rîză pîn' şi babele de noi. . .
Ne! ți-a trebuit, muiere, să te plingi. Ai dar ce vrei.
— Ce ştii tu dacă nu este după placul dumneaei?
Ici e țarină şi glod,
Ici e bărbățelul mort.
— Bine zici. . . Broaşte sînt multe, e destul să fie baltă,
Tot ca una sunt cu toate, ia pe una dă în altă.

Şi vistierul şi femeia, aceasta din urmă desigur în chip prefăcut, se arată mulțumiți de judecată, pe cînd cei de față urmează a-i ironiza:

L:

Ei, boieri, aşa-i că bine judecai. . . mergeți cu bine,
Mergeți că v-aşteaptă nunta şi urați-mi-i de bine,
Mergeți, la mulți ani le ziceți, să sporească,
Zile mîndre înainte pe-a lor cale să-nflorească.
— Ce mai vreți — odată nunta!
— Hop şi noi in urmă, vere,
E ciudat ce se-ntimplă-n lumea asta c-o muiere!

Vist.:

Mulțumescu-ți de isnoavă[1] pentru facerea de bine,
Eu de tron m-apropiu iarăşi inchinîndu-mă la tine,
Ce-ai făcut acuma este foarte înțelept,
Zice-se orice s-ar zice, aspru poate, dar eşti drept.

[1] Variantă: *Doamne, mulfurnesc s-acuma.*

— Drept ca gînjul.
— Şi ca tufa. ...
Drept ca cirja de la moşu. . .
Judecată din poveste cum o dă-mpăratu roşu. . .

. . . . . . *[L*P-]:*
Tu, femeie, mulțumită eşti de-a noastră judecată?

[Ba]:

— Doamne, văz c-ai făcut totul ce se poate de-astă dată,
Nu mai poți să-mi dai bărbatul, mi-ai dat cinstea cea furată,
Mi-ai dat, ca să-mi cresc copiii, o avere însemnată...
Şi de judec toate cele, iți e mare bunătatea. . .

Lăpuşneanu vrea să facă însă dreptate şi mortului. Ce gînd strîmb se mai ascunde în cuvintele sale sumbre şi ocolite, nu ştim, dar recunoaştem în meditațiile lui asupra morții acelaşi pesimism sarcastic ce caracterizează pe toți scelerații eminescieni:

— Mulțumiți de rău, de bine sunteți dar. . . *vai!* Dar dreptatea,
Dar acesta ce-n sicriu i e întins rece şi mort,
Acestuia nici o grijă eu în lume să nu-i port?
O, aveți cuvînt cu toții. . . asta-i legea omeniei.
Morții se cuvin cu [morții], viii se cuvin cu viii,. . .
Şi viteazu-acesta mîndru... să nu-1 ştie-acuma nime
Cit amarul lui de suflet au avut o adîncime?
Pentru acesta nu-i dreptate, nu-i în toată lumea nime
Ca mizeria-i neagră să o mişte-n adîncime?
Tineri, alergați la jocuri şi petreceți cum vă place,
Ce vă pasă de mormintul unde el în umbră zace?
Ce vă pasă cum că nunta se-nvîrteşte pe-un mormînt?
Mortul nu are dreptate, acel viu are cuvînt. . .
Veselie, veselie, oameni tineri şi cărunți,
Zilele domniei mele ați văzut astfel de nunți.
Să trăiască Lăpuşneanu, zic eu singur, ziceți voi,
Să domnească înc-o sută, cu dreptate, peste noi,
Dar nuntaşi, o-mpărătească mi-a trimis la nuntă sol
A cărei împărăție n-are margini şi ocol,
Voind să serbez o nuntă cum n-a fost în lume una,

(pare-se, judecind după liniuță, că altcineva dă o replică rimată şi malițioasă:)

— Căci călău-i nunul mare, iară moartea este nuna.

Putem bănui că «nunta» lui Lăpuşneanu nu e decît tăierea celor 47 de boieri. Deznodămîntul dramei s-ar desprinde atunci de la sine. Desigur, Bogdana, batjocorită în chipul acela de vodă, îl va otrăvi.

32. Doamna Chiajna

Dintre figurile domneşti ale acelei epoci, Eminescu, încă din adolescență, reținuse, în vederea unei drame, şi pe *Doamna Chiajna,* de altfel şi ea o Muşatină.[1] însemnarea alăturată din ms., « Scena din biserică», voieşte a spune că poetul urma să pornescă de la nuvela lui Al. Odobescu, de la scena în care Chiajna, în fața sicriului răposatului ei soț, Mircea Ciobanul, înfruntă dîrză pe tinerii boieri răzvrătiți.

33. Răzvan

Sub impresia piesei lui Hasdeu, Eminescu cugetase o clipă, încă de pe cînd era, credem, sufler de teatru (scrierea e din cele mai vechi), un nou *Răzvan,* deoarece punea pe hîrtie, fără titlu[2], cîteva replicî între Răzvan, Arhiereu şi Roxjandra]. Cea din urmă era o țiitoare a domnului şi omorîse pe fiica acestuia, Mira. Totul, bineînțeles, n-avea nici un temei istoric:

«*Răzvan:* Nu sunt eu vodă?

Arh.: De eşti vodă, este o mare deosebire între noi doi, voi în brațele voastre adulteriul încoronat, eu în brațele mele virtutea moartă.

Ră%.: Cutezătorule (vrea să dea în Arh. care ține pe Mira înainte-i).

Arh.: Loveşte.

Ră!țv. (Scapă fierul din mînă).

[1] Ms. 2254, f. 301 v.
[2] Ms. 2255, f. 205 v.

Arh.: Vedeți, boieri, nelegiuirea pe tronul Moldovei, vodă strîngînd în brațe p-o țiitoare, care a omorît pe fiica lui... Da, ai omorît-o, spune că nu, spune că nu dacă cutezi.

Rox.: Nu crede.»[1]

34. Mira (Marcu-vodă)

Dacă pe Eminescu îl zbuciuma gîndul unei drame care să exprime ideea unității naționale și se străduise să aleagă ca exponent pe un Mușatin, pe Ștefăniță, cu cît mai firesc era să alerge la figura lui Mihai Viteazul. însă poetul avea de tratat dragostea angelică și cea infernală, avea o eroină lunatică la care ținea mult, pe Mira, și toate acestea stăteau rău laolaltă cu domnul muntean. De aceea, părăsind intenția unei drame *Mihai cel Mare*[2], Eminescu a mutat cîmpul de acțiune în Moldova, la domnia lui Ieremia Movilă, lăsînd pe Mihai departe, ca un centru ocult de răsfrîngere luminoasă, încurcatele însemnări, toate din cea mai fragedă tinerețe, pot ascunde felurite planuri, mereu schimbate, titlul *Marcu-vodă* fiind cu totul nestatornic, înlocuit aci cu *Mira*[3], aci cu *Anna Movilă*[4], dar substanța rămînînd mereu

[1] O însemnare din aceeași epocă (ms. 2258, f. 222):

«*Răzvan-vodă* nu e o dramă ci epopeea unui caracter [om] ordinar. Antitezele sunt viața.

Cea mai comică noțiune românească e moftul, antiteză neîmpăcată și-n sine atît de ridicolă dintre aparența exterioară și fondul intern. Cele mai antitetice și mai comice caractere e moftangiul. Tartuffe e moftangiu. Comica existență a postulanților din *Millo director* consistă într-aceea că sunt moftangii» etc.

E vorba de *Millo director sau mania posturilor,* comedie cu cîntece într-un act de V. Alecsandri. Millo, crezut director de minister, e năvălit cu cereri de slujbe.

[2] Ms. 2254, f. 301 v. Numele *Iuliu Cesar,* pus deasupra, in apropiere, nu cred să arate intenția unei drame cu acest erou, cît gîndul că uciderea mișelească a lui Mihai trebuia condusă după aceea a lui Cesar (Și avea in vedere probabil tragedia lui Shakespeare). însemnarea, conținînd titluri de piese proiectate, este aceasta: « *Doamna Cbiajna.* Scena din biserică. *Do/a. Horia. Mira. Mihai cel Mare [Iuliu Cesar],* O *comedie, Anna Movilă.»*

[3] Ms. 2254, f. 17. într-un fragment vechi de proiect apare un ețou Pinte: «Fugi, Pinte, căci Moldova arde-n urmele lor »(ms. 2554, f. 298).

[4] Ms. 2254, f. 301 v.

aceeași. Această substanță ne vom sili a o aduna laolaltă, trecînd prin feluritele însemnări.

întîiul factor comun al acestor proiecte e ideea unui instrument diabolic al politicii naționale a lui Mihai Viteazul pusă sub semnul «îngerului Unirii», instrument care e aci un Popă, aci un Hilariu, aci Toma Nour (numele ne e cunoscut din *Geniu pustiu),* și al cărui scop de seamă stă în punerea pe tronul Moldovei, în locul trădătorului Movilă, a unui om de nimic, ușor de mînuit. Acest om urma să fie chiar fiul lui Hilariu, care ar fi trebuit deci să facă sacrificiul lui Avram, și avea rostul să pregătească aducerea pe tron a lui Marcu-vodă, fiul lui Mihai. în cîte un proiect, Marcu-vodă apare de-a dreptul și joacă rolul pe care avea să-1 aibă în altele Miron, fiul lui Hilariu. Iată un specimen din acest punct al ptoiectelor[1]:

«Planul Mirei

Act. 1. Scena

Hilariu. Mihai

Mihai: Hilariu 1 rugăciunile mele sunt murmurul unui preot care le-neacă în răsufletul murind. Tu nu mai trăiești, vorbele tale sînt confesiune, faptele tale e ultima pocăință, fie comunicarea din sîngele lui Cristos, căci libertatea și Cristos [crucea] una sînt. Binecuvîntarea mea, gîndirea mea care totdeauna te va-nconjura fie mirul din urmă. Ilariu 1 știi tu ce ai să faci?. . . Vezi tu Moldova... un domn desfrînat, vînzător de țară. . . iată Moldova... în sufletul acelui nimic, acelui om beat de vin e sufletul Moldovei. . . numele lui e numele Moldovei... O, Satana! n-a făcut niciodată un aliagiu mai monstruos, prostituțiunea rînjindă n-a îmbrățișat niciodată cu mai mult foc pe-o vergină, nimicul n-a sorbit niciodată cu [mai] multă lăcomie ființa unui ceva, cum nimicul acestui vodă a sorbit în pustiurile sale plîngînda soarte a Moldovei. Ei bine, desfă aste două: smulge moartea din mormînt, smulge-un vodă de pe tron; căci mormîntul în care zace acea moarte a fost rîzătorul palat al vieții. Hilariu 1 oare creștinul va urma lumina crucei lui, oare tu mă vei urma pe mine?

[1] Ms. 2254, f. 17.

Hilari»; Jur!

— Pune pe tronul Moldovei un om . . . un om pierdut într-adevăr . . . jertfa lui Avraam . . . Oare lui Muciu Scevola îi părea rău de mîna lui care şi-o ardea în foc? . . . Poate că îngerul Unirei va striga: Avrame, cruță pe fiul tău, poate că surîsul Regelui Destin va-ngălbeni focul în care ți-i arde mîna ta. Adio.»

După alte asemenea sfaturi, Mihai debitează această romanticărie delirantă:

« *Mihai,* singur, în pădure: Am văzut un june poetic, ca viitorul el scria duioasele sunete ale inimii sale, le citea roşindu-se la față; cînd dodată vîntul îi smulse o foaie din mînă, am prins-o din tufiş, s-o citesc: Styxul nu mai ducea umbre, Lethe uitase a îneca durerile, căci oameni se duceau arşi de vii în infern şi lacrimele [erau] prea amare pentru d-a fi uitate. Tot ce era umbră, adică suflet în infern s-aduna să strige lui Joe. Străbunii Romei s-adunară unde se fierb nourii Carpaților, care ieşind prin pămînt încongiură creştetele lor. Ei se consultară asupra Daciei, nouri sorbeau gîndurile lor, ca să-nsuflețească creştetele Carpaților. Suindu-se ca creieri la munți ei răsuflau în fulgere şi exprimau în tunete ideile furate de la străbunul Romei. Toți munții era-nviați, numai dasupra tuturor sta sura lor diademă, împăratul Carpaților mut, rece, mort ca eternitatea. Ce-a decis părinții? Să trimeată sufletul tatălui lor mort să-nvie stînca împărat. Vorbit făcut. Luna scoase din negri nouri galbena-i față şi zugrăvi în creştetul stîncei diademă de aur. Stînca trăia. . . vulturii-ncongiurară crezînd că-i împăratul lumilor Joe cu fulgerile-n vîrful Olimpului. . . era Mihai Viteazul.»

Hilariu este un personaj demonic şi se pare că alte rînduri[1] sînt destăinuiri ale sale către fiul său:

« Trecutul meu, june, o, trecutul meu e înfiorător. . . e un pustiu în care nu găseşti nimica decît schelete uscate de morți. De mic am învățat a blestema pe tatăl meu, precum un copil învață prima rugăciune. Căutam adevărul acolo unde nu-1 găseşti niciodată, şi în loc să dau peste adevărul sec şi ossos, am dat peste o minciună întrupată, care purta în sînul ei un rai de vise, în ochi o mie de-nşelăciuni. . .

[1] F. 17.

am dat peste o femeie. . . m-am aninat de acea femeie, de acea minciună sfîntă, cum sîngele unui şarpe pătează o cruce de aur, cum Mesalina desfrînată pune beată de vinul venin pe fruntea ei coroana unei martire. Şi din rugăciunea înecată în blestem, din sărutările ce dă Satana unui înger. . . ieşi un copil. . . Angerul muri. . . Satana rămase . . . Satana-i etern. . . Sufletul ieşit din crime şi virtute, din moarte şi viață . . . eşti tu . . . »

A doua fază a dramei o alcătuieşte intriga sentimentală prin care diabolicul Popă Hilariu-Toma Nour înțelege să înfăptuiască politica lui Mihai. Aci apar două femei. Una este o dată soția domnului, Anna Movilă, altă dată, după toate arătările, numai țiitoare, Magdalina, ca să se adeverească viața desfrînată a lui Ieremia. Alta este lunatica Mira, fiică a lui Movilă, pe care o iubeşte fie Miron, fiul lui Toma Nour, fie Marcu, fiul lui Mihai. Dar altă dată, fără să se schimbe nimic în substanță, numele sînt altele. Instrumentul lui Mihai e Popa, cele două femei sînt Adina şi Mira, iar tînărul fiu este Ştefan-nebunul.[1] în scurt, bătrînul satanic urmăreşte să pună pe tron pe fiul său, să facă sacrificiul lui Avram, după ce însă încearcă să aducă pe Ieremia pe calea cea bună. Deşi tînărul se îndrăgosteşte de Mira, fata domnului, bătrînul vede în aceasta din urmă o piedică politică şi de aceea se gîndeşte s-o otrăvească, în acest scop el foloseşte pe țiitoarea domnului, care la rîndu-i iubeşte, fără corespundere, pe tînăr. Fie slăbiciune a țiitoarei, fie altă socoteală a bătrînului, nu se mai dă Mirei otravă adevărată, ci un narcotic. Ca în *Romeo si Julieta,* moartea aparentă a fetei stîrneşte o mare durere în tînăr, aşa încît tatăl e nevoit a făgădui c-o va învia. într-un proiect, bunăoară[2], « Popa nu ştie că obiectul nebuniei lui Ştefan e Mira şi că Mira e lunatecă, şi la începutul actului are în adevăr intențiunea s-o otrăvească pe Mira cu desăvîrşire, promițîndu-i Adinei că-i va [da][3] spre *Vorgeschmack* al Amorului pe Ştefan să-i aducă otrava, dar văzînd la urmă că Mira e nebunia fiului său, văzînd că împrejurarea asta îi vine în ajutor ca să-1 poată aduce la curte — el îi dă narcotic să ducă Adinei». E şi o însemnare în care femeia

[1] F. 18, 13 v.
[2] F. 13 v.
[3] Cuvîntul *da* lipseşte din ms.

îndrăgostită, departe de a fi o unealtă, e o piedică. Aci[1] apare Marcu, fiul lui Mihai, iar femeia e Anna Movilă. Pe ea vrea s-o piardă bătrînul, Toma Nour, iar tînărul care iubeşte pe Mira se preface numai că-i primeşte dragostea :

« *Act. I.* Marcu. *Act. 2.* Anna Movilă. *Act. V.* [Angerul. Mireasa lui Dumnezeu], Noaptea de rege. Toma ştie că Anna Movilă e acel monstru afurisit ce-i încurcă tot şi se decide s-o piarză pe ea întîi, pentru ca să-i poată reuşi planurile. Marcu [fiu de domn] singur urmăreşte ideea d-a se preface înamorat de Anna pentru ca să poată stinge sufletul acestei fiară — cu toate că el e înamorat nebun de îngerul gîndirei — d-acea umbră lunatecă. Urmărind lunateca el vede că intră în curtea domnească.»

E de reţinut că atunci cînd tînărul, de pildă, Ştefan-nebunul[2], află de moartea (aparentă) a Mirei, el declamă cunoscutele versuri din *Mortua est:*

La ce? oare totul nu e nebunie,
Au moaftea-ţi, copile, aş-a fost să fie?

ceea ce dezvăluie şi de astă dată originea dramatică a unor versuri.

Momentul acesta al contemplării morţii şi al dorinţei ardente, cu orice preţ, de înviere, a muncit mult pe adolescentul Eminescu. O însemnate din aceeaşi vreme şi foarte probabil din aceeaşi intenţie de dramă pune în chiar actul întîi răzvrătirea împotriva morţii[3]:

1 F. 25.

[2] F. 18.

[3] Ms. 2258, f. 219 v. în ms. 2254, f. 14, sînt versuri de epocă veche ce trebuie puse in legătură cu acest moment: « O, ridicaţi capacul ca s-o văd pala faţă / Cu buze-nvineţite, cu ochii cei de gheaţă / Ce moartea turburată stingînd adîncul lor / Fac să nu mai aibă neci raze neci isvor».

Şi nici versurile săltăreţe pentru o babă, care e moartea, (f. 85 v.) nu sînt străine de acest motiv: «Babă zbircită / Ce cînţi pocită / Lingă pîrîu, / Vrei ca vîntul / Să-şi schimbe [cîntul] gîndul / Din bun in rău, / Să se prefacă / Din cînt ce pleacă / Vuind în van / în aspru a mării / Vînt al pierzării, / în uragan?. . . / Şi bătrînă moarte toarce / Gîndul ei în nefinit, / Zilele din vine-ţi stoarce / Şi cînd capu-ţi se întoarce / Bagi de seamă c-ai trăit.»

Crezi în misticismul sufletelor? Acea umbră e sufletul unei moarte — da! dar acel suflet îl prind vărs într-un chip de femeie, acel ideal ăteric îl topesc într-o formă de om şi acea femeie ţi-o dau ţie s-o priveşti 24 oare — căci după aceea va muri iarăşi victima unei crime. Răzbună-o!

— O răzbun — d-ar trebui ca fiecare picătură din sîngele meu să devină venin — inima venin, sufletul venin, creierii venin — d-ar trebui ca apoi să mîn astfel spre pedeapsă ca blestem otrăvit fiinţa mea din eternitate în eternitate.

învio, învio! — de eşti Satana îţi dau sufletul meu, de eşti Dumnezeu îţi permit să stingi fiinţa mea să nu mai fie. Nu-ţi cer nici sufletul tău — nici fiinţa ta — cer jurămîntul tău şi-o înviez.

Regele a zis sclavului sfărâmă Carpaţii şi-i voi sfărîma — seacă Dunărea şi-o vei seca.

Vezi aripa-i dreaptă pe Roma, aripa-i stîngă pe România. Vulturul român cu razele ochilor muiate-n Mediterana » etc.

Şi femeia-ţiitoare şi tînărul se socotesc instrumente oarbe ale unei voinţe superioare, ale voinţei lui Toma Nour. Astfel, unul din ei, care a ezitat să otrăvească pe Mira şi i-a dat numai un narcotic, deşi din alte însemnări narcotizarea se face chiar cu ştirea bătrînului, mărturiseşte atîrnarea sa[1]:

« Mizerabil instrument ce eşti, odată ai vrut şi tu să ieşi c-o virgulă din machinaţiune: el ţi-a zis Mira să moară — tu ai făcut să pară moartă şi astă dată scurtul tău calcul a adus moartea timpului tău, a răsturnat toate planurile. Nu ştii tu că un om viu e o cifră sunătoare şi un mort o nulă? că amestecînd un om viu într-un plan multiplici o cifră de valoare, şi amestecînd unul mort multiplici cu o nulă? El calculase — el ştia că trebuie neapărat o nulă — de ce-a ieşit din calculul său?»

Otrăvitoarea este chiar Magdalina, şi Miron, care îi aduce narcoticul de la bătrîn, nu ştie, după anume schiţă, că moartea Mirei e numai aparentă. Altfel durerea în faţa cadavrului şi făgăduinţa bătrînului de a o învia nu ar mai avea rost. Totuşi vorbele de mai sus sînt prea virile şi s-ar

[1] Ms. 2254, f. 15.

putea să fie spuse chiar de Miron, devenit în altă intenţie, din atît de desele clătinări ale inspiraţiei, complice al mistificaţiunii. Dar sentimentul de dependenţă al amîndurora este neted exprimat prin vorbele de astă dată în chip sigur ale lui Miron[1]:

« în actul I, scenă. Magdalina ascultă. Tu ştii [că] eu te urăsc . . . tu mă urăşti, o ştiu . . . cu toate astea noi amîndoi sîntem luaţi la un loc aceeaşi fiinţă, noi amîndoi două roţi la aceeaşi maşină, noi amîndoi ne confundăm într-aceeaşi umbră a unui om oarecare — un om mare — pe care nu-1 cunoşti, eu însă da. Crezi tu că exişti? că ai voinţa ta? Nu. Crezi tu că exist eu, că am voinţa mea? Noi sîntem nouri fără soarte alungaţi din orizont în orizont, dar fulgerul dintre noi ştie ce ţintă are. Nu poţi fi cauză, nu poţi fi scop . . . fii maşină.»

Avem acum elementele spre a înţelege rosturile uneia din schiţele cele mai clare[2]:

« Actul I

5 scene. Magdalina. Toma Nour vorbeşte aceea ce e însemnat în coală. Toma Nour are într-adevăr de gînd să omoare pe Mira şi-i propune Magdalinei că-i va trimite otravă ca să i-o dea Mirei prin Miron. în fine ea se învoieşte, aparte însă spune că va scăpa de omor rugind pe domnul ca s-o dea după polon şi că astfel va fi a ei fără crimă şi puterea lui Nour oarecum sfărîmată. Ea iese [Accentuarea că există *un om,* sub a cărui voinţă toţi îmbla].

Toma Nour singur spune aicea planul lui Mihai-vodă de-a pune pe tronul Moldovei o umbră de domn — un instrument al său — şi face totodată apologia agendelor sale [cum stă în coala respectivă]. în fine îi vine ideea de-a pune pe Miron domn şi să facă un sacrificiu a lui Avram. [Toma Nour: ideile după cari îmbla. Vulturul Romei ce-a smuls inima din Roma murindă. Incorporarea stîncei în Mihai. Credinţa d-a fi o umbră a lui Mihai. Naţiunea — stîncă. Generaţii rîu — oamenii valuri.][3]

[1] F. 15.
[2] Ms. 2254, f. 28-29.
[3] Glose marginale.

în acest timp vine şi Miron. Spre a-1 iniţia îi propune ca să-1 ducă la curte, îi deschide sălbaticului raiul amorului, atunci el îi spune că lui nu-i trebuie lumea mare — ideea lui despre lume — nu-i trebuie amor, că el are amor — îi descrie amorul lui pentru umbra unui înger. Toma e curios să ştie dacă asta e nebunie. Un amic a avut şi el dar acela [e] Marcu-vodă. Credinţa lui în destin.

Miron rămîne singur. Atunci apare şi Mira. Scena dintre Tasso şi Leonora în act V, o îmbtăţişează. Ea fuge. Apare Toma, atunci el vorbeşte *(Tasso,* Act. V, Scena uit.). Apoi Toma Nour îi spune că într-adevăr acea umbră există şi că el o s-o cheme din lumea cealaltă ca s-o-ncorporeze pentru el într-o fiinţă de om. El părăseşte lyra ş-o blestemă.

I.iră spartă-n stinca lumei.

[Eu umbra rătăcită prin ruinele pămîntului — munţii gîndirii se spintecă dinaintea mea d-o parte verzi şi înfloriţi munţi de lumină de alta goi slabi arşi şi sufletul meu buhă trece rece şi plîngător în stîncele disperărei trebuie iar trebuie vai — să plîng — să plîng totdeuna. *Toma o* viziune... da e o viziune . . . e reflectul unui înger &c][1]

Actul II

Un bal la vodă. Balul se întîmplă din bucurie că a bătut pe Mihai. Ambitul curţii domneşti.

Miron i-aduce Magdalinei veninul (narcotic) şi totodată ea-1 adimeneşte întrebîndu-1 dacă el a iubit vreodată. Ea-i spune că îl iubeşte — el însă-i răspunde că e din acele caractere melancolice cari nu iubesc pe nimeni, însă cari iubesc cu toate astea pe toată lumea, şi în fine că iubeşte virtutea. Ai iubi femeia care-a comis un omor? Nu, aceea poate arde — poate topi o inimă, dar nu poate să facă s-o iubească — în fine o face ca ea [Ea rămîne încîntată — îl deifică — se exaltează după acest cavaler negru care e o virtute albă][2] să-şi purifice caracterul, să caute a deveni o Ierta. Deificat în inima ei — el dispare cu lirea de mînă, el dispare.

[în timpul actului acestuia Miron este foarte turburat pentru că la act. I Toma-1 anunţase cum că Mira va muri

[1] Glosă marginală.
[2] Glosă marginală

după prima lui îmbrățișare — şi de aceea el în scena întîi e scuzabil dacă vorbeşte cu Magdalina de moarte, virtute, pe cînd ea-i vorbeşte de amor. Ca model scena din *Cabale u. Liebe* între Ferdinand şi maitressa.][1]

Movilă vine, şi ea fiindcă a prins ideea de a nu mai omorî pe Mira — îl consilie ca s-o dea după polon. El iarăşi descopere gîndul lui cel vînzător de țeară, în momentul acela Toma Nour care i-a ascultat şi a ghicit gîndul Magdalinei intră — Scena lui Posa cu Philipp: nour de aur din marea d-amor. Ultima încercare pacifică d-a împiedeca unirea cu Polonia. Prințul iese necedînd.

Scena cu oglinda. Iese cînd vin.

Boierii cari vor a se retrage vorbesc de lunatecia Mirei ca d-un secret, de scopurile domnului, de căderea lui Mihai. Toma lî spune despre un fiu al lui Mihai care-ar petrece în Moldova cu gînd de a se domni, una, şi a doua li spune că îi invită la o comedie peste un ceas, care se va întîmpla în curtea domnească şi ei să vie cînd or auzi clopotele ca să vadă totodată şî pe fiul lui M i h a i... ei se retrag. . . Mira-i urmăreşte cu ochii şi se bucură de tăcerea nopții care creşte din ce în ce, cînd deodată apare Miron. Scenă, înduplecat de rugăciunile ei. în sfîrşit am găsit în lume visul meu. El iese. [La tot focul cu care el îi dederă *(sic)* el, un accent de disperare şî nebunie se strecoară prin şirul vorbelor lui ştiind că [ea] o să moară, că n-o să mai fie pentru el.][2]

Magdalina şi Mira. Siluirea la omor. Toma dă semn de clopot. Clopotul s-aude.

Boierii. Domnul şi Magdalina care-aleargă lîngă el cu torțe. Miron care aleargă de ia pe Mira moartă-n brațele lui. Scena cunoscută.»

în altă variantă a actului II, în care Toma Nour e un popă, faptele sînt cam aceleaşi[3]:

« *Actul II*

Boierii vorbesc de lunatecia Mirei — de scopurile domnului de-a închina țara la poloni — de căderea lui Mihai — şi P. li spune că ar exista un fiu al lui Mihai venit anume

[1] Glosă marginală.
[2] Glosă marginală.
[3] F. 11.

în Moldova pentru a căpăta domnia — că Eremia e sec — se cam conspiră fără scop şi fără țintă, şi iese.

Zamoisky şi Movilă îi explică mai bine unirea lui cu Polonia şi-şi vinde fiica de metresă regelui. P. ascultă.

îl consilie pe domn — scena din *Don Carlos*. Filipp. Posa. El rîde. Mira, apoi Miron. Amor. Popa ascuns arată Magdalinei. Magdalina şi Mira — Omorul ei.

Scena ultimă.»

Iată în sfîrşit şi întîile scene din actul al treilea[1]:

« *Actul III*

Scena din ultim. act. ultim *[sic]* a lui Glavigo — aş fi topit marmură . . . Urăsc pe Satan.

Toma vine şi îl consilia mai întîi să aibă speranță — în urmă cînd rămine neconsolat îi descopere că e tatăl lui şi-i permite a o învia.»

în scurt, acțiunea din aceste acte ar fi următoarea: Deoarece Ieremia Movilă pactizează cu polonîi, al căror cancelar Zamoisky se află în Moldova, Toma Nour unelteşte să-1 doboare, spre a înfăptui gîndul lui Mihai. Şi fiindcă Ieremia voieşte să-şi vîndă pe fiica lui, Mira, drept țiitoare regelui Poloniei, pentru a împiedica alianța, hotărăşte să omoare pe fată. Pe de altă parte caută a introduce la curte pe fiul său Miron, cu gîndul de a-1 face să se îndrăgostească de Magdalina, țiitoarea domnului, care iubeşte pe tînăr. Pe aceasta o îndeamnă Toma, punînd în joc şi gelozia, să otrăvească pe Mira. Magdalina însă, consultînd sentimentele lui Miron şi dîndu-şi seamă că acesta n-ar putea-o iubi ştiind-o ucigaşă, convertită în sfîrşit de înălțimea sufletului lui, căci el e poet, plănuieşte să nu mai ucidă pe Mira şi să îndemne pe domn de a trimite pe fată cît mai curînd la curtea polonă. Toma Nour a tras însă cu urechea şi pentru a înlătura legătura cu polonul şi a nu zădărnici adevărata dragoste a lui Miron, îşi schimbă planul şi trimite Magdalinei, chiar prin tînăr, un narcotic. Cînd Toma dă un semnal de clopot, Magdalina, care e un instrument fără voință, face gestul ucigaş. Miron crede de-a binelea că Mira e moartă, e deznădăjduit, ceea ce mişcă pe Nour şi-1 face să făgăduiască

[1] Ms. 2254, f. 29.

tînărului că va învia pe fată, măfturisindu-i totodată că e tatăl lui.

Versurile pe care Miron avea să le declame după fuga de îmbrățișare a Mirei, Eminescu le scrisese. Le recunoaştem în *Cîntul unei Cassandre*[1], compus în octombrie 1866, la şaisprezece ani:

Liră spartă-n stinca lume,
Strigăt în pustiu de dor,
Plîns amar luat de glumă,
Huiduitul vrăjitor

E ființa-mi tremurîndă
Care fuge-n infinit
Ca un fulger fără țintă,
Ca un cap fără zenit. . .

Care-i scopul vieței mele?
De ce gîndu-mi e proroc?
De ce ştiu ce-i scris cu stele
Cînd in darn lumea invoc?
[întreb sufletu-mpietrit,
Ochiu-i stins, buzele mele
De durere-a-nvinețit.]

Cum avea să se sfîrşească drama? De vreme ce Eminescu şi-a schimbat de atîtea ori planul e greu de hotărît care e adevăratul deznodămînt. însă factorul comun conclusiv se poate deduce din chiar cele trei acte. întocmai ca în *Kabale und IJebe,* din prea multă intrigă se va naşte o tragedie personală. După o continuare a schiței, Mira, exaltată de gelozie, voieşte să ucidă pe Miron, nu îndrăzneşte, şi fiindcă acum tînărul o respinge, se omoară. Această întîmplare pricinuieşte nebunia lui Miron[2]:

n Final act. III

Magdalina vine şi-o consilie să omoare pe Miron, o obligă; o face să jure — îi descopere actul [Magdalinei]

[1] *Postumi*, p. 7; ms. 2259, f. 24.
[2] Ms. 2254, f. 201.

ei, că ea 1-a introdus — îi recheamă toată gelozia — convinge.

— Da ! îl voi omorî... îl voi omorî.

Actul IV

Palatul. Decepțiunea — fuge turburat. Spionul — care, legă cu *[sic].*

Actul V

Ea gata să-1 omoare — recade înamorată în brațele sale. El o respinge. Ea se omoară. Finele prin nebunia lui.»

Oricum, deznodămîntul avea să fie funest şi pentru aceea că toate sforțările lui Toma Nour, prin moartea lui Mihai Viteazul, deveneau sterpe. într-un alt proiect de act V[1], Nour făcea în scena penultimă reflecțiuni asupra zădărniciei politicii lui:

« Toma face reflecțiunea lui cum într-adevăr atîta amar de oameni au ținut de soarta unui singur om — unui Mihai. Rîurile au secat. Valurile s-au dus — Eu val pribeag mai rămîn încă? Nu !. . . »

Prin urmare şi el avea să se omoare. Eminescu îşi propunea să dezvolte aci un vis în trei părți, în care punea mare temei scenic («Aceste trei părți trebuie dezvoltate cu măiestrie casă facă efect») şi de vaporozitatearomantică a căruia ne facem o idee citind numai cîteva declamații:

« Partea I a visului. Vezi acest om care abia născut să fie unul, ei bine, el e doi. . . două ființe de tot deosebite . . . vijelie şi pace . . . Tron şi mormînt. . . Noapte şi lumină . . . Demon şi angel. Una merge pe mărirea unui cezar. . . cealaltă se-ngroapă-n praful unor cărți vechi şi meditează asupra ruinelor lumei...»

Pentru ca drama să merite numele de *Marcu-vodă,* ar fi trebuit să apară acest personaj. în conceptele în care episodul Mira-Miron predomină, loc pentru acest erou nu prea este, de aceea Eminescu adoptă aici titlul *Mira.*

[1] *Marcu-vodă,* ms. 2254, f. 15 v.

Cind însă schița se intitulează *Marcu-vodă*, toate stările şi faptele lui Miron trec asupra lui Marcu.

Din însemnări foarte vechi, unele cu creionul, se vede că Marcu era înscăunat în Iaşi chiar de Mihai Viteazul. Ieremia Movilă se întoarce apoi cu ajutorul lui Zamoyski, iar tînărul domn era ucis:

« . . . Un crai uscat pe schelet de oase ce fuge prin lume încins în diademă de aur.

Peste podul Sucevei trecea Ieremia Movilă cu Zamoiski, mînînd înainte sclavia țării care rîdea nebună prin gurile unui popor (care nu ştia cum se schimbă jug cu jug) ce purta pe umerii de piatră trei juguri de fier — jugul turcilor, a tătarilor şi a polonilor.»[1]

«Ce vrei? sunt visător. Aveam un frate. Amîndoi eram visători. . . amîndoi visam, el mărirea unui cezar, se rătăcea pe insulele necunoscute decît de imaginațiune — făcea împărății între sălbatecii Americei — a căror împărat era el — împărțea aur la locuitorii pămîntului şi avea viață vecinică ca împărații din basme. într-o zi frate-meu dispăru . . . Eu îl căutam nebun şi visător căci îmi lipsea o parte din sufletul meu — dodat aud un vuiet prin popor, rădic ochii şi văd în cocie de aur cu 12 cai pe un domn cu barba lungă şi neagră ca un codru şî sub muntele frunții cu doi ochi de vultur — era Mihai cel Mare ce gonise pe Ieremia şi intrase-n Iaşi, alături cu el Marcu-vodă. . . era fratele meu.

Fugisem amețit pe stradele ce vuiau de gurile poporului — din partea opusă se auzea trîmbițele oştirei lui Zamoiski şi Ieremia — noaptea era galbenă ca lumina de lună şi eu îmi duceam prin ea tremurul inimii mele — m-apropiai de palat — porțile deschise morții — ferestrele deschise îmi părea că aşteaptă să iesă prin ele sufletul unui omorît — treptele de marmură albă părea că se-nnegrise p-alocurea de blestemul pasului d-omorîtor — intrai în palat, nimeni — intrai în odaia domnului şi-mi închisei ochii de spaimă. Pe [lungul] marginea cel alb al patului sta galben ca lumina de lună ce-i cădea în față — cu capul şi pieptul atîrnat în jos afară din pat, cu părul lung şî zburlit, cu pumnalul înmuiat în inimă — gura deschisă... pe piept şi pe gît şiroia din inimă sîngele-n gură — galben

[1] Ms. 2258, f. 221.

ca ceara, cu ochii vineți, cu mînile-ncleştate, cu ochii holbați şi acesta [acel mort. . . acel mort era] era Marcu-vodă. »[1]

35. Dabija-vodă

Dintre domnii țării, Eminescu n-a mai pomenit în scrierile sale decît de Istratie Dabija, de astă dată pentru patriarhalitatea şi pămîntenia lui, singura însuşire prin care se mai putea asemăna cu Muşatinii.[2] Pe zidurile cetății Sucevei se înfățişează poetului umbra bătrînului Dabija, care, ca un adevărat băutor de vin, se plînge de sete, deoarece în rai, unde l-au dus mila şi dreptatea de care, pomeneşte Neculce, nu se află vin. Drept vorbind, Dabija şi-a avut scaunul în Iaşi, încît stafia lui la Suceava e o lîcență poetică:

Suisem noaptea la Suceava,
Pe ziduri vechi cetatea unde-i.
Cum trece-n lume toată slava
Trecuşi: Sic transit gloria mundi.
Şi pintre ziduri înnegrite
Suspină şoaptele incete,
încord simțirile uimite
Ş-aud un glas zicind: — Mi-e sete.

Dabija se înfățişează ca un bun vodă chefliu:

Cind eram vodă la Moldova
Hălăduiam pe la Cotnari.
Vierii toți îmi ştiau slova
Ş-aveam şi grivne-n buzunar.
Pe vinul greu ca untdelemnul
Am dat mulți galbeni venetici.
Aici lipseşte tot îndemnul,
în lume mult, nimic aici. . .

[1] Ms. 2255, f. 183 şi v. în ms. (cu creion), titlul *Descriere.* Am inversat cele două paragrafe spre a păstra cronologia narațiunii.

[2] Ms. 2261, f. 95-98; *Opere compl.* V. şi ms. 2256, f. 26-29; ultima strofă in ms. 2260, f. 188.

Se certe ungurii şi leşii. . .
Ce-mi pasă mie? La Cotnari
Eu chefuiam cu cimpoieşii,
CU măscărici şi lăutari;
Şi sub umbrarele de cetini
Norodu-ntreg juca şi bea,
Iar eu ziceam: să bem, prietini,
Să bem pîn' nu vom mai putea.

Acest soi de Tischlied de structură goetheană pare scris în epoca ieşeană, pe cînd Eminescu şi Creangă sorbeau vinul din ulcele de lut, după învățătura lui Dabija-voievod.

36. Cenuşotcă

Eminescu a mai voit o singură dată să înfățişeze strălucirea domniilor moldovene, amestecînd de astă dată istoria cu povestea şi născocind un Dan-voievod, fecior din neamul Muşatin. Titlul *Cenuşotcă*[1] *atâta* că poetul voia să desfăşoare povestea Cenuşăresei (Cendrillon, Cenerentola^«Jn alai voievodal:

«C e n u ş o t c ă

Persoanele

Socol Pîrvul [Udrişte].
[Lupu Cocuz] Săban Gliga.
[Toader] Lupişteanu, fost vornic de poartă şi stăpîn pe cetățuia Moara Guzganilor.
Bogdana, Crăciuna, Tudora.
Alesandra]
Oxana > fetele lui.
Zamfira J
[Irina] [Anca] Anghelina, numită Cenuşotcă, fata lui Ştefan Murgul, fost pîrcălab al Cetății-Albe, orfană în casa lui Toader Lupiştean.
Dan[Gelu]-voievod, fecior domnesc din neamul Muşatin.

[1] Ms. 2254, f. 202.

[Ştefan din Vînturi, cititor de zodii.]
Isac din Bisericani, cititor de zodii.
Pepelea, măscărici a lui vodă.
Vladislav Bzmiejnie, negustor leah.
Hagi Manuk Balamuk, negustor armean.
Leizer [Nespopolokontzer, Nespolokowtzer], Avram Nespălat, negustor jidov.»

37. Doja, Horia, Iancu

Materia acestor compuneri cu idee națională este scoasă, precum se vede, îndeosebi din istoria Moldovei.[1] Dar în trecerea lui prin Ardeal, poetul a întrevăzut un poem al românismului cu eroi transilvani, sub titluri în stil Heliade ori Mureşan, ca *Horiadele, Răsunet, Iancu*[2], unde avea să cînte facerea României din inima murindă a Romei smulsă de vulturul Gloriei şi căzută în pămîntul Bourului. Această geneză transcrisă de noi mai sus e aceeaşi pe care Toma Nour o desfăşură în *Marcu-vodă.* Acolo națiunea-stîncă era încorporată în Mihai, aci va fi desigur în Horia. însă din arătarea numelor se constată că Eminescu îmbrățişa pe toți eroii mişcărilor iobăgeşti de la 1514 pînă la 1848, de vreme ce pomenea şi de Iancu. Iar în altă parte s-ar părea că s-ar fi gîndit şi la nişte drame cu subiect ardelenesc, *Doja, Horia,* tratînd deci mişcarea curuților şi aceea a moților.[3] Toate acestea împreună cu tot ceea ce cuprinde ca personaj pe Nour au fost însă plănuite înainte de *Geniu pustiu,* în care sînt aduse şi revoluția de la 1848 şi numele, anulator pentru tot ce se proiectase înainte, al lui Toma Nour. încă de pe atunci ideea națională se împerechea, cum am văzut, cu atitudini decepționiste de rău al veacului, ce diforma cu totul planul inițial. Nebunia, lunatecia înfățişează la poet, în această epocă, cea mai înaltă expresie a durerii universale. Ştefăniță, Miron au mai

1 «Cît a fost sufleur în trupa lui Iorgu Caragiale, a scris enorm. Piesa *fuior Vladimirescu* i-a atras chiar ura de moarte a lui Macedonski» (Em. C. Grigoraş, *Hm. sociolog-matematic,* în *Aâev.,* 15 noiembrie 1928). Izvorul acestei informații nu ne este cunoscut.

[2] Ms. 2262, f. 4.

[3] Ms. 2254, f. 301 v.

mult sau mai puțin mintea rătăcită. Dacă, prin urmare, Eminescu şi-a ales ca erou pe Iancu, a făcut aceasta gîndindu-se şi la înstrăinarea mintală a acestuia, prilej potrivit de a crea un erou romantic, cu vorbe alegorice. însemnările aceste: «Răzbunarea română. Ariei, Faust. Un Don Juan român», alături de schița *Horiadelor,* chiar dacă n-ar avea vreo legătură cu textul propriu-zis, au cu el un raport de concepție generală. Patrioții lui Eminescu sînt toți faustieni şi byronieni, munciți de gînduri mari şi de îndoieli. Cînd eroul nu poate fi nebun, Eminescu îl alege poet, ca să mediteze astfel prin el asupra destinelor omeneşti. De aceea a fost ales Mureşan, într-un poem ce ar fi trebuit să fie patriotic şi a devenit, de prea multe întrebări, metafizic.

O parte din versurile *Horiadelor* au fost scrise şi sînt acele cunoscute sub titlul *Huria*[1]*:*

Să priveasc-Ardealul lunei i-e ruşine
C-a robit copiii-i pe sub mini streine.
Ci-ntr-un nor de abur, intr-un văl de ceață,
îşi ascunde tristă galbena ei față.

Horia pe-un munte falnic stă călare:
O coroană sură munților sc pare.
Iar Carpații țepeni, îngropați în nori,
îşi vuiau pin tunet gîndurile lor. . .

Şi un stol de vulturi muntele-ncongior
Cugetînd că-i Joe, Dumnezeul lor.
Cînd [încins cu falǎ] în miezul nopții, cununat cu nimb,
Fulgerul [Fulgerele] aruncă sus de pe Olimp.

Se recunoaşte şi aici obiceiul de a ridica la mit un erou istoric, de a personifica elementele naturii, lună, tunet, munți, de a amesteca pe zei în faptele oamenilor şi de a da un înțeles metafizic şi alegoric istoriei naționale. Alegorismul excesiv ni-1 ilustrează o însemnare de prin preajma proiectului *Mira* (cu Ştefan-Nebunul) din aceeaşi epocă, unde ni se dau asemenea ecuații[2]:

« Seraph: putere.
Cîntec: lege.
Colorile: legile.
Stele: lumi.
Soarele: Tot.
Inima: complexul lor.»

[1] *Postume;* ms. 2259, f. 34.
[2] M«. 2254, f. 18.

Mai încolo[1], o copilă îşi dezvoltă «phylosophia» ei, vag platonizantă, evident în duhul acestor categorii, pentru că, punînd înțelesul vieții în iubire, intră în chiar temeiul creației:

Phylosophia copilei

Glasul plăcerei dulce iubit
Cheamă gindirea pe a mea frunte,
Ce zboară tainic ca şi o luntre
în oceanu-i nemărginit.

Stelele toate angeli ii par,
Angeli cu aripi strălucitoare,
A căror inimi tremurătoare
Candele d-aur nouă ni-apar.

Falnică-i pare legea Creării,
Lumi cc ca faruri in lume-not,
Candeli aprinse lui Zebaot,
Ce ard topitei şi renvierei.

Dar mai puternic, mai nalt, mai dulce
îi pare legea de a iubi,
Fără ea nu e de a trăi,
Fără ea omul ca stins se duce. . . etc.

Oricare ar fi fost, prin urmare, liniile epice ale poemului, bănuim că ar fi trebuit neapărat să aflăm în el « phylosophii», genealogii mitice, amoruri angelice şi alegorice.

38. Poveste (Poesis, Carmen-Sylva)

Eminescu a încercat o singură dată'să cînte românismul în afară de şirul domniilor pămîntene.[2] Era acum

[1] F. 18 v.
[2] Acțiunea unor nuvele de care vom vorbi mai la vale se petrece în timpul lui Mihai Sturza, dar acolo observația e cu totul socială.

sub frămîntarea ideilor politice monarhice, şi regele Carol îi apărea ca un simbol de statornicie. Şi Alecsandri glorificase de altfel familia domnitoare şi îndeosebi pe Carmen-Sylva. Gîndită nu înainte de epoca studenţească, această compunere intitulată *Poveste*[1] anticipează în unele imagini *Diamantul Nordului* şi *Scrisoarea III* şi e scrisă probabil în epoca berlineză, prin preajma *Panoramei*, cînd numele alegoric *Poesis* mai era proaspăt în mintea poetului, în ea Eminescu îşi propunea (după metoda alecsandriană) să simbolizeze în regina-poetă Elisabeta (Poesis) apropierea Nordului germanic de Răsăritul latin, a Rinului de Dunăre, de vreme ce Carmen-Sylva venea[2]

De-acolo unde-n cîmpuri bătr inul. tată Rhin
îşi mînă printre stînce eternul său suspin.
Acolo unde-şi mişcă şi Dunărea măreaţă
Cîmpia ei întinsă şi umedă [şi] creaţă.

în locul lui Odin, pe care totdeauna Eminescu îl va aşeza cu toată Walhalla în fundul mării, era născocit un rege străbun Nord, care-şi petrece lungile nopţi în strălucitul adînc de mare:

Cind peste Nord pluteşte superb astrul polar
Şi-aruncă raze albe în marea de amar,
Atunci marea ce cîntă pin stîncele zdrobite
Şi vîntul care geme pin iernele cernite
Tac toate... şi descîntul al miezenopţii rece
Senin pin iarnă zboară, sublim pin aer trece
Şi luciul mărei turburi s-aplană, se-nsenină
Şi-n fundul ei sălbatec e cîntec şi lumină,
Ard stele-n facle de-aur — palate de saphir
Lucinde se răsfaţă şi-n fundu-i se resfir.

Deodată fata regelui, • care e astrul polar, se mistuie fără urmă de pe cer. Ea fusese prefăcută în înger, femeie şi regină şi trimisă la domnul unei ţări, care e desigur Carol I, îngerul-astru-Poesis nefiind decît Carmen-Sylva. Acum Eminescu, sub impresia serbării de la Putna, punea pe Ştefan cel Mare să deplîngă decăderea urmaşilor şi să prevadă o reînviere a ţării prin unire sub o dinastie ger-

[1] Ms. 2262, f. 53-55.
[2] F. 55.

manlca. Expresia «România Mare» apare pentru întîia oară:

îcmormîntat de secoli în neagra vecinicie
S-a stins din mintea lumei cea rece şi pustie,
Simţeam că nu trăiesc înfăşurat de slava-mi
Decît numai in basmu, şi-n cîntec bătrînesc,
în mintea cea uitită *[tic]* a unor strănepoţi
Ce spurii şi nemernici, slăbiţi şi idioţi
Făcea pe ciocoimea căzutului Fanar
Cu mintea cea[1] vicleană, cu sufletul avar.
M-am fost uitat din lume ca-nvechită veste
Despre o vreme [care] de mult, de mult nu este,
Ci amintirea-mi numai venea din cind în cînd
Ca sunetul de clopot pribeag şi aiurind
Ce-n noaptea-ntunecată lin şi melodic vine,
De unde bate însă nu pop: pricepe bine,
Trăiam la gura vetrei, in focul cel de jar
Unde-un bătrîn ca iarna cu grai încet şi rar
Mă spunea la nepoţii ce stau cu ochii ţintă
Şi ascultau la vorba-i ca la o rugă sîntă,
Trăiam cu lăutarul cel orb şi plin de zile
Ce scirţîind din scripcă dulci sunete de jale
Cîntă la lumea care n-o vede, n-o pricepe,[2]
Icoanele ce-n sunetu-i ca-n paraclis trăiesc,
Trăiam in doina tristă voinicului de munte,
în visul ţărei drage, în stîncele-i cărunte,
în riurile-i cari spumînde din munţi gem,
într-a colibei triste întunecos blăstem,
Pe cind fanariotul pe tronu-i de mărire
Rînjea cu rîsul morţii şi-n oarba lui cumplire.
Ateu din nedreptate şi de aur orbit,
Domnea ca ciuma stearpă in tristul Răsărit. . .
în lumea spăimintată venit-a îns-o zi
Cînd Dumnezeul urei in iadu-i asurzi,
Cînd popolul puternic de jugu-i desfăcut
Şi-aduse-atunci aminte ce fuse în trecut,
A dezgropat din piatră bătrînul meu schelet
Şi în cîntarea dulce a unui blînd poet
Popolul ochii-n lacrimi jură în ceasul sînt

[1] Var.: *inima.*
[2] Var.: *Care scoţînd căciula o-ntinde după milă j Si-apoi sestfnd p-o piatră ce stă-n mijloc de cale J Spune la lumea ce nu vede in ctntec bătrînesc.*

Că o Românie *una* există pe pămint,
Şi au făcut Credinţa, Voinţa lor cea tare
Din două ţări mici slabe o Românie Mare. . .
Sufletul meu de flăcări, de veacuri dezmierdat
Zburam un basmu palid pin cerul înstelat,
Pierdut intr-a mea noapte, pin ocean de stele
Purtam sufletu-mi palid şi visurile mele,
Dar am văzut deodată din cer o stea fugind
Ce lumina c-al nopţii alb soare de argint,
Era o stea regală, un inger drag plăplnd
Cu sufletul în ceriuri, cu corpul pe pămînt,
Şi-am cunoscut atuncea că steua cea de fală
E steua Romåniei iubită şi regală. . . etc.

«Blîndul poet» de cate pomeneşte Eminescu este desigur V. Alecsandri, iar « cîntarea dulce»: *Imn lui Ştefan cel Mare, cîntat la serbarea Junimei academice, dată In memoria acestui domn la mănăstirea Putna in 15/27 august 1871*[1]. Dezgroparea osemintelor domnului la care se face aluzie a avut loc însă mai înainte, în decembrie 1855. Faptul că Eminescu vorbeşte de « stea regală» nu credem că poate întemeia vreo presupunere că versurile au fost scrise în 1881. Stilul e cu totul vechi («popolul») şi în maniera Alecsandri. E din partea lui Eminescu o simplă exagerare, de altfel confirmată. După profeţie, «Ştefan bătrîn iese lîngă o piatră risipită de mormînt, barba albă, pletele albe cu desăvîrşire, asemenea unui leu murind». Poemul, în care trebuia să vorbească şt Poesis, a fost însă părăsit

39. Emmi

Cele mai multe din intenţiile sale naţionaliste Eminescu a încercat să le înfăptuiască în teatru. Genul era şi mai potrivit materiei şi de altfel trebuia să-i placă, ca unuia ce trăise printre culise. De aceea, tot plănuind drame istorice, Eminescu găsea în mintea lui idei pentru diferite lucrări dramatice ce ieşeau din acest cadru. Iată pentru ce e nimerit să cercetăm tot aici celelalte proiecte de dramă cu alte cuprinsuri.

* *Com. Ii/.,* V, 1871, p. 185.

Atît de mult mişcase pe Eminescu poezia lui Alecsandri *Emmi* (1860), încît punea pe Toma Nour din *Geniu pustiu* să scrie prietenului său:

«Mi-ai trimis poeziile lui Alecsandri. îţi mulţumesc. Citesc pe *Emmi,* singurul lucru în lume care-mi poate stoarce lacrimi. într-adevăr, voi ăştia cari trăiţi în lume numai pentru ca să trăiţi, aveţi o idee ciudată de moarte . . . voi vă imaginaţi scheletul unui mort şi — ziceţi moarte. Pentru mine, e un înger drag, cu o cunună de spini, cu faţa palidă şi cu aripi negre. Un înger. . . îngerul visurilor mele . . . »

în *Emmi* este vorba tocmai de o fată « blîndă, radioasă », pe care providenţa a rechemat-o în ceruri şi a cărei moarte poetul o deplînge în versuri asemănătoare puţin în idee cu cele din *Mortua est:*

De ce să cadă crinul in zarea dimineţii?
De ce să moară Emmi in floarea tinereţii?
Lipsea Dumnezeu oare de îngeri lucitori?
Lipsea cerul de raze, de stele şi de flori?. . .
O, fiică a Moldovei! trecut-ai ca un vis,
Şi răul nemuririi în sinu-i te-a închis.

Eminescu a crezut că e nimerit să scrie o «dramă originală într-un act», pe care, cum nu-i era obiceiul, aproape a terminat-o: *Amor pierdut — viaţă pierdută. Emmi*[1]. Epoca de facere, judecind şi după stil, trebuie pusă aşadar între *Geniu pustiu* şi data mergerii la Viena. în Vasile Alexandrescu, poet de 35 ani, e uşor de recunoscut Vasile Alecsandri. Şi vîrsta pînă la un punct este potrivită, fiindcă în 1852, cînd se petrece acţiunea, poetul *Steluţei* ar fi avut peste 30 de ani. Emmi, care e tuberculoasă, se află la Wiesbaden, în hotelul băilor, îngrijită de doctorul Alecu şi de bătrîna slugă Niţă, iubită de Alecu Criste, tînăr de 22 ani. Doctorul nu mai dă nici o nădejde. O bucurie mare îi poate prelungi viaţa, o durere i-o poate reteza. întîi vine bucuria. Poetul Vasile Alexandrescu trece pe la Wiesbaden. Emmi, care pe la 7—8 ani «şedea toată ziua pe picioarele» lui şi-1 silea să născocească basme şi să-i îmbrace păpuşile, mînîndu-1 afară de aceasta prin casă cu hăţuri

[1] Ms. 2254, f. 30 urm.; *Op. comp/.*

de ață, cuprinsă de dragoste retrospectivă, trage nădejde că Vasile o va lua de soție. Pentru Alecu, care o iubeşte ardent, ea are sentimente de soră. Vasile, care fusese pe vremuri îndrăgostit de mama fetei şi care de altfel acum e căsătorit, abia îşi aminteşte de ea, şi în convorbirea ce o au o îndeamnă blînd să arate mai multă atenție pentru tînărul Alecu. Fata nu înțelege. Ea vrea să fie socotită femeie, nu un simplu înger, cum o alintase poetul:

«. . . Voi să fiu o femeie. . . căci voi să iubesc. . . şi să iubesc cu toată puterea sufletului meu 1 Adeseori, foarte adeseori, unchiule. . . am gîndit: n-ar fi mai bine să fiu un înger? însă îngerii. . . pot ei iubi?. . . »

Vasile îi răspunde cu imagini pe care le vom afla mai tîrziu în poezia *înger de pază* (publicată 15 iunie 1871):

« Da, copila mea. . . Poate. . . Nu sînt ei îngeri de pază?. . . Nu au ei pe protejații lor?. . . Nu mişcă ei aripile lor de argint asupra capetelor muritoare?... Şi tu . . . nu eşti tu înger. . . poate îngerul meu de pază...»

îngenuncherea poetului în fața fetei este desigur de un mare romantism, mai ales la un om demn ca Alexandrescu, care îşi dă socoteală de stima pe care i-o poartă «națiunea». Caracteristic eminesciană e teoria lui asupra amorului «înfricoşat»:

«Mie nu-mi plac blondele, Emmi. . . Prea-s dulci, prea-s languroase. .. prea-s lirice. . . Mie-mi place tragedia . . . Ochii cei mari fulgerători. . . Părul negru şi despletit. . . amorul înfricoşat ca de tigresă. . . Ş-apoi blondele-s proaste.»

Fiindcă Alecu acceptă însă amorul angelic pentru îngeri blonzi, el va fi gata să se sacrifice, ca şi Majo din *Mira* pentru Ştefăniță. îndemnat de Emmi, se va duce la Vasile să-1 roage să nu plece în Italia. Poetul însă părăsise localitatea şi bolnava, la ştirea că era însurat, moare.

40. Demon şi Înger

Dacă Eminescu ar fi scris o tragedie *Demon si înger*[1], plănuită poate la Berlin, aceasta n-ar fi fost decît dezvoltarea temei sociale din *înger si demon* (publicată 1 aprilie 1873), ce-1 preocupa în acea vreme. Ar fi fost vorba de o fiică de rege, Ea, îndrăgostită de El, un revoluționar libertar « cu idei reci, îndrăznețe», înfăşurat «în stindardul roş». Revoluționarul avea să moară cu viziunea amară a inutilității sforțărilor lui, împăcat numai cu mîngîierile ei îngereşti.

[1] Ms. 2290, f. 50.

41. Văduva din Ephes

întt-un manuscris găsim schițate cu creionul liniile generale ale unei comedii desigur, nu se ştie în cîte acte, precum urmează[1]:

«Văduva din Ephes

Persoane

Proconsulul.
Anaxiomenes.]
Meander. > trei conjurați.
Protagoras. J
Suphis, un tînăr de partida lor.
Telamon, bătrînul.
Telamon, tînărul mort.
Cinera, [nevasta] văduva acestuia.
Mysis, sclavă.
Arcion, ostaş roman.
Scena în Ephes.

Act. I

Sc. I

Piață publică

Proc, Anax., Meand., Protag., [Gladiatori] Lictori. Popor ephesiac. Judecători. Suphis. Proc. condamnă pe cei

[1] M». 2268, f. 17-18.

trei conjurați la spînzurătoare. Poruncă de a-i ține trei zile întregi sub gardă şi spînzurătoare, spre a statua exemplu. Ordin de a păzi ca rudele să nu-i răpească. Suphis are intenția de a-1 lua pe Meander, pe care o manifestă acum. Ei sînt duşi — lumea iese din scenă.

Sc 11

Sufis singur.

Sc. IU

Convoiul funebru al lui Telamon. Sufis dezvoltă antiteza din asemănarea mortului cu Meander. Iese. Cinera; sclava ei. Intră în mormînt.

Scena IV

Mormîntul lui Telamon

Desperarea Cinerei în ziua întîia. Ea rămîne-ncleştată asupra sicriului şi pe jumătate moartă. Mysis s-ocupă cu lampa.

Aci. II

Scenele cunoscute I şi II

Sc. III

[Suphis intră.]

Cînd Arcion iese s-aducă merinde, Suphis intră în mormînt spre a-şi pregăti fapta, el rămîne după o colonă, ascultă pe soldatul revenit povestind şi iese cu semne de bucurie.

Urma cunoscută.»

Ideea de a trata această temă nu e de loc curioasă pentru cel care a compus *Dalila*. Eminescu a cugetat să facă o astfel de piesă într-o criză de misoginism şi de supărare împotriva Veronicăi Miele. Dacă scrierea n-ar părea dintr-o epocă anterioară lui 1879, ne-ar veni să credem că e din timpul văduviei Veronichii şi că e o aluzie răutăcioasă la nestatornicia ei.

42. Verena

Pentru Veronica în chip sigur este scurtul dialog între un bărbat şi o Verenă[1] care se hîrjonesc şi-şi spun vorbe muşcătoare ca pregustate a unei apropiate căsătorii. Şi aici apare dragostea sălbatică cu « muşcături» şi « sete »[2]:

O, lasă-ți fața dulce şi albă pe-al meu umăr,
Eu vreau să-ți sorb din gură cuvinte fără număr,
Şi fie vorbe bune şi fie vorbe rele
Totuna mi-i, totuna m-am indrăgit în ele.
Tu leneş — visătoareo cu măiestrii * cochete
Reped zimbiri şi lacrimi privirile-ți şirete,
Acuma-s îndărătnici, acuma mă-nfruntează,
Acuma mă îmbată c-o clară, dreaptă rază,
Căci miere veninoasă e-n caldul tău răsuflet.
Fii rea, fii bună, oricum... eu te iubesc din suflet.. .
— Te las pentru o clipă. . .
— Tu! Nu vrei să te duci...
Ei du-te, fugi de-aicea. . . nici vreau să te mai văd,
Urît ca un cărbune, posomorit, certăreț,
Cum e mai rău... O, Doamne! ce am găsit în el?
Te-ai dus.. .
— Verenă...1
(apari) Doamne! Ce dulce mai vorbeşte.
Să văd ce-a spus acuma?
Verenă I
(apari) Doamne! Ce dulce mai vorbeşte.
Să văd ce-a spune acuma?
Verenă, pe o clipă...
— Eu nu joc altfel. . . Du-te, dar vezi să nu mai vii,
N-ai ce căta la mine... Ce cauți tu la mine?
— Doamne, fă-mi ochii-n patru ca s-o privesc mai bine I
Ce-i face tu atuncea cind eu ți-oi fi bărbat?
— Taci, nu-ntreba!
— O, spune-mi!
— Nu vreu!
— Dar eu te rog...

[1] în postuma *Cind te-am văzut, Verenă* (*Post.*, p. 165). II. Chendi a citit greşit: *Venera.*

[2] Ms. 2254, f. 193-197.

— Să-ți spun?... Nu spun. ..
— Oare ai să mă prinzi in brațe?
Prepun* că da.
— Nu!
— Şi-ai să mă săruți?
- Nu.
— Lăsa-vei să-mi culc fruntea pe umăr?
— Nu! ah — nu!
— Ei, ce-ai să faci dar?
— Ah, ce-am să fac? Am să te omor.
Am să te-aşez aicea pe brațul meu cel sting,
Cu dreapta frunții părul am să ți-1 netezesc,
Şi cată să-nchizi ochii, să-ți suflu peste față
Pin ce-i dormi, copile?
— Dar eu n-am să adorm,
Am să te string in brațe şi să te muşc de mină,
Să te sărut cu sete, să te ridic în pat. . .
— Taci! o 1 eşti un obraznic.
— Şi-o să mă iubeşti?
— Mm!
— Dar să-ncepem de-acuma. .. etc.

43. Junețea lui Mirabeau

Eminescu s-a gîndit să dramatizeze aventurile juvenile ale lui Mirabeau, şi ce proporție de adevăr şi ficțiune a pus în planul lui vom vedea mai tîrziu[1]:

«Teatru. Junețea lui Mirabeau
Dramă în 4 acte.

Tînărul Gabriel Mirabeau e în închisoare, pentru că o damă, uzurpînd alături cu tatăl său locul mumei, împodobită cu diamantele pe care aceea le purtase, îl prigoneşte de cinci ani. Tatăl său, robit de frumusețile acestei femeî, îşi persecută pre însuşi fiul său sub pretextul că ar [fi] stricat prin înrîurirea lui Voltaire şi în genere a ideilor cari aveau să îngroape vechea monarchie franceză şi cu ea întreaga strălucire feerică a curții de la Versailles. Dar Gabriel scapă. El intră în casa tătine-său, îngenunchie înaintea chipului de marmură a mamei şi-n această poziție îl aflâ Sofia. Această femeie, măritată după un prezident de curte, moşneag de 70 de ani, ea care nu iubise nici-odată şi care avea sete de amor adevărat, îl îndrăgeşte de la cea dintîi privire pe tînărul Mirabeau. Un moment după aceasta, el intră în conflict cu favorita tatălui său, îi rupe de la gît colierul de diamante ale mamei, o insultă, aprinde prin asta mai mult mînia tatălui şi e arestat din nou. Cu asta se mîntuie actul întîi.

în actul al doilea se tratează înaintea parlamentului (căci aşa se chemau curțile pe atunci) procesul tînărului. Cu toate astea el îmbla liber în casa prezidentului, în care e iubita sa, îi face daruri, îi dă chiar o scrisoare. Un tînăr advocat numit... o figură cavalerească din popor, pledează procesul, animat de ochii unei frumoase «chanoinesse», judecătorii sînt aproape să-1 achite, însă prezidentul, ce simțise istoria cu femeia lui, aduce circumstanțe agravante, încît ei îl condamnă. Dar în vremea ce judecătorii se consultau, în casa prezidentului se petreceau ciudate lucruri. Sofia îi dă lui Mirabeau scrisoarea pecetluită înapoi şî-i spune că nici el nu are nimic de zis, nici ea lui; deci ruptură. Cînd s-anunță însă sentința, cînd comandorul temniței, care el însuşî o îndrăgise pe Sofia, hotărăşte că nu-1 va mai lăsa liber, atunci Sofia îi cere scrisoarea înapoi. Mirabeau e fericît de aceasta şi pleacă, ea citeşte singură scrisoarea, rămîne visătoare, o scapă din mîini, iar d. prezident intră atunci, o ridică şi cu această scrisoare în mînă propune un modus vivendi foarte rău. Ea i-o cere înapoi, el vrea să se răzgîndească pîn-a doua zi şi pleacă, ea rămîne iar singură. Intră Mirabeau, care iar a scăpat. Scenă de amor şi fug amîndoi pe fereastră. Actul al doilea.

Actul al treilea se petrece-n Olanda. într-o odăiță petrec trei oameni: Mirabeau, care-şi cîştigă pînea copiind . . . dînd lecții de limba franceză, Sofia de limba italiană. Uşor se poate presupune că le merge cît se poate de rău. în Franța ei au fost condamnați in contumaciam, el la moarte, ea la muncă silnică pe viață. Mandat de extrădare contra lor există asemenea. Lucrul cel greu al agentului polițienesc este să constate prin iscălituri identitatea, care o şi

[1] Ms. 2254, f. 304-309.

constată din partea lui. Ei află de aceasta şi vor să fugă, iar pentru a le plăti drumul, Sofia-şi vinde părul. Pentru a-1 mîntui pe el însă, ea-i propune agentului polițienesc schimbul s-o ia pe dînsa, care asemenea e urmărită. El nu ştie nimic de sacrificiul Sofiei, de aceea scena de adio pretins pentru cîteva minute e şi foarte frumoasă. însă cînd agentul intră s-o ieie pe ea, el se-ntoarce şi sunt arestați amîndoi.

Al patrulea act se petrece iar înaintea tribunalului. El se-nvinuieşte numai pe sine, ea asemenea, şi rămîne ca hotărîrea s-o deie regele. Regele pune în mîna prezidentului, a bărbatului lezat, dreptul de-a grația, şi acesta grațiază pe Mirabeau sub condiția ca ea să se-ntoarcă în domiciliul conjugal. Aici urmează o scenă între Mirabeau şi Sofia, în care ea propune ruptura, iarăşi fără să-i spuie sub ce condiții el a fost grațiat. El voieşte să se ucidă, dacă ea se va întoarce acasă, dar ea-i smulge pumnalul din mînă. Prezidentul intră s-o ieie cu dînsul, dar ea se-njunghie. Actul al patrulea şi cel din urmă.»

Acest proiect, în care Eminescu ne înfățişează un Mirabeau simpatic, delicat, generos, nu tînărul dezordonat şi chiar neruşinat pe care-1 ştim din istorie şi corespondență, pare a fi fost pus pe hîrtie, după stil şi scriere, în epoca Iaşi, la întoarcerea din străinătate.

44. Județul Împăratului

Tot acestei epoci trebuie să-i aparțină ideea de dramatizare a basmului împăratului care n-a căpătat urmaşi, cu toate « dulcile osteneli» ale tinerei împărătese[1], şi unde patriarhalitatea vechilor domnii era învăluită în fabulos. Cu personaje ca Strolea, Pepelea, Haplea, Baba Cassandra, Ermolachiu Chisăliță, se închipuia şi aci o direptate în care împăratul se arăta foarte chibzuit şi scurt la vorbă.[2]

[1] Ms. 2255, f. 12-12 v.

[2] Fragmentul e publicat in Întregime mai jos.

45. Infamia, cruzimea şi desperarea

O altă idee de poveste bufă, cu un tege de tipul Pantalone, *Infamia, crwțțmea si desperarea in peştera neagră si cățuile proaste, sau Elvira în disperarea amorului*, poate fi desigur o simplă glumă momentană, o parodie de care sufletul poetului s-a descărcat în taină punînd-o pe hîrtie, nu-i mai puțin adevărat însă că, aşa neînsemnată şi chiar plată cum e, accentuează latura burlescă a operei, în genul verde, popular:

R[egek]:

Ce e viața noastră — o ciorbă fără stele,
Papuci făr' de călcїie, ciubote fără piele,
O gîscă fără rinză, un suflet fără soare,
Muscă căzută-n lapte — or şoarec in ninsoare. . .
Oh I oh I viața-i tristă... şi iarăşi oh, oh, oh 1
Ce grijă îmi mai face cel blăstemat paroh. . .
Ce p-intrigantu-1 joacă in astă piesă crudă
Şi dacă n-aş fi rege... zeu mai că mi-ar face ciudă. . .
Dar lumea — eticheta . . . U! cum mă pişc-un ce,
M-aş scărpina şi nu ştiu de bine mi-ar şede. . .
Dar cine vine acolo. . . e duioasa mea regină
Şi-n urma [ei] se ține un om cu o prăjină.
Acel om crud vrea doară un atentat să facă. . .
Şi dac-a mea regină nu-i proastă ca o vacă,
Se va feri din cale. . . Cîte primejdii, sfinte!
Primejduiesc viața unui rege putințe. . .
Este o carică foarte primejdioasă,
în scurt mi-a arătat-o chiar dascălul Tănasă.
Dar iată şi regina. . . apare ca şi steua,
Să o primesc pe scenă* şi să-mi aprind luleaua.

R[egina]
(speriată):

Şi nu vezi ce pericol... ce mizerii adinei,
Un om cu o prăjină cu palode boeînci
Perie. . . periclişeşte; perie. . . periclisează
Regala-mi inocență, de care nici că-mi pasă.

[1] Ms. 2259, f. 49—51; în ms. se repetă in titlu: *sau.*

Rftgtle]:

Unei nu-ți pasă ție, dă mai bine, leică,
Ia dă să trag o dată din proasta ta cufbeică.
— Aud! o vorbă crudă — aud? o crudă hulă,
Mai bine voi găine-n regala mea căciulă
Ca să clocească ouă — decît suflet avan,
Să-i dau de bunăvoie o lulă de duhan,
— Duhan I duhan numeşti tu acea dulce aromă
Ce origina îşi trage chiar de la vechea Romă, . .
Istoria cunoşti tu? Cunoşti geografia?
— Eşti idiot, o, rege,-n a ta idioție.
— Acuşi să te ia dracul! acuşi să piei de-aice,
Tu furie cumplită din vremile antice.

Un om din popor, cel cu prăjina, intră, întreabă: « Aici-i şatra-n care şade împăratu», la care i se răspunde cu '< dispreț »: « Aicea, om din popor !»

«*Omu din popor:* Sărut vîrful opincilor măriei-tale . . . şi ne bucurăm urît că vedem fața cea necinstită a măriei-tale.

/Regele]: Ce inocență în expresie, ce naivitate, îmi pare că aud păstorii şi păstorițele din pastoralele păstoreşti ale poeților noştri cîntînd *Ave Măria!*»

Omul din popor îi dă în dar prăjina. Regele e îneîntat, se pierde în declamații şi vrea în sfîrşit să cinstească pe dăruîtor:

— Mi-am împlinit datoria, deci mă retrag, stăpine.
— Da' cum, mai stai oleacă, del nu fi porc-de-cine.
Mă supăr, de I ia, lasă, mai un paliciu de țuică
Ce va aduce-ndată regala noastră puică.
Ş-apoi să-mi vezi miniştrii, să vezi ce dobitoace,
Una mai decit alta or veni-ndată-ncoace.

Se aduce țuica. Vin miniştrii. Fiecare are o bortă-n părete, ca regîi dacici din *Gemenii,* în care se bagă. Ministrul de interne strigă « Băh, Băh», cel de finanțe, «Cucurigu ».

Regele:

Să-mi vie-acuma bardul, iubitul nostru bard.

Serp.:

E beat Pepelea, doamne, şi doarme sub un gard.

Un intrigant bețiv declară că a venit să omoare pe rege:

Eu am venit aicea pe rege să-1 omor,
Ața-mi spune sufierul. Şi-atunci al meu picior
Se va sui pe tronu-i... Ş-atunci *(zimbind)* mi-o ține fete. . .
Care să ne-ngrijească... Ş-apoi chiulhan, băiete.
(Joacă de bucurie Inlr-un picior.)

46. Bedlem-Comodie

într-un carnețel cu multe însemnări din vremea de gazetărie ieşeană[1], găsim şi această aparent ciudată însemnare:

Bedlem-ComSdie, Bedlam-Comodia

în oraş de băi, albina, muzicantul — descriere — nebun.
Totu-i mic în astă țară, răutatea numa-i mare,
Totu-i mic şi numai lipsa de caracter este mare.

47. Trei flori albe şi alte pretinse proiecte

Ce-ar fi putut să fie drama *Trei flori albe**, la care ar fi lucrat pe cînd era bolnav la Botoşani, nu ştim, dar pe proiectele din această vreme nu trebuie pus temei. Dacă, de pildă, manuscrisele vestite de o «persoană cumsecade», dar anonimă, nu sînt o mistificare, ele pot fi elucubrații de minte bolnavă, pentru că nimic din cunoscutele hîrtii ale poetului nu se acordă cu aceste: «*Amintiri despre Schiller, Ce este o iubire} Ce este Dumnezeu? Ce este femeia} Jonvil şi Didina, închipuirea şi nebunia, Facerea lumei, Mombehada şi gelozia, 48 poesii istorice şi filosoficei?,* care ar arăta o stare de febră.

[1] Ms. 2289, f. 59.
[2] O. Pursch., *Amintiri,* in *Ramuri,* IV, 1909, p 509-510.
[3] *Familia,* XXXV, p. 333 - 334: *[Literatură],* şi *Floare albastră,* 1899.

8. Gogu Tatii,

Aruncînd acum o privire înapoi, ne putem da seama cum intenția metafizică a lui Eminescu de a îmbrățișa destinele omului s-a sfărîmat chiar de la început. Platonizant în adolescență, dar patriot, naționalist ca student dar pesimist mai documentat, redevine curînd biograful Mușatinilor, cu ochiul deschis asupra realității etnice. în chiar *Ștefan cel Tînăr (Mira)*, întorcîndu-se asupra ideii din *Epigonii*, pusese față în față două generații, după obiceiul lui V. Alecsandri, pe bătrînii iubitori de glia strămoșească și pe tinerii decepționați și byronizanți. Acum Eminescu începuse a avea convingeri politice din ce în ce mai neted conservatoare, pornise să studieze istoricește și sociologicește clasele sociale românești, așa încît, alături de venerația pentru trecut, a luat ființă în chip firesc la el gîndul zugrăvirii societății contemporane, din era liberală. Din acest fel de preocupare s-a născut ideea unei comedii în trei acte, *Gogu Tatii*[1], care trebuia să picteze mediul de țară cu vechea boierie față de noua generație a tînărului stat constituțional. Imprimatele prefecturii județului Vaslui, pe care sînt scrise cele cîteva scene, arată că piesa a fost concepută în vremea revizoratului, cam prin 1876.

Boierul Subpapuc, proprietar mare, vădindu-și firea prin nume, era sub înrîurirea nevestei, chiar după moartea acesteia, după sfatul căreia hotărăște să-și mărite fata, Hermence, cu Gogu Tatii, adică cu fiul lui Stratomir Frige-Linte. De la sine înțeles, moarta soție avusese fumuri nobilitare, fiindcă sărăcia acestui Frige-Linte pare răscumpărată de o veche noblețe, precum reiese din numele slav. Dr. Napoleon Pătărlăgică, subprefectul plășei Desbrăcătoreni, nu putea fi decît un cărturar de nouă burghezie intelectuală, solemn și doct ca un Rică Venturiano de mai tîrziu. Barbu Vultureanu, proprietar și el, este, ca orice tînăr, cam risipitor și versatil în dragoste, pentru Hermence se vede totuși a avea o iubire sinceră. Ca în comediile clasice, ajutat de micul său geniu al răului, care aci nu e un Scapin oarecare, ci vătaful Pavel Intentationem, fost seminarist la Socola (numit astfel fiindcă, voind să scurteze

[1] Ms. 2254, f. 262 urm.; *Opere compl.*

numele la cîțiva școlari, părintele îi botezase cu fragmente din *Pater noster)*, Vultureanu se strecoară'în casa iubitei sale Hermence, printr-o scrisoare plăsmuită ca din partea bătrînului Frige-Linte, care-și trimitea fiul într-un fel de surghiun. într-adevăr, acesta este și neghiob, precum îl arată numele, și chefuitor, și Leizer Zolzangesind, stăpînul hotelului «La birliki de aur», 1-a închis într-o odaie pentru neplată de consumații. Cu bacșiș de la Vultureanu el e pregătit să lungească detențiunea Gogului, pentru a înlesni căile amoroase ale tînărului cuceritor. în mișcarea intrigii, în porecle, e mult din V. Alecsandri. Proprietarul mare Subpapuc e un soi de Ghiftui din *Doi morți vii*, Frige-Linte o rudă a lui Hagi-Flutur. Desbrăcătorenii o antiteză a Ghiftuenilor. Și antisemitismul lui Eminescu, deși motivat sociologicește, se înrudește cu acela al lui Alecsandri. Singura parte ce se poate reține este critica internaționalismului evreu defăimător (Alianța universală a evreilor) șt a acțiunii sale de sărăcire prin corupție a vechilor clase adevărate, pusă în chiar gura lui Leizer Zolzangesind, care rezumă idei din *Influența austriacă*[1]:

« *Intent.:* Măi jidane I. . . d-apoi dacă te-a bate . . .

Leifțer: Să mă bată? Ei vei I Să mă bată, eu nu vrei dechit să mă bată. . . Eu sînt Untertan nimțeschi și chind mă tragi de urechi pi mini, țipi toată Europă ... Și ce-i vide dimiata prin ghizeturi franțuzești, inghilzești, nemțești . . . Alle wein șugen . . . Bier de pi Moldovă a tocat copilile lui Leizer în patru bucăți, o dat foc pi hotel e git hotel... 1 o luat de la Leizer o sută de mii di galbine, l-o prădat, l-o pus pi cruci, l-o botezat cu de-a silă, l-o pus s-o minince carni di pork, i-o băgat frigări pe ghit, o taiet pe Ruhla viu, și vine atunci comisie, șî îar comisie și iar comisie. . . unt wusis geweizen? o tras pi Leizer de urechi.

Crez dimiata chi noi n-avem puteri? Ei vei. . . chind întreabă cine scrie Naie Freie Presse di pi Vienă ? . . . Aver fin insere Lait . . . Chind întreabă cine scrie Allgemeine[2] Zaitung di pi Berlin?. . . Aver fin insere Lait. . . Chind întreabă cine scrie jurnalele franțuzești? Aver fin insere Leit... Și la ghizetăr di pi Bikireșt nu sînt jidani?

[1] V. *Serieri politice fi literare*, p. 107 urm.

[2] Am lăsat *Allgemeine*, în lecțiunea editorului, care e totuși foarte problematică.

Adiki. . . vorbe se fii. . . Dar la Pressă . . . Presse di pi Bikireşt este franţuz. . . Vermont heisst din: Grimberg. . .

Şi ştii dimiata cine eşti stăpîn în ţara Moldovii? Crezi că rumună? Rumună-i bun să are, rumună-i la praşălă . . . numai iu stăpăn. Stăpăn ist Leizer zoll-zan-gesind.»

49. Boierimea de altădată. Istoric miniaturală

Zugrăvirea boieriei de ţară cu moravuri sănătoase, păstrătoare, încă puternice, dar şi cu semne de vermină, se ispiteşte Eminescu s-o facă mai pe îndelete, în proză, într-o încercare de nuvelă sau poate de roman, căreia îi putem spune *Boierimea de altădată*[1]. Compunerea datează, după scriere, din epoca ieşană, după 1875 însă, căci numele de Creangă dat eroului principal pare sugerat de prietenia cu Ion Creangă (îl folosise totuşi şi M. Kogălniceanu[2]). E un tablou al vieţii româneşti plin de toată filozofia socială a viitorului redactor de la *Timpul,* care foloseşte în chip învederat amintiri din copilărie şi poate ştiri despre curtea boierului Balş-Dumbrăveanul, după spuse de-ale lui Gh. Eminovici. Pe cît de bizare sînt nuvelele cunoscute ale poetului, pe atît de plină de culoare locală e aceasta, din care se desprinde un Eminescu mai puţin romantic şi mai sociolog, nu fără o rudenie cu Wilhelm de Kotzebue[3]. Fragmentul începe cu geografia moşiei cuconului Vasile Creangă:

« Pe cînd ţara de [sus] jos a Moldovei e semănată numai de coline, cari arate primăvara par, cu brazdele lor răsturnate în soare, nişte muşuroaie mari şi negre, în ţara de sus colinele devin dealuri şi văile, ripe. Cei dintîi înalţă coaste albe şi neroditoare de lut, prin ripele adînci cresc ierburi mari şi nepăscute, pietre grunţuroase, dar fără consistenţă, se văd clădite ca păreţi în huma cenuşie şi umedă şi prin adîncituri de bălţi şi pîraie leneşe se aşează

[1] Ms. 2255, f. 162-167.

[2] *Doă femei tmprotiva unui bărbat,* Iaşi, La Cantora Foaiei săteşti 1840 (Repertoriul Teatrului Naţional din Iaşi, No. 5).

[3] *LasMar Vioresku,* Leipzig, 1860.

pe grunzurii pămîntului o salitră albă şi strălucitoare ca bruma. Spata dealurilor e adesea întinsă, şeasă ca palma şi de o productivitate mare şi regulată, de aceea adevăratul grtnar al Moldovei rămîne ţara de sus. în văi şi deasupra ripelor neroditoare stau risipite satele, pe planul dealurilor, arătura. O deosebire de la această regulă face însă valea Şiretului şi a Sucevei, care prin perspectiva sa frumoasă, prin mîndra depărtare a dumbravelor sale şi prin acea întinsoare molatecă şi strălucită sub o boltă ce pare menită a fi etern albastră, pare un rai pămîntesc.

Pe valea Şiretului întinsă sub arcurile de saphir ale cerului, ale căror fluvii de aer tremurau de căldura soarelui de vară, stau risipite, cu întunecata lor umbră, păduri şi dumbrave, dosind pintre ele sate întinse, încungiurate cu şanţ, a căror căsuţe mici şi acoperite cu pai şi stuf dogorit par ca nişte stupi scunzi, şi din fumul ce le împle atmosfera biserica-şi ridică turnul ei boltit şi rotund, acoperit cu tinichea albă, care străluceşte frumos în soare, ca o argintoasă gîndire din mijlocul satelor cufundate în tăcere şi a verzii şi-ntunecatei lumi a pădurilor.

Şiretul, în văratica sa lene, e oprit adesea în drumul său de iazuri mari încungiurate cu papură ce-şi înalţă ciucalăii copţi în soare, cu stuf cu măturile mohorîte ca blana de urs şi rogoz verde. Pe malurile iazurilor jur-împrejur, mătreaţă de un verde tînăr străluceşte ca mătasa, iar în mijloc ochiul verde cel clar al apei pare negru reflectînd în el umbra lumii ce-l înconjură.

Pe cîte-un plan mai ridicat se văd curţi văruite cu îngrijire, cu arătarea plăcută şi liniştită. Fereştile dreptunghie strălucesc în soare, în cerdacul nalt duc scări curate — în faţa curţii se-ntinde o ogradă mare în semicerc, încunjurată cu zaplaz şindilit umbrit de plopi, salcîmi sau nuci. în dreapta curţii, care se numeşte „ sus", sunt în genere grajduri şi hambare, în stîngă, acarete pentru bucătărie şi servitori, numită „jos , iar dindosul curţii se întinde-n pătrat cu şanţ pomătul, florăriile, via [şi prisaca].

Aceasta este arătarea stereotipă a satelor şi curţilor, fără privire la modificaţiunile întîmplătoare, cari individualizează pe fiecare din ele.

Caracterul vieţii de sat este liniştea şi tăcerea. Ziua, oamenii fiind la lucru, numai copiii se joacă cu colbul drumului, babele de tot bătrîne şed torcînd la umbră pe prispă,

şi moşnegii adunaţi la crîşmă îşi petrec restul vieţii lor bînd şi povestind. Abia sara, cînd satul devine centrul vieţii .pămîntului ce-1 înconjură, se începe acea duioasă armonie cîmpenească, idilică şi împăciuitoare. Stelele izvorăsc umede şi aurite pe jumalţul *[sic]* cel adînc şi albastru al cerului, buciumul s-aude pe dealuri, un fum de un miros adormitor împle satul, carile vin cu boii osteniţi, scîrţiind, din lanuri, oamenii vin cu coasele de-a umăr, vorbind tare în tăcerea sării, talangele turmelor, apa fîntînelor, cumpenele sună, scrînciobul scîrţie-n vînt, cînii încep a lătra şi prin armonia amestecată s-aude plin şi languros sunetul clopotului, care împle inima cu pace.

într-un asemenea sat stătea pe deal curtea bătrînului Qleanu. Ea avea forma descrisă mai sus. înfundată în cercul curţii, încunjurată de pomăt, albă şi invitatoare, ea avea un cerdac încăpător, în care sta bătrînul sara, cu ciubucul în gură şi cu fesul pe ceafă, uitîndu-se melancolic la priveliştea ce se întindea sub ochii lui. în această curte se născuse Iorgu.

Să ne familiarizăm cu casa întreagă în simpla ei frumuseţe şi cu copilăria eroului nostru.»

După această introducere ni se înfăţişează curtea boierului, unde eroul probabil al povestirii, Iorgu, şi-a petrecut copilăria. Despre cuconul Vasile Creangă, om bogat şi bun la suflet, se povesteşte că « are-n pivniţă poloboace cu irmilici şi dimerlii de galbeni». în realitate, «într-o scatulcă vechie de fier, ce era şrubuită de podelele unui ietac mic, se adunase din moşi-strămoşi, fără avariţie, dar cu economie, mulţi ochi de vulpe şi mulţi bani albi»:

«. . . Creangă era un bătrîn bun şi prietinos, vesel şi glumeţ la petreceri, îngăduitor cu supuşii lui, şi unde trebuia îşi punea şi el mîna ca să mai uşureze greul, el nu-nvăţase multe-n viaţa lui, pe vremea aceea nici nu se cerea multe, dar avea o-nţelepciune şi o isteţie firească, care preţuiau mai mult decît pretenţiosul semidoctism de azi.

Astfel vecinie la moşie, viaţa-1 costa puţin, deşi trăia ca un vodă — căci, dacă cunoaşte cineva mai de-aproape viaţa din curţile boierilor mari, acela va trebui să conceadă că ei ştiau a cristaliza împrejurul lor un fel de curte, compusă din boierănaşi sărăciţi, cari slujind îşi recîştigau pe-ncetul o avere din care să poată trăi fără grijă, din rude scăpătate, însă pline de deşertăciune, cari trăiau pe sama vărului avut, din refugiaţi străini, poloni, unguri sau nemţi, cari, mai la velniţă, mai la gospodărie, mai în cancelaria domeniilor, formau o clasă de amploiaţi, din călugări, feciori de boieri, cari înconjurau mînăstirea spre a trăi bine pe moşiile şi la curţile cunoscuţilor lor, afară de aceea, un popor dc servitori, ţigani şi străini, cari „ jos" trăiau sfădindu-se şi clevetindu-se la boieri unul pe altul. Capelmaistru curţii era în genere vo cioară bătrînă şi isteaţă, care ştia cîntece bătrîneşti, doine, hore, cîntece de lume — ba nici poetul nu lipsea, reprezentat adesea prin persoana vrunui scriitoraş or dascăl de copii isteţ, care făcea acrostihuri pentru doamna, şi la zile mari fintosmosuri nimerite pentru lăutar.»

Iată şi pe cucoana boierului:

« Femeia cuconului Vasile era cu mult mai tînără decît el şi încă destul de frumoasă. Ea era o damă naltă şi foarte albă la faţă, avea ochi mari şi albaştri, faţa lungăreaţă şi plină, nasul foarte corect, iar gura ei roşă purta totdeuna acel suris voluptos şi satisfăcut, care-l au femeile frumoase şi fără de dorinţe. Fruntea ei boltită sub un păr castaniu împletit cu multă măiestrie şi unit dinapoia capul[ui] cu un pieptene de aur, mînele dulci şi pline, cu degete lungăreţe, ea se primbla totdeuna gătită cînd prin grădină, cînd prin odăi, fără a vorbi nici un cuvînt. îmbla cu acea superbă maiestate în şalele nalte ale casei sale, ca acele regine din epopeele nordici, cari cu voinţa lor ţin mărirea casei şi a neamului. Ea era de o blîndeţe rară, însă niciodată într-atîta încît să nu rămîie mîndră, şi niciodată atît de mîndră, încît în faţa ei să nu rămîie urmele unei neşterse şi adînci blîndeţe. Cînd şedea, nu avea ţinuta plecată proprie femeilor nalte — splendidul ei bust de marmură rămînea drept şi mîndru — ai fi gîndit că se simte pe tron.»

Bătrînul îşi iubeşte nevasta fără afinitate, fiindcă e frumoasă, cu simţ pentru muzică şi poezie, în vreme ce « el era proză, deşi proză bunomă», şi pentru că i-a dat un copil, p. Iorgu.

«Iorgu era încă în epoca pantalonilor cu basma, un copil frumos şi plăcut. Cu ochii albaştri ai mîni-sa şi cu părul cel negru al tătîni-său, cu faţa albă şi gingaşă de ai fi tăiat-o c-un fir de păr şi curios ca un motan, el îţi creasc multe plăceri domestici, cari altfel nu supărau pe nime-

nea. Duşmănia lui cu gînsacii şi cu gîştele cu pui, amicia intimă cu Şoltuz, cinele de la stînă, pe care îmbla şi călare, puii de gîscă mici pe care-i închidea în cuşcă, ca să vadă de-or cînta cum canarii, în fine stima ce-o avea pentru moş Miron prisacarul, care-i spunea poveşti şi-1 ţinea pe genunchi, sînt amănunţimi neinteresante. Adesea se ascundea în cîte-un saltar de scrin, ca să nu ştie nimeni unde-i, or în vo ladă veche cu luminări de său, din care ieşa uns ca dracul. El observase că nu pe el, ci pe dădacă o batjocuresc totdeuna, ci de aceea nu ttecea zi fără comedii. Dădaca lui era roaba Maria-ţiganca, dar era clar cum că ea nu putea fi fiica tătine-său. Ea era de-un boi mijlociu, dar <părea> naltă în trup, pentru că era subţire. Cu păr negru şi totdeuna peptenat cu îngrijite şi acoperit c-un barij verde, ochii ei mari şi sprincenaţi aveau o nespusă dulceaţă. Buzele mici şi subţirele se-ncreţeau de un fel de mîndrie, rochia de lînă verde cu piepţii strinşi îi da un fel de mlădioasă graţie, pentru că era albă ca omătul, iar mînecele totdeuna suflecate trădau nişte braţe de alabastru. Pe piept cădeau şiruri de hurmuz sur ca mărgăritarul. »

Aci textul are lipsuri. Apoi vedem venind la curte pe vărul lui Creangă, Porfirie Rufă, boier de modă veche, cam scăpătat. « Antiriul era cam ros la piept, ca un cobzar.» El se plînge de ginere-său.

« . . . Este caracteristic pentru gineri că mai toţi samănă cu ai regelui Lear. Şi Dumnezeu îl ştie că el nu era omul ca să ceară lucruri mari de la gineri-său. Un loc la masă şi unul la sobă şi acel cuviincios respect. El îşi ridicase fesul asudat de pe fruntea asudată şi netedă, pe care erau urcate de din dinapoia capului viţe de păr alb ca argintul, şi-şi scosese din sînii antiriului basmaua mare, neagră cu flori verzi şi tabacherea de tinichea zugrăvită c-o turcoaică cu ciubucu-n gură.»

Porfirie se vaită că copiii nu mai stau sub acelaşi acoperămînt cu el, c-a rămas singur la vie cu prisacarul şi vierul. După cîteva şăgalnicii între Rufă şi Măria ţiganca, venită cu dulceţi, după declaraţii filozofice fataliste: «Rele zile». . . «De la D-zeu vin toate, şi bune şi rele», apare «dama de casă», căreia boierul Porfirie îi sărută mîna. Stau de vorbă pînă la prînz, apoi trec în sufragerie unde aşteptau mai multe persoane. La masă, rînduială şi «*piiseance*». Copiii (Iorgu, Măria şi Ion al Măriei, privit ca copil de casă), neavînd loc, sînt puşi la o măsuţă, de unde sfadă. Aproape de Rufă, în dreapta şi în stîngă, şedeau Vasile cu nevastă-sa, iar de amîndouă laturile mesei feluriţi oameni: vechilul moşiilor, «un om cu faţa arămie şi cu barba castanie», «aţintind cu lăcomie ochii verzi la felurile de mîncare» şi ştergîndu-şi «degetele de surtuc or de vestă, nicicînd de şervetul curat ce sta-naintea lui». Un văr al boierului, «cu părul roşu amestecat cu viţe albe, cu fruntea mică şi ochi ca zarul, îşi răsucea musteţile de praporcic rusesc sub nasul lui roşu şi privea cu plăcere la garafele de vin dinainte-i». Stalmaistrul vorbea în sine — ungureşte — alături de doctorul de casă, « un neamţ cu faţa rasă şi plină de creţi» şi cu ochelari verzi.

« . . .La coada mesei şedea bietul scriitoraş. Surtucul lui cel negru (el îmbla îmbrăcat nemţeşte) era periat cu multă îngrijire, părul de pe tîmple era pieptănat c-un fel de cochetătie peste urechile cam lungi — mînile lui mici şi slabe atingeau c-un fel de frică mîncarea şi farfuriile, şi vinul îl sugea cu vîrful buzelor ca femeile. Faţa lui era palidă ca o mască de ceară albă. Ochii negri şi desigur slabi aveau o dulceaţă potolită, ţi s-ar [fi] părut că are pînză neagră peste lumina lor.»

Alături de el şedea un frate mai mare al boierului, Iosif, care vrusese să se călugărească, dar mai apoi îşi vînduse fraţilor partea lui de moşie, spre a înzestra fete sărace şi a merge pe jos la Sf. Mormînt şi Muntele Atos. Simpatiza pe ruşi, era foarte citit în materie religioasă, ocupa la masă locul lui din urmă, mînca numai post, bea numai apă, şi era, într-un cuvînt, ascet.

« . . . Şedea într-o cămară fără încuietoare şi toate mobilele lui erau lucrate din topor de mîna lui proprie. Cîteva scînduri pe două scăuieşe erau patul lui acoperit c-un mindir de paie — o masă plină cu cărţi bisericeşti şi mirene de pe vremea lui, un scaun de lemn fără spate, nişte icoane vechi lucrate de mini călugăreşti pe păreţii albi ca omătul — atîta era totul. Fereasta lui era-n soare, ceea ce da întregului simplu o arătare plăcută. El nu se supără de nimic în lume, nimeni n-auzea vorbă slabă din gura lui. Altfel toată ziua-şi făcea de lucru. Lega cărţi, lucra roţi foarte solide, zugrăvea icoane pe scînduri mici geluite, pe care le dăruia oamenilor din sat. Tot ce-i tre-

buia lui însuşi îşi făcea singur. El era cusutoreasă, spălătoreasă, croitorul şi ciubotarul său propriu. Nu mai pomenim cum că era şt bucătarul său propriu, căci mînca foarte rar la masa frăţini-său.»

Acest pustnic de felul lui Euthanasius, care a izbutit să simbolizeze înfringerea oricărei concurenţe economice străine, primea cu plăcere oale nouă, spărgînd atunci pe cele vechi.

« Sigur era cum că acest om era pe deplin fericit. Cine-l vedea mincînd adesea numai azimă albă, coaptă pe vatra sobei lui, şi bînd apă curată de izvor, puţind dispune de atîta şi nedispunînd de nimic, poate că se mira, dar nimănui nu i-ar fi trecut prin minte că acest om ar putea fi nefericit.»

Iosif era un fel de « Solomon al curţii». Tîlcuia vise, după o metodă de analiză psihologică a dorinţelor persoanei, crezînd de altfel în visele copiilor, ca fiind «insuflarea îngerului păzitor». în contrast cu el ne este zugrăvit boierul Ciufă:

« în faţa lui şedea cuconul Drăgan Ciufă, antiteza întrupată a înţeleptului Iosif. C-o moşioară mică pînă la dispariţiune şi c-o închipuire de sine ş-o deşertăciune pînă la dispariţiune *Isic]* de mare. Capul lui era un calup chelbos, nasul mare, faţa sluţită de vărsat şi nişte musteţi zborşite, groase şi roşii complectau arătarea acestui om uricios. Afară de-acestea, omul acesta mai era şi nebun. Pustia ştie cine-i pusese-n cap cum că va deveni nu vodă, ci-mpărat — şi adică împăratul lumii, pe cînd nu va fi decît o turmă şi un păstor. Şi el nu glumea de fel, vorbea c-un fel de convingere adesea uricioasă despre planurile lui. Oameni de aceştia pe vremea aceea nu erau tocmai rari. Domnia o visa pîn' şi cel din urmă mazil, după căderea fanarioţilor, mai ales cugetînd la uşurinţa — se-nţelege că anecdotică — a unei asemenea eventualităţi. îmbla vorba adică cum că turcii alesese pe Sandul Sturza, care între cei 7 trimeşi era cel mai nensemnat — de domn al Moldovei, numai pentru că era om chipos şi avea o barbă neagră şi frumoasă, fără păreche în împărăţia sultanului.»

Ciufă era de neam, nu bogat, avar, crezîndu-se darnic, crud cu supuşii, mîndru şi prost. « O tabachere de la Moruzvodă o purta totdeuna în sînul antiriului lui celui lung ş-o arăta la toată lumea.» Uita cu ce prilej o primise, aci zicînd că i-a fost trimisă de împăratul rusesc prîn domn, ori dată în amintirea unei preumblări prin Iaşi sau a Unei înălţări de rang. «Avea o memorie slabă şi era prost ca gardul.» Aci povestirea se opreşte. Dacă boierul Ciufă cunoscuse pe Alexandru Moruzi, care-şi sfîrşise ultima domnie în 1806, înseamnă că acţiunea nuvelei se petrece cel mult pînă la 1840, cînd boierul putea să uite dar să şi-şi aducă aminte.

Pe altă hîrtie, cu scriere pare că mai veche, de epocă berlineză, Eminescu a aruncat cîteva imagini de viaţă infantilă[1], care se înrudesc cu acelea despre copilăria lui Iorgu şi cu versurile din alt ms. povestind jocuri copilăreşti [2]:

Copii eram noi amîndoi,
Frate-meu şi cu mine.
Din coji de nucă car cu boi
Făceam şi înhămam la el
Culbeci bătrini cu coarne.

în orice caz, toate acestea au o legătură între ele măcar în sensul că fiecare vrea să fixeze aceeaşi amintire. Factorul comun este construcţia unei lumi la o dimensiune mai mică, în «miniatură», cum zice poetul însuşi. Copilul despre care este vorba descoperă universuri minime. Convorbeşte cu icoana sfîntului Nicolae: « . . . cînd rămînea singur-singurel în casă se pornea la vorbă cu moşneagul şi-i povestea tot, tot ce-i trecea prin cap, şi bătrînul parcă zimbea a ride». îi punea sfîntului o muscă în barbă şi «bătrînul parcă clipea din ochi». îşi evoca în copacii de gheaţă de pe fereastră codri verzi şi pitici şi zîne, apoi făcea cocoşi de hîrtie şi-i punea să joace comedie pe masă. în fine, închipuia o nuntă în lumea gîngăniilor şi a florilor:

«Sunt ochi în lumea aceasta care au deosebită plecare pentru tot ce-[i] miniatură. Dacă însă* ţi-ai închipui că copacii de gheaţă din geamul ferestrei sunt un codru verde şi-n ei petrec zine din poveşti, el s-apropie cu faţa adîncită şi zice: uite, sub tufa ceea un titirez s-a amorat foc într-o zină, uite cum se ridică din călciie şi se uită la ea. Şi dacă ţi se pare c-auzi cîntec de bucium şi fluier din

[1] Ms. 2255, f. 168-170.
[2] Ms. 2259, f. 279; *Viata lui M. E.*, ed. â III-a, p. 56-57.

acel codru verde, el va asculta cum îi țiuie pin ureche și-ți va spune anume aria ce s-aude. Un asemenea om face cucoşi de hîrtie şi-i pune să joace comedie pe masă, e-n stare să-ți spuie dacă o muscă suride, ce planuri diplomatice îmbla pin capul unui painjen, ce idei asupra lumei are un gînsac. Și dacă-ți spune vo anecdotă or vo istorie ce se-ntîmplă totdeuna pe terenul naturei minime. Dacă o foaie de trandafir a căzut pe un gîndăcel smălțuit, a fost cu intenție. . . regina a aruncat batista în taină uimitului ei servitor — dacă painjeni încunjură c-un voal diamantin capul unei flori, pe care cad apoi mărgăritărel de rouă, el zice: vezi ce frumoasă mireasă. Și painjeni țes de la o tufă de flori la cealaltă un pod de diamante la mirele ce şade departe pe altă tufă, s-adună nuntaşi, un cîrd întreg de musculițe albastre ca oțelul. . . furnicele sunt servitori, căci aduc saci albi cu miere şi făină, ba țin cîte-o iarbă în gură, cu care să apere de razele soarelui capul miresei. Clopoțeii albaştrii ai florilor sună de liturghie, albinele cîntă ca lăutari, bondarul în veşmînt de catifea murmură pe nas ca un popă bătrîn, fluturii, donjuanii gradinelor, vin în cîrduri la nuntă, ci ceea ce nimeni n-aude, a auzit miniaturistul meu, o nuntă în țara firei.»

Mai departe se atinge ideea, scumpă lui Eminescu, a persistenței spețelor și tipurilor:

« . . . Uite la Irimie: un Pepelea a fost tată-său, un Pepelea străbunu-său, e acelaşi Pepelea care-nainte c-o mie de ani făcea glose asupra unei străchini cu linte; uite la Veniamin, un năuc în vecii vecilor, şi cu acelaşi năuc ne-om întîlni peste o mie de ani poate-n locul unde a stat odată această cafenea . . . va fi un lac aici şi noi vom [fi] stalactiți.»

Nunta a trecut în *Călin.* Celelalte elemente au fost și ele fugar versificate:

Și flori de gheată din fereşti
Părea-mi un codru verde
Cu «ine bllnde din poveşti,
Cu bucium ce işi pierde
A lui glas blind din soare
în văi şi în ponoară.

Şi cind eu îi povesteam
Ce văd în flori de gheață
S -apropia şi el de geam
C-o adincită față,
S-apropia şi zise: vezi
Colo pin tufe-un titirez,
El imblă dup-o zină.

Găini şi luntri eu făceam,
Cucoşi mari dc hirtie,
Pe scara mesei le puneam
Să joace comedie
Şi-n cas-am adus un ginsac
înamorat* şi-n veci burlac
Să facă pe suflorul.

Icoanele vii îmi părea
Lui sfîntu Nicolae,
O muscă-n barbă noi i-am [pus]
S-o văd de n-o sae,
Dar el sta trist şi mohorit
în cadrul Iui posomorit
Cu ochi rotunzi şi chel.

S-uita pare că serios
Şi mut n-a lui gindire
La jocul nostru zgomotos.
Nici mustră, nici zimbeşte
Şi ni părea aşa strein
De ce sta mut şi nemişcat,
Parcă temeam că într-o zi
Să-1 auzim că strigă.

50. Pustnicul

Tot în această epocă ar fi fost să fie aşezată şi narațiunea versificată în octave sub titlul *Pustnicul* şi în care sîntem introduşi într-un salon romantic ieşan cu candelabre de argint, cu ofițeri « gulerați», cu o copilă «roşie ca o garofă», care este însă un « demon crud ». Compa-

rărea începe a avea acea notă misbginâ caracteristică poetului mai tîrziu, dar deocamdată totul se mărgineşte la un comentariu malițios şi voluptos totdeodată în stilul mussetian, cu digresiuni din *Mardoche* şi *Namouna*. Şi obiceiul de a cita nume proprii, de altfel tot din romantici (Hugo, Byron), de a deplînge prostituirea unui înger e a lui Musset, la «Nopțile» căruia pare a face aluzie expresia «nopți romantice»[1]. însă pentru ca să merite titlul *Pustnicul*, înseamnă că poetul avea să ne aducă un ascet, sau avea să convertească la ascetism pe unul din eroi, spre a răspunde uşurătății vieții şi a femeilor.

Iată încercarea cu toate dibuirile[2]:

Pustnicul

f. 26. [Era in Iaşi.] In sale îmbrăcate
Cu-atlas mai alb ca fulgii de ninsori
Cusut cu frunze verzi întunecate,
Cu vişinii şi strălucinde flori,
Pe-un nalt cămin, pe mesele bogate
Ardeau in candelabre orbitor,
Albe ca de zahăr, lumini de ceară
Cu a sale limbi diamante arzătoare.

Dc-argint e aerul bogatei sale,
Cald de miroase, strălucit de-oglinzi,
Cu părul disfăcut poetic — pale,
Copile trec pin aerul cel nins
De raze albe şi de cîntul moale,
Pierdut, ceresc al danțului aprins
[Şi juni în uniforme sclipitoare
Cu ochi de foc, subțiri, cu fruntea mare.]

f. 27. Sale nalte îmbrăcate cu-atlas alb ca şi omătul,
Cusut cu flori vişinie şi cu frunze de smarald,
Pe cînd luminări d-o ceară ca zahărul, împlu, cald,
Aerul cu o lumină argintie cu încetul.

[1] într-o notiță bibliografică (ms. 2278, f. 80 v.-82) se află şi « Young, *Nopțile*, Buc, 1835».

[2] Ms. 2286, f. 26-30.

Candelabre de-argint grele luminează-ntinse sale,
Urcînd limbi diamantine într-un aer cu miroase
Şi pin aer trec copile gingaşe şi maiestoase,
Părul disfăcut li curge pe-umeri şi pe brațe goale.

Muzica aurcşte sara cu cereştile ei tonuri,
Aerul ea il îmbată, şi copilele cu sinii
Albi ca vîntul de uşoare <ca [albul] de ninsoare>,
mlădioase ca şi crinii,
De-a cintărilor suflare ele zboară ca [fantome] păreri.

Juni în splendide-uniforme gulerați cu aur blond,
Sau in haine negre, veste ca şi neua argintoasă,
Cu mănuşi ca mărgărite, cu botoane <botine> radioase.

ff. 28—30. Sala-mbracată cu-atlas alb ca neua,
Cusut cu foi şi roze vişinii,
Şi ceruită strălucea podeua
Ca şi-aurită sub lumine vii,
Lumini de-o ceară ca zăharu — o steuă,
Diamant topit pe-oricare din făclii.
Argint c-n sală şi d-o rază nins
E aerul pătruns de mari oglinzi.

Copile dulci ca îngerii — virgine —
Pin sală trec purtînd cununi de flori;
Ah! *vorba* înger scapă pe oricine
De lungi descrieri, dulce estatorii <cititori>,
Astfel acum ea mă scapă pe mine
Să zugrăvesc terestrele comori,
Acele dulci, frumoase, june-scule
Cu minți deşerte şi cu inimi nule.

La ce-aş descrie gingaşa cochetă,
Cc-abia trecută de-optsprezece ani,
Priviri trimite, timide, şirete,
Cind unui tont, ce o privea avan,
Cînd unui ghiuj cu mintea căpietă,
Urit ş-avar, sinistru şi pleşcan,
Sau unui general cu talia naltă,
Strigau şi prost ca şi un bou de baltă?

Să cînt ironic cum se naşte impulsul[1]
In corp de înger, sufletul diform?
Ironiei lui Byron eu să-i simt pulsul,
Or lui Hugo, ce-a scris *Mărio» de Lorme* 1
Să descriu nopți romantice — Avulsul
Ce apele plîngînd le-aruncă — adorm
Chiar îngerii — şi în azur muiete
Curg stele de-aur dulci şi-mprăştiete?

Şi să discos din <dar> inima femeii
Suspinsă-n nopți albastre, de amor?
Oh, a ei patimi au firea scinteii:
în clipa ce le naşte ele mor.
închideți ochii, cari <căci> păzească zei
L-a lor lucire să te uiți cu dor:
Abisuri sunt în sufletu[-i]. Pe-o clipă
Pasiunea Ii Iumin-a lor risipă.

La ce escursiuni? — Ce nu sunt oare
Unde v-am dus, în sala <cea> de bal,
Pe înflorite, dulci şi moi covoare,
Unde mii flori mirosul lor esal.
Sub a perdelei umbră scutitoare,
Ce de trădarea mîndrului cristal
Al marilor oglinzi te scapă sigur,
Cînd vrei s-observi cum grupe se configur!

Deci după o perdea! Pe-o moale sofă
Alene şade-un înger de copil,
în păru-i negru-o roşie garofă,
în ochi-albaştri plutitori ş-agil
Şi haina de-albă, strălucită stofă
Cuprinde-un mijloc mlădiet-gentil,
Ce lin se-ndoaie parc-ar [fi] să culce
Sub evantaliu-i ce pluteşte dulce.

Un inger, da! Aripa dar se cade
Pe ai [ei] umeri albi ca neua, goi,
Spre-a fi un îngeraş precum se cade.

[1] în ms.: *se naşte-n impulsul;* var.: *Să cînt cum seamănă* de rău impulsul; Să cint amoru-i* seule n-am impulsul / Cu corp de înger, sufletul diform j Romantic-ironie, care-i pulsul / // simți in Byron şi-n* Marion de Lorme.

Ş-apoi ce bine-i ca s-o credeți voi !
Cine-ar ghici vodată cum că şade
Un demon crud in suflet de noroi?
Cu vorba înger insă eu săracul
Mă voi scuti de a descri — pe dracul.

51. Mos Iosif

Ideea pustnicului nu este la Eminescu decît o continuare a eremitismului din *Muresan*, potrivit aci mediului istoric. Figura lui moş Iosif a zugrăvit-o poetul deosebit, ca sihastru călugăr, poate în marginea compunerii *Boierimea de altădată*, însă cu alt rost, într-un fragment pe care-1 vom numi *Mos Iosif*[1]. Aici a încercat poetul să îndreptățească toată cugetarea generației bătrîne cu credința religioasă, cu geocentrismul, astrologismul şi primitivismul ei:

«Astfel cum şedea pe scaunul lui, plecat cu peptul înainte, fiindcă scaunul n-avea spete şi sprijoane, cu mînile căzute cruciş peste genunchi, fruntea lui puternic lucrată căpăta prin acea poză aplecată un fel de arătare adîncită, părul prin poziția asta era urcat în sus, parte cădea fără ordine peste tîmple — unele vițe împleau fruntea cu argintul lor mătăsos, parte se mai ținea urcat dară înfoiat în vechea lui ordine[2]. Ochii adînciți în boltiturile lor păreau a fixa un punct sub încrețitele sprincene, buzele gurei se îmflase crețe în meditațiune, iară barba îndoită de aplecarea peptului îşi răstea în sus capătul stufos şi argintiu, dînd întregei fețe o arătare nemulțumită şi rebelă. Luminarea subțire şi încolăcită de ceară arămie, care sta lipită de masa plină de cărți deschise, întindea mucul negru şi crestat şi lumina roşie şi turbure în cameră, abia ajungînd icoanele călugăreşti de pe păreți, adîncind umbrele din fața visătorului zahastru şi îngălbinind părul său cel alb şi trăsurile cele bătrîne a feței. Mîna mică şi păroasă întorcea cu degetul muiat paginile unse a unui

[1] Ms. 2286, f. 2-5.

[2] Variantă: *Părul argintiu şi rar al capului părea aşezat fir cu fir pe țeasta l pleşuvă] strălucită şi netedă, fruntea era curată şi naltă şi pe/ița fe/ei atit de gingaşă şi străvezie, incit zăreai * numai vinele minei şi roşii din fa/ă.*

manuscript grecesc de astrologie zugrăvit cu cercuri de figuri geometrice roşii. Literile începătoare a fiecărui capitol erau ca de tipar şi roşii. . . Ce căta el în acea carte? Adesea nimerea între foi zăloage de mătase cadrilată şi verde, acolo-şi oprea privirea mai multă vreme, apoi iar întorcea şi scria cifre pe o hîrtie însă bisericeşte — • adică cu slove; o tăcere adîncă era în cămară şi numai pana cea veche de gîscă scîrşnea pe hîrtia vînătă şi grunzuroasă[1] şi suna îzbite calămările pline c-o cerneală cleioasă şi oțetită, în urmă el închise manuscriptul vechi, plin de note marginale scrise foarte mic şi legat în pergament; îl aruncă cu nemulțumire peste o claie de cărți şi-şi netezi barba cu expresia unei profunde neîndestulări cu sine însuşi.

Moş Iosif avea un defect foarte mare. Cu o măiestrie rară el ştia să se înşele pe sine însuşi. Toate dezlegările pe cari i le-nsufla mintea lui sănătoasă şi ageră, el gîndea că porneau numai din combinările astrologice, în cari el încifra aceea ce nu era în ele. Unde mintea lui proprie nu-i da o dezlegare, acolo nici astrologia cea grecească n-o putea face nemijlocit. Ea aproba numai a posteriori ceea ce el pusese în calculele sale a priori.

Adesea-i era greu de viață, nu pentru că trăise prea mult, ci pentru că ajunsese cu capătul pîn-ntr-o vreme a cărei înțelegere-i lipsea. Nu că doar ar fi prețuit pe oamenii moderni, ori ar fi crezut în superioritatea lor spirituală. Cu drept cuvînt presupunea cum că ei nu au decît lustrul exterior a unei culturi, pe care nici n-o înțeleg, nici nu ştiu s-o reprezinte — toți aceşti oameni tineri erau atît de deşerți, atît de lipsiți de cunoştințe, încît i-ar fi fost lesne să-i ruşineze pin întrebările sale de natură mireană chiar. El era un polihistor considerabil, dar miile de cunoştințe grămădite în capul [lui] se cristalizează *[sic]* împrejurul unui singur sîmbure, mai presus de orice îndoială: *Biblia.* El avea destule cunoştințe astronomice spre a şti că stelele nu sînt seîntei semănate pe bolta cerului numai spre plăcerea oamenilor, dar locul din *Biblie* pentru el avea un înțeles adînc. După el fiecare atom era centrul lumii întregi, adică a nemărginirii, şi fiecare stă în legătură cu toate lucrurile lumii. Fiecare, după ideea lui, este

[1] Pe o astfel de hîrtie scrie uneori Eminescu.

numărat de ochiul Domnului şi neapărat în existența sa — şi unul din lume şi toată lumea se turbură şi cade. De aici consequența că [tot] omul poate fi influințat de o stea, adică că o lume întreagă, cu popoarele ei, cu viața ei, poate influința asupra unui individ omenesc — precum iarăşi cine ştie dacă pămîntul nu influința asupra unei persoane însemnată a unui glob depărtat. Aceasta era legătura dîntre cunoştințele lui pozitive şi-ntre astrologia lui.

El nu găsea nici o contrazicere în *Biblie,* unde toată lumea se zice a fi creată pentru bunul plac al oamenilor. Dacă lumea-i [ne]mărginită, fiecare punct îi tot aşa de bine centrul ei, ca şi cele ce-1 înconjură, aşadar lumea-i făcută pentru plăcerea fiecărui din centrele sale şi <în> aceeaşi măsură, fiecare zice că *numai* pentru el, şi drept, căci el e tot în lume, dacă ar muri cu desăvîrşire, lumea ar fi moartă pentru vecie. Cu deosebire naturile bogate trebuiau, după părerea lui, [să fie] în legătură cu o stea. Căci de ce sunt toți oamenii înțelepți şi mari, gîndea el, căci altfel sunt tot asemenea? Prin aceea se deosebesc, pentru că unii au în ei o rază cerească, care-i face să fie pătrunşi de puterea [a]supra firei a unei stele, iară ceilalți, născuți din lut şi nefiind în legătură decît cu coaja pămîntului, sunt robi cu duhul şi fericiți numai atunci dacă oamenii insuflați prin mişcarea stelelor de Dumnezeu însuşi se pun în fruntea lor şi le prescriu destinele.

Să nu creadă cineva cum că în urma explicărilor vechilor teologi el era geocentrist. Este drept cum că pămîntul a fost creat înaintea soarelui, zicea el. Tocmai aşa cum un ceasornic [ar] face şi pune pe rînd toate rotițele şi pana ceasornicului, aşa D-zeu mai întîi pămîntul 1-a făcut ca o roată nensemnată, şi după aceea abia a făcut roata cea mare şi mijlocul sistemului: soarele. Istoria veche era pentru el o pregătire la creştinism, evul mediu era plantarea lui, iară vremile viitoare vor face din pămînt grădina Domnului. Astfel *Biblia* era sîmburul întregei manieri de a privi lumea şi a cugetărilor lui. Ştiința pozitivă o ştia s-o împreunc cu învățăturile *Bibliei* foarte uşor şi cu multă isteție — nu aşa însă ideile speculative ale celor noi. Acestea erau pentru el erezii pâgîneşti. El zicea că învățăturile a nici unei ştiințe pozitive nu dau omului dreptul şi pretextul de a se îndoi de *Biblie.* El nu afla nici o ruptură între aflările celor noi, de cîte auzea şi el,

şi-ntre cartea cărţilor, dar o găsea intre *Biblie* şi ceea ce mulţi din oameni se sileau, după el, a găsi în aceste experienţe.

Aceste fundamente a caracterului său sufletesc erau acuma la bătrîneţe rădăcina unei nemulţumiri pe care el nu ştia să şi-o explice. Oricînd venea în contact cu vun om tînăr, de care se lipea ideile Apusului, el se simţea lovit de o lume cu totului nouă în toate ale ei, o lume nu mai bună, nu mai frumoasă, dar cu totului alta. Şi ceea ce-1 jena mai mult era că această lume contrazicea în curentul ei curentului aceluia pe care el şi-1 pusese ca ţintă istoriei omeneşti.

El citise încă-n tinereţe scrieri de ale enciclopcdiştilor, dar ei ii insufla apatie. Dovezile lor îi păreau silite, căci se-ndreptau toate contra unei axiome, pe care el nu permitea nimănui s-o nege: atotputernicia lui Dumnezeu. El îşi închipuia că un om trebuie să fie bolnav sau foarte nenorocit pentru ca să compuie cărţi contra *Bibliei.*

De aceea mirarea lui era mare cînd vedea că, pe zi ce merge, tocmai aceste idei se lăţesc, pe care el le credea ca un pas înapoi al lumii, iar nu unul înainte. De aceea el se-ndoia dacă lumea aceea înaintată, la care semenii lui îşi trimitea copiii, era într-adevăr înaintată. Aceste îndoieli apoi îl făceau să consulte astrologia, dar fiindcă el singur nu ştia ce să-şi răspundă, de aceea astrologia răspundea lucruri a căror înţeles obscur el nu-1 pricepea. Dacă răspunsul ar fi fost latent în el, dacă el l-ar fi presupus înainte de a întreba cartea lui, atuncea desigur că ar fi ştiut să puie sensul tocmai ce-1 voia fără să ştie, în spusele obscure a libelii lui — astfel însă, adesea în deplină nesiguranţă în privinţa celor ce întreba, el se simţea neliniştit şi se-ndoia adînc de mintea sa proprie.»

Atît *Pustnicul* cît şi *Moţ Iosif* sînt scrise pe un carnet pe care poetul 1-a folosit la Berlin, în timpul cînd audia prelegerile asupra istoriei Egiptului ale lui Lepsius (1873). E vremea cînd citea franţuzeşte cu dicţionarul în mînă şi făcea *Planul lui Decebal.* Teoria oamenilor însufleţiţi prin mişcarea stelelor de însuşi Dumnezeu am mai întîlnit-o. O făcuse alt pustnic, acela din *Magul călător.* Legătura oamenilor cu stelele e o idee scumpă îndeosebi misticismului german (Bohme), reluată şi de Novalis, care vorbea de un om sideral. Dacă ne gîndim că Eminescu publica acum (1 aprilie 1873) *Floare albastră,* am putea să presupunem că citise de curînd romanul alegoric *Hetnrich son Ofterdingen.*

52. Aur, mărire si amor

0 zugrăvire mai amănunţită a societăţii ieşene pe la 1840 a căutat Eminescu a face tot în proză şi cu oarecare ecouri din C. Negruzzi, în *Aur, mărire şi amor*. Din nou se observă intenţiunea de a studia mediul social al vremii şi de a exalta generaţia bătrînilor. încolo apare şi aci un tînăr cu «răul veacului», iubind o femeie şi fiind iubit de alta, întocmai ca în *Mira.* Asemenea concepţie ne-ar duce mai degrabă în epoca studenţească, totuşi unele informaţii bibliografice presupun că poetul scrisese schiţa fiind în ţară, la Iaşi, fie şi într-o vacanţă. Ca şi în *Pustnicul,* totul se petrece într-un salon:

«[Era cam pe la anul 1845.] Se făcea cam în anul 1840 şi cîţiva, în Iaşi.

Ne trezim în una din cele mai frumoase seri de iarnă [în salonul unuia]. Rece dar luminoasă ca o cugetare cerească în mijlocul unor gîndiri senine se ridică luna palidă şi argintoasă ca mărgăritarul pe bolta albastră şi adîncă a cerului Moldovei. Era o noapte italică amestecată cu frigul iernii, amestecul unei lumi văratece, pline de senin, cu intimele plăceri ale iernii, cu căldura focului potolită, cu dulceaţa visătoarei gîndiri. Afară era o vară rece — în case oamenii ştiu să-şi facă o iarnă caldă.

Pe stradele în zadar luminate ale capitalei, flacărele din fanarele cu undelemn îşi întindeau limbele roase în aerul rece, trecătorii umblau iute pe stradele pavate cu trunchi dc stejar, luna se resfrîngea clară şi argintie pe murii nalţi şi albi a caselor, aruncînd pe ele umbrele urieşe şi ridicole ale trecătorilor. Numai din cînd în cînd se auzea zgomotul unei trăsure, glasul unui om cu chef, şuierul trist al unui om pe gînduri.

în catul de jos a unei case mari se adunase o societate aleasă pentru joc de cărţi, societatea compusă din

[1] Ms. 2255, f. 85-91.

membrii unei familii din cele mai cu influința, din mai mulți, consuli străini cari-şi făceau principala ocupațiune a vieței lor în jocul de hazard, al cărui cult atît de strică-cios l-au introdus la noi cu deosebire risipitoarea ofițerime rusească. Pereții salonului, altfel albi, erau acoperiți cu covoare lucrate de scorțari din țară, un ram de meserie care-a-nceput a se pierde cu totul. Marginile acestor covoare sau scoarțe era [de] cuadrate roşii şi verzi, iar în mijloc, țesut în lînă, cîte-un idil întreg. Colo o fată dă iarbă verde un[ei] capre, dincolo doi copii îmbrăcați ca-n poveştile dramatizate şi cari, prin pozițiunile lor, par a afecta reciproc intențiuni subversive. *Epo' pot.* Scîndurile de pe jos erau ceruite deschis în coloarea alămîiei, în opozițiune cu ceruiala întunecată ce se-ntrebuințează. Dară auroasa lor netezime se vedea numai p-ici, pe colea, căci podelele erau acoperite cu scoarțe trainice de lînă în pătrate, ce reprezentau în piezişurile lor toate colorile simple.»

Jilțurile au « sprijoane nalte boltite şi negre» şi scaune îmbrăcate în lînă verde, mesele de lemn de nuc lustruit îmbrăcate în postav verde se pot desface şi întoarce. în sertare găseai oricînd cărți şi cridă. Nu era însă un salon de paradă principal, « căci într-acelea l-ar fi uimit [pe cititor] luxul sau mai bine zis acea barbară superfluență dc mobile scumpe aduse din străinătate, ci o odaie mare destinată plăcerilor intime a băutului de ceai, a jocului de cărți şi a limbuției răutăcioase asupra tuturor întîmplărilor, altfel atît de corupte de pe vremea aceea. Ş-aceste lucruri se povesteau în româneşte, căci sunt lucruri cari nu se pot spune decît în româneşte.» Eminescu adaugă mai tîrziu: «Limbagiul era poate acela al cucoanei Chiriței, poate acela a filozofiei lui Gane», gîndindu-se desigur la Alecsandri şi la N. Gane, zis Drăgănescu, din « Junimea». Samovare de alamă galbenă fierbeau pe mese. Urmează prezentarea societății. Pe un divan turcesc, lîngă o masă lunguiață încărcată cu ceşti, şedeau mai mulți bătrîni «jenați vădit de costumele moderne ce purtau», iar un arhimandrit cu barba sură şi fața veselă le povestea «lucruri, pe cari un arhimandrit n-ar trebui să le ştie». Se aflau acolo şi mulți ofițeri tineri, « din acea clică de adiotanțf domneşti şi de oameni fără nici o treabă», care solicitau domnului un rang în armată, «pentru ca să poată avea dreptul de a purta o uniformă bine tăiată şi încărcată cu fir», plăcută doamnelor de cînd plecase oştirea rusească. « Daniele erau frumoase, îmbrăcate după moda cea mai nouă (din Paris, se-nțclege) şi, ce e mai mult, cleveteau cu mult spirit.» Interesantă este observația pe care poetul o face pe margine şi verso ceva mai tîrziu:

« Din acest soi dc oameni s-a recrutat apoi în urmă acel contingent de aşa-numiți oameni mari ai României, a căror cel mai mic defect era acela că nu ştiau carte. Aceştia apoi au încercat lumea mai <amar> de vreme, vrînd ca să-şi recîştige valoarea unei vieți pierdute-n cărți. Nu creadă cineva că vorbesc din ură sau din predilecțiune pentru cele trecute. Nici prin minte nu-mi trece. Urît sau iubit, orcare obiect sau relațiune care e capabil dc a stîrni unul din aceste două afecte în sufletul nostru este în sine considerabil. Pe secături însă nu se supără omul cuminte, pentru că n-are pe ce şi la ce. Te miri numai cum s-au putut naşte asemenea minuni.»

în sală erau şi consuli, cate lăsau diplomația pe seama subalternilor. Unul pierduse trei nopți la stos şi era cam somnoros. Iată acum galeria de tablouri:

« în mijlocul acelei veselii elegante, în fond însă lipsite de cultură adevărată, priveau ca nişte umbre tablourile din păreți, pe cari am uitat a le aminti. Erau litografiile institutului „ Albinei româneşti", binişor executate, unele copii de pe tablourile maeştrilor străini, altele originale. Aşa, capul lui Crist în cunună de spini de Guido Reni, Belizar, generalul lui Iustinian, ducînd în brațe pe călăuzul său muşcat de şerpe, Arhanghelul Gabriel — şi în dreptunghi, ambasadorii Constantinopolei, aducînd coroana şi mantia regală lui Alexandru cel Bun, Dochia şi Traian, într-un colț portretul litografic al domnului țărei, Mihail Grigore Sturza, şi într-alt colț, într-un cadru aurit, lucrat în olei, bustul în mărime naturală a mitropolitului Moldovei şi a Sucevei Kyrio Kyr Veniamin Kostaki, cu rasa neagră peste potcap, cu barba lungă şi albă, pe piept ordinul sîntei Ana cu briliante.»

Mitropolitul, observa poetul, are aer «mai mult de damă decît de prelat».

După această descriere generală a salonului, Eminescu ne prezintă cîteva personaje, menite fără îndoială să fie eroii proiectatei nuvele:

« Alături cu căminul, lungindu-şi picioarele în curmezişul oblonului, şedea un bătrîn cu faţa prietenoasă şi senină. El era ras şi rădăcinile albe ale bărbii îi pudruiau faţa. [Părul mai mult alb pieptenat poate cu prea multă îngrijire. Oricine i-ar fi dat 60 de ani.] Părul alb de la frunte <tîmple> şi de la ceafă era pieptenat în sus, poate cu prea multă îngrijire, spre a acoperi fruntea pleşuvă şi naltă, ochii mari, suri, cu desăvîrşire limpezi, se uitau cu o cuminţie bonomă în norii ciubucului din care fuma, nasul avea o tăietură corectă şi gura era desemnată cu o ironică fineţă. O femeie nu — dar o fată [desigur] că s-ar mai fi putut înamora în el. Dacă fusese vreodată pasiune în sufletul acesta şi îndoială, ele făcuse loc unei linişti curate şi bătrîneşti şi privea c-un fel de superioritate bonomă la rătăcirile unei tinerimi nătînge şi pretenţioase. El privea cu multă atenţie la joc, asculta clevetirile doamnelor şi gogomăniile bărbaţilor — corigea frazele şi da învăţături cu multă fineţă şi rezervă, însă atît de clare încît ele totdeauna erau ascultate. Oricînd petrecerea ar fi stat pe loc, îndată ştia să-i dea o direcţiune atît de grată şi fertilă, încît ea resălta* în rizătorul ei curent. Era un gurmand al conversaţiunii.»

Rezemat cu cotul de un pian şi răsfoind nişte cărţi, şedea « un om tînăr, care însă părea îmbătrînit de vreme. . . printr-o consumţiune prea repede a puteriî fireşti». N-avea mai mult de douăzeci şi cinci de ani, totuşi părea a fi peste treizeci şi cinci, « uscat şi subţire, de-o statură de mijloc. Ras, cu o frunte ce se pierdea acută în colţurile laterale, încadrată de un păr roşu-închis, aspru şi amestecat des cu fire de tot albe, ce contrasta cu roşaţa* întunecată a părului. Nasul era uscat şi buzele foarte subţiri.» îi dădeau atracţie « ochii de-o expresie extraordinară». « Prin pielea mînilor sale uscate vedeai toţi muşchii şi toate vinele. Ele erau tari de păreau de oţel. Avea un glas adînc, cam aspru, dar plăcut în rara lui preciziune. Rîsul lui era însă supărător.»

« înfundat după o perdea grea de mătasă verde şi uitîndu-se pe fereastă în noaptea clară», sta gînditor, neparticipînd la petrecere, un tînăr, cam de 18 ani. «Fruntea lui naltă, albă, foarte netedă şi rotundă se perdea sub părul lung, moale şi negru strălucit, care era îmflat în viţe naturale mari, cari înmulţeau strălucirea părului. Faţa lui era vînătă de albă şi fiindcă răsese fulgii de barbă neagră, ce începuse a împlea părţile în jurul urechei, el părea pudrat cu brumă de pe struguri, nasul era corect şi plin, părînd tăiat în marmură, ochii mari sub nişte sprincene arcate cu măiestrie erau întunecoşi, dar de o coloare indescriptibilă. Păreau negri, dar, privind bine sub lungele lor gene, ai fi găsit că sunt de un albastru întunecos, demonic, asemenea unui smarald topit noaptea. Poate că, neumbriţi de gene atît de lungi şi atît de dese, n-ar fi părut atît de întunecoşi, poate că lumina, neoprită de acea mătase brună, ar fi limpezit noaptea voluptoasă a acelor ochi. Aveau albăstrimea transparentă a strugurului negru [a sinelei topite în apă].» Erau ochi «la a căror vedere se cutremură orice fibră». Tînărul era «îmbrăcat într-un surtuc de postav albastru-deschis, cu talie lungă, pantaloni negri şi jiletcă de catifea neagră cu pui verzi de mătasă. Botinele de lac cuprindeau strălucit şi cu fidelitate formele unui picior mai mult mic. Părul lui strălucit, căzînd pe umeri bine făcuţi, contrasta cu albastrul postavului.»

Acest june fatal, de care « damele» admiratoare se sfiau a se apropia, presimţind refuzul, privea fereastra care dădea în grădină.

« Cerul se acoperise cu nouri albi şi luna învineţise şi fugea cufundîndu-se în ei. . . şi începuse a ninge. Copacii, a căror crenge încărcate se strecurau negre pin tufele de zăpadă şi vîntul trecea ascuţit pin crăpăturile ferestrei şi mişca portiţa din grădină, care scîrţia monoton şi ascuţit în ţiţinele de fier.»

Gusta voluptatea solitudinii şi «i-ar fi fost urît, dacă urîtul n-ar fi fost atît de dulce, un urît ca mirosul florilor de măr, cari cad scuturate de vînt».

într-acestea se anunţă consulul rusesc, care intră «încărcat cu toată splendoarea decoraţiunilor sale», invitînd pe jucători să nu se jeneze şi conversînd franţuzeşte cu damele. Singutul om rămas nemişcat fu Iorgu, adică tînărul de mai sus. « De momentul acesta se folosi o damă tînără, cu părul negru dar undos[1], pieptenat cu multă cochetărie pe tîmple, cu ochii ca doi diamanţi negri, cari se roşise ca focul de multă vorbă şi rîs. Ea era-n rochie de mătasă neagră, cu o talie admirabilă.» Doamna se apro-

[1] S-ar putea citi şi: *nu des.*

pie de Iorgu şi-1 lovi peste umăr cu evantaiul de lemn de roză. Urmează un dialog din care intriga probabilă a nuvelei iese cu un anume contur. Doamna vădeşte lui Iorgu iubirea ei. [1]

«— ... nu sunt capabil să te înşel, doamnă, zise el întoreîndu-şi pe jumătate capul.

— Şi de ce . . . să n-o poţi fi?

— Pentru că . . . pentru că nu te iubesc. Ţi-o jur că nu îmi eşti indiferentă, zise el, uitîndu-se la ea. Ea se uita într-ai lui, de gîndeai că i se topesc. . . Dar, doamnă, nu te iubesc, nu pot.

— Va să zică îţi sînt chiar nesuferită. . .

— De loc . . . dar iubesc. De n-aş iubi pe altcineva, desigur că te-aş iubi pe d-ta, căci eşti atît de frumoasă —• şi afară de aceea îi semeni ei, puţin, dar totuşi...»

Doamna declară că e mulţumită numai să-1 vadă, tînărul înveselit răspunde că o iubeşte, fără s-o iubească, în felul unei prietenii rămase după o iubire stinsă, şi povestirea rămîne aici.

53. Falsificatorii de bani

Poate tot în acea epocă, dar ceva mai devreme, sub ocupaţia rusească, trebuia să se petreacă acţiunea unei naraţiuni, după toate arătările, poliţiste, dar în stilul lui Balzac, să-i zicem *Falsificatorii de bani*[1], din care Eminescu n-a schiţat decît două scrisori. Şobolţof (sau Şobolţef?) scrie unui Cezar că, datorită perspicacităţii lui, s-a prins banda de monetari falşi, că fabricatele acestora se urcă la valoarea de cîteva sute de milioane şi că toată moneda e rusă. Nu poate descoperi capii şi nu poate alarma publicul, spre a nu zdruncina creditul statului. Aşteaptă ideile lui Cezar în această privinţă. Cezar răspunde lui Şobolţof că bănuieşte a fi amestecate în afacere persoane din lumea aşa-zisă mare. îl sfătuieşte să se ferească de a trece pe listele complicilor nume de oameni influenţi. « Amicul meu I lumea-i o pînză de păianjen, muştile mari trec prin ea, muştile mici se-ncurcă vrînd a trece *drept* prin ea. Suntem muşti mici.»

* Ms. 2255, f. 194 şi v.

54. Părintele Ermolachie Ghisăliţâ

După ce făcuse tabloul boierimii de ţară, Eminescu se gîndea să-1 facă şi pe acela al satului, cu intelectualitatea lui întrupată în popă şi dascăl. Desigur, el voia să petreacă, şi adesea îl surprindem glumind pentru el însuşi, cu expresii ce n-ar fi putut fi date la iveală, totuşi comicul de parodie era una din năzuinţele lui. Citirea sau recitirea proaspătă a *Iliadei* (precum şi a lui Slavici, din care sînt scoase numele proprii) poate lămuri tonul homeric al glumei căreia îi putem spune *Părintele Ermolachie Chisăliţă*[1]. E vorba de un popă de ţară a cărui înfăţişare iat-o:

«Părintele era cam nalt de boiul [lui], nu-i vorbă, dar i-se şi şedea — ca popă, vezi Doamne. Trecea stînjenul şi mai- bine, îmbla ţapăn, din care cauză reaua omenire îi pusese numele: popa Melesteu. Avea părul şi barba roşie şi arăta mai mult a tîlhar decît a popă, dar ce-are a face? Ce]e:mai [mari] merite ale părintelui erau că se deprinsese a fi prost şi beţiv. Tată-său fusese porcar la sat, şi fiindcă băietul lui era leneş, rău şi tîrziu la minte, a găsit că-i bun de. popă. Apoi pe lîngă toate astea îl mai chema şi Ermolachie Ghisălţţă. Evangheliile le ştia pe de rost, unde nu ştia ce să zică, zicea Doamne miruieşte, or punea pe palamar să zic-un „tatăl nostru", şi el îl secunda cu gagagaga! Foarte frumos îi şedea potcapul părintelui Ermolachie, cam pe ceafă, pentru că era lung <larg>, da-i şedea, nu glumă. Gîndeai că-i un rus cu coadă. Cînd cetea, potcapu-i cădea peste ochi şi popa suduia urît. în biserică, ne-n biserică, puţin îi păsa. . . Dec I nu şade 1. . . potcapul dracului 1»

Al doilea erou e dascălul Pintilie Buchilat:

" «Cu totul deosebit în felul său, om cu duh şi cu multă cunoştinţă de ale lumei era dascălul Pintilie Buchilat. El era foarte *enrage* pe popă pentru că-1 suduia-n biserică aşa cum nu se cuvine nici în crîşmă, afară de aceea el zicea că popa nu ştie carte. Şi popa, aceeaşi vorbă despre el — şi amîndoi aveau drept. E drept că pe lîngă părintele, ce s-atinge de-ale trupului, dascălul nu era nimica. Pune-ţt

[1] Ms. 2255, f. 188-194.

pe genunchi o pălărie şi vezi pe dacălul aievea. Dar de-nvățat apoi să te păzească Dumnezeu. Pîn-a nu sloveni vorba n-o citea, măcar să-1 tai. Unde nu putea descurca, apoi încurca de-i mergea petecele.

Cîteodată Buchilat greşea la glasuri.

— Buchilat 1 striga popa din altar.

— Aud, părinte.

— Paritimia, glas al şaptelea . . . »

Urmează o ocară gravă. Al treilea personaj este palamarul:

« Insă postul onorific de palamar îl ocupa onorabilul domn Nicodim Parpalac. Băiet cu multă ambiție, fecior de popă, cam prostuț, nu-i vorbă, da-ți ştia crezul pe de rost de de de. . . nu altceva. Altfel, trăgea clopotele tot îhtr-o dungă, de gîndeai că arde satu, or că s-o aprins pădurea, şi căpătase şi bătaie de la oameni pentru scandalul ce-1 făcea . . . s-ar fi şi lăsat bucuros de palamarie, dar de colaci nu. în taină o putem comunica că-i plăcea şi coliva . . . »

Doi admiratori:

« Dar ceea ce făcea ca părintele să fie idolul pădurarului, moş Iftimie Fedeleş, era glasul său ca şi care nu se mai pomeneşte — de ferească Dumnezeu. Asta era şi era şi ideea văcarului din sat şi aceşti doi oameni găsiră întradevăr un punct, în care cugetările, de altmintrelea eterogene, să fie aceleaşi.

— Hii, mă, da' grozav mai urlă popa nostru — îl aud tocma-n pădure.

— Ie, răspundea cu sînge rece văcarul.»

Apoi ni se povesteşte o şotie a părintelui la o utrenie. Popa se afla în altar, Buchilat în strană, « Nicodim cu lacata de la biserică-n mînă adormise într-o strană şi cînta prin somn Doamne, miluieşte 1» « în fund, lîngă pridvor, erau mai mulți oameni din curtea boierească, cari vorbeau încet între ei mai una, mai alta.» O mînecă de la anteriul lui Buchilat luă foc. «Puțin <Puțea> a ars, dar el gîndea că miroase-a tămîie.»

«Popa mormăia încet în altar fără să se uite măcar pe carte. Cine avea să priceapă? Deodată începu mai tare:

— Gaga gagaga!

— Beh I s-auzi pe fereasta bisericii.

— Iacă dracul, mă 1 zic oamenii-n fundul bisericii ş-o tulesc la fugă.

Nicodim, cum deschide ochii, miroase putoarea din anteriul lui Buchilat, gîndeşte că s-a aprins biserica, urlă groaznic şi fuge.

Buchilat dă peste sfeşnic, îl răstoarnă. . . întuneric — Beh, pe fereasta. Nicodim urlă, Buchilat simte cum îl frige cineva de mînă ş-o rupe de fugă.»

De spaimă, popa îşi acoperă capul cu poalele anteriului şi dă să iasă. La uşă Nicodim, crezînd că-i dracul, strigă: « Uite-1, mă!» şi-1 închide cu lacătul. Popa scutură uşa, oamenii țin vîrtos ca să nu fugă:

«— Vezi, mă! Trăsni-te-at crucea lui Dumnezeu, Necurat, cum mi-o fript mînica, zice cu spaimă Buchilat.

— D-apoi cum putea în biserică, zice Nicodim, gîndeai c-o dat cineva foc bisericii[1].

— Necuratul! Putoarea iadului!

— Chiu ! popa-n biserică.

— Țineți, mă, nu lăsați uşa.

în fereasta bisericii: Beh!»

Pintilie e trimis să tragă clopotele, unul merge la crîşmă să cheme oamenii să dea foc bisericii, spre a arde pe necuratul. Eminescu face aci o invocație către muză, parodie homerică, ce aminteşte pe Budai-Deleanu şi indirect pe toți autorii de epopei burleşti (Puici, Tassoni, Lippi, Boileau):

«O, muză! învață-mă să cînt tragicu acestei scene, vedeți-1 pe micul Buchilat sărind să ajungă funia de la clopot şi trăgîndu-1 tot în sărituri, vedeți pe boarul alarmînd satul şi trăgîndu-1 cu toaca ca la mînăstire. Popa urla în biserică de cădea tencuiala de pe păreți.

Şi cine, o, muză, [nu] cunoaşte numele acele ilustre a acelora cari, pentru ca să deie foc bisericei, se adunase în țintirim? înainte merge cu o prăjină viteazul Mitruță Buruiană. Lui îi urmează cu parii straşnicii şi înțelepții Ftoma lui Culbeciu şi mărinimosul Toader Zurgălău. Şi pe cine mai zăreşte ochiul meu în strălucitele şiruri? Oare nu-i acela teribilul Damian Cuşmă-lungă? Şi oare cine te întrece în fapte strălucite pe tine, de berbeci adunătorule, Curcă? Şi v-am văzut şi pe voi pe calea mărirei, pre tine între toți isteții cel mai cu cap Văsălie Cotcodac, şi pe tine, Neagule a lui Şolomon!»

[1] în ms.: *biserica*.

în urmă apare şi un tînăr viteaz a cărui nume nu trebuie divulgat şi care număra numai « douăsprezece roze»; şi se prezenta într-un neglijeu ce-i sta foarte frumos. Aci ms. are lipsuri. Din cîteva rînduri mai jos reiese că părintele a scăpat de foc, a bătut pe dascăl pentru întîmplare şi avea de gînd să pedepsească şi satul, blestemîndu-1 cu blestemele Sf. Vasile. Din păcate însă el nu ştia să citească. Ceva despre ignoranţa sa:

«Aducerile sale aminte istorice se rezumau în persoana lui Mavrocordat. Ori de cke ori vinea cineva din Iaşi, el întreba: — Da ce mai face măria-sa vodă Mavrocordat? Hehehe, frunte!... Pe atunci trimisese poruncă de la mitropolie să-1 radă, pentru că făcuse leturghie cu spirt în loc de vin.»

Părintele făcea şi stihuri. De pildă:

Căci la preoţească casă
Nici tu popă, nici tu masă,
Ş-apoi eu nu-mi dau mălaiul
Să-I mănînce parpagaiul.

şau, în .sfîrşit:

La un parpagăi

Pasăre cu mindre glasuri,
Nu eşti tu de,a noastre nasuri,
Ci de nasuri boiereşti,
Parpagai, te potriveşti[1].

55. Avatarii faraonului Tlâ

Cea mai de seamă derivaţie a panoramei omenirii este la Eminescu năzuinţa de a găsi principiul vieţii, de a scrie cu alte cuvinte o literatură filozofică. Dacă, prin urmare, pe de o parte, îmbrăţişînd metoda cronologică şi ciclică, şe îndrepta spre istoria ţării, pe de alta, în proiecte de nuvele, şe încerca să se uite în dosul aparenţelor şi să dea o soluţie existenţei. Una din cele dintîi schiţe cu aer metafizic este aceea pe care am găsit potrivit a o intitula *Avatarii faraonului Tlâ*[1]. în ea este pc scurt vorba de metempsihoză, şi anume de reîncarnările unui faraon. Pomenindu-se de Egipt în primul rînd, cu momente şi imagini din cunoscutul *Egipet*, publicat în octombrie 1872, nuvela a fost scrisă cu toată probabilitatea la Viena, dar nicidecum mai înainte, fiindcă puterea de abstracţie filozofică are forma academică a vremilor de studenţie. Nu ne gîndim aici să arătăm izvoarele la ceea ce poate avea un punct de plecare nebănuit, întrucît Eminescu mărturiseşte a fi avut obiceiul să strîngă vechituri de pe la anticari, din care traducea într-un *Fragmentarium* (şi există într-adevăr o parte din acesta), dezvoltînd apoi ideile pe socoteală proprie[2];

« Cînd eram încă la universitate, aveam o ciudată petrecere, îmblam adesea ziua pe uliţi, stînd numai pe ici, pe colo la cîte un antiquar şi, răscolindu-i vechiturile, luam din cărţile lui tot ce-mi părea mai bizar şi mai fanr tastic şi veneam apoi acasă, citeam şî însemnam într-un caiet numit *fragmentarium* toate uvrajele cîte-mi plăceau. Locuiam într-un sat aproape de oraşul universitar, împrejurul locuinţei mele foarte liniştită. Căci printr-un hazard locuiau în acea casă numai moşnegi bătrîni. Acolo noaptea, după ce astupam soba, citeam şi traduceam spre propria mea plăcere ceea ce-am spus mai sus. Apoi deodată pare că mi se lumina visele. Intram în labirintele acelor mii de poveşti ce le citisem, un tablou cerea pe altul, o întîmplare pe alta. Atuncea stingeam luminarea ca să [nu] mă supere în sumbrele mele viziuni, eu scriam întîi prin întuneric în *fragmentarium* tablourile sau versurile ce-mi treceau prin minte. Astăzi, răscolind prin hîrtiij găsesc acel *fragmentarium*. Citesc, citesc şi, ciudat. . . mă trezeam pare că-n aceeaşi casă în care locuisem, era noapte . . . afară vîjîia vîntul prin copacii seculari ai parcului, gîndire cu gîndire se-nşiră şi văd că aceste fragmente ciudate şi rupte din toate părţile sînt o istorie frumoasă, deşi, cam ciudată. Iată c-o scenă . . . »[3]

[1] în ms. şters: *Nu de naturi preoţeşti.*

[1] Ms. 2255, f. 92-161.
[2] Ms. 2278, f. 14.
[3] Vezi şi *Geniu pustiu,* p. 1 — 2: « Printr-o claie prăfuită de cărţi vechi (am o predilecţiune pentru vechituri), am dat peste uh volum mai nou: Nuvele cu şase gravuri. Deschid şi dau de istoria unui rege al Scoţiei, care are <era> si devină prada morţii <din cauza > unui cap de mOrt îmbălsămat» etc.

Oraşul universitar e probabil Berlin, însă la Eminescu toate compunerile aceste într-adevăr bizare şi fantastice de care ne vom ocupa sînt, după toate semnele, sctise la Viena. De altfel, însemnarea de mai sus, fiind pate-se o introducere de îndreptăţire a unei povestiri, nu trebuie luată într-un înţeles cronologic strict. Ceea ce rămîne bine stabilit, şi toată opera poetului ne sprijină în această privinţă, este predilecţia pentru modelele mărunte şi obscure. Dar literatura aceea de duzină pe care o citea poetul ca să-şi scoată idei răsfrîngea ea însăşi teme oficiale.

Spre a trece la subiectul nuvelei, Rodope murise şi fusese dusă în piramidă. Regele, bolnav de tristeţă, după o preumblare în barcă pe Nil, intră în palat şi acolo, într-o oglindă magică ce răsfrînge cerul, cheamă pe Isis. Scena este aceeaşi din *Egipetul,* cu deosebire că acolo Magul e acela care consultă oglinda de aur. Conjuraţia catoptromantică am mai întîlnit-o de altfel în *Povestea magului.* Răspunsul zeiţei Isis cuprinde filozofia veşnicei migraţii a tipurilor eterne prin pulbere, adică panteismul budisto-schopenhauerian. într-un pahar de apă în care a turnat o licoare, faraonul vede reîncarnările lui viitoare, apoi se coboară în piramidă şi moare lîngă sicriul Rodopei:

« Sara . . . sara. . . sfînta şi limpedea mare îşi întinde pînzăriile transparente de azur sub luna care-n nălţimea depărtată a cerului trece ca un mare măr de aur neţinut de nimic în eternul albastru. . . pustiile Nubiei lucesc verzui-sure ca cîmpii de gheaţă pe care a căzut o ninsoare uşoară, şi Memphis, divina Memphis îşi ridică colosalele ei ziduri <zidiri> ninse de lună în depărtarea ţărei. . . pare că-ntr-o noapte de vară ar fi nins deodată o pulbere de diamant peste toată lumea şi urmele acelei străluciri ar fi muiat şi-ndulcit aerul cel dulce al Egipetului, şi numai Nilul îşi leagănă mişcătoarele şi lungele lui maluri de papură printre cari curg oglinzile lui mari, cari reflectă lumea cerului şi pare că apele lui mişcîndu-se una peste alta ca linţoliu de cristal mişcător sună în adînc cîntarea cîntărilor. Uşor zboară luntrea mică şi neagră asemenea unei cugetări pintre tablourile mărețe desfăşurate de o parte şi de alta a rîului. . . oraşe vechi ce-şi construiesc zidirile lor sure şi colonadele lor infinite în lumina nopţilor, piramidele — morminte de regi, crînguri de palmieri, şi numai pasări călătoare străbat cu aripele-ntinse într-un lung triunghi adîncimile fără de margine. . . unde merg? unde?

în luntrea neagră e culcat, şi capul lui mare în perini de matasă, bolnavul rege Tlâ; în jurul naltei sale frunţi, o cunună de flori de mac... de floarea uitărei şi a somnului . . .

Peste vecinicia undelor zboară luntrea lui pînă ce dintr-o parte şi dintr-alta a Nilului se ridică gradinele pendenţe . . . Două pe maluri, deasupra lor, ca pe umeri de munte, iarăşi două, şi-n nălţimile scărilor iarăşi două. . . Erau scări urieşeşti ridicate la soare, şi fiecare treaptă era o grădină lungă, întinsă şi toată lumea lor repezită pas [cu] pas la cer s-adîncea ca-ntr-o oglindă pas cu pas în infinitul Nilului. . . Gradinele pendente întoarse strălucea adînc-adînc în riu şi pintre ele părea că trece luna ca o comoară în fundul apelor. Luntrea se opri la mal. . . Regele se dete jos palid şi adîncit şi se pierdu în umbra naltelor bolţi de frunze a gradinelor, trecu în lumina lunei şi umbra lui se zugrăvea pe nisipul cărărilor ca un chip scris cu cărbune pe un linţoliu alb. în fruntea gradinei cei mai nalte era palatul lui, cu cupolă rotundă, cu şiruri de coloane sure, cu bolţi urieşeşti.

Erau atît de mari acele zidiri, încît regele părea un gîndac negru ieşit în lumina nopţii care suia scările şi trecea pin bolţile palatului.

El intră într-o sală mare. Memfis era la picioarele lui. . . oraşul infinit cu cupolele albe... a cărui ocean de palate urieşeşti, a cărui strade largi pavate cu pietre lungi şi albe, a cărui grădini de palmieri forma un tablou, la care se uita uimit şi adînc... I se părea că spiritul Universului visează . . . el, căruia un pămînt cu imperii i-e un grăunte, şi că visul său măreţ e pentru ăst moment Memfis. . . Bolţile ferestrelor i se arcau înalte deasupra frunţei. . . bolta salei era scrisă de jur împrejur cu zodiile cerului. . . pe murii nalţi erau chipurile zugrăvite a regilor Egipetului.

El gîndea... Ce umbre urieşeşti treceau în închipuirea sărmanului muritor, care-ntr-o lume atît de măreaţă se simţea atît de mic, ca o furnică ce pluteşte pe o frunză tremurătoare pe suprafaţa Nilului. Deodată peste fereştile înalte căzură lungi perdele roze... şi el rămase în sala întinsă într-un întuneric trandafiriu îngreuiat de lumina

lunei, ce plutea asupra Egipetului. Memfis dispăruse de sub picioarele lui. . . el rămase singur, cu gîndurile lui negre. . . Noaptea făcea... El se primbla prin umbra trandafirie a salei în talarul lui negru-strălucit. . . apoi scoase din sin o fiolă de [. . .] dintr-un singur ametist, luă o cupă săpată dintr-un corail* mare, pe care o umplu cu apă sîntă a Nilului. . . Destupă fiola şi turnă trei picături ca cerneala din ea peste apa din cupă şi [apa] deveni încet-încet întîi galbenă ca un aur diafan, apoi roză ca cerul aurorei, apoi albastră şi adîncă ca albăstrimea cerului. .

El se uită încet în pahar şi părea că vedea lucruri ciudate în metamorfozele colorilor lui. . . într-adevăr i se păru că vede în aurul diafan din fund o muscuţă de om, c-o cîrjă în mină, bătrîn şi pleşuv, dormind cu picioarele-n soare şi cu capul în umbra tinzii unei biserici... în apa roză văzu parcă un peştişor vioriu, care semăna cu un tînăr fumos . . . în apa viorie văzu un om sinistru şi rece, cu faţa de bronz . . .

— Peste cinci mii de ani — şopti el surîzînd... O, Rodope, Rodope !

Deschise o uşă mare şi intră într-o sală a cărei podea era o unică oglindă de aur. . . sală fără acoperămînt. . . deasupra, cerul cu toate oceanele de stele... în oglindă, cerul cu toate oceanele de stele . . . I se părea că e un greier amărît, suspendat în nemărginire. . .

— Isis, strigă el spre oglindă . . . Isis, apari I

Tabla se-nnegri şi deasupra apărură scrisori albe. . . chipuri de oameni şi animale . . . Palatul întreg se cutremură lin . . .

— A sosit ora morţii mele . . . zise regele, ca şi cînd ar fi vorbit cu el singur . . . aştept să-mi spui adevărul. . . Nu-mi zugrăvi chipuri trecătoare. . . care să-mi facă a crede că suntem numai pulbere . . .

Un rîs clocoti pin toată sala. . .

— Ce rîzi, zise regele întunecos. . . mie nu mi-e a ride, demone — voi adevăr, nu batjocură . . .

— Pulbere?... răspunse un glas din oglindă cu o rece şi cruntă expresie de ironie . . . pulbere? . . . te-nşeli. . . ce eşti tu, rege Tlâ? Un nume eşti... o umbră I Ce numeşti tu pulbere? Pulberea e ceea ce există întotdeauna. . . tu nu eşti decît o formă prin care pulberea trece. . . Ceea ce-nainte de doi ani se numea regele Tlâ este atom cu atom altceva decît ceea ce azi se numeşte tot cu acelaşi nume. . .

— Chipul tău, Isis . . .

Pe tabla neagră se zugrăvi un cerc mare roşu . . . de acest cerc erau aninate fiinţe ca o scară. . . Jos minerale, în care plantele îşi duceau rădăcinile. . . animalele îşi duceau rădăcinile în plante, omul în animale, minerale în om, plante în minerale, animale în plante, omul în animale, şi pin toate aceste forme tremura cercul roşu şi făcea să joace formele negre pe firul ei roşu . . .

— Am înţeles . . .

Oglinda se auri. . . şi cerul se adînci în infinitul ei. . .

Regele se văzu iar... o clipă suspendată. . .

— O, Rodope ! Rodope ! murmură el trist... Ce am numit eu Rodope... o umbră.

Regele ieşi şi trînti uşa după sine...

Oglinda singură se-ncreţi ca suprafaţa unui lac. . . glasuri se certau în fundul ei ca sfada valurilor. . . Chocit <Chicot> şi plîns. . . ţîrîit <ţiuit> . . . urlet. . . suspin şi un glas mare începu să ridă pin tot caosul de glasuri mii. . .

— O, inamicul meu cel mare. . . spunea un glas ce îmbla pin sală. . . Piramide şi temple, oraşe şi grădini suspendate puneţi contra privirilor mele . . . Rid de voi, regi ai pămîntului, rid de voi. . . Ce căutaţi a prinde eternitatea în nişte coji de piatră, care pentru mine sînt coji de alună... în mine, în peire şi renaştere *este* eternitatea . . . Voi... o umbră ce mi-a plăcut a zugrăvi în aer . . . voi vreţi să mă prindeţi pe mine. . . Nebuni 1

Apoi se limpezi oglinda şi eternitatea din cer se uită în ea însăşi... şi se miră de frumuseţa ei.

în singurătatea pustiilor se nalţă piramida sură cu fruntea ajungînd nourii. . . Luna o ningea, încît părţile lovite de ea păreau de zăpadă, părţile umbrite păreau de cărbune, şi lungă, ţuguietă, gigantică se-ntindea pe nisip umbra piramidei. Regele îşi făcea drumul pe dunga umbrei, un punct negru mişcător, pin' ce veni în apropierea ei. Deschise o uşă c-o cheie de aur, o închise iar după sîne. . . şi cu asta închisese porţile lumii după el. . . era singur, singur într-un mare mormînt... El aprinse o faclă. . . înăuntru se-ntindeau colonade, chipuri de zei, abia lovite de lumina roşie a făcliei a cărei raze treceau fulgerătoare pe chipurile urieşeşti şi negre de zei în umbra umedă a

columnelor, încît părea că după fiece piatră, din fiece umbră sclipesc ochi siniştri, izvoare subţiri roiau de sub picioarele zeilor şi se pierdeau în pămînt. . . din cînd în cînd flacăra roşie a făcliei, izbucnind mai tare, zvîrlea dungi de lumină în deşertele hale, prin arcadele sumbre şi sure, prîn columnele reci... şi nimeni, nimeni în acest lăcaş al morţii. . .

Deodată apăru Tlâ... El zvîrlise uşa mormîntului după sine între el şi lume . . . faţa sa mare şi palidă, ochii lui adinei şi seînteietori, mersul său mîndru, talarul negru ce-i curgea în cuţi splendizi de umeri în jos . . . astfel sta aspru zugrăvit în lumina cea roşie a făcliei. Ţi-era frică să priveşti în faţa lui. . . al acestui singur muritor în halele mari şi deşerte a morţii. . . Dar mai era el viu? . . . Puţin era şi avea să-şi rezime capul greu de cugetările unui imperiu pe perina păcei eterne. . . Eterne? Ah, nu cuteza s-o spere.

El îmbla ca-n vis . . . îmbla pe o generaţie de oameni. . . un sărman visător sfărîmat de durere, doritor de moarte. . . El deschise repede uşa de la o treaptă ce ducea sub piramidă, luă făclia... şi adînc departe sub piramidă se vedea strălucind <sticlind> un plan negru şi strălucit. . . Părea un ocean ce mişca mut sub piramidă... El privi în jos. . .

— O, lac 1 în curînd vei cînta la capul meu — cînţările . . .

El coborî scările jos, mai jos, ca şi cînd s-ar fi coborît în fundul unei mine. . . şi-n adînca depărtare îl vedeai lîngă lac. Razele făcliei n-ajungeau departe... O parte a apei se roşi de lumină şi-n mijlocul lui se desemnau formele negre şi fantastice ale unei insule acoperite de o dumbravă. . .

Regele sui scările unei urne de piatră înaltă cît un palat.. . El aruncă făclia-n urmă... Ca şi cînd o domă s-ar fi aprins deodată în mijlocul nopţii adînc negre, astfel s-aprinse fluidul din vas şi ilumina toată hala mare ca o boltă a cerului de sub piramidă, lacul ce strălucea, insula cu boschete verzi, cu straturi de flori palide şi înalte, cu cărările acoperite cu nisip de argint. . . era o grădină frumoasă în mijlocul unui lac suteran. . . Numai fumul gros se naltă din văpaia vasului şi se spărgea sus, sus de bolta suteranei.

Regele cobori iar la malul lacului... un podiş de prund, peste care apa trecuse, ducea la insulă... El merge pe cărare. . . apa-i ajungea pînă la genunchi. . . mişcările lui năşteau cercuri murinde pc suprafaţa apei şi poalele mantei ajungea în apă. Ajunse la insulă... in lumina roşie . . . pin umbra neagră a arborilor, pe lîngă lungile straturi de flori, el merse pînă ajunse în mijlocul insulei. . .

Pe un piedestal scund erau două sicriuri... în unul era întinsă o femeie cu chipul de ceară. . . rozele roşii împletite în jurul frunţei contrastau cu faţa palidă şi moartă .. . Ochii cei mari închişi, faţa trasă şi slăbită, pleoapele-n-creţite peste ochi[i] înfundaţi. Haina ei trecea din toate părţile peste marginile sicriului şi ajungea la pămînt. . . Mînile reci, transparente de albe, cu degetele lungi şi subţiri încleştate peste piept. . . Era un cadavru d-o spăimîntătoarc frumuseţă...

— O, Rodope, zise el îngenunchind la sicriu şi plecîndu-şi faţa plină de lacrimi la pieptul. . . Cum te iubesc !. . . De ce-ai murit?. . . Nu ţi-am spus să nu mori. . . nu te-am rugat. . . copilă? Vezi tu flacăra lampei urieşeşti. . . vezi tu grădina ce-nconjură sicriul tău . . . vezi tu coroanele regilor atîrnate de crengile acestor arbori?. . . O, de le-ai vedea . . . de ai putea să deschizi ochii tăi cei mari, să mă priveşti pînă ce voi muri lîngă tine . . . căci voi muri-n curînd. . . Rodope ! Te urmez în noaptea de unde nu-i reîntoarcere . . . Cerul cu stelele lui, Nilul cu eternele-i unde . . . divina Memfis. . . generaţii vor plînge . . . şt eu mor. . . mor, căci ai murit tu, palidul meu copil. . . copilul meu . . . al meu . . .

El apăsă fruntea de mînile ei unite. . . întuneric, o negură rece cuprinse creierii lui. . . i se părea că Rodope îl cheamă din depărtare, făcîndu-i semne c-un ramur de finic . . . el simţea că bătăile inimei i se răresc. . . simţea storeîndu-i-se viaţa din sin . . . simţea că . . . nimic . . . nimic.

El murise cu fruntea plecată pe pieptul ei.

Flacăra urieşească mai pîlpîia în aer de fum şi părea in razele-i roşii că dispare şi reapare fantastic toată lumea suterană . . . apoi se stinse, şi un întuneric adînc, fără întindere, mut, domni peste sfîrşitul unui om.

Era ca şi cînd toată măreţia trecuse ca un vis iluminat de-un fulger pe dinaintea ochilor, şi nu mai rămăsese decît un întuneric, asemenea celuia din somnul fără vis, un întuneric, fără spaţiu şi fără timp.»

Peste cîteva mii de ani, la Sevilla, cîțiva copii desculți fugeau de le pîrîiau călcîiele după un cerşetor bătrîn, trențuros, cu fața speriată şi cu barba zburlită, numit Baltazar, şi care, lovit cu pietre^ striga din toate puterile: « Cucurigu !» Un franciscan tînăr trece pe acolo, bătrînul se aruncă la picioarele lui şi-i sărută poalele rasei, călugărul mustră pe copii, aceştia o iau la goană, în vreme ce bătrînul speriat strigă mereu «Cucurigu I» Franciscanul duce pe nebun în tinda unei zidiri, îl culcă, punîndu-i căpătii sacul, şi stă pînă ce-1 vede adormit. îi lasă totdeodată o pîine albă. E uşor de înțeles că bătrînul «idiot» nu e decît faraonul Tlâ în întîia lui reîncarnație, precum se vede şi din croncănitul cioatei, care sună: « Tlâ ! tlâ ! tlâ 1» Baltazar nu e un nume rar în literatura fantastică. îl poartă de pildă studentul din *Klein Zacbes genanni Zinnober* al lui Hoffmann şi doctorul Cherbonneau din *Avatar* de Th. Gautier. Visul bătrînului cu germinația oului simbolizează dibuirea din nou a unei forme pentru eul lui veşnic şi e 0 explicație a nebuniei sale metafizice. Toată această parte este impregnată de magnetismul şi spiritismul romantic, pe temei de panteism şi spiritualism, aşa cum le-au formulat poeticeşte Edgar Poe şi Th. Gautier:

«Era vechea zidire de piatră cubică a sfatului orăşănesc din Sevilla, unde-1 depusese pe bietul cerşitor. Cerul cu întunecatul lui azur şi cu soarele-i arzător se destindea asupra oraşului vechi, stradele cele strimte erau mai deşerte, o căldură moleşitoare şi nesuferită, care-nfierbînta pietrele pavagiului, nisipul şi murii, şi care făcuse ca la orice fereasta să fie lăsată perdeaua . . . astfel încît părea un oraş orb şi nelocuit, aşa nu se vedea nici o ființă pe strade şi pe piețe...

Bietul cerşetor adormise . . . Ce vise ciudate avea . . . 1 se părea că corpul lui întreg e ceva ce se poate întinde şi contrage şi poate lua orice formă din lume... I se părea mai întîi că i se îmflă capul din ce în ce şi el devine un bătrîn ghebos, gras şi glumeț . . . or că acuşi se usucă ca tirul şi devine un om lung, cu ochii lipitori <clipitori> şi mici, îmbrăcat în straie lungi negre . . . or că i se îmflă corpul şi i se subțiază picioarele, de pare un sac de făină pus pe. două fuse subțiri. . . Apoi simți că se contrage repede,: repede şi devine un grăunte mic în mijlocul unui gălbenuş de ou . . . Prin albuş el vede numai de jur împrejur coaja oului şi [se] zvîrcoleşte ca o furnicuță în centrul lui. . . şi tot creşte, creşte, pare că-i înghimpă ceva umerii. . . „ Aha 1 gîndi el, îmi cresc tuleii . . .

Apoi se simți din ce în ce crescînd, acu aripele-i erau mari. . . era cucoş. Cucurigu 1 strigă el, primblîndu-se într-o ogradă deşartă sub un gard, peste nişte bulgări de piatră şi pin glod, în care-i rămase urmele labelor ca o scrisoare de zodii. . . Cucurigu . . . Dar nu-i era bine . . . îi era greu capul. . . creasta-i atîrna în jos, ochii lui cei rotunzi ca două altițe de oțel erau păinjeniți... el îşi plecă capul şi-1 ascunse sub aripi... îşi ridică un picior şi adormi. . .Dar într-un par era o cioară, care tot striga: crrrl tlâl tlâ! tlâ! crrr 1 . . . Sunetele astea-1 urmăreau-n somn . . . pînă ce simți că nu simte nimic . . . pînă ce o tablă roză se-ntinde naintea ochilor lui, apoi încetă şi asta . . . apoi i se părea lui că e un punct negru, mic, care tot mai se contrage mereu, pînă ce n-a rămas din el nimic. înspre sară oraşul începu să-nvie. . . Treceau oameni cu pasul încet pe lîngă el şi i se uitau curioşi în față . . . „A murit Baltazar!" gîndeau ei. . . Veni un consol al oraşului, gîndi şi el c-a murit. . . Nu se găsi nici un popă să-1 îngroape . . . „ E1 fusese îndrăcit, ziceau ei, cum să binecuvîntăm cadavrul unui îndrăcit? . . . »

Doi săraci, pentru cîțiva *reis* din casa comunală, îl îngroapă într-un colț de cimitir.

« Ajunseră curînd afară de oraş, la țintirimul cu murii lui albi şi lungi, ce păreau unşi cu var de lumina lunei. . . trecură peste pragul portiței negre, s-apropiară de mormînt, lîngă care fumega încă lutul proaspăt... în fundul mormîntului umed erau aşezate paie... Ei îl resturnară pe bătrîn de pe scîndură cu fața în jos, pe paie. . . aruncară înc-un braț de paie peste el. . . şi începură a arunca pămînt peste el. . .

— E tîrziu, Boromeo, zise unul. . . hai şi ne-om duce acasă. . . Mîne om veni de om împle mormîntul. . . Am aruncat destul pentru ca să nu fie descoperit. . .

— Hai dar!

Luară lopețile de-a umere şi în noaptea cea clară ieşiră şoptind şi povestind încet din cimitir . . . Crucile albite se uitau în lună, florile de pe morminte foşneau mişcate de suflarea lină, murii cei albi, ce se ridicau peste cîmpia crucilor şi a mormintelor, luna, ce trecea atît de palidă şi dureroasă . . .

şi de departe, oraşul, cu contururile lui fantastice, cu case şi turnuri, cu ferestele-i mute ce ascundeau mistere, şi peste toate un linţoliu transparent de lumină albă . . . Numai un brotăcel lungit în iarbă sărea cu picioruşele destinse. . . „ Tlâ, tlâ , ţipa el în lună şt ţipa <trezi> un ţintar ce odinea* pe peliţa lui cu: „ Bzzz! Tlâ l" Acest duo urlâtor nu era întîmplător <întrerupt de> nimic. . . numai în mintea <urechea> mortului suna un greier pare-că... El auzea parcă acel greier, dar nu gîndea nimic... Şi greierul subţia glasul de părea tremuratul glas a unei coarde de aur mişcate şi tremurînde, şi lui îi veni acum clar ideea *aur* în minte . . . Aur, aur. . . sunetul creştea nu în minte, ci în inima lui.»

Pe măsură ce mintea lui Baltazar se luminează, el se visează «într-o sală frumoasă plină de flori şi de oglinzi, dar fără lumină încă... o muzică ciudată trece <înceată trecu> prin sală, ciudată şi dulce, şi el simţea fiinţe trecînd prin sală, fete în haine albe... cu suflarea lor caldă şi cu peptul plin, şi bărbaţi strîngîndu-le de mîni şi şoptindu-le de amor. . . Era o lume de semiîntunerec şi mezzavoce. O candelă ardea în mijlocul salei a cărei lumină creştea din ce în ce, din un punct ca vîrful unui ac într-un licurici, din licurici într-o flacără subţire şi albastră, şi cu cît flacăra creştea, cu atît vocile s-auzeau mai tare, tot mai tare. . . pînă ce deodată sala [este] iluminată şi plină de un aer de diamant.» Se aud rîsete, zgomote, ca într-o sală de bal.

« . . . Şi visa că toate sunt propriile lui închipuiri, clare ca-ntr-un vis limpede. El se simţea apăsat. . . dete paiele şi lutul de pe faţă şi se trezi într-o groapă adîncă — fără să ştie cum, fără să ştie cine-i el, şi deasupra frunţei lui cu închipuiri senine plutea sus, sus în cer, luna cea plină.

„ *Cine* sunt eu? fu cea întîi cugetare ce-i veni în minte. Mintea lui era clară, închipuirile erau ca formele concrete, vii şi pline de viaţă . . . el avea o lume gata în capul lui de a cărei isvoare nu-şi putea da socoteală... Se găsea cuminte . . . şi. . . memoria, memoria era ceea ce-i lipsea. El închise ochii ca să rămîie în întuneric şi ca neinfluenţat de lumea de dinafară să cutreiere cîmpul aducerii lui aminte. . . Era ca un orizont negru şi fără de sfîrşit. . . nimic, nimic. . . numai prezent avea. . . trecut de fel. . . sau unul atît de tenebros, încît nu vedea nimic pe el. . . departe, departe . . . ca şi cînd într-o noapte neagră ca lumina din sticla cu cerneală . . . ai vedea undeva un foc arzînd . . . Cer înnorat şi negru. . . pămîntul şi noaptea de nu-ţi poţi vedea mîna cu degetele ridicate <răşchiete> dinaintea ochilor. . . departe pare-că vedea în noaptea plană a sufletului lui o antică coroană de rege.»

Temîndu-se să nu înnebunească iar, Baltazar iese din mormînt. întrebarea ce şi-o pune oricine în chip firesc este: cine-i acest nou personaj ? Este o nouă incarnaţie a faraonului Tlâ? Este tot bătrînul nebun vindecat de amnezie şi redevenit ceea ce fusese înainte, adică marchizul de Alvarez? Oricum, aici intră un nou element romantic, şi anume bilateralitatea şi migraţia «magnetică » a eului pe spaţiu de timp scurt, a cărui cea mai tipică expresie o găsim în *Amintirile d-lui August Bedloe* de Edgar Poe. Că acţiunea se petrece în Spania este şi acesta un element romantic, însă de calitate senzaţională, deoarece acţiunea în genere a scrierii romantice germane (în afară de teatru şi poezie) se întîmplă, cînd se alege un teritoriu exotic, mai ales în Italia sau în Franţa. *Novela svedică* pe care o tradusese în adolescenţă Eminescu după Onkel Adam avea şi ea un erou spaniol, pe Don Caldero. Descrierea castelului are o notă halucinantă vădit hoffmanniană, totuşi se simte înrîurirea senzaţionalului de a doua mînă. Iată interiorul putred al castelului Lejonsnăs, spre a fi comparat cu cel ce va urma în scrierea noastră:

« Cînd intrarăm pe pragul mare şi boltit, un aer rece şi stricat ni veni înainte. Ici şi colo căzuse părţi din ornamentele de gyps de pe păreţi, şi mai multe cadre mari, zugrăvite cu olei, ce reprezentau vînători de urşi, se pătase de mucegai.. . Vîrîi cheia în broasca greoaie şi cu ornamente nenumărate, care ducea în apartamentul consilierului de stat. Venirăm într-un antesalon, ornat cu multe portrete şi picturi de şcoală olandeză . . . »

Numele eroului, Alvarez, este şi de astă dată tipic literaturii fantastice şi fatalistice, căci e între altele al eroului din *Le diable amoureux* de Cazotte, scriere cu mari înrîuriri asupra romantismului german.

Eminescu a dat scenei din subterana cu comori un înţeles simbolic de deşertăciune, sau mai degrabă de mizantropie, făcînd din Alvarez un fel de Timon Atenianul:

«El ieşi din mormînt după ce tocmise la loc paiele şi pămîntul, ca să nu se cunoască că el a ieşit din mormînt, şi-ncepu să meargă încet prin cimitir. . . Ajunse lîngă mur . . . îl sări. . . şi-ncepu să meargă spre oraş . . . Ajunse

într-o ulicioară strîmtă, dc a căreia amîndouă laturile sc nalțau case negre şi lungi cu ferestrele rotunde . . . Un turn de biserică lung, cu piatra lui mucigăită, acoperit cu olane negrite de vreme, cu fereşti risipite şi oarbe, cu o uşă masivă şi veche de stejar ferecată c-o cruce de spijă lucrată în mii de podoabe de flori . . . El deschise c-o cheie mare şi ruginită poarta, sui scările înguste în sus şi intră într-o cămară nalt boltită, în mijlocul căreia se afla o masă de piatră sură şi un scaun vechi, a cărui îmbrăcăminte de piele era toată ferfenițită . . . Numai luna se uita sperioasă pin fereasta veche, încuiată şi fără obloane, care sămăna mai mult o găvăună de piatră de la o vizunie. Bătrînul sur se uită uimit la lucrurile ce-1 înconjurau . . . un pas instinctiv îl dusese în această vizunie . . . el găsise cheia la sine . . . Un dulap vechi de lemn mohorît, lucrat cu fel de fel de sculpturi, era pe jumătate deschis, o candelă de sticlă roşie-închisă vărsa raze slabe de rubin în cămara pustie . . . el deschise dulapul. . . scoase un pergament vechi şi-1 desfăşură dinaintea lui. . . Era o cartă a Spaniei. în un loc al ei era mînjită cu coloare galbenă ca aurul... El s-apropie de fereasta şi se uită mult la locul mînjit.

— Hm 1 da, da ! aici trebuie să fie visul vieții mele . . .

Şi ca şi cînd s-ar fi speriat de neîngrijirea în care lăsase dulapul deschis, aruncă iute pergamentul în fundul lui şi-1 închise iute c-o cheiță de oțel. . . Apoi începu să se primble prin cămară . . . O oală de flori numai cu pămînt eta într-un colț... El[1] turnă pămîntul afară . . . sub el erau monede de aur . . . C-un fel de aviditate el legă banii într-o treanță veche şi-i puse în sin . . . Toate ce făcea i se păreau fireşti şi totuşi dacă s-ar fi întrebat de ce le face nu şi-ar fi putut da socoteală. . . Avea instinctul neconştiu a unui animal, care face tot ce-i de trebuință fără să ştie spre ce scop.

El îşi tunse barba şi părul c-un foarfece ruginit. . . deschise o ladă seculară şi mohorîtă. . . scoase din ea haine frumoase de catifea şi se schimbă în ele . . . Scoase o oglindă din ladă şi se admiră în ea . . . găsi un şip vioriu plin de mireasmă şi-şi stropi hainele cu ea . . . şi cînd ieşi din turnul vechi cu pălăria lui cu şnur de aur . . . cu bumbii lui de petre scumpe, cu inele de diamant pe degete, părea un gentilom bătrîn şi bogat. . .

[1] în ms.: *Era.*

Merse în fața urnii'palat- vechi, zidit într-un frumos stil maur, înaintea căruia se-ntindea o grădină de pomi în floare, înconjurată de un grilagiu de fier cu vîrfuri aurite '.'. : în bolta porții sună un clopot... I se deschise, portarul se plecă pînă la pămînt înaintea lui. . . El trecu pe o cărare lungă în umbra unei alei de castani, ajunse la scările nalte acoperite de un baldachin suspendat pe columrte în forma lujerilor de crin, intră înăuntru. . . Sui repede scările acoperite c-un covor moale . . . intră într-o sală splendidă . . . a cărei tablouri de pe pereți se zugrăveau şters şi neclar '* în semiîntunericul luminei de lună. Pe-un jeț lîngă fereasta şedea o fată naltă şi palidă, care la intrarea lui îşi întoarse mută capul... El s-apropie de ea . . .

— Voi sunteți, signor? zise ea încet. . . şedeți în fața mea . . . am să vă istorisesc multe . . .

Ochii ei mari şi întunecați purtau în ei o durere fără de lacrimi. . . Uscăciunea lor teribilă trăda disperarea.»

Fata roagă pe bătrînul marchiz, căruia îi e destinată ca soție, s-o cruțe, căci iubeşte un cavaler tînăr şi frumos. Marchizul consimte cu condiția să fie concediat chiar în acea seară, ca prezența fetei să nu-i răscolească iubirea. Cere trăsura să plece, hîrtie şi condei şi pe tatăl şi vărul fetei (care e, pare-se, cavalerul în chestiune) drept martori la declarația de renunțare. Vine contele. Ştiindu-1 sărac, marchizul se hotărăşte să-i dea jumătate din averea sa ca zestre pentru doîa Ana. Soseşte notarul. Marchizul dictează actul de donație, fata şi vărul îngenunchează înaintea lui, el îi binecuvîntează, iar contele vesel îi strînge mîna. Marchizul trece într-o odaie slab luminată, unde dormea într-un pat un bătrîn semănînd aidoma cu el şi care visa că renunțase la mîna dofiei Ana şi că-i dăruise jumătate din avere.

«Visezi ceea ce eu am făcut, zise el încet. . . Cu atît mai bine . . . cu atît mai bine.

Coborî, se sui în trăsura care ieşi din curte şi-ncepu să zboare pe străzile lungi, apoi ieşi în cîmp pe drumul de țară.»

Merse aşa pînă la două după miezul nopții.

«Un castel vechi c-o grădină părăginită se nălța pe o coastă de deal. . . Părea mai mult o grămadă de pietre decît o zidire, cu murii ei risipiți, cu copacii morți <uscați>, pe a căror tulpină creştea generații tinere de arbori noi şi subțiri'. :•. Eră un parc ca o pădure verde <veche>, unde pe ruinele copacilor vechi şi putrezi cresc cei noi şi tineri". . .

Trăsura intră în curtea plină de ierbărie şi dc huci sălbăticit, ajunse la scări... el ii detc drumul şi intră in înaltele şi surele sale ale castelului, cu păreţii reci de piatră pătrată, cu mobile antice şi veştede, cu tablouri şterse şi mohorite în cadruri de lemn negru. . . Astfel umblă bătrînul, c-o luminare de ceară intr-un sfeşnic de argint, prin toate odăile lărgişi deşerte, şi <cu> vise din bătrîni îl înconjurau ace'c portrere, care, serioase în cadrele lor, se uitau pare-că la cl. . .

El ajunse într-o cămară naltă şi fără fereastă. . . Afară dc uşa pc care intrase, nu mai era o alta . . . El închise acea uşă după sine, trase pe dinăuntru un drug de fier peste ca . . . s-apropiă dc un părete de piatră pătrată şi împinse într-un loc cu mîna . . . Păretele de piatră se-ntoarse ca-ntr-o ţiţină. . . el ţuşni iute cu luminarea pin crăpătura deschisă şi se trezi cu luminarea-n mină asupra unei scări ce ducea în jos . . . El întoarse păretele la loc... şi coborî scările ce sunau timpit sub paşi... un aer bolnav ii îngreuia pieptul. . . Ajunse în o suterană mare . . . De jur împrejur Crau boltiri în muri, în care erau statui de piatră . . . chipuri de cavaleri îmbrăcaţi în fier . . . ce se uitau cu ochii lor reci de piatră la el. . . O manta era spînzurată-ntr-un cui. . . intr-un colţ era o bute aşezată pe tălpi, de mult putrezite, şi o cupă de argint alături cu ea . . .

El scoase cepul de la bute . . . Nu curgea nimic. . . Desigur că cămaşa prinsă asupra vinului era foarte groasă. El băgă o spadă în bute şi ţinu cupa . . . Un vin ca chihlibarul transparent. . . mirositor curse din bute... El o astupă, işi apropie buzele de acel lichid vechi... şi beu paharul întreg... I se cutremură corpul de plăcere. . . Părea că chipurile de piatră începeau a se legăna pe piedestalele lor balanţînd cu mînile, apoi el se culcă pe manta la pămînt ca să privească. . . Statuile de piatră se coborîră şi-ncepură să joace în pivniţă, şi sub greoaiele lor tălpi de granit urla cerul suteranei. . . Mai stîngaci decît urşii se-nvîrteau ţipînd şi strigau şi se certau . . . Hopp I hopp, zupp, zupp! Şi-şi legănau taliile lor ţepene, şi-ţi mişcau picioarele lor, şi ochii lor de piatră se-nvîrteau uscaţi şi morţi în incoifatele lor capete.

— Să trăiască Almanzor, striga unul. . .

— Să trăiască, răsunară suteranele . . .

Părea c-o mie de glasuri răspund la exclamarea lui, simţeai că eşri într-un labirint de suterane, la care aceasta era numai tinda . . . Ropotul înfricoşat al cavalerilor de piatră, strigătele lor sălbatece, turbarea lor înfiorătoare îl făcu pe bătrin să se-nfăşure-n mantaua lui. . . El nu zicea nimic . . . dârei însă observase <nici observau> prezenţa unui om viu . . . Părea că el a murit, sau că nu e de fel şi numai ei sunt.

Apoi vorbele lor deveniră din ce în ce mai încete, mărunte, ţăndărite... ei povesteau de păreai a auzi glasuri de babe noaptea pe prispă. . . poveşti în care se desfăşura înaintea < sufletului > auditorului toată istoria cavalerismului Spaniei... şi tot mai molcom, mai molcom auzea bătrînul glasurile lor şoptitoare, pînă ce nu mai auzi nimic . . . El adormise.

A doua zi se sculă, luminarea însă era un muc numai, în sfeşnicul cel de argint, ce ardea abia... El găsi pe masă o legătură de chei şi topite multe [mucuri] de luminări de ceară galbenă. . . Aprinse unul de unul ce era să se stingă, luă cheile şi deschise o uşă ce ducea într-o suterană alăturată. Ţinea lumina în aer cu braţul distins. . . Lăzi cu grămezi de argint erau în colţurile acestei suterane fără vo răsunătoare . . . Argint, argint... el merse mai departe . . . Deschise o altă uşă. . . Lăzi de aur grămădit luceau slab în lumina cea roşiatică a făcliei de ceară. . . El s-apropie. . . Erau monete foarte vechi, din cele mai deosebite neamuri. Unele bătute de romani încă, altele de mai încoace, însă toate vechi... El merse înainte. . . deschise o altă uşă şi acolo găsi mici sicrie pe poliţe de fier pline de pietre scumpe. Diamante într-una, rubine şi smaragde într-alta... şi o ladă plină de cele mai frumoase mărgăritare. . . Atotputernicia omenească era strînsă-[n] suterană. . . Mai deschise o uşă şi. . . şi zări un sicriu acoperit c-o pînză albă... El dete pînza într-o parte. . . O ţeastă goală cu gura rînjită se strîmba pare-că la el. . . „ Ce te strîmbi, gîndi el mînios... Ca şi cînd eu nu ştiu că ăsta-i sfîrşitul omnipotenţei omeneşti?"»

Simţiri întunecate îi tulbură pieptul, e cuprins de o imensitate de dorinţe:

«— Ah, zise el încet, lume, am prins colţul fericirii în mînă. Am aur. .

în faţa ţestei el declamă, făcînd elogiul aurului căruia îi datoreşte *tot:*

« . . . Tot, tot 1 Mărire, renume, coroane chiar. . . plăceri... şi ceea ce plăteşte mai mult. . . dreptul şi pu-

tința de-a disprețui lumea întreagă. Ce costă inocența unui copil?' pot întreba eu .. , ce, iubirea unei mame pentru copilul ei ucis, ce, onoarea unui tată ofilit prin ofilirea fiicei sale. . . mi s-ar șopti nume <sume> mari..-, mari pentru ei, nu penttu mine... Ce costă absoluțiuftea bisericei pentru mine <crimă> . . . o mînă <sumă> mare, dar o mînă <sumă> . . . Ce este <costă> mila lui Dumnezeu . . . s-o scoatem la vînzare . . . Ce, îndulcirea diavolului, ce, iubirea poporului, ce, gloria, ce costă opera unui geniu cu care să-mi eternizez numele meu. . . Toate, toate sunt de vînzare. . . El rise crunt. Ecoul boitelor răspundea cu clocot la risul lui cumplit, și cranul cel mort parcă rînji din sicriu... Iată-mă dar în vîrful lucrurilor omenești.. . Ce-aș fi eu fără tine, metal rece și mort? Un cerșitor pe ulițele Sevillei. . . Ce sunt cu tine? Tot ce voi... Ce este în tine? Nu pot afla un răspuns din mutul <sunetul> tău... Ce este în tine? Este amor? Nu... unde-i?... E amiciție, mărire, geniu? Nu. . . căci nu-1 văd ... Și totuși ești tot. . . tot... »

Acum se va preciza dedublarea marchizului. Adormitul se va scula, se va mira de fapte pe care pretind alții că le făcuse, va alerga într-un suflet la castelul său, unde se află însă celălalt, și se va lupta cu chipul său propriu în alt exemplar. Amănunțit, lucrurile se vor petrece astfel: în vreme ce unul declamă în subterană, marchizul Al-Varez de Bilbao se trezește de dimineață în casa contelui după acel vis ciudat pe care n-avea de gînd să-1 înfăptuiască. Intră în sala unde toată familia era adunată la masă: Contele se miră că-1 vede așa de curînd întors de la țară și-i mulțumește încă o dată pentru danie. Marchizul protestează; afirmă că a visat numai ceea ce se pretinde a fi făcut' și, aducîndu-i-se pergamentul, declară semnătura falsă. Cere trăsura, i se spune că plecase cu ea. I se aduce în cele din urmă o trăsură de poștă.

«Trăsura și servitorii venise cu el de cu sară acolo. Se cruciră cînd îl văzură apărînd într-un al doilea exemplar.

— Am venit eu asară cu voi la țară?

— Venit, marchize. . .

El sui iute scările. . . intră în apartamente. . . Găsi portofoliul lui propriu pe masă, pe care știa că-1 avuse în oraș. . . „D-zeu cu mine 1 gîndi el. . . Ce-nsemnează

asta?.-. ." Căută urme de om străin pin toate odăile. . . Nimic. . . Ajunse doar la ușa apartamentului din urmă. Ah 1 acea ușă era închisă de o sută de ani. Broască ruginită . . . Apoi se cunoștea că nu îmblase nimenea...

Toată ziua aceste cugetări nu-i putură ieși din minte.

Sata, după ce închise ușa după sine, se pușe-n dreptul oglinzii și privi lung la el însuși... ca să vadă de-i el ori de nu mai e el. . . El începu să amenințe cu degetul chipul din oglindă rîzînd și strîmbîndu-se... „Ha 1 blestematule ! mă persecutezi, ai? faci sinete în locul meu . . . mă bagi în datorii, hoțule? . . ." Chipul din oglindă amenința și el cu degetul, dat pare-că se uita serios și parcă strîmbăturile lui erau de nebun . . . „ Ce-i asta, gîndi marchizul speriat. . . Eu rid, și el se uită serios la mine!. . . El rise tare ca să se încredințeze că chipul din oglindă e umbra lui. . . și chipul ridea . . . dar cum . . . D-zeul meu ! Un ris satanic, nebun . . .

— Oh 1 Oh! strigă marchizul, aici e mai mult decît umbra mea. . .

Apucă o spadă lungă și-ncepu să manevreze pe lîngă oglindă. Și chipul manevra c-o spadă...

— • Ieși dar, zise el vînăt de turbare, ieși, umbră, să mă lupt cu tine ... Să vedem cine-i marchizul Bilbao, eu ori tu. . .

Oglinda se-ntoarse în țițini și un chip uscat ce era marchizul însuși într-un al doilea exemplar se arătă dintr-un gang înfundat în muri. . .

Spadele lor se încrucișară. . . amîndoi suri. . . amîndoi serioși și iuți. . . Trăsură cu trăsură același om ce se lupta cu el însuși. . . Dac-ar fi căzut unul din ei. . * n-ar fi știut care a căzut... se părea că marchizul se luptă cu chipul lui propriu ieșit din oglindă.

El căzu străpuns drept în inimă... Și umbra din oglindă începu a ride. . . Apoi luă cadavrul... îl aruncă după oglindă... o repezi la loc ca pe-o ușă. . . șterse sabia de sînge și se puse pe jețul unde cel mort șezuse c-un cart de oră-nainte...»

A doua zi, primind mustrări de la conte și actul de donație înapoi, noul marchiz de Bilbao scrise un bilet donei Ana, înapoindu-i pergamentul. Acum, « avea în mînă cheia voinței omenești, putea să producă orce mișcare i-ar fi plăcut. Bucurie, invidie, durere, iubire, ură... „Va să

zică te am în mîna, quintesență a mişcărilor istoriei. . . avere. Tu, reprezentant al puterilor omeneşti şi al puterilor naturii. » Curînd avea cel mai frumos palat din Madrid, saloanele sale erau populate de lumea cea mai elegantă a țării, iar femeile frumoase, auzind de fabuloasa sa avere, vor să pună mîna pe ea, căutînd să intre în grațiile marchizului. între ele strălucea Ella, cea cu «fața de marmură, cu părul de aur cenuşiu, cu ochii mari, în care cerul se-namorase. . . gîndeai că universul înstelat se uită asupra pămîntului numai de dragul ochilor ei. . . Şi mînife ei de crin şi umerii ei de zăpadă... Un poem.» Numele şi exaltările par a proveni din *Ella* lui Al. Depărățeanu.

Şi belă, grațioasă, ca astra ttemurîndă
Ce spuntă-ntii pe ceruri, era Ella de blinda,
Din ochii ei azurul tot sufletul răpea,
Din buză-i toată vorba « amor, amor» zicea.

Bătrînul întinereşte văzînd-o. Odată la un sfirşit de bal marchizul îngenunche la picioarele ei şi-o întrebă dacă îl iubeşte.

«— Ellal zise el[1], mă poți tu iubi. . . mă iubeşti tu?

— De mult, de mult! şopti ea abia auzit. . .

— . . . Tu minți 1

— Mint? Ce m-ar fi făcut să mint?»

Marchizul răspunde că înrîurirea magică a averii sale, pe care n-o mai are, căci s-a risipit. Din milionul ce i-a mai rămas îi dă ei jumătate, spre a o pune în libertatea de cuget de a decide asupra inimii sale. Ochii Ellei fulgeră de indignare. Ea nu-1 iubeşte pentru bani, renunță la el, deşi îl va iubi în veci. Marchizul îi lasă tot milionul într-un portofoliu, cu act de danie în regulă, şi iese spre a-i da putința să hotărască. Ella ia cu aviditate portofoliul şi fuge. Cînd marchizul reintră, constată trist că aurul nu poate orice. « Mîne oraşul va şti că sunt un cerşetor. . . Un cerşetor bătrîn înamorat de chipul unui angel.» A doua zi îi vin o sumedenie de scrisori. Femeile îi cer înapoi biletele de dragoste, amicii se scuză că nu mai pot avea onoarea etc., într-un cuvînt îl părăsesc toți. Cîteva nopți marchizul nu poate să doarmă, însetat de iubire şi de

[1] In text: *el lui.*

fericire. Văzuse că « aurul e izvorul fățăriei ş-a minciunii . . . »

«— . . . O, aur, aur <amor, amor>, şopti el adormind . . .

Simțea iar nebunia cuprinzîndu-i sufletul. . . simțea iar sufletul constrîngîndu-i-se <contrăgîndu-i-se> într-un grăunte de jăratec.»

întunericul îl cuprinse şi «se <nu> simți nimic. . . nimic . . . ».

Probabil cîteva veacuri mai tîrziu şi în Franța, ne aflăm într-un paraclis negru şi înalt, în mijlocul căruia se află un catafalc cu un sicriu. Asupra sicriului este aruncat un linţoliu de catifea neagră cusut cu stele de aur. în noaptea solitară arde o singură făclie, nici un preot nu murmură rugăciunile morților. O uşă de spijă se deschide şi intră o doamnă înaltă cu un văl de dantelă pe față, urmată de un bătrîn. Prințesa — aşa i se spune — deplînge moartea celui din sicriu (« Ah! copilul meu. . . astfel se sfîrşeşte o viață de om. . . »), bătrînul însă îl socoteşte pe acela « om fără inimă, care desprețuia femeile, căruia moartea-i părea o mîntuire. . . om superstițios, mîndru, sărac. . . nebun c-un cuvînt». Femeia ridică colțul Hnțoliului şi « des" coperi un frumos cap de marmură-nvinețită» cu «un suris de nespusă beatitudine» pe buze.

« — O, Angelo 1 zise încet, ai ştiut tu ce-i amorul, ca să-l desprețuieşti?. . . Ți-a mîngîiat vodată urechea acele dulci şi întunecoase flori ale nopții, vorbele de iubire, desmierdările unei femei... a bătut vodată la fruntea ta acele bătăi line, sărutările, pe care o gură umedă de femeie să le bată spre a afla cari gîndiri sunt acasă... ale amorului, ale dorinței, ale durerei?. . . Ah, sărmană frunte <ființă> solitară, te acopăr cu flori. . . dormi I dormi I

Ea pusese mînile pe fruntea albă şi moartă... El suridea în sicriul lui cu zîmbetu-i mort şi sfînt...»

Se aude gălăgie afară. Cei doi ies repede pe uşa de spijă. Doctorul Dreyfuss şi un ins care pretinde că Angelo nu-i mort intră discutînd cu aprindere. Paraclisul se umple de oameni. Cu toată împotrivirea doctorului Dreyfuss, celălalt dă jos linţoliul şi ordonă ca mortul să fie dus acasă în patul lui. Popa îşi face cruce, dar nu se amestecă fiindcă luase banii pentru înmormîntare cu anticipație.

«Cui-i era ciudat în astă împrejurare. . . era mortul însuşi. El auzea vorbindu-se împrejurul lui, vedea cu ochii închişi bolțile gotice ale paraclisului şi făclia de ceară albă de la capul lui. . . dar i se părea că totuşi nu va fi decît o închipuire... I se părea şi-i plăcea de a fi mort. . . gîndea că e-ntr-o altă lume şi nu pricepea cearta pentr-un cadavru . . . »

Simțea atingerea femeii, apoi «i se părea că e-ntr-o cîmpie lungă şi deşartă . . . că sicriul stă singur sub bolta cerului, că universul se coboară şi-1 plouă cu stele. . . astfel încît, acoperit cu ele, el nu mai vedea cu ochii decît țăndări de aur, ce căzuse pe ochi...» Vedea pe mamă-sa plîngînd la fereastră, apoi. . . nimic.

«După acest interval de întuneric, el văzu iar cei patru păreți tapisați cu flori albastre ale odăii lui, părea că era în pat... că vechiul orologiu zingăneşte încet şi monoton în părete . . . i se părea că vede o umbră-n fereasta împletind, şi el auzea parcă ciocnirea undrelelor, şi portretele din păreți se uitau la el atît de familiar... ca nişte vechi cunoştințe de pînză. . . apoi gîndea să mişte mîna, dar nu putea... să strige, dar era peste putință... şi umbra diafană din fereasta cînta încet, cu glasul plîns, un cîntec de leagăn, pe care el îl auzise ades cînd era mic . . . îi venea să plîngă.

— Mamă 1 strigă el. . .

— O, trăieşte 1 trăieşte 1 auzi acum tare.»

O lipsă de cîteva pagini aduce o întrerupere a acțiunii.

Mai tîrziu, într-un salon, prindem un dialog între Angelo şi o femeie care îl iubeşte într-un chip prietenesc şi matern. Tînăra şi frumoasa femeie, căreia Angelo îi zice « mamă», vrea să însoare pe fostul mort cu o fată frumoasă, dar întîmpină împotrivire.

«— Un lucru mă miră, zise ea purpurie ca o roză, de unde am luat acest rol de mentor pe lîngă tine?. . . Afară de aceea mă mir de amorul ce-1 am pentru tine. Este o simțire ciudată . . . Pare c-aş fi femeia ta, dar de mult, de mult, ori pare că-s muma ta . . . în sfîrşit, e o simțire dulce şi familiară. . . Amantul meu n-aş suferi să fii. . . şi cu toate astea te iubesc. . .

— Să-ți explic *eu* această simțire?... îmi pare ades că noi am mai trăit odată şi că eu te-am iubit c-un amor nebun şi copilăresc. . . Visez ades şi în fundul visărilor mele văd Egipetul cu toată măreția istoriei lui şi îmi pare c-am fost rege şi c-am avut o femeie frumoasă, ce se numea Rodope, şi că acea femeie eşti tu . . .

— Şi mie îmi pare c-a fost odată un om tînăr şi că acest om a fost nebun şi că acela eşti tu . . . Adică <Adio,> copilul meu 1 Mai vrei o guriță?

— Ş-o mie, Rodope I

O, perdelele I Cîte ascund ele . . .

— Va să zică de azi înainte sunt o bătrînă matronă de patru mii de ani... o respectabilă mumă — zise ea ridicîndu-se şi făcînd o mutră întunecoasă. . . Adio!.

Apoi sări uşoară ca o gazelă şi se pierdu în zgomotul societății...

„ Ciudată copilă", gîndi Angelo.»

Angelo se simte bătrîn. întîlnindu-se cu doctorul de Lys, acela îl întreabă dacă crede în spirite. El e membru al societății mistice «Amicii întunericului» şi, fiind om cuminte, dă oarecare greutate misticismului. Rodope roagă şi ea pe doctor să-1 ia pe Angelo la club, spre a-1 vedea odată îndrăgostit.

« . . . Doctorul deveni grav şi solemn...

— Angelo, zise el încet, te vom introduce între amicii întunericului. Mă vezi în societatea oamenilor veseli < vesel >, cu fruntea senină. . . Nu sunt astfel totdeuna. îți voi arăta singura realitate a vieții, îți voi arăta adevărul scris în palmă. . . plăcerea. Amicii întunericului sunt amicii voluptății sufleteşti. . . Vei vedea cu ochii minții tale ceea ce n-ai mai văzut niciodată. . . vei bea viața ta în o mie de picături de lumină şi de sălbatice simțiri. . . vei trăi. . . Este asta trăit, cum trăieşte lumea? Cu sufletul gol, cu suferințele şi bucuriile lor meschine, cu nimic suspendat. Dacă suntem nimic, cel puțin de acest painjeniş al gîndirii noastre să se acațe toată lumina şi tot întunerecul, cerul şi iadul, deliriul şi desperarea.»

Toată atmosfera din societatea mistică «Amicii întunericului» aduce a scriere senzațională:

«Sania zbura pe stradele mari < ninse > şi largi ale oraşului, în aer clipea, ca o pleavă [de] diamante, cîte un fulg de ninsoare, luna trecea ca[1] floarea chihlibarului pin nourii vineți, închegați p-ici, pe colo în bucăți rupte şi

[1] în text:

negre, răriți şi desfăcuți pe alte locuri în fîşii şi-n trențe de argint, deasupra cerul cu bolta lui oțelită, pe stradă în urma săniei se desemnau urme-n omăt, ca şi cînd gelăul ar fi trecut lung, lung pe o podeală de tei. . . zurgălăii cailor de la sanie zingăneau în răstimpul tropătului cailor, şi în sanie, înveliți în blane de lup cu față de postav măsliniu, era doctorul de Lys, cu urechile-nfundate într-o căciulă de jder, şi Angelo, a cărui blană se ținea abia de umeri, încît pieptul era neacoperit de ea, aşa cît asupra-i flutura o mare legătoare de gît ce flutura triumfătoare-n vînt... Pe cap, o pălărie naltă de castor şt fața palidă lăsată-n voia răcelei şi a fulgurărei fulgilor de ninsoare, care-i păreau o binefacere în amețeala sufletului său. Ochii erau legați c-o batistă de mătasă neagră. Unde se ducea sania el n-o ştia... în fine, ea intră pe o poartă într-o ogradă solitară îngrădită c-un gard putred de mult, deasupra căruia stăruia în şiruri dese şi vii, ca un val nestrăbătut, răurusca desfrunzită, neagră, ghemuită cu miile ei de ramuri încîlcite de-a lungul gardului... în mijlocul gardului era o casă cu două caturi, a cărei var era negrit de ploaie şi vînturi, peste a cărei ferestre erau închise obloanele şi nici pin una din ele nu se strevedea o rază de lumină . . . Coborîră la scara intrării. . . nimeni nu le ieşi înainte...»

Doctorul duse pe Angelo de mînă, deschise şi închise după el uşa cu cheia, coborîră apoi în jos pe o scară. Atunci ridică legătura de pe ochii lui Angelo.

« Acesta se trezi sub o boltă, a cărei muri erau ca de cărbuni unşi cu untdelemn, adică negri ca cerneala şi străluciți, şi în mijlocul bolții lucea o lampă clară ca de diamant, care da o arătare şi mai păienjenită şi mai aspru zugrăvită colțuroşilor muri şi netezilor boite . . .

— Unde suntem ? zise Angelo.

- în peştera demonului amorului, zise de Lys încet. . . Sună din acest clopoțel de metal şi strigă: Abracadabra . . . »

Angelo sună de trei ori.

« . . . ca din pămînt, văzură un băiet frumos, palid ca suprafața mărgăritarului, cu ochii în bolți mari, negri, cam turburi de < dar > adînci, cu părul care-i curgea în vițe negre şi strălucite deasupra umerilor, cu pantaloni strimți asemenea ciorapilor de mătasă neagră... în genere toate hainele îi erau strimt lipite de corp, încît formele cele mai frumoase, asemenea ale unei statui, erau îmbrăcate cu acest tricot de mătasă. Pe cap avea o pălărie de catifea viorie c-o pană roşie. . . Mînile lui de zăpadă purtau o varga . . . »

Androginul întrebă pe Angelo ce vrea şi el ceru ca încăperea să se prefacă într-un salon.

«Deodată murii se-ntoarseră ca-n țițini şi dispărură şi se prezintă o sală frumoasă cu covoarele moi, cu mari candelabre de argint... cu mobile îmbrăcate-n catifea vişinie, cu mese de lemn de nuc lustruit. . . Un cămin de marmură cu focul arzînd era-ntr-un colț al salei...»

Angelo, încălzit («Misticismul era elementul lui»), întreabă pe « demon» cum se numeşte şi acela răspunde «surizînd c-o firească equivOcitate» că Cezar sau Cezara, după voință. Angelo cere o sărutare:

« Cezar se uită rece la el. . .

— Asta nu stă în contractul ce l-om face, Angelo . . . faptele mele stau la dispoziția ta, ființa mea nu. Trebui să-ți cîştigi afecțiunea mea . . . Vom vedea de-o vei fi în stare, frumosul meu copil...»

Angelo, vrînd să vadă puterea magică a demonului, cere schimbarea încăperii în sală de bal.

«Demonul ridică varga. . . părețiii se dederă-ntr-o parte şi deodată din toate laturile se văzură sale, cu păreții îmbrăcați în atlas alb ca omătul cusut cu frunze verzi întunecate şi cu flori vişinii şi strălucitoare... în candelabre mari ard luminări de ceară ca zahărul, cu flăcări diamantine. . . Aerul salei e argintat, cald de miroase, strălucit de oglinzi cu pervazuri de marmură neagră...»

Fete frumoase trec dantînd.

«Pintre ele, tineri în haine negre, cu veste cu floarea ca crinul <veste în floarea crinul[ui]>, cu mănuşe ca mărgăritarul, cu botine radioase şi cu bumbi de diamant la manşetă. Prin bolțile ce reprezentau locul ferestrelor lipsinde erau trepte cu oale de flori proaspete şi înfrunzite*, care împleau c-o dulce răcoreală sala, într-un loc era un joc de ape care sticleau ca [argintul] izbucnind în sus şi recăzînd în bazinul lor de marmură albă în snopuri înalte de fire de diamant...»

Angelo privea cu mirare, din jilțul său, această primăvară în fundul pămîntului. Toți amicii întunericului purtau cîte o mică jumătate de mască de catifea, acoperind

fruntea şi nasul. Unele fete tinere erau însă fără mască. Totuşi Angelo se plictiseşte şi cere Cezarei să organizeze un cbncert, o dramă, ceea ce aceasta înfăptuieşte, făgăduindu-i şi un rol.

« Un părete din fund îşi ridică [atlasul] zăpada sa înflorită cu roze de pustie <jeratic> şi se văzu o scenă, a cărei culise reprezentau arbori şi tufişe de-o tinără şi mustoasă verdeață, iar[1] fundul <fondalul> reprezenta un deal îmbrăcat în pădure de mesteacăn, un riu curgea alene pin sălcii plîngătoare şi în vîrful dealului se-nălța un castel vechi. acoperit cu plăci [dej fier, a cărui muri colțuroşi erau însemnați de lună... Pe scena ce reprezenta grădina acelui castel, cu straturi nalte de flori, cu boschete tainice şi cu şiruri de trandafiri, ieşi Cezara într-un domino negru a cărui glugă era lăsată pe spate...»

La vederea ei, Angelo e cuprins de un sentiment ce n-are nimic meschin:

« . . . era o simțire tare şi furtunoasă ceea ce-i mişca inima... i se părea că, dac-ar fi iubit pe acel demon, n-ar fi fost în stare să-i zică o vorbă de desmierdare, un nume dulce, care s-o compare c-o floare, or să găsească plăcere în primblări romantice la lună.

„ Ah 1 gîndi ele în sine, asta nu-i amor, asta-i înălțare peste firea mea proprie. . . este simțirea stejarului cînd creşte... a leului cînd se tologeşte-n soare, a calului arab cînd sforăieşte-n fața inundațiunii < incendiațiunei > de care fuge. . . Pare-că dac-aş stringe[-o în] brațe aş omorî-o, dac-aş săruta-o, i-aş sîngera buzele tinerei <tiranei> mele . . . O urăsc . . . dar o urăsc de mor . . . »

Cortina cade. De Lys cheamă pe Angelo pe scenă. Fete în tricouri de mătase, care jucau roluri de paji, se anină de gîtul tînărului, dar el se desface de îmbrățişările lor, se îmbracă în tricou negru şi pourpoint de catifea neagră, cu manta aruncată pe umeri şi joacă apoi rolul unui cavaler tînăr de care-i înamorată o regină. Pe regina o joacă Cezara. Regina-i vorbeşte cu aprindere, el răspunde rece şi măsurat, ea face un gest intenționat, el o crede în pericol şi o ia în brațe. îmbrățişare şi sărutări aprinse. «— OI te iubesc, şopti ea cu turbare... nu vezi tu cum turbez de amor şi de dorință, frumosul meu copil I» El

[1] în *text: iar in [fund te vedea].*

strigă să se lase cortina, spre a nu se face de rîs față de public, apoi se desface din îmbrățişare şi înjghebează o declamație focoasă, dar mîndră, într-o poză de fier, nemişcată. Cortina cade. De Lys prinde în brațe pe Cezara aproape leşinată. «— Ce frumos e1 . . . murmură ea zimbind, atît de trist, atît de resignat, cu atîta amor totdeodată.» Ostenit, Angelo trece în cabina lui; atunci Cezara îl cheamă la ea şi-1 roagă s-o dezbrace.

«E1 îi descheia corsetul. Zăpada umerilor ei se ivi splendidă de sub rochia albastră... El îşi băgă mînile între sînii ei. . . Ea răsufla greu şi se-ntoarse c-o ochire rece la e1. . .

— Aide! nu fi copil. . . Vino ici la picioarele mele . . . îngenunche . . . Scoate-mi botinele şi ciorapii.

El nebunea. Lacrimi de turbare îi împlură ochii cînd simți în mîna lui acel picior gol, neted, mic... el îl apropie de gură. . .

— Mă iubeşti tu, Cezara, zise el încet. . .

— Nici prin gînd nu mi-a trecut. . . Aide, dispre-țuitorul femeilor. . .

Şi bucată cu bucată el îi luă hainele. Pînă ce tremurîndă ea rămase goală, reflectată de oglinda cabinei. . . Ochii lui se -primblau şi cuprindeau cu sete acel corp de marmură, ar fi voit s-o prindă-n brațe . . . dar o mişcare rece a mînilor ei îl opri.

— Sunt demonul amorului, nebunule! De ce te-njoseşti înaintea mea...»

Cezara se dedă față de Angelo la nişte gesturi îndrăznețe de pasiune. Apoi se îmbracă iute în hainele cu care fusese el pe scenă.

« — Ce frumoasă eşti astfel. . .

Era un paj frumos şi melancolic, un Hamlet-femeie . . .

—• Astfel mă joc cu tine . . . ca tigresa cu prada sa . . . Căci eşti prada mea, Angelo. . . fiecare sărutare a mea va fi un voluptos martiriu pentru tine. . . fiecare-mbrățişare, un gînd de întunecoasă şi dulce durere. . . Asta-i voluptatea cea crudă a chinului. . . aşa voi să mă iubesc.»

Femeia vampirică scoate pe Angelo din club, legat la ochi.

« . . . Afară aştepta o sanie, a cărei cai băteau pămîntul de nerăbdare. . . Cezara-1 apucă pe Angelo-n brațe ca pe un copil, îl aruncă în sanie, într-o blană mare, sări

şi ea lîngă el, înfăşa blana împrejurul lor amîndurora. . . Caii începură a zbura şi ei erau învăluiţi ca-ntr-un cuib pufuît de vrabie, îşi scoteau capul numai cînd voiau. . . Ca şi cînd ar fi fost acasă-n pat sub o plapomă de pene trasă peste capete. . . astfel li era lor acuma... Ea se juca cu el, îl stringea-n braţe,-l desmierda ca pe-un copil, or ca pe-o pasere, pe care ar omorî-o stringînd-o şi desmierdînd-o. Şi faţa ei netedă, plină, dulce s-alătură de faţa lui, el simţi ca şi cînd i-ar fi şters faţa c-o catifea, gura ei se lipea de urechea lui. . .

— Sunt demonul amorului, zicea încet, sunt un drac, s-o ştii, s-o ştii. . . Mă prind de tine ca iedera de stejar, pînă ce corpul tău se va usca în îmbrăţişările mele, cum stejarul se usucă supt de rădăcinele iederei... Te nimicesc, voi să-ţi beau sufletul, să te sorb ca pe o picătură de rouă în inima mea însetată. . . îngere 1

Ea-1 înlănţui cu braţele şi cu picioarele... îl stringea tare la pept, ca şi cînd ar fi voit să-1 sfarme... ca şi cînd n-ar fi voit ca peptul ei- să se îmfle. . . Sîngele lor ferbea ca mustul îngropat în pămînt... li se părea c-ar fi ţişnit pin pori şi dacă ea şi el ar fi avut rane la peptul lor. . . desigur că în acest moment de viaţă concentrată sîngele lor ar fi comunicat reciproc ş-ar fi concrescut organismele lor ca doi trunchi de copaci...»

Angelo cade cu totul în stăpînirea Cezarei.

« El se zbătea în braţele ei ca turturica în ghearele vulturului şi părea asemenea mielului cate caută cu gura lui gura lupului spre a-1 săruta, căci nu-1 cunoaşte şi crede că-i cînele. Astfel el, în slăbiciunea sa copilărească, căuta fără de voie gura ei... »

Cezara îşi dădea seama de « amorul» lui. « L-ar fi putut omorî acuma fără ca să reziste, fără ca s-o simtă chiar, atît era cuprins de iubire . . . aşa cum fluturul s-aruncă-n foc . . . aşa cum efemeridele mor în atingerea lor amoroasă.» Ea duce pe Angelo acasă beat de amor, îl dezbracă, îl suie în pat, îl mîngîie, îi pune o roză pe gură şi-şi mărturiseşte sieşi dragostea, satisfăcută că în vreme ce ceilalţi bărbaţi erau agresivi,, dulci, complementatori, afectaţi şi lăudăroşi, acesta se voieşte iubit şi-şi lasă sufletul frămîntat de cugetările şi îmbrăţişările ei, ca o bucată de ceară.. Angelo se trezi a doua zi obosit «ca şi cînd l-ar fi bătut măr şi l-ar [fi] învelit apoi într-un cerşaf ud şi rece. . . Avea friguri.»

«Trebuie să fug de ea. . . trebuie să fug de ea . . . căci dacă m-ar omorî numai n-ar fi nimic. . . dar are să mă tortureze, are să-mi omoare nerv cu nerv, gîndire cu gîndire, bucată cu bucată din creierii mei s-o muia sub sărutările ei. . . Ah ! şi cum ştie femeia asta a săruta . . . te trec fiorii... cu fiece sărutare mori, spre a învia şi-a muri din nou sub o alta. . . Dac-aş fi fost îmbrăcat în cuirasă de fier şi m-aş fi luptat în turnir, corpul nu mi-ar fi atît de zdrobit ca sub îmbrăţişările. . . într-adevăr, pare că s-a lipit de mine şi mi-a supt prin toţi porii ei sîngele din carne, sucul din nervi, puterea din muşchi...»

Se privi în oglindă, văzîndu-se palid şi mai frumos, îşi încălzi mîinile reci la flacăra de spirt de viorele şi «ieşi în grădină să se primble pin cărările ninse, pin arbori desfrunziţi, cu ramurile-ncărcate de omăt». Hotărît să fugă de demonica femeie, primi, către seară, invitaţia lui de Lys de a merge la club, cu condiţia să nu întîlnească pe Cezara. E dus iar legat la ochi, lăsat singur într-o odaie. Cînd îşi scoase legătura, « se afla într-un cabinet mic, tapisat cu negru . . . Un cămin de marmură roşie cu foc, o oglindă în părete, covoare moi pe jos, o masă c-un sfeşnic de argint, două jilţuri cu sprijoane nalte.»

Spre mirarea lui, intră Cezara, care, înţelegînd că dragostea ei îl oboseşte şi că vrea un mod calm, se oferă să-i găsească ceva potrivit şi cheamă «exemplarul nostru de crkij care de ieri oftează după Angelo». Cezara părea acum îngerul milei şi al îndurării.

Vine Lilla, fată gingaşă şi naivă, în stare să spună multe «nerozii dulci». în vreme ce Angelo sta în jilţ, întors spre sobă, nevăzut, Cezara vorbeşte cu Lilla despre el şi face pe fată să-şi vădească dragostea şi drăgălăşenia ei. Pretextînd apoi că se duce să cheme pe Angelo, pleacă, încuind uşa cu cheia. Angelo iese de după jilţ, îngenunchează înaintea fetei. Urmează o conversaţie plină de gingăşii şî dulcegării. îşi caută unul altuia în sîn butonul de diamant de la manşeta lui Angelo, apoi: « El stinse lumina şi un întuneric[1] adînc acoperi suspinul lor de amor».

« Pe cînd Lilla şi Angelo erau într-o stare dezordinată, unde hainele parte căzuse de pe ei, parte atîrnau în toate părţile şi ei pe jumătate goi dormeau strins îmbrăţişaţi pe

[1] în text: *fi in întuneric.*

sofă, gură-n gură, intră Cezara c-o lampă în mînă în casă şi se uita la ei. . . Ea era palidă, serioasă, tristă. . . Ţinea în mîna ei un cerşaf alb şi mirositor şi-1 aruncă peste mire şi mireasă, apoi se puse-n faţa focului şi se uită multă vreme în ultimele urme a jeraticului. Ochii ei se umplură de lacrimi. . . apoi se sculă repede, ridică colţul cerşafului, descoperi capul lui Angelo şi-i sărută fruntea:

— Ai să-mi plăteşti tu asta, copilul meu, ai să mi-o plăteşti 1

Apoi ieşi din cabinet.

A doua zi Lilla umbla cam pe lîngă păreţi şi nu i se uita -nimărui în faţă . . . Angelo era de-o paloare umedă, ochii erau turburi şi suri şi pierduse < turburi şi moi în cap şi pierdură > din demonica lor strălucire.»

Lilla îi explică cum venise în clubul «Amicii întunericului», îl văzuse în salonul doamnei N., se îndrăgostise de el, şi de Lys, bănuind aceasta, o adusese aci. Lilla îşi concepe fericirea dragostei în chip burghez, aşa:

«. . .Iată tabloul ce mi-1 zugrăvesc. . . Dimineaţa, cînd vei dormi încă, te-oi săruta pe ochi şi te-i scula. . . apoi ţi-oi aduce cafeaua şi cămeşa cu butonii puşi şi ciorapii, halatul, fesul, o ţigară. . . te-oi îmbrăca, apoi te-i duce la treaba ta. . . şi, rămasă acasă, voi şterge colbul de pe cărţile tale, voi aranja hîrtiile, voi drege penele stricate şi cînd vei veni acasă va fi masa pusă . . . pînză albă, farfuriile curate, paharele limpezi de clare . . . după masă vom şede la cafea, vom vorbi nerozii. . . apoi, adaose încet abia mişeîndu-şi buzele, apoi... zic şi eu, de. . . vom avea copii... un băiet frumos ca tine, icoana ta, ş-o fetiţă ca mine. . . Ah 1 vom fi fericiţi...»

Lilla pleacă apoi acasă, urmînd ca Angelo să vie să-i ceară mîna. Acesta ascultase vorbele fetei întunecat şi trist.

«. . .Va să zică asta-i viaţa mea viitoare. . . Adio visuri orbitoare... am devenit unicul bărbat al unei unici femei. . . Voi avea copii. . . mi-o aduce halatul şi papucii dimineaţa . . . Ah 1 dar o dezgustătoare perspectivă de urît şi monotonie . . . »

Cezara intră apoi în haina ei de Hamlet, îşi bate joc de Angelo, analizîndu-i şi exacerbîndu-i deznădejdea, găsind ironic că el atlase adevărata cale a naturii, « reproducerea neamului omenesc».

«— . . .Te-nchipuiesc cu halatul înflorit. . . cu fes în cap, cu papuci, cu ciubuc, c-o claie de copii, c-o ocupaţiune monotonă şi somnoroasă; apoi vei muri şi copiii tăi cei de spirit vor repeta aceeaşi viaţă spirituală . . . »

Femeia demonică pleacă după ce înrăieşte pe tînăr cu o logică strînsă: de nu va lua pe Lilla o va neferici, de va lua-o, înşelînd-o, o va face iarăşi nefericită.

Manuscrisul are iar lipsuri. Regăsim pe Cezara convorbind cu Angelo. Cea dintîi a lămurit Lillei şi tatălui ei că Angelo n-o poate lua în căsătorie şi crede că un «camarier » al ei ar putea-o face fericită. Se vede că Cezara a încercat să se sinucidă, căci are o rană la piept.

«— . . .Vino-ncoace şi suge rana asta. . . nu vezi că-mi curge sîngele pe haine?...

El îşi lipi buzele de rana pieptului şi supse acele picături de rubin ce păreau a curge pe zăpadă. . . Ea-i ţinea capul cu mînile. . . apoi-i ridică capul şi sărută gura lui roşie de sînge. . . Asta drept mulţumire. . . Ea-şi acoperi sinul, îl ridică pe braţele ei ca pe un copil, îl strînse la piept, îl desmierdă...

— Cum mă faci să pătimesc, şopti el încet.

— Bine încă n-ai cunoscut tu ce voi eu ca să cunoşti. . . Amicul meu, ai alegerea între două lucruri: între unul ordinar, meschin şi între durere, pasiune, turbare. . . între Lilla şi mine. Eu nu te-nşel, ţi-o spun dinainte. Eu voi usca viaţa ta de m-alegi pe mine... eu te voi omorî. . . dar nu ţi-oi face copii... De un singur lucru te asigur, nu ţi se va urî cu mine, poate însă ca mie să mi se urască cu tine. . . atunci, se-nţelege, se sfîrşeşte totul...»

într-un cuvînt, iată ce oferă Cezara:

«Voluptatea cea crudă a dorinţei şi a durerei. . . iată ce-ţi ofer. . . De un lucru să fii sigur: te iubesc. Nu te lăsa înşelat de împrejurarea că amorul seamănă aşa de mult cu ura... Aş fi în stare să mă las muri pentru tine...»

Manuscrisul este fără îndoială neterminat. Căci ar trebui să vedem soluţia acestei iubiri între Cezara (care înseamnă totdeauna tipul voluntar şi activ) şi Angelo (temperamentul pasiv, angelic), precum şi a treia reîncarnare în «omul sinistru şi rece, cu faţa de bronz».

56. Archaeus

Metempsihoză singura e o formulă prea populară pentru ca Eminescu să fi fost mulțumit cu ea. Rămînînd şi mai departe la gîndul de a explica literar migrația sufletului, identitatea în pluralitate în temeiul acelui idealism panteistic ce este caracteristic romantismului, el umblă să aducă o documentație filozofică mai severă, să facă o nuvelă propriu-zis metafizică. Fragmentul *Archaeus*[1] este o astfel de încercare, datînd după stil şi ortografie din epoca ieşană. Fiindcă se aminteşte acolo de regele Tlâ («Auzit-ai tu vrodată povestea regelui Tlâ?»), ne putem închipui că s-ar putea să fie o introducere, plănuită mai tîrziu, a nuvelei de mai sus. După ce va fi făcut teoria veşniciei formelor universului, bătrînul ar fi povestit ca o ilustrație *Ava/arii faraonului Tlâ.* Afirmația că spiritul lumii se înfăptuieşte « ici ca rege, colo ca cerşetor», ar fi fost foarte nimerit demonstrată prin aceea că Tlâ este o dată rege în Memfis şi apoi cerşetor în Sevilla. însă aşa cum se află, fragmentul este cu mult evoluat conceptual şi alcătuieşte un element deosebit.

Eroul nuvelei merge la crîşma «Corabia lui Noe», unde se întîlneşte cu un moşneag original, cu păr alb, ras cu totul la față şi mirosind în chip plăcut a tabac. Acesta încearcă să lămurească tînătului ce este Archaeus. El îi expune apriorismul în chipul acel propriu schopenhauerian pe care-l vom studia:

« — Şşut! Taci, nepoate . . . Toate celea la vremea lor. Am să-ți spun eu îndată cine-i Archaeus, numai mai întîi bea şi tu paharul de vin şi ascultă următoarele cuvinte a moşului. Cugetări imposibile nu există, căci, îndată ce o cugetare există, nu mai e imposibilă, < şi dac-ar fi imposibilă, > n-ar exista. Ce este imposibil? Am să-ți pun îndată o mulțime de probleme. Condițiile a orice posibilitate sînt în capul nostru. Aicea sunt legile ciudate, cărora natura trebuie să li se supuie. Aicea-i timpul cu regulele lui matematice, aicea spațiul cu legile geometrice, aicea cauzalitatea cu necesitatea ei absolută, şi dacă le ştergi

[1] Ms. 2269, f. 19—39; *Scrieri politice,* p. 283 urm.; fragment in ms. 2268, f. 22-23.

acestea . . . şi un somn adînc le şterge pentru cîteva oare . . . ce simțemînt ni rămîne pentru acest interval al ştergerii? Nimic.»

Pare a se vorbi, precum se vede, de apriorismul lui Kant, formulat în modul lui Schopenhauer cu lumea ca reprezentare, ceea ce reiese şi din teoria visului, pe care o face mai departe. Trebuie să relevăm că la Eminescu cauza lumii este spiritul universal prin coparticiparea tuturor celorlalte spirite, eterne şi ele. Posibilitatea pe care o găsim în mintea noastră este însăşi posibilitatea de forme a Totului. Aceste forme, finite totuşi, vor trebui să iasă odată din urnă, şi în chipul acesta visul nostru va fi cîndva realitate. Una din aceste forme este şi aceea a individului uman, care înfățişează, după Schopenhauer, o idee specială. Cum însă lumea este o veşnică lavă în care tipurile se înfăptuiesc mereu, Archaeus aplicat la umanitate este tocmai principiul identității de care vorbea Edgar Poe, prototipul fiecărui individ.

« — . . . E unul şi acelaşi punctum saliens, care apare în mii de oameni, dizbrăcat de timp şi spațiu, întreg şi nedespărțit, mişcă cojile, le mînă una-nspre alta, le părăseşte, formează altele nouă, pe < cînd > carnea zugrăviturelor sale apare ca o materie, ca un Ahasver al formelor, care face o călătorie, ce pare vecinică.

— Şi este într-adevăr vecinică.

— în fiece om se-ncearcă spiritul universului, se opinteşte din nou, răsare ca o nouă rază din aceeaşi apă, oarecum un nou asalt spre ceruri. Dar rămîne-n drum, drept că în mod foarte deosebit, ici ca rege, colo ca cerşitor.»

57. Umbra mea

Aceste idei fuseseră închise în parte în *Sărmanul Dionis,* gîndit şi scris la Viena. Dar înainte, la Viena sau poate chiar în țară, Eminescu gîndise tema în chipul mai simplu al ascensiunii în lună. *Umbra mea*[1] aduce aminte într-un fel de *Peier Scblemibls wundersame Geschichte* a lui Adalbert

[1] Ms. 2255, f. 184-185.

von Chamisso, deoarece eroul se desparte de umbra sa, dar repetă dedublarea marchizului de Alvarez, întrucît umbra este un alt exemplar al eroului, care-l înlocuieşte în lipsa lui. Chiar de acum Eminescu a voit să demonstreze « relativitatea adevărului», deşi în fond această relativitate, ce constă în mişcarea proporţiilor la depărtare, e un loc comun. Călătoria eroului în lună, cu iubita lui, care se cheamă aici Onda, e un fapt literar cu multe antecedente. Comparînd *Umbra mea* cu *Sărmanul Dionis*, cu care coincide în bună parte, se pot vedea apropierile şi deosebirile. Construcţiile fantastice făcute în lună de Dan sînt proiectate aci în următorul rînd: «Apoi făcui un palat etc».

« Adeseori cînd stau înaintea fumegătoarei lumini galbene a lampei mele, cînd mă uit în ochiul ei cel roşu — cînd deschid cîte-o carte bătrînă plină de nerozii bătrîne, de credinţele unei lumi cu capete îndealtfel ca şi a noastre (lucru ce arată relativitatea adevărului), adeseori, zic, conversez cu lampa mea verde şi veche şi mă uit sub cojorocurile ei, cînd fîlfîie fantastică, ca şi cînd i-ar fi dor de tavan. Cînd privesc vis-à-vis de mine, în păretele rău văruit, văd onorabila mea umbră, cu nasul cam lung şi căciula peste ochi, şi-mi fixez ochii la ea şi cuget. . . cugetarea mea e vorbă pentru ea, căci ea mă înţelege şi-mi răspunde tot în gîndiri lungi şi deşirate la ceea ce-o întrebasem, fără ca să mă mulţumească acele răspunsuri, căci nu vorbesc în gînd decît eu cu mine. *Eu* cu *mine.* Ciudat! Această despărţire a individualităţii mele se făcu izvorul unei cugetări ciudate, care mă făcea să fixez aspra şi lunga umbra mea, astfel încît ea, jenată de-atîta căutătură, prindea încet, încet conture pe păreţi pînă a deveni clară ca un portret zugrăvit în ulei, apoi se-ngroşă plastic din părete afară, astfel încît sări din cadru jos şi mă salută surizînd, ridicîndu-şi căciula din cap.

— Sară bună, domnul meu, ziseî eu, şi-i întinsei mîna, dar dădeam în vînt, căci umbra, deşi îmbrăcată, deşi frumoasă, nu era totuşi alta decît umbră. îi oferii un scaun şi ea şezu.»

Eroul se învoieşte cu umbra ca ea să-i ia locul cîtăva vreme pe pămînt, făcînd într-un caiet însemnări zilnice, pentru ca el să se ducă să petreacă în acest timp în lună, fericit, fără grijă, neînconjurat de oameni. Umbra se întinde pe pat. Eroul îşi ia manta pe umeri şi iese cînd « orologiile zbîrnîiau răguşit 12 oare». Priveşte prin borta uşii la fata stăpînei din casă care tocmai se dezbrăca, trece prin bucătărie în vîrful picioarelor şi închide uşa după el. Merge încet în lumina lunii pe străzile largi ale oraşului cu ferestre şi porţi închise, cu ziduri albe şi gălbenite de lună, cu perdelele lăsate, cu cîte-un paznic de noapte înfundat cu mustaţa în gulerul şi gluga mantalei. Era noapte caldă de vară. Trecea fără să-i pese de fetele care dormeau visînd vise de aur, de studenţii care visau ministere şi de proşti care nu visau nimic, făcînd să pocnească pietrele străzii. Avea pălăria trasă pe ochi şi nu făcea umbră, căci ambra o lăsase acasă. « Cam la finea oraşului era o casă galbenă, cu ferestrele lucii argintate de lună, cu perdelele albe. Bătu încet în ea. — Tu eşti? — răspunse o voce dragă şi molatecă de copil.» La fereastră ieşi capul frumos şi palid al unui înger blond. De sub haina de noapte se trădau «boureii sinilor»; minutele şi braţele ei albe şi goale se întinseră şi el le încarcă de sărutări, şi i se părea « c-o să-i bea viaţa toată din gura ei». El îndemnă pe Onda să-şi lase umbra în pat şi să meargă cu el, spre a trăi acolo fericiţi, « neconturbaţi de nimeni».

«— . . . Hai în lună! Lasă-ţi umbra ta acasă, culc-o în pat, iar tu, vino cu mine prin ninsori de stele şi prin ploi de raze, pînă ce, departe de acest pămînt nenorocit şi negru, îl vom uita, pentru ca să nu ne avem în minte decît pe noi.

— Haide dar, zise ea încungiurînd gîtul meu cu braţele ei albe şi punîndu-şi gura pe gura mea.»

El aruncă manta peste umerii ei, o ţine strîns c-o mînă de talie şi cu cealaltă flutură poalele mantalei. încet, încet, se ridică prin aerul luciu şi strălucit de razele lunei, prin nourii negri ai cerului, prin roiurile de stele, prin ploaia de raze pînă ce ajunseră la lună. Călătoria nu le fu decît o lungă sărutare. El lăsă pe fată pe malul mirositor al unui lac verde şi strălucit şi se-ntoarse spre pămînt; «îl băgai într-o nucă, iar nuca o făcui un mărgăritar stropit cu aur şi mărgăritariul îl aruncai în fundul unei mări. Mărimea fiind numai relativă, astfel încît ceea ce nouă ni-i mare altora li se pare mic, se-nţelege că atomii microscopici din acel mărgăritar a cărui margină li era cerul, stropii — stele şi lună şi soare, acei pitici aveau regii lor, purtau războaie, ce vuiau < se urau > mereu, închipuindu-şi diferite bazaconii despre închipuita lor mărime 1» El privea cu un micro-

scop prin coaja cea[1] subțire, și oricît mărgăritarul devenea de mic, ura lor era aceeași. îl aruncă în mare și se întoarse la iubita lui. « Apoi făcui un palat» etc. Iată prin urmare descrierea unei lumi microscopice în maniera Swift.

«Iubitei mele îi făcui haine de un gaz albastru, deși streveziu ca aerul, prin care se ridica albeața cea strălucită a rotundelor sale membre. în părul ei blond așezasem o citadelă de diamante, sinul ieșea vergin, rotund și mic din haina decoltată — astfel ne primblam, eu cu mîna în jurul gîtului ei, pin umbroasele și balsamatele dumbrăvi ale lunei, pe lîngă adormitele lacuri, pe lîngă plîngîndele izvoare, și numai privighetori cu glas de argint zburau cîntînd din creangă-n creangă și împleau aerul de note divine.

Cînd ne așezarăm în luntre, valurile ascultătoare mînau neporuncite după gîndirea noastră luntrea cea aurită, în care iubita sta culcată în mari perini de mătase, iar eu așezasem capul meu în poalele ei și visam ceea ce aveam.»

Această viață era un basm strălucit și înstelat.

«...Acolo era între dumbrăvi verzi și între stînci cenușii și un lac cu apa de aur. Cînd [ne] scăldam acolo rîzînd și sub privirea cea înamorată a lumilor < lunilor >, [ne] stropeam unul pe altul cu lungi șiroaie și stropi de stele, care, rămînînd pe sînul ei, străluceau pe albul ei corp pînă ce, uscîndu-se într-un cerșaf țesut de argint, corpul ei alb era și mai neted, și mai dulce, și mai strălucit.»

Uneori ea se prefăcea că se supără, se ascundea prin tufișurile labirinticei grădini și nu venea decît cînd el imita glasul privighetoarei. Ca să petreacă făcură un joc de cărți.

« . . . Regii, reginele și fanții de pe cărți erau toți chipuri copiate din basmele ce ni le spuneam, spre petrecere, serile, iar fiindcă nu aveam bani, ea se duse la un lac. Acolo fiecare frunte de val reflecta o stea. Ea intră încet în apa lacului și prinse încet, încet cu mîna din fiecare frunte de val cîte o stea, ca și cînd ar fi prins albine de aur, apoi punîndu-le în poale le aduse în casă și le vărsă pe masă. Astfel jucam cărți pe o frumoasă masă de marmură, și jocul nostru era o poveste lungă și încurcată, căreia nu-i mai dam de capăt, pînă ce nu încetam beți de somn.

[1] în original: « capul cel», corectat după textul povestirii lui Eminescu (n. red.).

Dar somnul nostru 1 Brațe în brațe, tologiți în perini de mătase galbenă ca aurul — gura mea apăsată pe a ei, visam amîndoi unul și același vis, care nu era decît o repetare magică a vieții noastre fără dorințe. Ne visam în ceruri cu oglinzi de argint și cu sale întinse, pin care pluteau îngeri cu haine de aur și cu aripi de colorile curcubeului și-ncinși în brîu de curcubeu, iar blondele lor capete erau încadrate de lungi plete de aur, și ochii albaștri se plecau timizi și senini, și pleoapele și gene lungi. Portale cu stîlpi nalți de aur, galerii de marmură albă, stele albastre pe plafondurile de aur a șalelor mari, toate pline de un aer răcoare și mirositor; numai o poartă închisă n-am putut-o trece niciodată. Deasupra ei în triunghi era un ochi de foc, și deasupra ochiului — un proverb în literile strîmbe ale întunecatei Arabii. Era doma lui Dumnezeu — proverbul: o enigmă chiar pentru îngeri. Iată viața visurilor noastre.»

Cînd se deșteptau, aurora celor doi sori culegea mărgăritare de argint de prin grădini și, rîzînd cu glas de ciocîrlie, le arunca pe fereastra palatului celor doi. Roua cădea pe umerii iubitei și ea se trezea înfiorată:

« . . . Cînd însă își deschidea ochii, sorii răsăreau calzi și frumoși, iar [noi] ne sculam rizînd somnoroși unul de altul, apoi, spălîndu-ne fețele în bazin de marmură, ieșeam afară în aerul cald și strălucit a fericitei noastre lumi. Și viața se-ncepea din nou fericită și lină, o eternă repetițiune a fericirei de ieri.»

58. Sărmanul Dionis

Dezvoltată, iluminată de teoria apriorismului, această ascensiune în lună devine *Sărmanul Dionis* (publ. dec. 1872— ian. 1873). Care este cuprinsul filozofic al acestei nuvele vom vedea mai tîrziu, amănunțit. Pornind de la ideea că principiul lumii este Spiritul, împărțit la rîndu-i într-un număr de prototipi individuali, și că lumea nu este decît visul acestor prototipi întru Dumnezeu, cu ajutorul formelor de percepție, care sînt timpul și spațiul, poetul își propune să urmărească un astfel de archaeu în sus și-n jos, pe drumurile timpului și ale spațiului. Ar fi greșit să se

înțeleagă cum că, o dată admisă aprioritatea kantiană a formelor intuitive, nuvela este o simplă demonstrație că putem să ne creăm momentul și locul pe care-l dorim. Așa înțelege de obicei manualul școlar. Gîndul central al povestirii este schopenhauerian (ca să pomenim numai pe cel care a strîns toate concepțiile asemănătoare) și constă în aceea că în afară de existența ideilor de speță, ce se încorporează veșnic, se recunoaște și o idee specială a eului, un individ metafizic ce stăruie etern prin multiplicitatea formelor prin care trece. Nu este așadar vorba de puterea pe care ar avea-o individul concret Dionis de a răsturna lumea, ci de virtutea individului metafizic Zoroastru — Dan — Dionis — oo de a forma lumea după planul divin la care participă și după o armonie prestabilită cu toți indivizii metafizici ce alcătuiesc Totul spiritual. Călătoria lui Dionis este numai un vis, o reminiscență a momentelor concrete prin care a trecut eul absolut al eroului. De altfel călătoria în lună este nu atît o ilustrare a apriorității spațiului (pentru eul metafizic), ci o ieșire din contingent. în lună, adică în absolut, după ce-și lăsase jos umbra, adică o aparență penttu ochiul finit, Dionis își dă seama de mecanica universului, care e gîndire. Acolo tot ce gîndește un prototip, gîndesc prestabilit toți archaeii, și înfăptuirea vine în chip necesar. Din împrejurarea că fiecărui gînd al său îi urmează realizarea, ceea ce, văzînd lucrurile de acolo din absolut, e foarte firesc, deoarece gindirea individului metafizic este o ipostază a gîndirii divine necesar creatoare, Dionis trage încheierea îndrăzneață că ar fi chiar el Dumnezeu. Atunci cade prăbușit din cer, fiindcă făcuse păcatul lui Satan și confundase participarea la Tot cu atotputernicia divină.[1]

Eroul nuvelei este aparența cu numele Dionis a unui individ metafizic, care a fost odată Zoroastru. Printr-o operație magică, punînd degetul în centrul unor cercuri astrologice dintr-un *Architecturae cosmicoe sive astronom ine geocentricae compendium*, Dionis are revelația uneia din reîncarnările sale trecute în chipul călugărului Dan din vremea lui Alexandru cel Bun. De acolo, printr-o nouă conjurație,

[1] Dintr-o atît de limpede analiză a unui concept panteistic, din neînțelegere, un medic fără cultură filozofică a putut scoate dovada « grandomaniei» lui Eminescu, care s-ar fi crezut Dumnezeu.

se ridică în lună, prilej pentru autor de a descrie fericirea edenică selenară. Existența din lună este, cum am spus, nu atît un alt ipostaz al prototipului Zoroastru, cît o intuire a vieții pure, spirituale, în absolut. Oriunde s-ar duce însă Dionis, va fi însoțit de aceeași femeie, fata spătarului Mesteacăn în vremea lui Alexandru cel Bun, Măria, în vremile moderne. La sfîrșit, Dionis este găsit leșinat pe podeaua odăii sale, căci, literar vorbind, totul nu fusese decît un vis delirant.

59. Ahasver. Iconostas și fragmentarium

Alături de nuvela metafizică, Eminescu a cultivat, ca toți romanticii, povestirea fantastică, întemeiată pe senzația misterului. Un amestec de scriere de colportaj, de poveste gotică și de hoffmannism se observă în aceste proiecte, între care cel mai însemnat e acela pe care îl aflăm sub titlul *Iconostas și fragmentarium* \ ceea ce dovedește că e dintre temele pe care poetul le împrumuta cărticelelor de pe la anticari, în vremea studenției. Compunerea se inspira din viața de ghetou din Suceava medievală, și eroul de seamă, rabinul Levy Canaan, pare să fie născocit după tipul lui Ahasveros, personaj legendar care a preocupat pe Eminescu ca și pe toți romanticii, precum poate fi și un ecou îndepărtat al literaturii de zugrăvire a iudaismului de ghetou ce se scria în acele decenii. Nu e de mirare să vedem și pe Eminescu înceréînd să pună în gura veșnicului Iudă idei ale sale[2]:

E împărțită omenirea
în cei ce vor și cei ce știa.
in cei dentîi trăiește firea,
Ceilalți o cumpănesc ș-o scriu.
Cînd unii țese haina vremei,
Ceilalți a vremii coji adun:
Viață unii dau problemei,
Ceilalți în cumpănă o pun [ginditei o supun].

[1] Ms. 2255, f. 1-5.
« Ms. 2268, f. 1 urm.; var. *Post.*, p. 103.

Dar pace este intre dinşii:
Ce unii fac iau alţi aminte,
Căci pînă azi domneşte-ntr-inşii
A cărţii tale graiuri sfinte.
N-a intrat viermele-ndoielii,
Copil e ochiul lor cind vede,
Căinţă văd urmînd greşelii,
Căci omul tot în tine crede.

A răului geniu arate-mi
Un om din [lumea] viţa pămîntească
Ce-ar fi-ncercat ale lui paterni
Naintea ta să-ndreptăţească;
Căci buni şi răi trăiesc în tine,
Cuvîntul tău e calea lor —
De-a lor abateri li-i ruşine,
Căci tu eşti ţinta tuturor.

Ei nu pătrund a ta mărire —
Minune-i pentru dinşii tot.
Necercetînd nimic în fire,
Nimic nu ştiu, nimic nu pot;
Căci nu-i supusă luminii < lămuririi >
Gîndirea-n capul înţelept —
La toate farmecele firii
Se bat cu mînile pe piept.

Abas [virus]

Virtutea nu mai e <un> merit,
Căci merit nu-i cînd nu e luptă.
Asupra ta ei nu se-ntărît
Cu vieţi-n joc, cu mintea ruptă.
Mărind cu anii colbul şcolii
Ei cred făr-a fi înţeles,
Din cărţi străvechi roase de molii
îşi împlu mintea cu eres.

Povestirea *Iconostas ţi fragmentarium* începe cu descrierea unei închisori:

«Pe podelele reci de cărămidă umedă a temniţei se desemna în făşii crucişate gratiile de fier din fereasta înaltă şi boltită — luna-nota pe nouri fugitori, cari purtau corpul ei de aur. Un singur stîlp alb purta boltirea înaltă a temniţei, şi răzimată de stîlp se vedea o figură naltă de femeie albă ca varul, cu ochii ţintiţi < turbaţi > şi fixi — ea-şi frîngea mînile ei în lanţuri şi din cînd în cînd îşi netezea părul ei desfăcut, ce cădea pîn' la şolduri în viţe şi-ncovoituri cumplite. La picioarele ei era cadavrul ca de var al unui copil gol pus pe paie — un cadavru slab pe care bătea luna, legat la gît cu o cordeluţă roşie. Femeia răzimată de stîlp era atît de albă, încît părea o statuie şi una cu stîlpul.

Apoi deodată şezu. Luă copilul în poală şi buzele ei vinete suriseră — ea vorbea lui cu glasul încet, uimit şi nebun:

— O, steaua mea, îngerul meu, frumosul meu înger, ascultă, ascultă. Pentru templul Sionului căzut în ruină, pentru zidurile Ierusalimului, pe cari le-au dărîmat, pentru mărirea poporului lui Israil, pentru regii lui pe cari-i dispreţuiră — stau în singurătate şi plîng. Dară veni-va ziua în care se va ridica un erou, care-a aduce nouă mărire şi nouă putere. Şi tu eşti acel erou. Tu eşti Messia, îngerul meu! Tatăl tău poartă coroană, mama ta e sclavă. Copil de sclavă — copil de rege să te-ncoron.

Ea-şi desprinse de la gît un cerc de aur şi-1 apăsă pe fruntea copilului.

— Unde este acum tatăl tău, acel om palid, frumos. . . o, preafrumos, înalt, în haina lui neagră — cu coroană scumpă pe frunte — să te vadă pe tine în leagăn — împărat al lumii întregi. Surizi, surizi cu gura ta cea mică. . . îngerii vorbesc cu tine — îngerii îţi arată mantia, tronul, sceptrul tău. Visezi! visezi ce ai să fii. . . dulcele meu domn 1»

De aci şi din ce urmează înţelegem că femeia închisă este evreică şi nebună şi că a fost sedusă de un Ştefan, care e domn.

«Deodată ea se ridică. Umbra ei s-aruncă pe părete. Ea-şi întinse mîna slabă şi fină spre umbră, cu cealaltă îşi răsfoi părul de pe frunte şi zise cu bucurie:

— Tu eşti...[1] Ştefan ... Ce frumos eşti tu, doamne I Dulce doamne I Adu-ţi aminte de acea noapte... OI Tu ştii *acea* noapte, cînd în patul tău te-am cuprins pentru întăia oară în braţele mele — cînd mi-am mlădiat corpul de corpul tău — trăim I. . . Şi vezi-o I floarea amorului

[1] Aceste trei puncte, scrise gras, se pot citi şi ca:a».

nostru . . . Doamne I. . . Dormi, dormi, amorul meu» floarea amorului meu!

Luna se strecura încet şi umbrele zăbrelelor şî a stîlpului se muta din ce în ce pe podeaua umedă şi pe murul sur.»

Din al doilea tablou aflăm că nebuna este fata rabinului Levy Canaan, că a fost făgăduită tînărului Ruben, pe care bătrînul îl numeşte ginere, dar că au vîndut-o creştinului pentru treizeci de galbeni venetici. Tabloul începe cu zugrăvirea unui ghetou sucevean, noaptea:

« Ciudată ca o scrisoare în ieroglife sta uliţa jidovească a Sucevei în lună. Şiruri de case sărace, petecite, cînd uniforme ca legile Pentateucului, cînd pestriţi şi mestecate ca hainele rupte şi lucrurile vechi din desacul unui jidov. In fereşti, bucăţi de sticlă colorată, lipite cu[1] hîrtii sfîşiete din Gemara, pe care se coc colacii de sărbătoare. Perdele de atlaz roş înşirate pe-un fir de aţă, şi singurul spectator, luna, privea cînd într-o casă, cînd într-alta, în toate deodată şi pe rînd. El văzu cărţi vechi în dulapuri vechi, sfeşnice de alamă, copii ce dormeau la pămînt, caftane de atlas şi caftane sărace.»

«în mijlocul mahalalei adormite» e «templul sur», « de jur împrejur proptit de bîrne de stejar şi, naintea casei cahalului, un bou junghiat ca spre jertfă», «aspect trist ca o viziune a lui Isaia, ca o tînguire a lui Iezechil». în templu se văd «legea pe balustrada din mijloc, hainele albe pe bănci». Sub zidurile acelei « havre» se strecoară încet c-un sac în spinare un evreu tînăr, Ruben, care se apropie de o căsuţă prin a cărei fereastră colbăită şi afumată se vede arzînd un muc de luminare. Bate în uşă. Un bătrîn cu barba sură şi lungă, Levy, apare în prag.

«— Le-ai adus, zise el încet. Ce face Hagar a mea, ginere. . .[2], Hagar cea frumoasă?

— Hagar? Mă numeşti ginere şi-ntrebi ce face Hagar? întrebă cel tînăr oţărît.

— Şi de ce nu ginere? Pentru c-am vîndut pe Hagar creştinului? Ţi-oi plăti pentru c-am vîndut femeia ta. . . şi nu este Hagar a mea în turn?. . . Sărmana HagarI

— Şi de ce nu mi-a trimis-o înapoi creştinul? zise cel tînăr şi-o lacrimă îi udă ochii, aş fi primit-o înapoi. . .

[1] Repetat: *cu.*
[2] Se tepetă: *sjce el incet.*

N-aş fi fost supărat. Eu sînt un evreu sărac şi îmi era dragă . . . Ce-mi pasă mie că ea cîştigă bani şi altfel, numai să fie şi a mea... Să mi-o [fi] vîndut pe jumătate preţ ca o haină veche, aş fi cumpărat-o înapoi... De ce s-o închidă...»

După asemenea lamentaţii ale lui Ruben, bătrînul, mărturisindu-şi vina (« . . .căci eu am jertfit-o pe Hagar a mea ca Ieptha din Galaad»), se înduplecă să împartă cu el cei treizeci de galbeni:

«— . . . Dar taci... să tăcem, zise bătrînul netezindu-şi barba. . . să-mpărţim aurul ce mi 1-a dat creştinul, treizeci galbeni venetici, să-i împărţim ca rude de sînge.

El îşi ridică poala caftanului şi scoase o pungă veche de piele, o puse pe masă, trase un scaun şi şezu.

— Mi-au dat treizeci. . . capeţi tu cincisprezece.

— Dă-ncoace, zise Ruben pe jumătate îngenuncheat şi cu capul între mîni.

Bătrînul numără pîn în cincisprezece. Ruben îi cumpăni o vreme în palmă. Apoi zise apăsat:

— Cincisprezece capăt numai? Oare fata nu era întreagă a mea?

Levy băgă încet punga cu restul în buzunar.

— Nu-ţi las banii ceilalţi — dă-mi cei cincisprezece, căci sînt ai mei.

Levy nu răspunse un cuvînt. El se uită la mucul de lumînare fix şi neclintit, apoi trase saltarul de la masa veche, neagră şi negeluită, se uită la lumina, pe care-n vremea număratului o-mpinsese-ntr-o parte.

— Nu-ţi las banii, zise Ruben cu glas mai tare. Destul am stat ş-am plîns nopţi întregi, mi-am întors picioarele la căpătîi pentru Hagar — ş-acum nu vrei să-mi dai preţul întreg? . . . Pîn-a nu se stinge lumina, numără-mi banii...»

Levy scoate atunci un cuţit din sertar, împrospătează flacăra luminării, Ruben răstoarnă sfeşnicul la pămînt, întinde mîinile peste masă şi-1 apucă pe bătrîn de barbă. Acesta, strîngîndu-şi brîul c-o mînă, străpunge cu cuţitul gîtul lui Ruben, «încît sîngele-i improşcă obrazul. Tînărul se răsturnă cu scaun cu tot şi sîngele-i curgea şiroi pe podeaua acoperită înadins cu mult năsip. Aurul lui căzuse la pămînt şi se împrăştiase prin balta de sînge.» Levy culege «galben cu galben» şi scoate din sacul adus de Ruben « straie purtate de domn, cari odată de mare preţ or fi fost». După ce încuie uşa bine, întinde o cergă peste mort şi în-

cearcă să se culce, dar, neputînd, se îmbracă în hainele domneşti, care atîrnă pe corpul lui slab, şi-şi pune o cască veche pe cap, de care se sperie, privindu-se în oglindă. « Trebuie să mă duc la Hagar în turn . . ., şopti el monoton, Hagarl Hagar şi nepotul meu Ismail, facă-i Dumnezeu izvor în pustiul temniţei, căci duşmanii ei au secat apa din urcior.» El vînduse fata fiindcă voia să se ducă la «Ierusalaim», fiind bătrîn şi rabin. « Acuma m-am făcut singur domn, mi-am spurcat copilul meu ca Lot în beţie. Şi m-am făcut domn I M-ai uns, Doamne, cu untdelemnul tronului din Şion.» Cu un urcior în mînă, bătrînul, nebun, o ia către închisoare, pe sub murii cetăţii Sucevei.

în scena a treia, în temniţă, evreica priveşte pe fereastră în noapte. Cînd vede pe bătrîn, asemuindu-1 cu Ştefan, începe să rîdă cu chicot de bucurie. « Ai sfîrşit palatul tău cel nou? întrebă ea, cu odăi frumoase îmbrăcate-n mătasă roşie, cu oglinzi nalte de şapte coţi, în care să mă văd goală din creştet pîn în călcîi. . . Da, goală, albă ca omătul în acele sale îmbrăcate în purpură domnească. . . Nu-s eu floarea ta de zăpadă, Ştefane?» Nebuna, întinzînd mîna slabă, fină, prin gratii, arată copilul mort: « — Ştefane 1 vezi tu regele evreilor! Gătitu-i-ai scaun împărătesc şi schiptru pentru mînile lui că să judece asupra Israilului ca Samoil judecătorul.» Recunoscînd pe Levy Canaan, Hagar îl respinge şî urmează a aiura cu gîndul la celălalt:

«— . . . Dar vezi tu, scumpe Ştefane, copilul amorului tău. Mi-ai dat să beau vin dulce şi-ai lăsat să afume cu smirnă şi miresme în palatul tău şi mi-ai sărutat buzele mele. Dar ia-mă, ia-mă numai — palatul cel nou va fi şi mai frumos decît cel vechi.»

Levy întinde urciorul, fata îl izgoneşte, urciorul cade pe pietre, se face hîrburi, bătrînul scutură în zadar gratiile, apoi cade fără simţire jos, în vreme ce nebuna îşi adoarme, îngînînd încet, «ca şi cînd ar fi vrut s-adoarmă copilu-i».

Partea ce urmează numaidecît în ms. nu are aparent nici o legătură cu povestirea de pînă aici, şi, dat fiind stilul ei gotic fabulos, e cu putinţă să fie cu totul deosebită şi aşezată acolo numai ca material de folosit, aşa precum Eminescu mărturisise că făcea sub rubrica *Fragmentarium.* însă naraţiunea este de acelaşi gen fantastic şi, prin alegerea unui cîmp de acţiune de prin părţile noastre, Bugeagul, dovedeşte originalitatea măcar în parte.

« După această întîmplare minunată, cavalerul meu îşi grăbi calul spre măgura unui deal depărtat, ca să treacă bălţile şi mlaştinele periculoase ale Bugeagului. Dar abia isprăvise jumătatea drumului şi drumuri multe veneau în cruce şi oriîncotro te-ntorceai nu vede[a]i în zare decît ponor, ponor pustiu şi sur îl înconjura şi nici mai ştia încotro s-o apuce, îl apucă noaptea. . . calul era obosit, lui însuşi îi venea să cadă din şea. Se dădu jos de pe cal şi-şi puse urechea la pămînt.»

După multă vreme auzi încet un sunet dogit de clopot, îşi întoarse ochii de unde i se păru că auzise sunetul şi văzu o lumină tulbure şi pîlpîitoare. Apucă calul de frîu şi merse cu pas iuţit. După o bucată de loc fu oprit în cale de un şanţ plin cu trestii şi buruieni de apă, care înconjura o zidire veche şi mare, cu cîte un turn la fiecare colţ şi cu o poartă uriaşă în mijlocul zidului.

« . . . Era o ruină mai mult — parcă pustie — acoperămîntul se surpase pe alocurea, murii păreau a se înclina neproptiţi, ferestele sparte, lemnăria putredă şi năruită. Un podeţ mişcător, mai mult putregăit, ducea peste un şanţ la curtea castelului.»

Cavalerul intră. «Lumina apăru în fereasta unuia din turnuri, apoi trecu parcă purtată prin tot castelul, pe lîngă toate ferestele şi dispăru.» « Tăcere mortală.» Viteazul îşi legă calul de stîlpul unui fel de şură şi după ce privi pe o fereastră de jos în castel, fără să vadă nimic, merse la poartă, de al cărui uşor era atîrnat cu un lanţ un ciocan greu. Bătînd o dată, toată vizuina tresări. Bătu de trei ori înflorind tăcerea, fără nici o urmare. Dîndu-se îndărăt, zări din nou lumina apărînd şi dispărînd. O lovitură adîncă din turn îl înspăimîntă, dar onoarea de a sfîrşi aventura îl decise. Scoase sabia cu o mînă, cu cealaltă ridică clanţa porţii. Uşa trosnea în ţîţîni şi se da cu greu împinsă, el se opinti, intră înăuntru, dar, spre spaima lui, poarta recăzu în urmă-i şi toate silinţele de-a o mai deschide fură zadarnice. Deasupra unei scări încolăcite « asemeni cozei < coajei > unui culbeci», ardea o pară palidalbasttă, ca o lumină de candelă, care fugea pe măsură ce cavalerul se apropia de ea. Urcînd, cu mîna pe perete, scara, viteazul ajunse într-un coridor larg şi lung, şi de aci, călăuzit de flacăra aeriană, la suişul unei alte scări, unde lumina dispăru.

Sunetul ca un geamăt al clopotului din turn iulemni. Pe cînd suia şi pe această scară, cavalerul fu apucat şi ptins de mîna stîngă de o mînă rece ca de mort. Trase spada, un « ţipăt cumplit se auzi şi mîna rece rămase fără putere într-a lui». O aruncă jos şi merse cu hotărîre disperată pe treptele pline de găuri şi tot mai înguste pînă ce dădu de un grilaj de fier. « El îl lovi cu piciorul şi-1 deschise. Ducea într-un coridor întortocheat şi în unghiuri, abia destul de larg ca un om să poată trece cu mînile şi picioarele prin el.» Un vaiet adînc se auzea din depărtare, şi în semiobscuritate cavalerul păşi înainte, ieşind deodată într-o galerie mare şi spaţioasă, în mijlocul căreia zări un om cu faţa sinistră, îmbrăcat în fier şi armat, care, ridicînd c-o mînă sabia, îşi arătă cealaltă mînă trunchiată şi sîngerîndă. Cavalerul se repezi la el, acela dispăru lăsînd să-i cadă o cheie grea de fier, în vreme ce flacăra rămase suspendată asupra aripilor unei uşi mari la sfîrşitul galeriei. Cavalerul deschise cu cheia acea uşă şi se pomeni întt-o sală mare în care, pe un catafalc cu făclii de ceară albă în sfeşnice nalte de jur împrejur, se afla un sicriu. De-a lungul zidurilor şedeau în şiruri lungi statui de marmură neagră cu săbii în mîini. Cînd cavalerul făcu un pas, toate ridicară săbiile şi puseră un picior înainte. Flacăra plutea mereu mergînd şi el o urmă pînă ce mai erau şase paşi departe de sicriu. în momentul acela capacul sări de pe raclă, clopotul sună, o damă în giulgiu alb şi lung de moarte, c-un văl negru pe faţă, se ridică şi-ntinse braţele spre cavaler. în acelaşi moment statuile sunară din săbii şi porniră asupră-i. El năvăli ca fulgerul asupra femeii, se aruncă de gîtul ei, ea-şi dete vălul la o parte şi-1 sărută pe gură. Atunci toată zidirea se cutremură şi se nărui, iar cavalerul căzu la pămînt, fără simţiri.

Cînd se deşteptă, se găsi «culcat pe un pat de catifea într-o odaie, cea mai splendidă şi bogată ce o văzuse în viaţa lui, luminată de lumini aşezate în candelabre de cristal». în mijlocul odăii era o masă cu fel de fel de bunătăţi şi o muzică lină răsuna. Uşile se dădură în lături şi o femeie de o nespusă frumuseţe, în haine strălucite şi podoabe scumpe, intră, urmată de alte femei. Ea veni lîngă cavaler, îngenunchie, îi sărută mîinile, în vreme ce fetele tinere îi puneau acestuia pe frunte o cunună de laur. Cavalerul, murmurînd uimit «Angela», fu condus în capul mesei, servită de numeroşi slujitori. După ridicarea de la masă, toţi se retraseră, afară de Angela, care duse pe cavaler pe o sofa, « i se puse pe braţe » şi, înconjurîndu-i gîtul cu braţele şi sărutîndu-1, «începu să-i vorbească gură-n gură astfel...» Ce-a vorbit Angela nu ştim, căci nuvela rămîne aici, neterminată.

Urmează un alt scurt fragment de roman senzaţional (prinţesă voalată, oameni mascaţi), într-o scenerie alpestră:

« Fundalul acestei scenerii sălbatece încărcate de codri şi ponoară o forma ruinele unui castel, înăsprit în arătare-i de lumina palidă a cornului lunei. Chipuri înfăşurate în mantale lungi şi negte se furişau pe lîngă ziduri şi se adunau în grupe. Feţele lor erau mascate. Deodată s-auzi un corn sunînd şi trezind văile. Unul s-apropiă fugind în vîrful picioarelor.

Princesa e-aici... în depărtare s-apropiară cîţiva oameni cu făclii de răşină, în mijlocul lor o femeie voalată. . . Ei s-apropiară... se născu o pauză lungă — toţi făcură cu respect loc femeii. Deodată ea dete vălul într-o parte şi-şi arătă divina sa frumuseţe . . . Toţi şi-ndreptară ochii spre ea.»

O schiţă de naraţiune asemănătoare, dar cu o măsură de umor şi fără miraculos, şi-a mai însemnat poetul, în acelaşi stil fugar, întrerupt, ce ne-a silit să povestim din nou, cu legături de ale noastre, textul de mai sus, mai aflăm într-un ms.[1]. Lucrurile se întîmplă cam la fel, apare însă un bătrîn cu barbă lungă:

«Noaptea era întunecoasă de tot şi cîmpia se-ngîna doar a alb în tăcerea întunericului, şi cavalerul îşi mai da zor calulfui] pe cîmpia ce trăsnea ca gheaţa, pieptarul de oţel îi părea greu şi mantia neagră era aruncată cu uşurinţă şi volnicie peste umărul stîng de-1 înfăşa, lăsîndu-i liber[ă] numai partea de sus a pieptului. Coiful sticlea alb şi calul se poticnea din cînd în cînd din genunchii lui subţiri.

Hi 1 şi pare-că rabla se opintea din şele cu urechile pleoştite îndărăt să-şi grăbească paşii — iar picioarele cavalerului atîrnau afară de scări, ostenite, de-a lungul pîntecelui calului său.

Dracu să te ia, gîndi el [în] sine, nu mai ajungem în astă noapte şi m-a apucat întunericul în mijlocul drumului sub cerul gol. Cîmpia era cu desăvîrşire şeasă, cam lunecoasă, şi ninsoarea se-ntindea netedă.»

Merse astfel pînă aproape de cîntători pe un plai fără sfîrşit şi fără să ştie unde merge. Deodată calul se opreşte. Dădu de o pată de lumină care era o fereastră. Văzu o mînă

[1] Ms. 2258 f. 167-168.

subțire, albă. Bătu în geam, o mînă mică şi dulce se pune într-a lui şi el se lasă dus într-o odaie în semiîntuneric. El văzu mîna umblînd de jur împrejur pe lîngă pereții cu lăițe şi-apoi distinse un bătrîn cu capul aplecat peste masă deasupra unei hîrtii şi a cărui barbă mai o atingea. Simți cum mîinile mici îi umblă pe trup, îi descheie armura şi îi ia coiful. Căzu apoi dezbrăcat pe patul alb şi adormi. Dormi puțin. Deşteptîndu-se, văzu că era învelit bine. în casă era cald şi lumină mai clară. Bătrînul umbla prin casă îmbrăcat în negru, cu ochi închişi şi barba pînă-n brîu. Voi să vorbească, dar îşi simți gura astupată.

«. . .Atunci simți abia că este cineva lîngă el. Tăcu. îşi întinse numai brațul stîng şi cuprinse corpul mlădiosului său companion de pat. Era un corp fin şi dulce. El pipăi două gheme cu mîna şi nu se mai îndoi că e o femeie.»

încă o dată, în sfîrşit, pe cartonul unui caiet mai ne apare fata galeşă, fabuloasă, în interior gotic:

« în bolta gotică afumată apare dup-un colț, de după muri greoi, fata în haina ei cusută cu[2] flori şi fir, care se lipeşte de piepți, cu corsetul lung, încheiată pîn' la gît şi mînicile strimte. Rumenă ca mărul şi părul moale şi frumos cade liber pe umeri pîn' la şolduri de sub coroana frumoasă lucrată în smaralde şi zafiruri. Numai ochii ei negri plutesc, în privazul genelor lungi, ca doi diamanți negri ce ar mişca dedesuptul a două inele de aramă.»

Urmează versificări:

Şi după coltul murului s-arată
In haina ei țesută-n fiori si fir,
Şi rumenă-i ca mărul dulcea fată...

Textul pare a fi în legătură cu basmul *Călin,* care se şi află în acel manuscris.

60. Moartea lui Ioan Vestimie

Ne aducem aminte că în *Avatar» faraonului Tlâ,* Angelo, mortul, deşi inert, îşi dădea seama de tot ce se petrece în jurul lui. Acest moment al sentimentului propriului deces, unit cu autoscopia, pare a fi una din obsesiile spiritului poetului. Şi într-o poezie, poetul visează că a murit şi că, dedublat, se vede pe sine însuşi:

Prin tristul zgomot se arată,
încet, sub văl, un chip ca-n somn,
Cu o făclie-n mîna-i slabă,
In albă mantie de domn.

Şi ochii mei in cap îngheață
Şi spaima-mi seacă glasul meu.
Eu îi rup vălul de pe față...
Tresar... încremenesc... sînt eu.

în vremea gazetăriei, Eminescu a început sau a transcris o nuvelă, şi aceasta rămasă nesfîrşită, căreia îi putem spune *Moartea lui Ioan Vestimie*[1] şi care e plină de interes prin analiza stărilor de conştiință de care am vorbit mai sus. Tema evidentă a compunerii este decesul lui Ioan Vestimie şi existența lui spirituală în cele trei zile de veghe mortuară. Textul e citeț şi coerent.[2]

Ioan Vestimie, om cu reputația de a fi « spirit observator » şi totdeodată pătimind de reumatism «unit cu bătaie de inimă», suferă un accident ciudat.

« Vorba e de Ioan al nostru, care-n toate zilele îşi urma regulat drumul de la căsuța lui la cancelarie, de la cancelarie la o cafenea din colț, unde citea jurnale ilustrate, de acolo la birt, de la birt acasă, fără ca în această circulațiune a mersului său să se-ntîmple vro întrerupere sau iregularitate, pe cînd, din contra, în pulsațiunea şi în bătăile inimei sale se-ntîmpla foarte des iregularități.

Fie cauza aceasta, fie altele la mijloc, dar de la [o] vreme încoace Ioan, care avuse o memorie splendidă, începu s-o piardă încetul cu-ncetul. Astfel s-a-ntîmplat ca-ntr-o seară, voind să scrie o epistolă unei fetițe blonde, pe care o iubea cu credință de 16 ani şi mai bine, să-i uite cu totul numele fetei. A deschis un dicționar de nume proprii, a alăturat terminații de nume femeieşti la orice literă a alfabetului, în zadar, numele ei a rămas uitat.

[1] Ms. 2268.
[2] In text: *fi.*

[1] Ms. 2255, f. 268-280.
[2] Publicat in întregime în *Opera lui M.E.,* IU, ed. I, p. 172-180.

Prima lui idee a fost că poate ar fi fost lovit de o afazie parțială, c-a uitat o literă din alfabet, a doua că în vasele craniului- ar fi căpătat o umflătură care-i apasă creierul şi multe alte idei ipocondriace îi veniră lui Ioan Vestimie. Opinia noastră este însă că Ioan închisese prea de timpuriu cahla de la sobă şi că-1 durea poate capul.

Dar aceasta nu era, se vede, ideea lui. El se culcase şi-ncepu a simți o stranie amorțeală în brațul drept. Deşi era hotărîtor treaz, nu-i era cu putință să mişte acel braț. Apoi urmă amorțirea piciorului stîng, apoi adormi în sfîrşit.

Dar mult n-a ținut somnul lui. El s-a sculat foarte uşor şi atît de sănătos din patul lui, precum nu se simțise nicicînd; inima lui îi bătea cu vioiciune şi căldură, pasul era uşor ca acela a unei ciute. Erau 10 ceasuri înaintea miezului nopții. El se-mbrăcă repede şi plecă în oraş, intră în cafeneaua sa obicinuită şi începu să răsfoiască jurnalele.

Ceea ce i se părea ciudat din cale-afară e că stîlpii de cafenele îi luau jurnalele din mînă fără ca să-1 mai întrebe, mulți din ei nici păreau a-1 vedea, numai unii, şi anume aciea cari se deosebeau prin finețea palorii lor sau prin ochii prea adînciți în cap, se uitau la dînsul şi suspinau. De ce aceşti oameni îi erau cu deosebire simpatici nu ştia nici el.

La apropierea miezului nopții el simți o uşoară nelinişte. Plecînd din cafenea, unde prin excepție nu avusese nici cafeaua lui neagră, el îşi aruncă privirea pe unul din jurnalele de seară şi văzu cu mirare următorul lucru:

„ Aflăm că astăzi, la 7 ore de seară, d. Ioan Vestimie a încetat din viață în urma unei violente bătăi de inimă. Nu putem decît să deplîngem moartea prematură a unui tînăr, care, pe lîngă un caracter solid şi demn de toată încrederea, mai avea un spirit fin de observație şi multă dreaptă judecata.

El nu-şi putea explica cine-i jucase festa ca să-1 anunțe drept mort prin ziare.

Ieşind pe uliță, o lună plină de toată frumusețea împînzea cu razele ei turburi-străvezii oriunde găsea loc prin întunerecul ulițelor. Ici bătea într-o firmă de croitor, dincolo prin fereştile închise a unui salon deşert, într-alt loc pe zidurile lungi şi albe a unei curți de biserică, curat o frumusețe de lună. EI se mira şi de această lumină nepomenit de dulce, dar şi de uşurința cu care îmbla el, pînă ce în sfîrşit ajunse acasă şi se culcă. Se vede că-ncepuse a miji de ziuă, căci cucoşii cîntau şi el adormi adînc, foarte adînc, de astă dată fără să-i pese de cancelaria lui de mîni sau de alte treburi, în somnul lui cel adînc auzea însă mormăind prin prejurul [său] ca nişte roiuri de albine, dar foarte trist, foarte melancolic. De mai multe [ori] voise să-şi scuture capul, ş-atunci, încordîndu-şi vederea, zărea o mulțime de lumini aprinse, dar apoi recădea repede în somnul lui adînc şi nu mai pricepea nimic [din] acel murmur misterios şi tînguitor de roi.»

A doua zi, trezindu-se seara tîrziu, constată că prietenii lui jucau cărți la o masă. Le dă « bună seara» şi aceştia vin şi privesc uimiți, iar unul mai îndrăzneț, Alexandru, îi zice: «— Măi hoțule I stai acolo şi dormi, doar n-ai poftă să ne strici landsquenetul».

«Ioan nu ştia de ce, dar purtarea aceasta era atît de supărătoare pentru el, încît se sculă şi ieşi tăcînd din casă. Ceea ce-1 mira era însă că se culcase dezbrăcat şi se trezise îmbrăcat în hainele lui cele mai bune, negre. Astfel ieşi pe uliță. Căzuse cea dentîi ninsoate şi pe zidurile de-a lungul ulițelor el văzu pe ici, pe colo cîte un copilaş îmbrăcat bine, făcînd bulgăr de omăt şi amncînd unu-ntr-altul. Erau veseli şi rideau copiii.

— Măi băiete, cum te cheamă? îl întrebă el pe unul.

— N-am nume, n-am fost botezat, zise copilul rizînd.

Acelaşi răspuns i-1 dete al doilea copil.»

Aci e un amănunt obişnuit de descindere infernală, copiii sînt fără îndoială duhuri de copii morți înainte de a fi botezați. Vestimie se aşează acum în portalul teatrului, după spectacol. în curînd iese, « roşie ca o roză şi blondă ca un caier, c-un capuşon alb-vînăt în cap, princesa B., una din frumusețile marelui oraş ». Eroului îi plăcuse « acea princesă înaltă şi barbată, tînără şi frumoasă, puternică şi dulce totodată». Acum se urcă alătuîi de ea în cupeu, îi pune brațul pe după gît, o sărută, fără a întîmpina proteste. Ajung la palat, descind împreună în văzul prințului, intră în budoarul ei, «îmbrăcat în vioriu şi alb », asistă la dezbrăcarea ei, e invitat în pat: «— Haide vin, vin de dormi lîngă mine!»

«Sub candela cu lumină trandafirie, el dezveli încet acea figură cerească, de-o curăție şi de-o finețǎ ca marmura, îi sărută picioarele ei în ciorapi â jour şi se uită ceasuri

întregi la ea cum dormea atît de lin încît nu i se auzea răsuflarea de loc, şi numai ridicarea regulată a sinului şi o uşoară îmflare a nărilor fine dovedea că ea trăieşte.

Dar cum sosi miezul nopţii îl apucă un frig în spate. El se plecă înc-o dat peste faţa ei ş-o sărută lung, lung pîn' ce i se păru că buzele sîngera, apoi se ridică repede şi plecă acasă.

Ajungînd acolo, văzu pe amicii lui adormiţi cu cărţile în mînă. El se culcă şi adormi iarăşi repede.»

A treia zi, după toate semnele, e dus, corporal, la cimitir, căci aude un murmur foarte tare împrejurul capului şi i se pare că-1 poartă oameni pe sus. Se trezi într-o «grădină mare şi frumoasă, pe arborii căreia atîrna omăt». Vreo cîţiva copii se jucau cu bulgări de zăpadă iar într-un loc era « o fată tînără îmbrăcată în alb, foarte, foarte palidă la faţă şi cu ochii pe jumătate deschişi numai». Se apropie de ea, îi vorbeşte, îşi propun a merge amîndoi în oraş.

« — Ai dreptate, dar unde mergem?

— Ce fel? Tu nu ştii încă? Dar voi să-1 mai văz o dată; el doarme acuma şi visează la mine şi sufletul luî mă atrage, mă atrage ca un magnet...»

Vestimie se duce acasă. Alexandru horăia în patul lui. îl sculă.

« . . .El ştia prin inspiraţie că, dacă va şopti acum trei cuvinte magice, pe care le ştia cine ştie de unde, Alexandru are [să] devie ca el.

— îţi ghicesc gîndul, zise Alexandru, dar te-nşeli. La soare trebuie să mă uit cu mîna la ochi, pentru ca tu să mă poţi face...»

în acest moment tocmai soseşte iubita, Anna, în trăsură, şi-1 ia la bal, mărturisindu-i cu lacrimi sărmanului amic că a aflat ceea ce « nimeni nu ştia». « Tu nu ştii că eu am aflat?»

« El intră în sala de bal. Cîntece, vuiet, danţ. . . dar mai ciudat i se părea că orice femeie îi zimbea, că-1 lovea peste obraz cu evantaliul, chiar fetele cele mai ruşinoase nu se jenau de loc de el. Dacă una ajunsese pînă a-1 ruga să-i încheie calţaveta, şi cu toate acestea, deşi era cea mai veselă, era însă foarte de treabă.

Cînd muzica reîncepu, el o acompania cu glasul, mai întîi încet, apoi tot mai tare. Lumea era răpită, dănţuitorii de vals zburau răpiţi şi fermecaţi, muzicanţii îşi mînuiau c-o demonică măiestrie instrumentele, iar el cînta, cînta, cînd încet, cînd tare, ca un glas de vînt, trecînd prin arfa lui Eol.

Şi cu toate acestea nimeni nu băga de seamă că el cînta. Din contră, toată lumea se uita la un violonist beţiv şi ofticos, a cărui [vioară] s-auzea într-adevăr ca un melodios ţipet de durere care inspira şi celelalte instrumente.»

61. Visul din 11-12 februarie 1876

Firea onirică a acestor povestiri este aşa de învederată, încît e nimerit să cităm un vis adevărat, pe care poetul însuşi şi 1-a însemnat[1] şi pe care îl putem socoti ca o pagină de jurnal interior. Să ne amintim că şi ascetul Iosif profesa oniromancia şi că o poezie amintită mai sus e chîar un vis:

Ce vis ciudat avui, dar visuri
Sînt ale somnului făpturi:
A nopţii minte le scorneşte,
Le spun a nopţii negre guri.

Visul lui Eminescu e un amestec de reminiscenţe literare şi afecţiuni de familie:

« în noaptea de la 11 spre 12 febr. 876 am avut următoriul vis. Se făcea la noi acasă, la Ipoteşti. Soră-mea Aglaie mă cheamă ca să mă prezinte lui Don Alfons şi vărului său Don Carlos, cari se aflau la noî în gazdă. într-adevăr, citisem pare-că cu puţin înainte că ei se împăcase şi că Don Carlos găsise o combinaţie ca să scape Spania de grenadirii şi brigadirii săi — anume: regina Spaniei, Isabela, înfiase pe un rege american. Acesta murind, ţările sale erau de drept ale Spaniei, dar micele republici ale Americei de Sud îşi apropiase acele ţări. Acuma Spania voîa să ceară mai întîi de la ele aceste ţări, apoi să facă un memorand către puterile Europei şi numai dacă n-ar fi ajutat acesta să înceapă a-ntări cetăţi şi strînge oameni ad-hoc pentru acest scop. Don Carlos ar fi plecat apoi în război cu oamenii săi. Iată, soră-mea îmi dă un surtuc negru (am gîndit îndată

[1] Ms. 2306, f. 28.

şi la pantalonii de o dubioasă culoare) ş-am intrat pe podelele ceruite ale odăii, unde erau cei doi regi. Soră-mea-mi spune la ureche:

-— Spune-ţi numele şi meseria.

Eu mă închin înaintea lui Don Alfons:

— Eminescu, rumänischer Schriftsteller.

— Was fiir ein Schriftsteller ist der? întrebă Don Carlos, care era femeie.

— Verzeihen, ich bin selbst Schriftsteller im Rumänischen.

— A! So wird man wohl im Moldauschen sagen. Wahrscheinlich schreiben sie bei den *Convorbiri literare.*

Don Carlos mă invitează să şed pe un divan sofa care ocupa amîndouă laturile unui unghi al odăiei şi pe care dormeau vo trei femei îmbrăcate. Am şezut şi am vorbit mai multe lucruri.»

Eminescu desenează alături planul unghiului de odaie. Femeia era brunetă, palidă, avea nasul cam în sus şi din voce i se vedea o siguranţă şi o energie rară (Sicherer Blick, siisse Hand). Alfons era un imbecil (ein Trottel). El era galben la faţă. Eminescu i-aduce un paner cu mere şi covrigi. Don Carlos le arată lui Alfons, « care se uita trist înaintea

« . . .el purta o coroană ca şi regii de pe cărţile de joc. Acolo l-am văzut şi pe frate-meu Şerban. El vorbea ca totdeauna asupra sorţii sale în mod întunecat. Mi-a spus că şi-a schimbat numele în U. Eminescu, căci V. E. există deja în Europa. I-am spus că trebuie să fie o eroare, căci tata se numeşte Gheorghe şi nu Vasile, ceea ce a recunoscut şi el. în urmă Don Carlos a trecut la locul însemnat cu cruce şi mi-a făcut semn să vorbesc cu dînsul. Eu am spus c-aş dori să şed alături, căci de departe n-aud bine.

— Cum aşa, sota d-tale mi-a spus că oamenii trebuie să vorbească încet cu d-ta, atît eşti de nervos.

— Da 1 dar acuma-i tocmai contrariul. Aud rău şi trebuie să se vorbească tare.»

Alături de Don Carlos dormea o ducesă bătrînă. Eminescu se fereşte să dea vreun titlu lui Don Carlos. Să-i zică Konigl. Hoheit se teme că se supără, să-i zică Eu. Majestät se supără Don Alfons.

« . . .Cînd am ieşit din casă, am ieşit cu deplină convingere că numai D. C. este demn să fie regele Spaniei, şi

că D. A. e un Trottel. Ba chiar iubeam pe această energică femeie. Dacă atunci cînd n-aveam loc alături m-ar [fi] lăsat să îngenunchi dinaintea ei, să pun coatele pe poala ei şi să mă uit în sus în faţă [şi] să zic: „Doamnă, aî avea în mine un preacredincios servitor l", m-ar fi făcut fericit. Voiam să-i recomand pe mama ca ge-c. regierende Fiirstin auf der Moldau. Şi parcă aşa era. Cum va admira ea privirea blîndă şi liniştită a mamei I

Am recomandat mamei să tfimeată-n odaie la regi numai servitori frumoşi, iar nu feţe imposibile. Era o bălăioară a maicei, grăsulie şi zveltă, pe care am trimis-o să servească.»

Eminescu mai visează apoi că a ieşit în tîrg, şi cu acest prilej, comparînd priveliştile, citează Cernăuţii şi Praga. «Am ieşit pare-că-n tîrg şi am mers pe uliţa largă cu bulevarde (uliţa mare din Praga!).» Face aluzie la o Sofia de la Bodnărescu, cu care s-a întîlnit şi i-a spus că « femei urîte sînt uşor de căpătat», la Maiorescu şi Polyz. Apoi «m-am suit în deal. Acolo am văzut o uliţă strimtă între case negre, vechi, hrenţuite, care ţinea loc de bazar, cam aşa [Eminescu face schema]. Atunci m-am trezit ş-am fost aşa de viu atins de acest vis, încît l-am scris. M-am trezit citind un lung articol din n. f. Presse, a cărui foi erau încă netăiate şi cuprindea trei feţe asupra împăcăciunii lui D.C. cu D.A.»

Citarea oraşului Praga, ca ceva cunoscut, e de natură să ne întărească în presupunerea că Eminescu vizitase acel oraş, unde de altfel familia sa fusese şi se fotografiase. Fotografia din tinereţe ar fi fost făcută acolo, la fotograful I. Tomâs.[1]

62. Geniu pustiu

Celelalte scrieri în proză ce ne-au mai rămas în schiţă de la Eminescu pot fi socotite pasionale, pentru că în toate miezul este dragostea, mai totdeauna « demonică», pentru un înger pal. Cea mai veche dintre ele este *Geniu pustiu,* concepută în vremea rătăcirii prin Ardeal şi aşezată pe hîrtie cam în preajma începuturilor studenţiei la Viena.

[1] O. Minat, *Cum a iubit Em.,* p. 34.

Autorul nuvelei, mai mult decît romanului, presupune a face la Bucureşti cunoştinţă cu un tînăr Toma Nour, care e un adept al cosmopolitismului, înţeles ca uniune sacră împotriva tiranilor, şi războiului pentru instaurarea unei păci eterne şi a unui tribunal al popoarelor, fără ca de altfel să desconsidere naţiunile, pe care le socoteşte « nuanţe prismatice ale Omenirei». Toma, care dispare între timp, îi trimite memoriile sale dintr-un orăşel german. Rătăcise prin lume, trăind aci la Copenhaga, aci la Torino, şi căzuse în cele din urmă în mîinile unui mic tiran german, care îl osîndise la moarte. Cuprinsul memoriilor cu viaţa lui Nour alcătuieşte miezul nuvelei.

Toma Nour, fiul unui ţăran ardelean, pietrar de meserie, face cunoştinţă la Cluj, unde fusese dat la şcoală, cu un alt tînăr neliniştit şi demonic, anume Ioan, care-1 duce să vadă pe iubita sa pe moarte. Aceasta, Sofia, e fata unui sărac violoncelist din orchestra unui teatru. Fata moare, spre deznădejdea lui Ioan. Toma se îndrăgosteşte acum de sora Sofiei, Poesis, care e « o actriţă de mîna a doua de la un teatru de mîna a doua». Ioan dispare, spre a-şi înăbuşi durerea, şi curînd chiar Toma Nour părăseşte Clujul şi se duce acasă la bătrînul lui tată, deoarece a descoperit că Poesis cea angelică este în legături de dragoste cu «doi dandy din cei mai corupţi ai oraşului». Sîntem în anul 1848 şi curînd izbucneşte revoluţia lui Iancu. Aflînd că Ioan e «pribun» în mişcare, Toma se alătură şi el cauzei iobăgeşti. Tot ce urmează este o zugrăvire cam fantastică, voluptos de cruntă a răscoalei, nu lipsită însă de măreţie, într-un orăşel găseşte honvezi în casa popii şi pe preot spînzurat. Soldaţii se pregăteau să batjocorească pe fată. Un glonte trimis de Nour pe fereastră, în pieprul fetei, curmă ruşinea. Toma Nour dă foc casei şi arde pe toţi dinăuntru. într-un castel maghiar păzit de honvezi, Toma află pe amantul Poesisei, care e, fireşte, ucis prin înfigerea pumnalului în ţeasta capului. Mai tîrziu, trădaţi de un morar sas, Ioan, Toma şi ai lor sînt atacaţi de honvezi, şi Ioan e rănit de moarte. Ca să-1 scape de chinuri pe muribund, «tribunul» cel bătrîn îi retează cu sabia capul, care «se rostogoli pe frunzele uscate». Vine apoi şi răzbunarea împotriva sasului, care, legat de grinzile morii, căreia i se dădu foc, moare şi de foc şi de înec. După încetarea revoluţiei, Toma Nour se întoarce la Cluj, hotărît să ierte pe Poesis. Aceasta murise. Dintr-o scrisoare a ei, Toma văzu că se prostituise pentru a îngriji pe bătrînul ei tată şi că fata îl iubise cu adevărat. De aci încolo se subînţelege că urmează rătăcirile conspirative ale lui Nour prin Europa pînă ce cade pe mîinile tiraniei. Dintr-un fragment[1] constatăm că, după un alt plan, Toma Nour avea să călătorească prin Rusia, să fie prins şi judecat, şi din închisoarea din Petersburg avea să fie pornit în Siberia, unde îşi va fi dus viaţa cu vînătoarea şi cu contemplarea «regelui Nord ».

« . . .M-a dus îndărăt în închisoare, dar de astă dată mi-a dat haine proaste, dar calde. Vîntul şuiera amar împrejurul zidurilor puternice şi-şi scutura toată zăpada în fruntea şi-n coastele murilor negri şi fantastici. Neva e-ngheţată, o lună vînătă-roşie trece prin mijlocul norilor creţi şi de coloarea plumbului şi raze vinete pătrund prin zăbrelele groase. Deodată încuietoarea uriaşă a uşii a început să se zvîrcole înăuntrul ei întoarsă de-o cheie. Mi-am recomandat sufletul lui Dumnezeu, căci credeam că vin să mă omoare. Intră temnicerul bătrîn cu barba roşcată şi lungă, cu căciula de blană, îmbrăcat el însuşi în o blană, cu faţa vînătă, c-o legătură de chei mari şî teribile, c-un felinar. El era urmat de soldaţi cu săbiile scoase, cari luceau slab în lumina felinarului, îmi ordonă să mă scol.

Turnul unei biserici de pe Neva sună melancolic trei ore după miezul nopţii. Ieşirăm din închisoare, în curtea ei înconjurată cu mai multe ostreţe de fier pînă la gigantica poartă de piatră. M-am uitat înapoi să văd acel negru palat de uriaş ce <se> nălţa în cer asemenea unui munte în patru colţuri. Deschise poarta. Afară aştepta o trăsură neagră asemenea carelor mortuare. Credeam că mă duce la supliciu. Mă sui. în fundul trăsurii şedea un bătrîn galben ca moartea, cu capul pleşuv şi-ncoronat de vo cîteva fire de argint, cu lanţuri grele de mini şi de picioare. Era companionul durerilor mele. Şezui alături cu el, dinaintea noastră şedeau soldaţi, dinapoia trăsurei, cazaci călări. Bătrînul plîngea. Cnutu cocişului pocni în aer şi carul cel negru zbura, zdrobindu-şi roţile de pietrele îngheţate ale pavagiului. Luna fugea pin nori, noi fugeam duşi de-o soarte de fier. Mă bucuram c-o să mor în curînd, dar, vai, decepţiune I Ieşirăm

[1] Ms. 2255, f. 178-179.

afară de barieră la o căsuță mică. Acolo ne coborîrăm din căruță, ca să ne punem într-o sanie c-un cal numai, c-un soldat cu pușcă și c-un cociș înarmat și el. Sania zbura ca o nălucă a văzduhului prin cîmpia cea albă sub cerul arămiu. Zburam mereu asemenea viselor teribile a poeților norvegiani prin cîmpii numai de neaua, în urletul cel depărtat și flămînd al lupilor, în vîjîitul geros al vîntului, zburam la Sibir, Din ce în ce mai pustiu, din ce în ce mai șes, nici lupi nu se mai auzeau, cerul era mai senin și luna era mai moartă, nimica [pe] nu se mai auzea în pustia de zăpadă decît pocnetul [șuierător] vîjiitor al cnutei plumbuite. Numai din cînd în cînd treceam pe lîngă o colibă acoperită de zăpadă, care fuma în pustiu. Acolo se schimbau caii. Am mers, am mers pînă ce am ajuns la solul < satul > sibirian unde era să mă colonize pe mine. Era aproape de marea înghețată.

Aici vînez; mi-am cumpărat din orașul sibirian patine cu cari colind pe gheață nopți întregi, cu gîndul apriat de-a mă rătăci, de-a da în apă. . . de-a muri. Adesea zbor astfel noaptea prin cîmpiile de gheață, cu cojocul nins, încît par un om de zăpadă, zbor ca o viziune a Nordului (păream că vînez depărtatele stele înecate în Orient) ce vînează neguri și stinci de gheață ce se ridică verzi cu fruntea ninsă în razele lunei. Adesea răsare lumina polară în înmiitele și sublimele sale colori și se răsfrînge asemenea [unui] luminos vis ceresc în valurile verzi și întunecate ale mării înghețate. Stîncile se-mbracă cu raze de diamant și zaphir, valurile par a trăi, neaua cea îndelungă a cîmpiilor de gheață se coloră fantastic, și prin acea feerie lungă, frumoasă, teribilă, zboară lunecînd o unică ființă vie, palidă ca umbra, visătoare ca [un vis] o noapte, cîntînd doine de primăvară . . . eu 1

Stelele mari și aurite încunună frunțile munților de gheață, a căror poale se pierd în valuri etern rebele, etern spumegînde; pin ele vezi cîte un animal de mare ridicîndu-și capul de femeie și lătrînd dureros; luna e o tablă rotundă de aur, mai mare și mai frumoasă, și cîmpiile par a fi întinse, infinite oglinzi de argint sur. Calde doine de primăvară, doine de-a lui Bujor, contrastă dureros cu iarna eternă și-mi storc lacrimi. Cine știe dacă într-o zi, rătăcit prin aceste cîmpii de gheață, nu voi cădea în mare, înmormîntat acolo pînă la învierea morților, în fundul mărei înghețate[1]. Poate că acolo să fie frumos, să fie palate de smarald, să fie zinele valurilor turburi... ele însă blonde și cu ochi albaștri ca idealele lui Ossian. Și m-aș răsfăța pe sinurile lor albe ca neaua de argint, și le-aș săruta ochii străluciți ca stelele și le-aș săruta buzele roșii ca [roșul] roza al luminei polare. Se poate ca bătrînul și întunecatul Nord să aibă fete[le] lui de-mpărat în palatele mărei mume, se poate cum că razele stelelor blonde să pătrundă pin înaltele bolți de smarald a palatelor din fundul mărei. Se poate ca în acea atmosferă care n-o fi decît un etern joc de colori prismatece, s-ar găsi și pentru mine un loc unde să dorm în reflecțiunea luminelor colorate, să cînt în cîntecul absurd al valurilor! îmi place să privesc cîte-o uriașă stînca de gheață și să-mi închipuiesc cum că e bătrînul și înghețatul rege Nord, care se uîtă rizînd cu vîntul, în fundul mărei unde-și scaldă picioarele slabe, pe cînd nori cenușii îi acoperă fruntea cu niște plete sure de bătrînețe. Dar adesea cînd aștept în cîmpie ca steaua polară să se ridice din înghețată mare, atunci cînd ea răsare, mi se pare o strălucită față de sîntă încununată cu raze de aur, o față frumoasă, albă, zimbitoare pusă p-un palid corp în vesmînt de negură. . . Poesis 1 Și vîntul urlă mai amar, și valurile se scutură mai înfricoșate, și stîncile rid și șuieră — numai eu stau cu ochii țintiți, asemenea unei statui, la acea stea polară, la acea față de sîntă. Aș fi vrut să mă prefac și eu într-o stînca de gheață, să privesc etern la răsăritul stelei polare.»

63. Visul unei nopți de iarnă

Sub tîtlul *Visul unei nopți de iarnă*[2], Eminescu a proiectat în epoca gazetăriei o nuvelă fantastico-erotică din care n-au rămas decît 8 file, pierzîndu-se 7, și în care e de remarcat atmosfera de țară, familia cu capelă în țintirim,

[1] Eminescu spusese lui I.P. Florentin «că dorește ca după moarte să fie așezat in fundul mărei Înghețate, căci acolo nu i-ar putrezi corpul. Altă dată că ar dori să părăsească Europa ca să se ducă in India.» Cf. I. P. Florentin, *Amintiri despre Em.*, in *Universul literar*, 24 oct. 1911, nr. 43.

[2] Ms. 2255, f. 265 - 266 și 242 - 249.

boierul din castel şi dragostea rurală, elemente ce duc gîndul la Ipoteşti. Povestirea, pusă chiar în gura eroului, începe cu un bal. Aci, tînărul, pe cît se pare, erou vine să uite pe o femeie frumoasă, Măria, care e nepăsătoare la dragostea lui. în vreme ce orchestra cîntă « La *danse macabre*.. . jocul morților» (va să zică Eminescu cunoştea pe Saint Sae'ns), el meditează la soarta sa. « în povestirile lui Hoffmann unul îndrăgeşte un chip de ceară ce sta într-o fereastră. Degeaba se-nchina la luceafărul dimineții sale, degeaba la luceafărul serilor . . . Luceafărul era o păpuşă. .. coeur de marbre.» Aci e o întrerupere de cinci pagini, dar din sfîrşitul fragmentului înțelegem că, spre a-şi descărca sufletul, tînărul povesteşte unei doamne vicisitudinile dragostei sale, care datează din copilărie, de cînd locuia, precum se vede, la țară. în împrejurimile casei părinteşti era un castel şi pe lîngă el, un lac. într-o seară ajunge la lac, se suie în luntre şi trece încet prin papură şi stuf spre mijlocul apei; «luna răsărea din pădurile seculare şi dura o cărare de văpaie pe valurile scînteietoare». Era vară şi băiatul adormi în luntre. Deodată din vîrful unui copac pînă la luntre se țesu o pînză frumoasă şi diamantină, şi pe acest pod coborî o fată tînără foarte frumoasă şi foarte blondă. « Cum păşea încet, îşi netezea părul despletit cu mîna dreaptă şi venea încet parcă ar fi dormind. . . Veni lîngă mine şi-mi zise: — Să vii mîni la noi şi să-ntrebi de mine... şi să ştii că mă cheamă Măria...» Fata era cu vreo zece ani mai mare[1] decît băiatul. A doua zi acesta se apropie de țărm şi intră într-o grădină frumoasă şi pustie, peste puțin o portiță se deschise şi o fată înainta spre băiatul care sta locului pe o bancă. Era ea. îl întrebă: « — A cui eşti tu, măi băiete? — A mamei, zisei, nici nu ştiu cum îl chema pe tata . . . — Dacă eşti a mamei vin la tata, zise ea, şi mă luă de mîni. . . Intrai în nişte odăi frumoase cu covoare pe jos, cu divanuri de jur împrejur... iar un boier bătrîn şedea pe divan şi bea ciubuc. -— Uite, tată, ce-am găsit în grădină, zise ea... » Bătrînul dezmierdă pe băiat, îl întreabă fel de fel de lucruri şi-i dă portocale, iar acesta se descalță şi se suie pe divan. Bătrînul îi vorbeşte în glumă: « — Vezi, fată, ce voinic a venit să te pețească. . .

[1] în original: « mai mică», corectat după textul povestirii lui Eminescu (n. red.).

Vrei să iei pe Măria? — Mă-nsor, zic, am s-o iau desigur . . . »

După aceasta băiatul se-ntoarse acasă fără să spuie nimănui întîmplarea, dar în toate zilele mergea la fata din grădină. Venind iarna şi nemaiputînd merge, se îmbolnăveşte de dor. Sta pe cuptor şi dorea să moară, cînd deodată auzi zurgălăi de sanie. Mamă-sa intră în casă îmbrăcată în rochie de «moarfe neagră» şi cu mănuşi. Se ducea în vecini la nunta unei Marii. « Maria-i a mea, mi-a făgăduit-o tată-său», zise băiatul. Mamă-sa îl întrebă de unde o cunoaşte şi spunîndu-i-se, crezu că aiurează. Apoi: « — Mamă, unde-o să dorm eu cînd voi muri? o-ntrebai. — Unde, dragul mamei? unde vom dormi toți... în țintirim. Tintirimul şi biserica noastră erau alături cu grădina.» Cum plecă mamă-sa, luă o pătură şi merse în cimitir. « Era multă şi clară lumină de lună. . . ramurile salcîmilor erau negre, gratiile de la capela noastră cu vîrfurile aurite străluceau şi vîntul atingea lin de clopot. . . Clopotul abia atins suna dulce, foarte dulce şi melodios . . . » Deschise portița de la gtatie şi se culcă pe piatră. în depărtare vedea castelul cu ferestrele luminate. Plînse încet pînă adormi. A doua zi se trezeşte în pat acasă, cu durere de cap, căci mamă-sa, amintindu-şi de vorbele sale, îl căutase şi găsise în cimitir. Săptămîni întregi a zăcut în neştire, pînă ce l-au dat la şcoală.

« — Frumoasă istorie [zice doamna căreia eroul îi povesteşte acestea]. . . dar n-are sfîrşit. — Ba are, doamnă, un sfîrşit insuportabil...»

Peste douăzeci de ani — acesta e sfîrşitul — trecînd pe o stradă pustie, auzi « glasul de porumb» al Măriei. Făcu cunoştință cu femeia care avea numai vocea fetei din copilărie, fără să fie ea. Femeia avea însă un amant, aşa că îndrăgostitul, iritat de răceala ei, era gelos pe tot ce-1 înconjura. Spre a uita acel « coeur de marbre», venise aşadar la bal.

64. întîia sărutare

Sub titlul *întîia sărutare*[1] Eminescu a lăsat o altă compunere fragmentară, unde este de asemeni vorba de o

[1] Ms. 2255, f. 250-254.

idilă tinerească. Cum dragostea celor doi e urmărită pînă la maturitate, se pare că poetul a vrut să facă un fel de proverb, avînd ca motiv scara vieţii afective:

«Ah, fiecare a gustat-o, care-a iubit; cum este ea? cine o poate şti spune. Şi cu toate astea ce n-ar da cineva pe ea — tot-tot. Dacă e vo plăcere pe acest pămînt, pentru care ai sacrifica toate celelalte — apoi e prima sărutare, inocentă, copilăroasă, pedantă chiar, dar, o! cîtă dulceaţă e tocmai în această copilărie, în această falsă închipuire asupra valorii ei, în această abandonare mută a gurei de copilă. .Timidă — pare cu toate astea o cutezanţă, dulce — *pate* un act de violinţă, dăruită — pare răpită, şi cel ce răpeşte şi cel păgubaş sunt în aceeaşi măsură fericiţi— adică peste măsură. Cîte lucruri în lume nu se pot întîmpla de două ori, revin — dar întîia sărutare cu toate deliciile rămîne întîia în suvenire — dulce, neştearsă, nepreţuită.

Era o noapte de iarnă, cu lună, cu nori, cu stele; un frig aspru şi reîntineritoriu şi fără vînt. Brumă şi ninsoare se aşezase pe grădini[1] şi zaplazurile de amândouă părţile ulicioarei — luna albea încă zăpada încărcată pe crenge de o oprea şi pe zaplazuri, ca pe nişte bulgări de bumbac, şi pe strada îngheţată de trosnea sub paşi trecea el de braţ cu dînsa, el în palton cu gulerul dat în sus, ea în scurteică de blană, roşie la faţă de frig, capişonul ei de lînă lăsa să se vadă fruntea — astă frunte albă încadrată de un păr de aur — şi scurteică, oricît de grea ar fi fost, totuşi desena cu acurateţa liniile unei talii cum o găseşti numai de <la> 15 pînă la 20 de ani.

El era mult de 18 ani, ea de 16. Vorbeau rizînd, sau [mai] bine zis rideau vorbind — era mai mult ris decît vorbă, şi cu cîtă fericire rizi în acea etate de orice prostie ce-ţi trece prin minte. Cine nu-şi aduce aminte de juneţa sa — şi fiecare a avut una — de acele angajamente de a fi serioşi în amor, că-i pe viaţă, acea defensiune în paragrafe *a* copilei, ca să nu-i spuie pe nume, să n-o tutuiască, să n-o sărute — celelalte ar fi cum ar fi, dar însă guriţa, cum pustia I Aşa erau şi ei. De vorbit despre istorie, geografie şi alte lucruri folositoarei — dai se-nţelege, cit vrei — de o guriţă, un tu, un *pe nume*. . . dulce — asta? niciodată!»

E lună pe cer. « Pe cînd el perora cu stricteţă o temă de astronomie, indiferentă atît lui cît şi ei, adică pe cînd se chinuiau reciproc, ea se uită la el fără să-1 asculte şi s-ar fi aruncat de gît, l-ar fi sărutat de o mie de ori — aşa numai ea cel puţin — dacă, dacă s-ar fi căzut. „ Ah I că prostu-i, gîndi ea surizînd, nu poate vorbi şi el de altceva, azi cel puţin . . ." »

Ei încearcă cu timiditate să se tutuiască, alternînd pe *tu* cu *dumneata*. Se numesc Alecu şi Elisa.

Ceva mai încolo ei sînt la jumătatea vieţii. Ea are un fir de păr alb. El a pierdut o bună parte din avere într-un proces, dar ea îl mîngîie: «Tu te superi c-ai pierdut o parte din averea ta — dar tu uiţi un lucru. . . că suntem la jumătatea vieţii noastre şi că jumătatea cea mai bogată e îndărătul nostru. Noi nu mai avem pe ce cheltui.» Sînt fericiţi. Mai apoi au un copil cuminte ca tată-său, care-i umple de beatitudine. Această naivă şi cam inconcludentă povestire se încheie astfel:

« Scriitorul acestor şire ar mai avea de adăogat ceva — nu morala istoriei, cred că-i vădită — ci o întrebare: Oare există fericire fără amor? Poate, dar nu cred.»

65. La anivctsată

Din schiţa de mai sus, dezvoltată în alt chip şi cu folosirea descripţiei iernii şi a eroilor, a ieşit acea *La aniversară*, în cate Ermil şi Elis îşi împărtăşesc cu inocenţă şi toane dragostea, închipuindu-se ca Gajus Iulius Caesar Octavian August şi regina Cleopatra. Dîntr-o frază reies lecturile tinereşti ale poetului: «Era o vreme în care, în urma unui roman spaniol, regina de astăzi a Egipetului se numea Tolla. El se numea pe atunci Bertrand. . . pasaţi *[sic]* tempi.» Naraţiunea a fost publicată în *Curierul de laţi* (1876), nesemnată, dar ea este, după toate semnele, mai veche.

[1] Se poate citi şi: *garduri.*

66. Amalia

O altă aruncătură pe hîrtie intenționat indescifrabilă, cu titlul *Amalia* \ cuprinde istorisirea unei experiențe sexuale din epoca universitară, probabil autobiografică. Deşi textul e crud, neliterar, trivial chiar, se pare totuşi că Eminescu a dorit să facă, după sublimările trebuitoare, o nuvelă. O astfel de compunere nu se poate decît rezuma ca un document psihologic.

«Amorul lui cel dentîi fusese foarte senzual. Pierdut pîn-atunci într-un platonism deşert şi cufundat cu capul în curiozități romantice şi subtilități filozofice, se-ntîmplă să ia o odăiță la o femeie măritată, care avea o fetiță de 12 ani şi un bărbat ce toată ziua nu era [a]casă. Amalia o chema pe femeie. Era naltă, plină la făptură, cu părul blond şi ochi mari verzi.»

Femeia avea nas grațios, gură asemenea. «El, avînd bani, făcea cu dînsa excursiuni în păduri şi pe la birturi de vară, împrejurul oraşului universitar, împreună cu fata, care era numai piedică, încît nu putea vorbi decît cu ochii.» Intr-o seară, pe cînd intrau în pădure, el îi spune că ar fi avînd o taină să-i comunice, taina pe care ea o ştia de mult. Apoi se suiră în trăsură, ei în fund, fata pe banca dinainte, şi el puse brațul împrejurul taliei femeii şi o strînse tare. Ea nu zise nimic. Venind acasă, fata plînse puțin în altă odaie. în întuneric, el cuprinse pe Amalia şi o sărută pe gură.

în curînd ea trebuia să plece la țară. El « se topea, căci bogățiile ei trupeşti erau într-adevăr admirabile». Avînd conştiința acestor comori, ea purta o rochie destul de subțire, prin care se întrevedeau « nişte sîni de albeața marmorii, plini şi rotunji». înainte de plecarea la țară el o prinse într-o odăiță, o ridică în brațe, o aşeză pe o măsuță înaltă şi făcu «păcatul» îndoit şi viril. A doua zi ea plecă la țară cu fetița. El îi scrie.

După patruzeci de zile ea se-ntoarce şi încep amîndoi o viață de fericiri. Noaptea, în vreme ce fetița dormea, ea intra numai în cămaşă în odaia lui şi el « se îmbăta de frumusețea ei», vertical; «. . .actul amorului o făcea să tremure, să țipe, şi leşina, ceea ce-i adăoga şi mai mult femenin».

* Ms. 2255. f. 259-262.

67. Cezara

Nuvela *Cezara*, pe care Eminescu a publicat-o în august 1876[1], este şi ea un lucru mai vechi. Numele Cezara (scos din *Titanul* lui Jean Paul) îl mai întrebuințase. Castelmare îi venise probabil din lectura în *Convorbiri literare* (an. II, 1868—1869, p. 121) a unei compuneri *Primblări* de Iacob Negruzzi.[2] Acolo un Edgar face portretul unei marchize pe care o numeşte convențional marchiza Castellamare. Deşi cu nucleu pasional, nuvela eminesciană intră într-un tip nou, deoarece ea expune filozofia practică a poetului şi este mai mult o demonstrație închipuită a acesteia. Din punct de vedere formal ea rămîne în cadrul romantismului jeanpaulizant, cu peisaj italic, rousseauianism şi extaz în fața naturii.

Doi călugări, bătrînul Onufriu şi tînărul Ieronim, merg la oraş să se preumble. Acolo Ieronim e chemat de pe drum de pictorul Francesco, care are nevoie de un model pentru demonul din tabloul său *Căderea îngerilor*. Fusese zărit însă pe fereastră de contesa Cezara. Pe aceasta tatăl a făgăduit-o marchizului de Castelmare, cu scopul material de a-şi stinge unele datorii. în odaia pictorului, bătrîn şi protector, Cezara aşteaptă modelul, ba chiar îl priveşte gol prin întredeschizătura uşii. Emoția ei fu aşa de mare, încît « era să răcnească». Fata se îndrăgosteşte de Ieronim, îi mărturiseşte singură iubirea într-o scrisoare («Iartă dacă o femeie îți spune că te iubeşte ») şi atunci cînd se reîntîlnesc (Ieronim părăsise mănăstirea şi se aşezase «într-o chiltuță» din oraş), îi cade în genunchi implorîndu-i afecțiunea. Deocamdată tînărul se dovedeşte frigid, deoarece, după mărturisirea lui, îi trebuieşte timp pentru dezvoltarea sentimentelor. Ieronim primeşte scrisori de la un unchi al său «bătrîn sihastru», Euthanasius, care nu e decît întruparea schopenhauerianei euthanasii. Acesta trăieşte într-o insulă închisă de toate părțile cu stînci, un adevărat eden. Viața lui este o exaltare a naturii neprihănite, a vieții automate «pe

[1] *Curierul de lați.*

* Din această nuvelă Eminescu avea de gînd să extragă părți in *Cartea de lecturi* pe care o alcătuia. Cf. ms. 2306, f. 1 (« Anul II, din *Convorbiri. Primblări* de J. Negruzzi, pag. 65 — 66»).

temeiul naturii», şi Nirvana lui Schopenhauer devine la el un pancosmism euforic. Combinînd pe Rousseau cu pesimistul german, bătrînul fuge de durere prin regresiune spre instincte şi îşi pregăteşte stingerea în cascada unui pîrîu. Moartea lui va fi « o trecere solemnă <molcomă> şi firească» de care nu se teme, va fi adică decesul natural fără boală de care vorbeşte Schopenhauer.

Pe de altă parte, Ieronim face Cezarei teorii asupra răului şi egoismului în natură, asupra instinctelor ce îmbracă haina poeziei, ce, luate toate din Schopenhauer, vor fi dezvoltate şi în versuri:

« . . .Tu zici să te iubesc. Dacă te-aş putea iubi ca pe-o stea din cer... da! Dar dacă suspin, dacă doresc. . . n-aud eu din toate părțile aceleaşi suspine ordinare, aceleaşi doruri. . . ordinare; căci care-i scopul lor? Plăcerea dobitocească, reproducerea în moşinoiul pămîntului de viermi, noi cu aceleaşi murdare dorințe în piept, pe cari le îmbracă cu lumina lunei şi cu strălucirea lacurilor, aceleaşi sărutări grețoase, pe cari le aseamănă cu zuzurul zefirilor şi cu aiurirea frunzelor de fag... Să cerşesc o sărutare? să fiu sclavul papucului tău, să tremur cînd îți vei descoperi sinul. . . sinul care mini va fi un cadavru şi care, după ființa sa, este şi astăzi?... Să mă frizez, ca să-ti plac, să spun minciuni, ca să petrec mintea ta uşoară; să mă fac o păpuşă pentru. . . cine o şi mai spune pentru ce? Nu I nu mă voi face comediantul acelui rău, care stăpîneşte lumea...»

Ceea ce respinge în fond Ieronim nu este instinctul dragostei, ci parada exterioară, minciuna, cochetăria, mintea uşoară a femeii, cu papucul, simbolul său. El nu vrea să fie ca tinerii «cu zîmbirî banale, cu simțuri muieratice», dar ar primi dragostea în toată goliciunea ei animală, dincolo de orice convenție. în curînd, rănind pe Castelmare, care e nepot de podestâ, Ieronim e nevoit să fugă. Nimereşte în chiar insula lui Euthanasius, întorcîndu-se astfel la natură, în ziua cununiei Cezarei cu Castelmare, marchizul Bianchi moare de apoplexie, şi fata, respingînd pe logodnic, se refugiază într-o mănăstire. într-o zi ajunge înot în insula lui Ieronim şi amîndoi, goi, încep aci existența edenică. Acesta e sfîrşitul logic al nuvelei, peste care nu se mai poate gîndi nimic, şi se înțelege de ce Eminescu a renunțat la alte idei de dezvoltare ce-i umblase odată prin cap. Astfel,' într-un ms.[1] găsim pe Cezara înapoi în chilia ei, îngrijorată de un foc aprins ce-1 vede în noapte, pe mare. Se aruncă înot în valuri, descoperă că focul, care se stinge curînd, e pe o luntre în care mai apoi zăreşte pe Castelmare. Pricepînd că acesta-i caută, leşină. Ieronim sare şi el din insula lui într-o barcă, străpunge pe Castelmare cu spada şi culege din valuri pe Cezara moartă, pe care o duce în peştera din insulă. De durere cade şi el jos fără simțiri. Deşteptarea a doua zi în chilia de călugăr cu Cezara, goală, alături de sine, poate fi aiurarea sa înainte de a muri, căci ultimele şire se închid cu imaginea cadavrelor strîns îmbrățişate ale celor doi tineri, plutind pe mare.

68. Făt-Frumos din lacrimă

într-un alt ciclu trebuîe să aşezăm compunerile cu caracter fabulos, în genere poveşti populare uşor prelucrate sau orientate simbolic. *Făt-Frumos din lacrimă*, publicată în *Convorbiri literare* chiar din vremea studenției[2], are încă pe ici, pe colo ceva gotic (castele cu arcuri înalte, lebede, viziuni lunare), deşi miezul e adînc românesc. E povestea lui Făt-Frumos izbăvind pe împăratul vecin de Mama-Pădurilor, care cere jertfă de copii. Pe fata acesteia, Ileana, şi-o ia însuşi logodnică, dar din frăție de cruce merge să aducă pentru împăratul prieten pe fata Genarului. Dintr-o înfrîngere, cînd e prefăcut în rîu, îl scapă Dumnezeu şi Sfîntul Petru. Slujind la o babă cu şapte iepe năzdrăvane şi ajutat de regele țînțarilor, de regele racilor, cărora le făcuse bine, şi de fata babei, Făt-Frumos căpătă un cal cu şapte inimi. Urmărirea lui de către babă e o capodoperă de analiză a spaimei din vis. Acum poate fura pe fata Genarului. întors acasă, găseşte pe Ileana orbită de plîns, dar îndurarea Maicii Domnului îndreaptă totul. Povestea se termină cu tradiționala nuntă.[3]

[1] Publ. de D. Murăraşu in *ReP. soc. Tinerimea rom.*, LI, 1933, iunie, nr. 10, p. 338- 341.

[2] Anul IV, 1870-1871.

[3] Cîteva rinduri de poveste cu Ileana Cosinzeana, aruncate In grabă, înt in ms. 2278, f 74 v. urm.

69. Frumoasa lumii

Alte poveşti au fost aflate prin manuscrise, ele nu sînt decît simple note din auzite pe care poetul urma să le folosească mai tîrziu. Gîndul lui trebuie să fi fost de a le versifica. *Frumoasa lumii*[1] este povestea păsării care face ouă de aur. Un vînător o prinsese în Pădurea-neagră. Pasărea avea şi alte daruri. Cel care i-ar fi mîncat inima ar fi devenit împărat, cel care i-ar fi mîncat rînza ar fi găsit de cîte ori s-ar fi trezit peste noapte cîte o pungă de bani sub cap, maiurile aduceau noroc. Un ovrei ispiteşte pe nevastă, o pune să frigă pasărea. Cei trei copii ai femeii, înfometaţi, mănîncă măruntaiele şi astfel unul se face împărat, altul capătă bani, iar cel cu maiurile aşteaptă norocul. Un moş vrăjitor caută să-1 momească. îl duce la gaura pămîntului, îl îndeamnă să se lase pe celălalt tărîm, unde într-o căsuţă dintr-o grădină va găsi în vatră o cheie. îi dă şi o varga de fier ca să poată intra. La ieşire moşul nu vrea să-i dea drumul decît în schimbul cheii. Copilul nu i-o dă şi bătrînul, făcînd *tranc* cu piciorul în pămînt, îl lasă închis acolo. Frecînd în neştire varga, vine un om de fier, care îi făgăduieşte să-1 scoată dacă îi va frige douăzeci de vaci şi-i va pregăti douăzeci de poloboace cu apă pentru drum. în chipul acesta scapă. Cheia e fermecată şi la fiecare frecătură a ei apar oameni de fier care fac lucrările cerute. Cu ajutorul lor capătă pe fata împăratului de nevastă. însă vrăjitorul îi fură cheia, şi restul povestei înşiră tocmai întîmplările pentru recăpătarea ei.

După limba dialectală, se vede că povestea i-a fost spusă lui Eminescu în vreme ce el şi-o scria repede în caieţel. Apoi a încercat s-o versifice. în altă parte[2] aflăm episodul coborîrii pe lumea cealaltă:

El intră-n căscioara albă
Cu flori negre impistrită
Şi găsi-n cenuşa vetrei
O cheiţă ruginită.

Ce ştii ce făcea
Cu cheiţa de-o avea,
Pînă azi poate ci lumea
Sub un farmec rămînea.

Băieţandru-în brîu ş-o pune
Şi se ia încet pe scară.
Cînd ajunse-n gura gropii
Şi voi să ias-afară,

Zise oţerit moşneagul:
— Nu ieşi, băiete, stai,
Dă-mi cheiţa. — Ba, moşnege,
Mai întii să ies, ş-apoi.

— Nu te las. — Eu nu-ţi dau cheia!
— De n-o dai te-omor acuma.
— Fă ce ştii, răspunse micul,
Mă omoară, de poţi numa.

Din picior moşneagul face
Tranc 1 se-nchide-atunci pămîntul
Şi băiatul biet rămase
N-întuneric ca mormintul.

Ar vrea să se întoarcă, dar nu poate:
Spre grădină să se-ntoarcă —
Dară, vai, n-o poate face,
Căci înăuntru închisu-i
Ca un pui într-o găoace.

începu atunci să plîngă,
Fringe minile-i spre cer,
Şi frîngîndu-le el freacă
Veriguţa cea de fier.

Vine-un om de fier atunce
Şi-ntreabă băiatul: Cum
De-[a] ajuns el pîn-aice.
Iacă cum şi iacă cum.

Şi aşa din vorbă-n vorbă,
Vezi, i-a spus băiatul tot.

[1] Ms. 2284, f. 27 urm.; *Pop.*
[2] Ms. 2280, f. 13-14.

Omul de fier făgăduieşte să-1 scoată şi-şi pregăteşte proviziile:

— Hei[1] băiet, cu greu te-om scoate,
Dară tot am să te scot.

Deşi nouă ni se pare
Că la gură a fost fricos
<Câ la gură-a fost fiind>,
Dară el ieşi <era> sărmanul
Tocma-n fundul de pămînt.

— Ian aşteaptă pîn' mi-oi frige
Ca vreo douăzeci de vace
Şi de drum s-implu cu apă
Tot pe-atitea poloboace.

70. Finul lui Dumnezeu. Borta vintului

Finul lui Dumnezeu[2] şi *Borta vintului*[3] sînt de asemeni însemnări de poveşti auzite, fără prelucrare. în cea dintîi se istorisesc isprăvile unui voinic botezat de Dumnezeu, care luptă cu zmeul, spre a-şi scăpa sora, şi face o sumedenie de vitejii, ca să capete de soţie o fată de împărar. îl ajută fiinţele cu puteri peste fire, Statu-palmă-barbă-cot, Flămînzilă, Setilă, cît şi unelte fermecate, o cuşmă care te face nevăzut, un bici şi o sulă cu puteri aviatice. A doua poveste e aceea cosmică, a nucii care scoate bogăţii, a măgarului care face bani şi a cîrjii care bate şi pune în măsură pe omul nepriceput să-şi recapete lucrurile furate de alţii mai isteţi.

71. Călin-Nebunul

Povestea *Călin-Nebunul* a fost notată de Eminescu foarte de timpuriu întîi în proză.[4] Cînd apoi a fost versificată i s-a păstrat tot izul poporan. Unul din cei trei feciori ai unui fruntaş din «satul» împăratului, Călin, porneşte şi el după ceilalţi doi, care-1 socotesc prost, în căutarea fetelor. în drum au fiecare a se lupta cu cîte un zmeu, dar Călin-Nebunul face isprăvile cele mai mari, furînd foc de la vatra a doisprezece zmei şi ţinînd pe loc pe Miazănoapte şi pe Zori-de-zi. Pentru aceşti zmei el merge să ia pe fata împăratului Roşu, acolo însă taie capetele zmeilor, intră în odaia fetei şi-i pune în deget un inel. Cu limbile celor ucişi, se întoarce la fraţi, îi sfătuieşte să-1 lase să plece singur în căutarea fetelor împărăteşti, ceea ce şi face. Pe cel dintîi soţ, zmeu cu virtuţi de Flămînzilă şi de Setilă, Călin îl aruncă ca pe o muscă. Pe cel de al doilea, mai flămînd, îl omoară la fel. Pe al treilea îl dovedeşte numai după o luptă cruntă. Se întoarce cu cîteşitrele fetele, dintre care şi-a ales pe cea mijlocie, dar fraţii îi taie picioarele şi fug. Călin dă de un tînăr împărat care-şi pierduse mîinile într-o luptă cu zmeii şi amîndoi, punînd mîna pe mama zmeilor, găsesc apa vie cu care-şi întregesc trupurile. Merg apoi la curtea împăratului Roşu, unde era nuntă mare. Fata împăratului se mărită cu ţiganul bucătar, care se dăduse drept omorîtor al zmeilor, îi e uşor lui Călin să dezvăluie adevărul cu ajutorul limbilor tăiate. Fata l-ar fi voit acum pe el, el totuşi o lasă fratelui său de cruce, împăratul tînăr. întors acasă la părinţi, Călin întîlni un copil cu un băţ mînînd o cireada. Era al său. Mamă-sa şedea într-un bordei, pusă de fraţii lui să păzească găinile. Călin îşi pedepseşte fraţii, fără să-şi însîngereze mîinile, aruncînd în sus o bombă, care, cu voia lui Dumnezeu, cade asupră-le omorîndu-i.

Filele de poveste publicate de Eminescu sub titlul *Călin* (1 nov. 1876) sînt îndepărtate ca idee de povestea populară. Călin intră ca un zburător în odaia unei fete de împărat, pe care o cucereşte pentru el însuşi. împăratul îşi goneşte fata. Cînd Călin se întoarce, găseşte copilul mînînd boboci şi pe mamă-sa în bordei. Urmează, după consimţirea subînţeleasă a împăratului, nunta din poveşti.

72. Basmul lui Arghir

Eminescu nu s-a oprit numai la tradiţia orală, ci şi-a căutat inspiraţia pînă şi în cărţile mai mult sau mai puţin

[1] Din cauza corectărilor se poate citi şi *Scit* si *Măi.*
[2] Ms. 2284, f. 46 urm.; *Pop.*
[3] Ms. 2284, f. 44 urm.; *Pop.*
[4] Ms. 2258, f. 180 (simplă schemă), ms. 2284, f. 14 urm.

populate. Ştefan Cacoveanu[1] ştia că poetul, încă de pc vremea cînd era sufleor la Bucureşti, plănuia un *Arghir fi Elena:*

«Ştiu... că se apucase să scrie din nou, după gustul lui, pe *Arghir fi Ileana* lui Barac. îl ispitise mult această frumoasă poveste. Scrisese vreo 50—60 de versuri de la început, dar întrerupse lucrarea. Zicea că-i greu a o scrie aşa cum trebuie. Ne îndemna pe noi cei ieşiţi de la sate s-o facem; pentru că, vezi Doamne, am avea mai la îndemînă tezaurele limbii populare decît dîpsul. Faptul era că el studia limba populară şi peste tot limba română necontenit.»

într-adevăr, vreo 70 de versuri au rămas din acest basm *(Basmul lui Arghir*[2]*)*, ele însă ni se par mai tîrzii. Eminescu a urmat pe Barac din *Istoria preafrumosului Arghir fi a preafrumoasei Elena cea măiastră fi cu părul de aur* (1800), a dat totuşi povestirii ritm şi imagini ţărăneşti. în locul invocării Muzei:

Te visai mijcind din buză,
O, prea drăgălaşe Muză I. . .
Te rog, Muză mîngiioasă,
Care cinţi cîntări frumoasă,
Pică-mi puţintică miete
Din măiastră ta putere. . .

chemarea lăutarului autohton:

Frunză verde fag,
Dorule sărac,
Lăutar pribeag,
Vin, de-mi zi cu drag,
Vin, de-mi zi în şir,
Tot din fir, în fir,
Basmul lui Arghir,
Cel cu păr de fir,
Singur să mă mir.

Din scurta descriere a cetăţii, abstractă la Barac,

Să zice dintru aflate,
A fi avut o cetate,
Tare şi meşteşugită
Şi cu şanţuri întărită. . .

[1] *Em. la Buc. In A. 1868169.*
[2] *Pop.*

poetul scoate un spectacol de vis:

Fost-a împărat
Mindru luminat.
Ce avea cetate
Cu palate nalte,
Cu turnuri de fier,
Ce lovea in cer.

Şi ce urmează, frumuseţea împărătesei, ştirea despre cei trei feciori ai ei, printre care Arghir, e tot după Barac, după cum de la el vine descrierea grădinii cu mărul de aur, naivă la versificatorul ardelean,

In cetatea părintească,
Se afla o prea firească
Grădină împodobită,
Părea că-i însufleţită.
Era plină de frumseaţe,
De ale florilor feaţe. .
!ntr-o zi aci craiul,
Desfătîndu-se cu traiul,
La un pom ciudat soseaşte
Şi-1 veade cum înverzeaşte,
Alb la floare ca argintul,
Mirosind în tot pămîntul;
Pre care necunoscîndu-1
Să înduplece cu gîndul,
Aştepta roadă să-i crească
Ca fealiul să-i nimerească:
Că-ntr-o zi înmugureaşte
Şi de trei ori înfloreaşte.
Şi pre grădinariul cheamă
Ca să dea de dinsul seamă,
Ce mînă au sădit pomul?
Că mult să miră tot omul.
Cum el zioa înfloreaşte,
Noaptea coace şi rodeaşte,

paradisiacă la Eminescu:

Şi-mpăratu-avea
Lingă curtea sa:
O mindră grădină,
De miresme plină,

Şt toiuti de-albine
Prin florile dalbe
De naramze albe,
Grădină de flori
Din pomi roditori
Şi de sărbători.
Dar de te duceai,
De mi te pierdeai
Prin a umbrei răcori,
Prin cărări de flori,
Iată, mări, iată,
Că-mi dedeai deodată
D-un pom de grădină
Cu flori de lumină,
Ce-nflorea în zori
Pe la cintători,[1]
Iar la zi n-amiază
Scutura de rază
înflorita-i leasă,
Iar la miez de noapte
Rodea mere coapte,
Mere de-aur mari
Cu sîmburii tari
De mărgăritari. . .

73. « Erotocrit »

Printre manuscrisele împrumutate de Eminescu lui M. Gaster se află şi şase foi din *Istoria Aretusii ţi-a împăratului Iraclie tatăl său, a lui Ierotocrit ţi a lui Pe^pstrat tatălui său vioriului*[2], cu populara dragoste între fata împăratului şi băiatul sfetnicului său, în ciuda despărţirii silite. Tot Eminescu îşi însemna cu literă elină titlul Erotocritului grecesc al lui Vicente Cornaro, tipărit la Veneţia în 1819.[3]

[1] în ms. 2254, f. 25, regăsim o parte din aceste versuri: « Un pom din grădină/Cu flori de lumină» etc.

[2] *Cbrestomalie rom.*, II, p. 178 urm.

[3] Ms. 2284, f. 65. Iată-1 cu ortografia eminesciană: Ep&JTOXptTOţ 7roiYJUa epamxou, auvrsciiv mxpa PIT^EUT^OU Kopvapou cato -rou X<opav T7)ţ aiTa? TOO W)<;£OU TTJC KprjTrjţ. Ev Bsvs-ua 7rapâ NwcoXatp TXUXEV TOS Z% Iwavotvcov, 1819.

Gîndindu-se la acest poem va fi aruncat el cele cîteva versuri sub titlul *Erotocrit*[1], care s-ar putea foarte bine să n-aibă cu motivul iniţial decît un raport de asociaţie:

Singur aş voi să-mi spun că
Te-am ţinut la pieptu-mi pruncă
Şi că tu ai fost aceea
Care-n braţu-mi se aruncă,
Că te-am dus pin codri mîndri,
Te-am purtat pin flori de luncă —
Toţi or crede că o fată
Tu ai fost — nici presupun că
în a mea copilărie
Am păscut pe deal o giuncă. ..

Nimănui nu am să spun că
Ea în braţe-mi se aruncă
Cu ochi mari de fată mare,
Cu suris curat de pruncă
Şi că fruntea ei cea albă
O-ncunun cu flori de luncă..

74. Mirodonis

Poveştilor, însă, Eminescu vroia să le dea un rost simbolic, o schelă ideologică. Aceasta este pricina pentru care nu le-a scos în haina aceea simplă de prin hîrtiile sale. Ideea «Luceafărului» este dintre cele mai vechi şi i-o găsim încă din epoca studenţească. Pe un carnet cumpărat la Viena, printre alte însemnări bibliografice, poetul schiţează cîteva Versuri dintr-un poem *Mirodonis*[2]. El ne dă şi un «*Plan.* Mirodonis întreţesută cu ideea „ Demonului" (Weltgeist, Geist) şi cu Povestea ce i-am povestit ei». *Mirodonis* ar fi făcut parte dintr-un ciclu « Demonul», sau, în sfîrşit, *Demonul* ar fi urmat să fie titlul în cele din urmă, dar ideea rămînea aceasta: «Mirodonis, metresa lui Dum-

[1] Ms. 2262, f. 87.

[8] Ms. 2291, f. 49 v. urm.

nezeu (Lucifer)». Prin urmate, împrumutând de la Goethe şi de la panteişti în genere ideea duhului lumii, simbolizat de Luceafăr, Eminescu n-ar fi avut cum aduce povestea altfel decît sau prin incomprehensibilitatea geniului abstras de către femeia pămînteană, sau prin imnul dragostei eterice. Şi-ntr-adevăr, sîntem în epoca *Sărmanului Dionis*, în care se cîntă beția siderală, dragostea în Cosmos. în ceea ce ne-a rămas din *Mirodonis*[1], găsim obişnuitul castel cu hale negre, o « regină tînără şi blondă», care trece în lună « cu mînile-nainte <mînile unite> pe-al ei pept», adică o lunatică în felul Mirei, beată de un astru. Toată euforia selenară halucinantă din *Sărmanul Dionis* a trecut aci.

Iată geografia lunei în nuvelă:

« . . . Scări înalte coborau printre coaste prăbuşite . . . pînă într-o vale întinsă tăiată de un fluviu măreț. . . Insulele se înălțau cu scorburi de tămîie şi cu prund de ambră. Dumbrăvile lor întunecoase de pe maluri se zugrăveau în fundul rîului, cît părea că din una şi aceeaşi rădăcină un rai se înalță în lumina zorilor, altul s-adînceşte în fundul apei. Şiruri de cireşi scutură grei omătul trandafiriu al înflorirei lor bogate, pe care vîntul îl grămădeşte în troiene: flori cîntau în aer cu frunze îngreuiete de gîndaci ca pietre scumpe, şi murmurul lor împlea lumea de un cutremur voluptos. Greieri răguşiți cîntau ca orlogii aruncate în iarbă, iar paienjeni de smarald au țesut de pe o insulă pînă la malul opus un pod de pînză diamantică ce stecleşte vioriu şi transparent, încît a Urnelor raze, pătrunzînd prin el, înverzeşte rîul cu miile lui unde. Cu corpul nalt, mlădiet, albă ca argintul noaptea, trece Măria pe acel pod, împletindu-şi părul, a cărui aur se strecura prin mînuțele-i de c e a r ă... pe umărul ei cînta o pasăre măiastră.»

Şi acum iată şi grădina reginei Mirodonis:

Pe țiul sînt <ce> curge-n valea mare
Care-i grădina cea din codri vechi
A lui Mirodonis. — Insule sfinte
Se nalță-n el ca arbori de tămîie
Cu flori dc aur, de smarald — cu stinci
De smirnă risipită şi sfarmate
în bulgări mari. Pe mîndreie cărări,
Ce trec prin verzile şi mîndre plaiuri,
E pulbere de-argint. Pe drumuri
Cireşi în floare scutură zăpada
Trandafirie a înflorirei lor,
Vîntul le mînă, văluros le nalță,
De flori troiene in loc de omăt
Şi sălcii sfinte mişcă a lor frunză
De-argint deasupra apei ş-o oglindă
în fundul ei — astfel încît se pare
Că din aceeaşi rădăcină creşte
O insulă în sus şi una-n jos.
Şi mîndru în aceste ramuti
Dintr-un copac intr-altul numai țes
Paianjini de smarald painjinişul
Cel rar de diamant — şi greieri cîntă.
Ca orologii aruncate-n iarbă.
Şi peste riul mare, de pe-un vîrf
De arbor antic țesut-au ei
Un pod din pînza lor diamantoasă,
Legîndu-I dincolo de alți copaci.
Prin pod străveziu şi clar străbate
A lunei rază şi-nverzeşte riul
Cu miile lui unde, ca-ntr-o mîndră
Nemaivăzută feerie. — Iară peste pod
Trece albă, dulce, mlădioasă, jună,
Albă ca neaua noaptea — păru-i de aur
Lin împletind cu crinii minelor,
Ivind prin haina albă membri-angelici,
Abia călcînd podul cel larg cu a ei
Picioare de omăt, zina Mirodonis.
Ea-ajunge in grădina ei din <de> codri
Şi rătăceşte-o umbră argintie
Şi luminoasă-n umbra lot cea neagră;
Ici se pleacă spre a culege o floare,
Spre-a arunca-[o] in fluviul bătrîn,
Colo aleargă dup-un flutur,
îl prinde — îi sărută ochii şi-i dă drumul;
Apoi ea prinde-o pasăre măiastră
De aur, se aşază-ntr-a ei aripi
Şi zboară-n noapte printre stele de-aur.

[1] *Post.*

75. Fata In grădina de aur

Cu obiceiul său de a versifica întocmai, la început, motivele literare, Eminescu deschide cartea lui Richard Kunisch, *Bucarest tind Stambul, Sktsgțe* atts Ungam, — Rumunien und der Tiirkei* (Berlin, 1861) şi preface în poem basmul *Das Mădcben im goldenen Garten (Fata in grădina de aur),* pe- care călătorul german îl auzise în Muntenia şi pe care îl putem repovesti fără deosebire după un text sau după altul, într-atît, în afară de forma literară, sînt asemănătoare. Un împărat are o fată aşa de frumoasă, încît, s>pre a o feri de privirea celor muritori pe care îi socoteşte nevrednici de ea, o ține într-un palat minunat cu ferestrele închise. Imprumutînd numele de la un alt basm, mai sus amintit, Eminescu o numeşte «frumoasa lumei»[1]:

A fost un împărat ş-avea o fată
Frumoasă, de-i zicea frumoasa lumei,
Cu părul ei ca spuma adorată
De aur plin în moliciunea spumei,
Cu ochii mari ce avea de la tată
împreuna zimbirea dulce-a mumei.
Nemaivăzut e boiul, ochiul, părul
Şi fața-i albă, rumenă [se roșia] ca mărul.

Un fecior de împărat, căruia Eminescu îi zice Florin, auzind de frumusețea fetei, porneşte înspre Valea-Galbenâ (la poet Valea-Stearpă). Sfînta Miercuri ii dă un cal care fuge ca vintul şi-1 sfătuieşte să nu treacă prin Valea-Amintirii. Tocmai pe acolo merge şi pe dată il apucă jalea de casă ce-1 întoarce din drum. Sfînta Vineri îi dă o floare s-o arunce pe fereastra deschisă a castelului şi-1 îndeamnă să se ferească de Valea-Deznădejdii, pe unde totuşi vine feciorul, pentru ca groaza să-1 arunce îndărăt. Sfînta Duminecă îi dă în sfîrşit o pasăre, căreia trebuia să-i dea drumul cînd ar fi văzut lacrimi în ochii fetei. De astă dată Florin trece cu urechi astupate şi ochi închişi prin cele două văi, ajunge la castel, omoară balaurul, şi, cum fata bolnavă de dorul aerului verde ceruse să i se deschidă o fereastră, îi aruncă floarea înăuntru. Puțin mai înainte trecuse însă pe acolo un zmeu[2]:

[1] Ms. 2258, f. 170 v., şi ms. 2281, f. 1 urm.

[2] Trad. D. Caracostea, în *Două basme necunoscute din izvoarele lui Bm* Buc, 1926.

« Pe cînd stătea la fereastră şi privea la Valea-Galbenă, se întîmplă să treacă un zmeu, puternic duh care trăieşte în peşterile munților şi poate să capete orice înfățişare. Se prefăcu în vînt şi cînd adie pe fața şi umerii frumoasei fete, se aprinse de dragoste şi jură că va fi a lui. Cînd veni noapte, el se prefăcu în stea şi se repezi în odaia fecioarei. Acolo însă el se prefăcu în un frumos, luminos tînăr şi-i grăi: „ Eşti cea mai mîndră dintre femei şi nici un om nu e vrednic să-ți desfacă cingătoarea hainei; eu însă sînt mai puternic decît toți muritorii şi împărăția mea nu are margini. Urmează-mă şi fii a mea, te voi duce acolo unde e lumină veşnică, mai sus de nori, în vecinătatea soarelui. Atunci răspunse frumoasa fată de împărat: „ Mă dor ochii cînd te privesc şi nu pot suferi strălucirea ta; dacă te-aş urma, aş orbi, şi vecinătatea soarelui m-ar arde . Atunci zmeul cel puternic se întrista, se prefăcu iarăşi în stea şi se înapoie în cer. Acolo rămase el toată noaptea şi privi jos în cămăruța frumoasei fete; razele lui însă erau palide şi lîncede, parcă ar fi fost întunecate de jale.

Şi cînd veni noaptea următoare, puternicul zmeu se prefăcu în o ploaie şi căzu în odaia fetei de împărat. Acolo luă el însă înfățişarea unui tînăr frumos, ai cărui ochi erau albaştri ca marea cea adîncă şi al cărui păr lucea în lumina lunii ca solzii peştilor. Şi grăi către ea: „ Urmează-mă şi fii a mea, te duc acolo unde nu pătrunde rază a soarelui, adînc sub fundul mării, acolo îți dăruiesc castele de coralii roşii şi albe mărgăritare". Fecioara de împărat răspunse atunci: „ Mi-e frig în apropierea ta şi, dacă te-aş urma în palatele tale de mărgean şi mărgăritare albe, unde nu pătrunde nici o rază a soarelui, atunci ar trebui să mor de frig . Şi puternicul zmeu se întrista şi zise: „ Ce trebuie să fac eu ca tu să mă iubeşti? Cere ce vrei, dar fii a mea. Atunci fata cea frumoasă gîndi să-i încerce puterea iubirii şi dacă nici o jertfă nu i-ar fi prea mare ca s-o cîştige şi-i grăi: „Ca să te urmez şi să fiu a ta, trebuie să te lepezi de toată puterea şi nemurirea ta, trebuie să fii om ca toți ceilalți, ca să te pot îmbrățişa fără să mă tem de tine . Atunci duhul cel puternic se uită la fata cea frumoasă şi nici o jertfă nu i se păru prea mare pentru iubirea lui şi grăi: „Fie după cum doreşti! mîine voi zbura la scaunul Domnului şi-i voi aduce înapoi nemurirea şi puterea pe care mi le-a dăruit şi-1 voi ruga să mă preschimbe într-un om slab şi muritor,

ca tu sa fii a mea '. Şi zicînd cuvintele acestea, s-a prefăcut în curcubeu, s-a urcat sus în cer şi a rămas acolo toată noaptea, deasupra palatului fetei de împărat.»

în vremea aceasta fata vede pe Florin şi se îndrăgosteşte de el şi plînge că nu-1 poate urma, fiind închisă cu şapte chei. Atunci, după sfatul Sfintei Duminici, feciorul slobozeşte pasărea, aceasta se măreşte şi-i ia pe amîndoi în spinare.

«Pe cînd însă feciorul de împărat zbura cu frumoasa fată, zmeul cel puternic zbura la scaunul lui Dumnezeu: „Doamne, îți dau înapoi toată strălucirea şi puterea ce mi-ai dăruit. Iubesc o copilă a pămîntului, de aceea îngăduie-mi, o, Doamne, să fiu vremelnic şi slab ca ea l" Ziditorul însă răspunse: „ Tu nu ştii ce ceri. Copiii pămîntului sunt ca spuma mării, o adîere de vînt îi nimiceşte. Şi iubirea lor e ca o stea căzătoare, vine din cer, mersul ei este luminos, dar se stinge cum atinge pămîntul, şi viața ei ține numai o clipă. Zmeul însă se rugă a doua oară. Atunci Domnul zise: „Priveşte josl" Şi zmeul văzu cum frumoasa fată de împărat, care-i ceruse jertfa puterii şi nemuririi, fugea în brațele unui fiu al pămîntului. Atunci o lacrimă căzu din ochii celui fără de moarte, întîia de la începutul veşniciei, şi lacrima, căzînd în fundul mării, se făcu mărgăritar.»

Aci s-a oprit Eminescu, şi este firesc, căci lui îi trebuia ilustrația singurătății geniului. A înlăturat numai două episoade: urmărirea zadarnică a fetei de către tatăl său împăratul şi răzbunarea zmeului care omoară pe fată aruncând de sus o stînca, după ce, ademenind-o cu o brățară, o despărpse o clipă de tînăr, care se urcase într-un pom, la cererea ei, să ia lucrul cel strălucitor. Tînărul viteaz moare totuşi în Valea-Amintirii, de dor. La acest fapt se va fi gîndit poetul în încheiere:

— Fiți fericiți, cu glasu-i stins a spus,
Atît de fericiți cit viața toată
Un chin s-aveți: *ie-a nu muri deodată.*

76. Luceafărul

înlăturînd afabulația complexă de basm şi oprindu-se numai la episodul zmeului, făcînd din Florin un Cătălin,

copil de casă, contopind zmeul din basm cu Lucifer din *Mirodonis* şi din toată literatura romantică, bizuită pe imagini astrale, Eminescu a compus *'Luceafărul*, al cărui înțeles simbolic era pus în marginile romanticei definiții a geniului [1]:

« în descrierea unui voiaj în [România] țările [noastre] române, germanul K. povesteşte legenda Luceafărului. Aceasta e povestea. în înțelesul alegoric ce i-am dat, este că dacă geniul nu cunoaşte nici moarte, [nici noaptea uitării] şi nume[le] lui scapă de noaptea uitării, pe de altă parte însă pe părnînt nu e capabil a ferici pe cineva, nici capabil de-a fi fericit. El n-are moarte, dar n-are nici noroc. Mi s-a părut că soarta luceafărului din poveste seamănă mult cu soarta geniului pe pămînt şi i-am dat acest înțeles alegoric. »

77. Miron şi frumoasa fără corp

Povestirea în stihuri *Miron şi frumoasa fără corp* este şi ea călăuzită pas cu pas după *Die Jungfrau ohne Korper,* auzită de acelaşi Kunisch[3]. Unui prunc de cioban, ursitoarele îi menesc, cerindu-le mama daruri deosebite pentru copilul ei,

. . .să simtă adînc într-insul
Dorul după ce-i mai mare
'N astă lume trecătoare,
După ce-i desăvirşit,
Şi să-şi vadă la picioare
Acest dar neprețuit.

Făcînd isprava cerută de un împărat, căruia un strigoi îi adunase tot fierul într-o bardă şi toate buruienile într-un copac, adică tăind pomul cu securea, pironind moroiul şi slobozind vegetația şi bogăția hypogeică, Miron ia de nevastă pe fata craiului, care, de altfel, cu ajutorul unei

[1] Ms. 2275 bis, f. 56 v.; cf. şi *Botez,* p. 420.
[2] Ms. 2281, f. 25 v. urm.; *Ut. pop.*
[3] V. trad. în D. Caracostea, *op. cit.*

oglinzi fermecate, îl dezvăluise ca pe cel mai tare, mai frumos şi mai cuminte flăcău. Curînd însă viteazul e muncit de năluca desăvîrşirii. Un cîntăreţ orb (la Kunisch un bătrîn) îi spune că acea fiinţă desăvîrşită este *frumoasa fără corp,* pe care o va afla scăldîndu-se în lacul de smarald în ajunul Anului nou. Părăsindu-şi nevasta, Miron pleacă, vede turburat năluca albă a frumoasei şi, întărit cu sfatul Mumei-Pădutii, merge la castelul de diamant al zînei. Aceasta nu vorbeşte şi nu face decît ceea ce se gîndeşte despre dînsa, şi prin urmare se dezgoleşte, se lasă pradă îmbrăţişărilor tînărului, dar şi goală umblă fără trup. Chinuit de felul stetp al dragostei zînei, Miron se întoarce acasă, însă bucuria de a se afla din nou cu o femeie dragă şi vie e curînd înăbuşită de dorul fantasmei veşnic tinere. El îşi petrece restul vieţii pierind de gînduri (după Eminescu la mînăstire) şi moare de nemîngîiere. Fără să schimbe propriu-zis nimic, poetul a lăsat să se zărească pietrişul alegoric al povestei, care este nostalgia de prototip, conflictul între ideal şi real. In amănunt a desfăşurat un decor neaoş ţărănesc, la început mai cu seamă, cînd e vorba de naşterea pruncului:

— Măi ciobane, ortomane,
Unde-mi mergi aşa pe frig?
— Da' la rişniţă, la Dane,
Şi la borş la Pipirig;
Ce era să spun? Iac-asta,
Mi-a făcut băiat nevasta,
Nu vă fie cu bănat.
Să-mi veniţi şi dumneavoastră,
Că ş-aşa-mi sunteţi din sat.

78. Legenda cîntărcţului. Nunta piticilor

Încă o încercare de poveste, în stilul lui Uhland, mai aflăm prin hîrtiile poetului[1], cu un cîntăreţ căruia, spre a fi iubit, i se ceru să fie împărat, ceea ce îndeplini zadarnic, fiindcă fata muri:

A fost odat-un cîntăreţ
Frumos şi simţitor.
Cîntat-a-ntr-un castel măreţ
La masa regelui.

Frumoasă fată el avea
Cum nu s-a pomenit,
Cu ochi albaştri rizători,
Cu părul aurit.

Şi cintăreţul o iubi
Şi sara prin grădini
Cînd luna tainic strălucea
I-o spuse nemurind.

Ea-1 ascultă şi-i zise-atunci
Cu glasul apăsat:
— în veci nu pot să fiu a ta
De n-ei fi împărat.

Şi el s-a dus ş-a răscolit
Popoare, ţări întregi,
Sfărmat-a antice cetăţi,
Zdrobit-au mindri regi.

Şi i-au supus şi i-au silit
Să-1 aibă împărat.
Unii d-iubire il ascultau,
Alţii de frică iar.

Atunci s-a dus colo, colo,
La cel castel măreţ,
Unde ca Iuna-i strălucea
Amoru-adinc şi drag.

Dar, vai, cînd intră-n şalele
Mărețe, nalte, reci,
Pe-un sarcofag întins, văzu
Copila ce-a iubit.

Ca ceara palidă era
Şi, moale, părul blond

[1] Ms. 2284, f. 66.

Sta resfirat, amestecat
Ca aurul virgin.

Și preoți tainic murmurau
Adince rugăciuni
Și clopote se auzeau
Vuind încet şi lin.

«Atît de mult am suferit
Dureri, mărirea grea,
Și astfel toate s-a sfîrşit
Și-ntreb: de ce? de ce?»

Ea auzise cumcă el
Murise-n bătălii
Și de durere ea s-a stins
Ca fioarea-n vijelii.

O altă fugară schiță conține, cu ritmica lui Biirger, o istorie în lume miniaturală, cu burlesc fabulos şi o nuntă de pitici[1]:

Povestim şi cintăm de acel conte cu drag
Ce odată locuit-a castelul,
Azi cind [unde] un nepot al fericitului moşneag
Ce [Pe] azi însuratul, însurățelul.
Fusese acela in sfîntul război,
C-onoare luptase pin multe nevoi;
De pe cal cînd se dete întors înapoi
Găsi cetățuia lui susă —
Dar slugile, averile dusă.

Acum conțişorului acasă că-mi eşti,
Dar afli mai rău cele toate,
Căci vinturile trec neoprit pin fereşti
Și vin prin odăile toate.
în noaptea de toamnă ce-ar fi de făcut?
Ah1 multe de-aceste mai rău le-am trecut.
Vede-se-va mini ce-a mai fi de făcut.
Deci uite [la zarea de lună] şi luna bălaie,
Vechiul crevat şi în paie.
[în pat şi in paie] (in's Gcstelle)

[1] Ms. 2257, f. 9 v. - 10,

Și cum el de voie-i aşa ațipea
Sub pat se mişca ceva parc.
Guzanul foşnească orcîtu-şi va vrea...
De-ar avea vo fărmioară, cum n-are!
Dar uite-un pitic se arată deodat.
C-a lampei lumină el e spițelat.
Cu mutra lui gravă de-orator marcat
La picioarele contelui vine,
De nu doarme, să doarmă voire-ar.

— Permisu-ne-am noi sărbători aici sus
De cind părăsişi aste sale.
Și căci te credeam îndeparte-ncă dus
Gindeam să petrecem încalc,
Și daca dai voie şi nu te infrici
Petrece-or in gură şi bine (beselig) pitici
'N-onoarea miresei bogate şi mici.
Iar contele-n visu-i răspunde:
— Serviți-vă numai oriunde.

Și ies trei călări ce sc mişcă uşor,
Ei stătuse sub pat pin-aiec.
Le-urmează un cor cîntător sunător
De chipuri posace şi mice.
Și car după car ies *[sic]* cu toate de tînd
De-p" trece vederea ş-auzul văzînd,
Cum este-n castelele regilor rind.
în căruța aurită, în fine,
Mireasă cu oaspeții vine.

Ș-aleatgă cu toții acuma-n galop
Să-şi aleagă in sală locşorul.
La-nvirtit şi la valț şi la veselul hop
îşi alege oricare odorul. . .
Iar contele uitîndu-se, sigur
îi pare că zace in friguri. . .

De laițe, scaune, mese,
La masa cea mare oricare se vrea
Să stea lîngă puica aleasă.
Ș-aduc cirnăciorii, jamboancle mici
Și piini <păsări> şi peşti şi fripture pitici
Și vinul înconjură mesele mici.

Şi vinuri plăcute me&cioata-nconjor,
Şi vuiesc, cuctunesc [gălăgesc], pin' dispare
întreag-arătare-n cîntare.

Vreţi ce s-a-ntimplat mai departe să zic.
Să tacă-atunci zvon şi cintare:
Ce atît de gentil el văzuse in mic
I s-a dat ş-a gustat el in mare.
Şi trimbiţe, sunet, cintări, tărăboi,
Şi căruţt, călăreţi, de mireasă convoi,
Ei vin şi s-arăt şi se pleacă la noi:
Oameni mulţi şi-n voia lor bună
Aş-a fost şi va fi totdeuna.

Ş-acum ţiuie, scripcăie, sun' zurăind,
Se rotesc şi foşnesc, suşăiesc sfiriind,
Ţiştăiesc, poşpăiesc, şoptesc <şopotesc> zviriind.
Conţişorul priveşte <şi> sigur
El crede că zace in friguri.
Ş-acum clappai şi dappai şi rappai, aşea.

79. Harun-al-Raşid şi Giafer

Chiar povestea orientală a ademenit pe Eminescu, şi este firesc, deoarece orientalismul arab era în vremea romanticilor tot atît de agreat ca şi cel egiptean. Cam pe vremea cînd citea pe Hammer, spre a se documenta asupra înaintării turcilor în Europa, oricum, după stil şi scriere, ceva mai în urmă, umbla să versifice şi el o poveste arabă cu assanidul Harun-al-Raşid şi barmecidul Giafer[1], ce n-a fost terminată:

Harun-al-Raşid pin Bagdad adese
Tiptil pe uliţi cu vizirul iese,
Pe cind pin frunza verde de platane
Seninul nopţii luminos se ţese.

Prin umbra neagr-a strimtei ulicioare
Ei pe fereşti se uită prin pridvoare,

[1] Ms. 2261, f.' 258 urm.

Colo aud rizind cu veselie,
Dincolo suspinind vrun om ce moare.

Ş-astfel sultanul singur cercetează
Oraşul lui, pe cind in somn visează.
Durerea toat,-adincu-ntreg al vieţii
Va s-o pătrunz-a minţii sale rază.

Giafer vizirul l-asfinţitul serii
[îl duce să-i] îi arată ale vieţii vii mizerii.
Nu de războaie, chin şi crudă moarte —
De-adincul gol al mizeriei <inimei> te spetii.

Deci într-o sar-ajung departe
Pe uliţi strimte şi prin pieţi deşarte,
Sub zidul unei case vechi şi negre,
Cu trepte scunde şi cu uşe sparte.

Aud din întru ţipet şi suspine,
Aud cum unul bate pe-oarecine,
Iar cel bătut ţipa strigînd mai tare:
— Te rog, bătrîne, dă, mai dă în mine.

Ei stau uimiţi. Giafer pe scări se suie,
încet cu mina uşa o descuie,
Se uită-nluntru ş-o minune vede
Cum ca să vadă n-a fost dat altuie.

Privi-ntr-o sală-ngustă insă naltă
Şi cărţi [in] rafturi una peste altă,
Maşini şi sticle, topitori, metaluri,
Ici pergamente, colo unealtă.

Tar un bătrîn cu o fringhie udă
Lovea-ntr-un tînăr, ce-n durere crudă
Se zvîrcolea: — Mai dă, te rog, în mine,
Ca Domnul a ta rugă s-o audă.

Bătrînul însuşi îi plingea de milă.
Vedeai că spre a-l bate-şi face silă,
Ştergîndu-şi ochii săi cei plini de lacrimi
Dedea mereu in el.

Uimit Giafer se-ntoarce şi ii spune
Sultanului văzută-acea minune;

Ș-au hotărît la curte a-i aduce,
Pe amîndoi la cercetare a-i pune.

A doua zi Harun în tron de fală,
încunjurat de suita lui regală,
Ordonă ca pe-acel bătrîn de-ascară
Și pe-acel tînăr să-i aducă-n sală.

Ș-atunci apar 1-a tronului său treaptă
Bătrînul alb cu fața înțeleaptă,
Ținînd de mînă pe un mîndru tînăr
Ce ochii lui sfioși in sus i-ndreaptă.

Ei după chip păreau de viț-arabâ,
Dar fața celui tînăr este slabă
Și palidă de multe suferințe —
Deci cu mînie împăratu-ntreabă:

— Ce ți-a făcut, moșneag fără de milă,
Acest băiat de-1 chinuiești în silă,
Cind el te roagă chiar să dai într-insul
Și pare-atît de blînd ca o copilă?

Bătrinu zise vorbele aceste:
— Stăpînc, lucrul nu îl știi cum este,
Ciudată e istoria ăstui tinăr,
Deci voie dă-mi să-ți spun a lui poveste.

Tu vei fi auzit de un anume
Ali-ben-Maimun, care a fost în lume
Un învățat și cititor de zodii,
Un vraci prea înțelept cu mare nume.

Cutreierat-au dinsul lumea toată,
Orașe, țări din sfera depărtată,
Pustiile Saharei, riul Gange,
Și la isvorul Nilului o dată.

Acesta dar trecind odinioară
Pc-a lui cămilă arida Sahară,
Sub arșița cumplită de amiazăzi
Ce sacă riuri, lacuri și isvoare,

Vuind aude împrejuru-i vîntul
Samum, ce-n gură-ntunecă cuvintul,
Și volburi dc nisip rotind in aer
Ce ceru-ntunecat uneau pămîntul.

Prin volburi repezi și prin vînt fierbinte
Zbura pe-un cal arab mereu nainte
Ca o fantomă albă a pustiei:
Era femeie ce-și ieșea din minte.

Căci volburi de nisip o-mpresurară
Și calul ei în loc l-împiedecată,
Iar ea țipa cu un copil in brațe
Chemînd pe-Ali în ajutor să-i sară.

Cum volbura-mprejuru-i se rotește,
Cum arde vîntul viața-i și cum crește,
Prin aer ea-și aruncă copilul,
Strigind: «O, mîntuie-1, Aii, grăbește ⊳

80. Rime alegorice

Sub titlul *Rime [simbolice] alegorice*[1] începe, iarăși fără a sfîrși, o compunere în versuri și mai plină de interes. Aci apare Sahara luată ca simbol al basmului-miraj, cu o vrăjitoare atlantidică într-un palat nălucă. Ieșirea caravanelor de spectre e o repetare a părții din basmul *Fit-Frumos din lacrimă*, unde scheletele înmormîntate în nisipul pustiului se ridică înspre lună:

«Iar din întinsele pustii se răscoleau din năsip sufletele <schelete> nalte... cu capete seci de oase . . . învălite în lungi mantale albe, țăsute rar din fire de argint, încît prin mantale se zăreau oasele albite de secăciune. Pe frunțile lor purtau coroane făcute din fire de raze și din spini auriți și lungi... și încălecați pe schelete de cai, mergeau încet-încet... in lungi șiruri. . . dungi mișcătoare de umbre argintii... și urcau drumul lunei și se vedeau <pierdeau> în palatele înmărmurite ale cetăței din lună, prin a căror ferești se auzea o muzică lunatecă . . . o muzică de vis.»

[1] Ms. 2259, f. 175-177.

Adoptarea endecasilabului şi chiar începutul, nu din Petrarca desigur, dar petrarchesc (« Passa la nave mia colma d'oblio») par a arăta lecturi de poeți italieni:

Corabia vieții-mi, grea de ginduri,
De stînca morții risipită-n scinduri,
A vremei valuri o lovesc şi sfarmă
Şi se izbesc într-însa rînduri-rînduri.

Iar eu pe țărm pustiu rămii * in pace.
Deasupra frunții-mi luna-n nouri zace,
Trecînd încet pustiile Saharei
Şi luminînd o lume care tace.

La miezul [nopții] vezi pustia plană
Născînd de subtu-i mîndră caravană
De morți în valuri < văluri > lungi şi-ntreagă <şi, trează >,
Mergînd încet spre-un vis: Fata-Morgana.

într-adevăr, adîncă depărtare
Arată un palat numai splendoare.
Printre fereşti pătrunde o lumină;
Perdelele-i păreau muiate-n soare.

într-o strofă mai încîlcită vedem că în vreme ce eroul doarme, întocmai ca Făt-Frumos din povestea ştiută, vin neîncetat în bătaia lunei, din deserturi, « scheletele uscate». Adormitul vrea şi nu poate să se scoale.

O caravană lîngă mine trece,
Naintea ei vine-o sufllare rece.
în şiruri lungi se strecur şi se strecur,
Eu număr unul, număr doisprezece.

Un chip atuncea de pe cal coboară[1].
La mine-ndrcapt-a lui privire-amară
Şi fața slabă, tristă, adîncită,
Ş-osoasă mînă o mtinde-adară *[sic]* < avară >.

Dar să mă mişc nu am nicicum putere,
Ca țapăn mort eram şi fără vrere.
Pleoapele-mi pe ochi erau lăsate,
Deşi pin ele eu aveam vedere.

[1] **Var.:** *calul t/i coboară.*

Iar umbra-n vălu-i de mătasă sură
D-urechea mea ş-apropic-a ci gură
Şi-mi spune lin şi-ncet povestea mare,
Ce ca un riu etern in minte-mi cură:

— Colo-n palat rezidă-o vrăjitoare
Şi om cu ochii vii de-o vede moate;
Iar celor morți lumina lor adîncă
Li dă viața nopții trecătoare.

Deci vin şi tu pe un schelet să-ncalîci,
Să vezi palatu-i în lumini opalici;
De şirul nostru să te ții in urmă
Pîn' la grădina ei cu flori italici.

Şi iată vălul meu ți-l dau, pe față
Să-1 pui, s-acoperi ochii tăi [de] gheață,
Ca nu cumva să se topească iute
De a privirei ei tainică <tiranică> dulceață[1].

Mă sui şi plec... o umbră sunt din basme
Şi o fantasmă sunt între fantasme,
Prin mîna mea de o ridic se vede
Ca şi prin corpul sttăveziei iasme.

Devenit astfel nălucă, eroul pleacă cu caravana de schelete şi ajunge într-un fel de oază minunată:

Din ce in ce cu toții se apropii.
Grădini lucesc şi flori creşteau cu snopii
Iar roua curge în briliante umezi —
Din crengi de arbori luminează stropii.

Pe scări de marmur ne suim cu toții
Şi morții-şi caut printre sale[2] soții.
Sunt tineri unii ca iubirea moartă,
Iar alții cu barbe albe ca preoții.

Dar toți cu toții sunt de om ruine
Şi risipiți din cirduri beduine
Au fost găsit amara, cruda moarte,
într-un pustiu arzind şi fără fine.

[1] **Var.:** *D$ furuncul [al] privirei ei.*
* **Var.:** *pi» coloane.*

Vorbesc încet, ca-n somn... şt vorba sună
Ca frunze-uscate care vintu-adună,
Sun ca murmurul cel vrăjit de ape
Cînd peste codri-apare blonda lună.

Deodată-n două şirul se desface.
In fund apare-un mindru chip ce tace;
Cu roşii flori de mac in păru-i negru,
Cu ochii-nchişi un semn cu mina-mi face.

Acum eroul intră în palatul mauro-clasic al acestei regine a Saharei, împodobită cu semnul hipnozei, macul, şi se simte din nou viu, fiindcă, de altfel, nici n-a murit de-a binelea, ci suferă, probabil, ca şi Dante, visul călătoriei simbolice în lumea umbrelor:

Eu o urmez prin galerii înalte.
Isvoare vii din vase stau să salte
Şi lîngă ele nimfele de rriarmuri,
' Făpturi cereşti unor măiestre dalte.

Pe lucii muri auritele pilastre.
în jurul lor sunt aşezate glastre,
Din care cresc bogate-ntunecoase
Ici roze negre, colo flori albastre.

Şi pe fereşti perdele de purpură.
Un miros răcoros simţirea-mi fură;
Deschisă lin e uşa unei sale
Şi noi minuni uimiţii ochi văzură.

Un pictor a-nflorit plafondul, murii,
Cu basme mîndre, cu frumoase hurii
Şi din căţui de-argint, copăr miroase
Cu fum albastru formele picturii.

Iar pe-un divan ascuns intre perdele
De stof-albastră şi cusute stele,
Şedea regina basmelor măiastră —
Lumină lumea gindurilor mele.

Ea înşira mărgăritare-n poale
Şi pe-un covor persan, frumos şi moale,
Ea-ntinde surizînd cg-n vis şi leneş
A ei picioare de zăpadă — goale.

- Ochii adinei ca' două basme-arabe
Şaman cu-actea.ai. reginei Sabbe,
Cum împăratul Solomon ii scrie,
Cu-a lor priviri de-ntunecime slabe[1].

Cu ochi pe jumătate-nchişi suride:
— Deşi privirea-mi pe cei vii ucide,
Te uită lung la mine, tu, ce mort eşti,
Pîn-al tău suflet ochii va deschide.

L-al tău mormînt tu eşti în pragul porţii,
Dar' şă te stingi nu este voia sorţii
Ci-n faţa mea să laşi încet să-ţi cadă
De pe-ai tăi ochi de gheaţă vălul morţii.

îngenunchind atunci am zis în sine-mi:
— O, dulce chip, cu mîna fruntea ţine-mi
Şi de pe ochi ia-mi vălul trist şi rece,
Căci simt bătaia renoitei inemi.

Şi de pe ochii-mi cade ceaţa sură
Şi noi minuni uimiţii-mi ochi văzură,
Căci înaintea mea stai vrăjitoare
Şi basmu-asculţi[2] cu zimbetul pe gură.

81. Lumină de lună

Opera poetică cunoscută a lui Eminescu, aşa de firavă ca volum faţă de ceea ce plănuia în tăcere, se alcătuieşte mai toată, în afară de poemele mai lungi pe care le-am cercetat aici, din poezii -cu cuprins erotic^ pentru care visa acest titlu de copertă[3]:

Lumină de. lună

Versuri [poeţii]. lirice. ^

[1] Variantă la f. 175.
[2] Var.: *Cu [dracu-n] basme-» oebi.*
[3] Ms. 2277, f. 123.
[4] Din ms. 2282, f. 110, reţinem şi această strofă: «Cind mindra mea doarme cu păru-i bălai,/Cind stelele tremură şi apele sună,/Răsai,/Lumină de lună». * "

Cele mai vechi, pînă prin 1876 (şi trebuie să ne gîndim că data publicării lor nu e şi aceea a compunerii), sînt liniştite şi pătrunse de intimitatea pasională (*Noaptea, Sara pe deal, Floare albastră, Lacul, Dorința, Povestea codrului, Povestea teiului, Freamăt de codru, Lasă-ți lumea* etc). Schițele nedesăvîrşite, mai spontane psihologiceşte, definesc acest tip de poem intimist, în care, cînd întîlnirea nu e în codru sau pc margine de apă, iubita e contemplată culcată dimineața în pat, pe cînd poetul citeşte[1]:

Lasă-te-n perini — eu îți voi da pace.
Dormi tu — şi îasă să rămîn deştept.
Pe cînd citesc întotdeauna-mi place,
Din cind în cind să cat la tine drept. . .

sau întinsă alene pe sofa[2]:

Am pus sofa la fereasta —
Luna trece blondă-tristă,
Stele curg strălucitoare —
Mindra capu-n mini ş-ascunde.

Ş-apoi şi-1 ascunde-[n] perini,
într-un colț al sofei roşii;
Aurul moale se desface,
Curge pe grumazul alb.

Şi de ce-şi ascunde fața
Dulce, jună, fericită —
Oh, ar vrea să ridă de bucurie
Fără ca s-o văd şi eu.

Luna-n patul ei de nouri
Albi, s-ascunde să se culce,
Păru-n cap eu i-1 incaier
Şi-i sărut mînuța dulce.

Stele curg incet la vale,
Aerul moale scinteiază
Şi ea ochii plini de lacrimi
Şi-i închide şi visează.

[1] M». 2260, f. 145; *Put.*, p. 58.
• Ms. 2284, f. 66 v.

De-umăr alb Imi razim fruntea,
Zic puțin şi mult privesc,
Inima In mine creşte...

Tremură talia dulce
Strins de brațul meu cuprinsă,
Ea se apără — îmi cuprinde
Girul — mă sărută, ride.

Şi nimica nu mai zice —
E atît de fericită —
Sunt atît de fericit I
Luna trece liniştită.

Hîrjoana erotică, convorbirea în franțuzeşte (acesta era, precum ştim, snobismul Veronicăi Miele), iată cuprinsul unei alte poezii de acest soi[1]:

Tu cei o curtenire
în glumă — şi doreşti
Să-ți spun a mea iubire
In versuri franțuzeşti.

Dar eu sunt melancolic
Şi nu ştiu să răspund,
Nu pot să-mbrac In glumă
O taină ce ascund.

Tu tizi şi-ți razemi capul
Duioasă pe-al meu umăr,
Ş-acele dulci momente
In sufletu-mi le număr.

Tu vezi că in iubire
Nu ştiu ca să glumesc.
Nu-ți pare oare bine
C-atita te iubesc? •

Chiar cu- *Melancolie* (1876) începe să se vadă la poet o oboseală afectivă. Poeziile tipărite de la 1878 încolo (*Singurătate, O, rămîi, Pe aceeaşi ulicioară, Nu mă înțelegi, De cîte*

[1] Ms. 2306, f. 11.
* Ultima strofă am luat-o de la o variantă de pe aceeaşi filă, deoarece strofa din textul folosit era imperfectă. Iat-o: « Nu vezi [tu] că simțirea-mi/ Ea [nu] cunoaşte gluma/Şi-a ei disperare/O ştiu eu singur mima».

ori, iubito, Atît de fragedă, Despărțire, S-a dus amorul, Adio, Te duci, Pe lingă plopii, Cind amintirile, Din noaptea etc.) exprimă toate ori o anume ostenirc a sentimentelor, ciuda de a nu-şi putea vădi afecțiunile în voie, ori amorul propriu jignit al îndrăgostitului respins. Două sonete nude, lipsite dc merit literar deosebit, sînt totuşi expresia netedă a acestei stări de spirit [1]:

Nenorocit noroc de-a fi iubit,
Iubind in veci.să nu i-o poți tu spune,
Singur să-ntinzi tu brațele nebune,
Să !e-nclcştczi pe pieptul ostenit.

Totuşi in ochii-i dulci să vezi minune,
Să vezi cît ai putea fi fericit
Dac-un moment pe ea ai fi găsit
[Singură-n casă şi în toane bune]
Ca tot ce are-n suflet ea să-ți spună.

Nenorocit! Iubind să fii iubit
Şi totuşi numai stringerea de mină
Să-ți spună da! la cîte ai dorit,

Pe cind cu fața rece, ochii reci
Ascunde tot ce sinul ei păstrează,
Tăcere conjurindu-ți chiar pe veci.

Pe gînduri ziua, nopțile-n veghere,
Astfel viața-mi tot in chinuri trece,
Pin ce natur-a vrea ca să se plece
La masa mea să-mi deie ce voi cere.

Nimic nu-i cer decît mormintul rece,
Repaos lung la lunga mea durere;
Decit să port amarul în tăcere,
Mii bine geana-mi moartea s-o aplece.

Căci lumea e locaşul pătimirei,
Un chin e valu-i, iară gîndul spuma;
Dureri ascunse-s farmecele firii.

[1] Ms. 2306, f. 11, 9.

O dată te-am văzut. . . o clipă numa
Şi am simțit amarul omenirei:
Ce-am folosit că-1 ştiu şi eu acuma?[1]

Intre această oboseală şi misoginismnu e decît un pas. Misoginismul adînc îndurerat, sarcastic, apare, în versurile publicate, ca o fază tîrzie *(Scrisoarea IV* [1881], *Luceafărul, Dalila)* şi este în orice caz o atitudine de maturitate, în strînsă legătură cu dragostea pentru Veronica. însă fiindcă este în versurile de acest tip, cîte găsim prin manuscrise, o mişcare de maliție şi batjocură, ieşită dintr-o mînie repede, Eminescu, ca de obicei, le-a aruncat pe hîrtie, spre a-şi uşura sufletul, lăsîndu-le acolo ca să le purifice mai tîrziu. Aceste poezii sînt totuşi foarte caracteristice pentru o latură a spiritului eminescian. Femeia e privită ca un început de sclavie, ca o pricină de înjosire pentru bărbat:

Femeia? Ce mai este şi acest măr de ceartă,
Cu masca ei de ceară, şi mintea ei deşartă,
Cu-nfricoşate patimi in fire de copilă,
Cu fapte fără noimă, cind crudă, cind cu milă,
A visurilor proprii eternă jucărie?. .. etc. *

Lumea-mi părea o cifră, oamenii imi păreau morți,
Măşti, ce rid după comandă, cari ies de după porți
Şi dispar — păpuşi măiestre, ce că sunt nici că nu ştiu
Şi-ntr-o lume de cadavre căutam un suflet viu;
Mă zbăteam dorind viața, cu ce sete eu cătam,
Precum cel ce se îneacă se acață de-orice ram.
Dibuit-am în ştiințe, in maxime,-n poezie,
Dară toate îmi părură seacă, stearpă teorie.
N-aveam scop în astă lume, nici aveam ce să trăiesc
Pînă cînd. . . blestem momentul I pîn' ce-a fost să te-ntilnesc
Oare sunt eu tot acelaşi? Singur nu mai mă-nțeleg,
De clipirea genei tale putui viața să mi-o leg.

[1] Variantă in ms. 2283, f. 40; I. *Pe liniari ttiua, noaptea tn veghere,/ Astfel viața-mi tot tn chinuri trece — \ Va vrea natura oare se se plece/La ruga mea, să-mi deie ce i-oi cere ?* II. . . .*Declt să port iubirea-mi tn tăcere/ Mai Uni oebiu-mi moartea să mi-l sece.* III. *Dureri ascunse. ..* Restul identic.
[1] Ms. 2269, f. 57 urm.

Eram mmdru — înjosirea, ba sclavia mă înveţi,
Mă dispreţuiesc pe mine... ce mai are astăzi pret?. . . etc.[1]

Poetul se aseamănă singur cu un comediant şuierat de spectatori, care urmăreşte în zadar să smulgă un zîmbet femeii iubite[2]:

Ţiştiit-aţi[*] comediantul,
L-aplaudarăţi cu sudalme,
S-a sfîrşit acum comedia,
Haida, det bateţi în palme.

Nici n-a fost a lui voinţă
Voi de el să faceţi haz,
El a vrut să placă damei
Cu gropiţe în obraz.

Ea stă-n lojă rezimată,
Ochii-şi pleacă pe sub gene,
E mai albă decit zina
Venus Anadyomene. ..

Pentr-un blind zimbet al gurii
Comediantul şi-ar da viaţa,
Dar ca marmura-i de albă
Şi e rece ca şi

Şi nici numele-i nu poate
Să-1 rostească-n gura mare...
Ci pierdut în al ei suflet
Prin suspine el răsare

O, vedeţi-1 In cabină
Intre cei păreţi de scinduri
Pllnge... nu de-al vostru şuier,
Ci de propriile ginduri.

Pin-a n-o vedea pe, dinsa
Nici simţea că-n lume este,
Dar acum el simte viaţa
Ca pe-o tragică poveste.

» Ms. 2278, f. 62.
> Ms. 2278, f. 58 urm.
* Var.: *Şmerat-afi.*

Ce mai cautâ-ntr-aiurea,
Are viaţa Iui vrun rost?
Decit viu — mai bine-n lume
Niciodat să nu fi fost. . .

Ce-nsemnează a lui viaţă?
La ce face el să fie?
La ce joacă zeci de roluri. . . ?
Comedie, comedie 1. . .

O, îmi faci plăcere multă
Dacă faci de mine haz,
Damă albă şi frumoasă
Cu gropiţe în obraz.

Deci te rog nu băga-n seamă,
Uită toate dte-am zis,
Am crezut a ta iubire,
E de ris — grozav de ris!

Am văzut în părul moale
Gîtul tău cel de zăpadă
Şi-am crezut că pe-al meu umăr
Prea frumos o să mai şadă. . .

Nu! Tu n-ai mai fost femeie,
Ai fost chip ceresc şi sfînt,
Şi cuvîntul gurii mele
Umbră la al tău cuvînt. . . etc.

82. Tablou si cadru. Cind te-am văzut, Verena

Vom vedea că misoginismul poetului vine şi din filozofia bizuită pe principiul de obîrşie rousseauiană că natura este dacă nu bună, cel puţin dreaptă în scopurile ei. Civilizaţia nu-i decît un epifenomen, raţiunea o iluzie de autodeterminaţie. La temeiul existenţei stă un automatism, pe care omul îl teoretizează, fără să-i adauge nimic. Adevăratul ideal după Eminescu este, în cîmpul social, statul automat al albinelor, iar în acela al dragostei, întoarcerea

la instincte, la stătea edenica. Femeia "este vinovată atunci cînd, complicînd instinctul de procreate pe care îl au şi păsările, se lasă îhrîurită de parada socială, ce însoţeşte iubirea. Într-un cuvînt, poetul deplînge cochetăria, ceremoniile, amestecul rubedeniilor, prejudecăţile, tot ce împiedică de la simpla însoţire naturală. într-o încercare de poem mai lung, *Tablou si cadru [Icoană si privat]*[1], Eminescu zugrăveşte o astfel de femeie, Ana, petrecînd pe socoteala poetului, dar preferind pe «soldatul ţanţoş» şi mai ales cu o poziţie socială: . . . .

De vrei ca toată lumea nebună să o faci,
în catifea, copilă, in negru să te-mbraci,
Ca marmura de albă cu faţa ta [de] răsări,
în bolţile sub frunte lumină ochii mari
Şi părul blond in caicr.şi umeri de zăpadă —
în negru, gură dulce,' frumos o să-ţi mai şadă.

De vrei să-mi placi tu mie, auzi? şi numai [mie],
Atuncea tu îmbracă mătasă viorie,
Ea-nvineţeşte dulce, o umbră-abiauşor,
Un sin curat ca ceara, obrazul zimbitor
Şi-ţi dă un aer timid, suferitor, plăpind,
Nemărginit de gingaş, nemărginit de blind.

Cind umbli a ta haină de tine se lipeşte,
Ci gingaş-mlădioasă tu rizi copilăreşte.
De şezi cu capul mindru pe spate lin lăsat,
Tu pari sau fericită sau parc-ai triumfat,
[De n-ai [fi] o copilă cu ochi aşa şiret
Tu ai fi un obraznic şi prea frumos băiet).

. , Şi-apoi... Merit eu oare mai mult de la uninger
Decît de-a lui privire eu sufletu-mi să-mi singer?
O, bate-ţi joc, copilă, ucide-mă de vrei,
... . Zirabirea gurei tale, un vis din ochii tei .
Mai mult e pentru lume decit un trai deşert....
Şi încheierea vieţii-mi: pe tine să [te] iert.

Ce sunt? Un suflet moale unit c-o minte slabă
De care nime-n lume, eh 1 nimeni nu intreabă.

[1] Ms. 2278, f. 29—36. Părere defavorabilă despre militari in ms. 2290, f. 77: «Maximă: Cu ofiţerii nu discuta niciodată materii filosofice»:

Şi am visat odată să fiu poet... Un vis
Deşert şi fără noimă ce merit-un suris
De crudă ironie. . . Şi ce-am mai vrut să fiu?
Voit-am c-a mea limbă să fie ca un riu

D-eternă mîngîiere... şi blind să fie cîntu-i.
Acum. . . acuma visul văd bine că rni-1 mîntui,
Căci toată poezia şi tot ce ştiu, ce pot,
Nu poate să descrie nici zimbetu-ţi în tot.
O, bate-ţi joc de mine, pigmeu deşert, nedemn,
Ce am crezut o clipă de tine că sunt demn.

O, ironie cruntă, o, inger, o, femeie,
Eu să te-ating pe tine cu-a patimei seînteie,
Eu, eu să fiu în stare o clipă să-mi Închipui
C-al meu e trupul dulce, c-a mele faţa-i, chipu-i. . .
Nebun ce sunt... Nu rizi tu? O, rizi de mine. . . Rizi.
Plîngînd mă lasă, scumpo, eu ochii să-mi închiz.

Astfel îmi trece viaţă, astfel etern mă chinui
Şi niciodată, Ana, nu m-a lăsat la sinu-i,
Căci ea nu vrea iubire... vrea numai adorare,
Tempit să-mi plec eu fruntea ca sclavul la picioare
Şi ea să-mi spuie rece: «Monsieur, ce ai mai scris?»
La glasu-i chiar ironic să fiu în paradis,

Să fiu prea, prea ferice de-a vrea să cate numa
Pe acest mizerabil ce o priveşte-acuma.
Dai DaII Să fiu ferice de-un zimbet, de-un cuvînt,
Căci zimbetul mai mult e ca viaţa pe pămînt.
Să simţi cum că natura îşi bate joc de noi,
Ici-colo cite-un geniu şi preste tot gunoi.

Şi eu simt acel farmec şi-n sufletu-mi admir
Cum admira cu ochii cei mari odat' Shakespeăre.
Şi eu mă simt copilul nefericitei secte
Cuprins de-adînca sete a formelor perfecte.
Dar unde este dinsul cu geniu-i de foc
Şi eu, fire hibridă — copil făr' de noroc?

Făr' de noroc? De ce dar? Au nu sunt fericit
Că-n calea mea o umbră frumoasă s-au ivit?
Nu mi-i destul-avere un zimbet trecător,

O vorbă aruncată ironic — de amor?
Comoară nu-i destulă privirea, un cuvînt.
Ce viață-mi însoți-va de-acum pîn-în mormînt?

Sunt vrednic eu a cere — sunt demn să am mai mult?
A lumei hulă oare în sine-mi n-o ascult?
Putut-am eu cu lira străbate sau trezi
Nu secolul, ca alții — un ceas măcar, o zi?
Cuvinte prea frumoase le-am rînduit şirag
Şi-am spus şi eu la lume ce-mi este scump sau drag.

Aceasta e menirea unui poet în lume,
Pe valurile vremei ca boabele de spume
Să-nşire-ale lui vorbe, să spuie verzi ş-uscate
Cum luna se iveşte, cum vîntu-n codru bate?
Dar oricîte ar scrie şi oricîte ar spune,
Cîmpii, pădure, lanuri fac asta[1] de minune,

O fac cu mult mai bine de cum o spui în vers,
Natura-alăturată cu-acel desemn prea şters
Din lirica modernă — e mult, mult mai presus.
O, tristă meserie, să n-ai nimic de spus
Decît poveşti pe care Homer şi-alți autoti
Le spuseră mai bine de zeci de mii de ori.

Da, soarele bătrînu-i, bătrîn pămîntu-acuma,
Pe gîndurile noastre, pe suflet s-a pus bruma
Şi tineri numa-n inimi vedem ființa vie,
Dar gîndul nostru-n ceață nu-1[2] punem pe hîrtie.
Sîntem ca flori pripite, citim în colbul şcolii
Pe cărți cu file unse, ce roase sînt de molii.

Să reproduci frumosul în formă ne înveți,
De-aceea poezia-mi mă împle de dispreț. . .
Dar [e-] omul să fie a veacului copil,
Altfel ca la nevolnici el naşte-n un azil,
Intr-un spital. . . Acolo cîrpească cu minciuni <minuni>
Pereții de chilie şi spună la minciuni. . .

Da I ticălos e omul născut în alte vremi. . .
Simțind îți vine soartea s-o sudui, s-o blestemi,

Dar blestemele înşişi poet te-arată iarăş.
Al veacului de mijloc blestemul e tovarăş,
între-un poet nemernic, ce vorbele înnoadă
Ca în cadența rară să sune trist din coadă

Şi-ntre [soldatul] țanțoş cu spada subsuoară
Alegere nu este, alegerea-i uşoară;
Pocnind in a lui haine, el place la neveste.
Fecioara-nfiorată îşi zice: acesta este.. .
Acesta dar... Simțirea tu ei <Simțire tu ai> şi este dreaptă,
Nebuni suntem cu toții, natura-i înțeleaptă.

Un corp frumos şi neted te face să iubeşti,
In brațul lui puternic tu poți să-ntinereşti,
Doar nu eşti tu nebună
S-alegi în locu-i, fată, pe un împuşcă-n lună,
Pe-un om care stă noaptea ş-a minții adîncime
în strofe o desface şi o aşează-n rime...

Soldatul spune glume uşoare — tu petreci,
Pe cînd poetul gîngav, <gingaş>, cu mersul de culbeci,
E timid, abia ochii la tine şi-i ridică.
El vorbe cumpăneşte, nu ştie ce să-ți zică,
Privindu-te cu jale, oftează — un năuc —
Şi zile-ntregi stau astfel în jilț, ş-apoi mă duc.

Copil, copilul nu e? voieşte să petreacă.
Ce caut eu [cu] ochii-mi a lor privire seacă,
Ce-i zic Dumnezeire şi înger, stea şi zee,
Cînd [ea] este femeie, şi vrea a fi femeie?
Şi totuşi. .. Ah, odată, mi-a spus cu vorbe dulci:
« Aş vrea pe braț aicea tu capul tău să-1 culci,

Să mingii a ta frunte, nefericit copiii»
Acest cuvînt, Divino, mai zi-1 o dată, zi-1,
S-ajung o zi în care în strimta mea chilie
Tu să domneşti ca fiică, stăpînă şi soție
Şi-n ore de durere, cînd gîndul mi-a fost veşted,
Să simt cum dulcea-ți mînă se lasă pe-al meu creştet.

Ş-atunci ridicînd capul, dînd ochii-mi peste spate,
Să văd, ah, pămînteasca-mi, duioasa-mi zeitate.
Nu te îndemn eu însumi ca să mai mergi <ca să-mi urmezi> în cale,

S-ar putea citi şi: *artă*.
în ms.: *n-o*.

Să fii <fiu> nemernic martor nefericirii tale.
Chiar inima de-aş da-o să bei dintr-insa sînge,
Nevoia este gheaţa ce-amoru-n grabă-1 stinge.

Visînd astfel tu scumpo * cu mine că petreci,
Copil cu gură caldă [şi] cu picioare reci,
Te-apropii, mă-ntrebi dulce: cum nu te curtenesc?
O vorb-ai vrea în fine s-auzi cum o rostesc.
Şi de braţu-mi atîrni dulcele-ţi btaţ.
întorc spte tine capul, privesc făr de saţ.

Cu gura de-al tău umăr încet şi trist şoptesc:
« Eşti prea frumoasă, doamnă, şi prea mult te iubesc!»[1]

O singură dată femeia e pătrunsă în cruda înfăţişare a cărnurilor şi secreţiilor ei *(Cînd te-am vă^ut, Verena)*[2]:

Te miri atunci, crăiasă, cînd tu zimbeşti, că tac.
Eu idolului mindru scot ochii blînzi de şerpe,
La rodul gurii tale gîndirilc-mi sînt sterpe,
Dc cărnurile albe eu fălcile-ţi dizbrac.
Şi pielea de deasupra şt buzele le tai,
Hidoasa căpăţînă de păru-i despoiată,
Din sînge şi din flegmă scîrbos e închegată.
O, ce rămase-atuncea naintea minţii-mi? Vai 1

83. Viziunea lui Don Quijote

Cu mult mai blîndă, de o ironie decentă, deşi amară, este *Viziunea [Utopia] lui Don Quijote [Diamantul Nordului (Capriccio)]*[3]. în faţa unui castel spaniol,

Castel singuratec, pierdut in dumbrave,
S-oglindă în lacul cu ape trîndave —

[1] Tot sens misogin are şi un alt proiect (ms. 2259, f. 142 urm.): « Aveam o muză, ea era frumoasă, / Cum numa-n vis o dată-n viaţa ta / Poţi ca să vezi icoana radioasă / In strai de-argint a unui elf de nea 1 / Păr blond deschis, de aur şi mătasă, / Grumazii albi şi umeri copeica, / Un strai dc-argint strins de-un colan auros / Stringea mijlocul ei cel mlădios . . . / Ea a murit» etc.

[2] Ms. 2260, f. 45—47; *Post.;* versuri înrudite sînt şi în ms. 2261, f. 119 utm.; aci ele fac parte dintr-un proiect de dramă cu Roman Bodciu, Mihnea-Sînger.

[3] Ms. 2256, f. 1 urm.; ms. 2285, f. 93 urm.; ms. 2278, f. 16-17 (fragmente); ms. 2259. f. 228 urm. (cu creionul); *Post.*

In vechea zidire mişcate sun numa
Perdelele-n geamuri, nălbite ca bruma,

se-nfăţişează cavalerul, spre a face iubitei o serenadă cu ghitara. Iubita îi cere făptuirea unei mari isprăvi:

— E vană iubirea-ţi, frumosul meu june,
De-o vrajă-i legată întreaga mea fire.
Iubirea-mi eternă de-a ei împlinire.

în Marea de Nord diamantu-ace) zace
Ce noaptea cea neagră în zi o preface,
Şi cine-l va scoate din neagra-adincime
Mi-e mire. Afară dc el însă nime.[1]

Cavalerul pleacă din Spania în Nord, fugind de ispita oricărei alte femei, întreabă pe un bătrîn de « piatra eternei lumine», ajunge în codri unde sînt «şerpi pe trupine», balauri dinţoşi cu ochi de jeratec şi solzi de aur, fiare sălbatece, scorpii flămînde, trece mai departe în dumbrăvi de vis, unde încearcă a-1 ademeni o femeie măiastră cu sîn de « virgină zăpadă», ajunge la marea îngheţată şi se aruncă în ea. Atunci simte piatra în mînă şi înainte-i reapare castelul cu Inez, frumoasa spaniolă, care se atîrnă de gîtu-i, mărturisindu-i că voise să-1 încerce, dar că-1 iubea oricum. « Cînd se petrecur-aceste? La o mie patru sute?» se întreabă Eminescu în *Scrisoarea IV,* după o idilă asemănătoare. Şt aci, totul nu e decît un vis. Cavalend adormise sub fereastra ce nu se deschisese, căpătînd guturai şi strănut:

[E] Şi drept că-n mişcarea molatecei ierbi
Păştea inainte-i o turmă de cerbi.
Dar tot nu-i <în> ceriu. . . Din genele-i bruma
Cu visul deodată s-o <ş-o> scutur acuma.

îşi scutură haina cea umedă, plină,
Balconu-1 priveşte şi *tare* suspină.
Zadarnic făcut-au ghitara-i paradă,
Inez nici visase să vie să-1 vadă.

[1] Variantă în ms. 2256 (citatul din text e din *Post.): Ghitara lui tace; cu fopot ea spune:/ — Zadarnici este iubirea ta, junei/De-un farmec legată-i tntreaga-mi sim/ire, j Iubirea-mi asemeni de-a lui Împlinire. / A Nordului mare o piatră ascunde, j Luceşte ca ţi«u pin negrele-i unde,/ Si tui o va scoate viaţa mi-o dărui; j Dar, vail s-o zărească [nici s-o vadă] nu-i soarta oricărui.*

Şi ce-i mai rămîne să facă săracul,
în lac să privească cum joacă malacul?
Mai bine prin tufe se fufă cu pază..,
Ca nimeni s-auză şi nimeni să vază.

84. Antropomorfism

O, scriere în versuri, umoristică şi crunt misogină, *Antropomorfism*[1], a fost făcută, după toate semnele, pentru petrecerea prietenilor de la «Junimea». Nu totdeauna încordată ca spirit, cu trivialităţi ce au putut fi îngăduite în cercul restrîns unde se va fi citit, compunerea este totuşi interesantă ca document psihologic şi pentru elementele de cultură ce cuprinde. Este istoria unei puici moţate, care e pe rînd uşuratică, cochetă, matronală, spre a sfîrşi în bigoterie:

în poiata tăinuită ca-n umbroasă zăhăstrie,
Trăia puica cea moţată cu penetul de omet;
Nu-i cucoş în toat-ograda, ce de-iubire căpiet
S-urmărească insolenter inocenta ei junie.

Ce cochetă e copila, cu ce graţie ea îmbla?
Şi ce stele zugrăveşte în nisip cu dulcea-i labă —
O găină virtuoasă, o găină prea de treabă
Cu evlavie ea cată fire de-orz şi coji dc jimblă.

Dară cine să admire a ei nuri şi tinereţă?
Boul chiar <chior>, ce vede numai jumetă din a lui paie?
Ahl in inima-i fecioară simte-o tainică văpaie
Pentru cucurigul dulce din cintări de dimineaţă.

Pierde gustul de mîncare, scormoleşte, de ţi-i milă,
în pămînt ca să găsească chipul cel dorit într-una,
Sau se primbla visătoare, noaptea căutînd în lună
A lui umbră luminoasă — melancolica copilă I

0 bătrînă găină cu experienţă dezvăluie tinerei puici mecanica tristă a sexualităţii, folosind din Schopenhauer exemplul hermafroditismului plantelor:

— Ah! îi zise mititica, nu priveşti la rîndunele,
Cum din cuib scot puii capul, se cutează pe ulucuri
Şi apoi la miezul nopţii ii aud făcind buclucuri
Sărutîndu-se cu ciocul, drăgostindu-se-ntre ele.

— Soarte-avem nefericită, îi răspunse atunci bătrînă,
Nu-i găină rîndunica, rîndunoiul nu-i cucoş.
Necredinţa lor ştiută-i; aspri, răi, tiranicoşi,
Ei trezesc viaţa-n inimi şi apoi o învenina.

Numai flori-s fericite, căci pe aceeaşi trupină
E pistilul feciorelnic şi staminul bărbătesc;
Sub perdele verzi de frunze, se-mpreun şi se iubesc:
Chipul junelui din floare c-odoranta lui virgină.

Apare acum şi cucoşul:

Cum vorbeau înţelepţeşte ce s-audă şi să vadă,
După gard străin cucoşul se preimblă-ncet turceşte.
Puice-i trece-ndată pofta de-a vorbi filosofeşte,
Ea ascultă cu iubire cucoşeasca serenadă.

Ahl amorul îi pătrunde prin ureche,-n van bătrînă
O ciupeşte-n cap cu ciudă, vrea s-o ţie de aripă,
Ea se smulge şi aleargă tremurîndă într-o clipă,
Pintre gard priveşte dulce l-arătarea lui păgînă.

Iar bătrînă cruce-şi face cu-a ei labă şi gîndeşte:
« Tinereţă, tinereţă 1» şi oftind intră-n poiată;
Apărată de-ntuneric ipocrita cea şireată
Pe un pui nevrîsnic încă alterată-1 pricăjeşte.

Unde este învăţatul cu talent fonognomonic
Să compuie un compendiu despre blîndele[1] impresii,
Ce un sunet numa-1 naşte în simţirile miresii,
Cum un cucurigu poate fi adînc, duios, demonic?

Ce simţiri eroici, mîndre reprezintă cucurigul,
Cît curagi — ce osebire de-al găinei cotcodac,
Ce frumos ii şade creasta ca un roşu comanac.
De dorinţă se-nfierbintă, dc amor o trece frigul.

[1] Ms. 2281, f. 51 v. -65 v.

[1] în ms.: *bit nit lor.*

Amețită de pasiune, puicuța întreabă, după *«vM paa* angelic», pe claponul Chirilă de nu-i văr cu cocoșul. Acesta, invocînd pe Apollo, tăgăduiește cucernic:

— Nul pe mine preuteasa zeității pămîntene
Lîngă focul cel de jertfă, pe altar de cărămidă
M-a lipsit de demnitatea de cucoș — ca să-mi suridă
în a mea lipsă de patimi a lui Plato fenomene.

Cu privirea mea cea castă, de-nteres nenfluințată,
Văd in lume și în lucruri numai simburul ș-ideea,
Prototipu-1 văd în toate, și cu-a geniului scinteie
Văd cucoșul lui Mohamet cu-arătare luminată.

în sublime revelații a misterului etern,
Mulțămesc vestalei groase ce-mi crea această soartă;
Dumnezei or s-ospăteze umbra mea cînd va fi moartă,
închin viața-mi cugetării — un Pitagoras modern!

Chirilă reintră ascetic în chilie, iar puicuța rămîne nedumerită asupra lipsurilor lui fiziologice. Cocoșul din curtea vecină se pregătește să sară gardul. Sybilla care are în grije « al vestalelor palat», adică slujnica, îl gonește « cu a maturei magie», lăsînd pe puică întristată de toate «suferințele lui Werther». Noaptea, însă, ea sare gardul de pe o căpiță și află cu ajutorul cocoșului taina dragostei:

Ceru-ntinde sus senina-i pînzărie de azur,
Ce cusută e cu stele tremurind de-aurul lor grele.. .

Ține mult această dulce, dureroasă nerozie.
Al ei suflet se topește de-ntunericul molatec...

Ochișorii și-i închise, ca topită stă acuma
Și cu vocea ei muiată pipăiește nențeles.
El o mîngîie, o-ncredință că de cer a fost trimes
Și menit ca s-o iubească și să-i joace dulcea glumă.

— Tu I ea zise, ce frumos ești, rege-al lumei de găine.
Eu te iert! amoru-ți dulce ca și miros de garofă.
Și ca-n vechile tragedii el răspunde-n antistrofă:
— Tu ești Venus in poiată, ochii tăi cerești lumine.

Cu aceasta s-a încheiat partea întîi a istoriei puicuței. De aci încolo ea devine o Venera și se lasă înconjurată. spre gelozia cocoșului-sultan, de cicisbei, de unde luptă și moarte:

Dar curînd al ei caracter și simțirea ei naivă
Se schimbă-n cochetărie. Cucoșeii cei mai tineri
împlu curtea strălucită a moțatei noastre Vineri
Și la glasul lor subțire ea s-arată milostivă.

Al găinăriei-Adonis, cu privirile-ndrăznețe,
Petit-creve. blazat, ironic, cu pasiuni titanomahe,
Obiect cronicei zilei a găinelor monahe,
Pe tipic îi face curte — Lovelace de la cotețe.

Cu plăcere ea admite curtea junelui șăgalnic.
Orice obrăznicie, rugă, ea li trece cu vedere,
Ca-n sultanul vechi să-excite gelozie și durere —
Vai 1 de unde poate crede un sfîrșit atît de jalnic!

Căci sultanul, care-o crede cum că e necredincioasă,
Tinărului Cicisbeo el acum cătă pricină.
Cu curagi el se ridică, creasta-i roșă se-nvenină
Și lugubru el îi zice: — Fugi, sau mori tu, ticăloase!

Făt-frumos gîtu-și îndoaie îndărăt și îi răspunde:
— Nu m-atinge-a ta insultă, tu de-origine plebeu —
Diferența prea e mare, cine ești? și cine-s eu?
Eu petrec și eu fac curte cui voiesc și orișiunde.

— Te-oi sili să lupți cu mtne I iritat strigă sultanul,
își zburli penele-n ceafă și cu furie s-aruncă,
Luptă crunt, pe cind deoparte sta nefericita pruncă,
Urzitoarea Iliadei, ce își plînge don-juanul.

Se trîntesc, se rup cu ciocul și mănîncă tăvăleală —
Obosesc. Se naște-acuma pe-o minută armistiț.
Dar curînd se-ncaier iarăși. Don-juanul cel pestriț
Cade-n sînge și sultanul trîmbiță pe el cu fală.

Iară dofia nu trădează ce-n simțire-i se petrece,
Nu trădează dc-i durere, vioșie, nepăsare —
Poate vru să deie prețul părții cei învingătoare
Și de-aceea'rămăsese ca și marmura de rece.

Preoteasa culinară, adică bucătăreasa, ia acum mortul, îl spală «în apă sfînta» și-1 pregătește pentru jertfă cu felu-

ritc miresme, după care apoi îl frige bine la «focul vetrei sfinte». Palamarul îl duce fierbinte în Olymp, la masa zeilor, unde nimeni nu plînge asupra soartei sale. Iarăşi vin acum în haină umoristică propoziţii schopenhaueriene:

Oare el nu are-asemeni soarta oricărei fiinţe?
Suferinţele unuia bucurii li sunt altora;
Viaţa multora se stinge spre-a hrăni viaţa multora
Şi mincarea reciprocă e-a istoriei fiinţă.

Bietul raci De viu l-aruncă ca să fiarbă-n vinul cald.
Cite sufere? — Ce-i pasă celui care nu e raci
Ce ii pasă păsăruicei ce munceşte pe-un gîndac,
Sau păianjenul, ce suge capul muştei de smarald?

Păsăruica ia in sine simţul, gindul dintr-un greier
Ce ucide. Al lui suflet pe-al ei suflet 'navuţeşte.
Şi cucoşul care moare naşte-n cei ce-1 mistuieşte,
Cine ştii ce simţ in suflet, cine ştii ce gînd in creier.

în vreme ce sultanul stă închis drept pedeapsă pentru crimă, puicuţa se mîngîie cu alţi cocoşi:

Ea învăţa ca să uite. Ca marquisa de Châtelet
Care pe Voltaire bătrînu-nlocui cu Saint-Lambert.
Pentru inima-i vicleană cucoşeii nu se cert,
Căci din tinăr in mai tinăr 'n-academia-i ii ie.

In curînd ea pierde-n curte tot al noutăţii farmec,
Nu-i cucoş ce nu-i luase tot ce-o puică poate da,
In curând alte găine al ei nimb l-întuneca,
Cum odat' 1-întunecase pe Harun vizirul Barmeg.

Părăsită de toţi şi devenind la rîndu-i bigotă, puica intră în societatea platonică a ascetului Chîrilă:

In curînd cade pe ginduri, deveni curind bigotă;
Cum sc-ntimpiă, din Phrinee deveni călugăriţă.
Limba-i imblă ascuţită ca Ia vechea-i protectriţă,
Poiata afuriseşte şi ograda poliglotă.

Şi atunci găinăreasa de câderea-i se indută,
Despărţi găinărimea cu viaţa imorală
De chilia solitară a puicuţei, ce işi spală
A trecutului păcate prin asceza cea obscură.

Ea câta societatea părinţelului Chirilă,
A claponului lugubru cu humorul lui de bute.
El iubeşte-n ea ideea frumuseţei cei trecute,
In matrona desflorită vede incă pe copilă.

Ea vedea pe înţeleptul cu-arătare cuvioasă[1].
Prototipul cucoşimei, pe-al cucoşilor cucoş,
Cînd cu flori d-oratorie şi cu ochi bisericoşi,
Adîncit platonizează in tiradă somnolentă.

Filozofia acestei glume amare, care este o paralelă lungă a «motănimei» din *Sărmanul Dionis*, e îndrăzneaţă în expresii:

Iară voi, ce-n nopţi cînd luna peste virfuri de copaci
Ca un scut de-argint răsare, implînd lungile alee
C-umbre negre şi dungi albe — urmăriţi pe vro femeie...

Voi, ce-uniţi tot universul în zimbirea minţii scurte,
Ce cătaţi gîndiri de înger 'n-ochii mari, cari vă par
Două nopţi insprîncenate — vie-vă-n minte măcar
Cum că demonul din ochii...

e demonul organelor inferioare. Eminescu încheie patriarhal şi cu porecla dată lui de Mihail Zamphirescu:

Deci dară, boieri de cinste, că-mi făcui tot boierescu
Mai cu rime, mai cu vorbe, cind de samă, cînd de clacă;
Am ajuns la *deciu* — mă scarpin — închid cartea mea posacă
Şi cu multă plecăciune vi se-nchină — Minunescu.[2]

85. Scrisori. Proiecte satirice

Cele dintîi Scrisori, abstrăgînd de la sensul lor ideologic, se caracterizează printr-o pornire comună de indignare şi amărăciune, mai potolită în cea dintîi, vijelioasă în cea de a treia.

[1] Var.: *reverendă.*
[2] Publicată in întregime de noi în *Adevărul literar,* XIV, s. II, nr. 746, din 24 martie 1935.

Aluzia din *Scrisoarea II* la «academiile» în care dascălii vechi făceau lecții de astronomie şi de istorie egipteană,

Vail tot mai gindeşti la anii, cind visam in academii,
Ascultind pe vechii dascăli cirpocind la haina vremii,
Ale clipelor cadavre din volume stind s-adune
Şi-n a lucrurilor peteci căutind înțelepciune?
Cu murmurele lor blinde, un izvor de *borum-barum*,
Cîştigînd cu clipoceală *tiervum rerum gerendarum*,
Cu evlavie adincă ne-nvîrteau al minții scripet,
Legănind cînd o planetă, cînd pe-un rege din Egipet,

priveşte, precum am văzut, Universitatea din Viena, în amintirea căreia poetul potrivea cîteva versuri glumețe pentru fostul coleg şi prieten Rîvneanu-Chibici[1]:

Unde-i vremea aurită,
Oare cînd s-a fi înturs?
Cind 1-aceeaşi şcoală naltă
Vizitam acelaşi curs. . .

Cu măsurile <murmurele> ei blinde,
Cu isonul <isvorul>: harum horum
Ne primea în a ei brațe
Alma mater philistrorum.

Cu măsura, cu isonul
<Cu murmure ca isvorul>
Cujus, hujus, harum horum.
Ne primea-n [a] sale brațe
Alma mater philistrorum.

Cu evlavie cumplită
Inghițeam pe regii lybici —
Unde sunt acele vremuri,
Te întreb, amice Chibici?

în *Scrisoarea III*, a cărei parte otomană a fost scoasă din Hammer[2], se simte retorica dramatică şi este explicabil, fiindcă în acea vreme Eminescu compunea versuri din drama *Alexandru Lăpuțneanu*. Indignarea xenofobă, îndrep-

[1] Ms. 2268, f. 24-25.

[8] *Geicbicble des osmaniitben Reicbes*, I-er Bd., Pest., 1834, p. 65— 67; v. Grămadă, Af. *Em.*, Heidelberg, 1914; *Botez*, p. 394 urm.

tată mai cu seamă împotriva liberalilor, străbate toate rîndurile aşezate de poet în hîrtiile sale din această vreme, cu mult mai mari violențe, uneori şi cu personificări bătătoare la ochi[1]. E de observat de asemeni că satira politicianului instruit la Paris cu « un vals din Bal-Mabil» o făcuse şi G. Crețeanu.

Mai înainte, poate chiar la Berlin[2], poetul îşi căutase o odihnă a spiritului, nu în figura lui Mircea, ci în aceea a lui Decebal, aşezat alături de Odin în Valhala, într-o încercare de poem în care misoginismul din *Scrisoarea IV* se unea cu sila de prezent din *Scrisoarea III*. Dezgustat de contemporani, poetul visa să se-nece în oceanul înghețat, spre a pătrunde la zeul gotic:

Ei cer să cînt. . . durerea mea adîncă
S-o lustruiesc în rime şi-n cadențe
Dulci ca lumina lunei primăvara
într-o grădină din Italia.
Să fac cu poezia mea cea dulce
Damele să suspine, ce frumoase
Pot fi pentru oricine. Pentru mine
Nu. Şi juni nătîngi cu țigareta-n gură,
Frizați, cu sticla-n ochi, cu cioc sub dinți,
Să reciteze versuri de-ale mele
Spre-[a] acoperi cu expresii adinei
Unei simuri adevărate — nişte mofturi.
Mai binc-aş smulge sufletul din mine,
Aş stoarce cu o mină crudă, rece.
Tot focul sînt din el, ca in seîntei

[1] Iată un specimen (ms, 2261, f. 86 urm.): «Mai iată încă unul puind țara lă cale. . . /O minte <mutră> îndrăcită, greţoasă de scapeț, / Bățos şi plavăn părul ca cel din badanale, / Cu ochii cei ca zarul. . . /O' mutră îndrăcită grețoasă de scapeț . . . / Ca s-o descrii mai nu ştii condeiul cum să-ntorci, / Galbenă ca lămîia, cu zbîrcituri şi creți / E fața lui, iar părul bățos ca şi la porci, / Ca zarul ochii [fără] scinteia vrunei vieți, / Dintr-un țigan ş-o greacă s-alese acest corciu, / Dar de. . . şi el om mate. Cind țara-i la pericol / îi trebuie s-o scape un inginer agricol. »

[2] Ms. 2290, f. 31—35. Partea satirică din *Scrisoarea IV* a trecut prin redacții mult mai proaspete (v. *Poezii*, ed. IIG. Călinescu, Buc, Națională-Gh. Mecu, 1943, p. 200, notă). Iată cîteva strofe din ms. 2260, f. 21: « însă tu-ți suceşti țigară / Ori smulgi fire din musteți / Şi 1-adincele reflecții / Tu răspunzi foarte isteț: // — Da, cucoană, o să ploaie / Deşi tare m-ar mira, / Cind veneam la dumneavoastră / A senin parcă era. . . // Tori țin mînile în poale / Şi pe scaune-a-nlemnit / Şi vorbesc de slugi şi cloşte. . . / Doamne I tare ni-i urit.»

Să sc risipe» pin' se va-njosi
Să animeze pe deşerţi şi răi.
O, şi de-aţi plinge chiar, dacă durerea
Adeverată şi neprefăcută
V-ar topi ochii şi a mea cintare
V-ar arde sufletul din voi. . . Atuncea
E şi mai rău — şi-atunci şi mai puţin
Va gindi cineva pe un moment
L-accl nefericit ce le-[a] avut.
Voi le citiţi, ca să puteţi a plinge,
Căci prin izvor de lacrimi mor dureri,
Voi ştiţi c-o min' — orcare-ar fi — v-atinge
Fruntea cea plină de sudori, şi dulce
Va răcori bolnava fierbinţeală
Şi stavilă la lacrime va pune
C-o sărutare... La mine,
Ce singur stau cu fruntea-ntunecată,
Ce nu pot plinge pentru că durerea
Ochii-mi a stors şi sufletul meu aspru
L-a împietrit. . . La mine
Nimeni nu va gindi, nici a gîndit.
La ce? Au nu ştiu ei cu toţii
Că dacă vor seca a mea durere
Cu mîngîieri — atuncea şi izvorul
De cînturi va seca?... Nebuni I vă iert...

S-ar crede, deşi compunerea pare mai timpurie, că Eminescu face, în aceste versuri din urmă, o aluzie amară la o părere a lui Maiorescu, ce-i va fî ajuns la urechi, că, fericit prin însoţirea cu Veronica, poetul nu ar mai fi plîns aşa de frumos în versuri:

O, mare, mare îngheţată, cum nu sint
De tine-aproape să mă-nec în tine I
Tu mi-ai deschide-a tale porţi albastre,
Ai răcori durerea-mi înfocată
Cu iarna ta eternă. Mi-ai deschide
A tale-albastre hale şi mărețe;
Pe scări de valuri coborînd în ele,
Aş saluta cu aspra mea cintate
Pe zeii vechi şi mindri ai Valhalei.
— Bine-[ai] venit, tînăr cu ochi din certuri,
Riztnd Odin şi ridiclndu-şi cupa,
M-ar saluta. — Şi haina cea lungă
Şi albă creţii ar arunca de neuă
Şi părul lung mi s-ar sufla <imfla> de vint.
— Un scaun pentru bard — şi-n scaunul nalt
De piatră, cu sprijoanele lui nalte,
Eu m-aş simţi că-s uriaş.
Şi zeii mingîind lungele barbe,
Nălţind privirea-n bolţile antice
Spre a-şi reaminti dulci vremuri <suveniri>,
M-ar asculta spunindu-le de lumea
Cea de pitici, ce vremuieşte <vermuieşte> astăzi
Pe ţarina ce-au locuit-o ei.
— Lasă-i pustiei, cine-ar fi crezut
C-atit de mizerabilă a deveni
Seminţia cea din zei născută.

Auzind de unde vîne, Decebal întreabă despre Dacia lui, prilej acesta de a se deplînge josnicia prezentului:

Dar un bătrîn ce sta-ntr-un colţ de masă
Ridică cupa lui înaltă* <cu mied>. — Ascultă,
Nu mi-i şti spune ce mai face ţara
Ce Dacia se numea — regatul meu?
Mai stă-nrădăcinată-n munţi de piatră,
Cu murii de granit, cu turnuri gote,
Cetatea-mi veche Sarmiscgetuza?
— Nici una <Nicicum>, o, Decebal. O văd
Pentru întîia dată acum nălţată
Prin părul tău ca o coroană mîndră,
Lucrată-n pietre scumpe ca-n granit.
— Dară urmaşii acelor romani?
— Ce să vorbesc de ei? Toţi oamenii
Pigmei sunt azi pe vechiul glob. . . dar ei
Intre pigmeii toţi sunt cei mai mici —
Mai slabi, mai fără suflet, mai mişei.
Romani sau daci, daci sau romani, nimic
N-aduce aminte de-a voastră mărire.
Orce popor, oricit de prăpădit,
O piatră va găsi, sau o bucată
De fier or de aramă, ca să sape
In <Cu> ea urmele-adînci, ce le-aţi lăsat —
Voi oameni mari, ce staţi acum cu zeii

Şi ospătaţi cu ei — in colbul negru
Uitat ş-uşor al vechiului pămint.
Dar ei. . . De-ar merge-n sud şi-n nord — nimica.
Sunt ca la cei nomazi şi hoţi
<Sunt ca o laie de nomazi şi de lăieţi>
Ce stau deocamdată pre pămintul
Ce l-au cuprins, spre a fi alungaţi
De alt popor mai tare, iubitor
De cele ce-au trecut, ce-s rădăcina
Şi gloria celor ce sunt.
— Ah I ce-am dorit în ora morţii mele
Roma să guste pîn-in fund paharul
Mizeriei şi-a decăderii, intr-atit
Incit să se dispreţuiască ei pe sine,
Asta s-a împlinit.. . Romanii vechi şi mindri,
învingătorii lumii, au devenit
Romunculi. . . Dar cu ce s-ocupă ei?
Or fi crescind căţei, or fi-nvăţind
Să strige ca cucoşii... un popor
Ce se dispreţuieşte pe el insuşi trebui
S-ajungă la d-acestea.

Ceva mai departe, la f. 38—45, pare a fi continuarea:

— Nu, vorbesc franţuzeşte şi fac politică. — E tot atita.
— De unde vii? întreabă Odin blînd.
— Am venit din fundul Mării Negre,
Ca un luceafăr am trecut pin lume,
în ceruri am privit şi pe pămînt
Ş-am coborit la tine, mindre zeu,
Şi la consorţii tăi cei plini dc glorii.
De cintec este sunetul meu plin.
De vrei s-auzi al inimei glas vuind
Şi lunecind pin strunele-mi de fier,
De vrei s-auzi cum viscoleşte-n arfă-mi
Un cînt bătrîn şi răscolind din fundu-i
Sunete-adînci şi nemaiauzite,
Ordonă numai — sau de vrei ca fluviul
De foc al glodurilor mele mari
Să curgă-n volburi de-aur pe picioare
De stinci bătrîne, într-o limbă aspră
Şi veche — însă clară şi înaltă[1]

[1] Var.: *clară, naltă ca palatul tău.*

Ca bolţile cerului tău, o, Odin,
Spune-mi atunci, să-nstrun ale ei coarde
Ca să-mi cîştig cununa mea de laur.
Poate-ar fi vrut ei să mi-o dea.. . Dâră
De la pitici, eu nu primesc nimica.
— Sărman copii, zice bătrînul zeu,
De ce răscoleşti toată durerea
Ce sufletul tău tînăr a cuprins?
Nu crede că-n furtună, în durere,
în arderea unei păduri bătrîne,
în arderea şi-amestecul hidos
Al gîndurilor unui neferice
E frumuseţea. Nu. în seninul,
în liniştea adîncă sufletească
Acolo vei găsi adevărata,
Unica frumuseţe. Fruntea-i naltă
De neuă coperită şi corona-i
De stele-albastre strălucea în hală—
Şi vorba lui blinda era duioasă.
Din cupa mea de aur bea auroră
S-intre seninul blîndei dimineţi
în pieptul tău. Şi ţi-oi deschide-atunci
Portalele înalte de la hale
Cu lungi colone de zăpadă, cu-arcuri
De neuă albă, cu argint din Ophir,
Cu bolţi mai nalte decît însuşi cerul.
Acolo pintre aste[1] lungi colone
Suspendă lampc mii şi mii <lampe mari ca nişte> albe lune
Ce împlu lumea visurilor mele
Cu o lumină dulce, albă, caldă.
Stilpii sclipesc, bolţile-s strălucite,
Cărările-ş de pulbere mai albă
Ca-argintul cel divin. Un aer
Blînd argintiu iţi va implea <imfla> tot părul,
Vei răsufla miroase dulci de crin,
Talarul tău va lumina in noapte —
Pin hale vei zări blindele-mi zinc,
Ş-atunci să cinţi. Vei şti, ce c frumos.
O vorbă zice — murii cei albaştri
Ai mării, desfăcuţi in două, îmi lasă
Privirea într-un labirint de neuă,

* *Suti f*

Cobor <coloane> nalte, bolți croite <arcate> splendid,
Pe ele lune lin ardeau, şi-n umbra
[Cea] Asta obscură-a <Cea clar-obscură-a> stilpilor de neuă
Văzut-am o copila dulce-înaltă,
Subțire ca-ntruparca unui crin.
Prumosu-i păr de aur desfăcut
Cădea pîn' la călcîie, haina-i albă
Udă părea dc moale, strălucită
Cuprindea membrii ei dulci şi zvelți.
Mînile-i mici, ca doi crini albi, încearcă
In van a împleti părul de aur,
Gura-i o roză surizind deschisă,
Ochii-i albaştri luminau ca stele,
Tar pe-a ei umeri albi abia se ține
Haina cea lungă şi bogată. — Vino,
Odin îi zice — blind copil al mării.
Un bard sătul de-a lumii lungi mizerii
S-a coborît în noaptea noastră clară —
Să cînte roagă-1. . .

Cu această zînă a fundurilor de mare, simbolizare de bună seamă a poeziei, poetul începe o dragoste patadisiacă şi uitucă de durerile lumii:

. . .Ca o umbră
Strălucind argintiu în clară noapte,
Muiată *[sic]* aurul pletelor ei,
S-apropie. — O, nu te teme,-mi zice,
Tu ce nu temi furtuna şi durerea,
De ce să tremuri la a mea privire?
Lin tremură glasul ei blind în noapte.
— O, zină, nu de frică, de plăcere
Tremură-n mine sunetul meu bolnav.
Să cînt? Dar oare la a ta privire
Nu ameţeşte <amuţeşte> cîntul de-admirare?
Nu eşti un cîntec însăşi — cel mai dulce,
Cel mai frumos, ce a fugit vodată
Din arfa unui bard? O, fecioară,
Vin lingă mine, să mă uit în ochii-ți,
Să uit de lume, ah, să pot uita
Fierea cu care ei m-au adăpat
în lume. Cine ar fi ştiut
Că-n fundul mării tu trăieşti, copilă,
Ca un mărgăritar, topit din visul
Mării întregi?
Şi nu te temi că aurul din plcte-ți
Se va topi în stele — şi că păru-ți
Amestecat cu ele ar străluci
In noaptefa] albastră a acestei lumi?
— Şi nu te temi că glasul tău
Va-ndulci vecinicia cea amară
A mării? Măgulitor ea zice
Ş-o roză ea lasă pe a mea gură.
Cu tînăr miros — roza gurei sale.
— Frumoasă eşti, ca să găsesc cuvinte
Spre-a îndulci ochii tăi mari albaştri,
Sufletul tău cel blind, nevinovat,
Aş sfărima soarele în țăndări de aur,
L-aş presăra-n cărarea ca de neuă,
O închinare 1-a tale picioare
Mici, dulci şi albe. O, Odin,
Pune-i un sceptru-n mînă, sceptrul mării,
Pe fruntea ei nu coronă pune — Mare
De diamante, umede, topite
în strălucirea lor cea însorată <înfocată>,
Căci ea-i regina frumuseții — a lumii.
Ea capu-şi rezima de ai mei umeri
Şi glasul ei îmi şopti în ureche:
— Voi îndulci tot chinul, tot amarul
Cu care-n lume ei te-au adăpat —
Căci te iubesc, sărmanul meu copil.
Şi Odin îşi deschise ochii albaştri
Şi mari, rizînd cu ei — iar zeii
Lin şoşoteau intre ei şi bătrîneşte
Şi surizind îşi aduceau aminte
De-a tinereții zile dulci a lor, ascunse
în negura secolilor trecuți.

86. Epistolă deschisă către homunculul Bonifacius şi alte diatribe

Compunerea de mai sus e blîndă. însă spiritul lui Eminescu între 1877—1881 era mult mai muşcător şi furtunatec. Nepăsător la critică în aparență, el răsufla acasă, pe

hîrtie. Persoanele asupra cărora a împroşcat mai tare dispreţul său sînt D. Petrino, Popovici-Ureche şi Bonifaciu Florescu. Pentru acesta din urmă, aprig criticastru în *Revista contimporană* (1875) şi *Literatorul* (1880), îşi alcătuieşte o *Epistolă deschisă către homunculul Bonifacius*[1];

Azi venind din intîmplare şi sub ochii noştri « Pruncul»,
Am citit critic-adine-a renumitului homuncul.
[El drapează-a sa maimuţă, arătînd că c de soi —
Demiurg i-a dat suflare, răsuflînd pe dinapoi]
[Şi] El cu mintea sa cilţoasă şi cu stil greoi bombastic —
Ce vrea <Cearcă> să ni-arate *nouă* ce-i frumos şi ce e plastic,
Intinzind pe-a noastre versuri groasa minţii sale labă
El ni spune cum se cade să rimeze-un om de treabă.
Poate cum că rime proaste şi în capul său băte-s-or
Şi de-aceea unul <ursul> astăzi face [pune mască] schimă de profesor.

Astfel e maşina lumei, ciubotari sunt azi politici,
Găseşti sculptori făr' de mînă, orbii pictori, urşii critici,
Ba încă îţi cer cu toţii, ca să fii politicos,
Să nu dai cumva cu parul, să lc mingii capul gros.
Să găseşti că ei sunt genii şi să-i lauzi şi să *nu* zici
Cum că muzica e ptoastă, dacă surzii ajung muzici,
Toţi ptetind egali să-ţi fie, să te-mpaci cu a lor soi
Cărui Joe i-a dat viaţa, răsuflînd pe dinapoi.
Dar în vremea noastră tontul, fără minte, fără carte,
Fiecate *ipner]* SooXoc negustor de coji deşarte,
Fiecine cărui mintea e o ştearsă, neagră tablă
îţi încalică o vorbă din Bouillet, o veche rablă,
Dur la deal şi dur la vale — şi atuncea te aţine,
îmblătoarea minţii sale un isvor pustiu devine
De suceală* <cerneală> şi gîndire — din acest isvor mefitic
Iese criticele sale, căci homunculus e critic.
Dragul meu! învaţă carte şi ascultă-ni îndemnul:
Cine vrea să zugrăvească să înveţ-întii desemnul,
Criticul întii să ştie singur cum să-şi şteatgă nasul
înainte de-a atinge cu piciorul său Parnasul —

[1] Ms. 2262, f. 86. Mai departe aceleaşi idei sînt adunate sub titlul *Versuri tu unghii* (f. 87 v.), iar altele fac aluzie la V. Alexandrescu-Ureche (f. 86 v.): « Crezi că lumea-i curioază sau eu poate curiozu-s / Ca să văd cum se drapează vre un criticus mucosus. . . / Pentru astea trebui crier, şi aceasta-ai voştri n-au / Cum nu-1 are toată şcoala renumitului VAU-VAU.»

Tu vrei să nc-nveţi acuma ce e nvnă <rima>, ce e metru,
Crastaveţi la grădinari vinzi şi ceaslov lui Sfîntu Petru?
Cum s-aşează lac pe pin?ă vrei tu să mă-nveti pe mine
Cind nu ştii de-i bun desemnul şi coloarea pusă bine?
Cu a tale vorbe goale cîte-o sută de para
Nu eşti critic, nici istoric, numai simplă mascara.
De-aş gîndi la tine-odată totdeuna-aş scrie tecte
Şi mi-ar curge cu grămada toate rimele corecte,
Dar nici pot s-urmez vrodată al scrisori-vă tipic,
Să scriu vrute şi nevrutc sugind degetul cel mic.
Şi să cat numai atita cum cuvintele se-noadă —
Hitbuite, fără noimă să le-aşez sunînd din coadă,
Să cos vrute şi nevrute cum pe pînză coşi bibiluri
Şi pe public s-ameţească săltăreţele dactiluri,
Cînd pe mine forma, limba abia poate să mă-ncapâ
Tu pretinzi să scriu ca tine o istorie pe apă?
Şi cuvinte hîrbuite metric eu in lemn să toc?
De ţi-ar place ţie versu-mi, eu l-aş arunca pe foc —
Dară pentr-un car de oale e destul, zău, un ciomag
Şi de-aceea-n urma urmei ca s-arat cum îmi eşti drag
Eu iţi zic întoatce încă fila mea cum ai întors-o,
Căci de astăzi înainte îmi întorc spre tine *torso.*

Cînd supărarea lui Eminescu s-a mai risipit, această pe alocuri trivială dar totuşi aşa de gustoasă diatribă a început a fi decantată de drojdiile prea întunecate, scoţîndu-se elementele de identificare a obiectului.[1] Astfel aluzia directă la opera lui Bonifaciu Florescu, « istoria pe apă», a rămas abstractă, şi, după o încercare de a introduce pamfletul de mai sus într-o Scrisoare, Eminescu părăsi fragmentele, păstrînd numai substanţa lor în *Scrisoarea II* şi în *Criticilor mei:*

E uşor a scrie versuri
Cînd nimic nu ai a spune,
înşirind cuvinte goale
Ce din coadă au să sune.

[1] Astfel, întîlnim versuri mizantropice desprinse de punctul lor de plecare polemic (ms. 2259, f. 181 : « Urmînd a cărţilor străveche / Statornic, nemişcat învăţ, / E modă azi a lor ureche / Privindu-ţi. firea cu dispreţ. / Legată-n lanţ e a lor minte / Şi rodul minţii e sălbatec, / Se plac în mistice cuvinte / Şi-explică totul enigmatic.»

Şi pe Pantazi Ghica, cel care atacase *Convorbirile literare* drept răspuns la *Beţia de cuvinte*, îl înţeapă Eminescu în două versuri

Ci din contra pe ilustrul Fantazaki să-1 întreb,
Care are-un dram de creieri şi cincizeci oca de gheb.

Că Ghica era cocoşat ştim de la Caragiale *(Din carnetul unui vechi sufteur)*, care ni-1 înfăţişează urît, zevzec şi ghebos. Tot el trebuie să fie ţintit în aceste versuri[2], în care e invocată România:

Ghebos, smintit şi saltimbanc de uliţi
în lumea noastră, capiştea spoielii. . .
Spre-a arăta că eşti locaş spoielii
Ai ridicat pe acest paiaţ de uliţi,

Crescutu-l-ai sub poalele Fanelii
Şi azi în parlament el fringe suliţi
în cinstea şi mai mare-a Madmoazelii,
Simţindu-se-n mijlocul cafenelii,

precum el este «uriciunea» din *Scrisoarea III:*

Vezi colo pe uriciunea fără suflet, fără cuget,
Cu privirea-mpăroşată şi la fălci umflat şi buget:
Negru, cocoşat şi lacom, un izvor de şiretlicuri,
La tovarăşii săi spune veninoasele-i nimicuri.

Pantazi Ghica era fratele lui Ion Ghica, povestitorul şi fostul bey din insula Samos. Iată-i pe amîndoi[3]:

Prezentul nu e mare, nu-mi dă ce o să-i cer?
La Sybaris nu-s oameni în capiştea spoielii,
Au beiul de Ia Samos nu e un giuvaier
Cu frate-său, crescutul sub poalele Fanelii,[4]
Acesta ce vinduse bilete pînă ieri
Pentru-a sa adorată în uşa cafenelii
El legi dă ş aruncă retoricele-i suliţi
în capiştea cea plină de saltimbanci de uliţi.

Deci « falnicul juvaer » din *Scrisoarea III* este Ion Ghica sau măcar Pantazi, « capiştea », parlamentul, iar « cafeneaua », Fialkowski ori poate varicteul «Orpheu». Fanela, o cîntă-rcaţă franceză. Din alte versuri eminesciene[1], aflăm că Pantazi, a cărui viaţă părea « curată ca cristalul», era nu numai un stîlp de cafenele, dar şi de varieteuri ca « Orpheu » al lui I. D. Ionescu, unde frecventa actriţele cu tovarăşii săi de beţie. « Schimele de vulpe» sînt ale lui, şi cea mai mare parte din invectiva *Scrisorii II* îl priveşte. Cumulardul din *Scrisoarea II, cate* dedică broşuri la dame pentru a ajunge ministru, este Petrino, şi intr-o măsură şi L'rechiă, deşi acesta din urmă n-a prea făcut poezii. E curios că Eminescu pune şi pe Hasdcu în tagma acestora, dintr-un sentiment de solidaritate junimistă:

Nu m-am deprins s-admir de cu vreme sublimele scrieri
Ale lui George Sion, Maxim, Ureche, Hasdeu.[2]

Dimitrie Petrino dedicase în 1877 *Legenda Nurului* doamnei Elena Mîrzescu *{Poeme*, Iaşi, Şaraga) şi era un om care prin manierele sale afectat aulice impresionase «lumea bună» din Iaşi. «Figura lui plăcută şi simpatică, — scrie Sion, —- surzenia lui chiar, manierele lui distinse, conversaţiunea lui teatrală, constituiau pentru dînsul calităţi care-i deschideau uşile şi saloanele tuturor caselor celor bune. Petrino se făcuse omul *a la mode*, cum se zicea în limba saloanelor. Nu era petrecere, masă, prinz, cină sau serată, unde Petrino să nu fi fost invitat, şi pus în fruntea tuturor tinerilor de *high-HJe.* Adresîndu-se la guvern cu arătarea că a emigrat din Austria şi că doreşte a se face folositor României ca nou cetăţean, ministrul cultelor îl numi director al Bibliotecii statului, post destul de modest, dar care în Austria nu i s-ar fi dat nici peste douăzeci de ani de servicii. Nu trecu mult şi i se mai încredinţa catedra de literatură română la Universitatea din Iaşi, care se făcuse vacantă.»

Petrino mai alcătuise un poem, evocator al vremilor lui Ştefan cel Mare, intitulat *La gura sobei*, lată dar elementele pentru dezlegarea următoarelor rînduri[3] care, prin

[1] *Botez*, P- 392.
[2] Ms. 2289, f. 15.
[3] *Botez*, P- 398- 399.
[4] C. Botez citeşte: *Taneli.*

[1] *Botez*, p- 340. în ms. 2260, f. 261, afiş teatral al unui spectacol in « Grădina Orpheu (fostă Grădina Guichard). Direcţiunea d-lui I. D. Ionescu». Se juca (marţi, 24 iuniu 1880) *Trei palorii*, o comedie tradusă din franţuzeşte.
• Ms. 2254, f. 90.
[3] Ms. 2254, f. 90.

sublimare, au intrat în *Scrisoarea II:*

Ş-am lăsat să doarmă-n colbul sfintelor cronici
Pe strălucitul Ştefan şi pe viteazul Mihai,
Nu-1 aşezai pe cel dentăi 1-a cuptorului gură,
Nici pe Mihai nu făcui să se rimeze cu rai,
Nici n-am făcut poemuri spre laudele-unor cucoane
A căror bărbaţi fi-vor miniştri curînd,
Şi de aceea sunt azi horopsit de puternica ceată[1]
Celor ce prin poezii caută sfîntul budget.

Prin urmare Eminescu scria aceste versuri nu prea mult după ce Petrino îi răpise postul de la Bibliotecă, între 1877, data dedicaţiei, şi 1879, data morţii poetului bucovinean.

Printre panglicarii din *Scrisoarea III,* în afară de C. A. Rosetti «ochii... de broască», «Berlicoco»[2], Pantazi Ghica şi poate şi Ion, trebuie subînţeles şi V. Alexandrescu-Popovici-Urechia, cel cu «şapte nume», pe care-1 pironise Maiorescu în *Beţia de cuvin/e.* în manuscrise[3] Eminescu e ca întotdeauna dezvăluitor de amănunte adevărate:

Sau nu e o podoabă a vremilor de azi
Acel ce şapte nume-şi pune, de cînd în lume este?
Membru de academii şi preacinstit obraz,
Ţiind surori vo două, sărmanul, de neveste*.
De ce el să se piardă pe-al vremilor talaz,
De dînsul să nu deie cronistul vre o veste,
Căci cine oare este să poată-a sta păreche
Cu-al geniilor genii, cu Popovici-Ureche?

Diatribele lui Eminescu împotriva celor care l-au atins într-un chip oarecare sînt mult mai numeroase. Fără să ne închipuim că adăugăm ceva la meritul operei sale, amintindu-le, dezvăluim o latură sufletească şi o predispoziţie la petrecerea răutăcioasă, ce spulberă imaginea unui Eminescu abstras, contemplator de stele. De altfel, genul acesta epigramatic era cultivat, după pilda tuturor poeţilor germani clasici, de «Junimea», şi de n-ar fi la mijloc expresiile tari,

[1] Aş citi mai degrabă: *cearta;* cf. şi *Botez,* P- 385.
[2] *Botez,* P- 399.
[3] *Botez,* p. 399.
[4] într-adevăr, V. Alexandrescu s-a căsătorit a doua oară cu o Luiza Pestcr. Tată-său se numise clucerul Alexandru Urechia, dc unde li s-a dat copiilor, probabil la şcoală, numirea de Alexandrescu. Cf. mai jos N. Vicol, *Cartea neamului Vicol.*

n-ar fi lucru nevrednic de a lc publica, spre caracterizarea umorului voltairian al poetului, sau a glumei junimiste. Pe Petrino, care-i luase slujba, 1-a caricaturizat Eminescu cu o stăruitoare înverşunare, iscodind felurite porecle[1]:

Moruzi-bei, fiind în bune toane,
La curtea sa chemă voios bacalul,
Şi-n loc de-a-şi pune-n rang, cum vruse, calul,
Ţi-au boierit pe bunul tău, baroane.

De-atuncea neamu-şi ridică moralul. . .

Moruzi-bey, fiind in bune toane,
Chemă-ntr-un rind la curtea sa samsariul,
Şi-n loc de-a-şi [pune-n rang] boieri, cum vru, magariul,
Ţi-au boierit [bunicul tău] pe bunul tău, baroane.

Archontolog devine trăistarul. . .

Domnul care şi-a boierit calul nu este, cum crede Eminescu, Moruzi, afară de cazul cînd poetul a voit să-i atribuie acest gînd pentru jocul poetic, fiindcă acesta era domnul de care avea nevoie în privinţa lui Petrino. Mavrogheni e cel care şi-a făcut clucer calul Tablabaşa. Isprava o aminteşte, între alţii, şi Depărăţeanu *(Calul):*

Şi tu a Romei fie,
      Românie,
N-avuşi tot ca ea, o, ceri
Un domn grec cu minţi viclene,
      Mavroghene,
Ce-şi făcu calul boier?

înţelesul a ceea ce urmează şi nu se poate cita este că Petrino uitase smeritele slujbe de slugă ale strămoşului său. Altă dată autorul *Legendei Nurului* e bulgar:

Voiţi a şti, lectori, întreagă spiţa
Din care a ieşit poetul jalnic?
N-au fost scăldat in floare de năvalnic,
Nici lingă tronuri nu-i sădită viţa.

[1] Ms. 2289, f. 11, 12, 13, 14, 16, 24, 27; ms. 2260, f. 26; ms. 2281, f. 74.

Poemul legendar nu-i aşa falnic,
Bacalul Petcu s-au numit mlâdița,
bulgar armeano-grec din Podgorita,
Pe care ruşii l-au făcut nacialnic.

Din Chişinău trecind în Bucovina
C-un *von* austriecii-1 suduiră,
Şi de l-au nv.izilit a lui nu-i vina.

Dar pe nepotul de auzi te miră
Cind vezi calicul iar, pe cioclovina
Din sacul cu minciuni, baroni înşiră.

Mă-ntreb in sine-mi unde este slava,
S-a dus cu totul vechile invățuri?
Deodată văd naintea mea pe jățuri
Neamul lui Petcu ot Udrinaglava.

Astfel in cronici pururea dura-vu
Cum caii lui Moruz ținea de hățuri,
Sau cum prin sală aducea dulcețuri,
Cu multă falǎ prezentîndu-şi tava.

Astfel un veac de altul se înnoadă
De-acum şi pururi, însă nu va trece
Din Hagi-Petcu strălucita roadă.

întîi vindea rahat cu apă rece,
Apoi cu vodă el a mers in coadă,
De-atunci trecură ani — de cinci ori zece.

Vestite Armis 1 faci în lume larmă,
Căci *Armis* eşti născut, cu spada-n mină.[1]
Al tău blazon gîndesc de-o săptămină,
Ca să-1 compun gindirea mi se farmă.

[1] Petrino era rudă cu bogătaşul Petrovici-Armis. Diatribele Împotriva lui Petrino sint foarte numeroase şi acerbe (*Petri-Notae*, ms. 2261, f. 282 urm.; ms. 2281, f. 74; ms. 2265, f. 67): «Un pui de grec cu-nchipuită minte, / Viclean şi fals, in veci cu două fețe, / El a venit pe noi să ne învețe / Cum in ştiinți să mergem înainte. // Ce face el? Dar chiar

Inspiră-mi, Clio, a istoriei zină,
Un semn măreț, ce orice umbră doarmă <darmă>,
De-al meu erou să fie demnă armă,
Să amintească vremea cea bătrină.

în mijloc de blazon un praz să punem,
Jur împrejur măsline şi migdale
Ca pe-o tejghea frumos să le dispunem,

Un mitic semn al descendenței tale,
Şi ce-hsemnează iar trebui s-o spunem:
Demetrios Baron de Trei-Sarmale.

Te mai îngraşă, Petcule, şi bine paie-ți
Că nimănui nu-i vine azi in minte
Să sufle-ntr-al minții tale opaiț.

Şî Eminescu urmează mai departe, neostenit, să se răzbune în chipul acesta platonic pe Petrino. Nu-1 lasă nici pe Ureche, pe care-l numeşte Olaniro, pentru că acesta, într-un studiu asupra lui Miron Costin din *Revista contimporană,* pe care-l ironizase Maiorescu în *Beția de cuvinte,* născocise un Olanyro Morales, de nu suferise o eroare tipografică în locul unde ar fi trebuit să fie Ocampo, Morales. Şi fiindcă articolul lui Maiorescu se începea cu considerații ale lui Darwin asupra maimuțelor, Eminescu face variații în jurul acestor teme[1]:

Nu, tu nu eşti Olaniro,
Eşti mai mult, eşti mai la fel cu
Marii filosofi din basme,
Cu chir Strolea şi Nedelcu.

din tinerețe / El s-au ferit de orice scop cuminte / Ş-au risipit averea pe cuvinte, / Stîlp de bordel, fanaragiu de piețe. // împresurat de creditori mulțime, / M în cat de boli, de rele şi mizerii, / Tu de trei ani călcaşi pămintul terii / Crezînd c-aicea nu te ştie nime. // Dar cu minciuni pe noi tu nu ne sperii, / Cu poezii de vajnică lungime / Nu faci a crede cum că sunt sublime / Trăgind pe sfară-adoratorii berii.»

In altă parte Petrino e numit «Du K. K. Erz Czernowirzer Lump» şi e ironizat in jargon româno-german (ms. 2265, p. 151): « Te-i dus pentru că nimeni nu-ți mai dedea „ auf Pung" / Du hochstprivilegierte Storozinetzer Lump.»

[1] Ms. 2259, f. 224 şi urm.

Simt humorul lui Gorilla
Cînd desmiard-o pisicuță.

Aste rime-imperunente
Să se ierte, să se ierte.[1]

Ah, Urechis, cum eşti tu
De-nvățat şi mai la fel cu
Haplea cel isteț din basme,
Cu Chirilă şi Nedelcu. *

Sună petricică-n vale,
Cine-a pus țara la cale
Şi acum la bătrînețe
S-a întins pe criticale?

Ți-am citit cu-ndulgență
Şi cu-amor eu criticaua,
O hazlie-impertinență,
Bat-o pozna, mînce-o caua.

Zice Darwin după tine
Cum că omul e-o maimuță —
Simt humorul de gorilă
Cînd dczmiard-o pisicuță.

Pisicuță criticoasă
Ce iți speli curata labă
Şi-ți întorci dulcea musteață,
Fii de treabă, fii de treabă.

[1] F. 224.

[2] F. 237. Alături: «Scrisori din *Cordun*». Față de V. A. Urechia, Eminescu e foarte înverşunat în mss. Bunăoară (ms. 2280, f. 22): « Născut fecior de popă, orice-ai zice-mpotrivă, / Menit erai la litră, pomene şi colivă, / Menit păreai ca viața ta să ți-o duci la strană, / Cu „ Doamne miluieşte" să cauți a ta hrană, / Cind soarta ce de lume ades îşi bate joc / Şi din gunoi ridică adesea un zbîrciog. // Fortuna-ți este mama, iar mancă-ți fu Fortuna, / Oricum eu aş întoarce-o, rămiie tot la una-i <revine tot la una>,/ Fortuna anticitatea ni-o spune arătare / De uliță, uşoară» etc.

Ştiri d. V. A. Urechia în: general dr. N. Vicol, *Cartea neamului Vicol*, Buc, 1931: «Tatăl unchiului Urechia a fost clucerul Alexandru Urechia» (P- 89).

Nu se scuipă-aşa in oameni,
Nu se mîncă astfel linte.
Fă politică, iubito,
Fii cuminte, fii cuminte!

Acolo vei putea spune
Tot ce vrei — căci ş-aşa nime
Nici tc-aude, nici te crede,
O, sublime, o, sublime.

Nu se trec la noi potcoave
De la iepe de mult moarte,
Pune-te de-nvață, dragă,
Nu ştii carte, nu ştii carte.[1]

Nici « Junimea» nu era de altfel cruțată, dar dacă uneori intra şi în epigramele împotriva membrilor ei puțină amărăciune[2], totul e păstrat în marginile glumei ce ar fi putut fi citite şi la şedințe. Caracuda în general era cîntată, nu fără trivialități, aşa cum pare-se că se cerea[3], ca în aceste versuri cu prilejul căderii guvernului Lascăr Catargiu:

Eu sunt biată caracudă
Ce trăiesc fără de trudă
In locaş la Trisfetite,
Trisfetitele vestite. . . etc.

La Trisfetitele şedeau Eminescu, Bodnărescu şi Miron Pompiliu, într-o tovărăşie numită şi «balamuc».

La 1877 probabil era întocmită această propunere militară [4]:

Deci eu voi propune
Ca o legiune
Caracuda toată să formăm,
Şi cu turcii, ruşii
Şi cu cărăbuşii
Noi acum în luptă să intrăm. . . etc.

Tot în scopul de a petrece cu «caracuda» va fi închipuit poetul *Nunta lui Pepelea in corabia lui Noe*[5], în care

[1] F. 224 v.
[2] V. *Viata lui M. E.*
[3] Ms. 2260, f. 27.
[4] Ms. 2276 bis, f. 3 şi 5 v.
[5] Ms. 2306, f. 19, 19 v.

regăsim toate comicăriile junimiste, prezidate de Pogor. Vin pe rînd « un nagăț / Blînd şi timid ca un mâț »[1], un scriitor de tragedii, un metafizic. Expresia «*porto! porcoi*» (adică *porro)* răsună des. Cînd caracuda se răzvrăteşte, se scutură talanga (lui Pogor). Apar un Petcu şi un Turcu. Acesta din urmă scoate din buzunar un manuscris. Toată lumea strigă:

— A, Turcu I Turcu! S-auzim pe Turcu.
— Porco, porco!

Turcu citeşte atunci o poliloghie pretins turcească.
Iată şi autopersiflări, probabil:

N-ai picioare de ciorap,
Nici căciula merge-n cap,
Nici mantaua pe-umeri stă,
Ce să-ți fac acuma, dă. i;

Şi tu nu eşti după plac,
Nu ai cap de comanac,
Nici picioare de ciorap
Şi hainele nu te-ncap.
Fugi in lume.

87. Epigramaticc

însemnări epigramatice şi glumețe mai se găsesc adesea în hîrtiile lui Eminescu, dar cînd nu le însuflețeşte indignarea sint lipsite de uşurința spiritului. Glume ca *La Qua» drat** pentru un jucător de biliard băutor:

înger in patru colțuri, o stea cu barbă lungă.
Cine-a ştiut vtodată că tot ce eu iubeam
E-un dramaturg puternic dar fără bani în pungă,
Un paralelogram?
E-un om a cărui visuri la bere tot țintează,
Ce se consumă-n asuri şi joacă la hazard,
Un om, dorința cărui e pe biliard să şază,
Să doarmă pe biliard.

[1] « Cine este-acel nagăț / Blind şi timid ca un mâț, / Care-ntoarce roata-n pinten / Ş-apoi face iute minteni.»
[2] Ms. 2259, f. 139 (epocă mai veche).

Adeseori in noapte văd umbra lui fatală,
în mină cu o halbă, în gură c-un cîrnat,
în buzunări cu chifle şi subsuori o oală
Şi ride — pînă-i beat.
Visarea <sa> un şnițel, gindirea sa o bere,
Să bea etern, acesta e visul lui ciudat —
Ş-odată auzi-vom că-n cruda lui durere
în bere s-a-necat...

sau pentru o Liză:

Cînd aduce blonda Liză
Socoteala unei vedre,
Universul cristaliza
Hexacontetraedre I[1]

au miros potatoric de societate goliardică.
Filozofia cîinelui[2]:

Un cinc-i omenirea, cu o căldare veche
De coada lui legată... şi nu-ntrebați de ce?
Noaptea ca şi poeții îți urlă la ureche,
Ca un ostaş de gardă el latră-n trecători.
Ca tinetii la baluti e donjuan de stradă,
Se hîrîie în ură, se pupă în amor,
Ca omul are patimi, ca el este zelos
De-a înmulți nainte tot neamu-i păcătos.
Dar omul are atitea, cugetători el are,
Poeți, artişti, istorici, cugetători — căldare

e cel puțin bizară. Putem reține o epigramă[3]:

Nu faci efect. Nesimțitori
Rămin cu toții? Fii pe pace:
Cind piatra cade-n mlaştină,
Ea nici un cerc nu face,

sau această anecdotă ce aminteşte maniera lui Schiller în *Der Metaphysiker,* putînd fi chiar o imitație sau o traducere după un text german *:

Dc-a născoci noi ipoteze doi filosofi s-au dus
Ca să găsească ce cătau in aer gol, in sus.

[1] Ms. 2261, f. 99.
[2] Ms. 2259, f. 227.
[3] Ms. 2306, f. 106.
[4] Ms. 2258, f. 20 v.

Ast-o făcuse ei ades şi fără de balon,
Acuma însă despărțiți de-a lumii mare zvon
.Pămintu-ntreg li se părea un plan pestriț departe.
Şi fericit unul din ei exclamă: — Frate, frate,
Mă simt acuma desfăcut, *deasupra* noastră nime.
Cellalt se uită supărat la goala adincime:
Eu zic că nu, zise apoi,
Nu văd pe nime nici *sub* noi.

88. Parodii după Homer

Trebuie să amintim şi unele începuturi de parodie, toate după Homer, şi care, dacă n-au peste tot haină cuviincioasă, sînt pline de interes pentru înclinarea la rîs a lui Eminescu, în potrivire cu literatura germană. O *Prescurtare din Odisseia*[1] după căderea guvernului Lascăr Catargiu şi darea în judecată a cabinetului conservator (10/22.111. 1877), înşiruie mai pe toți junimiştii de seamă cu poreclele pe care ni le-au dezvăluit Panu şi Negruzzi, de la Theodor Rosetti pînă la N. Gane (Draganelos). Odisseu e fireşte Titu Maiorescu. însă scopul sufletesc era înțeparea lui G. Missail, membru în comisia de judecată, pe care într-un articol din *Timpul*[2] îl denunțase ca pe un ex-jupîn Avram sin Moişe Leiba, fiu al lui Moişe Leiba Roşu sin Burăh Dreicop. Ar fi avut ochii încrucişați, de unde porecla de Kyklopul:

Spune-ne, muză divină, de mult iscusitul bărbat, cum
Lung rătăci, după ce-au căzut cetatea lui Lascar.
Multe oraşe de oameni văzu şi daturi deprins-au,
Şi supărări în inima lui prea multe avut-au,
Chibzuind să-şi mintuie sufletul şi caracuda.
Dar caracuda el n-o mîntui cu toată silința,
Singură ea-şi gătise peirea prin fărădelege,
Căci ea nebuna trăise <tăiase> asemeni cîrduri de belferi
încît zeii le-au luat a bugetului sumă.
De asta vesteşte-ne asemeni puțin, a Cronidului frică <fiică>.
Mulți din ceilalți sînt pe acasă scăpați de peire.

[1] **Ms. 2256, f. 50 v.-48 v.**
[2] **Nr. 267. V. *Mihai Eminescu*, III, 9, p. 65 urm.**

Iarăşi în înalta-i Curte intră vestitul Teodor
Unde ş-acuma el judecă neamul a celor cu pricini
Şi de cu vreme mînă la sigur loc Maurojeni
Turmele lui cu lină de aur în bruma din Londra.
Boeros cel viclean, cu stele prea-mpodobitul,
împăcătorul de neamuri Carpos şi mulți din Acheii
Cei cu glumele <gleznele> repezi sînt mîntuiți de nevoie.
Numai pre el, doritul de linişte, va să-1 rețină
Zeul cel minunat, Misail, să-1 puie la dubă-n
Peştera cea boltită la izvoarele feruginoase,
Misailă Kyklopul cel crunt din neamul lui Nuhăm,
Peştera cea boltită din Văcăreşti pregătindu-i.
în rotitoarea plinire de vremi trei ani se trecură,
Totuşi el de mîna <mînie> Kyklopului pace nu are.
Două popoare întregi, iasieni cu semitice nasuri,
Bucureşteni compuşi din bulgari cu mintea isteață
îl urmăresc pe-Odisseu, pe omul de-o samă cu zeii,
Doar se poate <ar putea> să-1 prindă, să-1 pună în civică gardă>
Ba-n război l-ar mîna să se bată cu başibuzucii. . .

Iată-1 azi de cetățile vechi aproape-Odisseus,
Unde-1 primeşte divinul porcar, iscusitul Ve Pogoros.
Jur împrejur stă turma frumoasă culcată pe iarbă.
Iată vierul cu c. . .ele[1] mari, plodiciosul Naumos,
La-ngrăşare e pus porculețul mărunt T. Spacco
Ca să fie trimis pețitorilor Penelopii,
Toate le spune pe rînd divinul porcar Ve Pogoros,
Spre-a onora pre oaspete taie mai iute purcelul
Cel mai grăsuț, cu carnea mai dulce, numit Draganelos.
Vai, pe altu-aş tăie, au zis porcarul Pogoros,
Dacă aici în Ithaca cea-ncunjurată de valuri
Ar stăpîni stăpînul de-altdată, divinul Odisseus,
Zeii singuri ştiu dacă el mai este în viață.[2]

Tot din această vreme trebuie să fie începutul de interpretare haiducească a *Iliadei*, prefăcută în lecție a copiilor Bibi, Mimi, Teodor, prezidați de «mamaea»[3]:

— Povestea chiar din auzit <capăt> să te văd dacă o ştii. . .
— El Achil şi Agamemnon îşi spuneau grobienii

[1] **Expresie tare.**
[2] **Un fragm. şi la f. 48 v.**
[3] **Ms. 2289, f. 34 urm.**

Şi atunci bătrînul Ncstor
Prinde-a spune la poveşti,
Pe-amîndoi îi probozeşte
Cu cuvinte bătrîneşti.
împrejur sta toţi elinii,
Steteau preoţii şi regii,
însă Ncstor ţine una . . .
Ştii mata cumu-s moşnegii.
Iar Achil pe Agamemnon
Suduindu-1 zice: «Cine!
Mi-ai luat tu pe Brizeis,
Dar uitată nu-ţi rămîne,
Las' tu, lasă, măi păginc <jupîne>,
Ştiu eu bine ce-am să-ţi fac,
Îmi încapi tu-odată-n labe
Ş-apoi las că-ţi vin de hac. >:
— Taci, obraznicule, astfel tu vorbeşti ca un muscal![1]
— Singură ai spus, mamae, că Homer îi natural,
Şi ne-ai zis să spunem toate aşa precum se grăieşte,
Ş-apoi tot eu îs de vină?
— Natural, nu mojiceşte!
Spune tu, Bibi!
— Mamae, eu ştiu tocmai cum e-n carte.
— Dragă, aşa se şi cuvine, spune, Bibi, mai departe.
— Cum Achil şi Agamemnon înde ei se probozesc,
Vine Ncstor, ş-amîndoror le ţine apoi de rău:
Pe-Agamemnon il împacă, pe Achil < îl > îmblinzeşte,
Ca acesta pe Brizeis sâ o dea se învoieşte,
Dar ii spune dinainte să nu cerce, de, cumva
Peste Brizeis, din avere-i să s-atingă de ceva,
Iar Ulis luă pe Chriseis, şi-n corabie suind,
Merg la preotul Chrise, fata-n mînile lui dînd,
I-a adus tauri de jertfă şi Comori iar la achei
Ca preotul cu Apolo sâ-i împace iar pe ei.
— Vezi, măi badeo, cum se spune? Limpede fără. . .
— Ce mai treabă: a-nvăţat-o pe de rost din fir în păr!
— Tu *nu* ştii să-nveţi tot astfel. . . Te opreşte cineva?
[Cuconaşul nu vre numai... Ia urmează, fata mea]
Dacă nu vrea cuconaşul, asta-i. . . Spune, fata mea 1

Var.: *Bun, frumos! Dă-i înainte! Suduit ca un mut caii*

— Crainicii lui Agamemnon ei asemene se luară
Pe Brizeis o aduc. . . dar Achil stătea afară
Lîngă cort şi să i-o ceară frică li-i şi nu le vine.
Ci Achil nu-i mai încurcă <încearcă>' ci cu ea de mină vine
Şi li-o dă in samă.
— Prostul! numai gura <ii> de el.
De-o iubeşte pe Brizeis de ce[-o| dă ca un mişel?

Astfel mai urmează cîtva, mai departe, Mimi şi Teodor. Dar într-o variantă, *Minte si inimă*[1], povestitorul e Muţi şi Ana «mamaea»:

Ana:

Spune lecţia din capăt, să te văd dacă o ştii I

Mu/i:

Ei, atunci bătrînul Nestor prinde-a spune la prostii
Cum că-n vremea lui cea veche să fi fost alt soi de oameni
Şi că cei din a lui vreme celor vechi nu se asamăn,
Ba e laie, ba-i bălaie, iar Achil, ieşit din sine,
Suduie pe Agamemnon şi ii zice: Auzi, măi cîne,
Mi-ai luat tu [pej Brizeis, dar şi eu ţi-oi arăta.

Ani:

Taci, obraznicule! Astfel tu îţi ştii lecţia ta?
Şi se poate să rosteşti tu numai vorbe mojiceşti. . . etc.

în tonul poemelor homerice, în hexametri, se desfăşură şi cele cîteva momente de Olimp comic din *Mitologicale*, deşi uraganul beat cu locuinţa într-un castel de stîncă din Rarău, de care este vorba, aparţine mai degrabă ciclului dacic. Divinitatea apare cu fabuloase purtări ţărăneşti[2]:

. . .Uraganul mahmur poticneşte
Spre castelul de stinci, ce-şi deschide uriaşa lui poartă,
Spre-a-1 primi pe bolnavul bătrîn în surele hale.
El işi ia coroana din cap şi in cui o atirnă
De sclipeşte-n noapte frumoasă şi roşă — un fulger
încremenit in nouri. Cojocu-1 anină
El de cuptor. . . Ciubote descalţă şi negrele-obiele
Cît două lanuri arate le-ntinde la focul Gheenei

[1] Ms. 2306, f. 91. Schiţă dramatică cu un Bibi vioi şi Mimi cuminte, in ms. 2260, f. 121 urm.
* *Post.;* ms. 2285, f. 97 v. -98 v.

Să se usuce. . . Chimirul descinge şi varsă dintr-însul
Galbeni aprinşi într-un vechi căuş afumat de pe vatră,
Mare cit pivnița . . . -n patu-i de pîclă-nfoiată
Regele-ntinde bătrînele-i membre şi horăieşte;
Pină-n fundul pămîntului urlă: peştere negre
Şi rădăcinele munților mari se cutremură falnic
De horăitul bătrînului crai. . .

89. Ocazionale

Câteva din poeziile lui Eminescu ar merita numele de «ocazionale», fiind adică ceea ce germanii numesc *Gelegenheitliches.* Şi fiindcă împrejurarea care mişca mai mult pe Eminescu era moartea unei ființe scumpe, aproape toate sînt necrologice. *Mortua est* ascunde un astfel de eveniment, şi numai prin abstragere a devenit ce este. întîiul necrolog în versuri e cunoscuta *La mormîntul lui Aron Pumnul* (1866), după care i-a urmat cîțiva ani mai tîrziu *La moartea principelui Ştirbei* (1869). între postume întiînim şi *La moartea lui Neamțu,* scrisă pentru un « scump frate», prieten de adolescență prin urmare. Lui Ion Heliade Rădulescu, căruia în 1866 îi compusese un elogiu, *La Heliade (Os magna sortaturum),* publicat în *Familia* în 1867 \ la moarte, în 1872 deci, îi alcătuieşte un necrolog, în care îl asemăna cu Moise, profetul [2]:

Tăceți! Cearta amuțească. — E o oră grea şi mate,
Atipele ei negre în ceruri se întind,
Astfel lumea-amuțeşte la-ntunecări solare,
Astfel marea-amuțeşte vulcanii cind s-aprind,
Cînd pin a vieții visuri, oştiri de nori, apare
A morții umbră slabă cu coasa de argint.
Tăceți I Cum tace-n spaimă al Nordului popor
Cînd evul asfințeşte şi Dumnezeii mor.

Aduceți-vă aminte de-acele nalte poze,
De frunțile-n lumină a vechilor profeți,
Pe un pustiu de piatră, pe cer d-azur şi roze
Trecu un stîlp de flăcări ce lumina măreț,

*Nr. 25; ms. 2259, f. 39.
[2] Ms. 2286, f. 31-33.

Şi-n fruntea unui popol pierdut in chin — e *Mosi*
Şi sufletul lui mare adînc şi îndrăzneț
Prevede că din sinul pierdutului popor
E viitorul lumei ş-al ei mîntuitor.

El n-a văzut pămîntul promisiei divine,
Viața lui se stinse în munții slabi şi suri,
Corpul îl poartă întregul pustiu fără de fine,
O ginte-ntreagă poartă a lui învățături,
Ca-nmormîntată-n secoli cenuşa lui rămîne,
Dar spiritu-i sfarîmă înalții, vechii muri
De Ierichо — şi-n gîndu-i şi-n biblia lui sctisă
Viața-ntteagă mare unui popor e-nchisă.

Astfel în noaptea noastră pierdută şi amară
Un glas de deşteptare adînc a răsunat,
O stea a rupt puternic eclipsa cea solară,
Un stîlp pin chinuri [grele] un drum ne[-a] arătat,
O arfă de aramă cu coarda temerară
Trezi-n sufletul nostru simțire de bărbat.
Ca glasul providenței din stinsele decade,
Astfel s-auzi glasu-ți, bătrîne Eliade 1[1]

O, limba luil îmi pare c-aud cum ea răsună
în aspra ei mînie zidind nor peste nor,
Din ştearsă, nențeleasa a istoriei rună
A descifrat al ginții puternic viitor.
El trecu peste timpuri, pe valuri cum furtuna,
Valuri cari în ceartă se scutură şi mor.
Os magna sonaturum! Ideile lui Crist
în limba inspirată unui evangelist.

Inima lui cea mare menită fu de soartă
Să nasc-ntr-un timp rece, căzut, degenerat.
Dacă în fundul negru, adînc din marea moartă
Cu-ape de plumb, cu valuri greoaie-n a ei pat.
Vulcan puternic care cutremur în el poartă
Cu razele-i de flăcări ar fi acufundat,

[1] Var.: *Ca glasul Providenței din stinsele decade — / Profet a fost Daciei bătrînul Eliade.*

Pm' ce deodată minare gîndirue-i irump
Pin undele greoaie, pin apele de plumb.

Compunerea n-a fost sfîrşită, şi pe aceleaşi file mai descoperim cîte o strofă de venerație[1]:

Nu astfel e-arătarea *a* omului profan.
De astfel de ființe istoria vorbeşte
Şi Dumnezeu i-alege de roindrul lui organ.
Mulți credincioşi trăitrau, vorbit-au creştineşte,;
Unul a fost dintr-inşii evangelistu Ioan.

90. Glossa. Gazeluri

Ne vom opri în fine o clipă la puținele poezii cu formă fixă (afară de sonete), dintre care cea mai cunoscută e *Glossă*. E cu putință ca unele sugestii să-i fi venit poetului din lectura manuscrisului din 1779 cu *Gîndirile lui Oxens/ierna*[2], pe care îl avusese şi-1 împrumutase lui Gasțer pentru *Chrestomație*[3].

Platen îndeosebi, după Hafis, cultivase în poezia germană gazeluri. Eminescu a lăsat două, în afară de cel din fruntea poemului *Călin*, tțnul e *Ghațțel*[4]:

Tu cu cruzime m-ai respins, cînd am voit, copilă.
Să devastez frumsețea ta cea dulce, făr' de milă —
Şi totuşi corpul tău e plin de-o coaptă tinerețã,
Tu, al amorului duios demonică prăsilă!
Eu am plecat purtînd în piept durerea-mi toată scrisă,
Precum al primăverei vînt duce-n văzduh o filă;
Dar noaptea cînd am adormit, atunci durerea-mi toată
Se ghemuieşte-n ioima-roi, o arde ş-o impilă.
Părea din somn că m-am trezit şi te-am văzut pe patu-mi,
Boțind cerşaful meu cel alb cu mîna ta gentilă. . .

20/12.873.

[1] F. 32 v.

[2] în ms. 2307, f. 4, 5, se află copiate *Pentru pustietate sau singurătate* şi *Pentru vin*, amîndouă *Din cugetările lui Oxenstierna* după o trad. din 1750, fiind, prin urmare, cea de sus din *Dimitracbe scriitor*, pe o copie din 1779.

[3] II, p. 46 urm.; v. *Ser. pol.*, p. 324 urm.

[4] Ms. 2285, f. 122 v. -123.

Al doilea este mai recentul fragment *Din cind in cind* (epoca Bucureşti)[1], care are şi rime interioare subliniate de poet:

Eu te-am iubit imi pare-un veac, tu nici *măcar* din cînd în cînd,
Şi nici ai vrut să alinezi al meu *amar* din cînd în cind.
Erai frumoasă cum nu e nimic în cer şi pe pămînt,
Azi nu mai eşti precum ai fost, frumoasă *doar* din cînd în cînd.
Şi ochiul tău ce strălucea mintuitor şi infocat
<Şi ochii tăi ce străluceau mistuitor şi înfocat>
Sunt osteniți şi se aprind cu mult mai *rar*, din cînd în cînd... etc.

91. Traduceri

încă de pe cînd umbla cu trupele de teatru, Eminescu va fi fost pus de către directori să traducă drame din limbi străine, şi cele cîteva indicații ce ne-au rămas nu sînt decît vestigii ale unei activități mai intime. Vulcan ştia că Eminescu tipărise un volum ce conținea «tragedia *Moartea lui Wallenstein*, tradusă după Schiller»[2], dar se înşela. Dacă acest volum este «*Moartea lui Wallenstein*. Tragedia de Schiller. Tradusă de E. M., Iaşi, 1864» (publicație a soc. «Junimea»), ar fi însemnat că înainte de 14 ani poetul făcea lucrări pentru care actori, cu care nu ştim de se împrietenise încă, mijloceau tipărirea. Faptul că Eminescu cunoştea cu de-amănuntul pe Schiller şi că declama din el în gura mare prin şuri, culcat în fîn, a putut să nască confuzia. Traducerea este totuşi de Emilia, sora lui Maiorescu.[3]

Poeziile lui Schiller, însă, Eminescu va fi plănuit să le traducă în întregime de vreme ce în 1868 o lua de la capăt cu *Hektors Abschied (Ec/or fi Andromache)*[4], tradusă cu

[1] Ms. 2276, f. 128—129; *Post.* Tot un fel de gazel sînt şi versurile indecente din ms. 2287, f. 60 v.: « Cind tu treci atuncea murul / [Prinde] Fură umbra-ți şi conturul, / Ah, cum nu sunt eu, copilă, / Tinereții tale furul — / Mai puțin platonic poate / Ți-aş gusta eu dulce nurul, / Te-aş atrage pe genunchi-mi / De-ai saltă cu zimbet c. . . ul» . . . etc.

[2] *Familia*, XXI, 1885, p. 14.

[3] Al. Ciorănescu, în *Rev. Fund. reg.*, 1934, p. 632- 633, şi Al. Iordan, *A doua operă a lui Em.*, în *Corn. lit.*, LXVII, 1934, nr. 10, p. 816 urm.

[4] Ms. 2259, f. 31 v.

destulă îngrijire pe cît se vede din alăturarea întîilor două strofe:

Will sich Hektor ewig von mir wenden,
Wo Achill mit den unnahbarn Händen
Dem Patroklus schrecklich Opfer bringt?
Wer wird kiinftig deinen Kleinen lehren
Speere werfen und die Gotter ehren,
Wenn der finstre Orkus sich verschlingt?

Vrea Ector în vecie să meargă de la mine
Unde Achil cu-a sale neapropiate mine
Aduce lui Patroclu jertfiri pe orice zi?
Cine-o-nvăța copiiu-ți în vremea viitoare
S-arunce lănci și zeii Olympului s-adoare,
Cind Orcul de-ntuneric în sînu-i te-o-nghiți?

Cu vreun an mai înainte, în aprilie 1867, tradusese *Resignation:*

Auch ich war in Arkadien geboren,
Auch mir hat die Natur
An meiner Wiege Freude zugeschworen,
Auch ich -war in Arkadien geboren,
Doch Thränen gab der kurze Lenz mir nur

sub titlul *Resignațiune*[1] și cu multă libertate:

Și eu născui în sinul Arcadiei, și mie
Natura mi-a jurat
La leagănu-mi de aur să-mi deie bucurie;
Și eu născui în sinul Arcadiei, dar mie
O scurtă primăvară dureri numai mi-a dat. . . etc.

în 1881 primea dar cu bucurie să traducă, pentru *Scbalk-Bibliotbek* din Leipzig, *Der Handschub (Mănușa).* Dăm prin mss. și de un fel de imitație a *Clopotului* schillerian[2]:

O lume zace
în roș oțel,
Ce vreți a face
Faceți din el.
Voiți coroane,
O, regi făloși,

[1] Ms. 2259, f. 12-14 v.
[2] Ms. 2254, f. 147.

Mișcați ciocanu
Pe fierul roș.
UrahI

Din al doilea mare clasic german, Goethe, în afară de interpretarea citorva versuri celebre din *West-bstlichen Divan (Buch-Suleika)* [1]:

Volk und Knecht und Uberwinder,
sie gestehn zu jeder Zeit:
hochstes Gliick der Erdenkinder
sei nur die Personlichkeit.

Spun popoare, sclavii, regii
Că din cite-n lume-avem
Numai petsonalitatea
Este binele suprem,

Eminescu pornește, pare-se la Viena, fără să stăruie, tălmăcirea dramei *Torquato Tasso,* din care ne-au rămas câteva replici [2]:

Erster Aufz»g

Gartenplatz, mit Hermen der epischer Dichter geziert. Vorn an der Szene zur Rechten Virgil, zur Linken Ariost.

I. Auftritl

Prinzessin. Leonore

Prin%essin:

Du siehst mich lăchelnd an, Eleonore,
Und siehst dich selber an und lâchelst wieder,
Was hast du? Lass es eine Freundin wissenl
Du scheinst bedenklich, doch du scheinst vergnugt.

Leoaore:

Ja, meine Fiirstin, mit Vergnugen seh' ich
Uns beide hier so lăndlich ausgeschmiickt,
Wir scheinen recht begluckte Schăferinnen
Und sind auch wie die Glucklichen beschăftigt.

[1] *Pop.,* p. III.
[2] Ms. 2259, f. 40 v.

Wir winden Krânze. Dieser, bunt von Bhimen,
Schwillt immer mehr und meht in meiner Hand;
Du hast mit hoherm Sinn und grossern Herzen
Den zarter, schlanken Lorbeer dir gewăhlt.

Prinţessin :

Die Zweige, die ich in Gedanken flocht,
Sie haben gleich ein wiirdig Haupt gefunden;
Ich setze sie Virgilen dankbar auf.

(Sie krinxf die Herme Virgils)

Lenore:

So dtiick' ich meiner vollen, frohen Kranz
Dem Meister Ludwig auf die hohe Stirne —
(Sie hrănit Ariostens Herme)
Er dessen Scherze wie verbliihen, habe
Gleich von dem ncuen Fruhling seinen Teii.

Tu mă priveşti zimbind, Eleonoro,
Apoi priveşti la tine, zimbeşti iar,
Cc ai tu? [Să ştie lasă şi amica] Fă să ştie şi-o amică,
Tu pari că cugeti, însă pari ferice.
— O, da, princesă — cu plăcere văd
Cum suntem rustic noi împodobite,
Părem mult fericite păstoriţe,
Ca-a fericiţilor ni-i ocuparea,
Facem cununi. Aceasta cu flori varii
[Crescu] S-imflă din ce în ce sub mina mea,
Iar tu cu simţ mai nalt, suflet mai mare,
Ales-ai laurul [gingaş, mlădios (zvelt)] delicat şi zvelt.
— Ramurii care-i împleteam pe ginduri
Ele-au găsit un cap de ele demn,
Grată le-aşez pe fruntea lui Virgil.
— Iar eu cununa-mi veselă şi plină
Apăs pe fruntea maistorului Ludvig.
El cu-a lui glume-n veci neveştejite
Aibă de noua primăvară parte.

Tot la Viena, poetul începuse să traducă şi din Heine [1], dar pînă acum asemenea tălmăciri nu s-au aflat, putîndu-se numai dovedi unele înrîuriri heiniene.

[1] Vasile Gherasim, *Em. la Viena,* în *Junim. Ut.,* 1923, p. 374—379.

Din Lenau însă, în afară de *Das diirre B/att (Foaia -wjl-tedă),* a mai tradus, pre cît se poate şti, *Bit te (Romii dta-supra-mi)* din ciclul *Sebnsucbt.*[1]

Dar Eminescu are predilecţie pentru poeţii mai mărunţi, uneori chiar anonimi, de unde putea să-şi ia, nestingherit, idei pe care apoi să le topească cu desăvîrşire în fraza lui personală. Alături de Biirger, a cărui *Lenore* începuse s-o traducă, îl atrage, dintre autorii secolului al XVIII-lea, fabulistul Gott. Con. Pfeffel, din care tălmăceşte cîteva mici epigrame *(Imitatorii, Autor fi editor, Leoaica fi scroafa*[2]*). Veneţia* e aproape o traducere după *Venedig* a obscurului Cajetan Cerii *(Aus einsamer Stube*[3]*)/La steaua* este hotărît o prelucrare după *Der Stern* de Gottfried Keîler, eu toate opiniile recalcitrante[4], nu pentru că ideea n-af fi 'ptitut veni şi de la sine sau pe alte căi, dar pentru că ritmul Interior e acelaşi, precum aceeaşi este orientarea simbolică de ra sfîrşit:

Sieht du den Stern im fernsten Blau,
Der sterbend fast erbleicht?
Sein Licht braucht eine Ewigkeit
Bis es dein Aug' erreicht.

Vielleicht vor tausend Jahren schon
Zu Asche stob der Stern
Und doch seh'n seinen lieblicher Schein
Wir dort noch still und fern.

Dem Wesen solchen Scheines glcicht,
Der ist und doch nicht ist,
O Lieb, dein anmutsvolles Sein,
Wenn du gestorben bist.

Din nu mai puţin acum obscurul autor al operei *Optimismul ohne Grund,* Hieronymus Lorm, ne rămîn alte două presupuse traduceri de mici poezii, una căzută în mîinile lui Stefanelli[5], alta aflată de A. C. Cuza printre hîrtiile poetului bolnav şi socotită cu drept cuvînt a fi o prelucrare

[1] Stefanelli, *Amintiri despre Em.,* p. 161 — 162.
[2] *Opere compl.*
[3] Wien, 1864, p. 62.
[4] *Boteţ,* p. 526.
[5] *Amintiri,* p. 163.

după *Sphârengesang*[1], amîndouă lucrări în totul prea mărunte spre a mai fi citate.

Multe compoziții din mss. se pot bănui traduceri, ca versurile, de pildă[2], vorbind de

O stea în cer albastră
Ce-aruncă-a ei icoană
Pe-oglinda albă, plană,
A lacului Meran.

Versiunea dramei într-un act, declamatorii şi sterpe, a lui Guillom Ierwitz, *Histrion*[3], aparține vremurilor de peregrinație prin trupele de teatru, ca şi tălmăcirea *Artei repre^entațiunii dramatice* de Enric Th. Rotscher *. Ea mulțumea spiritul de actor al vagabondului, după cum se poate vedea din subiect. Bătrînul Histrio, fost actor aclamat, e părăsit de toți. I se refuză şi întrebuințarea de a copia roluri, fiindcă-i tremură mîna. Fiul său adoptiv Felice izbuteşte să joace, în lipsa unui protagonist, un rol de teatru, dîndu-se drept artist străin. E aplaudat, şi bătrînul moare în sală de emoție, recunoscut de spectatori, cu mîngiierea unui ultim triumf.

Lantiulu de auru, Novela svedica de Onkel Adam[5] e în genul senzațional. Un preot primeşte într-o seară vizita unui june « palid şi care avea în privirea sa o dorere sălbatecă». Acesta îi cere cheia de la mormîntul Lejonswärd, pentru a înmormînta pe soția sa Iulia. înmormîntarea se face. După cîțiva ani tînărul reveni şi-şi arătă dorința de a locui în castelul Lejonsnâs, deşi acela era în stare de nelocuit. Preotul îl călăuzeşte pînă la castelul a cărui descriere vom da-o în altă parte. într-o zi îl găseşte pe conte citind scrierile lui Jung-Stilling («istorii de visuri şi spirite»). Arătîndu-şi nedumerirea, contele îi mărturiseşte că crede în supranatural, îndeosebi în spirite. îi povesteşte apoi viața lui. în salonul tatălui soției sale, a cunoscut un om

[1] A. C. Cuza, *Kamadeva*, în *Neamul rom. lit.*, 1909, p. 497— 501.

[2] Ms. 2286, f. 65. Poezia începe astfel: « Stam în fereasta susă / Şi isvoriau în taină / Cu-a lor de aur haină / A nopții stele mari.»

[3] Ms. 2254, f. 2 urm.

[4] Eminescu şi-a luat notă de moartea acestui autor (ms. 2285, f. 179 v.): « (gestorben) Prof. Dr. H. Th. Rotscher, Deutschlands bedeutsamster Dramaturg 69. Jahre alt in Berlin von 9 April, *Allgemeiue Leipțiger Iltustrierte Zeitung.ti* Traducerea e în ms. 2254, f. 310 urm.

[5] *Familia*, 1866, p. 394 urm.

misterios. « El era nalt şi slab, avea o față palidă şi înfundată, nişte trăsături drepte şi fără viață, şi numai ochii săi scînteietori, pe care-i fixa cu oarecare indignare pe soția mea, arătau viață.» Era ataşat la ambasada spaniolă şi se numea Don Caldero. Contele se împrieteneşte cu ataşatul crezător de asemeni în supranatural. Caldero îi povesteşte că are sînge maur, că a iubit pe o Măria, pe care părinții n-au voit să i-o dea, că la despărțire i-a încredințat un lanț de aur cu jurămîntul de a-1 înapoia dacă nu-1 va mai iubi. Măria i 1-a înapoiat. Ea nu era alta decît mama Iuliei. Caldero şi contele joacă şah pe lanțul de aur, contele îl cîştigă şi-1 dă soției. Dar aceasta moare. Asta era povestea castelanului pe care după aceea, într-o zi, preotul îl găseşte înnebunit în urma unei scrisori de la Caldero. înaintea morții, acela îi scria că nu mai crede în nemurire, deoarece aflase pricina morții Iuliei. Măria pusese în micul lacăt al lanțului o otravă puternică şi fiica ei căzuse victimă prin hazard.

în afară de traducerea începută a *Criticii rațiunii pure* a lui Kant, pornită la Berlin şi continuată la Iaşi[1], mai trebuie amintită, ca o sarcină supărătoare pentru poet, traducerea unui libret de operă română al Carmen-Sylvei, *Vîrful cu dor*, apărută şi în broşură cu titlul « *Vîrful cu dor», Baladă română în trei părți.* Textul de F. de Laroc. Muzica de Zdislov Lubicz. Traducerea română de M. E-scu» (1879)[2].

Din traducerea probabilă din limba franceză a comediei în două acte *Diplomatul* de Eugene Scribe şi C. Delavigne, făcută în epoca prestudențească[3], n-a rămas decît distribuția rolurilor. Tradusese însă şi din Victor Hugo (*Serenadă)*[4], şi poate *Monstrul verde* de Gerard de Nerval, publicat în *Timpul* din 5 iunie 1882[5]. Prin mijlocirea limbii franceze ar fi tradus şi *Morella* de Edgar Poe, publicată in *Curierul de Iasi* din 8 oct. 1876.[6] însă cea mai bună tradu-

[1] Ms. 2258.

[2] Semnalată de Barbu Lăzăreanu in *Adev. lit.*, 1928, nr. 378, 380, 381, 382. Noi ne-am slujit de o coală dintr-un volum al său neapărut.

[3] Ms. 2254, f. 300.

[4] Sînt cupletele cîntate de Fabiano Fabiani, cu acompaniament de ghitară, la marginea patului reginei Mărie Tudor (*Mărie Tudor*, II-e journeej.

[5] I. M. Raşcu, *Ecouri franc, tn op. lui Em., IV*, în *Secolul*, 25 sept. 1932.

• Cf. *Arbiva*, Iaşi, XVIII, 1907, p. 428 -433.

cete este *Lats,* după *Le joueur de flăte* de Emile Augier^ făcută mai în urmă, citită junimiştilor la restabilirea după boală, cînd îl mai vedem traducînd din Mark Twain în *Fîntîna B/anduţiei*[1].

Nişte exercitări pe ideea unei navigări spre America pe o vreme fără vînt pat a indica tot o versiune[2]:

Poate aveam şaptesprezece ani, Ioane, cînd pe mare
Sta corabia cu pînze fără vint in nemişcare.. .
Cînd deodată căpitanul strigă repede, cu ton:
— Sus, America trăiască! Să trăiască Washington!

Din dramaturgul cel mai scump lui după Schiller, din Shakespeare, Eminescu a început să traducă *Timon Atenianul,* din care a lăsat numai jumătate din scena întîia[3]. Tălmăcirea s-a făcut după toate probabilităţile din limba germană şi e de presupus după o ediţie ieftină, precum «Universal-Bibliothek».[4] Găsim prin manuscrise[5] şi o tălmăcire din epoca gazetăriei bucureştene a două capitole din // *Principe* al lui Machiavelli, sub titlul *Ideile lui Machiavelli,* şi anume § 18: *Pînă unde trebuie să-fi (ie un principe cuvîntul si pînă unde nu,* şi § 19: *Să te fereşti de dispreţ fi de ură.*[6] Tălmăcirea făcută pe deasupra textului, în stil de simplă interpretare, ar putea fi făcută şi din nemţeşte, judecind după unele glosse, ca *Uebermuth* pentru *îngîmfare,* deşi poetul avea obiceiul să-şi clarifice unele noţiuni în limba germană. Cuvintele *pusilanim* (în textul italian *pusillanime), malcontent, mal contenţi* (în textul italian *malcontento, malcontenti)* ne îndrituiesc să credem că tălmăcirea s-a făcut din italieneşte, mai ales că acum poetul terţiniza în modul *Divinei Comedii,* pe care o deschidea pentru Mite Kremnitz la pasaje celebre. Traducţia e foarte frumoasă, cu mişcare cronicărească şi arhaisme potrivite *(oblici, viclefug),* suferind însă de prolixitate şi incoerenţă, ceea ce dovedeşte graba şi neadaptarea cu spiritul textului.

[1] 18 dec. 1888.
[2] Ms. 2276, f. 216.
[3] Ms. 2254, f. 183-192.
[4] Cf. G. Călinescu, *Eminescu traducător al lui Shakespeare,* în *Aiev. lit.,* nr. 605, din 10 iulie 1932, unde se dă şi textul traducerii.
» Ms. 2257, f. 323-345.
• Cf. G. Călinescu, *Eminescu ţi Machiavelli,* în *Roma,* XII, nr. 2; se dă şi textul traducerii.

Cind vom statui asupra culturii lui Eminescu, vom vedea ce traduceri din literatura clasică se pornise să facă. Le semnalăm în treacăt: începuturi din *Iliada* şi din *Odiseea,* iar din Horaţiu Epistola 11 (C. I): *Quid tibi visa Chios, Bullati. . .,* Oda 38 (C. I): *Persicos odi puer, apparatus,* Oda 11 (C. III): *Ad Mercurium,* şi Oda 30 (C. III): *Exegi monumentum aere perennitis.*

Eminescu a început să publice versuri în 1866, deşi încă din 1865 avea alcătuită poezia *Din străinătate.* De atunci pînă la moarte a tipărit puţin şi a plănuit mult. Dacă recapitulăm acum această activitate mintală de proiecte, împărţind-o în patru epoci (prestudenţească, 1864-1869; studenţească, 1869-1874; ieşană 1874-1877; bucureşteană, 1877-1883) şi despărţim opera în trei mari zone (teatru, proză, poeme mari), căpătăm acest ipotetic tablou:

Teatru:

Epoca prestudenţească: Marcu-vodă [Mihai cel Mare, Mira, Anna Movilă]; Doamna Chiajna; Răzvan; Ovidiu-n Dacia; Joe şi Crist; Alexandru Lăpuşneanu [proiect vechi]; Tudor Vladimirescu [?]; Emmi. *Epoca studenţească:* Mureşan; Arpad, regele ungurilor; Ştefan cel tînăr [Mira]; Decebal. *Epoca Iafi:* Dodecameron; Grue-Sînger; Alexandru cel Bun; Domniţa Marioara; Petru Rareş [copil]; Cenuşotcă; Basmul împăratului fără urmaş; Elvira în disperarea amorului; Gogu tatii; Bedlem-Comodie; Văduva din Ephes; Juneţea lui Mirabeau; Verena [dialog]. *Epoca Bucurefti:* Cel din urmă Muşatin; Alexandru Lăpuşneanu; Trei flori albe.

Proză:

Epoca prestudenţească: Geniu pustiu. *Epoca studenţească:* Iconostas şi Fragmentarium; Avatarii faraonului Tlâ; Făt-Frumos din lacrimă; Umbra mea; Sărmanul Dionis; întîia sărutare; La aniversară; Amalia; Cezara. *Epoca Iafi:* Aur, mărire şi amor; Falsificatorii de bani; Boierimea de altădată; Istorie miniaturală; Moş Iosif; Părintele Ermolachie Chisăliţă; Archaeus; Visul unei nopţi de iarnă. *Epoca [Iafi]-Bucurefti:* Moartea lui Ioan Vestimie.

P o e m e   l u n g i :

Epoca prestudențească: Cassiodor; Gennaia; Horiadele. *Epoca studențească:* Povestea magului călător în stele; Memento mori; Decebal; Demonism; Mirodonis [Demonul]; Poveste [Poesis]; Fata în grădina de aur; Miron şi frumoasa fără corp; Frumoasa lumii; Basmul lui Arghir; Călin Nebunul; Rime alegorice; Moarte; Decebal în Valhalla; Nunta piticilor. *Epoca Iaşi:* Gemenii; Strigoii; Muşatin şi codrul; Pustnicul; Tablou şi cadru; Antropomorfism; Diamantul Nordului; Poveste din Halima. *Epoca Bucureşti':* Luceafărul; Scrisorile [I, II, III, IV, V].

Aruncînd un ochi asupra acestui tablou, ne putem face o idee mai dreaptă asupra istoriei spiritului eminescian, care poate sluji la rîndu-i cercetătorului pentru lectura manuscriselor şi datarea lor. O inspirație patriotică înăbuşită de alegorie şi platonism naiv, cu eroi lunatici şi filozofanți, cu tînguiri fără durere profundă şi exaltare pasională fără senzualitate; o caligrafie citeață, cu multe consonante duble, cu « mut şi / din *ph,* cu o cerneală apoasă, decolorată, aceasta este epoca prestudențească. Un patriotism mai politic, panromânesc, cu început de xenofobie, amestecat totuşi cu byronism şi faustianism, o mare bucurie de aberație fantastică, teoria dragostei angelice şi demonice cu izbucnirea senzualității, schopenhauerism integral şi cam zgomotos, obsesia morții cuiva, iată epoca studențească vieneză. Acum caligrafia e rotunjită, citeață, aşternută pe curat cele mai adese, şi multele pumnisme au dispărut. Curînd, spre epoca berlineză, ea devine măruntă şi ascuțită, confundîndu-se uneori cu scrierea germană pe care poetul o practică des ca funcționar de agenție. Patriotismul s-a făcut amar, poetul începe să se-ntoarcă spre trecut, pesimismul s-a agravat cu o oboseală adevărată de viață, iar senzualitatea aprinsă pe alocuri e mai bărbătească, mai conştientă de amărăciunile dragostei, mai intimistă. Poetul a cunoscut iubirea. Se vede o predilecție pentru mitologia germanică şi getică şi pentru folclorul național. La Iaşi, naționalismul devine sociologic. Eminescu se aşază să facă drame de studiu al trecutului, fără nici o filozofie. Voieşte în acelaşi timp să studieze societatea românească în nuvele. Poezia se face pasională, galeşă sau iritată, apar întîile izbucniri de misoginism şi, alături de gluma secretă muşcătoare şi cam deşănțată, crizele de mizantropie. Scrierea cu cerneală violetă a redevenit citeață, bine împlîntată, dar măruntă, pe imprimate, pe foi de hîrtie vînătă de vechi catastif. La Bucureşti caligrafia devine mai aparentă, foarte citeață sau alergătoare, cu trăsături ritmice parcă de peniță gotică. Toate scrierile de acum sînt tari dar sigure în expresie, năvalnice sau înalt amare, de o mare volubilitate verbală. Să lăsăm acum la o parte unele glume ce n-ar fi fost nicicînd dezvoltate, să scoatem şi acele cîteva compuneri ce intraseră în ediția Maiorescu, şi totuşi ce vedem? Față de mormanul de planuri şi încercări inedite, cele mai multe de dramă, față de o aşa uriaşă voință de creație, opera rămasă, alcătuită mai ales din scurte poezii, e neînsemnată. Eminescu, mort sufleteşte la 33 de ani, nu apucase a arunca din spiritul său decît firimituri, sclipitoare firimituri.

CULTURA. EMINESCU ÎN TIMP ŞI SPAŢIU

1. Filozofia

Lipsit de prieteni în timpul vieții și batjocorit, Eminescu devine după moarte, printr-o exagerare de cult tot atît de violentă, prototipul tuturor însușirilor și virtuților umane.

Istoria? Eminescu.

Economia politică? Eminescu.

Pedagogia? Eminescu.

Eminescu e cel mai mare filozof, cel mai de seamă filolog, cel mai învățat individ. El a formulat cu mult înaintea fizicii moderne teoria relativității, a cunoscut pe clasici ca nimeni altul, a revelat omenirii filozofia asiatică. El este un profet. A prevestit prăbușirea sistemului monetar și reîntregirea patriei. Cel mai inocent cuvînt al paginilor lui e umflat de simboluri ca o rodie coaptă. Ioan din *Geniu pustiu* «reprezintă Banatul, Crișana, Maramureș, Temișana, sau geniul românismului din acele ținuturi românești. Sofia reprezintă pe românii din Ungaria propriu-zisă; Toma Nour simbolizează Transilvania, sau geniul românismului de acolo. Poesîs însemnează românii din Ardeal; iar autorul [Eminescu] e România.»[1] Dar cunoștințele lui? Pentru el literatura engleză ori lituană nu aveau taine. Manuscrisele lui sînt presărate cu calcule și ecuații care așteaptă numai un mare matematician spre a se scoate la iveală și această neștiută periție a poetului. Precum Dante devenise în Italia cripta tuturor înțelepciunilor

[1] I. S. Ordcanu, *Em. pesimist, profet fi economist,* 1899; *Em. plinge in poeți" sa ruina României,* I—II, 1914.

omeneşti, Eminescu a ajuns şi el a fi, în lipsa unei critici adevărate, începutul şi sfîrşitul oricărei discipline, autoritatea supremă, « atoateştiutorul»[1] Şi cînd un dregător al instrucţiei[2], nu demult, dădea unei scoale normale din Ardeal numele de « Titu Maiorescu», o delegaţie turburată îl conjura să preschimbe acest nume şters în acela de «Ţichindeal». Zadarnic se străduia ministrul să dovedească superioritatea culturală a celui dintîi. De dincolo de mormînt Eminescu decreta:

> Văd poeţi ce scriu o limbă ca un fagure de miere,
> *Ţichindeal* gură de aur, Mumulean glas cu durere.

A venit, credem, vremea să cercetăm pe Eminescu în spiritul adevărului şi cu o pietate care să nu degenereze în caricatură.

Oricît de greu ne-ar veni, fără ştiri despre cuprinsul acelei biblioteci de şapte rafturi, fără aluziuni, în scrieri, asupra operelor citite, să tragem hotarele culturii lui Eminescu, bizuiţi pe o intuiţie nestricată de o falsă idolatrie şi pe atîtea referinţe cîte se află prin manuscrise şi prin compunerile publicate, vom fi în măsură să ne dăm seama, sub specia unei anume relativităţi, de întinderea şi lacunele culturii sale. Un lucru pare însă dovedit de la început. Foarte de tînăr, poetul a citit cu patimă, de toate, fără alegere, din ce i-a căzut în mînă şi s-a potrivit predispoziţiilor lui. Cititor neostenit de gazete, el a putut să aibă adeseori cunoştinţe din acele « hîrtii. . . ziare rupte, broşuri efemere, din cîte se-mpart gratis. . . »[3], fără a fi mers la operele originale. întrucît priveşte soiul citirilor, filozofismul alegoric şi platonizant al însemnărilor din adolescenţă arată în tinereţe înclinarea către scrierile de a doua mînă, cu aer adînc, de acelea din care citea Dionis:

« Era tînăr — poate nici optsprezece ani — cu atît mai r ă u . . . ce viaţă-1 aştepta pe el ?. . . Un copist avizat a se cultiva pe apucate, s i n g u r . . . şi această libertate de alegere în elementele de cultură îl făcea să citească numai ceea ce se potrivea cu predispunerea sa sufletească atît de visătoare. Lucruri mistice, subtilităţi metafizice îi atrăgeau cugetarea ca un m a g n e t . . . »

[1] G. Bogdan-Duică.
[2] I. Petrovici, *Din amintirile unui fost dregător,* Bibl. p. toţi, 1931.
[3] *Sărmanul Dionis.*

Eminescu şi-a făcut studiile universitare la Viena şi la Berlin, şi acolo ştim că cimentul tuturor disciplinelor este filozofia. Prin programul universităţilor pe care le-a urmat şi prin propria alegere, el a fost în starea indiscutabilă de a avea cunoştinţe temeinice de filozofie. Scrierile lui teoretice, însemnările, totul, în sfîrşit, dezvăluie un om apt să priceapă şi să mînuiască abstracţii oricît de înalte. Iată un lucru pe deplin verificat. înseamnă aceasta că poetul avea informaţii amănunţite în toate ramurile disciplinei, că poseda o cultură de specialist? Sîntem îndreptăţiţi să credem că nu. Viaţa academică i-a fost frămîntată şi întreruptă, aci de Congresul de la Putna, aci de funcţiunile pe lîngă Agenţia din Berlin. Oricît de intensă ar fi lectura unui student, în doi-trei ani şi în asemenea împrejurări, nimeni nu devine un învăţat. Anii care au urmat apoi în ţară sînt prinşi de revizorat şi gazetărie. Manuscrisele gem de compuneri literare. Dacă vreo preocupare de informaţie se găseşte la poet, aceea e mai degrabă în cîmpul istoriei şi al filologiei. Că citea şi acum cărţi de filozofie, putem bănui. De nicăiri nu se vede însă un progres de preocupări de specialitate, vreo îmbulzire de idei — şi la Eminescu informaţia are totdeauna ecouri în însemnări[1] — care să arate o lectură metodică de profesionist. Cînd Eminescu, la Berlin, scria lui Titu Maiorescu că nu se simte încă pregătit pentru a ocupa o catedră universitară, de ce i-am pune la îndoială sinceritatea, date fiind tinereţea, dezordinea studiilor secundare şi puţinii ani de studii superioare efective?

La vîrsta de 19 ani, epoca sosirii la Viena, Eminescu nu putea să aibă nici o cunoştinţă serioasă de filozofie, afară de ceea ce găsise în^operele complete ale lui Schiller. La Universitatea din Viena a dat de profesori iluştri. Theodor Vogt făcea într-un rînd o introducere la cartea întîi a *Metafizicii* aristotelice şi într-altul un curs de logică. Sigmund Barach-Rappaport dădea principii de filozofie şi comenta clasici ca Descartes, Spinoza şi Leibniz. De la cel mai de seamă dintre profesori, de la R. Zimmermann, afla mecanica realelor din filozofia lui Herbart, de care peste cîţiva ani se arăta dezgustat:

«La Viena, eram sub influenţa nefastă a filosofiei lui Herbart, care prin firea ei te dispensează de studiul lui Kant. în această prelucrare a înţelesurilor s-a prelucrat şi

însuşi intelectul meu ca un înțeles herbartian, pînă la tocire. Cînd însă după această frămîntare şi luptă de două luni de zile, vine la sfîrşit Zimmermann, zicînd că există într-adevăr un suflet, dar acesta e un atom, aruncai indignat caietul meu de note la dracu, şi n-am mai venit la cursuri.»

Zimmermann era însă şi un istoric al filozofiei. La Universitate el a ținut prelegeri de istorie a doctrinelor, începînd cu antichitatea şi sfîrşind cu Kant. Să zicem că Eminescu nu 1-a frecventat. După cum este obiceiul studenților, el va fi citit acasă ori la bibliotecă texte de specialitate şi în rîndul întîi cărți de sinteză. Va fi fost el în contact nemijlocit, la vîrsta aceasta între 19—21 de ani, cu marii filozofi? Greu de spus. într-un articol din acea vreme (*Echilibrul*, 187fJj citează pe Kant, cu vădită cunoaştere nu numai a principiilor «transcendente», dar şi a părerilor estetice din opere mai puțin consultate, ca *Kritik der Urtheilskraft*, cum ar fi definiția ridicolului, care este « risipirea spontanee a unei aşteptări mari într-o nimica întreagă»[1]. Un pasaj din scrisoarea către D. Brătianu pare multora o înrîurire netăgăduită a lui Hegel, ceea ce în partea strict formală ar putea să şi fie, după unde care pluteau atunci în aer. Cînd, mai tîrziu, avea cunoştinţe hotărîte despre Hegel, el lua atitudine împotriva lui. Articolul *Cultură fi ftiință*[2] din această vreme, cu citate din *Dioptrica* lui Borne, din Knigge şi un onor. C. F. Vochel este, precum arată stilul silnic, nefiresc, o traducere, cu unele comentariî în notă asupra problemelor româneşti. De altfel, se zice acolo că « de la timpul de-nflorire a literaturii naționale încoa a fost ades multă vorbă despre o cultură a inimii», ceea ce nu se potriveşte decît Germaniei, precum ei îi convine opinia asupra acelor «amice din provincie

[1] *Opere*, ed. I. Crețu, II, p. 35. Propoziția despre «das Lăcherlich» se află în P. I, C. II, § 54 (« Das Lachen ist ein Affekt aus der plotzlichen Verwandlung einer gespannten Erwartung in nichts»). Cf. *Immanuel Kan/s Werke in acbt Bucbern*, I—II, A. Weichert. Cam din vremea cînd traducea pe Kant sint exercițiile de terminologie gnoseologică din ms. 2255, f. 8—9: «Erkenntnis — Connaissance; Vernuntt-Raison; Causalităt; Ursache; Principium rationis sufficientis cognoscendi»; aci se vorbeşte de patru forme de adevăr: «logischformelle Wahrheit, empirische Wahrheit, transcendentale Wahrheit, metalogische Wahrheit.» în ms. 2291, f. 28 urm.: « Gegensatz von Vorstellung u. Ding an sich».

[2] Ms. 2255, f. 209-241.

ale lui Schiller, care prin lux francez şi romane engleze îşi cîştigă pretențiunea de-a trece de culte». Epidemia picturii în porțelan nu era nîci ea un fenomen românesc şi nu Eminescu putea vorbi de «scrierile pedagogiei *noastre* atît de înaintate» şi de acele multe «asupra eticei». Pe Schopenhauer îl citise încă de acum, căci în chiar *Sărmanul Dionis* se aminteşte de «ipocrizia vecinică, care ține cît istoria omenirii», de «acel sîmbure negru şi rău, care-i rădăcina adevărată a vîeții şi a faptelor sale — egoismul său». După stilul însemnărilor de atunci, după nuanța lor eclectică, după aprinderea patriotică şi multitudinea proiectelor literare, putem să afirmăm atît: că poetul se iniția în problemele filozofice şi citea de toate, dar noțiuni temeinice şi pornire tehnică de specialitate n-avea.

La Berlin a fost şî putea fi mai cu folos harnic. Aci predau Duhring, Zeller, Althaus, Bonitz. Dată fiind natura istorică a operei celor mai mulți din ei şi caracterul enciclopedic al formației poetului, trebuie să presupunem că, spre a studia mai bine, Eminescu şi-a procurat lucrările lor. Şi-ntr-adevăr, Eduard Zeller e autorul unei celebre *Filosofii a grecilor (Philosophie der Griechen*, 1842—1852J şi a unei *Istorii a filozofiei germane de la Leibniz (Geschicbte der deutscber. Philosophie seit Leibniz*, 1873J, E. Duhring are o *Istorie critică a filozofiei de la origini pînă in zțlele noastre (Kritische Geschicbte der Philosophie*, 1869J, Bonitz comentase pe Platon şi pe Aristot (*Platonische Studien; Aristoteliscbe Studien*, 1862—1867J. Prin însemnările poetului găsim adesea numele lui Fr. Ueberweg, aruncat se pare în delîrul boalei.[1] Ueberweg alcătuise şi el o *Schiță a istoriei filozofiei de la Tales pînă in Z'lde noastre (Grundriss der Geschicbte der Philosophie*, 1862—1866J, operă îndeajuns de cunoscută.[2] Toate aceste lucrări erau atunci relativ recente.

1 Ms. 2255, f. 354, 362.

[2] Aluzii la Tales găsim prin mss. din epoca cea mai juvenilă (ms. 2254, f. 12 v.), pe locul proiectelor cu *Mira:* « Din două elemente poate să constea lumea — din unul niciodată — forma materiei bielementare ar atirna de la proporțiune, de Ia densitate, de la coloare, care se reduce la una şi aceeaşi, adică la proporțiune şi la impregiurări, şi lumina ensuşi n-ar fi decit un rezultat al impregiurărilor acestui element, d. ex. apa curată in nouri groşi apare neagră, apa [-n] nouri albi apare albă — apa [-n nourii] nour vîntul serei apare roşie, apa-n curcubeu apare şepticoloră — apa inghiaciată, apa &c.

S-ar putea dar ca lumea toată să fie compusă din elementele apei, adică recte din apă, după cum zice un filosof grec.»

Nici gînd că Eminescu a avut unele din ele, pentru că nu e de închipuit că s-ar fi pornit să traducă pe Kant şi să se pregătească pentru cariera universitară fără să aibă măcar operele de sinteză capitale, ce se întîmplau a fi chiar ale profesorilor săi. Sîntem siguri deocamdată că poetul citise pe Kant şi pe Schopenhauer. E foarte probabil iarăşi să fi consultat şi alte opere filozofice originale, de pildă unele dialoguri platoniciene (precum afirmă Slavici), de vreme ce pomenea odată de «statul ideal al lui Platon» (*Despre program*, 1880J[1], ceea ce ar fi putut face, nu-i vorbă, şi fără lectură directă, pe Spinoza, pe Fichte[2]. Lui Slavici îi dădea sfatul să nu-şi piardă vremea cu Kant, Fichte, Schelling şi Hegel, ci să pornească de la Schopenhauer.

în 1877, cînd deci trecuse prin Biblioteca centrală din Iaşi, cu prilejul apărării lui Maiorescu de criticile lui Zotu, trimitea în privința lui Epicur la Diogene Laerțiu, cartea X, pe care urma dar că o consultase. Despre Aristot, asupra căruia fusese în măsură să asculte cursurile lui Bonitz, sîntem mai îndoiți, deşi întîia carte a *Metafizicii* măcar putea să-i fie cunoscută. O aluzie despre *Logică* («acel nume pe care călugării îl dădeau în evul mediu logicei lui Aristotel: *medicamentam mentis»)* arată că, substanțial cel puțin, poetul era aci în largul lui. Mai citează de altminteri pe Aristot în articole şi o dată *Topica*[3].

în «*Cinismul» liberalilor,* Eminescu dă lămuriri despre şcoala cinică, însă cu mai multe date de cîte sînt în Diogen Laerțiu [4]:

« Cuvîntul „ cynic" are a face tot aşa de puțin cu cuvîntul grecesc Kion (cîne, şi încă nelegiuit şi spurcat) precît de puțin are a face d-1 C. A. Rosetti cu partidul *roței* roşie din Anglia.

Iată cum stă lucrul.

După moartea lui Socrat discipolii lui se împărțiră în două direcțiuni, unii căutînd a dezvolta mai departe principiul cunoştinței (şcolile lui Euclid şi Phaedo), alții căutînd a dezvolta principiile lui *morale,* şi anume şcoala *cynică* a lui Antisthene şi cea a lui Aristipp din Cyrenae.

De ce şcoala lui Antistene se numea *cynică ?* Pentru că vechiul filosof, un model de virtute şi de înțelepciune, era un cîne nelegiuit şi sputcat după explicarea d-lui Grădişteanu şi a *Românului ?*

Ciudată calificare pentr-un discipol al lui Socrat.

Cauza poreclirii e următoarea: Antistene (născut la 444 înainte de Chr.) nu era copil legitim, deci nici cetățean cu drepturi egale în Atena. Tatăl său fusese atenian, mamă-sa însă *thracă.* Ca discipol şi ca învățător el era deci mărginit la locul de educațiune Kuv6(Tapye<; (cinele alb), un sat pe un deal spre nord de Atena, consfințit lui Ercule şi loc de educațiune a copiilor bastarzi. Aci îşi preda Antistene lecțiile şi de aici elevii lui au luat numele de cynici. Numele acestui sat venea de acolo că cu prilejul unei jertfe aduse lui Ercule, un cîne alb, răpind o bucată din cărnurile de jertfă, a dus-o în gură pe acel deal.

Iată originea cuvîntului „ cynic". însemnarea originară a cuvîntului este deci: discipol al filosofului socratic Antistene. Şcoala cynică e totodată mama şcoalei *stoice.*

Mai tîrziu şi mai ales de pilda lui Diogen din Sinope, cuvîntul şi-a schimbat întrucîtva semnificațiunea. Cinismul a degenerat în trufie şi lipsă de pudoare.»

Feluritele referințe pe care le găsim în manuscrisele sale sînt ecouri universitare. Că cita pe Heraclit \ pe Giordano Bruno[2], pe cardinalul de Cusa[3], pe Descartes[4], pe Spinoza[5], pe Leibniz[6], pe Berkeley[7], pe Hegel[8] (despre

[1] *Opere,* ed. I. Crețu, III, p. 288. Despre Platon, Aristot (platonism, aristotelism, realism, nominalism, xotSct paîț, chestiuni de poetică), însemnări de cursuri (ms. 2257, f. 11 urm., f. 189 urm.). Iată şi strofe din *Luceafărul* (ms. 2275 B, f. 62): « Şi dacă vrei să fii un sfînt, / Să ştii ce-i chinul, truda, / îți dau un petec de pămînt / Ca să te cheme Buddha. // De vrei un număr să mă chemi / în lumea ce-am creat-o, / îți dau o făşie din vremi / Să te numească Plato.»

[2] Slavici, *Amintiri,* p. 19. în ms. 2259, f. 201 v., notiță bibi.: « Kant, 13 Bande; Schlegel, *Phil. Vorlesungen*».

[3] *Opere,* ed. I. Crețu, II, p. 292; III, p. 377. în ms. 2258, f. 191 şi urm., copia unor capitole de logică în limba romană arhaică. Ms. 2285, f. 168: «Kuno Fischer u. Trendelenburg». Despre modurile silogistice: «Barbara, Darii, Celarent, Ferio», în ms. 2269, f. 77 v. (întors).

[4] *Opere,* ed. I. Crețu, HI, p. 85-86.

[1] Ms. 2255, f. 15.

[2] Ms. 2257, f. 15; ms. 2255, f. 372, f. 377.

[3] Ms. 2257, f. 15.

[4] Ms. 2267, f. 13: Cartesius; aci şi Leibniz.

[5] Ms. 2287, f. 83; ms. 2291, f. 31 v.

[6] Ms. 2255, f. 372; ms. 2257, f. 11 urm. etc.

[7] Ms. 2285, f. 168.

[8] Ms. 2280, f. 1 urm. La f. 3 şi v.: « Skizze aus dem Leben H[egel]s». Lecții despre Hegel in ms. 2286, f. 39 urm. şi 44 urm. Citarea numai a

care în primele luni ale anului 1873 Althaus ținuse un curs la Universitatea din Berlin: *Ueber die Primțipien der Hegelseben Philosophie),* pe Lotze[1] pe Wundt[2], *Etica* lui Herbart[3], *Estetică* lui Vischer[4] şi altele, toate aceste ne duc îndeosebi către cursurile audiate. Găsim cîteodată o însemnare cum e aceea, tot de la Berlin, asupra lui Helvetius, care pare făcută pe marginea textului original şi care ne dovedeşte felul cu totul enciclopedic în care se informa. Sub titlul ediției (Helvetius, *De l'esprit,* David. A., 1758) el scrie aceste puține cuvinte[5]:

numelui: ms. 2255, f. 360 v. în ms. 2290, f. 85 v., program de cur»: Althaus, *Entwicklung u. Kritik der Hegelschen Philosophie.* Tot aci anunțat Duhring cu un curs *ii[her]pbil. u.politische Optimismus u. Pessimismus.*

[1] Ms. 2287, f. 35 v. urm., passim.

[2] Ms. 2261, f. 185 urm.

[3] Ms. 2257, f. 86; la f. 11 urm.: Schopenhauer, Hegel, Herbart, Vischer.

[4] *Uid.*, f. 64: *Aus Vischers Ästetik;* v. şi ms. 2285, f. 146 v.; ms. 2291, f. 28 (însemnarea bibliografică a operei). Se ciftoză şi *Ästetik* v. Moritz Carriere (ms. 2285, f. 147). Asemeni: *Ästetik und Philosophie des Sehdnen u. der Kunst* de Max Schosler, Berlin, Nicolai, 1871 (ms. 2291, f. 27 v.).

[5] Ms. 2290, f. 14. Totuşi e dubitabil că Eminescu ar fi consultat direct pe Helvetius. Acesta nu « reduce totul la materie», întrucit admite o Ființă supremă, aşadar un factor metafizic inteligibil, nu se preocupă insă de loc de chestiunea transcendentalității, adică dacă spiritul e o substanță spirituală ori materială. «Ce que j'ai â dire de l'esprit, s'accorde egalement bien avec l'une et l'autre de ces hypotheses». Distinge intre suflet (âme) — simplă «faculte de sentir», nu importă dacă «immortelle et immaterielle», factor viul, existînd ca orga care încă nu sună, cind copilul se află în pîntecele mamei sau cind omul e cufundat ta somn adine — şi spirit (esprit), efectul facultății de a simți, «assemblage de pensees». « La pensee n'est donc pas absolument necessaire â l'existence de l'âme.» Ca virtualitate de a simți, sufletul posedă două facultăți, sensibilitatea fizică («la faculte de recevoir Ies impressions») şi memoria («la faculte de conserver l'impression »), care e o senzație continuată, însă slăbită. Din funcționarea acestor facultăți rezultă spiritul. Asta vrea să zică la Eminescu « binominium a două simțiri». Oamenii au o capacitate de memorie superioară uzului obişnuit: «. . .ce n'est point â l'inegale etendue de la memoire qu'on doit attribuer la force inegale des esprits». «L'homme nait ignorant: il ne naît point sot». Omul este «le produit de son educație»» » şi al hazardului (« întîmplătoarea dezvoltare » din nota lui Eminescu), ca «enchainement inconnu des causes». «Toute idee neuve est un don du hasard.» Prin determinism obscur şi educațiile diferă, de unde inegalitatea spiritelor. Motorul tuturor lucrurilor pe pămînt este interesul. «. . .c'est uniquement â la maniere difTerente dont l'interet personnel se modific, que l'on doit ses vices et ses vertus.» «L'interet est la mesure des actions des hommes.» « Les moteurs de l'homme sont le plaisir et la douleur physique.» Omul vrea, cu alte cuvinte, să fie fericit. Fiecare e împins de.«l'amour de lui-meme». « Aimer c'est avoir besoin.» «Nulle amitie sans besoin: ce seroit un effet sans cause.» Oamenii înclină spre despotism din dorința de fericire, posibilă prin cit mai multă putere. Anume pasiuni «factice», ieşite din viața complicată a societății (invidie, orgoliu, avariție, ambiție), n-au altă origine. A le reproba nu-i cuminte. « On devient stupide, des qu'on cesse d'etre passionne.» « Detruisez dans un homme la passion qui l'anime, vous le privez, au meme instant, de toutes ses lumieres; il semble que la chevelure de Samson soit, â ost egard, Pembleme des passions: cette chevelure est-elle coupee? Samson n'est plus qu'un homme ordinaire.» Omul superior e unul care se ridică la pasiuni tot mai abstracte, la idei generale. Prin educație, spiritul se clarifică şi astfel se pot înlătura intoleranța, ipocrizia, despotismul, ajungindu-se la o «religie universală». «La morale fondee sur des principes vrais est la seule vraie religion.» în spiritul de mai sus, Helvetius scrie şi un poem alegoric, *Le honheur.* El e din familia lui Epicur (şi acesta proclama senzația ca origine a cunoaşterii, plăcerea şi durerea drept elemente ale existenței) şi visa, pe de altă parte, ca Seneca, o « viață tihnită», mărturisind cu candoare despre opera *De l'homme et de son iducation:* « . . . Si j'eusse donne ce livre de mon vivant, je me serois expose ă la persecution et n'aurais accumule sur moi, ni richesses, ni dignites nouvelles».

Helvetius e citat de Schopenhauer, care utilizează pe moraliştii francezi in sensul pesimismului şi mizantropiei sale. Helvetius e filozof experimental: «Toute metaphysique, non fondee sur l'observation, ne consiste que dans l'art d'abuser des mots». Aceasta e şi părerea lui Schopenhauer. «Interesul» nu-i decît «voința», «egoismul». Oaia paşnică, zice Helvetius, este obiect de spaimă penttu micile gingănii din iarba pe care o paşte. Geniul, ca individ luminat, reprezintă pentru amîndoi omul care s-a ridicat la principii. Rănind vanitățile mărunte, «l'homme de genie est presque partout plus vivement poursuivi que l'assassin». De la un punct, Schopenhauer se desparte de Helvetius. Pentru acesta «l'ennui est une maladie de l'âme», în vreme ce filozoful german caută tocmai apatia, ca soluție, negativă, a problemei fericirii. în scurt, Helvetius pregătea pe Eminescu pentru lectura lui Schopenhauer, *Oeuvres d'Helvetius*, I — V, A Paris, Chez Jean Serviercs, Jean Franțois Bastien, 1792.

« Pornirea vădită de a reduce totul la materie şi la întîmplătoarea dezvoltare a diferitelor forme a ei. Materia creatoarea tuturor lucrurilor.

Cuget, închipuire, aducere-aminte — simțiri. Judecata binominium a două simțiri.»

în carnețelele sale poetul îşi nota adesea bibliografia pe care i-o indicau profesorii. Ar fi tot aşa de riscat să afirmăm că a consultat aceste opere sau că nu le-a consultat. Dar, de pildă, nimic nu ne îndreptățeşte să presupunem că, însemnîndu-şi, după recomandarea profesorilor[1], opusculele lui Porphir *(Vita Pithagorae, De abstinentia ab esu animalium, De antro Nympbarum, Epistola de diis, daemonibus etc. ad Anebonem)* şi întrucît aminteşte de neoplatonicul Plotin (subînțelegînd desigur şi *Viața* acestuia şi

1 Ms. 2257, f. 412 v.

poate ediția *Enneadelor),* le-a și citit, și încă în latinește. Poate fi discuție asupra a ceea ce urmează[1]:

Reihl A., *Realisfische Gruna\iige. Eine philosophische Abchandlung der allgemeinen Erfabrungsbegriffe, Gra^, Leuschner und Lubensky.*

Zelle F., *Der Unterscbied in der Auffassung der Logik bei Aristoteles u. Kant,* Berlin, weber.

Zimmermann R., *Samuel Clarkes Leben und Lesen,* Wien, Gerolds Sohn.

Wolfgang Menzel, *Kritik des modernen Zeitbewusstseins,* Frankfbrt am M., Geider u. Zimmer.

Dr. Diihring, *Kritische Gescbichte der Philosophie von ihren Anfängen bis iţur Gegenrvart. . .,* Berlin, 1869.

Michelet C. L., *Hegel der unwiederlegte Weltphylosoph.* Ein Jubelschrift, Leipzig, Duncker u. Humboldt *[sic].*

Mai toate numele proeminente ale științei psihologice apar în mss.:

Beiträge sţur Cbarakterologie mit besonderer Beriicksicbtigung pädagogischer Frage v. Dr. Iulius Bahnsen, 2 Bande [1867] (ms. 2291, f. 1 v.).

Der Charakter von Samuel Smiles, Deutsche autorisierte Ausgabe v. F. Steger, Leipzig, Weber, 1872 (ms. 2257, f. 174).

M. Lazarus, *Leben der Seele* (ms. 2285, f. 177 v.).

Zeitschrift fur Volkerpsycbologie v. Lazarus und Steinthal (ms. 2291, f. 1 v.).

[R. H.] Lotze, *Mikrokosmus [Ideen %ur Naturgeschicbte und Gescbichte der Menschheit]* (ms. 2291, f. 60 v.).

[K. G.] Carus, *Psychologie,* I-II [prob. *Vorlesungen iiber Psychologie,* iar nu *Psycbe]* (ms. 2259, f. 201 v.)[2].

J. Volkmar, *Das Verbältnis* v. *Geist und Korper im Menscben nach Cartesius* (ms. 2285, f. 175).

La curs își luase însemnări de psihologie colectivă, la modă atunci, sub titlul *Einleitende Gedanken iiber Volkerpşycbologie*[3].

Iată și două nume mai proeminente de gînditori:

W. Windelband, *Die Lehren [sic]* v. *Zufall* (ms. 2285, f. 176).

R. Eucken, *Uber die Methode in die Grundlagen der Aristotelischen Ethik* (ms. 2285, f. 175) \

Filozoful de predilecție, pe care către sfîrșitul vieții Eminescu îl răsfoia atent, este Schopenhauer. Cît este de tributar poetul gîndirii acestuia vom vedea la studiul filozofiei lui. E de ajuns a da aici cîteva indicații. Astfel, luînd apărarea lui Schopenhauer, pentru a apăra de fapt

[1] Ms. 2291, ep. Berlin, f. 2 v. -3.

[2] Sub Carus mai sînt notate și aceste titluri de opere (ms. 2259, f. 201 v.): *Getei. 4. Psycb.; Ideen ţ.G.d. Pbil.; Psycb. der Hebr.; ld. ţ. Geseb. der Menschheit: 7. Moralpbilosopbie.*

[3] Ms. 2285, f. 3 urm. în ms. 2257, f. 13: Herbert Spencer, Flourens, *Psichologie comparativă.*

[1] Alte notițe bibliografice:

F. F. Kampe, *Die Erkenntnistbeorie des Aristoteles* (ms. 2285, f. 175).

Reinkens J. H., *Aristoteles iiber Kunst, besonders iiber Tragodie. Exegetische u kritische Untertuchungen,* Wien, Braumiiller (ms. 2285, f. 175, și ms. 2291, f. 10).

M. Vermehren, *Platonische Studien* (ms. 2285, f. 175).

M. Brusch, *Benedikt Spinoza's System der Philosophie (ibid.).*

0. Carpani, *Leibnitz' Philosophie (ibid.).*

C. Grapengieser, *Kanls Lehre v. Raum u. Zeit (ibid.).*

F. Frederich's, *Uber Berkele/s Idealismus. Aus Schelling's Leben. InBriefen,* Berlin, Adolf u. Comp. *(ibid.* și f. 177 v.).

Elemente der Philosophie v. G. Hagemann (ms. 2285, f. 176).

Die Wissenschaft des Geistes v. G. Biedermann *(ibid.).*

Metapbysik in ihrer Bedeutmg fur die Begriffswissenschaft [v.] G. Biedermann *(ibid.).*

Pragmatische ,u. begriffswissenschaftliche Gescbichlsschreibung der Philosophie [v.] G. Biedermann *(ibid.).*

Zur logischen Frage v. Ulrici *(ibid.).*

Grundlinien einer Theorie des Bewusstseins v. J. Bergmann (ms. 2285, f. 176).

Grundriss der Seelenlebre v. J. Mick *(ibid.).*

H. Baumgarten, *Natur u. Golt (ibid.).*

Galton F., *Hereditary Genius: an inquiry into its laws and consequences.* London, 1869 (Macmillan et comp.) *(ibid.).*

Prosper Lucas, *Träite de l'heredite,* Paris *(ibid.).*

M. Eyffert, *Der Begriff der Zeit* (ms. 2285, f. 174 v., și ms. 2259, f. 201 v.).

Quäbicker R., *Kritiscb philosophische Untersuchungen; Kants u. Herbarts metapbysiscbe Grundansichten iiber das Wesen der Seele,* Berlin, Heimann (ms. 2291, f. 3, și ms. 2285, f. 175 v.).

Das Seelenlehen v. Gusțav Struve (ms. 2291, f. 9).

Erdmann, *Logik u. Metapbysik* (ms. 2259, f. 201 v.).

Grube, *Triebleben der Seele (ibid.).*

Kuhn, *Rep. der Gescb. d. Pb. (ibid.).*

Malewski, *Gefässlehre (ibid.).*

Bunsen [Chr. K. J.] *Gott in der Gescbichte oder [der] Forlschritt des Glaubent an eine siltlicbe Weltordnung* (ms. 2257, f. 174, cu creionul).

1. Huber, *Kleine Schriften* (ms. 2285, f. 175).

: Schultze T., *Dat Fetiscbismut,* Leipzig, Wilferodt, 1871 (ms. 2285, f. 177 v.).

pc Maiorescu în legătură cu unele acuzări asupra nefastei direcții filozofice, Eminescu, în articole, explica pe Schopenhauer:

« Schopenhauer zice:

„Dreptul poate fi suprimat prin forță, niciodată nimicit" („ bloss unterdruckt nie aufgehoben") (vezi *Lumea ca voință fi idee,* voi. II, pag. 680) şi fiecine are dreptul a face tot ce nu atinge pe altul" (*Parerga,* voi. II, pag. 257).

„Aplicarea dreptului pur se face adesea cu privire la împrejurările deosebite ale poporului. Dar numai atunci cînd legile pozitive s-au făcut în esență şi preste tot după conducerea dreptului pur, şi numai cînd pentru fiece dispoziție a lor se poate găsi o rațiune în dreptul pur, numai atuncea legile sunt un « drept» pozitiv, iar statul o societate juridică. La din contra, legile pozitive nu sunt decît « o nedreptate» pozitivă, o nedreptate proclamată în public şi susținută cu d-a sila. Astfel este orice «despotie», constituția celor mai multe state mahometane, ba chiar multe părți din alte constituții, precum sclavia, claca ş. a." (v. Schopenhauer, *Lumea ca voință fi idee,* voi. I, pag. 409).

Rolul pe care cugetătorul îl dă forței brute este următorul: într-o lume plină de ființe rele şi mincinoase, precum este a noastră, dreptatea este slabă şi trebuie susținută cu puterea, iar tot geniul politic, toată munca seculară a statelor consistă numai şi numai într-o singură țintă: a face ca dreptatea să stăpînească preste putere, iar nu puterea preste dreptate.»[1]

Sau:

« Schopenhauer e unul din cei mai aprigi apărători ai proprietății; castitatea o arată ca o virtute principală şi ca temeiul familiei; sentimentul de patrie e-n ochii lui atît de mare, încît în scara virtuților omeneşti sacrificarea pentru patrie e aproape de sfințenia deplină, de asceză; el cere aspre legiuiri pentru păstrarea onorii cetățeneşti, combate insă ţţ le point d'honneur" al evului mediu, care-ți comandă să nu-ți plăteşti datoriile contractate legitim, ci

[1] *Opere,* ed. I. Crețu, II, p. 220-221. Note, posibil de curs, in ms. 2285, f. 78, pe tema *Pbilosophie ier Gescbicbie,* interpretați schopenhauerian, căci se zice: «Egoismus, das ist der Kern des Lebens».

numai pe cele de la jocuri de hazard, iar cînd cineva iți spune adevărul, să-1 ucizi.»[1]

Cu această împrejurare, spre a înlătura o confuzie, pomenea şi de Max Stirner:

« Max Stirner, pseudonimul sub care a scris un oarecare Caspar Schmidt (născ. la 25 oct. 1806), este hegelian, fost teolog, cunoscut prin traducerea *Economiei politice* a lui Say şi a cărții despre bogăția națiunilor a lui Adam Smith. După credințe politice, acest filosof al egoismului, al dreptului ca creațiune a forței este „ radical liberal". Ca filosof a scris o caricatură ironică a filosofiei lui Feuerbach, în care neagă morala în favoarea egoismului. (Vezi *Der Eimțige und sein Eigenthum,* Lipsea, 1845.)»[2]

Prin Euthanasius, Eminescu a voit să răspundă la problema morții, care 1-a chinuit întotdeauna. într-o însemnare pe care am mat citat-o[3], poetul încearcă să-şi stabilească durata vieții:

m

« 78 de ani viața mea întreagă, atîta am să trăiesc. Bătrînul tot astfel. Asta este mărimea constantă de timp a vieții unui individ din rasa noastră. Vor fi urcări şi scăderi pe această scară, va fi o oscilație, născută din coadaptarea cu împrejurările, dar, în fine, un constant rămîne un constant. »[4]

Chiar de ar fi scrisă la începutul boalei, însemnarea cuprinde un gînd adînc, căci e o răsfrîngere a unui pasaj din *Apborismen %ur Lebensweisbeit dr.* ale lui Art. Schopenhauer :

«Im Upanischad des Veda (voi. II, p. 53) wird die natiirliche Lebensdauer auf 100 Jahre angegeben. Ich glaube, mit Recht, weil ich bemerkt habe, dass nur die, welche das 90. Jahr uberschritten haben, der Euthanasie teilhaft werden, d. h. ohne Krankheit, auch ohne Apoplexie, ohne Zuckung, ohne Rocheln, ja bisweilen ohne

[1] *Opere,* ed. I. Crețu, II, p. 303. în ms. 2285, f. 176, Eminescu notează: « *Uber das Seben K. die Farben* v. A. v. Schoppenhauer» *[sic].* însă, fără indoială, opera filozofului pesimist poetul a consultat-o in ediția Frauenstädt. Pe acesta 1-a vizitat în Berlin sau a vrut să-1 viziteze, căci i-a însemnat adresa scriindu-i numele în caractere greco-chirilice: « 9paSEHcuieiu, Potsdamstrasse 276, I, H. Tot acolo îşi setia adresele lui Lepsius, Du Bois-Reymond, Helmholtz, Zeller (ms. 2291, f. 57 v.).

[2] *Opere,* ed. I. Crețu, II, p. 219-220.

[3] *Viafa hi M.E.,* ed. III, p. 42-43.

[4] Ms. 2255, f. 347.

zu erblassen, meistens sitzend, und zwar nach dem Essen, sterben, oder vielmehr gar nicht sterben, sondern nur zu leben aufhoren. In jedem friiheren Alter stirbt man bloss an Krankheiten, also vorzeitig.»

Mai jos, în notă, Schopenhauer repetă că boala e o anormalitate («die Krankheit aber ist wesentlich eine Abnormität ») şi adaugă că după psalmi (90. 10) şî după Herodot (I, 32 şi III, 22) durata vieţii ar fi între 70 şi 80 ani. Eminescu, aşadar, urmînd mai mult pe Herodot, care pune lungimea vieţii în legătură cu rasa, căci vorbeşte de greci şi perşi, îşi calculează vîrsta cînd ar fi să moară « ohne Krankheit». Euthanasius a ajuns la această vîrstă firească şi moartea lui va fi un fenomen natural.[1]

Titlul *Archaeus* şi apoi folosirea lui Kant arată felul informaţiei şî eclectismul lui Eminescu. într-adevăr, «archaeul» ar presupune cunoaşterea mulţumitoare, chiar şi indirectă (Schopenhauer producea această noţiune) a misticismului naturalistic, fie al lui Paracelsus, fie al lui J. B. Van Helmont, adică, în ce priveşte pe cel din urmă, a substanţei din *Archaeus faber, causae et iniţia rerum naturalium.* Creaţia helmontiană porneşte platoniceşte de la factorul divin, prin mijlocirea principiilor, care sînt: elementele (aer, apă), archeii, fermenţii, blas (principiul propulsiv) şi sufletele. Archaeul, jumătate spiritual, jumătate corporal, este imboldul seminal al tuturor fenomenelor de viaţă. Este un «Archaeus faber», obştesc, şi toţi atîţia archaei cîte organisme sînt. în fond, acestea sînt abstracţii cabalistice pentru nişte constatări foarte cuminţi, că anume materia cosmică fermentează veşnic, adică e mereu păstrătoare de viaţă, după tipuri sau genuri stabile, care se refac mereu cu ajutorul fermenţilor. Am amintit pe misticul olandez pentru că Dimitrie Cantemir a fost un adept al lui Van Helmont, despre care a scris

[1] Preocuparea de longevitate a fost mare în epoca romantică şi merită a fi memorată foarte inteligenta *Makrobiotik oder die Kunst das mensehliche Leben z» verlängern* de Dr. Chr. Will. Hufeland, apărută în 1796 (Reclams U.B., nr. 481—484). O cita şi Novalis. Există o versiune română din 1844 la Braşov. în partea teoretică, intre altele, Hufeland subliniază importanta somnului, «das gtosste Retardations und Erhaltungsmittel des Lebens». înşiră şi el cazuri de longevitate, începînd cu Moise, iar printre eremiţi constată că «Athanasius, Hierronymus uberschritten ebenfalls das 80. Jahr». Filozoful Daemonax, care a murit centenar, era «von einer ungewdhnlichen stoiseben Apathie».

şi un elogiu *(Encomion in J. B. Van Helmont et virtutem physices universalis doctrinae ejus)* şi după care a alcătuit în latineşte, cu foarte puţină originalitate, o *Sacro-Sanctae Scientiae indepingibile imago,* deşi nu vedem cum Eminescu ar fi putut să cunoască atunci aceste scrieri. Poate că poetul şi-a luat noţiunea mai degrabă din ceea ce istoriile de filozofie spun despre *Archaeus faber* al lui Paracelsus, precursor şi acela, prin naturalismul lui spiritualist, al filozofiei naturii de la începutul secolului al XIX-lea.

însemnările asupra unor gînditori, îndeosebi antici (Pitagoras, Xenofon, Parmenide, Zenon, Platon, Aristoteles, Epicur, Descartes), aflate în « colecţii particulare», de vor fi autentice \ ar aparţine epocii studenţiei. Ele nu sînt decît sinteze elementare, aşa cum dă orice manual de istorie a filozofiei. Găsim printre multe titluri de cărţi literare de mîna a doua, pe care s-ar zice că le-a avut în propria bibliotecă, şi maioresciana *Einiges Philosophiscbe in gemeinfasslicher Form*[2]. Şi de n-ar fi pomenită, putem fi siguri că Eminescu a citit-o. în lipsa unor urme mai adinei asupra lecturilor sale, sîntem totuşi în stare să tragem şi a posteriori unica încheiere certă de care avem nevoie. Nu se vede de nicăiri din manuscrisele şi operele publicate intenţia de a face studii speciale de filozofie, nici acea febrilitate bibliografică ce este sindromul începerii lor, aşa cum constatăm că există în altă latută. Poetul, ieşit de la universitate, citea desigur ce era mai de seamă şi impresia noastră este că se punea în curent cu noua şcoală transformistă a lui Darwin şi Lamarck, pe care îi citează des în ultima vreme sănătoasă a vieţii sale, cît şi în genere cu monismul materialist scientific, pe care-l respingea din punct de vedere metafizic, dar a cărui curiozitate investigatoare, pozitivistă, îl atrăgea, precum dovedesc însemnările sale « fiziografice ». El însă avea noţiuni integrale de istoria problemelor şi doctrinelor filozofice şi aceasta concordă şi cu tendinţa sa generală de a epuiza şcolăreşte o disciplină,

[1] *M. Eminescu, Probleme fi analize filozofice, descoperite fi comentate de Oc/ap Minor,* Buc, « Probleme şi idei», 1924. Numele lui William Hamilton pus alături de al lui Herbert Spencer (ms. 2291, f. 49) e o dovadă că Eminescu luase cunoştinţă de un reprezentant al şcoalei filozofice scoţiene. Hamilton, kantian, susţinea incognoscibilitatea absolutului. Termenul «das Unerkennbare», adăugat de poet, face aluzie la aceasta.

[2] Ms. 2291, f. 13.: Maiorescu, *Etwas Pbylosopbiscbes.*

cît şi cu liniştita limpeziciune cu care se mişcă în cîmpul ideilor. De altfel, cu puțin înainte de moarte, el arăta o îndrumare largă în mişcarea ideilor, ce ne îndeamnă să presupunem o informație continuă.

« . . . Schopenhauer — scrie el în ultimul său articol — e Dumnezeu, Hartmann profetul său. Pozitivismul lui Auguste Comte nu face nici un progres; filosofii francezi nu mai studiază decît psycho-physiologia, filosofia engleză nu mai merită numele de metafizică şi se ocupă de chestii practice de ordine secundară, nu de soluțiunea unor probleme universale.»[1]

Dacă dar Eminescu ar fi fost în situația de a fi chemat la o catedră universitară, el, care îndrăznise să traducă pe Kant, ar fi avut o temelie destul de trainică în virtutea căreia să-şi însuşească unele aspecte de specialitate.

2. Economie politică

Mult mai orientați sîntem în domeniul ştiințelor social-economice. Aci avem dovada evidentă a lecturilor directe şi a preocupării intensive.

Poetul citează, consimțind în unele privinți, pe dr. Quesnay, pe Montesquieu şi pe J.-J. Rousseau.[2] Iată şcoala fiziocrată şi aderențele ei. într-un articol cu multe referințe *(Despre muncă)*[3] sînt citați Adam Smith cu opera *Wealtb of Nations* (book I, chap. 5) şi J. B. Say cu al său *Trăite d'Economie politique* (lib. V, chap. VII). Iată dar şcoala fondatoare a ecomoniei politice moderne, să-i zicem optimistă şi naturalistă. Pe Malthus îl întîlnim chiar într-un articol de gazetă *(Liberalismul socialist)*[4], pe Ricardo

[1] *Opere,* ed. I. Crețu, IV, p. 568—569. Ed. v. Hartmann e frecvent citat in mss. din vremea boalei (d. ex. ms. 2255, f. 379 v.), dar şi înainte. Astfel, sub rubrica *Werke uber Philosophie,* poetul trece şi *Philosophie des Unbetruss'en,* v. E. v. Hartmann (ms. 2285, f. 176). De asemeni sînt notate (ms. 2291, f. 3) *Apborismen uber der Drama von* E. v. Hartmann, Berlin, Miiller, 1870.

[2] *Opere,* ed. I. Crețu, IV, p. 299; IV, p. 350, 400; II, p. 74; III, p. 189.

[3] Ms. 2270, f. 53-60.

[4] *Opere,* ed. I. Crețu, II, p. 418; IV, p. 139; *Scrieri politice,* ed. D. Murăraşu, p. 166; Say citat şi în ms. 2291, f. 10, cu *Not'onalokonomie [sic].*

(Politica! Economy, chap. II)[1] şi pe Mac Culloch[2] în manuscrise. Iată şcoala pesimistă cu adiacentele ei. De numele lui Saint-Simon dăm foarte des chiar în articole[3] şi, lucru important, nu-i scapă lui Eminescu nici strămoşul socialismului comunist, Francois Babeuf, zis şi Caîus Gracchus, pe care avea de gînd să-1 folosească drept erou în una din cumpunerile sale dramatice *(Decebal)* încă de pe vremea studenției. în privința socialismului, despre care avea, nici vorbă, cunoştințe mai întinse, găsim citarea, într-o notă bibliografică, a lui Louis Blanc[4]. Cît priveşte pe Frederic List şi teoria sa protecționistă, cu care Eminescu avea înrudiri, este dovedit că 1-a cunoscut şi prin mijlocirea lui Diihring — admirator al lui List, şi care în opera sa *Kritische Gescbichte der Nationalbkonomie* îl tratează pe larg — dar şi direct, fiindcă face, într-un articol, extrase din el[5]. Tot prin influența lui Diihring ia cunoştință poetul de protecționistul american H. Carey, din ale cărui *Principles of Political Economy,* Philadelphia, 1837-1840, scoate extrase într-un articol, luînd ca bază, probabil, traducerea germană a lui Adler (Miinchen, 1863), pe care o citează[6]. Prin Diihring s-a orientat de bună seamă Eminescu în problemele economice, deoarece acesta nu mai ținuse un curs de economie națională, dar publicase în 1873 un *Kursus der National und Socialdkonomie.* Tot de la Diihring îşi va fi luat însemnarea de a citi *Contradictions economiques [sic]* de Proudhon, afară de care aminteşte şi pe Blanqui[7], ceea ce ne împlineşte capitolul socialismului de la 1848, precum şi *Les Harmonies Economiques*

apoi în *Opere,* ed. I. Crețu, IV, p. 298; Malthus: ms. 2257, f. 175, ms. 2255, f. 368, ms. 2276, II, f. 26 (Malthus u. Ricardo).

[1] Ms. 2257, f. 320 urm.

[2] Ms. 2270, f. 53-60.

[3] *Opere,* ed. I. Crețu, II, p. 184.

[4] Ms. 2291, f. 45-46.

[5] *Opere,* ed. I. Crețu, IV, p. 355. Vezi şi Aug. D. Pop, *Din Eminescu necunoscut,* Cernăuți, 1942. Mai tirziu List e tradus în româneşte: List Frederic, *Sistem național de economie politici,* traducere de I. N. Papiniu, cu o prefață de P. S. Aurelian, Buc, 1887.

[6] *Opere,* ed. I. Crețu, IV, p. 299-300.

[7] însă Blanqui din articole *(Opere,* ed. I. Crețu, III, p. 511; IV, p. 20, 358, 373) nu pare a fi economistul (Adolphe), ci socialistul Louis-Auguste, căci Eminescu vorbeşte de «petecul roşu al demagogiei cosmopolite», de comunarzi, de nihilişti, cu ton foarte polemic.

de Fiederic Bastiat, cu care intrăm în plin liberalism[1]. Aci, bineînțeles, Mill trebuia să-1 intereseze în rîndul întîi' şi într-adevăr îl vedem citat, şi nu numai cu celebrele *Principii de economie politică (Grundsät\e der politiscben Okonomie)*[2], dar cu «scrierea sa asupra guvernului reprezentativ»[3], însemnîndu-şi în scripte şi acest titlu englez: *Evidence before a Committee of the House of Commons*[4]. Starea economică şi politică a Engliterei pare să-1 fi atras îndeosebi, deoarece găsim însemnări bibliografice despre opere în legătură cu ea, cum ar fi Montalembert, *De l'avenir politique de l'Angleterre,* din care făcea şi un extras[5], şi Joseph Kay, *{The] Social Condition of [tbe People in] England and of Europa* [1850][6]. Aceste notițe sînt dintr-o vreme mai recentă, de cînd, preocupat de economia noastră agricolă, începea să strîngă informații despre cultivarea cartofului[7] şi despre economia agrară în genere, după cum dovedeşte folosirea operei Schmith and Trall, *Fruiis and Farinacea.* Eminescu n-avea cum şti limba engleză, astfel că sîntem ispitiți să presupunem, întăriți de un procedeu informativ ce-i este caracteristic, că se folosea de extrase şi recenzii de prin reviste.

Chiar dacă n-am întîlni în notițele de studiu ale poetului numele lui Gustav Schmoller şi ar trebui să bănuîm că-1 cunoştea. într-adevăr, şcoala istorică al cărei reprezentant mai de seamă era Schmoller şi care se dezvoltă chiar în anii de studenție ai poetului cerea aplicarea studiului istoric la fenomenele economice, înlocuirea metodei speculative clasice cu cea empirică, adică, într-un cuvînt, susținea cu îndreptățire relativitatea legilor economice şi necesitatea cercetării condițiilor de timp şi de spațiu înainte de a se lua vreo măsură. Dar aci este tot antiliberalismul eminescian, toată ura împotriva factorului universal şi

[1] Ms. 2291, f. 45—46 v. Se face aluzie şi la liberalismul cooperatist al lui Schultze-Delitscb, întrucît numele acestuia se intilneşte în ms. 2285, f. 174 v.

[2] Ms. 2291, f. 9: *Principie* of Political Economy,* 1848. Cf. şi *Opere* ed. I. Crețu, IV, p. 398, 400.

[3] V. art. *Arta guvernării,* 1882; *Considerations on Kepresentative Governement,* 1861.

[4] «June, 6, 1880.» Ms. 2257, f. 31 urm.

[5] Ms. 2257, f. 319-320.

[6] Ms. 2257, f. 320.

[7] Ms. 2257, f. 313.

credința în specificitatea ordinii publice şi economice, pentru care poetul va fi găsit de altfel sprijin şi în şcoala istorică engleză.

« Pentru noi — zice Eminescu — adevărurile sociale, economice, juridice nu sînt decît adevăruri istorice», cu vorbele aproape ale lui Knies, după care « . . . teoria economică, oricare i-ar fi forma şi aspectul, argumentele şi urmările, este un produs al dezvoltării istorice»\

Şcoala lui Gustav Schmoller a excelat în monografii, în statistici şi tablouri ale stării sociale. îl vedem şi pe poet dedat la observații statistico-sociologice, cum ar fi cercetarea sporului populației rurale[2]. Tot unei tendințe de istoricism economic se cade să atribuim lecturile şi însemnările asupra stării sociale în felurite state, îndeosebi Franța sub Richelieu, Mazarin şi Ludovic al XlV-lea, sau consultarea lui Tocqueville în *L'Ancien Regime,* adică *UAncien Regime et la Revolution* (1856)[3]. Putem emite o vagă bănuială că ar fi citit şi *Ea cite antique* de Fustei de Coulanges, deoarece citarea lui Tocqueville se face în legătură cu însemnări economice sub titlul *Înainte şi după resboiul pelopone%iac.* Că Eminescu a cunoscut pe Gustav Schmoller avem dovada directă în citarea operei *Uber einige Grundfragen der Recbts- und Volkswissenscbaft*':*

Nu poate exista de asemeni îndoială că printre cunoştințele economice ale poetului intra şi socialismul de stat aşa cum 1-a formulat în Germania mai ales Rodbertus. Ideile politice ale lui Eminescu sînt îndeosebi germane, național-conservatoare, antiliberaliste şi antiindividualiste, deci antifranceze. Bismarck trebuia să fie pentru el exemplificarea bunei politici. Concepția istoricității şi organicității statului, a diviziunii muncii, a ierarhiei, a rolului intervenționist şi armonizator al statului, toate acestea precum şi monarhismul şi unitarismul se află la socialiştii germani de stat, precum se află şi la poet. Aceste teorii au fost trans-

[1] Gide et Rist, *Hist. des doctr. hon.,* p. 465.

[2] Ms. 2270, f. 64— 66 (Statistica pe anul 1877. Minorități naționale deosebit, f. 65).

[3] Ms. 2257, f. 377. Felul citării in ms. ar presupune o confuzie de titlu cu opera lui Taine, ceea ce nu-i cazul, căci Eminescu citează, cu extrase, pe Tocqueville in articole, reproducînd titlul exact; dar nu-i exclus să fi cunoscut şi *l'Aniien Regime* a! lui Taine, apărut în 1875. *Opere,* ed. I. Crețu, IU", p. 442, 444, 454.

[4] Ms. 2292, f. 58.

puse în formă sociologică de Albert Schaeffle, care e unul din cei mai de seamă, alături de Spencer, întemeietori ai sociologiei ştiinţifice, bazate pe ideea societăţii ca organism de sine stătător (cf. *Bau und 'Leben des socialen korpers,* 1875—1878). Pe Schaeffle, Eminescu îl citează de asemeni[1].

Marxismul, pe care poetul îl urmărea cu atenţie în ultimii ani ai vieţii, îndreptăţindu-i în parte existenţa, în măsura în care încerca o ocrotire a clasei proletare (pentru aceasta preţuia încercările poetice ale lui Const. Miile), intrase printre cunoştinţele lui încă din universitate[2]. Este, nici vorbă, în doctrina politică a lui Eminescu o nuanţă de .materialism istoric.[3] După citarea lui A. Bebel cu un articol din *Volksstaat* din 1873, reiese că poetul se informa încă din vremea studenţiei în problemele socialiste şi păstra notiţele, aşa încît să le poată întrebuinţa cîţiva ani mai tîrziu.

Tot din însemnările bibliografice luate la universitate constatăm că poetul plănuia să consulte operele enciclopedice capitale, cum ar fi *Dictionnaire d'economie politique* al lui Coquelin şi Guillaumin şi *Journal des Economiste***. Că nu s-a mulţumit să le însemne şi că avea obiceiul să se ducă la dulapul cu cărţi spre a se documenta, ori de cîte ori discuta o chestiune cu latură economică, ne încredinţează acel articol atît de bine condus din punct de vedere tehnic, intitulat *Creditul Mobiliar. Eta* vorba de a face o distincţie între operaţiile bancare comerciale şi cele «de speculă», oricum, va să zică, a intra pe un tărîm de obicei închis literaţilor. Eminescu aleargă la lucrarea *Bankwesen* a lui Max Wirth şi la *trăite des operations de banque* de Courcelle-Seneuil, din care citează pe larg[1].

Şi aci, în cîmpul economiei politice, Eminescu avea aşadar cunoştinţe integrale şi temeinice şi, fără să putem şti în ce măsură contribuia la asta lectura directă a izvoarelor, sîntem îndreptăţiţi a constata că se mişca în voie în lumea acestui soi de idei.[2]

[1] Ms. 2291, f. 9: *Capitalismul u. Socialismul mit besonierer RUcksicbt auf Gescbăfts u. Vermogensformen Vortrâge z"r Vertobnung ier Gegensatze v. Lohnarbeit u. Capital,* Tiibingen, 1870; în ms. 2285, f. 174 v., altă notă: A. E. F. Schăffle, *Capitalismul u. Socialismul; Das Capital u. iie Arbeit.*

[2] Ms. 2291, f. 45— 46. Iată o imagine a notiţelor eminesciene: Proudhon, *Contradictions economiques* (Bastiat, *Harmonies iconomiques)* organisation naturellc (Carey plagiirt); Max Wirth (Ferrata) Bastiat, *Die Wertb-1 teorie (iie ersparte Dienstleistung). Er will das Socialismul bekămpfen* etc; Louis Blanc, *Er dacbte implicite po/emiscb. Miscbung des Socialismul uni politii cben Fragen etc. Bis jet^f keine neue Formulirung des Socialismul;* Marx, *Das Capital. . .* în acelaşi ms. 2291, la f. 67 v., e pomenit Bakunin şi citat un Maler v. Genf cu *Le Proletariat franţais.* V. şi ms. 2261, f. 90: « Karl Marx, Cari Marx, Cari Marx».

[3] Marx, Lasalle, Bebel, Liebknecht sînt citaţi într-un articol, *Opere,* ed. I. Creţu, II, p. 402; Bebel citat şi in altă parte, *Opere,* ed. I. Creţu, II, p. 201; apoi ms. 2257, f. 288.

[4] Ms. 2291, f. 45— 46 v. Alte note bibliografice: Thornton, *Die Arbeit;* I. Fruhauf, *Das moderne Socialismul u. Comunismus;* Latour-Dumoulin, *Travaux sur l'admimstraiion comparie de differents peuples dont Ies journeaux ont publit divers exlraits* (ms. 2285, f. 174 v. şi 175); *Sociale Brie/e* von Julius Duboc, Samburg, Griimig, 1873; *Die offentlicbe Sittenlosigkeit* von Julius Duboc (ms. 2257, f. 174).

[1] *Opere,* ed. I. Creţu, IV, p. 163, 164.

[2] Numărul de însemnări juridice, de Ia cursuri, e foarte mare prin mss. Chiar în timpul boalei, Eminescu are proaspăt în minte pe R. Ihering, căci *Lupta pentru drept* pusă in dreptul numelui acestuia (ms. 2255, f. 377 v.) este *Der Kampl ums Recbts.* Alte opere juridice: Prof. Dr. Bastian, *Die RecbtsverbSltnisse bei verscbiedenen Volkern der Erde. Ein Beitrag zur verg/eicbenden Etbnologie,* Berlin, 1872, G. Reiner (ms. 2257, f. 174); R. v. Mohl, *Volktrrecbt u. Politik;* Bluntschli, *Staatsworterbucb* (ms. 2291, f. 9; despre un prof. Bluntschli, acesta sau altul, cf. şi *Opere,* ed. I. Crepi, IU, p. 80); *Reden* v. E. Castelar (ms. 2291, f. 13).

3. Ştiinţe

Cercetarea manuscriselor poate sugera impresia că poetul avea noţiuni de ştiinţe. Un examen îndelung al acestor însemnări ne dă certitudinea că faza investigatoare a lui Eminescu începe cu puţini ani înaintea boalei şi că mare parte din notiţe sînt chiar din perioada întunecării minţii. Rostul lor? în afară de împrejurarea generală că poeţii străbătuţi de problemele adînci ale vieţii sînt mai simţitori la ştiinţele exacte, cate le potolesc în parte chinurile necunoscutului, şi în această privinţă trebuie citaţi Goethe şi Novalis, Eminescu trăia într-o vreme de înflorire a pozitivismului şi aşa-zisului monism materialist, într-o epocă de mare avînt ştiinţific în orice caz. Judecind după anume însemnări ale poetului şi după cel din urmă articol al său *(Flntina Blanduţiei),* Eminescu osîndea atît idealismul excesiv al lui Hegel, cît şi materialismul « brutal».

El visa o filozofie care, pornită de la datele experienței, să încerce a răspunde totuşi la marile întrebări ale existenței. Încredințat însă că şi filozofia trebuie să aibă un temei pozitiv, se străduia să strîngă informații de ştiințe exacte, cu care voia probabil să-şi satisfacă nevoile sale spirituale, în caietele poetului apar nume celebre în gindirea bizuită pe fapte şi calcul, ca Galilei, Laplace, pe acesta din urmă consultîndu-1 «în privirea legii atracțiunei» în *Exposition du systbme du monde*[1], Newton, Lamarck, Darwin (*Originea speţelor*, carte aproape populară, credem că o citise ?), James Watt, Helmholz, Robert Mayer, Du Bois-Reymond, John Tyndall, Wundt, Pouillet, Bernoulli, Biichner[3]. Opera acestuia din urmă, *Kraft und Stoff*, o citise încă de la Viena.[4] Pe Darwin îl punea în legătură cu Goethe naturalist, căci amintea de: «Descoperirea unităţei ființelor organice, făcută în acelaşi timp de Goethe şi de Lamarck şi legile diversificării acestei unități şi ale evoluțiunii, teorie atît de splendid dezvoltată de Darwin . . . » (*Efectele demagogiei*)[5].

Pozitivistă era dar tendința spiritului eminescian în cei din urmă ani ai vieții. Dar se poate vorbi de o îndrumare ştiinţifică serioasă? Poetul fusese slab de tot la matematici în şcoală, lucru pe care îl mărturiseşte[6] mai tîrziu, cînd e cuprins deodată de un entuziasm nemăsurat pentru această ştiință, pe care o profesa de altfel şi Sărmanul Dionis, care « făcea c-un creion un calcul matematic pe masa veche de lemn lustruit. . . ». Exercițiile pe care le aşterne la maturitate în caietele sale sînt de tot elementare. în cîte un loc se încearcă să învețe a extrage rădăcina pătrată ŞJ

[1] Ms. 2275 bis, f. 41 v.: *Principiul independenței absolutului; Opere*, ed. I. Crețu, IV, p. 548; v. şi ms. 2267, f. 13: Bernoulli.

[2] *Opere*, ed. I. Crețu, IV, p. 207.

[3] Ms. 2255, 2261 passim. în articole, citați Galilei, Ptolomeu, Copernic (*Opere*, ed. I. Crețu, III, p. 403); Galilei (*op. cit.*, III, p. 362); Newton (*op cit.*, III, p. 350); Galilei, Newton, James Watt (*op. cit.*, III, p. 264). în ms. 2308, f. 62 (*Dicf. de rime*) şi în ms. 2287, f. 40, e amintit doctorul şi chimistul olandez H. Boerhave. Wundt şi în ms. 2261, f. 30, f. 185. în ms. 2308, f. 7, e o tăietură de jurnal despre cometa lui Enke: « Ein uraltes Lied, welches Pfuhl anzieht, vor Jahrhunderten auf Island gesungen, weissagt» (urmează versuri copiate de noi in cap. *Cadrul psihic)*.

* Vasile Gherasim, *Em. la Viena*, in *Jun. Ut.*, 1923, p. 374— 379.

* *Opere*, ed. I. Crețu, IV, p. 261. în ms. 2291, f. 40: Goethe, Pristley, Dumas [J. B. chimistul?]; mai jos (f. 49 v.): [A.] Comte.

* *Pol.*, p. 245.

cubică[1], să facă multiplicarea şi împărțirea fracțiilor zecimale, precum şi aducerea celor comune la acelaşi numitor[2], în altă parte se inițiază în *calculul cu litere*, care nu e decît o algebră, făcînd fracțiuni pentru cele patru operații şi extrageri de rădăcini[3]. O mare rîvnă de matematici îl cuprinde. Boala vine pe cînd voia să aşeze totul în numere. Bunăoară se pregătea să întreprindă «studiul matematic al jocului de cărți». «Să calculez — zicea el — suma combinațiilor posibile între cărți, suma combinațiilor posibile — cărți, să fac exerciții jucînd cu mine însumi.»[4]

8

Ecuațiile lui sînt cu totul închipuite şi nu trebuie multă pătrundere ca să se vadă că ele aparțin epocii de rătăcire. Eminescu voia să aplice numerele la toate[5]:

« Care e deci sistemul capitalului mic? El se-nvîrteşte repede, se primeneşte cum se zice, lăsînd pururea o mică diferență în urmă:

3 X 50 = 150 — mişcare rotatorie chimică
50 X 3 = 150— „ „ mecanică»

Aci e vorba de economie. Dar şi arta războiului, sociologia, femeia, arta, educația, psihologia sînt puse în ecuație. Caracterul rasei e dovedit mecaniceşte[6]:

« Un om nu este într-o mişcare generală decît o paranteză mecanică — o maşină intercalată. Caracterul drept va merge în mişcare în direcția AB ->, caracterul strimb, națiunea perversă, pusă în mişcare de acelaşi riu, de aceeaşi putere motorie va merge în senz invers, BA <-. Noi credem că caracterul grecului e atît de pervers, încît, cu cea mai mare bunăvoință din parte-i, nu poate apuca decît direcția contrară direcției noastre de cultură.»

Aceste elucubrații dovedesc două lucruri: că Eminescu n-avea cunoştințe temeinice de matematici, ci numai o dorință tîrzie de poet de a se instrui, şi că cele mai multe notițe fiind din epoca boalei n-au decît o valoare de documentare a direcției spiritului.

1 Ms. 2270, f. 8-14.

[2] Ms. 2269, f. 9 şi v.

[3] Ms. 2258, f. 236 urm., 247 urm.

* Ms. 2292, f. 46 v.

« Ms. 2275 bis, f. 18.

• Ms. 2275 bis, f. 11 şi passim. Nu lipseşte nici «Perpetuum mo (ms. 2291, f. 40, epocă lucidă).

Cît despre ştiințele fizico-naturale, Eminescu se arată foarte harnic. Un caiet întreg[1] cuprinde notițe fiziografice, cărora poetul însuşi le face, la sfîrşit, un indice, şi anume despre: magnetism şi magnete, electricitate, energie, teoria mecanică a căldurii, radiarea căldurii, teoria mecanică, insolațiune etc. O mulțime de alte însemnări de fizică (gravitație, cădere, masă, calorimetrie, legile mişcării, definiția noțiunii de forță) sînt luate după R. Mayer.[2] Altele sînt de ştiințe naturale, ca « determinațiunea de mai nainte a sexului» (după Dr. Enric Ianke, *Vorausbestimmung des Geschluhts der Haustiere*, Berlin, 1881)[3], sau excerpte după *Die Pflan^e* de Schleiden *. Acelea asupra « puterilor naturii neviețuitoare» sînt extrase din *Annalen der Chernie und Pharmacie* von Wohler und Liebig, 1842, Bd. XI-II Maiheft[5]. Sînt şi notițe de geologie, de atmosferă, unde e citat Baco de Verulam, cu *Phisica configuratione mundi*, ceea ce confirmă tendința lui experimentală în filozofie[6]. Trebuie amintit că fizicianul J. Tyndall, pe care îl cita[7], scrisese o cunoscută carte despre *Ghețari fi transformările apei*. La Viena ştim că asista la cursul de medicină legală al lui Gatscher şi la cel de fiziologie al lui Brucke![8] De acolo ştia poate de autorul *Anatomiei generale*, de «fiziologul

[1] Ms. 2270.

[2] Alte însemnări: Principiul conservațiunii muncii (Satz von der Erhaltung der Arbeit), ms. 2270, f. 84—99; tot despre «Erhaltung der Kraft», cu citarea lui Helmholz, ms. 2270, f. 114; despre cultivarea cartofului, ms. 2257, f. 313; numiri de plante şi flori, ms. 2277, f. 2; naşterea albinei, cu o notă interesantă in margine: « Stupul e o mînăstire de călugărițe fecioare, în care numai stareța are amanți şi face copii», ms. 2257, f. 268 urm. în vremea boalei poetul îşi propunea şi tehnica fotografică: «Să-nvăț arta fotografiei, pentru că nu ştiu a desemna», ms. 2292, f. 21.

[3] Ms. 2270.

[4] Ms. 2257, f. 290 urm.

[5] Ms. 2267, f. 1 urm. Extrasele ar fi prin J. R. Mayer.

• Ms. 2278, f. 13. în *Opere*, ed. I. Crețu, III, p. 271, vorbeşte de « Baco de Verulam, autorul scrierii *Novum Organon*, întemeietorul ştiinței moderne». V. şi II, p. 46. în ms. 2257, f. 18 dăm de Charles Lyell, autorul unor vestite *Prineiples of Geology*, de care Eminescu nu pomeneşte; ms. 2291, f. 1 v.: *Lebrbucb der Cbemie* von Frch, Gorup v. Bezanetz, 3 Bande. Prof. der Chemie an der Un. Erlangen; ms. 2291, f. 10: Cauchy, *Tbeorie der Licble*.

[7] Cf. şi ms. 2255, f. 371.

[8] De Dr. Gatscher vorbeşte Stefanelli (*Amint.*, p. 53—54). Slavici aminteşte de Hirtl şi Brucke (*Amint.*, p. 20). Nu este nici o contradicție, cel dintîi predind medicina legală, al doilea anatomia, ultimul fiziologia.

Bichat» \ sau mai degrabă din Schopenhauer, care comentează pe latg *Sur la vie et la mort*. Articolul asupra sinuciderii lui Petru Kuzminskî arată obişnuința cu termenii de patologie. Pe fanarioții perverşi el îi trimitea spre consultarea craniului la Wirchow sau la Quatrefages (*Polemica cu «Românul»*)[2]. E vorba desigur de Virchow, celebrul profesor de la Universitatea din Berlin, autor al unei monumentale *Patologii a tumorilor*, şi de De Quatrefages antropologul, căruia i se datoresc de multe ori retipărită *L'espkce bumaine* şi studii asupra transformismului darwinian. Şi de « vestitul etnograf francez Lejean» pomenea într-un articol din 1882 (*Maferialuri etnologice*)[3]. Teoriile fizice asupra universului, chiar cînd nu sîntem siguri că ar aparține epocii de boală, au bizareria diletantismului[4]:

«Presiunea unui gaz asupra pereților cari-1 încunjură nu se poate explica aşadar decît prin mişcarea părticelelor sale celor mai mici. Trebuie să admitem că moleculele unei materii în stare de agregație gazoasă plutesc în spațiu cu totul neatîrnate unul de altul. Fiecare-şi face drumul lin în linie dreaptă pînă ce se loveşte de-o piedică, fie alt mo lecui, fie un părete, şi de aci răsare îndărăt în altă direcție ca un glonte elastic. Dacă ne închipuim aşadar o asemenea massă de gaz răspîndită în spațiul liber al universului, unde nici o putere străină nu exercită o acțiune asupra ei, atunci moleculele s-ar risipi dintre stele în toate direcțiile în infinit (Nirvana ein ewig sich bewegender Tod. . .). Dar mişcarea ar fi din ce în ce mai lentă: ea ar scădea în proporțiune inversă cu volumul pe care l-ar ocupa şi volumul acesta fiind infinit şi mişcarea ar deveni infinit de slabă — *nimica* etc . . . »

Munca aceasta relevă, prin urmare, o fire entuziastă de poet diletant în ale ştiințelor, o minte curioasă, cunoştințe solide însă nu.

Din filosofia dreptului. Opere, ed. I. Crețu, II, p. 355; ms. 2287, f. 68 v.: Bichat, *Pbysiologie de la mort;* ms. 2257, f. 15: Bichat, *Kecbercbes physiologiques sur la vie et la mort;* aci: Lamarque [<(?], Cuvier. In ms. 2287, f. 40, dăm de numele naturalistului italian Spallanzani [Lazzaro].

[2] *Opere*, ed. I. Crețu, IV, p. 267.

[3] *Opere*, ed. I. Crețu, IV, p. 413.

[4] Ms. 2270, f. 142. Recopiem, corectată, şi această « experiență» (ms. 2255, f. 386): « O țeava cu apă atirnată drept la mijloc, oriunde ai atinge țeava, aerul se suie in partea opusă. în țeava o mărgea de plumb pe un fir de sirmă reprezentind puterea gravitații şi nițel aer. Echilibru? Amîndouă una peste alta. Dezechilibru? Amîndouă fug în părți opuse.»

în cîmpul filologic cunoştinţele lui Eminescu pot fi determinate mult mai aproape de adevăr. Impresia unora este că poetul e un clasicist emerit, un adînc cunoscător al antichităţii greco-latine. Ce va fi putut da această opinie? O anume atitudine de interes pentru clasicitate, ce nu trebuîe confundată cu specializarea. Multă latinească din şcoală n-avea cum şti Emînescu. E probabil însă că la Viena sau la Berlin a căutat să împlinească în parte nişte lipsuri împiedicătoare pentru studiile înalte. Atîta lîmbă latină cîtă poate desluşi un absolvent de şcoală secundară e de admis principial că poetul ştia. O dovadă că învăţătura lui era proaspătă şi nescolastică o formează din epoca studenţiei încolo plăcerea naivă şi cam de autodidact cu care îşi presară scrierile cu locuţiuni şi zicători latine clasico-moderne ca:

«divide et impera; virtus romana rediviva; parturiunt montes, nascitur ridiculus mus[1]; salus reipublicae summa lex esto; bellum omnium contra omnes; non datur saltus in natura; finis coronat opus; si fata favissent; quod capita tot sensus; affirmanti obstat probatio; hinc illae lacrimae; laudatores temporis acti; ex nihilo nil fit; non idem est si duo dicunt idem; vivat sequens; vivat sequentes; calumniare audacter semper aliquid haeret; non multa, sed multum; ubi bene, ibi patria; caveant consules populusque; incidit în Scylam qui vuit vitare Charrybdam; fecit cui prodest; adversus hostem aeterna auctoritas esto; velle non discitur; amicus Plato, magis amica veritas; iterum censeo Carthaginem esse delendam; video meliora proboque, deteriora sequor; cinis et umbra sumus; sit transit gloria mundi; de mortuis nil, nisi bene; nil admirări; ergo; ad rem; pro domo; mutatis mutandis; ad absurdum; tale quale; mirabile dictu; ad litteram; ad libitum; sine qua non; ex abrupto; ex professo; pro forma; implicite; pro primo; a priori; a posteriori; per excellentiam; generis nullius; posito; posito sed non concesso; ab antiquo; id est; res nullius; item; punctum; distinguendum est; ex officio; qui-pro-quo; demonstrandum est; medicamentum mentis; odium generis humani; in succum et sanguinem; ejusdem farinae; mânu militari; ad hominem; in adjecto; secundum veritatem; in publicis; mea culpa; status controversiae; nervus probationis; bona fide; veto; ecce homo; ipsissimis verbis; minorum gentium; de nos sine nobis; aurea mediocritas; advocatus diaboli; occasio legis; Deus ex machina; punctum saliens; numerus clausus; delirium tremens; ecclesia; liberum mare; mare clausum; primus inter pares; memento mori; modus vivendi; de jure; de facto; jus posterius derogat priori; de omni re scibili et de quibusdam aliis; utile cum dulci; crimen majestatis; majestate minuere; de visu; stat pro ratione voluntas; transeat major; risum teneatis; tertium non datur; epitheton ornans; animal scribax; contradictio in adjecto; mater parens; collegium logicum; in contrarium; Morituri; ave Caesar; sancta simplicitas; panem et circenses; horror vacui; ad hoc; ex ungue leonem; in usum Delphini; sapienţi sat; cum grano salis; in infinitum» etc.[1]

[1] Horaţiu, *Arta poetici*, v. 139: « Parturient montes nascetur ridiculus mus».

Eminescu era omul care-şi notează o dată sau o expresie şi o întrebuinţează cînd vine împrejurarea. De altfel, în caietele lui dăm de exerciţii de gramatică latină după manuale germane, care, la un examen al scrierii şi al altor elemente de datare, se arată a proveni din epoca Berlin—Iaşi. Sînt reguli versificate asupra genului substantivelor, pe care poetul le traduce într-un chip foarte hazliu în româneşte[2]:

Commune ist was einen Mann
Und cine Ftau bereichnen kann.

Commune poate ca să steie
Şi la bărbat şi la femeie.

Die Mânner, Volker, Fliisse, Wind
Und Monat masculina sind.

iţi, popoare, riuri, vint,
Lunile masculine sînt.

[1] Numeroase sint în mss. însemnările latine. De pildă: «Bonum vinum acuit ingenium. Venite, potemus» (ms. 2257, f. 286); «Naturam furca expellas, tandem usque recurret» (ms. 2257, f. 273); « Aequus animus» (ms. 2255, f. 288 v.); « Vincere scis Hannibal — victoriam uti nescis» (ms. 2280, f. 35 v.); « Sperne mundum, sperne te ipsum, sperne te sperni» (ms. 2276 bis, f. 64); «Id est» (ms. 2255, f. 352 v.); « Haec est rerum ratio» (ms. 2291, f. 12); multe citate latine ta notiţe de la un curs juridic in ms. 2286, f. 16 urm.

[2] Ms. 2278, f. 1 urm.

Die Weiber, Băume, Städte, Land
Und Inseln weiblich sind bennant.

Femei, copaci, oraşe, teri
Şi insuli gen au de muieri.

în acelaşi scop didactic îşi va fi însemnat Eminescu şi aceste exerciții scolastice[1]:

« Ubi est pater? Hic. Ubi est mater? Illic. Ubi est frater? Hic. Ubi est soror? Illic. Ubi est pater? Illic est pater. Hic est pater. Ubi est frater? Illic est frater. Ubi est mater? Hic est mater. . . Quid agit pater? Pater scribit. Quid agit mater? Mater legit etc.

Virginitas Sos est et virginis aurea dos est
Concubitus fex est sua merces pessima nex est
Ebtietas fax est, limphae potatis pax est
Ira leo trux est, paciencia previa lux est
Vera fides nix est, fraus et deceptio pix est.»

Exerciții de limba latină sînt presărate prin caiete.[2] într-unul[3] sînt însemnate verbe române de conjugarea a III-a la infinitiv şi participiu trecut, însă de origine latină, şi indicîndu-se pe alocuri cantitatea. într-o polemică jurnalistică îşi pune în valoare cunoştințele:

« Autorul scrisorilor din *Pressa* ştia foarte bine, precum ne declară, că atunci trebuia să ne unim cu forma numită: *acusativum cum infinitivum.*

Oare *acusativum cum infinitivum* tot un *lapsus* este?

Limba latină e ca o femeie frumoasă, dar cam crudă, onorabili confrați, față cu lasciva bătrînețe care-ar voi să abuzeze de ea. Prin simple injurii, adresate ardelenilor, genul substantivelor latineşti nu se schimbă, nici prepoziția *cum* nu-ncetează a cere ablativul, c-un cuvînt *accusativus cum infinitivo* nu devine aşa de lesne *acusativum cum infinitivum.*» *

Printre exercițiii poetul îşi transcrie chiar *Pater noster* şi *Ave Măria*[5]: « Deipara Virgo, ave, gratia plena Măria,

[1] Ms. 2276, f. 2 v.; ms. 2269, f. 8 v.
[2] Ms. 2292, f. 6: «Să cumpăr pe Tacit — juxta linca şi să-1 iau cu mine. Lecții de latină»; ms. 2276, f. 6 urm.
* Ms. 2308, f. 165.
* *Opere,* ed. I. Crețu, III, p. 484.
[4] Ms. 2276, f. 12.

Dominus tecum. Benedicta tu in mulieribus et benedictus fructus ventris tui, quia Salvatorem peperisti animarum nostrarum.» Şi, lucru vrednic de notat, cam pe aceleaşi pagini apar fragmente din cunoscuta rugăciune[1]:

O, sfintă Măriei
Regina tăriilor
Şi scutul soliilor,
Nădejdea corăbiei
Şi pavăza săbiei.
Limanul sermanilor
Şi soarele anilor,
O, Maica-ndurărilor,
Luceafăr al mărilor,
Ne dă bucurie,
Sfintă Mărie,
O, sfintă Fecioară Mărie,

precum şi o invocație către Isus[2]:

Isuse Htistoase,
Isvor mintuirilor
Şi Domn al oştirilor,
De oameni iubitomle,
Mintuitoruie.

Cunoscuta *Odă in metru antic* este o urmare neînsemnată a unor studii harnice de versificație latină, făcute pe temeiul lui Horațiu. într-un loc, bunăoară[3], aflăm încercări de acestea:

Dulce marmură tu, ochii tăi blinzi, cereşti,
Cind se lasă încet, creştetul meu arzind.
Ah, atuncea te cheamă
Pieptul, inima, dorul meu.

E o strofă asclepiadă B, compusă din două versuri asclepiadee de cîte 12 silabe, un pherecratian şi un glyconic.

v Ms cit f. 18. . .
» Ibu) p 19. încercase să rectifice prozodic şi: «Christos au țnviat din morți"/Cu moarte pre moarte călcînd / Şi celor din mormmte / V^ață aoucLd» (ms. 2254, f. 99). Vezi şi ms. 2261, f. 79: «Chmtos au invit din morți / Cu cetele sfinte, / Cu moartea P£™Țf^^ Lumina ducind-o / Celor din mormmte». V. ms. 2259, f. 322. 339 urm. şi ms. 2260, f. 182.
» Ms. 2306, f. 15-16.

Iată şi strofa alcaică, alcătuită din două alcaice de 11 silabe, un vers de nouă şi altul de zece silabe:

Şi fuge soare capu-ostenit pleclnd
Pletosul tînăr, ziua cu tine acum,
Pămîntul doarme — vezi-o fața
Pleacă-se lin şi pe valul mării.

în sfîrşit, versurile ce urmează:

Niciodată nu țe-a cuprins mirarea
Nici în fața vechilor regi d'Egipet,
Cind te văd viu, fiule, ochii trişti lui
Jupiter Ammon

compun o strofă safică (3 safice de 11 silabe şi un adonic). Aceasta a plăcut mai mult lui Eminescu şi la ea s-a oprit, studiind deosebit adonicul şi compunînd spondei[1]:

Filia salis
marmura mării
marmură rece-i
Undele sta-vor
întemeia-voi, vei, va, vom, voi
singurătatea-i. . .
sta-vor
sta-vom. . .
lua-v-ar
lua-m-ar

la care, în *Dalila,* făceau aluzie versurile:

Descifrînd a tale patimi şi amoru-i cu nesațiu,
El ar frînge-n vers adonic limba lui ca şi Horațiu.

Eminescu răsfoia cu atenție pe Horațiu, deoarece în exercițiile lui de scandare descoperim versuri din felurite ode, despărțite în grupe[2]:

Mercuri fa / cun // de ne / pos Atlantis
Sedibus virga / que le / vem coerces

[1] Ms. 2308, f. 85. în ms. 2258, f. 164 v., improvizării libere în asclepiadee şi adonice: «Murmură glasul mării stins şi molcom, / încunjurînd a Italiei insulă mîndră — / O, luminați a cerului stelele albe / Cîmpilor noştri, // Vă vărsați icoanele voastre în Tibur, / Nori, zugrăviți pe cîmpie umbre fuginde, / Tu, măreție a nopții, a mării, a lumei, / împle Italia, // Mare, poartă pe undele tale corăbii, / Unele grele ni-aducă aur din Ofir, / Altele înfoiate de rose d-Egipet, / Vinuri şi smirnă» etc.

[2] Ms. 2277, f. 22 urm.

sînt versurile 1 şi 18 din *Oda X* (CI).

Cântă / ber se / râ // doml / tus cătenă

e versul 22 din *Oda VIU* (CUI).

Negligens nequa populus laborct
Parce privatus nimium cavere[et]

sînt versurile 25 şi 26 din aceeaşi odă.

în sfîrşit, versul:

Mercuri, nam te docilis magistro

e întîiul din *Oda XI* (OII), pe care Eminescu o tălmăceşte în întregime[1], sub titlul *Ad Mercurium:*

O, Mercur, a cărui poveți pătruns-au
Amphion, urnind după cîntu-i pietre,
Şi tu, liră, care-n avînt din şapte
Coarde răsuni în

Templuri şi ospețele mari le farmeci
Nu c-alt' dată, fără de rost, o, spune
Cîntul, cărui nenduplecata Lyde-i
Plece urechea,

Ea-i ca mlnza ttetină-n cimp, se joacă
S-o ating chiar nengăduind, nu ştie
Rostul morții, crudă rămîne pentru a
Soțului doruri.

Tigri după tine se iau şi codri,
Riul care fuge spumînd opri-l-vei
Şi-ngînindu-1 fere-nderăt portarul
Orcului groaznic,

Cerber care sute de şerpi pe creştet
Are asemeni furiilor; ciumatu-i
Duhul spumegînd de venin tustrele
Limbile gurii...

Chiar Ixion, Tytios chiar încearcă
Să zimbească, goală-i o clipă uma[2]

[1] Ms. 2277, f. 65; ms. 2282, f. 96-99.

[2] Var.: . . *-goală, 'nuntru stă urna.*

Cit ascultă fiicele lui Danaos
Cintul de farmec

Lyde-ascultă dar crimele acelor fete
Şi pedeapsa lor e să împle vasul,
Ce de-a pururi fără fund se scurge
Soarta-ndelungă.

Urmăreşte fărădelegi in iad chiar...[2]
Căci păcat mai nelegiuit putea-s-ar
Decît moarte soţilor lor cu rece
Fier să le deie?

Una numai, demnă de-a nunţii faclă,
Vicleni frumos pe cumplitu-i tată,
Strălucind vestită de atunci în lunga
Vremilor cale.

« Scoli, ea zise, tînărul soţ ttezindu-şi,
Scoli să nu-ţi dea somnul de veci de unde
N-aştepţi, fugi dc socru, de-a mele surori fugi.
Ca scelerate,

Ca leoaice cari surprind juncanii
Soţii şi-au ucis. . . numai eu mai blinda
Nici în tine dau, nici voi a te ţine-n *
Temniţa neagră,

M-o-ncărca părintele meu cu landuri
Penttu că-ndurare avui de-un om biet,
Sau pe un vas ttimite-mă-va departe-n
Cîmpii numidici.

Fugi, picioarele unde te-or duce or vîntul
Pină cînd e noapte şi Venus vede,
Mergi cu bine, spre amintire-mi sap-un
Vers[4] pe mormîntu-mi.»

[1] Var.: *A tui Danau fiiei asculttnd clntare-ti, / Fermecătoare.*
[2] Var.: *. . .crimele mari ta Orc.*
[3] Var.: *. . .si te fin In.*
[4] Var.: *Slib.*

Din poetul latin, Eminescu a mai tradus *Oda XXXVIII* (CI)[1]:

Persicos odi, puer, apparatus,
Displicent nexae philyra coronae;
Mitte sectari rosa quo locorum
Sera motetur.

Lux persan urăsc, copile, şi nu voi
Cu făşii de coajă să legi cununa-mi.
Nu cerca-n zadar să-mi afli unde-i
Ultima roză. . . etc,

o parte din celebra *Odă XXX* (CUI)[2]:

Exegi monumentum aere perennius
Regalique situ pyramidum altius,
Quod non imber edax, non Aquilo impotens
Possit diruere aut innumcrabilis
Annorum series et fuga temporum.
Non omnis moriar multaque pars mei
Vitabit libitinam.

Mi-am zidit monument, decit acel de [metal] fier
Mult mai trainic şi nalt ca piramizi cereşti,
Ploaia nu-1 va muia, nici Aquilonul slab,
Nici al anilor şir, vremile ca să frmg.
Nu de tot voi muri, partea mai bună a mea
Va scăpa de mormînt,

precum şi *Epistola XI* din Cartea I, către Bullatius, care începe aşa:

Quid tibi visa Chios, Bullati, notaque Lesbos?
Quid concinna Samos? quid Crocsi regia Sardes?
Zmyrna quid et Colophon? majora minorave fama?
Cunctane prae Campo et Tiberino flumine sordent?
An venit in votum Attalicis ex urbibus una?
An Lebedum laudas odio maris atque viarum?

[1] Ms. 2306, f. 99. în ms. 2279, f. 2, altă versiune: « Lux persan urii, băiete, şi nu voi / Cu făşii de tei ca să legi cununa-mi. / Nu căta-n zadar să descoperi unde-i / Ultima roză. // Simplul mirt cu flori să nu-1 mai adăogi, / Nu te-ar prinde rău pe tine, paharnic, / Şi nici mie rău nu-mi şade cînd beau la / Umbra de viţă.»
[2] Ms. 2306, f. 99.

şi a cărei traducere o dăm în întregime[1]:

Chio îţi place, o, Bullatius, falnicul Lesbo,
Samosul cel elegant şi Sardes, cetatea lui Croesus,
Smyrna şi ColophOn? Mai mari, mai mici decît faima-i?
Ori prea urîte alături cu cimpul lui Mart şi cu Tibrul.
Sau preferi vrun oraş, din cele-nchinate prin Attal,
Sau de leametea mării şi a drumului Lebedu-1 lauzi?

Lebedul? Ştii tu ce e,-mi răspunzi? Mai pustiu decît Gabii,
Sau orăşelul Fidenis, şi totuşi aicea viaţa-mi
- Voi s-o petrec uitat de ai mei, uitîndu-i pe dinşii
Şi privind de departe pe ţerm pe Neptun turburatul.
Oare-acel ce la Roma din Capua vine, pe ploaie,
Plin de noroi, pentru aceasta viaţa -i în han va petrece,
Oare-acel degerat lăuda-va cuptorul şi baia
Ca şi cînd numai ele-ar fi dind fericire vieţii?

Pentru că Austrul puternic te scutură vindere-ai oare
Vasul in care-ai plecat dincolo de [marea Egee] vălul Egeic?
Pentru-un om cuminte Rhodos, Mitilene frumoasa
Sînt ca pănura grea pe arşiţă, sînt ca şi haina
Cea de vară-n timp vicolos, or ca baia în Tibru
Iarna, un foc în cămin în luna luî august.
Căci din Roma se cade, soarta-ţi fiind cu priinţă,
Să fericeşti depărtatele Samos, Chios şi Rhodos.

Ia dar mulţumitor în mîni fericitele ore
Cari un zeu ţi le dă; n-amina cele bune in alt an,
Să te alegi trăind fericit pretutindene-n lume.
Grijile noastre pier prin cuvinte şi-nţelepciune,
Nu prin vrun loc, ce răsare dormind [pestei din apele mării,
Cerul deasupra-l schimbi, nu inima, marea trecînd-o.

Harnica noastră lene ne zbuciumă. . . Duşi de corăbii
Şi de trăsuri căutăm- mulţumire... Ce cauţi aici e
Chiar şi-n micul Ulubra, avînd în inimă cumpet.

Un vers din această epistolă e citat într-un articol din 1878 (*Tendenţe de cucerire*), altele într-unui din 1880 (*Polemica cu «Steaua României»*)[2], ceea ce determină epoca aprinderii pentru Horaţiu, pe care îl glorifica într-o strofă[1]:

Cum pe dulcea-i liră Horaţ cîntat-au
Astfel eu cercai să te cint pe tine,
încordînd un vers tînguios în graiul
Traco-romanic.

Stefanelli afirmă că încă de la Viena, Eminescu îi declama din liricul latin: «Poetul Horaţiu se vede că i-a plăcut cu deosebire, căci după ani de zile, cînd petreceam la studii în Viena, îmi recita adese ode ale acestui poet, între care mai ales: „ Beatus iile qui procul negotiis . . . ", „Eheul fugaces, Posthume, Posthume, labuntur anni. . . ", versuri din *Carmen saeculare* ş.a.»[2].

Eheu fugaces, Postume, Postume,
Labuntur anni,

este din *Oda XIV*, Cartea II, iar cu

Beatus iile qui procul negotiis

începe *Epoda II*. De *Carmen saeculare* Eminescu pomeneşte în *Scrisoarea IV:*

P-ici, pe colo mai străbate cîte-o rază mai curată
Dintr-un *Carmen saeculare* ce-1 visai şi eu odată.

« N-admiram nimic» din poezia *In metru antic*[3] nu e decît «Nil admirări» al *Epistolei VI* (CI), pe care-l citează şi într-un manuscris[4]. Ca ecou horaţian (*Satire*, I, 4, 43—44) poate fi socotit şi subtitlul din poezia *La Heliade* (*Os magna sonaturum):*

Ingenium cui sit, cui mens divinior atque os
Magna sonaturum, des nominis hujus honorem.

Ideea de a compune *Scrisori* îi vine lui Eminescu desigur de la Horaţiu, pe care-1 studia cu sîrguinţă în acea vreme, începutul *Scrisorii II:*

De ce pana mea rămîne in cerneală mă întrebi?
De ce ritmul nu m-abate cu ispita-i de la trebi?

- [1] Ms. 2260, f. 72, şi ms. 2282, f. 76. în acest ultim ms., la f. 72, poezia *Apari să dai lumină* e intitulată *Pygmaîion.*

[2] *Opere*, ed. I. Creţu, II, p. 297, III, p. 418.

[1] *Post.*, p. 119.

[2] T. V. St., *Amintiri d. Em.*, p. 34-35.

[3] *Poezii postume*, Buc, Minerva, 1908, p. 120.

[4] De altfel şi in *Gtossă*, ms. 2258, f. 173: « Tu să nu admiri nimica».

corespunde îndemnului față de Horațiu al lui Mecena *{Epistole,* 1,1) de a se întoarce în arena politică:

> Prima diete mihi, summa dicendo Camena,
> Spectatum satis et donatum jam rude quaeris,
> Maecenas, iterum antiquo me includere ludo,

iar încheierea:

> Şi de-aceea de-azi nainte poți să nu mă mai întrebi:
> De ce ritmul nu m-abate cu ispită de la trebi,

lămuririi horațiene:

> Nune itaque et versus et cetera ludicra pono.

în drama *Alexandru cel Bun* ni se povesteşte o minune întîmplată cu feciorul urgisit al domnului moldovean: «Măria-ta, o minune s-a întîmplat. Azi adunată fiind împrejurul castelului domnesc mulțime de oameni cîtă frunză şi iarbă, fiind zi de direptate mare, un tînăr împlătoşat a adormit la o parte de osteneală în atşița soarelui. Atunci ce să vezi? Un vultur mare îşi întinse aripile drept soare deasupra lui, de dormea tînărul în umbra lui. Oamenii făcură cerc împrejurul lui şi se uitau cu mirare la frumusețea şi tinerețâ lui, iar pe platoşe au văzut zugrăvite în aur semnele măriei-tale şi ale Moldovei. Nimeni nu ştie cine e, nimeni nu-şi aduce aminte a-1 mai fi văzut.»

Chiar dacă, să zicem, apropierea e întîmplătoare, gîndul nostru merge la Horațiu, pe care Eminescu îl cultiva cu deosebire în acei ani. în *Oda IV* din Cartea III poetul latin povesteşte, spre a dovedi că e ocrotit de zei, cum, copil fiind, pe muntele Volrur, îndepărtat de casă, căzu jos frînt de oboseală. Atunci porumbeii «fabuloşi» se coborîră asupră-i şi-1 acoperiră cu frunze de mirt şi laur, aşa încît dormea ferit de vipere şi de urşi, spre uimirea țăranilor din satele învecinate, care îl priveau:

> Me fabulosae Volture in avio
> Altricis extra limen Apuliae
> Ludo fatigatumque somno
> Fronde nova puerum palumbes
>
> Texere. .. etc.

Şi *Arta poetică* a cunoscut-o, din moment ce într-un articol *(Veneticii)* folosea pe «risum teneatis», care e în versul 5:

> Spectatum admissi risum teneatis, amicis?

Desigur că dacă Eminescu cita sentența « Video meliora proboque, deteriora sequor», care e versul 20 din *Metamorfoza VII,* nu înseamnă numaidecît că avea sub ochi pe Ovidiu.[1] Noi credem totuşi că şi pe acesta îl răsfoise din obiceiul pe care îl avea de a lua în şir autorii clasici ai unei literaturi. Atunci, fireşte, ar fi cu putință ca Properțiu să-i fi sugerat *Mai am un singur dor* cu *Elegia XIII* (C.II, vv. 17—24)[2]:

> Quadocunque igitur nostros mors claudet ocellos,
> Accipe quae funeris acta mei,
> Nec mea tune longa spatietur imagine pompa,
> Nec tuba sit fati vana querela mei;
> Nec mihi turn fulcro sternetur lectus eburno;
> Nec sit in Attalico mors nixa toro.
> Desit odoriferis ardo mihi lancibus; adsint
> Plebeii parvae funeris exsequiae.

Totuşi tema nu e rară, şi versurile properțiene sînt cele mai puțin apropiate. Mormîntul acvatic îl dorise Petrarca: .

> S'egli e pur mio destino,
> E'l cielo in cio s'adopra,
> Ch'Amor quest'occhi lagrimando chiuda;
> Qualche grazia il meschino
> Corpo fra voi ricopra,

[1] De asemeni comparația cu *Amor fi Psycbe* dintr-o scrisoare (ms. 2255, f. 315 v. urm.; cf. *Mihai Eminescu,* III, fasc. 8, p. 11) nu înseamnă in chip necesar cunoaşterea lui Apuleius, oricît s-ar afla la acela ți tema «văduvei ephesiene», pe care încerca s-o dramatizeze Eminescu, însă după Lessing. Bogdan-Duică, susținătorul acestei lecturi, aflase însuşi în *Mitologia* lui Reinbeck şi mitul Amor şi Psyche. Oricum, poetul cunoştea unele puncte din *Metamorfozele* ovidiene. Astfel, in ms. 2261, f. 47, poezia care începe «Te duci şi ani de suferință» cuprinde aceste versuri (v. şi *Dhf. eh rime,* ms. 2265, f. 139): «O, unde-i iubirea, unde Philemon, / Idilul pacinic şi duios.»

Idila senilă intre Philemon şi Baucis e narată în *Mei. VIII.* Cum aceşti bătrini au cerut lui Jupiter să moară odată, atunci sîntem îndreptățiți să credem că la aceasta face aluzie în *Fata tn grădina de aia-* versul final: « *Un* chin s-aveți: *de-a nu muri deodată/»*

[2] C. Balmuş, in *Viata rom.,* 1928, nr. 5—6. V. *Extraits des tligiaques romaini,* texte latin par A. Waltz, Paris, Hachette, 1887.

E torni l'alma ai proprio albergo ignuda.
La morte fia men cruda,
Se questa speno porto
A questo dubbioso passo;
Che lo spirito lasso
Non poria mai' n piu riposato porto
Ne in piu tranquilla fossa
Fuggir la carne travagliata e l'ossa.

Mult mai înrudită cu poezia eminesciană este *De l'election de son sepulcre* a lui Ronsard[1]:

Quand le ciel et mon heure
Jugeront que je meure
Ravi du beau sejour
Du commun jour,

Je defends qu'on ne rompe
Le marbre pour Ia pompe
Dc vouloir mon tombcau
Batir plus beau...

Mais bien je veux qu'un atbre
M'ombrage en lieu d'un marbre,
Arbre qui soit couvert
Toujours de vert.

De moi puisse Ia terre
Engendrer un lierre
M'embrassant en maint tour
Tout â i'entour;

Et la rigne tortisse
Mon sepulcre embelissc
Faisant de toutes parts
Un ombre epars.

Lâ viendront chaque annee
A ma fete ordonnee,
Avec ques leurs troupeaux
Les pastoutcaux.

[1] Cf. N. I. Apostolescu, *Uinfluence ies romanliques francais tur Ia poisii roumaine,* Paris, H. Champion, 1909, p. 398— 399.

Cine nu-şi aduce aminte, în fine, versurile din *Lucie* de Alfred de Musset:

Mes chers amis, quand je mourrai,
Plantez un saule au cimetiere.
J'aime son feuillage eplore,
La paleur m'en est douce et chere,
Et son ombre sera legere
A la tetre ou je dormirai?

Prin urmare nu putem afirma fără îndoieli cunoaşterea de către poet a lui Properţiu. Cînd cita însă pe Tacit *(Dezvoltarea istorică)*[1], pe Sallust, pe Cicero *(Invăţămintul clasic)*[2], avem toată dreptatea să bănuim că-i consultase într-un chip oarecare. Nu ne îndoim că citise pe Virgil, din care contemporanii afirmă că declama în cei din urmă ani ai vieţii. Entuziasmul lui Eminescu pentru clasicism a crescut pînă într-atît, încît, într-o epocă pe care trebuie s-o socotim a declinului inteligenţei, propunea nici mai mult nici mai puţin ca « toate cărţile de şcoală» să fie «traduse în latineşte», visînd predarea în latineşte a tuturor obiectelor şi «introducerea limbii latine în comparaţie cu cea română în şcoalele primare»[3].

De aci putem trage încheierea că poetul căpătase o relativ tardivă pasiune pentru poezia latină, pe care era în stare s-o descifreze; că ar fi fost un latinist în adevărata accepţie a cuvîntului, un pricepător adînc al limbii şi stilului latin, nu avem. nici o îndreptăţire să susţinem.[4]

[1] *Opere,* ed. I. Creţu, IV, p. 113.

[2] *Opere,* ed. I. Creţu, III, p. 399. Alte aluzii romane: «Aretaţi un Cato.— Cato era sufletul roman» (ms. 2259, f. 48); «Noaptea Greciei antice e o-nviere-n Panteon» (ms. 2259, f. 278).

[3] Ms. 2266, f. 4 v.: «Toate cărţile de şcoală traduse in latineşte şi invăţîndu-se latineşte toate obiectele. Introducerea limbei latine în comparaţie cu cea română în şcoalele primare. Cihac, partea I.» în ms. 2292, f. 34 (din timpul boalei): « Juxtalinie latină, Abecedar româno-latin»; (f; 37 v.): «Istoria latineşte, Logica şi psihologia latineşte; Matematica şi geometria latineşte». într-un loc (ms. 2254, f. 86) o însemnare tinerească recomandă împerecherea studiului istoriei cu acela al 1. latine: «Exerciţiile latine din gimnasiul inferior cl. I & II să se aleagă din autori ce au scris latineşte viaţa lui Mihai, Ştefan etc. în gramatică la Metrică să se pună hexametrii făcuţi pentru Mihai.»

[4] în ms. 2258, f. 163, e copiată această epigramă: «Armatam vidit Venerem Laced[a]emone Pallas / Nune pugnamus ait, judice vel Paride. / Cui Venus: Armatam tu me temeraria temnis / Quae, quo te viei, tempore

încercările de traducere şi parodic din Homer, îndeosebi din *Odisseia,* pot da convingerea că Eminescu a cunoscut şi literatura elină. Pe Homer[1], pe tragici, pe Platon, pe Aristot îi cunoaşte, în traducere, orice om cult, încît n-ar fi un lucru afară din comun. Faptul aluziilor într-o parodie la vicisitudinile « Junimii» după căderea guvernului conservator al lui Lascăr Catargiu datează oarecum ferventa elenistă a poetului[2]:

Spune-ne, muză divină, dc mult iscusitul bărbat, cum
Lung rătăci, după ce-au căzut cetatea lui Lascăr.
* Multe oraşe de oameni văzu şi daturi deprins-au,
Şi supărări in inima lui prea multe avut-au,
Chibzuind să-şi mintuie sufletul şi caracuda,
Dar caracuda el n-o mîntui cu toată silinţa,
Singură ea-şi gătise peirea prin fărădelege. . . etc.

în altă parte am văzut o parodie a *lliadei,* prefăcută în lecţie a cîtorva copii. într-un manuscris[3] aflăm începuturile bune ale ambelor poeme. *I/iada:*

Cîntă, divină muză, p-Achil Pelidul a cărui[4]
Cruntă minie trimis-au mulţime de suflete-n iaduri.

Cintă-ne, zină, a lui Ahil Peleidul minie
Carea cumplită făcu Aheilor jale nespusă.

Odisseia[5]*:*

Spune-mi, muză divină, de mult iscusitul bărbat ce
Mult rătăci după ce-au dărîmat Troada cea sfînta.

Despre Ulisse ademenit de cîntecul Sirenelor aminteşte o poezie *Pentru păşirea urechei*[6], recomandând ferirea de ispitele femeii:

De vrei să scapi de ele, de urmarea lor amară,
Astup-a ta ureche tu singur chiar — cu ceară.
Nu spune un basmu numai poetul cel vorbăreţ
De eroul Odisseu, cel mult meşteşugateţ?
Şi-au astupat cu ceară urechea să se culce
La glasul de Sirenă adormitor de dulce,
Ş-astfel putut-a numai corabia-i s-o poarte
Pc lîngă a lor ostrov aducător de moarte.

Greceşte, Eminescu hotărît nu ştia. Dar învăţase slova elină de cînd simţise nevoia transcrierii izvoarelor istorice pentru o lucrare ce se pare a fi plănuit-o. Scrierea îi este citeaţă, frumoasă. Atît de mult îi place această slovă, încît în vremea boalei o foloseşte pentru lista datoriilor[1], cu titlu de altfel italienesc *(le mie dette),* în chipul acesta:

« As [xîe SSTTS
POffSTTl 100
MauSpsa 140
£î[A7i£îou 500» etc,

sau pentru felurite inscripţii unde stăruie obsesia unei cabale: «Kop'aXXa XOUYJ TIXTIO», «KapaXXa Aî[x(3£t rjaucocpÎTe»[2] etc.[3] într-o bună zi Eminescu se hotărăşte să înveţe bine latineşte şi mai cu seamă greceşte, şi în acest scop ia în mîini *Iliada,* pe care desigur că urma apoi s-o traducă. Textul folosit pare derivat din ediţia grecolatină a lui Clarke (OMHPOT IAIAS, *Homeri llias: ex recensione Samuelis Clarkii,* S.T.P. Glasguae, Londini, 1814). Poetul transcrie cinci versuri greceşti, pe care le dăm şi noi cu ortografia corectată, după aceea înseamnă cu slovă românească pronunţia şi, în sfîrşit, desface frazele în elemente, punînd în drept traducerea latină, aşa[4]:

Mijviv 6t£tăe 0e<x, TC7jXT)MC8S&> AxtXTJţ
OUXO(X£VT)V, fl ţtupt 'Axaio'iţ axys E&TJXE
IloXXdti; 8t<p*Muou? i^u/iţ #t8i 7rpo'iat[isv
'Hptituv, auTOUţ 8' sXtopia TEU/' XUVECJCHV,
OtcovoTcf TE *nS.ni.* (Aioq 8'ETEXEÎETO POUXYJ).

nuda fui», pe care o traduce: «Pallas in Lacedemon văzu pe Venerea armată. / — Aide acum să luptăm, judice Paride acum. / Venerea insă răspunse: — Armată mă-nfrunţi temerară, / Eu pe cind te-am învins ştii cum că goală eram.»

[1] Homer e citat şi in articole: *Opere,* ed. I. Creţu, II, p. 179, UI p. 265, IV, p. 471.
[2] Ms. 2256, f. 50-48 v.
[3] Ms. 2308, f. 96 şi 1.
[4] Var. (ms. 2266, f. 7): *Ura ne-o etntă, tu zeie, ce-au prins pe Acbiil « lui Petid [PeleM\.*
[5] Ms. 2281, f. 76.
[6] Ms. 2262, f. 137. Circe pomenită în variante ale *Glossei,* ms. 2289.

[1] Ms. 2292, f. 17-18.
[2] Ms. 2292, f. 20.
[3] Vocabule eline se mai găsesc în ms. 2257, f. 375: «*mzpuzla*» şi derivate: «7topv(8too, 7ropvo|3ooXETOU» etc, apoi: «ars metetricia, merces stupri, lupanar, lustrum».
[4] Ms. 2266, f. 1-3.

Se citeşte:

Minina / idete / api liîa / deoachi / lios
Ulome / nini / miri-a / heis / alghee / thike
Polas /difti / muspsi /hasai / diproi / apsen
Iro / on af / tus de e / ioria / tefheki / nessis
Io / nisite / pazidi / osdete / lieto / vuli.

"AstSs 0ea	Cane, Dea
Mrjvtv 6uXou.evr)v	- iram perniciosam
AxiXTJoț II7)Xir]ia5c(d	- Achillis Pelidae
•f) eSrbjxev 'Axatoiț	• quae Achivis fecit
âXyea u,up£a	- dolores innumerabiles
7rpoia<pe 8£ "AiSt	- et Orco misit
7roXX<£<; "Jiuxâc; tp^ijiou?	- multas animas fortes
7]ptotdv, Tsu^e 8s aorouț	- Heroum, et fecit ipsos
eXtipia x6veoatu	- praedam canibus
nâot TE oUovoTai	- alitibusque omnibus
(ȘouX^ 8e Ai6q	- consilium autem Iovis
sxeXeÎETo)	- petficiebatui

Iată, spre comparație, versiunea latină din ediția Clarke [1]:

Iram, cane, Dea, Pelidae Achillis
Perniciosam, quae plurimes Achivis dolores fecit
Multasque fortes animas orco praematurae misit
Heroum, ipsosque praedam discerpendam fecit canibus,
Alitibus omnibus: Iovis autem perficiebatur consilium.

Eminescu își mai extrage apoi vocabule grecești în forma normală, neflexionată, însoțindu-le de traducerea română și latină.

Gînd a început poetul învățătura limbii grecești? Nu mult înaintea îmbolnăvirii, deoarece toate celelalte însemnări cu privire la aceasta sînt din vremea rătăcirii. Iată ce-și propunea [2]: «Să traduc unele [versuri] din traducerea metrică germană din care traduc mai ușor și apoi să compar șir cu șir cu textul grec. în 6 luni să fie gata Cîntul I.» Constata că «limba română are cantitate» și avea trebuință de un dicționar [3]: «Ich brauche ein Lexicon zu Homer».

[1] Aproape același text, cu *et ipsos* in loc de *ipsosque*, copiat de Eminescu in ms. 2276, f. 7.

[2] Ms. 2266, f. 4 v. La *Glossă* ar fi vrut să pună acest motto (ms. 2276, II, f. 64): «AeY°oaiv â SeXooaiv; — / AeyeTtooav! Teu,e-XsicroC. / Zic ce vor. Zică! Ce-mi pasă? »

[3] *Ibid.*, f. 5 v.

Avea și o metodă proprie de învățare [1], *aceea* folosită mai

« Sistemul meu de aci înainte:
Mai întîi cele cinci versuri scrise grecește.
Apoi fiecare picior — sau cîte două picioare împreunate și în dteptul [lor] traducerea latină,
în fine vocabule.
Regule gramaticale rezultînd din vocabule.»

Metoda avea mai ales însușirea de a fi grabnică. După textul homeric, își făcea următoarea socoteală:

«I. Româno-latino-grec
610: 5 = 102
610:10 = 61
în două luni înveți orice limbă
600 de versuri latine.
6 moduri posibile după regula combinației (Vezi Moinik)

Rotație:
Română 1
Latină 2
Greacă 3.»

Că asemenea planuri nu sînt ieșite din limpezimea minții» o dovedesc toate însemnările lingvistice din aceste manuscrise, printre care următoarea [2]:

« Să iau și Evangelia lui Luther tot pentru grecește, dar îmi trebuie și Biblia latină.

De acu Biblia trebuie citită în textul ei original în școală și să aibă două traduceri alături, latină—greacă. Așa se-nvață limbile classice.»

Și mai încolo [3]:

« Gramatica lui Zottu tradusă în latinește — să se-nvețe latinește limba greacă, să se-nvețe grecește limba paleoslavă.» [4]

De altfel, toate acestea fac parte dintr-un nemărginit plan de învățare a tuturor limbilor, fapt ce dovedește la poet, în vremurile de sănătate, cel puțin o mare rîvnă lingvistică. Limbile clasice alcătuiau punctul I al programului.

[1] Ms. 2266, f. 6.

[2] *Ibid.*, f. 3 v.

[3] *Ibid.*, *f.* 4 v.

[4] E vorba de dr. G. Zotu, *Carte de citire greacă* și *Gramatica de limba greacă.*

în totul etau însă zece; cu aceleaşi înfrăţiri cu limba latină şi limba română, probabil în texte de Biblie:

«II paleoslavă-latină-română
III sanscrită-latină-română
IV turcească-latină-română
V bulgărească-latină-română
VI sîrbească-latină-română
VII ungurească-latină-română. Dic. de Buda[1]
VIII moscovită-lat[ină]-rom[ână]
IX polonă-lat[ină]-rom[ână]
X albaneză-latină-română.»

în acest scop avea de gînd să-şi cumpere felurite ediţii de Biblie[2]: «Rom.-greceşte. Rom.-bulg. Rom.-serbeşte. Dicţionar neo-greco-serbo-bulgaro-român. Să-mi cumpăr Bibl[ia] în toate limbile aceste.» îi trebuiau dicţionare de tot felul, gramatici, texte[3]:

«Ce iau cu mine. . . actualitate?
Abecedar turcesc. Petrescu
Abecedar bulgăresc (de la Costache)
Dicţionar bulgăresc
Dicţionar neogrec
Gramatica turco-greacă
Gram. anglo-franco-turcă
Dicţionar mic greco-latin
Cîntul I Homer
Dicţionar mare graeco-latin vechi.»

« Să cer — mai zicea el — de la Tocilescu ori de la Hasdeu actul de hotărnicie. Să-nveţ a citi turceşte în cîteva zile.» [4]

într-adevăr, mai aflăm în scripte, dintr-o vreme ce pare a sănătăţii, sub titlul 'AA<po p^Tou TOUpxixou exerciţii de scriere turcească[5]. într-un loc[6] sînt însemnate numerele arabe (« O sîfîr, 1 bir, 2 iki, 3 iie, 4 dort» etc.) în paralelă cu cele greceşti şi bulgăreşti. Sub *Cheia numerelor greco-slavone*[1] sînt numai numerele slavone. Voia să-şi alcătuiască şi un « Călindariu turcesc (persan) *Uxe Nime*».[2]

De aci urmează concluzia că manuscrisele poetului trebuie cercetate cu mate băgare de seamă şi fără misticismul care alterează adevărul şi amestecă actiunile limpezi cu cele patologice.

Dacă Eminescu nu citise *Iliada* şi *Odisseia* în greceşte sau latineşte, le citise ca toată lumea, în traducere, probabil în versiunea germană celebră a lui I. H. Voss, răspîndită în ediţii ieftine, şi desigur în aceea română a junimistului Caragiani (Omer, *Odisseia fi Batrachomiomacbia,* ttad. în proză rom., Iaşi, 1876). Cunoştea în chip neîndoielnic pe tragici. într-un articol *(La un an nou,* 1883) vorbeşte de «Edipul destinelor noastre». In proiectul de tragedie *Grue-Singer* mitul oedipian e folosit pe toată întinderea. Iată dar pe Sofocle.[3] într-un alt articol din 1881 *(Teoria păturii superpuse)* aminteşte de «eroii lui Eschil», iar în *Dicţionarele de rime* întîlnim votbele *Teba, Clitemnestre**, *Atride*[5]. în vremea gazetăriei la Bucureşti, Eminescu îndemna de altfel pe Vlahuţă să traducă în versuri *Cei fapte din Teba,* lăudîndu-i «seninătatea şi măreţia tragediilor clasice».[6] Cunoştinţele mitologice nu trebuie socotite ca ceva excepţional. Că pomenea de Atlas *(Scrisoarea I),* de Hetcul, Nessus *(Odă),* de Venus şi Adonis *(Cezara),* de Aurora care răpeşte pe Orion « de care se-namorase însăşi cruda şi virgina Diana şi-1 dusese în insula Delos» *(Cezara),* asta înseamnă că avusese la îndemînă o carte de mitologie, care ar putea fi chiar *Mythologie fur Nichtstudierende* de G. Reinbeck, pe care în 1865 o dăruise Bibliotecii gimnaziaştilor din Cernăuţi şi după care, spunea el lui Stefanelli, învăţa «mitologia grecilor şi a romanilor».[7]

[1] Probabil *Eexicon-Valaibico-Germanicum,* Budae, 1825.
[2] Ma. 2292, f. 26.
[3] Ms. 2292, f. 23. înşirări de limbi străine şi în ms. 2255, f. 375.
[4] Ms. 2292, f. 21. Această însemnare este în legătură cu obsesia răscumpărării Ipoteştilor. Tot în această agendă (ms. 2292, f. 7): «Poate să găsesc bani la rudele lui pentru Ipoteştt, să-i pun să-şi tacă tovarăşi la arendă pe *Christatbeti.*
[5] Ms. 2276, f. 2-5.
• *IbU., {.* 1 şi v.

[1] Ms. 2269, f. 60 şi v.
[2] Ms. 2268, f. 19 (întors).
[3] Altă referinţă: «Astfel, in tragediile lui Sofocle ştiu de mai nainte ce are să se-ntîmple, dar caracterele sunt cristalizate şi ne uimesc prin teribila lor consecvenţă, pînă sunt infrînte prin ele inşile, uriaşi ce cad sfărîmaţi supt propria lor greutate» *(Pol.,* p. 531).
[4] Ms. 2265, f. 275; Menelaos, Agesilaos (p. 181); Alceste (f. 64). Cunoştea şi o tragedie *Klytamiustra* de un Siegert, apărută la Miincben, Ackermann Buchbandlung, 1871 (ms. 2291, f. 3 v.).
* Ms. 2308, f. 43 v.
[6] A1. Vlahuţă, *Amintiri a. Em.,* in *Lue^irnl,* 1909, p. 291-292.
' în timpul boalei se gîndea să facă o comedie în 5 acte, *Jupittr fi Ompbale* (ms. 2266, f. 19 v.).

Ştia Eminescu limba franceză? Iată o întrebare la care se poate răspunde în chip exact. Deşi pregătirea poetului se face de la început mai ales în direcţia limbii germane, limba franceză nu era un domeniu zăbrelit pentru un tînăr român care avea să se mişte în cercurile de actori unde se reprezentau vodeviluri franţuzeşti. Ceva noţiuni va fi căpătat chiar de la Victor Blanchin, la care stătuse în gazdă în Cernăuţi. Cu scrierea din epoca prestudenţească aflăm numai lista persoanelor din comedia în două acte *Diplomatul,* de Eugene Scribe şi C. Delavigne[1], pe care poate s-ar fi încercat s-o traducă. Din reprezentaţiile de teatru trebuia să cunoască pe dramaturgii francezi, şi într-adevăr, tot pe atunci visează o dramă creştină în felul cornelianei *Polyeucte*[2]. La Viena înţelegea şi citea franţuzeşte, deoarece, în afară de lectura lui J.-J. Rousseau[3], probabil în original, şi împreună cu Slavici a « dialoagelor lui Platon» şi a publicaţiei, cu dări de seamă despre budism şi confucianism, *UOrient pittoresque*[4], folosea în *Avatarii faraonului Tlâ* şi în *Sărmanul Dionis* pe Theophile Gautier, şt îndeosebi *Romans et contes.* La Berlin, între două însemnări de curs asupra Egipetului[5], făcea exerciţii de limbă franceză. îşi transcrisese un text de roman franţuzesc pe care îşi sublinia cuvintele necunoscute, transportînd apoi vocabulele rare într-un mic vocabular franco-german. Eminescu căuta în dicţionar vorbe ca: *lueur, tas, ravir, aise, ruban, incandescent, fauve, orei/Ier, nuque, enivrer, jarret,* ceea ce înseamnă că nu era prea înaintat cu studiul. Iată în întregime acele rînduri, cu greşelile copierii:

«Elles se fient a leur bonne humeur, a leur charme, a leur cheveux tres noirs, a leurs yeux *fendus*[1] en amande et surtout a leur bains froids . . . L'une des ces demoiselles a trouve, en la cherchant un peu, une anse favorable oii le petillement de l'eau transparente invite les belles nageuses â battre le fer pendant qu'il est chaud. Je veux parler de ces eaux merveilleuses; on s'y jette et tout de suite on est couvert d'une quantite d'etoiles. L'eau apelle a son charme un millier de petits infusoires, especes de globules phosphorescens qui s'echappent du fond de la mer et qui couvrent d'une *lueur*[2] energique les beautes les plus cachees des belles nageuses. En ce moment le jeune homme qui s'expose â ce phenomfcne se voit entoure d'un *tas*[3] de merveilles. La premiere exitation qu'il rencontre sur le sabie, a cote de l'onde claire ce sont les vetements de M-elle Diane Berard, tres' jolie fille ornee de cheveux superbes *tirant sur le roux*[4] et faite a *ravir*[5]. Elle a change cet eau de miracles en un lac *incandescent*[6]; son bain est une *fournaise*[7] ardente d'ou s'echappent des milliers d'etincelles. Diane *obe'it*[8] a l'ete, au vent qui souffle, a la nuit *tilde*[9] au *Poulignen*[10] qui s'endort. Elle se plait a montrer ses jambes nues et a les baigner dans l'ecume des vagues; son imagination ardente est â *l'aise*[11] dans cette immensite. La voila qui jette â l'ocean sa robe azuree, et la fine batiste, qui lui sert de costume intime. Et, tenez, la voyez vous, calme, souriante et gracieuse, voluptueuse et chaste, qui s'abandonne â tous ses caprices. O bonheur 1 La voila qui disparaît dans un paysage pittoresque et colord, pendant que les jeunes Basses-Brettes, les plus jeunes et les plus jolies jouent sur leur *biniou*[12] un viei air naţional. L'ocean exhale un dernier soupir de regret. . . Les pieds nus, ornementes d'un *ruban*[13] bleu; un *peignoir*[14] de laine blanche dissimule â peine un

[1] Ms. 2254, f. 300.

[2] Ms. 2254, f. 19.

[3] *Momente din viaţa lui M. E.,* în *Adev. Hi.,* 1923, nr. 125. în articole J.-J. Rousseau este citat: *Opere,* ed. I. Creţu, II, p. 74, III, p. 189.

[4] După I. M. Raşcu (care cel dintîi, în strălucite articole in *îndreptar,* 1930, a scos in evidenţă cultura franceză a poetului): *La revue de l'Orient* sau *La revue pittoresque (Ecouri fr. in op. I. Em.,* IV, în *Secolul,* 25 sept. 1932).

[5] Ms. 2286, f. 58. Prin mss. sînt foarte frecvente citatele şi exercitările franţuzeşti (cu ortografie arbitrară): «Pas trop de zele, pas trop de zele, pas trop de zele; II faut cajoler et simuler d'aimer Ies hommes qu'on veut perdre»(ms. 2292, f. 28); « L'art de l'intrigue suppose de l'esprit et esclue le talent» (ms. 2276, f. 209); «l'atheisme de la patrie; meconnaissant ses destinees» etc. (ms. 2276, f. 211); «c'est une femme debauchee» (ms. 2275 B, f. 27); «Pour-quoi ne reponds tu pas a mes lettres. C'est tres mechant de ta part. Moi, je suiş fache sur toi pour; ton amie Clarisse; Bon soir mon etoil et mon ange» (ms. 2259, f. 145 v.); «repli, pli, plier, coulisse, rainure, rainer, socle» (ms. 2261, f. 52); «connaissance, recipiscence, jugement, principe de connaissance, atendement, intelligence, raison, bon sens» (ms. 2255, f. 8); «c'est quelque chose» (ms. 2255, f. 352 v.); « Les petit cheval *[sie]* des paysans litouaniens ne differe pas du *du no* illustre dans les chants primitifs des ces peuples, et dont les squelettes se retrouvent dans les anciens tombeaux» (ms. 2286, f. 89); «De la souverainite du Roi» etc. (ms. 2257, f. 18 urm.).

buste long, elegant et des *hanebes accusies* d'un delicieux contour. Sa tete est pleine de contrastes *tour a tour*[16] elle se montre aux curieux irregulierement classique ou classiquement irreguliere; ses cheveux d'un blond chaud ou d'un blond *fauve*[17] flava und fulva comes, sont d'une longueur demesuree. La dame ne porte ni bonnet ni chapeau; ses yeux sont sans couleur distincte; de longs *ci/s*[18] d'un dessin tres pure, des levres fraiches et des dents blanches, une chaude carnation; la voilâ toute . . .

La mer etait en feu: un bras enfonce dans le sabie et servant *d'oreiller*[19] a sa tete bouelee, elle regardait la mer et chantaitune barcarole italienne . . . douceurs *ecoeurantes*[20], demarche voluptueuse, *nuque cottoneuse*[21]. Elle etait adorable dans cette fraîche toilette; et que dites vous de son *dos*[22] d'un coloris un peu *mou*[23] et Ies *fils cottoneux*[24] de la *nuque*[25] ou l'on voyait circuler le sang? Et du conseil de M-elle Berard â son valseut, pendant que Ies voluptueux parfums, de chaudes *effluves*[26] montaient jusqu'â lui et achevaient de *l'enivrer*[27] faites le mort. . .

Otons nos bottines et relevons nos robes. . . Alors voilâ M-elle Diane, qui court deci delâ, avec de *rousseatre duvet*[28] dont ses jambes exquises etaient couvertes, et ce delicieux signe place a la naissance du *jarret*[29].»

Notîndu-şi traducerea în nemţeşte, Eminescu renunţa la unele cuvinte, deoarece le înţelegea probabil satisfăcător. Din aceste notări din care dăm unele (« 1. Spalten, zerspringen, bărsten, sich spalten; 2. Schein, Glanz; 3. Haufen; 4. In's Rote fallen; 5. entzucken, begeistern; 7. Schmelzofen, Brennofen; 9. Iau, laulich; 11. bequem; 13. Band; 14. Pudermantel; 15. Hiifte; 16. nach der Reihe, wechselweise; 17. falb, fahl; 18. Augenwimper; 19. Kopfkissen; 21. Nacken, Genick, pelzig, fasig; 22. spate; 23. weich, wollustig; 27. betrunken, berauscht; 28. Milchbart, rotlich; 29. Kniebugf[el]») reiese rîvna la învăţătură a poetului, care ştia încă imperfect franţuzeşte, dar voia şi putea să citească orice. Cîţiva ani mai tîrziu, la Iaşi, el se folosea bine de limba franceză şi nu ne mai putem îndoi că de aici încolo, dată fiindu-i curiozitatea, căuta cărţile scrise în această limbă. Legăturile cu Veronica Miele îl fac să încline către un franţuzism tot mai accentuat, şi articolele şi scrisorile îi sînt presărate de expresii galice. în articole mai întîlnim:

« apres moi le deluge; apres eux le deluge; chacun pour soi; pauvre paysan, pauvre pays — pauvre pays, pauvre roy; qui a fait ses etudes en France; l'etat c'est moi; point d'honneur; peuplades â demi sauvages; lambeau de terre; legitime possession; possesseurs legitimes; embarras de richesse; pur sang, â la vapeur; le tout non-plus-ultra; pour civiliser en deux jours le sauvage Dobroudja; mot d'ordre; par excellence; sans phrase; plaisanterie; se moque; canaille; noblesse oblige; une noble inutilite; cavalierement; le mot de patrie; voyonsl; en masse; â propos; rendez-vous; coiffeur; le monde; le demi-monde; haute banque; galopin; vive la Roumanie; des braves gens; caffe chantant.»

Pe lîngă citări de localuri pariziene vestite, ca «Le crapaud volant», «Procope», Eminescu uzează de unele franţuzisme stridente: *flibustieri, mancuri, insignifiant, feneantism.* Iată-1 odată înceteîndu-se a scrie o epistolă ironică în franţuzeşte, nici vorbă Veronicăi, imputîndu-i amar frecventarea unei societăţi de « petits crevets e d'une artillerie considerabile par ses groses moustaches». Caligrafia, ştersăturile, alintarea *bibi*, ironia *eminente*, aluzia obişnuită la Leibniz («cet mailleur des mondes possibles»), totul certifică autenticitatea scrisorii. Limba franceză în care scrie Eminescu aceste rînduri este — ce-i dreptul — hazlie, dar este totuşi limbă franceză, şi asta înseamnă că poetul citea asiduu cărţi (din care îi rămăsese atîtea cuvinte şi expresii), fără să studieze însă gramatica. Reproducem textul aidoma, fără să punem *sic* acolo unde, mai totdeauna, forma este greşită[1]:

« Madame,

J'escris en francais pour faire des beaux exercises de compilation et traduction. Ce serait vraiment une belle traduction, de-une petite conte trouvee dans Ies papiers de mon viell. Le papier de l'original est ronge, — comme ga se ronge mon Dieu 1 quand elle y est une histoire des hommes morts, mais pourtant se la trouve interessant, c'est d'un chic mirifique que de savoir comment Ies hommes vivatent avânt nous. Eh bien ! il y a iţi dans cette histoire un jeune homme eminent, ca veut dire d'une eminente

1 Ms. 2258, f. 233-230 v.

stupidite. Il y a des yeux bleus. Vous savez les yeux bleus sont fideles et bien betes, ce qu'on ne peut pas soutenir des yeux gris, verts ou verdatres. Mais laissons la la theorie. La dame — dans toutes ces histoires il y a aussi une dame AU plus possible belle, blonde (ou brunette? non). Le jeune homme aux yeux bleus (par leur stupidite plus que par leur couleur) — vous savez la couleur est une chose tres souvent indefinissable? N'ai-je Vous faite la meme question sur le meme sujet, et vous mi devez encore la difinition? — Recomențons. Le jeune aux yeux (Pproblematiques) vit la dame aux yeux (tres problematiques). Il s'en fuit, parcqu'il avait peure d'un troisieme probleme plus dificile encore de ressoudre. Mais iți commence le comique de la chose. La dame etait tres interessante par la faculte d'etre enrhumee — toujours enrhumee. Ses yeux languissait, cet doux. profil de cire blanche montrait tant de souffrance et de douceur. A la seconde fois se fut le jeune homme qui sentait le pesement du reflet de ce beaux type sur son cceur. Il lui plaisait de contempler des heures entieres cette douce figure de marbre, de la resorber dans son ame, avec miile des fibres, tant qu'il fut maintenant sa seconde ame, son espoir sur ce monde, en c'est foi sa vie meme parcqu'il ne se souvient pas d'avoir vecu avânt de ța. Il arive un beaux jour une lettre — slavonne, parsque la bouquine de mon pere est ecrite en caracteres slaves — dans laquelle on lui disait un foule de petites bonnes choses. De la son sort fut decidee — son âme n'est fut plus qu'une glace pour reflecter toute la figure, tous les mouvements d'un pauvre petit ange. Enfin Msieur est parti. Cet Msieur X c'est toujours l'homme qu'on trouve le plus souvent dans cet meilleur des mondes possibles. Il est un peu chauve. Le *bibi*, car ainsi s'appelait l'animal, croyait qu'un lui donnera des avances. On lui a donne une heure d'un doux embarras, tout modeste, toute sans pretention d'etre plus qu'un embrassement. Apres ța on lui a dit: pauvre petit animal, ne venez si souvent une autre fois: comme je regrette de ne pouvoir pas repondre aux desirs de tes yeux — mais je suiş enrhumee — je me sens malade. Bon. Du depart •de Msieur X [on se presentait] avec de duenas, on va faire des visites, on est empresses de faire des petites achettes, on est entoure des hommes, qui ne c'est montrent jamais, si on veut. Si on reste par malheur seule — on est enrhumee, tres enrhumee, on ne voit pas, n'attend pas, on baille enfin. Mais quand l'animal n'est pas la? Ah ța change. On aille a la promenade, au jardin, en societe de petits crevets et d'une artillerie considerabile par ses groses moustaches. On a ses douces amies — des jolies, petites femmes, qui ne sont pas que les reproduction du meme cliche, avec une vie a peu pres — monastique. Mes c'est curieux qu'au ermitage de cettes belles dames les moines sont tres nombreux, et cettes belles dames sont les seules religieuses.

Enfin arrive un Dimanche. L'animal vient et s'asseoit, Madame etait parti pour la Russie. Triste histoire. Il reste une heure, deux, trois, quatre etc. rien. Enfin! La dame vient fatigue, tres fatiguee, jette un regard distrait sur tout le monde, prende sa robe de chambre — apres une *toilette d'une heure*, parcequ'on devait etre toute noyee des parfums pour la delices de la nuit — ct reappare du nouveaux. Elle est enrhumee, tres enrhumee, elle veut se coucher — elle est malade — et cet insupportable animal restait encore! Enfin vient une de ces belles dames, tous les deux se retirent dans le boudoir — une demi heure de chouchou — apres ța vient la deuxieme de ces dames, plus routinee dans des telles affaires, chouchou de cinque minutes. Elle s'habille, et part avec la deuxieme dame — pour prendre de l'argent de la caisse publique — a dix heures du soir parceque — hum ! parceque le caissier va partir le lendemain pour la Russie. Enfin l'animal se leve, aille a la maison, change ces habits, et vient s'asseoir dans une embouchure de la rue, pour voir quand elle retournera a la maison. Il reste iți une heure, deux, trois, quatre il voyait si bien, cachee dans l'ombre — et rien, ni des pietons, ni des voitures. Des voitures oui, une, deux, trois, mai pas elle. Rester encore. Pourquoi? Madame avait de rețevoir des millions, et de millions, mon Dieux, il les faut compter. L'animal s'en aille a la maison et rit deux heures. C'etait une jolie comedie, n'etre qu'un manteau ! En fin a cinque heures du matin, n'ayant dormi, n'ay[a]nt mangee a rire[1] depuis vingt quatres heures, il veut aussi partir pour la Russie, ayant grandes choses de dire a Mseur le — caissier. Il attend a la gare depuis cinques heures du matin. Les salles a attendre se remplirent de Russes, des Juifes, pas

[1] Var.: *cbagrin*, șters.

un seule — caissiet. On voit le docteur C, le boiteux I., pas un seule — caissier. Enfin a huit heures il retourne a la mâison et se mit a rire de nouveau. Mai comment? Que dirait le monde, que dirait le monde d'un homme, qui rit avec de larmes aux yeux, en pleine rue? On doit feigner quelque chose, et l'animal feignit. II a donne de signes bien perceptibles a cette dame, qu'il sait tout, et elle l'a compris.

(Petites conversations pour l'usage des enfants)

Leton premiere
Une vielle. Un animal.

Vanimal. Madame est ce que votre fille a pris de l'argent hier au soir?

La veille. Pas tout.

L'animal. Est-ce que madame votre fille a bien dormi?

La vieille. Tres-bien. Elle est retournee vers dix heures, e s'est couchee.

Deuxieme leton

L'animal. Est que le caissier est parti pour Ies bains?

Elle (Avec un imperceptible tresaillement). Non Msieur — comment — peut-etre pour la Russie.

L'animal. Hum!... Madame 1 Comment vous vous etes amusee en Russie?

Elle (Pause). Pas si bien.

L'animal. Madame avez-vous bien dormi?

Elle. Tres bien Msieur.

C'est toute la betise. N'est ce pas Madame qu'elle a une odeur vive d'artillerie? Le diable sait, mais je trouve ța.»

Cît a citit Eminescu în franțuzeşte este mai anevoie de determinat, dar nu-i nici o greutate să ne închipuim că se ținea în curent cu ce era mai de seamă. în *Timpul* el citează adesea scriitorii francezi vechi[1] şi contemporani, precum şi autori care se ocupă de chestiuni orientale privind țările noastre[2]. Pe dramaturgi îi cunoştea din vremea cît trăise

[1] Astfel, din ms. 2258, f. 163 constatăm că știa de Alain Chartier şi de cunoscuta anecdotă a lui Eticnne Pasquier: «...Sărutarea pe care regina Margareta de Scoția a dat-o învățatului însă uritului Alain Chartier a fost numai o grimasă». într-un *Dicționar de rime* (ms. 2308, f. 33) e amintit *Malberbes [sic].*

[2] De pildă, Jurien de la Gravievre, *La sta/ion du Levant: Opere,* ed. I. Crețu, II, f. 85.

în preajma teatrului. Prețuia pe Moliere, ale cărui farse le socotea clasice ca fiind imitate după natură, despre Racine şi Corneille n-avea însă păreri prea bune: « . . .dramele lui Racine şi Corneille şi cum se mai numesc acei iluştti mergători [pe] catalici nu sunt de fel clasice, ci nişte imitații slabe şi greşite ale tragediei antice»[1]. în 1876, cînd scria aceste rînduri, Eminescu era aşadar departe de a bănui adevărata esență a artei lui Racine, şi aceasta se explică prin aceea că avea cunoştințe noționale de limba franceză, nu şi muzicale. De nu altfel, poetul ştia de Regnard, şi anume de *Mennechmi,* prin tălmăcirea veche românească, din care îşi transcrisese în caietele sale[2] Facerea I şi trei cînturi din Facerea II:

Cu o slugă blăstemată mintea voi să-mi prăpădesc —
Firea l-au născut in lume numai ca să pătimesc —
Lenea lui cea osindită nu mai este de răbdare,
în tot ceasul blestematul mă duce la turburare.

Acest *Cavaleriul Minegmul* este o copie după traducerea lui Alecu Beldiman (1803)[3]. Cu toate că nu putem dovedi vreun contact direct, întrucît este vorba numai de sfera de inspirație, *Văduva din Ephes* ne duce la o cunoscută anecdotă povestită în antichitate de Apuleius şi Petronius şi pe care a făcut-o populară La Fontaine în ale sale *Contes* (V-eme pârtie, VI):

Dans Ephese il fut autrefois
Une dame en sagesse et vertus sans egale,
Et, selon la commune voht,
Ayant su raffiner sur l'amour conjugale.
II n'etait bruit que d'elle et de sa chastete;
On l'allait voir par rarete;
C'etait l'honneur du sexe: heureuse sa patrie! etc

[1] *Pol.,* p. 337.

[2] Ms. 2283, f. 2-21.

[3] Cf. *Arhiva,* Iaşi, III, 1892, p. 279 urm. Se pate că Eminescu a folosit o variantă, căci textul publicat sună astfel:

« *Facire întâi. Arătare intăi. / Cavaleriul Menegmu.* / Cu o slugă blăstămată, minte vroi să-mi prăpădesc, / Fire l-au născut în lumi numai ca să pătimesc / Lene lui ce osindită nu mai poci a i-o răbda, / în tot ciasul blăstămatul turburări vroeşti-am da.» Titlul comediei este *Menegmu sau fra/ăi cei de gemine.* «Cavaleriul Menegmu» e de fapt indicația persoanei care vorbeşte.

O cunoscuse şi Brantome, de la un M. d'Aurat, care şi el o ştia din Lampridius, istoric latin din sec. IV d.Cr., şi mai apoi o aflase şi în « le livre des *Funerailles. . .* dedie â feu M. de Savoye». Tema era aşadar de pe atunci prea cunoscută. Pentru a înțelege planul eminescian, cea mai limpede narație ni se pare aceea a lui Brantome *(La vie des dames galantes,* Discours septieme, article III):

«J'alleguerai lâ-dessus un bel exemple, qui pourra servir *a* semblable, d'une belle et honnete dame d'Effeze, laquelle ayant perdu son mari, il fut impossible â ses parents et amis; de lui trouver aucune consolation; si bien qu'accompagnanf son mari en ses funerailles, avecqu'une infinite de regrets, d'ennuis, de sanglots, de cris, de plaintes et de larmes, apres qu'il fut mis dans le charnier oii il devait reposer, elle, en depit de tout le monde, s'y jeta, jurant et protestant de n'en partir jamais, et que lâ elle se voulait laisser ă la faim, et lâ finir ses jours aupres du corps de son mari qu'elle ne voulait abandonner jamais; et de fait fit cette vie l'espace de deux ou trois jours. La fortune sur ce voulut qu'il fut execute un homme de lâ, et pendu, pour quelque forfait, dans la viile, et apres fut porte hors la viile aux gibets accoutumes, oii fallait que tels corps pendus et executes fussent gardes quelques jours soigneusement, par quelques soldats ou sergents, pour servir d'exemple afin qu'ils ne fussent de lâ enleves. Ainsi donc qu'un soldat qui etait en sentinelle et ecoute, il ouit la pres une voix fort deplorante, et s'en approchant vit que c'etait dans ce charnier, oii, y etant descendu, y apercut cette dame belle comme le jour, tout eploree et lamentant; et, s'avanşant â elle, se mit â l'intcrroger de la cause de sa desolation, qu'elle lui declara benignement; et se mettant â la consoler lâ dessus, n'y pouvant rien gagner pour la premiere fois, y retourna pour la deuxieme et trosieme; et fit si bien qu'il la gagna, la remit peu â peu, lui fit essuyer ses larmes; et, entendant la raison, se laissa si bien aller que se jurerent mariage: ce qu'ayant accompli tres-heureusement, le soldat s'en retourna, par son conge, â la garde de son pendu; car il lui allait de la vie. Mais ainsi qu'il avait etd bienheureux en cette belle entreprise et execution, le malheur fut tel pour lui, que, cependant qu'il s'y amusait par trop, voici venit les parents de ce pauvre corps au vent, pour le dependre s'ils n'y eussent trouve de garde; et, n'y en ayant point trouve, le dependirent, et l'emportereht de'vitesse pour l'enterrer oii ils pourraicnt, afin d'etre prives d'un tel deshonneur. Le soldat, voyant et trouvant â dire le corps, s'en vint courant desespere â sa dame, lui annoncer son infortune, et comment il etait perdu, d'autant que la loi de lâ portait que, quiconque soldat s'endormait en garde, et qui laissait emporter le corps, devait etre mis en sa place et etre pendu et que pour ce il courrait cette fortune. La dame, qui auparavant avait et6 consolee de lui, et avait besoin de consolation pour elle, s'en trouva garnie â propos pour lui, et pour ce lui dit: „ Otez-vous de peine, et venez-moi seulement aider pour oter mon mari de son tombeau, et nous le mettrons et pendrons au lieu de l'autre". Tout ainsi qu'il fut dit, tout ainsi fut-il fait: encore dit-on que le pendu de devant avait eu une oreille coupee; elle en fit de meme pour le representer mieux. La Justice vint le lendemain, qui n'y trouva rien â dire; et par ainsi sau va son galant.»

Eminescu îşi scotea sentințe din La Rochefoucauld şi amintea de La Bruyere. Despre Voltaire, de care pomenea în articole[1], ştia amănunte biografice *(Antropomorfism):*

Ea învață ca să uite. Ca marquiza de Cbatelet,
Care pe Voltaire bătrinu-nlocui cu Saint-Lambert.

Este o imagine tipic voltairiană, folosită de Eminescu, din care tragem concluzia unei frecvente lecturi a operei patriarhului din Ferney:

« Şi acum, cînd o jumătate a universului stă să s-arunce asupra celeilalte, d-voastră, nobili confrați, ați opri pe cutare ori cutare să nu-şi aibă ideile lui asupra unei conflagrații europene? Voyons!»[2]

Din Pascal cita în franțuzeşte într-o scrisoare din 1871, pe Montesquieu, Rousseau, d'Alembert[3] îi utiliza în articolele lui politice.

Intrucît priveşte orgoliul romanilor, statornicia lor, dîrzenia față de duşmani, definite de laromir în proiectul de dramă *Decebal,* e instructivă răsfoirea *Considerațiilor* lui Montesquieu *asupra măririi fi decăderii romanilor* (passim):

1 *Opere,* ed. I. Crețu, III, p. 398; v. şi ms. 2267, f. 13.
2 *Opere,* ed. I. Crețu, IV, p. 55.
8 Şi ms. 2267, f. 13.

« Les Romains ctaient ambitieux par orgucil. . . Rome fut un prodige de constance. Apres les journees du Tesin, de Trebies et de Trasimenc, apres celle de Cannes, plus funeste encote, abondonnee dc presque tous les peuplcs d'Italie, elle ne demanda point Ia paix . . . Apres la bataille de Cannes, il ne fut pas permis aux femmes memes de verser des larmes; le senat refusa de racheter les prisonniers . . . Leur coutume etait de parler toujours en maîtres les embassadeurs qu'ils envoyaient chez les peuples. . . etaient surement maltraites: ce qui etait un pretexte sur pour faire une nouvellc guerre. . . Quoique le titre de leur allie fut une espece de servitude, il etait neanmoins tres recherche...»

Şi de Buffon avea ştiinţă, căci intr-un loc[1] spune: « . . .*stilul e omul,* se-nţelege de-aceea, fiindcă nu e numai forma limbistică şi fiindcă nu consistă numai în cunoştinţa limbii, ci fiindcă exprimă totodată maniera de cugetare şi percepţiune a omului».

Dorinţele afrodisiace ale lui Angelo din *Avatarii faraonului Tlâ* faţă de demon sînt de categoria celor din *Le diable amoureux,* «nuvela spaniolă» a lui Jacques Cazotte, unde întîlnim acelaşi transformism şi iluzionism, deoarece diavolul conjurat de erou se înfăţişează întîi ca efeb masculin, ca paj, apoi feminin, ca dansatoare. Numele eroului, Alvarez, este tipic literaturii fantastice şi fatalistice, şi e intre altele chiar al eroului din *Le diable amoureux,* scriere cu mari efecte asupra romantismului german.

Viaţa lui Mirabeau o ştia aşa de bine, încît a plănuit o dramă cu acest nume. Informaţii despre om avea, precum vom vedea mai jos, strîmbîndu-le ca să le supună ideii sale dramatice. Gabriel-Honore de Riquetti, conte de Mirabeau, fusese, după adevărul istoric, silit de tată-său să se căsătorească cu Emilie de Marignane, în 1772. în vremea cînd începe aventura folosită de Eminescu, avea supărări ieşite dintr-o legătură silnică în care fusese şi înşelat. Marchizul Mirabeau, tată-său, pe de altă parte, se despărţise într-adevăr de soţia lui şi se ştie cu cîtă îndîrjită asprime şi-a chinuit pe ai săi şi îndeosebi pe tînărul viitor corifeu al revoluţiei. Pentru un scandal în legătură cu soră-sa şi nu pentru altceva, Mirabeau fu închis în Chateau d'If.

[1] *Pel.,* p. 12.

Mutat de aci, pentru turbulenţă, în fortul Joux, pe lîngă Pontarlier, face cunoştinţă cu marchiza Sophie de Monnier, soţia în vîrstă de 20 de ani a primului-preşedinte onorar la Curtea de conturi din Dole. Bătrînul soţ avea 70 de ani, cît îi dă Eminescu. Printr-o mijlocitoare, tinerii se întîlnesc fără ştirea preşedintelui. îndrăgostiţii încearcă să fugă. Sophia e readusă la soţ, iar Mirabeau e purtat din închisoare în închisoare, pînă ce izbuteşte să fugă. Şi Sophia evadează in cele din urmă şi amîndoi se refugiază în Elveţia şi de acolo în Olanda, la Amsterdam, unde trăiesc din broşurile tipărite de Mirabeau şi petrecute clandestin în Franţa. în lipsă, tribunalul din Pontarlier osîndise pe tînăr la moarte prin decapitare şi pe amantă la recluziune într-o casă de corecţie. Arestaţi şi extrădaţi, primesc o pedeapsă mai blîndă. Sophia merge la mînăstire, iar Mirabeau la Vincennes, unde stă vreo trei ani în donjonul din care binevoieşte în sfîrşit, în urma unei scrisori, să-1 scoată tatăl său prin intercesiunea soţiei închisului. Cu Sophia, care-i dăduse şi o fetiţă, moartă curînd, Mirabeau nu mai izbuteşte să lege vechea dragoste, totuşi aceasta nu « se înjunghie».

Traducînd pe Rotscher *(Aria represinlaţiunei dramatice*[1]*)*, Eminescu întîlnea citarea unui studiu al lui Victor Hugo asupra lui Mirabeau *(Etude sur Mirabeau,* Paris, Canei, 1834; în textul tradus: *Etudes sur Mirabeau),* de la care va fi rămas cu vreo îndrumare. în *Timpul* din 7 iunie 1877 scria: « . . .origina despotismului în delir, cum 1-a numit prevăzătorul geniu al lui Mirabeau».

O mare parte din demonstraţia poemului eminescian *Memento mori* se bizuie pe ceea ce era încă destul de recent şi general în lirica noastră de atunci, pe « ruina» romantică de tip Volney:

«Ici, me dis-je, ici fleurit jadis une viile opulente; ici fut le siege d'un empire puissant. Oui, ces lieux, maintenant si deserts, jadis une multitude vivante animoit leur enceinte, une foule active circuloit dans ces routes aujourd'hui solitaires; en ces murs, oii regne un morne silence, retentissoient sans cesse le bruit des arts et les cris d'alegresse et de fetes; ces marbres amonceles formoient des palais reguliers; ces colonnes abattues ornoient la majeste des temples; ces galeries ecroulees dessinoient les places

[1] Ms. 2254, f. 310 urm.

publiques! Lâ, pour les devoirs respectables dc son culte, pour les soins touchants de sa subsistance, affluoit un peuple nombreux. Lâ une industrie creatrice de jouissances appeloit les richesses de tous les climats, et l'on voyoit s'echanger la pourpre de *Tyr* pour le fii precieux de la *Serique;* les tissus mcelleux de *Cacbemire* pour les tapis fastueux de la *Lydie;* l'ambre de la Baltique pour les perles et les parfums arabes; l'or *â'Ophyr* pour l'etaim de *Tbulei*

Et maintenant, voilâ ce qui subsiste de cette viile puissante, un lugubre squellette! Voilâ ce qui reste d'une vaste domination, un souvenir obscur et vain! Au concours bruyant qui se pressoit sous ces portiques, a succede une solitude de mort. Le silence des tombeaux s'est substitue au murmure des places publiques. L'opulence d'une cite de commerce s'est changee en une pauvrete hideuse. Les palais des rois sont devenus le repaire des betes fauves; les troupeaux parquent au seuil des temples, et les reptiles immondes habitent le sanctuaire des dieux!. . . Ah 1 comment s'est eclipse tant de gloire I . . . comment se sont aneantis tant de travaux!. . . Ainsi donc perissent les ouvrages des hommes I Ainsi s'evanouissent les empires et les nations !» (Volney, *Les Ruines: Les Ruines de Palmyre).*

Chiar dacă Eminescu n-a cunoscut direct *Ruinele* lui Volney, *Diorama* sa reprezintă cea mai tipică dezvoltare poetică română a spiritului acelora şi e prin structura ei mai aproape de poezia civilizaţiilor orientale (Delille, Chenedolle, Dorion, Chateaubriand ş.a.). în ce priveşte Grecia, poate că cititul şi de Goethe *Voyage du Jeune Anacharsis en Grece* de Barthelemy nu-1 va fi lăsat fără vreo ascunsă unduire, de vreme ce tălmăcirea românească *(Voiajul tînărului Anacharsis,* Iaşi, 1845) făcea parte, după toate semnele, din cărţile sale[1].

Robespierre, Fr.-Emile Babceuf, Napoleon apar în *Memento mori;* întîiul e citat şi într-un articol[2]. Pe romantici îi cunoştea poate şi mai bine, întîi, fireşte, indirect, prin traducerile româneşti, apoi nemijlocit. La Berlin îşi copia *Sacer esto* din *Les châtiments* (Livre IV-e). *Serenada*[3] după Victor Hugo nu este altceva decît romanţa cîntată de Fabiano reginei, în *Mărie Tudor*[4]. Pe Victor Hugo,

[1] Ms. 2278, f. 80v.-82.
[2] *Opere,* ed. I. Creţu, m, p. 490.
[3] *Opere compl.*
[4] Vezi şi sonetul din *Post.*

Eminescu trebuie să-1 fi citit într-o largă măsură.[1] O strofă aminteşte de *Marion de Lorme*[2]*:*

Să cint ironic cum se naşte impulsul
în corp de inger, sufletul diform,
Ironiei lui Byron să-i simt pulsul,
Or lui Hugo, ce-a scris *Marion de Lorme,*
Să descriu nopţi romantice.

în poezia socială, plină de insulte colorate, monologică, inventivă în expresie, maestrul lui Eminescu a fost Victor Hugo. Citiţi de pildă *A propos d'Horace* şi veţi găsi, cu deosebirile fireşti de mijloace literare, toată invectiva năvalnică, spumegătoare din *Scrisoarea III:*

Marchands de grec! marchands de latin! cuistres! dogues
Philistins ! magisters ! je vous hais, peoagogues !
Car, dans votre aplomb grave, infaillible, hebete,
Vous niez 1'ideal, la grâce et la beautel
Car vos textes, vos lois, vos regles sont fossiles!
Car avec l'ait profond, vous etes imbeciles!
Car vous enseignez tout, et vous ignorez tout!
Car vous etes mauvais et mechants! Mon sang bout
Rien qu'â songer au temps oii, reveuse bourrique,
Grand diable de seize ans, j'etais en rhetorique!
Que d'ennuis 1 de fureurs! de betises! — gredins! —
Que de froids châtiments et que de chocs soudains!
Dimanche en retenuc et cinq cents vers d'Horace!
Je regardais le monstre aux ongles noits de crasse,
Et je balbutiais: Monsieur. . . — Pas de raisons:
Vingt fois l'ode â Plancus et l'epitre aux Pisons 1

Lui Hugo îi datoreşte Eminescu tonul general din *împărat si proletar.* «Nopţile romantice» pomenite mai sus sînt, de bună seamă, acelea mussetiene. Vorbind de

[1] Numele propriu *Frollo* in *Dicf. de rime* (ms. 2265, f. 144) ar dovedi că a citit *Nolre-Dame de Paris* sau libretul *La Esmeralda.* Totuşi Eminescu ar fi putut să se gîndească şi la profesorul Giovanni Frollo, autor, intre altele, al studiului *O nouă încercare de solu/iune a problemului ortograficu,* pe care il şi citează in ms. 2266, f. 45 v., aşa: « Resolvatea problemului ortografic, V, *[sic]* Frollo».
[2] *De Lorme* se întilneşte de asemeni în versuri din ms. 2255, f. 305.

Bonifaciu Florescu, întocmeşte aceste două versuri[1]:

Prin Parnas la Ipokrene, pe Musset, pe alţii pradă
Şi cu versuri rău traduse tu ii vezi făcind paradă.

De altfel, nu aceasta e o dovadă că citise pe Musset. Lucrul este principial indiscutabil. Citirea lui Vigny, a lui Lamartine o revelă contaminaţiile. Şi pe Beranger îl cunoştea.[2] Dintre prozatori, îi erau cunoscuţi Dumas (în *Geniu pustiu* scrie: « Dumas zice că romanul a existat totdeauna »)[3], George Sand, Jules Verne, Paul de Kock, Eugene Sue, Ponson de Terrail, dintre dramaturgi, Casimir Delavigne, Scribe, Sardou, fimile Augier (din care tradusese *Le joueur de flute)*, Dumas fils, Legouve. Dintre ideologi, Taine, Tocqueville, lăsînd pe sociologi, îi sînt cunoscuţi, pe cît arată cîte o însemnare bibliogtafică şi citatele. Din opera lui Renan aminteşte *Questions contemporaines* şi *Lettres ă un ami d'Allemagne.*[4] Cînd eta bolnav la Bucureşti cerea prietenilor *Corespondenţa* lui Jules de Goncourt. M. N, Bouillet era autorul unui foarte consultat pe atunci *Dictionnaire universel d'histoire et de geographie.* V. A. Ureche, răspunzînd lui Titu Maiorescu în *Revista contimporană* (1873, *Miron Costin,* p. 321, 322, 324), îl ironizează că-şi scoate erudiţia «răscolind *Dicţionarul* lui Bouillet»; « Şi iute năvală la Bouillet», «Pentru numele lui Dumnezeu, erudite critic, *un coup* de Bouillet iute . . . » Eminescu, în *Epistola deschisă către homunculul Bonifacius,* îl aminteşte şi el:

îţi incaiică o vorbă din Bouillet o veche rablă.

Am lăsat la urmă pe Th. Gautier, ca fiind acela cu care poetul se dovedeşte a fi mai înrudit. Eminescu a copiat el însuşi pe o foaie de hîrtie pagina de scrisoare a lui Th. Gautier către Gerard de Nerval, din care şi-a extras încheierea, dovadă poate că-şi împrumutase cartea *(Hist. de l'art dramatique en France,* III, Paris, Hetzel, 1859, p. 76—77)[1]:

« On n'est pas toujours du pays, qui vous a vu naître, et alors on cherche â travers tout sa vraie patrie. Ceux, qui sont faits de la sorte se sentent exiles dans leur viile, etrangers dans leur foyers et tourmentes des nostalgies inverses. C'est une bizarre maladie. L'on est comme des oiseaux de passage encages. Quand le temps du depart arrive, les grands desirs vous agitent, et vous etes pris d'inquietudes en voyant les nuages qui vont du câte de Ia lumiere. Si l'on voulait, il serait facile d'assigner â chaque celebrite d'aujourd'hui *non seuiement le pays, mais le sihle ou aurait du se passer son existence veritable:* Lamartine et de Vigny sont Anglais modernes; Hugo est Espagnol-flamand du temps de Charles-Quint; Alfred de Musset, Napolitain du temps de la domination espagnole; Decamp Turc Asiatique; Marilhat Arabe; Delacroix Marocain. L'on pourrait pousser fort loin ces remarques justifiables jusque dans les moindtes details, et que viennent confirmer memes les types de figures. Toi tu es Allemand; moi je suiş Turc, non de Constantinople mais d'Egypte. II me semble, que j'ai vecu en Orient, et lorsque pendant le carnaval, je me deguise avec quelque caftan et quelque tarbouch authentique, je crois reprendre mes vrais habits. J'ai toujours ete surpris de ne pas entendre Tarabe couramment; il faut que je Taie oublie. En Espagne, tout ce que rappelait les Maures m'interessait aussi vivement que si j'eusse ete un enfant de l'Islam, et je prenais pârtie pour eux contre les chretiens.»

Ideea reincarnaţiei devenise predilectă mai ales prin cercetările noi asupra literaturii sanscrite de la începutul secolului al XlX-Iea. (A. von Schlegel, Chezy, Franz Bopp, Max Miiller), a căror urmare mai răsunătoare fu, în afară de felurite ecouri literare (Riickert, Heine), filozofia lui Schopenhauer. în cap. XLI (Cartea IV) din *Die Welt als Wille und Vorstellung* găsea Eminescu toată bibliografia metempsihosei ca documentare a indestructibilităţii esenţei noastre. Tot din mitologia indiană, combinînd-o, ca şi

[1] Botez, p. 391. în ms. 2308, f. 53 v. *(Dic/. de rime) :* Namune.

[2] *Pot.,* p. 296. Ca o curiozitate copiem in traducere românească un pasaj din Xavier de Maistre: «. . .Timpul şi Spaţiul sunt alic mellc: oricind voescu strămut sufletul in soţietatea lui Omer, Milton, Virgilie, Ossian», ş.c. 1. (Cap. XXXVII din *Călătorie împrejurul cammerei melle* de contele Xavier de Maistre tradusă de C. D. Aricescu, Buc, Imprimeria lui Ferdinand Om, 1856).

[3] Citise *Cei trei muşchetari,* deoarece in diatribele împotriva lui Petrino, vorbind de «vestitul Armis» (Petrino era rudă cu un Petrovici-Armis), face o vădită aluzie la Aramis («Căci Aramis eşti, născut cu spada-n mină»). Poate că şi bolta cu comori din *Avatarii faraonului Tlâ* nu e străină de grota cu bogăţiile familiei Spada din *Contele de Monte-Cristo.*

[4] Pentru unele lucruri de detaliu v. I. M. Raşcu, *op. cit.* în ms. 2291, f. 12: «*Ein Frauenlehen,* Roman Dumas fils; *Mademoistlli CUopâtre,* 2 voi.».

[1] Ms. 2258, p. 261. Păstrăm ortografia poetului. Cf. şi I. M. Raşcu Evandru], în *Îndreptar,* 1930, nr. 10, p. 7. De acolo rezultă că pasajul era des reprodus şi că Eminescu şi-1 putea copia din felurite locuri.

Schopenhauer, cu cea scandinavă şi cu misticismul german, se inspira şi Novalis, care cita şi cl *Sakoniala* şi în al cărui *Heinricb von Ofterdingen* metempsihosa trebuia să joace un mare rol. Acela care în literatura franceză făcuse mai multă paradă de exotism oriental şi popularizase expresia « avatari» a fost Theophile Gautier. în *Avatar* al său erudiția exotică cea mai arătoasă consta în enumerarea reincarnărilor lui Vişnu:

« . . .le long des murailles etaient appendues des miniatures gouachees, ceuvre de quelque peintre de Calcutta ou de Lucknow, qui representaient les neufs *Avatars* deja aceomplis de Wishnou, en poisson, en tortue, en cochon, en Hon â tete humaine, en nain brahminc, en Rama, en heros combattant le geant aux miile bras Cartasuciriargunen, en Kitsna, l'enfant miraculeux dans lequel des reveurs voient un Christ indien; en Bouddha adorateur du grand dieu Mahadevi; et, enfin, le montraient endormi, au milieu de la mer lactee, sur la couleuvre aux cinq tetes recourbees en dais, attendant l'heure de prendre, pour derniere incarnation, la forme de ce cheval blanc aile qui, en laissant retomber son sabot sur l'univers, doit amener la fin du monde.»

Dar tot Theophile Gautier era în literatură şi egiptologul evocator de mumii şi papiruse descifrabile după metoda lui Champollion-Figeac. în *Le roman de la momie* descria cu multă pompă arheologică viața tinerei regine Tahoser din Oph (Theba) după un papirus fantezist găsit, zicea el, sub brațul mumiei aceleia. E un lucru vrednic de reținut că la un moment dat Rumphius, arheologul, exclamă cu ambiție: «. . . j'egalerai Champollion, et je ferai mourir Lepsius de jalousie». însă Lepsius nu era decît profesorul de la Berlin al lui Eminescu şi ilustru egiptolog, de la care poetul va fi ascultat frumoase cursuri. Totuşi, cum am spus, episodul egiptean, fiind înrudit cu *Egipetid,* trebuie să fi fost conceput înainte de înscrierea la Universitatea din Berlin. Cu prietenul său Chibici, prin urmare la Viena, Eminescu asculta « acelaşi curs» despre craiul Rhamses şi nevasta lui Rodope.[1] Era un curs, se pare, de istorie antică generală, cuprinzînd şi Asiria, căci o strofă zice:

Şi apoi iar împreună
Ca ştiinței să sacrifici

[1] Ms. 2268, f. 24-25.

Coaie lungi, cu-assirologii
Căutai să te edifici.

Rodope e chiar eroina din *Avatar» faraonului Tlâ.* Pe faraonul însuşi, care nu mai e Rhamses, ci Tlâ, îl găsim citat într-o serie de faraoni ca Tlas (T-Las) sau King Tla[1] în însemnări ce sînt, ce-i dreptul, aproape sigur din epoca Berlin. Despre Rodope vorbesc Strabon în *Geografia* sa (C. XVII, 33) şi Herodot în *Istorie* (II, 134)[2] Cel dintîi primeşte legenda, pe care celălalt o tăgăduieşte, că piramida ce noi o socotim azi a lui Mycerinus ar fi fost făcută pentru Rhodopis. Acestei curtezane, pe cînd era la baie, un vultur i-ar fi furat delicata sandală, pe care ar fi lăsat-o apoi la Memfis în poalele regelui. Acesta făcu ceea ce face voievodul din *Cenuşăreasa,* găsi pe fată după măsura încălțămintei şi o luă în căsătorie. Murind Rhodopis înaintea lui, îi zidi măreața piramidă. La acest lucru face desigur aluzie Thomas Moore în *Epicureanul,* a căror părți versificate le traduce tot Th. Gautier *(Poesies completes,* II):

Rhodope, cette nymphe â la beaute splendide
Qui vit, dit-on, plong£e en un demi-sommeil
Sur Tor et les bijoux inconnus au soleil
La Dame de la Pytamide!

Tot din Th. Gautier *(Avatar)* pare-se că a fost luată şi ideea consultării viitorului în cupa cu apă de Nil:

«— . . . Penchez-vous sur cette coupe et pensez fixement â la personne que vous desirez faire apparaître; vivante ou morte, lointaine ou rapprochee, elle viendra â votre appel, du bout du monde ou des profondeurs de l'histoire.

Le comte s'inclina sur la coupe, dont l'eau se troubla bientot sous son regard et prit des teintes opalines, comme si l'on y eut verse une goutte d'essence; un cercle irise: de couleurs du prisme couronna les bords du vase, encadrant le tableau qui s'dbauchait deja sous le nuage blanchâtre.

Le brouillard se dissipe. Une jeune femme en peignoir de dentelles, aux yeux vert de mer, aux cheveux d'or crespel£s, laissant errer comme des papillons blancs ses belles mains distraites sur l'ivoire du clavier, se dessina ainsi

i Ms. 2257, f. 210 v., 221 v.

[2] Pe Herodot, Eminescu îl aminteşte în articole: *Opere,* ed. 1. Crețu, II, p. 335, 340.

que sous une glace au fond de l'eau redevenue transparente» etc.

Cît despre înfăţişarea interioară a piramidei, descripţia aminteşte pe aceea din *Le pied de momie* de Th. Gautier, unde prinţesa Hermonthis călăuzeşte pe autor la mormîntul subteran:

« Elle me tendit sa main, qui etait douce et froide comme une peau de couleuvre, et nous partîmes.

Nous filâmes pendant quelque temps avec la rapidite de la fleche dans un milieu fluide et grisâtre, oii des silhouettes â peine ebauchees passaient â droite et â gauche.

Un instant, nous ne vîmes que l'eau et le ciel.

Quelques minutes apres, des obelisques commencerent â pointer, des pylones, des rampes cotoyees de sphynx se dessinerent â l'horizon.

Nous etions arrives.

La princesse me conduisit devant une montagne de granit rose, oii se trouvait une ouvertute etroite et basse qu'il eut ete difficile de distinguer des fissures de la pierre si deux stfeles bariolees de sculptures ne l'eussent fait reconnaître.

Hermonthis alluma une torche et se mit â marcher devant moi.

C'etaient des corridors tailles dans le roc vif; les murs, couverts de panneaux d'hieroglyphes et de processions allegoriques, avaient du occuper des milliers de bras pendant des milliers d'annees; ces corrîdors, d'une longueurs interminable, aboutissaient â des chambres carrees, au milieu desquelles etaient pratiques des puits, oii nous descendions au moyen de crampons ou d'escaliers en spirale; ces puits conduisaient dans d'autres chambres, d'oii partaient d'autres corridors egalement bigarres d'eperviers, de serpents roules en cercle, de tau, de pedum, de bari mystiques, prodigieux travail que nul ceil vivant ne devait voir, interminables legendes de granit que les morts avaient seuls le temps de lire pendant l'eternite.

Enfin, nous debouchâmes dans une salle si vaste, si enorme, si dămesuree, que l'on ne pouvait en apercevoir les bornes; â perte de vue s'etendaient des fils de colonnes monstrueuses entre lesquelles tremblotaient de livides etoiles de lumiere jaune; ces points brillants revelaient des profondeurs incalculables.

La princesse Hermonthis me tenait toujours par la main et saluait gracieusement les momies de sa connaissance.

Mes yeux s'accoutumaient â ce demi-jour crdpusculaire et commenţaient â discerner les objets.

Je vis, assis sur des trones, les rois des races souterraines. C'etaient de grands vieillards secs, rides, parchemines, noirs de naphte et de bitume, coiffes de pschents d'or, bandes de pectoraux et de hausse-cols, constelles de pierreries avec des yeux d'une fixite de sphinx et de longues barbes blanchies par la neige des siecles: derriere eux, leurs peuples embaumes se tenaient debout dans les poses roides et contraintes de l'art egyptiens gardant eternellement l'attitude prescrite par le codex hieratique . . . »

Descrierea palatului Pimodon făcută de Gautier în *Le club des bachichins* putea izbi închipuirea lui Eminescu, care, în materie de descripţie, se află mult mai aproape de modul artistic-arheologic al lui Gautier decît de autorii germani. Palatul marchizului Alvarez din *Avatarii faraonului Tlâ* este descris în modul lui Gautier. în zarva statuilor din aceeaşi nuvelă trebuie să vedem şi o analiză a ebrietăţii bătrînului, care are halucinaţii asemănătoare cu acelea pe care Gautier le descrie în *Clubul hafifinilor.*

S-ar părea că *împărat fi proletar* nu e decît dezvoltarea tezelor opuse ale Despotului şi Proletarului din *Les homicides* de Auguste Bărbier[1]:

Le proletaire. . .

Fatigue d'etre esclave et de voir au supplice
Un grand peuple, je dis: Tout monarque ici-bas,
Est un lâche egoiste et digne du trepas
C'est l'eponge qui boit les richesses sans nombre
Que l'ouvrier plaintif elabore dans l'ombre.
Rien n'en sort qu'un peu d'or, qui parfois se repand
Aux mains d'un vil bouffon ou d'un bourreau rampant.
Est-il juste, grand Dieu! qu"ici-bas d'un seul homme
Des millions d'humains soient les betes de somme;
Que tant d'etres de chair soient les hochets sanglants
D'un seul, issu comme eux de tes celestes francs?. . .

[1] *îambes et poemes*, treizieme edition, Paris, E. Dentu, 1862. Pe Bărbier, Eminescu îl pomeneşte în art. *Răspunderea* (*Opere*, ed. I. Creţu, IV, p. 384): « Vă trebuie satirici ca Juvenal şi ca Bărbier...»

Le iespote. . .
Que deviendraient, grand Dieul les peuples de ce monde,
Si, dans les errements sur la terre feconde,
Bs venaient â tuer Ieurs sacres conducteurs?
Que feraient ces troupeaux depourvus de pasteurs?
Ce serait le betail marchant â Paventure,
Et le debordement de toute creature.

în *Cînd te-am vă\ut, Verenă* e un vădit accent baudelairian şi nu-i de loc de mirare ca Eminescu să fi citit *Les fleurs du mal,* din care prietenul său V. Pogor traduce în *Convorbiri literare* (IV, 1870—1871, f. 51) *Bohemiens en voyage* şi *Don Juan aux enfers.* De altminteri, viziunea aceasta sarcastică de *Trionfo della morte* o aflăm şi la Gautier, a căruia *La comedie de la mort* (convorbire între o moartă şi un vierme) era tradusă de A. Naum în aceleaşi *Convorbiri literare* (VII, 1873—1874, p. 60—78).

Dar şi-a însemnat oare Eminescu tot ce citise? E oare cu putinţă să nu fi luat în mîini dintre romancieri pe Balzac, dintre poeţi pe Sully Prudhomme, cu care are atîtea afinităţi? Atît putem spune totuşi cu înfăţişare de adevăr. Cunoştinţele lui Eminescu de literatură franceză sînt mai întinse decît se pare la început din notele lui, nu însă profunde, nu încă ajunse la priceperea spiritului galic, deoarece ele sînt relativ tîrzii şi căpătate cu pripa entuziasmului proaspăt, nu cu tihna unei statornice dezvoltări în duhul limbii franceze.[1]

6. Literaturile italiană şi spaniolă

La Viena e cu putinţă ca Eminescu să fi umblat şi pe la cursul de limbă italiană al lui Cattaneo, de vreme ce-1 frecventa pe acela de limbi romanice al lui Mussafia. Cîte o

[1] Referindu-se la «colecţii particulare», O. Minar scrie: «Nici Montaigne, nici Rousseau nu sînt lăsaţi fără adnotări. Gîndirea filozofică franceză îi era tot aşa de bine cunoscută ca şi cea germană. O citise în original, căci limba o cunoştea la perfecţie, dovadă sînt traducerile nepublicate din Musset, *Nopţile,* Victor Hugo, *Orientalele* etc.» *(Probi, fi analize filozof.,* p. 61). Fără documente nu putem pune însă temei pe afirmaţiile lui O. Minar. în ms. 2287, f. 8 v. (ep. Berlin), găsim un rezumat francez după *De ta corruption littiraire en France* par Charles Potvin, C. Muquard (Henry Merzbach), Verlag, Bruxelles.

mică încercare, greşită şi aceea, de frază italiană («Io amo la lingua italiana perche ella e la musica di piti grande maestro di monde, la musico di Dio»[1]), sau transcrierea cîntecului venețian *Santa Lucia* (cu greşeli)[2]:

Sul mare luccica l'astro d'argento
Placida e l'onda, prospero il vento
Venite al[l'] agile barchetta mia,
Santa Lucia, Santa Lucia

dau de bănuit că poetul îşi pusese o clipă în gînd să înveţe şi această limbă. Cu memoria sa neasemuită, cu rîvna lui la muncă, nu-i de mirare, dată fiind şi uşurinţa materiei pentru un român, să fi ajuns a pricepe italieneşte, acolo unde textul nu e încurcat, ca în clasici. într-o vreme, el recomanda, de pildă, românilor studiul dialectelor italice[3]:

« Dacă românii ar da mai mare atenţie dialectelor limbei italice (cu deosebire celui calabrez) şi limbei postclasice şi din evul meziu, rezultatele pentru etimologismul nostru ar fi mult mai mari, căci am regăsi pînă [şi] sintaxa noastră mult mai analitică, ba pînă şî scrisoarea fonetică a pluralelor».

Diferitele expresii italiene, ca *in petto, tutti quanti, crescendo, paialgrp, maestro*, v* vin însă poetului din literatura germană, unde erau foarte la modă (v. Hoffmann). încercarea de a face terţine româneşti[5] şi unele versuri de structură adînc dantescă, ce s-au întîlnit la locul lor, arată că Eminescu citise pe Dante, în original sau în traducere. « Dante a avut cuvînt cînd a zis că locaşul celor răi, iadul, e paradis cu bune intenţii», scrie el într-un articol *(Triumful princ. conser.)*[6]. Iar după ce sărutase pe Mite Kremnitz, scosese din raft *Divina Comedie* şi o deschisese la Cîntul V:

Quando legemmo il disiato riso
Esser baciato da cotanto amante,
Questi, che mai da me non fia diviso,

La bocea mi bacio tutto tremante.

1 Ms. 2262, f. 4.
2 Ms. 2285, f. 70 v.
[3] Ms. 2255, f. 14.
[4] îh articole: *anticipando; doppia scriitura; se non i vero e ben trovato; pasaţi* [sic] *tempi.*
[5] Ms. 2270, f. 65 v.; ms. 2278, f. 48 urm.; ms. 2285, f. 47 v.: Dante; de asemeni, în *Dicf. de rime,* ms. 2308, f. 58 v.: *Danie* rimat cu *Khadamante.*
• *Opere,* ed. I. Creţu, III, p. 188.

Dodecameronul eminescian e un indiciu că poetul avea cunoştinţă de *Decameronul* lui Boccaccio. Din *II principe* al lui Machiavelli, Eminescu a tradus în româneşte două capitole (18, 19).[1] Se poate să fi citit în traducere *Orlando furioso* şi *Gerusalemme liberata,* fiindcă în *Dicţionarul de rime*[2] sînt aluzii la cele două poeme.

O potriveală puţin comună este între unele puncte fabuloase din opera lui Eminescu şi *Orlando innamorato* de Bojardo, dar e greu să vorbeşti de izvoare în acest cîmp. Descrierea palatului de marmoră care răsfrînge grădina în el *(Făt-frumos din lacrimă) :*

« Luna- răsărise dintre munţi şi se oglindea într-un lac mare şi limpede, ca seninul ceriului. în fundul lui, se vedea sclipind, de limpede ce era, un nisip de aur; iar în mijlocul lui pe o insulă de smarand înconjurat de un crîng de arbori verzi şi stufoşi, se ridica un mîndru palat de marmură ca laptele, lucie şi albă, — atît de lucie, încît în ziduri resfrîngea ca-ntr-o oglindă de argint: dumbravă şi luncă, lac şi ţărmuri»

iat-o (Or/, *inn.,* P.I, C. VIII, str. 1—2):

Giunse Ranaldo al Palazzo Gioioso,
Cosi s'avea quell 'isola a chiamare,
Ove la nave te'il primo riposo,
La nave chc ha il nocchier che non appare.
Era quello un giardin d'arbori ombroso,
Da ciascun lato in cerchio il batte il mare,
Piano era tutto, coperto a verdura,
Quindici miglia e in giro per misura.

Di ver ponente, appunto sopra '1 lito
Un bel palazzo e ricco si mostra va,
Fatto d'un marmo si terso e pulito,
Che'l giardin in esso si specchiava.

[1] în vremea boalei, Machiavel încă îl obseda (ms. 2275, II, f. 28): «Machiavelli recomandă să-ţi ascunzi planurile adevărate şi ceea ce areţi lumii să iie mari planuri de întreprinderi imaginare. Planul imaginar este bunăoară Y.» Urmează elucubraţii algebrice care duc la ecuaţia
y
« X= b+c-t-d+e + (—a—p—n) / + . . . — x». în articole de asemeni se citează Machiavel: *Opere,* ed. I. Creţu, III, p. 255, 261, 514.

[2] Ms. 2265, f. 195: caligrafiat *Rotatul, Orlando furioso;* f. 63: *las-o, Tasso.*

Tot atît de ispititoare, fHnd vorba de *ottava rima,* e compararea între lupta cu balaurul de la poarta din *Fata in grădina de aur:*

Dar un balaur tologit în poartă
Sorea cu lene pielea lui pestriţă
Cu ochii-nchişi pe jumătate, poartă
Privirea jucătoare să-1 inghiţă.
Iară Florin — inima-n el e moartă
Cînd vede solzii, dinţii cei de criţă,
Sărind la el şi-nfipse a lui spadă
Şi pe pămînt il ţintui de coadă. . .

şi aceea din acelaşi poem italian (P. II, C. IV, str. 17):

Fuor de la porta non esce niente,
Ma stavvi sopra come guardiano.
II conte s'avvicina arditamente,
Col scudo in braccio e col bastone in mano.
La bocea tutta aperse il grand serpente,
Per inghiottirsi quel baron soprano:
Lui che di tal battaglia era ben uso,
Mena il bastone e colse a mezzo il muso.

Unde nu sînt însă balauri şi chiar *ottave rime ?*

Dar sînt asemănări bătătoare la ochi în *Făt-frumos din lacrimă* şi cu Ariosto. Risipa de pietre preţioase, cruditatea virgină a ierburilor sînt însuşirile privelişti din basmul eminescian, cu castelul său cristalin pe o insulă de smarald. Acestea se reîntîlnesc în paradisul terestru ariostesc (O.F., C. XXXIV, str. 49—53):

Zaffir, rubini, oro, topazi e perle
E diamanti e crisoliti e iacinti
Potriano i fiori assimigliar, che per le
Liete piaggie n'avea l'aura dipinti;
Si verdi l'erbe che, possendo averle
Quaggiu, ne foran gli smeraldi vinti;
Ne men belle degli arbori le frondi,
E di frutti e di fior sempre fecondi.

Iată şi strălucitorul castel, în apropierea căruia se află de altfel şi lacuri liniştite, mai limpezi decît sticla,

cheti laghi
Di limpidezza vincono i cristalli,

şi unde nu talerele sînt făcute dintr-o singură piatră preţioasă, ci zidurile:

Surgea un palazZo in mezzo alia pianura,
Ch'acceso esser parca di fiamma viva:
Tanto splendorc intorno e tanto lume
Raggiava, fuor d'ogni mortal costume.

Astolfo il suo destrier verso il palagio
Che piu di trenta miglia intorno aggira,
A passo lento fa muovere adagio,
E quinci e quindi il bel paeso ammira;
E giudica, appo quel brutto e malvagio
E che sia al cielo ed a natura in ira
Questo ch'abitiam noi fetido mondo:
Tanto e soave quei, chiaro e giocondo.

Come egli e presso al luminoso tetto,
Attonito riman di maraviglia;
Che tutto d'una gemma e '1 muro schietto,
Piu che carbonchio lucida e vetmiglia.
Oh stupenda opra, oh dedalo architetto!

Şi interioarele ariosteşti sînt de aceeaşi bogăţie de aur, covoare şi tapete ca şi cel din basmul lui Eminescu (haine aurite, catifea roşie), precum castelul fermecat al lui Atlante:

D'oro e di seta i letti ornaţi vede:
Nulla di muri appar ne di pareti;
Che quelli, o il suolo ove si mette il piede,
Son da cortine ascose e da tappeti.

Pe Goldoni, de care aminteşte într-o cronică dramatică, îl cunoscuse din reprezentaţiile teatrale şi probabil numai prin *La Locandiera.* Copiii îmbrăcaţi «ca-n poveştile dramatizate» de pe covorul descris în *Aur, mărire fi amor* deşteaptă în minte ideea de «fiaba teatrale». A cunoscut Eminescu pe Carlo Gozzi? Se vede că da, de vreme ce printre cărţile împrumutate probabil «la Lupu» se afla: «Gozzi, Gluckliche Bettler»[1], aşadar *I pitocchi fortunati.*

[1] Ms. 2285, f. 185.

Aceasta este deocamdată tot ce se întrevede a fi ştiut Eminescu despre literatura italiană, şi ni se pare că cu mult mai multe noţiuni nu avea.[1]

Din literatura spaniolă Eminescu vorbeşte numai de «celebrul erou de la Mancha», amintind doar de *Cid* în *Dicţionarul de rime*[2]. începuse a studia şi gramatica, din care n-apucase a transcrie decît «Pronunţarea sunetelor limbei spaniole»[3], cu cîteva exemple: «*el cbapin*, papucul, *la cbancha*, înşelăciunea [dar probabil e vorba de *la cbatKţa]*, *la cbiuncba*, păduchele de lemn [de fapt *la cbincbe]*» etc. După felul greşelilor s-ar zice că poetul scrisese la dictare.

7. Literatura germană

în chestiunea culturii germane, sîntem scutiţi de prea multe demonstraţii. întinderea ei se poate stabili prin legăturile ce se vor găsi pas cu pas între opera eminesciană şi literatura germană. Nemţeşte, Eminescu ştia încă de acasă, fiindcă scrisorile germane ale lui Gh. Eminovici dovedesc că această limbă se folosea la Ipoteşti. Trăit la Cernăuţi, Viena şi Berlin, în mediu germanic, poetul ajunge să-şi însuşească astfel limba de acolo încît s-o scrie slobod

[1] în ms. 2280, ep. Berlin, ind. bibliografică pe carton: « N. Marcelii, La *scienţa Jella storia*, Turin, Loscher, 1873»; in ms. 2278, f. 80— 82 v., intr-o listă de cărţi pe care le-ar fi avut: «Alfieri, *Virginia*, trad. de K. Aristia, Buc, 1836; Alfieri, *SauJ*, Buc, 1836». în ms. 2256, pe carton, nume italiene: «Bonaventura Genelli, Domenigo». în ms. 2265, f. 134: « Contadin» (probabil pentru *contadina); f.* 144: « Gorgonzolo»; f. 284 v.: «Pavia (gen. Pavii)»; ms. 2285, f. 173: « chiaroscuro»; ms. 2262, f. 52: «Carlotta Patti»; ms. 2274 (rime): «andiamo». în ms. 2291, f. 47 v.: «*Abatele, Gypriano Galeani. Roma locuia est*».

* Ms. 2265, f. 89 v.

[3] Ms. 2276, f. 222— 227. Alte însemnări bibliografice de la Berlin: « *Gotl*, von Francesco Sunir y Capdevila. Aus dem spanischen iibzt [mit] einer Einleintung v. Hedwig Hcinrich, Zurich, Verlagsmagazin, 1872» (ms. 2280, pe cartonul carnetului); «*Legenda din Sevilla, Don Juan de Magnara* vers. germ.» (ms. 2287, f. 7 v.). în ms. 2265 *(Dicţionar de rime):* «*Cid, Madrid, Valadolid*» (f. 89); «*Andaluzii*» (f. 281 v.): ms. 2256, pe carton: « Buenretiro». Putem cita aci şi glumele contra lui I. Negruzzi (ms. 2257, f. 51): *Furtişagurile Iui Cocotei Moretto sau vicleniile Iui Scapin traduse-n spaniolesce de Signorulu Don Lopez de Poeticolet.*

şi colorat. Cîteodată, în marginea poeziilor sale încerca o versiune germană, cum reiese din căutarea formelor[1]:

Und der Wind, er [murmelt] rauschet leise
Finster kriikend durre Reise
Waldeseinsam klare Quelle
Lărmen [wonnig] lispelnd mit (den) Wellen.

Copil încă, Eminescu citea lucruri de duzină, literatură fantastică şi sentimentală, şi, printre cele bune, hoffmannienele *Enrăblungen.*[2] Din literatura dramatică îi plăcea şi era încă la modă Kotzebue. Cu tovarăşii săi de gazdă el întocmea reprezentaţii teatrale, în repertoriul cărora cel puţin una este o piesă a popularului comediograf. Dăm aici în întregime însemnarea din copilărie care aminteşte de aceasta:

«*Suveniri din copilărie.* La Dziercek în casa cu plopii. — Grădina cu mere în care-mi făcusem cuibu [ca vulturul] şi găseam mere toamna rămase din scuturătură. Pazirski.

Galeria de tablouri. în căsuţa din grădină lipisem pe păreţî chipuri rupte din jurnale — ca un quod-lîbet — şi o numeam galerie de tablouri, pentru vederea căreia trebuia să se plătească entree.

Teatru l-am jucat odată în odaia din pod, în care şedeam cu Armanul, a doua în grădină „Landhaus an der Heerstrasse" — „Liebelei am Fenster' .

Grospapa. Bostanul găurit cu luminare. — Scuturatul ferestei. Curiozitatea lui Dzierzek, care iese noaptea cu ciubucul, ca să vadă ce-i — un ucenic sare dintr-un măr, Dzierzek după el, sare gardul şi-ncape-n gura unor dini.

Domnişoara cea bătrînă de sus.

Sentimentalismul lui Scheffer.

în casa lingă fintină:

Mîncam corcoduşi de foame, făceam chisăliţă şi povidlă. învăţînd în ist. nat. despre maimuţe, ne suiam în nuci spre a le imita şi a-nvăţa lecţia.

[1] Botez, p. 320.

[2] «Pe cind colegii jucau cărţi, rideau, beau şi povesteau anecdote, care de care mai frivole şi mai de ris, de Pepelea, de ţigani, de popi, eu imi minam viaţa cu capul aşezat în mini, cu coatele rezemate pe marginea mesei, neascultînd la ei şi citind romanţe fioroase şi fantastice, care-mi iritau creierii» *(Geniu pustiu).*

Porcul leşesc, care voia să se înnăsprească prin receală. Modul cu care-a venit cu căţel — cu purcel din Galiţia — Gramatica lui Ollendorf.

Măria Buicliu.

Vlacbos.»[1]

în *Landbaus an der Heerstrasse* a lui A. von Kotzebue ni se înfăţişează feluritele farse pe care doi servitori, Baltasar şi Aneta, le joacă proprietarului Lorch spre a-1 scîrbi de o casă şi a-1 sili să o vîndă.[2] S-ar zice că şi *Liebelei am Fenster*[3] este tot o farsă a lui Kotzebue, şi anume *Lustspiel am Fenster,* ceea ce s-ar potrivi oarecum cu nevoile colegilor de gazdă, fiindcă în această piesă apare şi o fantomă cu cearceaf şi luminare.

Poetul clasic pe care Eminescu 1-a gustat în adolescenţă este fără îndoială focosul, pateticul Schiller. L-a citit din scoarţă pînă în scoarţă, fiindcă, lăsînd la o parte traducerile, se vede că l-a avut ca model statornic în dramele sale. Indicaţiile din planul *Marcu-vodă* (Mira, Anna Movilă) ne arată că poetul avea în gînd ca modele dramele lui Schiller şi ale lui Goethe. în *Kabale und Liebe* găsea tipul curtezanei princiare în acea Lady Milford, care, ca şi Magdalina, iubeşte fără corespundere pe un tînăr, pe Ferdinand, în vreme ce acesta iubeşte pe o Louise. Tatăl lui Ferdinand însuşi, Prâsident von Walter, din socoteli materiale, împinge pe tînăr spre Lady Milford şi-i închide calea, prin anume intrigi, spre Louise. Cînd însă această cabală duce la moartea tinerilor, el se va căi, aşa cum pare a se căi mai tîrziu Toma Nour, din al cărui excesiv machiavellism va rezulta mai încolo moartea Mirei şi nebunia lui Miron. Scena la care face aluzie Eminescu este a 3-a din actul al II-lea. Acolo Ferdinand von Walter vine să ceară mîna Lady-ei Milford din ordinul tatălui său, « auf Befehl meines Vaters», dar îi mărturiseşte că iubeşte pe o alta. A doua analogie e cu *Don Carlos.* Toma Nour avea să vorbească lui Ieremia Movilă în spiritul scenic în care marchizul de Posa vorbea regelui Philip II (III-er Akt, 10-ter Auftritt). (în alte însem-

1 Ms. 2291, f. 35.

[2] A. von Kotzebue, *Das Landhaus an der Heerstrasse,* Fastnachsspiel in einem Aufzug, Leipzig, Reclams U.B., nr. 232.

[3] V. Bogdan-Duică în *Mihai Eminescu,* III, 1932, fasc. 8, p. 5 urm B.-D. citeşte *Liebeleben* (deşi în ms. stă scris *Liebelei,* cu *i* final ce seamănă' a *n,* dar nu pare a fi prescurtare), *Dziewiek* în loc de *Dziercek.*

nări din *Mira* \ poetul îşi notează, în afată de Posa şi Essex, şi pe Ruy-Blas de V. Hugo. E citat şi Delavigne.) Este de tot interesul să vedem cum Eminescu nu se lasă de loc ademenit de ideile lui Schiller şi foloseşte scena în chipul său. Politica pe care o sfătuieşte prin exaltare Posa regelui absolutist e cea liberală, după catehismul Revoluţiei Franceze, cum reiese din noţiunile *fraţi, cetăţean, libertate:*

Weihen Sie
Dem Gliick der Vdlker die Regeatenkraft,
Die — ach so lang — des Thrones Grosse nur
Gewucbert hatte — stellen Sie der Menschheit
Verloren Adel wieder herl Der Biirger
Sey wiederum, was er zuvor gewesen,
Der Krone Zweck — ihm binde keine Pflicht,
Als seiner Brfider gleich ehrwurd'ge Recht
Wenn nun der Mensch sich selbst zuriickgegeben,
Zu seines Werths Gefiihl erwacht — der Freiheit
Erhabne, stolze Tugenden gedeihen —
Dann, Sire, wenn Sie zum Gliicklichsten der Welt
Ihr eignes Konigreich gemacht — dann ist
Es Ihre Pflicht, die Welt zu unterwerfen.

Chiar Schiller mărturiseşte intenţiile republicane puse în Posa: «Alle Grundsätze und Lieblingsgefuhle des Marquis drehen sich um republikanische Tugend» *(Briefe iiber Don Carlos,* II). Eminescu însă i-a dat — şi asta dovedeşte, cu toate divagaţiile romantice, timpuria sa meditaţie politică — o gîndire naţionalistă. Movilă e prietenul polonilor şi al turcilor, primitorul de bună voie de juguri străine. Nour este exponentul unirii tuturor românilor şi al neatîrnării. Nu putem să nu ne gîndim (în *Avatarii faraonului Tio),* fiind vorba de chemarea zeiţei Isis, la poezia lui Schiller *Das verscbleierte Bild %u Sais,* din care se obîrşeşte şi *Die Lehrlinge V(u $*[2] de Novalis. Acolo tînărul învăţăcel al hierophantului, vrînd să afle adevărul, smulge noaptea, cînd luna e palidă, vălul de pe statuia zeiţei, dar a doua zi nu poate spune taina oracolului fiindcă a fost găsit în nesimţire. Hohotul batjocoritor al ecoului seamănă cu cel din nuvela noastră. De altfel, multe din ideile de tinereţe ale poetului sînt în strînsă legătură cu opera ideologică

[1] Ms. 2254, f. 23.

şi istorică a lui Schiller, a cărui proză şi chiar operă poetică n-o prea preţuia însă mai tîrziu, învinovăţind-o de lipsă de culoare dialectală în limbă şi de cosmopolitism în idei.

Privitor la o traducere după *Die Sendung Moses*[1] scria în 1877: « N-am încuviinţat niciodată literatura frumoasă a traducţiunilor, mai ales a acelora de pe texte de o valoare îndoielnică. Scrierea lui Schiller e lipsită de meritul istoric şi suferă de boala de care sufăr toate scrierile acestui autor german, de „cosmopolitism".»[2]

Dimpotrivă, lăuda pe Goethe, care « dă lui Faust prin archaism în vorbă şi forma versului, coloritul cel bizar al evului-miez», şi cita bucuros din el (*Cbristos a înviat) :*

Die Botschaft hor' ich wohl, allein mir fehlt der Glaube.

Cînd prietenii de universitate, aflîndu-1 la Bucureşti, îl întreabă cum o mai duce, Eminescu le răspunde cu două versuri din *Der Schatttgräber*[3]*:*

Atm am Beutel, krank am Herzen
Schleppt'ich meine langen Tage.

Frinturi de traduceri din *Torqualo Tasso, Westbsllicher Diwan* arată întinderea cunoştinţelor sale din Goethe, pe care, nici vorbă, îl citise în întregime.

Accentele amare ale lui Mureşan împotriva preoţilor:

Dar nu — ce zic? Tu blastemi, poete. . . Cată bine,
Căci lumea e creată anume pentru bine.
N-o spun aceasta popii şi cărţile lor vechi?
De mii de ani nu sună legenda în urechi?
Nu vezi tu că virtutea găseşte-a ei răsplată,
Răsplată ce de oameni şi cer e-nvidiată?
Răsplată prea frumoasă: un giulgi şi patru scinduri,
Ţi-e îndemînă-n nuntru şi scapi de multe ginduri —
Şi-atunci. . . atuncea popii vorbit-au foarte drept,
Deşertăciuni sunt toate, cind moartea ţi-i in piept. . .

sînt înrudite cu atitudinea tăgăduitoare a lui Mephistopheles

1 *Pol., p.* 307.

[2] Expresia. . . «voi să-ţi beau sufletul» in *Avatarii faraonului Tlâ* aduce aminte un vers din Schiller:« Ewig starr an deinem Mund zu hangen,/ Wer enthiillt wir dieses Glutverlangen? /Wer die Wollust, *ieinen Haucb ZU trinken,* \ In dein Wesen, wenn sich Blicke winken / Sterben zu versinken?» *(Das Gebeimniss ier Reminiscenz)* •

[3] Stefanelli, *Amint., p.* 159.

care, la fel ironizator al credulului popă ce-şi asigură bine hrănitul pîntec («den wohlgenährten Bauch», F. II, IV-er Akt), este şi el un filozof al zădărniciei unei lumi ce merge spre neant («auf Vernichtung»):

Vorbei! ein dummes Wort.
Warum vorbei?
Vorbei und reines Nichts, vollkommnes Einerlei I
Was soli uns denn das ew'ge Schaffen!
Geschaffenes zu nichts hinwegzuraffen!
«Da ist's vorbeiI» Was ist daran zu lesen?
Es ist so gut, als wär'es nicht gewesen,
Und treibt sich doch im Kreis, als wenn es wäre,
Ich liebte mir dafiir das Ewig-Leere.

(Faust, II, V-er Akt)

Tot de aici poate să vină şi mitul clasic al perechei Philemon şi Baucis.

Eminescu n-a insistat, dar din examenul altor opere se vede cum că după el, reîntoarcerea lui Mureşan spre străvechea Dacie ar fi avut acelaşi efect de regenerare pentru individul român modern, în împrejurarea de faţă Mureşan, pe care îl avusese la goticul Faust împerecherea cu clasica Helenă. în vreme ce Goethe urmăreşte să desălbăticească pe eroul său, căci acea nuntă e o definiţie a Renaşterii, Eminescu, dimpotrivă, caută să-1 urce la munte şi la pădure, îndărăt spre evii arhaici ai voievozilor şi mai departe, spre geţi. Tot goethean este şi neptunismul acestei părţi de poem, neptunism propriu întregii opere a lui Eminescu, pînă la *Mai am un singur dor.* Privelişte cu stînci, mare şi lună e şi aceea în care Goethe aduce pe Homuncul spre a se naşte cu adevărat, prin uniune cu oceanul, pe spinarea Proteului-Delfin, deoarece valul foloseşte mult vieţii («Dem Leben frommt die Welle besser»), precum demonstrează Thales însuşi:

Alles ist aus dem Wasser entsprungen!
Alles wird durch das Wasser erhalten!
Ozean, gonn' uns dein ewiges Walten 1. . .
Du bist's, der das frischeste Leben erhält.

(Faust, II, III-er Akt)

Din Goethe, poetul a reţinut în *Mira [Marcu-Vodă]* drama *Clavigo,* ca model pentru scena morţii Mirei. într-adevăr, atunci cînd, în drama goetheană, Clavigo află de moartea Măriei Beaumarchais, iese în nişte declamaţii de deznădejde în stilul *Mortua est*[1]*:*

«Tot 1 Mărie tot 1 Die Facheln dort 1 ihre traurigen Begleiter!. . . Nein 1 Nein ! du solist nicht sterben. Ich komme ! Ich komme !. . . Es ist wahr — Wahr ! — Kannst du's fassen ? — Sie ist tot 1 — Es ergreift mich mit aliem Schauer der Nacht das Gefiihl: sie ist tot 1» etc.

Mai superficială este folosirea actului V din *Torquato Tasso* al lui Goethe. Leonore von Este are faţă de Tasso un sentiment nobil de compătimire, pe care acesta, simbolul geniului visător, îl crede iubire. Cînd Tasso, după cuvintele de despărţire ale Leonorei (V-er Aufzug, 4 Auftritt), se socoteşte îndreptăţit s-o îmbrăţişeze, aceasta, înspăimîntată, se smulge strigînd: « înapoi, Hinweg!». La Eminescu nu putea fi vorba de o incompatibilitate socială. Mira iubeşte cu adevărat pe Miron şi fuga ei poate fi pusă pe socoteala pudoarei virginale. Este caracteristic că eroul lui Eminescu e poet ca Torquato Tasso, ceea ce nu duce neapărat la Goethe, ci la tot romantismul în care din teoria geniului se desprinde apoi figura profetic-tenebroasă a « poetului».

Compenetraţia regnurilor şi ideea transformistă ce se desprinde din *Avatarii faraonului Tlâ* putea să-i vină lui Eminescu de oriunde, dar e de crezut că 1-a înrîurit întrucîtva şi panteismul goethean din ciclul de poezii *Gott und Welt,* unde ideea treptelor, gîndite, nu-i vorbă, mai mult logic decît naturalistic, se exprimă prin imaginea cercului:

Und hier schliesst die Natur den Ring der ewigen Krâfte;
Doch ein neuer sogleich fasset den vorigen an,
Dass die Kette sich fort durch alle Zeiten verlänge
Und das Ganze belebt, so wie das einzelne, sei.

(Die Metamorpbose der Pfianţen)

Oreada din episodul «Grecia» *(Memento mori)* poate fi o reminiscenţă din *Faust.* Cei doi eroi greci, Oreste şi

[1] Plîngerea la căpătiiul iubitei moarte e comună in poezia romantică. Vezi, de pildă, *Lenore* de Edgar Poe, *An der Babre der Geliebten* de Lenau. Cea dinţii e mai in spiritul eminescian: «Ah, broken is the golden bowll the spirit flown forever 1 / Let the beli toii I — a saintly soul floats on the Stygian river; / And, Guy de Vere, hast *tbou* no tear? — weep now or never more 1 / See 1 on you drear and tigid biet low lies thy Iove, Lenore I»

Pilade, amintiți în *Povestea magului*, ne conduc mai degrabă la o lectură proaspătă a piesei *Ipbigenie auf Tauris* de Goethe.

In studiul limbii, în alcătuirea strofelor, în critica şăgalnică, se pot descoperi la Eminescu înrîuriri goetheene. O amintire din copilărie[1],

Copii eram noi amîndoi,
Frate-meu şi cu mine,
Din coji de nucă car cu boi
Făceam şi înhămam la el
Culbeci bătrîni cu coarne,

deşi are asemănări cu o poezie a lui Heine *(Die Heimkebr,* 40), este în tonul glumeț al unor compuneri goetheene, precum *Der nene Amadis:*

Als ich noch ein Knabe war,
Speerte man mich ein;
Und so sass ich manches Jahr
Ueber mir allein
Wie im Mutterleib.

Doch du warst mein Zeitwertreib
Goldne Phantasie;
Und ich ward ein warmer Held,
Wie der Prinz Pipi,
Und durchzog die Welt...

Ritterlich befreit 'ich dann
Die Prinzessin Fisch;
Sie war gar zu obligeant,
Fiihrte mich zu Tisch,
Und ich war galant.[2]

[1] Ms. 2259, f. 279.

[2] Acest mod, ingenuu prozaic, de a evoca copilăria a făcut apoi carieră în poezia romantică. Holderlin: « Da ich ein Knabe war, / Rettet' ein Gott mich oft / Vom Geschrei und der Rute der Menschen, / Da spielt ich sicher und gut / Mit den Blumen des Hains, / Und die Luftchen des Himmels / Spielten mit mir.»

Morike, în *Erinnerung*, îşi aduce aminte cum el şi soră-sa Klärchen se virau dumineca după amiază în butoaiele unui butnar, f ăcîndu-şi acolo casă şi citind pe *Robinson*, în vreme ce alți copii luau parte la exercițiile corale din biserică: «„Weisst du auch noch", frug ich dich, / „Nachbar Biittnermeisters Hâfchen, / Wo die grossen Kufen lagen, / Drin wir Sonntags noch Mittag uns / Immer häuslich niederliessen, / Plauderten, Gcschichten lassen, / Während druber in der Kirche / Kinderlehre war — ich hore / Heute noch den Ton der Orgel." / Durch die Stille ringsumher. / Sage 1 lessen wir nicht einmal / Wieder, wie zu jenen Zeiten — / Just nich in der Kufe, mein'ich / Den beliebten Robinson?»

In fine, Heine: « Mein Kind, wir waren Kinder / Zwei Kinder, klein und froh; / Wir krochen ins Hiihnerhâuschen, /Versteckten uns unter das Stroh. // Wir krähren wie die Huhne / Und kamen Leute vorbei — / „ Kikerekiih" sie glaubten, / Es wäre Hahnengeschrei.»

Prințesa Fisch este la Eminescu o scîndură de lemn, Tlantagu -caputli:

Am mulțămit c-un umil semn,
Drept mantie o prostire,
M-am dus 1-amanta mea de lemn
în sfînta mînăstire
într-un cotlon de sobă.

Anume versuri eminesciene au lucrătură goetheană.

îl vede azi, îl vede mini

e, bunăoară, un fel de

Ich seh' sie dort, ich seh' sie hier

din *Cbristel.* Jocul de calități:

Pentru că-n toat-a ei făptură
B-un « nu ştiu cum» şi-un <c nu ştiu ce»

poate fi alăturat, în factură, de goetheenele *(Genialisch Treiben):*

Bald ist es dies, bald ist es das,
Es ist Nichts und ist ein Was.

Citirile germane ale lui Eminescu trebuie să se fi făcut şi ele după programul istoriei literare. Avusese la îndemînă *Edda* şi în general mitologia scandinavă, care mişună în compunerile lui berlineze. Introducerea lui Zamolxe în Valhalla nu va fi la poet numai fantezie literară, deoarece filologul german Jacob Grimm, citat adesea de Hasdeu şi de Odobescu, o susținuse, identificînd pe geți cu goții *(Gescbichte der deutscben Spracbe,* Leipzig, 1848, 2 Aufl., 1853) \[1]

[1] *Gescbichte der deutscben Spracbe* von Jacob Grimm, dritte Auflage I—II, Leipzig, S. Hirzel, 1868 [IX, Thraker und Geten); *Deutsche Mytbologie* von Jacob Grimm. Vierte Ausgabe besorgt von Elard Hugo Meyer, I—HI, Berlin. Ferd. Diimmlers Verlagsbuchhandlung, 1875, 77, 78. în v. I se referă opinia Sui Jordanes că Zamolxe ar fi «einen gotischen (getischen) vergotterten Konig» (p. 120).

De Ulfila, traducătorul în grai gotic al Bibliei, poetul ştia.[1] Numele Hildebrand în *Dicționarul de rime*[2] poate să ducă la *Das Hildebrandlied.*[3]

Niebelungenlied îi era cunoscut măcar prin dramatizarea lui Hebbel. De altfel cita pe Chriemhilda în *Dicționarul de rime**, unde totodată pomenea şi de Grai, ceea ce ne îndreptăţeşte să presupunem că avea ştiinţă de *Parsival* al lui Wolfram von Eschenbach[5]. Lebăda din *Mureşan* şi poemele înrudite arată de asemenea cunoaşterea ciclului regelui Artus. în *Dicționarul de rime*[6] apare o Mechtilde, care trebuie să fie Mechtild von Magdeburg, mistica autoare a cărţii spirituale *Däs fliessende Licht der Gottbeit.*

într-un loc traduce o epigramă de Christian Wernike (1665—1715), acel Marţial german, după Lessing, posibil după vreo antologie[7]:

Un om de stat, ce multe îţi promite,
Să nu-i arăţi că tu nu-i dai credinţă,
Ci-i mulţămeşte cu-nchinări mărite.

Ca să nu-şi dea prea mult silinţa
Te fă că crezi orice el o să-ţi zică,
Ajută-1 insuţi tu ca să te mintă.
Destul folos, dacă măcar nu-ţi strică.

Tschokke din *Dicționarul de rime* e fireşte H. Zschokke, autor de nuvele şi romane senzaţionale, *Abăllino, der grosse "Bandit,* sau *Die schwanțen Bruder.*[8] Sînt şi cîteva traduceri din Gottlieb Conrad Pfeffel[9], *Imitatorii, Autor fi editor, Leoaica fi scroafa.* lat-o pe cea de a doua:

E.

De ce aşa de trist, obscur?

[1] Ms. 2257, f. 431 urm. *Memento mori,* salutul trappiştilor, e titlul care are secvenţe latine de teritoriu german.
[2] Ms. 2265, f. 90.
[3] Paul Wiegler, *Gescb. der deutsebeit Literatur,* Berlin, ullstein, 1930, Erster B., p. 24.
[4] Ms. 2265, f. 11.
* Ms. 2265, f. 113.
[6] Ms. 2308, f. 44.
' Ms. 2259, f. 322.
[8] Ms. 2308, f. 48 v.
• Ms. 2287, f. 60.

A.

Ah I un nemernic mi-a furat
Poemul meu neimprimat.

E.

Sermanul furi

Cu dreptate se pune în legătură *Strigoii* cu *Lenore* de Biirger:

Lenore fuhr ums Morgenrot
Empor aus schweren Träumen...
Bist untreu, Wilhelm, oder tot?
Wie langc willst du sâumen?

pe care Eminescu începuse a o traduce (I/7, *pop.*, XXVII):

Din visuri grele-a tresărit
In zori de zi Lenore,
Wilhelm, eşti infidel ori mort
Şi cit mai pregeţi oare? . ..

Şi unele versuri onomatopeice de prin compunerile manuscrise[1]:

ş-acum klappai şi dappai şi rappai aşa!

duc tot la Biirger:

Und hurre, hurre, hopp, hopp, hopp
ging's fort in sausendem Galopp,
dass Ross und Reiter schnoben
und Kies und Funken stoben.

La poetul german lucrurile sînt răsturnate: bărbatul, un cavaler mort în război, e strigoiul şi femeia aceea care îl urmează tot călare, pînă ce, cîntînd cocoşul, năluca devine schelet şi Lenore cade moartă de spaimă. în fond, macabrul simfonic lipseşte din poemul lui Eminescu, care se bizuie tot pe răzvrătirea împotriva morţii (compară cu *Mortua est*), pe conjuraţia faustiană a spiritelor şi pe ideea autohtoniei. De la Biirger, Eminescu putea să împrumute, în afară de ritmuri, o anume senzualitate idilică:

Freund Amor, kanst du machen,
Fur cincn hiibschen Kuss,

• Ms. 2257 f. 9v. - 10 v.

Dass mir Agneachen lachen
Aus frommen Augen muss?

(Stutțerländelei)

ideea intimității rustice:

Konnt' auf väterlichen Auen
Ein verkiimmerten Poet,
Konnt' er dir ein Hiittchen bauen,
Wie es vor dem Geist ihm steht;

In der Hiitt' ein frohes Stiibchen,
Gross genug fur Weib und Mann
Und zwei Mädchen oder Btibchen
Die Gott leicht bescheren kann.

(An F.M. a/s sie ttacb London ging)

Chiar tema mormîntului se află la poetul german:

Und wenn ich längst gestorben bin
Und unter Ulmen schlafe,
So weidet gern die Schâferin
Noch um mein Grab die Schafe.

(Der Liebesdiebter)

Cît despre *Văduva din Ephes,* Eminescu n-a luat subiectul din literatura franceză, ci din Lessing, printre ale cărui *Dramatiscbe Entwurfe und Fragmente* se află şi *Die Matrone von Ephesus, Ein Lustspiel in einem Aufițuge.*[1] Asta înseamnă că avea operele complete. Poetul a reținut numai numele sclavei (Mysis, die Magd), născocind din nou pe celelalte. Lessing făcuse două schițe (cea de a doua mai dezvoltată, unde se arată limpede că scena se petrece într-un mormînt), însă planul se potriveşte amîndurora, şi pe el va fi brodat Eminescu planul său:

« 1. *Au/irit/*

Die Matrone in der Entfernung schlafend. Ihre Bediente.

[1] O comedie *Die Matrone von Ephesus* a scris şi dramaturgul de duzină Ernst Raupach, trăit, ca şi popularul Kotzebue cu care e contimporan, îh Rusia. Nu-i imposibil ca Eminescu să-1 fi citit şi să fi primit chiar sugestii de la el. în ms. 2291, f. 49, poetul îşi notează «*Die Erdennacbt,* dram. Gedicht, Lzig., 1820». Raupach scrisese un ciclu dramatic *Die Hobenstaufen,* in 16 piese, urmărind neamul Iui Barbarossa pînă la Konradin. Cam în acelaşi sens s-ar fi desfăşurat şi «ciclul Muşatinilor». în sfîrşit, Raupach a setis şi un *Mirabeau,* cum avea de grad şi Eminescu.

2. *Auftritt*

Man hort hinter der Scene jemand kommen. Die Bediente fragt. Endlich tritt ein gemeiner Soldat herein, welcher bittet, dass man ihm sein Licht auszuzunden erlaube. Er hat Essen bei sich. Die Bediente bekommt Appetit.

3. *Auftritt*

Der Offizier kommt und sucht seinen Mann. Er sieht die Matrone, hort ihre traurige Geschichte und verliebt sich. Er nähert sich ihr, und sie erwacht.

4. *Auftritt*

Der Offizier schickt den Soldaten weg, um zu sehen, ob der Gehangene noch da ist.

5. *Auftritt*

Der Soldat kommt wieder, erzâhlt, dass der Gehangene gestohlen sei. Der Offizier will verzweifeln. Die Bediente kommt auf den Einfall, den Toten Man an die Stelle zu hängen. Die Matrone willigt endlich darein, und da sie sich eben dartiber machen, entdeckt der Soldat lachend, dass der Gehangene noch da sei.»

Deosebirile se văd. în Brantome, rudele fură cadavrul spînzuratului, în Lafontaine, un hoț. La amîndoi soldatul se îndrăgosteşte de văduvă. La Lessing, soldatul dibuie pe văduvă, dar cheamă pe căpitanul său, pe Herr Hauptmann, care e îndrăgostitul. La sfîrşit în schița germană ar fi urmat ca furtul cadavrului să fie numai o minciună de încercare din partea lui Dromo, soldatul. Eminescu complică. Spânzuratul nu e un simplu hoț ci face parte dintr-o conjurație de trei, a căror osîndire trebuia să alcătuiască un act. Un partizan, Suphis, îl fură. Soldatul roman Arcion e acela care se îndrăgosteşte.

Cel care pomeneşte întîia dată de « Glosse» credem că este Lessing, într-o notă din *Hamburgische Dramaturgie* (63-es Stiick):

«Die Spanier haben ein Art von Gedichten, welche sie *Glossas* nennen. Sie nehmen eine oder mehrere Zeilen gleichsam zum Texte und erklären oder umschreiben diesen Text so, dass sie die Zeilen selbst in diese Erklârung oder Umschreibung wiederum einflechten. Den Text heissen sie *Mote* oder *Letra* und die Auslegung insbesondere

Glossa, welches denn aber auch der Name des Gedichte iiberhaupt ist.»

Lessing citează apei un exemplu dintr-o piesă spaniolă de un necunoscut[1], avînd ca erou pe contele de Essex *(Dar la vida por su Dama o el Conde de Sex).* O Glossă făcuse W. A. v. Schlegel, trei Glosse găsim în Platen, una în *Lieder und Romawțen,* două în *Jugendgedicbte, Vermischte und Gelegenheitsgedicbte.* Una din aceste din urmă e mai asemănătoare ritmic cu aceea a lui Eminescu:

Als du — horch' nur auf die Glosse —
Mir zum erstenmal erschienen,
Pruften tausend Amorinen
Vor dir her die Wurfgeschosse:
Aber ihre goldnen Schwingen
Mit der Schere zu bcscheiden,
Ja, zu fliehen dich, zu meiden,
Konnte dein Gebot mich zwingen.

Trei Glosse *(Der Re^ensent, Der Romanțiker und der Rețensent* şi *Die Nacbtscbwarmer)* sînt în opera poetică a lui Uhland[2]. Fireşte, Eminescu putea găsi această formă şi în *Don Quijote* al lui Cervantes.

în episodul « Grecia » din *Memento mori* e ceva din voluptatea glumeață a Grațiilor *(Die Gra%ien)* lui Wieland. Cu strofa şi inspirația fabuloasă a lui Wieland avea înrudiri şi de altfel pomenea undeva[3] de « Cornul lui Htton» din *Oberon.* Pe Jung-Stilling, pe care-1 amintea în traducerea după Onkel Adam, îl putea cunoaşte prin mijlocirea lui Goethe, din G. Chr. Lichtenberg traducea cîte o maximă *, Herder, în sfîrşit, îi era propus la cursuri[5].

Dar oare, spre a nu vorbi de toată literatura eremitică, *Das Paradies in der Waste,* una din legendele lui Herder, nu vorbeşte de un bătrîn pustnic Antonius (un fel de Euthanasius), pe care Hilarion îl caută în raiul lui din pustiu şi

[1] Piesa este de un «ingenio de esta cortex, care se presupune a fi Felipe IV însuşi.

[2] *Ublanis gesammtlte Werke,* Stuttgart, I.G. Cotta, I-er Band.

[3] Ms. 2276, f. 71.

[4] Scrierile lui îşi propunea cindva să le citească (ms. 2287, f. 68 v.): « Lichtenbergs, Sc[h]r[iften]».

[5] Ms. 2287, f. 31.

căruia nu-i mai găseşte locul înmormîntării?

Durch grause Wusten ging er; siehe da
Erhob ein Fels sich; aus dem Felsen sprang
Ein heller Bach, beschattet rings von Palmen.
An Felsen hob sich eine Traubenwand
Empor. Wohl ausgehauen lcitete
Ein Schneckengang zur Hoh'hinauf; im Teich
Des Baches spielten Fische. Kräuter bluthen,
Und viei gesunde Fruchte prangeten
Im Garten — ringsum ein Elysium.

Acelaşi Herder are o poezie, *Der Wald und der Wanderer,* în care pădurea îmbie pe călător:

Komm, o komm in meine Schatten,
In der Ruhe Aufenthalt
Wanderer der heissen Strasse,
Wo dein Herz unruhig wallt.

Meine frischen Zweige wehen
Lebenskraft dem Matten zu,
Und mein Athem duftet Balsam.
Neuen Muth und siisse Ruh.

Pare că auzi pe Eminescu:

O rămîi, rămîi la mine,
Te iubesc atît de mult!
Alte tale doruri toate
Numai eu ştiu să le-ascult.

Relativ la mitologia neptunică atît de curentă la Eminescu, e de semnalat că Herder, în *Ideen %ur Gescbichte der Menschheit,* citează după Cranz, *Gescbichte von Gronland,* un dialog din care dăm un fragment:

«*Frfage]:* Wo bleibt sie denn [die Seele] im Tode?

Antwlort]: Da geht sie an den gluckseligen Ort in der Tiefe des Meeres. Daselbst wohnt Torngarsuk und seine Mutter: da ist ein beständiger Sommer schoner Sonnenschein und keine Nacht. Auch gutes Wasser ist da und ein TJberfluss an Vogeln, Fischen, Seehunden und Rennthieren, die man alle ohne Muhe fangen kann, oder die man gar schon in einem grossen Kessel kochend findet.»

E cu putință ca poetul să se gîndească în privința «isonului» *borum-harum* la recepția goliardică a novicelui în

asociația studențească, întrucît latinitățile de vaganți *horum-harum*, folosit de Goethe în *Zeicben der Zeit*, vin dintr-un cîntec studențesc al prietenului acestuia, *Zelter*[1]:

Vivat omnes
Hi et hae,
Qui et quae,
Horum harum
Quaorum quarum
Sanitatem bibimus.

Parodiile eminesciene după Homer sînt exact în spiritul lui Aloys Blumauer din *Abenteuer des frommen Aneas* (1783). Poetul avea această operă, pe care şi-o notează într-o listă de cărți date cu împrumut[2]. însemnarea « Schulze, *Căcilie*» e o dovadă că măcar avea idee de eposul în stanțe al lui Ernst Schulze (1789—1817), *Căcilia*.[3]

Cunoaşterea lui Tieck reiese indirect din aerul comun, şi apoi îl cita Rotscher. *Floare albastră* ar dovedi citirea lui Novalis, pe care n-am aflat pînă acum să-1 fi însemnat undeva, deşi de opera acestuia trebuie să fi avut o ştiință măcar teoretică.

Lăsînd la o parte specifica exultantă mistică, opera lui Novalis defineşte acel romantism căruia Eminescu îi e larg tributar. în *Sărmanul Dionis*, poetul este, evident, un idea-list magic. Lumea e o proiecție a subiectului universal prin coparticiparea archeilor. Şi Novalis pomeneşte de atelierul Archeului («Werkstatt des Archaeus»). Omul e o metaforă, « ein volkommner Trope des Geistes», uni-versul întreg cu regnurile sale o « Chiffernschrift» a spiri-tului, « ein Universaltropus des Geistes». Verbul însuşi e o oglindă a Totului şi totdeodată o cheie mistică a lui « Die Sprache — sagte Heinrich — ist wirklich eine kleine Welt in Zeichen und Formen. Wie der Mensch sie beherrscht so mochte er gern die grosse Welt beherrschen.» Existența lumii este efectul unei magii. « Alles ist Zauberei» şi « jedes Wort ist ein Wort der Beschworung.» Aceasta-i« logologia ». Decît că Novalis, dintre toate cuvintele, alege ca mai sub-stanțiale numerele, profesînd o «matematică universală» în duh pitagorician, ca şi Eminescu. « Magie der Zahlen. Mystische Lehre des Pythagoras. Personifikation der 3, der, 4» etc. Filozofia e o « Universal — oder hohere Mathe-matik.» Numai atunci cînd murim,

Wenn nicht mehr Zahlen und Figuren
Sind Schtussel aller Kreaturen
Wenn die so singen, oder kiassen
Mehr als die Tiefgelehrten wissen,

intrăm în marea lume, al cărui cuvînt, « Name des Namens», « Schenhamphorasch», ne rămîne, dincoace, absolut necu-noscut.

Şi în detalii, paralela Novaliş-Eminescu se poate continua. Ceea ce surprinde în *Heinrich von Ofterdingen* este confuzia temporală, intențională, căci poetul vrea să demonstreze puterea onirică şi esențele. în roman avea să joace un rol «[die] Metempsychose». Personajele ar fi revenit. Văzînd pe doctorul Sylvester «glaubte Heinrich den Bergmann vor sich zu sehn», adică alt erou anterior, simbol al lumii minerale, cu care acesta, teoretician al regnului vegetal, trebuie să aibă comună îdeea prototipistică a naturii. Poetul Klingsohr se va identifica drept regele din Atlantis. Ar fi trebuit să se vorbească, precum în Bohme, despre oamenii siderali (« Geburt des siderischen Menschen »). Țara Sophiei, un fel de lună eminesciană, ar fi fost o natură de vis în care plantele ar fi vorbit (Schwaning, bunicul matern al lui Heinrich, ar fi fost «der Mond»), Viața subterană e un loc comun. Fata regelui din Atlantis, în basmul spus de neguțători, e ținută de mirele ei necunoscut în nişte « unter-irdische Zimmer», der Bergmann dizertează despre mine (Novalis însuşi făcuse studii geologice la o Bergakademie), într-o peşteră Heinrich şi minerul dau de contele von Hohenzollern, care trăieşte eremitic. Un « Anachoret» ar fi trebuit să se ivească în roman, care ar fi descris şi « ein Kloster hochst wunderbar, wîe ein Eingang ans Paradies», o mînăstire, « wie eine mystische magische Loge». Serata cu bal din casa bunicului Schwaning e foarte analoagă cu balurile mirifice din proiectele eminesciene. Reminiscența metafizică se constată la Mathilde: «Mich diinkt, sagte Mathilde, ich kennte dich seit unendlichen Zeiten». Şi Novalis face anatomie fină: « Eine nach der aufgehenden Sonne geneigte Lilîe war ihr Gesicht, und von dem sch-lanken, weissen Halse schlängelten sich blaue Adern in

[1] I.S. Giorgiu, *M. Em. fi Goethe.*
[2] Ms. 2291, f. 1 v.: «Blumauer, *Eiteije*».
[3] Ms. 2291, f. 49.

teizenden Windungen um die zarten Wangen». Regele Atktur (dintr-o plictisitoare alegorie) trăieşte cu fiică-sa Freya într-un palat de gheață. Iată deci borealismul. Cum vom vedea, Eminescu a luat ideea din *Diamantul Nordului* dintr-o scriere obscură, aceasta banalizează pe Novalis. Heinrich găseşte o cheiță de aur, o duce la împărat, care, urmînd instrucțiile unui pergament vechi, îl trimite pe tînăr în țara Sophiei, la Mathilde, floarea albastră, adormită printr-o vrajă şi posedînd un rubin talismanic.

Novalis cîntă somnul (« Ewig ist die Dauer das Schlafs »), somnolența eternă:

Gelobt set uns die ewge Nacht
Gelobt der ewge Schlummer,

setea de moarte:

Noch wenig Zeiten
So bin ich los,
Und liege trunken
Der Lieb im Schoos
Ich fuhle des Todes
Verjungende Flut,
Zu Balsam und Äther
Verwandelt mein Blut,

în fine, chiar şi teiul:

Holde, traute Linde
Stets warst du mir gut,
Wenn beim Säuselwinde
Hier mein Korper ruht. *

Din Heine, a cărui înrîurire este mult mai redusă decît se credea odată, ar fi început să traducă la Viena[2]. *Cugetările sărmanului Dionis* îl amintesc:

Noaptea-n pod, cerdac şi streşini heinizind duios la lună.

Dintre prozatori, Jean Paul Richter îi era de aproape cunoscut. îl şi citează într-un loc[3] (« căci spiritul — zice Jean Paul — este raționamentul femeii»), dar înrîurirea i

[1] *Novalis Schriften.* Im Vercin mit Richard Samuel herausgegeben von Paul Kluchkohn, I—IV, Leipzig, Bibliographisches Institut.

* Vasile Gherasim, *Em. la Viena,* in *Jnn. lit.,* 1923, p. 374—379

* *Pol.,* p. 69.

se vede mai cu seamă în *Cesara,* şi anume în chipul numelui propriu al eroinei, şi înainte de aceasta în *Avatarii faraonului Tlâ.*

Aci apare pentru întîia oată numele Cesara, pentru o ființă de sex incert, care se numeşte, cînd e crezută bărbat, şi Cesar. Desigur că Eminescu putea să-1 inventeze spre a-1 opune ca simbol al dragostei întreprinzătoare şi tiranice numelor Angelo, Angela, simboluri de angelitate. Totuşi l-a folosit şi Jean Paul în al său *Titan* pentru tînărul spaniol Graf von Cesara sau Zesara, care are şi o soră cu acelaşi nume[1]. Lilla este şi el un nume foarte romantic. îl întrebuințase însă înainte Wieland în *Idris und Zenide.* îl regăsim la Musset, într-o poezie *(Su%on)* în al cărui motto citează pe Jean Paul, şi la Depărățeanu al nostru *(L.ila).* Toată atmosfera din societatea mistică «Amicii întunericului» aduce a scriere «senzațională». Totuşi şi aci putem descoperi izvodul cult al acestui fel de literatură. Subterana e o încăpere tipic romantică, încît lui Richter i-a putut trece prin cap să facă educația micului erou din *Unsicbtbaren Loge* sub pămînt. în povestea dramatică a lui Raimund, *Moisasurs Zauberfluch,* există chiar sala de marmură neagră. Cît despre viziunile magice pe care le procură demonul, ele sînt şi o simbolizare literară a narcozei şi o dezvoltare fantastică a reprezentației necromantice pe care Faust o dă la curtea împăratului. S-ar părea că nici versul

Papa cu-a lui trei coroane, puse una peste alta

nu e străin de Jean Paul, care în al său *Titan* face această comparație: « . . .wie eine Missgeburt mit drei Kopfen — oder auf einen Papst mit ebensoviel Mtitzen...»

Cît despre *nervus rerum,* pînă la aflarea izvorului direct, e de observat că Jean Paul, în *Der Komet,* făcînd ironii financiare, îl foloseşte (« Zehntes Kapital»)[2]:

« Ist indess ein Land mit dem Geld-Durchfall (Diarrhoe), mit dieser Nervenschwindsucht *(nervus rerum gerendarum),* befallen: so befolgt die Regierung mit Recht Galenus, Regel...»

[1] Cäsar e un nume frecvent in această epocă. Gutzkow il foloseşte pentru un erou din *Wallj, die Zmei/bria,* unde intilnim şi un Jeronimo.

[2] *Der Komet, Eine komisebe Gescbichte,* Leipzig, Reclam, nr. 221—224, p. 237. Ms. 1175 [Kogălniceanu], f. 248 memora: «Le tout-puissant „nervus rerum gerendarum" de nos jours, *la vapeur*».

Fie că ar fi citit pe idealiști ca Fichte, Schelling, Hegel, sau poeți ca Goethe și Schiller, sau, în sfîrșit, naturiști, ideea statornică ce rezultă din aceste lecturi e aceea panteistică. La Eminescu e mai mult decît ce numim de obicei sentiment al naturii, e spaima de Cosmul singuratic, inuman, beție panteistică. Buckle observa, după o metodă anticipînd pe aceea a lui Keyserling, că natura asiatică strivește pe om dîndu-i fantazii monstruoase. Natura lui Eminescu este și ea, precum am văzut, gigantică, lunară. Acest naturism asiatic (Eminescu e în multe privințe un asiat) îl găsim și la-.poeții germani romantici. Cînd contele Cesara al lui Jean Paul Richter vede peisajul alpin, scoate exclamații religioase. Alpii îi stau înainte ca niște uriași înfrățiți, și dinspre pavezele ghețarilor cascade se desfășură ca panglici spre oglinzile lacurilor de la poalele munților *(Ti/a», Erste Jobelperiode,* I. Zykel):

« O Gott! rief er selig erschrocken, als alle Turen neuen Himmels aufsprangen und der Olymp der Natur mit seinen tausend ruhenden Gottern um ihn stand. Welche eine Welt! Die Alpen standen, wie verbriiderte Riesen der Vor welt, fern in der Vergangenheit verbunden beisammen und hielten hoch der Sonne die glänzenden Schilde der Eisberge entgegen — die Riesen trugen blaue Giirtel aus Wäldern — und zu ihren Fiissen lagen Hugel und Weinberge — und Zwischen den Gewolben aus Reben spielten die Morgenwinde mit Kaskaden wie mit wassertaftnen Bändern — und an den Bändern hing der iiberfullte Wasserspiegel des Sees von den Bergen nieder, und sie flatterten in den Spiegel, und ein Laubwerk aus Kastanienwäldern fasste ihn ein . . . »

Priveliștea naturii cu munți și cataracte îi umflă sufletul într-un sentiment de bunătate universală:

«Hohe Natur! wenn wir dich sehen und lieben, so lieben wir unsere Menschen wärmer, und wenn wir sie betrauern oder vergessen mussen, so bleibst du bei uns und ruhest vor den nassen Augen ein wie grunendes, abendrotes Gebirge».

Ca în insula lui Euthanasius, natura lui Jean Paul e de o putere germinativă enormă. Stînd într-un măr în bătaia fluturilor, a albinelor și florilor, eroul mărește cu închipuirea copacul în univers, trimițîndu-i rădăcinile în fundul pămîntului, dîndu-i norii ca flori, luna ca fructe și stelele ca rouă, adică făcînd tocmai acele imense raporturi cosmice caracteristice lui Eminescu din *Sărmanul Dionis* și *Cesara (op. cit., 4.* Zykel):

«Er war nâmlich oft im Mai auf einem säulendicken Apfelbaum, der ein ganzes hängendes griines Kabinett erhob, bei heftigem Wind gestiegen und hatte in die Arme seines Gezweigs gelegt. Wenn ihn nun so die schwankende Lufthecke zwischen dem Gaukeln der Lilienschmetterlinge und den Summen der Bienen und Miicken und den Nebeln der Bliiten schaukelte, und wenn ihn der aufgeblähte Wipfel bald unter fettes Griin versenkte, bald vor tiefes Blau und bald vor Sonnenblitze drehte, dann zog seine Phantasie den Baum riesenhaft empor, er wuchs allein im Universum, gleichsam als sei er der Baum des unendlichen Lebens, seine Wurzeln stiegen in den Abgrund, die weissen und roten Wolken hingen als Bliiten in ihm, der Mond als eine Frucht, die kleinen Steme blitzten wie Tau, und Albano ruhte in seinem unendlichen Gipfel, und ein Sturm bog den Gipfel aus dem Tag in die Nacht aus der Nacht in den Tag.»

La Tieck natura ia chipul mitului. O melancolie grea trece prin cîntecul pasării fabuloase, care, peste logica basmului *Der blonde Eckbert,* simbolizează chemarea pădurii singuratice:

Waldeinsamkeit
Die mich erfreut,
So morgen wie heut'
In ew'ger Zeit.
O, wie mich fteut
Waldeinsamkeit!

Că Eminescu ar fi avut neapărat nevoie să cunoască *Die Epigonen* de Karl Immermann ca să scrie *Epigonii* nu-i de susținut. Ideea de « epigon» e curentă, mai răspîndită, e adevărat, în epoca romantică. W. Scherer intitulează un paragraf din a sa *Geschicbte der deutschen Literatur, Die Epigonen.* Pe Scherer, Eminescu îl notează[1]. Totuși opera lui Immermann merge în sensul celeia a lui Eminescu. în *Die Epigonen,* roman ironic, ne sînt evocate două societăți de epocă, cea princiară și cea « demagogică», adică liberală.

[1] Ms. 2291, f. 28.

Der Herzog e un principe minuscul plin de vanitate, care, căpătând dreptul « eine Leibwache zu halten», pune două gărzi să paradeze « gravitätisch» în fața castelului, în primejdie de a fi pierdut, căci prințul nu poate face dovada că Măria Sibylla, antenata sa, a fost nobilă. Conflictul cu der Kammerrat Wilhelmi pentru un dulap pe care principele nu vrea să-1 urnească din loc revelă meschinătatea existenței castelanilor. în cele din urmă dulapul e deplasat şi-ntr-o încăpere ascunsă se găseşte mult căutata scrisoare de nobleță. Prințesa, pe de altă parte, se pierde în fatuități romanțioase. Organizează un tournoi, pe baza lecturii lui *lvanhoe* din W. Scott, «eine Nachahmung des Turniers von Ashby de la Zouche», precum şi un Karussel ca pe vremea lui Ludovic al XlV-lea. Cu acest prilej un saltimbanc obține regretabile succese. Johanna, sora prințului, a fugit cu un « demagog», Medon. E un contrast pînă la un punct asemănător cu acela din *înger fi demon:*

> *Ea? —* O fiică e de rege, blondă-n diadem de stele,
> Trece-n lume fericită, înger, rege şi femeie.
> *Eli —* Răscoală în popoare a distrugerii scînteie
> Şi în inimi pustiite samănă gîndiri rebele.

Medon, în fond, e foarte conformist şi se ascunde cînd, după ce a agitat spiritele tinerilor, s-a compromis. Pe aceşti studenți conspiratori în frunte cu « der Mecklemburger» îi ironizează Immermann, punîndu-i să discute într-o reuniune burlesc solemnă despre pensiile principilor şi regilor. Arestat din eroare, Hermann dă ochii cu un Polizeikommissarius al zbirilor, care nu-i decît un fost revoluționar, supranumit «der Philhelleno», fiindcă a avut de gînd să meargă să lupte pentru libertatea Greciei. Şi culmea, manifestele compromițătoare ale lui Hermann sînt chiar ale comisarului, printr-o schimbare de portofolii. Aceştia sînt dar «epigonii». Wilhelmi, chemînd pe Hermann în cabinetul său, lîngă un aparat mistic, propunîndu-i un grad inițiatic în Templul înființat de el, face teoria epigonilor, astfel:

«Wir konnen nicht leugnen, dass iiber unsre Hâupter eine gefährliche Weltepoche hereingebrochen ist. Unglucks haben die Menschen zu allen Zeiten genug gehabt; der Fluch des gegenwârtigen Geschlechts ist aber, sich auch ohne alles besondre Leid unselig zu fuhlen. Ein odes Wanken und Schwanken, ein lächerliches Sichenststellen und Zerstreutsein, ein Haschen, man weiss nicht, wonach, ein Furcht vor Schrecknissen, die um so umheimlicher sind, als sie keine Gestalt haben! Es ist, als ob die Menschheit, in ihrem Schifflein auf einem iibergewaltigen Meere umherworfen, an einer moralischen Seekrankheit leide, deren Ende andern Periode angehort.

Man muss noch zum Teii einer andern Periode angehort haben, um den Gegensatz der beiden Zeiten, deren jungste die Revolution in ihrem Anfangspunkte bezeichnet, ganz empfinden zu konnen. Unsre Tagesschwätzer sehen mit grosser Verachtung auf jener Zustand Deutschlands, wie er gegen das letzte Viertel des vorigen Jahrhunderts sich gebildet hatte und noch eine Reich von Jahren nachwirkte, herab. Er kommt ihnen schal und diirftig vor; aber sie irren sich. Freilich wussten und trieben die Menschen damals nicht so vielerlei als jetzt; die Kreise in denen sie sich bewegten, waren kleiner, aber man war mehr in seinen Kreise zu Hause; man trieb die Sache um der Sache willen, und, dass ich bei der Spruchlein argumentiere: der Schuster blieb bei seinem Leisten. Jetzt ist jedem Schuster der Leisten zu gering, woher es auch riihrt, dass kein Schuh mehr Uns bequem sitzen will.

Wir sind, um in einem Worte das ganze Elend anzusprechen, Epigonen, und tragen an der Last, die jeder Erb und Nachgeborenschaft anzukleben pflegt» etc.

Hermann va adăuga: «Auch der Adel ist so eine Ruine. . . Die Lebens luft der Aristokratie ist der Egoismus ».

Cu spiritul funambulesc din *Muncbhausen,* Eminescu nu-i familiar. Printre prăpăstiile debitate de cavalerul de Munchhausen (fabricator de pietre din aer şi întemeietor al unei Luftverdichtungsaktienkompanie) este şi aceea a şederii pe Helicon printre capre. Parodia pedagogică a caprelor silind cărăbuşul şi musca să nu mai mănînce murdării e în genul «miniaturii» eminesciene. în altă parte e persiflat J. Kerner cu spiritismul lui. Cusătoreasa Schnotterbaum e posedată de un strigoi, iar «croitorul magic» vrea s-o exorcizeze. Se face aluzie la idiomul îngerilor (Popobelo). O mască antihegeliană, cam fără sens, este învățătorul Agesel, care se crede urmaş al lui Agesilaus, mîncînd supă spartană şi stînd pe un imaginar Tayget.

Desigur, bufoneria eminesciană îşi are punctul de plecare în pantalonada germană. Totuşi ardenta baronesei de Schnick-Schnack-Schnurr pentru Signor Rucciopuccio, sienez din naştere, «in Kriegsdiensten Seiner Majestät des Keisers aller Birmanen, bei den Truppen auf europäische Art, Kommandeur der sechsten Elefantenkommpanie», un excroc dispărut, pe care Emerentia crede a-l recunoaşte travestit în persoana impertinentului servitot al lui Munchhausen, Karl Buttervogel, motiv pentru care îl tratează pe acesta cu cîrnaţi, e de un umor mult mai savant decît acela al Elvirei «în disperarea amorului»[1].

Tipurile literare ce au intrat în alcătuirea nuvelei *Sărmanul Dionis* sînt uşor de determinat. întîi de toate reapar aci avatarii faraonului Tlâ şi ai reginei Rodope. Conjuraţia cărţii astrologice e faustiană, Riven-Ruben e un Mephistopheles. Călătoria înapoi în timp şi revenirea sînt şi ele înrudite cu regresiunea lui Faust în epoca Elenei. Despre dedublare şi călătoria lunară vom vorbi mai departe. Tonul în genere al nuvelei e acela al povestirilor lui Edgar Poe şi ale lui Hoffmann. Şi compunerea de memorii (umbra lui Dionis şi le va scrie) e de asemeni un meşteşug romantic, şi n-avem decît să ne amintim de Hoffmann, Hauff şi Heine *(Nacbgelassene Papiere des Bruders Medardus, Memoiren des Satan, Aus den Memoiren des Herrn von Schnabelewopski).*

Eroarea pe care o face tînăra Dona Ana luînd pe unul drept altul e greşala Euphemiei din *Elixiere des Taufels* de Hoffmann, care vede în Medardus pe mortul Viktorîn. Dubla înfăţişare a unui erou era o temă comună romantismului.

Baltazar[2] nu e un nume rar în literatura fantastică, îl poartă, de pildă, studentul din *Klein Zacbes genannt Zinnober* al lui Hoffmann şi doctorul Cherbonneau din *Avatar* de Th. Gautier.

Tipul romantic al naraţiunii inedite din *Geniu pustiu* (ms. 2255, f. 178—179), cu veşnica localitate italiană, cu scrisori şi memorii, este bătător la ochi. în preocuparea politică se poate vedea o asemănare cu romanele lui Laube şi Gutzkow, acestuia din urmă datorindu-i-se, se pretinde,

[1] *Immermanns Werke,* herausgegeben von Harry Mayne, Kritisch durchgesehene und erläuterte Ausgabe I—IV, Leipzig u. Wien, Bibliographisches Institut.

[2] în *Avatarii faraonului TU.*

chiar unele idei (Bogdan-Duică). însă neliniştea, nevoia de a călători pe glob, e izbitor înrudită cu alergarea peste tot, cu ajutorul cizmelor de şapte leghe (Siebenmeilenstiefel), a lui Peter Schlemihl, la gheţurile polare, în Groenlanda, în America, în Africa, în Tibet, în China şi celelalte. Desigur că Eminescu auzise şi de călătoria spătarului Milescu prin Siberia şi China[1], precum e foarte probabil că, citind *Alixăndria,* a dat de acea întîmplare a patru corăbieri ruşi naufragiaţi în Spitzberg, ce se află de obicei adaosă la sfîrşit *(Vrednică de însemnare întîmplare a patru corăbieri ruseşti cari au fost strămutaţi de iarnă în ostrovul Spitzberg la anul 1743* etc).

Povestea orientală despre Harun-al-Raşid era în nota romantică. Gautier însuşi broda în marginile traducerii lui Galland a celor *1001 de nopţi (La miile et deuxieme nuit).* în literatura germană bibliografia e bogată. Amintim doar romanul lui Fr. M. Klinger, *Gescbichte Giafers des Barmeciden,* cele nouă cîntări din *Die Abbassiden* de Platen, *Das Wintermărcben* de Wieland, *Die Karawane, Der Scheik von Alessandria und seine Sklaven* de Hauff. Eminescu a cunoscut *Halimaua* şi, de vreme ce prelucra pe Barac, poate chiar în traducerea acestuia (Braşov, 7 voi., 1836—1838).

Pe urmă îl atrăsese în chip deosebit poezia lui Lenau, al cărui *Faust* îl cunoştea de asemeni şi pe care l-ar fi socotit superior celui al lui Marlowe şi Goethe[2].

Printre dramaturgi îi erau fireşte cunoscuţi Fr. Hebbel, pe a cărui « sublimă dramă» *Măria Magdalena o* cita şi într-un articol din 1870[3], şi Grillparzer[4]. Numele Jaromir din proiectul de dramă *Decebal* se întîlneşte în tragedia *Die Ahnfrau* a lui Grillparzer. Nu putea să nesocotească de asemeni pe Heinrich Laube, fostul ditector al Burgtheatrului, din al cărui *Graf Essex* se va inspira[5] în *Mira [Ştefan cel tînăr],* în dreptul lui Arbore, Eminescu înseamnă « Alba-Posa-Essex», adică două personaje din *Don Carlos* al lui Schiller — înfăţişînd amîndouă iubirea de ţară, unul în

[1] Ms. 2257, f. 55 v.: «Viaţa lui Milescu».

[2] O. Pursch, *Amintiri,* in *Ramuri,* IV, 1909, p. 509-510.

[3] *Pol.,* p. 62; v. şi ms. 2291, f. 12.

[4] Ms. 2285, f. 173 v., f. 175.

[5] *Pol.,* p. 59. Heinrich Laube, *Graf Essex,* Trauerspiel, Leipzig, Reclams Universal Bibliothek, nr. 5746. Se pare că Eminescu cunoştea şi teatrul lui Chr. D. Grabbe, fiindcă în ms. 2291, f. 13, găsim notat: « *Dramen Grabbe*» printre cărţile probabil date cu împrumut.

chip liberal, altul despotic — şi eroul dramei *lgi* Laube. Din *Essex* poetul reţinea se vede ideea de rebeliune pedepsită cu decapitarea, ceea ce e cazul cu Arbore. O legătură cu *Graf Essex* al lui Laube şi prin el cu *Hamlet* al lui Shakespeare o face şi figura Mirei. Această «vergină ce-a visat cerul», cu sufletul «învelit în mister» e o lunatecă, o nebună ca Ofelia, şi aşa apare şi contesa Rutland din *Graf Essex.* Nu-1 va fi ignorat nici pe Wilbrandt, soţul Augustei Baudius şi viitor director al aceluiaşi teatru. De altminteri, Laube împreună cu Borne, Heine, Gutzkow şi alţii aparţin a ceea ce s-a numit «Das junge Deutschland», «Juna Germanie», şi pe aceasta o pomeneşte de asemeni poetul *(Man. K. Epureanu)*[1].

într-o variantă din proiectul *Mira*[2], Magdalina, iubind pe Miron, se sileşte «să-şi purifice caracterul, să caute a deveni o Ierta». Acest nume, Ierta, trebuie raportat negreşit la cunoscuta Schicksalsdrama a lui Adolph Miillner, *Die Scbuld*[3]. Teatrul lui Miillner, cu lirismul lui exaltat şi noros şi cu deznodămintele sangvinare, este foarte în spiritul inspiraţiei juvenile a lui Eminescu. Fatalismul oedipian din *Grue-Sînger* intră în această formulă. Sîntem în Scandinavia. Hugo, conte de Orindur, se întoarce de la vînătoare, unde a ucis un mistreţ. Soţia sa Elvira are presimţiri rele, căci o coardă a harfei a plesnit. într-adevăr, Hugo mărturiseşte contesei de Orindur, Ierta, că nu e fratele ei. Apoi soseşte un Don Valeros, grande de Castilia, fost socru al Elvirei, şi cu acest prilej se află că un destin malign a fost împlinit. Elvira fusese căsătorită înainte cu Carlos, ucis. Se descoperă că omorîtorul este Hugo, care însă a intrat în familia Orindur printr-o substituire, el fiind de fapt fiul lui Don Valeros şi fratele lui Don Carlos. Aşadar Hugo e un Cain. Disperată, Elvira sc sinucide şi Hugo la fel. Ierta iubise spiritual pe Hugo (« ich lieb' ihn Seel' um Seele ») şi fusese pentru el un înger («Ierta Hugos Engel»).

Preferinţa lui Eminescu merge însă spre autorii mai mărunţi, uneori de tot şterşi *, din care poate împrumuta

[1] *Opere,* ed. I. Creţu, HI, p. 461.
[2] Ms. 2254, f. 28-29.
[3] Adolph Miillner, *Die Scbuld,* Trauerspiel in vier Aufziigen, Leipzig, Reclams Universal Bibliothck, nr. 6.
[4] Dc exemplu, din citeva tragedii obscure cităm (ms. 2291, f. 3): Scholz B., *Gustav Wesa oder Maske fur Masie.* Schauspiel, Leipzig, Diirrische Buchhandlung, 1871.

idei fără primejdia sacrificării personalităţii. Ideea călătoriei pentru aducerea diamantului Nordului a scos-o Eminescu din recenzia unui obscur poem romantic dintr-un număr din *B/ă/ler fur literarische Unterhaltung* (nr. 291, 17 October 1844), ce-i picase în mîini şi care a rămas printre hîrtiile sale[1], ca o dovadă de felul cum îşi scotea inspiraţii din cele mai neînsemnate mărunţişuri. în acea revistă, la coloana *Ubersicht der neuesten poetischen Er^eugnisse,* sub punctul 22, se recenzează *Zuleima. Ein Jugendtraum im Kerker,* von Hermann Behn-Eschenburg, Bonn, Henry und Cohen, 1843. E o poveste romantică. Erthgorn, «ein kuhner nordischer Jungling», vede în vis icoana unei femei de care se îndrăgosteşte. Hotărît să cucerească acea făptură scumpă, «das holde Wesen durch Kampf und Sieg zu erringen», merge în Alhambra, intră într-o « unterirdisches Gemach», unde « hundert und mehr Mănner ihn drohend umringen». Un bătrîn îi goneşte, îl salută pe Erthgorn «im Zauberlande» şi i se oferă drept călăuză «zu hoherm Schauen». La o masă, un cerc de chefuitori inofensivi intonează un Jubelgesang. Un tînăr îi cîntă apoi un cîntec cu următorul cuprins: Cel din urmă rege, Boadbil, părăsindu-şi leagănul copilăriei, Zuleima, unica lui fată, e tristă că trebuie să se lipsească de Alhambra. Ea se roagă de tatăl ei s-o lase. Acesta cheamă pe un bătrîn înţelept, Alzajid, care arată gîndurile lui Allah cu privire la Zuleima:

Allah band ein gross Verhăngniss
An Zuleima — los'es wieder,
Und es steignt in neuem Glanz
Herrlich all das Alte nieder.

In den unterird'schen Sălen
Des Alhambra muss sie bleiben,
Bis die Zeiten in dem Strom
Zum Erfullungsziele treiben:

Bis der Demantstern des Nordens
Sich dem Erdenschoss entrungen
Und sich in den Himmelstag
Sthrahlensaugend aufgeschwungen . , .etc

[1] Ms. 2255, f. 434 - 435.

Zuleima e închisă într-un castel subpămîntean şi mîini nevăzute şi mute fac pentru ea încăperi strălucitoare şi grădini. Pînă la întoarcerea bătrînului, ea cade acolo într-un somn adînc. Bătrînul Alzajtd însă a uitat de ea (un alt bătrîn rămas în locu-i a adormit) şi pe patul de moarte îşi aminteşte cu groază:

Ich verlor des Bannes Schliissel.

Nu e decît o singură scăpare:

Will ein Jungling liebesmuthiig
Um den Preis zu ringen wagen,
Wird zu endlos sel' gen Ziel
Ihn die Ktaft des Busens tragen. . . etc.

Cîntăreţul sfîrşeşte cu speranţa că se va găsi un astfel de tînăr, şi Erthgorn ştie ce are de făcut. Recenzentul îi prescurtează isprăvile:

«Nun konnen wir Erthgorn's Thaten freilich nur mit wenigen Federstrichen undeuten: wie er, unterrichtet von einem greisen Fiihrer, forteilt, Land und Meer durchzieht, in die Heimat kommt. . .; was et Wunderbares im Berge Gnothis mit einem weissagenden Frosche, einem schuppingen Drachen, einem Riesenhunde, einer Schlange, aus deren Haupte der obergenannte *Detnantstern des Nordens* hervorspringt, und einem Voglein etlebt, das ihn durch alle Gefahren fiihrt; wie er mit dem schwer errungenen Kleinod aus der unheimlichen nâchtlichen Tiefe wieder an das Sonnenlicht tritt; wie er durch die Kraft desselben den Gefahren eines Meersturms und verfolgenden Corsaren entrinnt; wie er nach Granada zuriichkehrt und in Alhambras unterirdischen Marmorlabyrinthen Zuleima erweckt, die nun fiir immer die Seine ist.»

într-o scrisoare din 1870 poetul arată că *Blätter fiir Hterariscbe Unterhaltung* anunţă sau mai bine zis recomandă *Gebarnischte Sonet te.* Acestea sînt ale lui Fr. Riickert, pe care Eminescu trebuie să-1 fi citit penttu traducerile din literatura sanscrită[1] *(Weisbeit der Brahmanen).* îl vedem folosind pe Gott. Keller, traducînd din H. Lorm[2], din

[1] într-un extras din *Studii fi cercetări de istorie liierră fi folclor,* V, 1956, nr. 1—2, G. Călinescu modifică astfel, cu cerneală: «scrierile în spiritul literaturii sanscrito-orientale» (n. red.).

[2] T. V. Stefanelli, *Amintiri d. Em.,* Buc, 1914. Lorm e citat şi în *Dicţionarul de rime* (ms. 2265, f. 123).

C. Ccrri, transcriind din Ern. Eckstein[1], din Adolf Stern[2], prieten al lui Hcbbcl, alcătuitor de ediţii de clasici şi al unei *Gescbichte der nemrn Literalur,* în 7 volume, dintr-un obscur cezarocrăiesc K. G. Ritter v. Leitner[3], din L. Schcfer[4], din I. V. Scheffel, Hoffmann von Fallersleben, Platen, Graf Schack °. *Somnoroase păsărele* şi-ar avea izvorul într-o poezie anonimă publicată în *Regensburger Uederkran^* (ed. 7, Regensburg, 1880)[6]:

So sanft wie auf den Zweigen
Die Voglein schlafen nun,
Wie sich die Blumchen neigen
Im Schoss der Nacht zu ruh'n,
Wie Engel wieder steigen,
Den Menschen wohl zu thun,
So soli dein Schlummer sein,
So sanft, so selig rein. . . etc.

« Gute Nacht» se află numai in titlu. în realitate, poezia aceasta e foarte îndepărtată de aceea a lui Eminescu. Pe drept cuvînt se propune printre altele poezia *Gute Nacht* de Karl Drăchsler[7]:

Gute Nacht, du siisses Kind
Mogen Engel dich behuten,
Und der Schlummer leis und lind,
Streue dir die schonsten Bliiten,
Gute Nacht.

Chestiunea totuşi nu-i aşa simplă. Motivul a fost la modă odată. O poezie *Gute Nacht* are şi Geibel *(Atben).*

[1] Ms. 2255. f. 182: « Sie ist so fromfm], so tugendhaft, so edel. . . »

[2] Ms. 2258, f. 223.

[3] Ms. 2257, f. 88 şi u.

[4] Ms. 2260, f. 311.

[6] *Ut. pop.,* XVI—XVII; ms. 2260, f. 311. Din Hoffmann von Fallersleben, autorul lui *Dtutscbland, Deutschland uber alles* (1798-1874), transcrie o poezie *(Unsere politiscbe Seite),* apoi o traduce (ms. 2260, f. 51): «Germanu-i foarte tacticos / Şi cu temei în toate, / De are-o pată la surtuc / Chemia o învaţă. // învaţă azi, învaţă mîni, / Pin-izbuteşte-n fine / Să ştie cum dintr-un surtuc / Scoţi petele mai bine. // Cînd ştie tot din fir în păr / Atunci îl calcă focul. . . / Căci în surtuc n-a mai rămas / Decît numai cu josul.»

• M. Bantaş, în *Via/a rom.,* 1926, p. 97-100.

[7] Radu Manoliu, *Izvoarele motivelor fi procedeelor din poeziile lui M. Eminescu,* în *Preocupări literare,* I, nr. 5, p. 271.

Iată o strofă:

Nun suchen in den Zweigen
Ihr Nest die Vogelein,
Die Halm' und Blumen neigen
Das Haupt im Mondenschein,
Und selbst des Muhlbachs Welien
Lassen das wilde Schwellen
Und schlummern murmlend ein.
Schlafet in Ruh, schlafet in Ruh!
Voriiber der Tag und sein Schall;
Die Liebe Gottes deckt euch zu
AUiiberall.

Se pare că poezia din *Liederkranz* e imitată după Geibel. Iată acum o strofă dintr-o poezie engleză *Good Night!* de Hemans:

Day is past I
Stars have set theit watch at last,
Founts that thro' the deep woods flow,
Make sweet sounds, unheard till now,
Flowers have shut with fading light.
Good night I

Fără îndoială că Eminescu avea pentru poeţii mărunţi vreo antologie. Chiar povestitorul popular Fritz Reuter îi era cunoscut precum ştia de celebrul, nu-i vorbă, dar prea puţin cititul David Fr. Strauss, hegelianul, şi de a lui *Leben Jesu.* «La întrebarea ce şi-o face David Strauss, scriitorul lui Isus — spune el în *Christos a înviat* — de mai suntem creştini sau ba, o întrebare la care răspunde negativ, noi adăogăm alta: fost-am vreodată creştini? — şi suntem dispuşi a răspunde *nu.*»[2] în *Dicţionarul de rime* citează pe P. Heyse[3], pe Th. Storm[4]. îşi nota bibliografic o *Poetik* (2. Aufl., 1870) de R. Gottschall[5], de asemeni *Shakespeare* (I—II) de G. G. Gervinus şi *Deutsche Dicbtung*[2] de acelaşi, care nu poate să fie decît *Geschicbte der poetischen Nationalliteratur der Deutschen.* Şi fiindcă e vorba de poetică, întîlnim nota «Horn, *Poesie u. Beredsamkeit*»[3], prin urmare *Poesie und Beredsamkeit der Deutschen von Luthers Zeit bis ^ur Gegenwart* [1822] de Franz Horn, *Technik des Dramas* de G. Freytag[4] şi [Hermann] Hettner, *Das moderne Drama* [1852][5]. îşi însemnă şi pe germanistul K. Simrock cu *Die Quellen des Shakespeare in Nove/len, Märcben u. Sagen*[6]. Nu putea să ignoreze pe Wolfgang Menzel, criticul galofob, editor al unei *Literatttrblatt* şi prieten cu Gutzkow.[7]

Fireşte că nu numai atît a citit Eminescu, dar n-avem ştiri prea multe despre lecturile sale germane, care, ajutate de o istorie a literaturii, trebuie să fi fost largi şi sănătoase, întemeiate mai cu seamă pe cîţiva poeţi mari (Schiller, Goethe, Heine, Lenau).[8]

Pentru alte literaturi a căror limbă nu-i era cunoscută, poetul va fi avut informaţii indirecte. într-un loc[9] trimite la o *Allglemeine] Literaturgeschichte* de Scherr[10]. Avea apoi

[1] *Pol.,* p. 343.

[2] în ms., la bibliografie, işi consemna şi *Voltaire* de acelaşi (ms. 2291, f. 10).

[3] Ms. 2278, f. 70. Şi o *Poetik* v. Otto Lange (ms. 2291, f. 28).

[4] Ms. 2265, f. 123.

[5] Ms. 2280 (pe carton); ms. 2285, f. 177 (cu oarecare extrase de idei); ms. 2291, f. 28; de acelaşi sînt notate şi *Portrale u. Studien* 1 u. 2 B, Leipzig, Brockhaus (ms. 2285, f. 177 v.).

[1] Ms. 2259, f. 201 v.

[2] Ms. 2291, f. 28.

[3] *Ibid.*

[4] *Ibid.*

[5] Ms. 2291, f. 12 (din cărţile pe care probabil le avea).

[6] Ms. 2291, f. 3 v.: Bonn, Marcus.

[7] în ms. 2291, f. 2 v. — 3: Wolfgang Menzel, *Kritik des modernen Zeitbewttsstseins,* Frankfurt am M.

[8] Mai cităm un fragment de scrisoare de la Berlin (1874) către o revistă germană care atacase pe un Johann Jacobi (poetul sau filozoful Fr. Jacobi?) şi de unde se vede încă o dată antihegelianismul profund al poetului (cf. Torouţiu, IV, p. 118—119):

« De aci înainte, vă asigur, nu mai puneţi mina pe alţii... şi nici pe un alt Goethe nu-1 veţi mai avea; in schimb, destui Redwitz-i, Geibel-i şi un cîrd de Schelling-i, Hegel-i, Fichte şi cum s-ar numi domnii consilieri aulici. [Şi desigur n-are nici un merit şi nici o vină] că massa aceea de oameni are aceiaşi strămoşi care-i are, că ocupă in lume spaţiul care-l ocupă şi că a devenit ce-a devenit. Două motoare pun in circulaţie istoria universală scrisă după calapodul prost al lui Hegel: stomacul şi încă ceva ce se poate uşor ghici, deşi expresia nu-i de loc delicată. »

[9] Ms. 2257, f. 235, şi *Pol.,* p. 21.

[10] Cartea lui Johannes Scherr, *Allgemeine Geschicbte der Literator,* I—II, Dritte Auflage, Stuttgart, C. Conradi, 1869, este inteligentă şi bine informată, cuptinzind noţiuni despre culturile chineză, indiană, egipţiană, ebree, arabă, persiană, turcă, elenă, romană, franceză, italiană, spaniolă, portugheză, moldo-valahică, engleză, germană, olandeză, scandinavă, slave, ungară, neogreacă. în voi. II, p. 267, sint două citate care se pot

la îndemînă ieftina « Universal-Bibliothek», pe care o recomanda tinerilor împreună cu «Classtschc Theater-Bibltothek aller Nationen»[1], iar în hîrtiile lui se găseşte o fasciculă din « Both's Buhnen-Repertoir» (nr. 45), cuprinzînd *Damen und Husareti,* Lustspiel in drei Aufzugen, nach dem Polnischen des Grafen Fredro von J. F. S. Zimmermann[2].

8. Literatura engleză

Dintre autorii englezi, Shakespeare îi era cel mai scump, încă din vremea romanului *Geniu pustiu,* ridica în slavă « geniul divinului Brit», iat mai tîrziu îi făcea un adevărat elogiu în versuri sub titlul *[Invețații] Cărțile [mele]*[3]*:*

Shakespeare 1 adesea te gindesc cu jale,
Prieten blind al sunetului meu,
Isvorul plin al cinturilor tale
îmi sare-n gînd şi le repet mereu.

îl amintea cu orice prilej şi-i cunoştea, probabil, foarte de timpuriu opera întreagă a « celui mai mare poet pe care l-a purtat pămîntul nostru»*. într-o însemnare veche, din vremea şederii la Bucureşti ca sufleur, stă scris aşa[5]: « Urmărirea din partea mea a [a]celei fete de boieri în Cişmigiu — cînd am venit din Blasiu. Figura — Coriolano !» Este vorba, fără îndoială, printr-o asociație oarecare, de

adăuga la tema din *Mai am un singur dor,* unul din Mtiller (« Mein Grab sei unter Weiden. / Am stillen dunkeln Bach, / Wenn Leib und Seele scheiden,/ Lăsst Herz und Kummer nach»), altul din Tieck (« Dicht von Felsen eingeschlossen, / Wo die stillen Băchlein geh'n / Wo die dunkeln Weiden sprossen, / Wiinsch ich bald mein Grab zu sehn»). în acelaşi volum, la p. 303, se scoate un citat din poemul *Ahasver* (1838) al lui Julius Mosen. în fine, tot aici, la p. 405, e un citat din *lanos* de Petofi, cate seamănă cu *Descripfia Indiei* («In der Mitte Indiens sind die Berge nieder, / Doch dann strecken immer hoher sie die Glicder, / Und wo beider Lănder Grănzen sich begleichen, / Bis hinein die Berge in den Himmel reichen»).

[1] *Pol.,* p. 61.

[2] Ms. 2254, la sfîrşit.

[3] Ms. 2262, f. 67.

[4] *Opere,* ed. I. Crețu, II, p. 179.

[5] Ms. 2257, f. 183.

tragedia shakespeariană *Coriolan.* Fabula lui Meneniu Agrippa citată în cutare articol[1] s-ar putea să-i fie cunoscută tot de aci. Eminescu începuse să traducă *Timon Atenianul**. *Regele Lear, Hamlet* îi vin des sub condei şi de cîteva oti citează vorba lui Hamlet (act. II, sc. II): «Ce e Hecuba pentru ei?»[3]. în legătură cu aceste piese face nişte considerații asupra dramatismului cecității şi nebuniei:

« . . . pentru a fi frumos, orbul trebuie să fie liniştit. Un orb agitat de spaimă sau de patimi este un spectacol penibil. Tot astfel nebunia reflexivă şi numai aceasta este într-adevăr dramatică. Nebunii lui Shakespeare sînt adevărați înțelepți. Cuprinşi de o idee fixă, exprimă în maxime paradoxale adevăruri veşnice, dar aceste idei paradoxale, pe care omul cuminte le exprimă c-un fel de agitație, nebunul le spune liniştit, ca un ce cu totul firesc».[4]

într-o notă politică din *Curierul de Iaşi,* din 1876[5], traduce, cam slobod şi cu comentarii, câteva rinduri dintr-o replică a lui Falstaff *(King Henry IV,* part. I, act. II, sc. IV):

« . . .Toți promit cu religiozitate publicului că vor face impresia nemuritorului Sir John, admirabilul Sir John Falstaff, cum îl descrie Shakespeare divinul, Sir John, care de o mulțime de ani nu ş-a mai văzut genunchii de gros şi gras ce este şi care a cîştigat aceste invidiabile dimensiuni numai din cauza sentimentalității sale. Ah 1 Enrichet dragă — strigă Sir John — cînd eram tînăr, eram atît de subțirel, că m-ai fi putut trece prin inelul unui membru de la primărie — dar ce să le faci grijilor şi necazurilor, ardă-le focul: *ele* îmflă pe om.»

Altă dată îi vine în minte lui Eminescu « vestitul monolog al lui Sir John Falstaff, în care el dă definiția onorii»[6] şi pe care îl aplică, parafrazînd cu totul larg, la cazul soldaților români răniți ori morți în Bulgaria. Monologul amintit este de asemeni în *King Henry IV* (part. I, act. V, sc. I):

« . . .Honour pricks me on. Yea, but how, if honour prick me off when I come on? How then? Can honour

[1] *Despre program* în *Opere,* ed. I. Crețu, III, p. 293.

[2] Ms. 2254, f. 183-192.

[3] *Opere,* ed. I. Crețu, II, p. 104, p. 128; *Scrieri politice, p.* 143. în ms. 2285, f. 377: «That ist *[sic]* the question».

[4] *Scrieri politice, p.* 349.

[5] *Op. cit., p.* 186.

[6] *Opere,* ed. I. Crețu, II, p. 305.

set to a leg? No. Or an arm? No. Or take away the grief of a wound? No. Honour hath no skill in surgery then? No. What is honour? A word. What is in that word, honour? What is that honour? Air. . . »[1]

Cam în acest spirit comentează Eminescu:

« Gloria nu se bea, nu se mănîncă, nu se îmbracă; ea nu vindecă oasele sfărîmate de ghiulele, nu cîrpeşte mantalele rupte prin care suflă amorţitorul crivăţ, nu-nlocuieşte porumbul crud, pe care l-au mîncat soldaţii noştri, cu pine caldă, c-un cuvînt, gloria ce-o cîştigi e frumos lucru, dar pentru dînsa e bine ca omul să nu rişte nici măcar degetul cel mic... »

într-un articol din 1879, *Inegalitatea naturală*, Eminescu face un lung citat în traducere din Shakespeare, şi anume vorbele pe care autorul englez le pune « în gura cumintelui Ulis»[2]:

« Dacă planeţii în vălmăşag rău ar rătăci fără regulă, ce grozăvie ar fi ! Ce furtună ar fi pe mare, cum ar tremura pămîntul, cum ar turba vînturile! Frica, răsturnarea, groaza şi dezbinarea ar rupe la pămînt, ar submina, sparge, dezrădăcina din încheieturi concordia şi liniştea dintre state» etc.

Citatul este din *Troilus and Cressida*[3]:

But, when the planets,
In evil mixture, to disorder wander,
What plagues, and what portents? what mutiny?
What raging of the sea? shaking of earth?
Commotion in the winds? frights, changes, horrors,
Divert and crack rend and deracinate
The unity and matried calm of states
Quite from their fixture? etc.

Bănuim că şi «Casandra din Troada», citată în alt articol din 1878, provine din lectura aceleiaşi piese.[4]

Amintirea lui Ariei într-o însemnare dintre cele mai vechi poate fi o dovadă că a citit *Furtuna.*[5] Un alt fragment,

[1] *Tbe piay and poems of William Sbakespeare* with notes by the late Edmond Malone, with Dr. Johnsons preface, Leipsic, Ernest Fleischer, 1840.

2 *Opere*, ed. I. Creţu, II, p. 419 - 420.

[3] *Tbe ptay* etc, p. 578.

* *Opere*, ed. I. Creţu, II, p. 310.

[5] Ms. 2262, f. 4.

într-o critică a dramelor lui Bolintineanu[1], arată admiraţia pentru Shakespeare şi extensiunea lecturilor la anul 1870:

« . . . într-adevăr, cînd iei în mînă opurile sale, care se par aşa de rupte, aşa de fără legătură în sine, ţi se pare că nu e nimica mai uşor decît a scrie ca el, ba poate a-1 şi întrece chiar prin regularitate. însă poate că n-a existat autor tragic care să fi domnit cu mai multă siguritate asupra materiei sale, care să fi ţesut cu mai multă conştiinţă toate firele operei sale, ca tocmai Shakespeare; căci ruptura sa e numai părută, şi unui ochi mai clar i se arată îndată unitatea cea plină de simbolism şi de profunditate care domneşte în toate creaţiunile acestui geniu puternic. Goethe — un geniu — a declarat cum că un dramaturg, care ceteşte pe an mai mult de una piesă a lui Shakespeare, e un dramaturg ruinat pentru eternitate. Shakespeare nu trebuie cetit, ci studiat, şi încă astfel ca să poţi cunoaşte ceea ce-ţi permit puterile ca să imiţi după el, căci, după părerea mea, terenul shakespearian, pe care d. Bolintineanu ar fi putut să-1 calce mai cu succes, ar fi fost acela al abstracţiunii absolute, cum sînt d. e. *Visul unei nopţi de vară, Basmul de iarnă, Ceea ce vreţi* etc.»

Va să zică Eminescu citise *Midsiwimer-Night's Dream, Winter's Tale, What you Will.*

Apoi găsim reflexe shakespeariene în proiectele poetului. Irina din *Grue-Sînger* ar fi fost, prin complicitatea cu Mihnea-Sînger, soţul ei, o Lady Macbeth. La fel, Bogdana, soţia lui Sas, din *Bogdan-Dragoş*. în această piesă, scena transmiterii coroanei de către Dragul, cu greutatea bătrînului de a se despărţi de ea, aduce aminte (cu deosebirile de caractere) de aceea din *A doua parte din Henric al IV-lea* (act. IV, sc. IV). Mira din proiectul de dramă cu acelaşi nume, aşezată în epoca lui Ştefăniţă-vodă, acea « vergine cc-a visat cerul» cu sufletul învelit în mister, e o nebună ca Ofelia din *Hamlet.* Numele «Iuliu Cesar», pus asupra şi în apropierea unei note arătînd intenţia unei drame *Mihaiu [cel Mare]*, nu credem să arate gîndul unei drame despre eroul antic, cît propunerea ca uciderea mişelească a lui Mihai să fie condusă după aceea a lui Cesar (şi avea în vedere probabil tragedia lui Shakespeare). în proiectul *Mira* (epoca

[1] *Scrieri politice*, p. 58.

Mihai Viteazul), Mira e adormită cu un narcotic. Ca şi în *Romeo ţi Julieta,* moartea aparentă a fetei stîrneşte o mare durere în tînăr, aşa încît tatăl e nevoit a făgădui c-o va învia. Afară de aceasta, Mira e lunatecă. Reprezentaţiile de teatru în teatru sînt caracteristica lui Shakespeare *(Midsummer-Night's Dream, Hamlet, Taming of the Shrew).* Şi în *Mira* vom întîlni o «comedie» la curte. Meditaţiile mizantropice ale lui Alvarez de Bilbao, în subterană, în faţa unei ţeste goale *(Avatarii faraonului Tlâ)* sînt înrudite cu ale lui Timon Atenianul. în fine, în *Dicţionarul de rime* întîlnim pe Desdemon[1], *cate* e Desdemona din *Othello.*

Eminescu ar mai fi cunoscut şi *Faust* de Marlowe[2], foarte popular în Germania. într-un manuscris[3] aflăm o sentinţă de William Temple («O dorinţă neliniştită în sufletele oamenilor de a fi ceea ce nu sunt şi de a avea ceea ce nu au este rădăcina a toată imoralitatea»). Temple fusese servitorul lui Swift, pe care nu ne vine să credem că Eminescu nu-1 citise, mai ales că relativitatea lumilor după dimensiunile indivizilor ttebuia să-i fie foarte pe plac. în treacăt fie zis, Eminescu începuse a da unele raite prin istoria şi literatura Marei Britanii. într-un caiet[4] îşi însemnează următoarele:

« Puţine ore înaintea morţii ei, Măria Stuart a compus poezia aceasta în limba latină:

O Domine Deus!
Spera vi in Te;
O care mi Jesu
Nune libera me;
In dura catena
In misera poena
Desidero Te;
Languendo, gemendo
Et genunectendo
Adoro, imploro
Ut liberes[*] me!»

[1] Ms. 2265, f. 139.
[2] O. Pursch, *Amintiri,* in *Ramuri,* IV, 1909, p. 509-510.
[3] Ms. 2258, f. 163 v.
[4] Ms. 2258, f. 163 v.
* în ms.: *liberai.*

De *Robinson Crusoe* ştia din copilărie. 1-1 citea fratele mai mare, Şerban[1]:

Şi el citea pe Robinson,
Mi-1 povestea şi mie.

Pe Defoe îl pune şi în *Dicţionarul de rime.*[2]

Nopţi/e lui Young se pare că le avea în tălmăcire românească din 1835[3], pe Ossian îl citează (poate după Goethe) într-un fragment din *Geniu pustiu,* iar într-un vers din *Antropomorfism*[4]. •

Pe tipic îi face curte Lovelace de la coteţe

face aluzie la popularul roman *Clarisse Harloive* al lui Richardson. La un curs din Berlin asupra pesimismului sub perspectiva istorică[5] aflase de Byron, de Shelley şi i se cita *Queen Mab* a acestuia din urmă. Desigur că Eminescu nu s-a mulţumit numai cu atît. Byron îndeosebi ieşea în cale în felurite traduceri şi fragmentar chiar în autori clasici (Goethe, Heine). Aforismele lui Thomas Moore, pe care plănuieşte să le aşeze într-o carte de lectură[6], aceea pe care i-o ceruse Maiorescu, sînt luate din C. Negruzzi. Numeroase traduceri de versuri mai putea întîlni însă printre poeziile lui F. Freiligrath. Mai descoperea apoi că drama *Rienfţi* a lui Bodnărescu era o dramatizare a romanului cu acelaşi nume al lui Bulwer Lytton[7], care se află tradus în «Universal-Bibliothek» (nr. 881—885). Din autorii americani, Eminescu citise, poate sub inspiraţia lui Titu Maiorescu, neapărat pe Edgar Poe (din care ar fi tradus, prin mijlocirea limbii franceze, *Morella)*[8], pe Bret Harţe[9] şi pe Mark Twain[10].

[1] Ms. 2259, f. 279.
[2] Ms. 2308, f. 53 v. în ms. 2289, f. 80: «Bourke» [«V].
[3] Ms. 2278, f. 80 v. - 82.
[4] Ms. 2281, f. 51 v. - 65 v.
[5] Ms. 2276, II, f. 6, 26 *(Socialer Pessimismus bei Byron u. Shellty). Don Juan* al lui Byron era considerat acolo « der Epos des 19 Hundcrts ». în ms. 2291, f. 43, aluzie: «iiber Byrons Manfred». Era pomenit şi Buckle (ms. 2276, II, f. 6).
[6] Ms. 2306, f. 1.
[7] *Scrieri politice,* p. 59. în ms. 2259, f. 278, citat şi [w.J Scott.
[8] *Curierul de laşi* din 8 oct. 1876. în *Dicţ. de rime* (ms. 2308, f. 53 v.): Poe.
[9] *Scrieri politice,* p. 343.
[10] *Flnltna Blanduieiei* din 18 dec. 1888. O însemnare din ms. 2257, f. 105 urm., poartă titlul *Die amerikaniscbe Dicblung der Gegenwart.* Acolo

întîia impresie citind însemnarea *Bedlem-Combdie* e că ar fi vreo aluzie la o piesă germană, de care noi n-avem ştiinţă. Dar versurile sînt originale şi cu nota satirică a lui Eminescu. Bedlem este numele unui celebru ospiciu de alienaţi, al lui «Bethlehem hospital» din Londra, ceea ce lămureşte prezenţa eroului nebun. S-ar părea că poetului care celebrase «sfînta Golie» i-a lucit o clipă ideea unei lucrări dramatice în care nebunia să simbolizeze o caracterizare sau o soluţie a vieţii. Oricum, numele ne duce spre literatura engleză şi nu putem uita că prin acea vreme (8 octombrie 1876) Eminescu publica în *Curierul de Iafi* traducerea nuvelei *Mcrella* de Edgar Poe, făcută întîi de Veronica Miele şi probabil revăzută sau din nou alcătuită de el. însă în *Istoriile extraordinare* sînt unele sunete asemănătoare, ce puteau obişnui urechea poetului cu vorba Bedlam, şi anume *Cîntecul lui Tom O'Bed/am* din fruntea *Aventurii fără pereche a unuia Hans Pfall,* şi Bedloe din *Amintirile d. August Bedlo.* Şi A. Bărbier face aluzie la acest ospiciu londonez *(Bedlam,* în *lambes et poemes).*

9. Alte literaturi

Aflăm în scrierile şi manuscriptele poetului oarecare indicaţii de lecturi şi din alte literaturi. Ştia de « comediile cele poporale ale poetului danez Holberg»[1], de un « autor norvegian, românilor prea puţin cunoscut, dramaturgul Bjornstjerne Bjornson»[2]. Şi vine numaidecît întrebarea: cu asemenea curiozitate, să nu-1 fi cunoscut oare tocmai pe Ibsen, tradus din belşug în « Universal-Bibliothek»? Din literatura maghiară pomenea de Petofi[3], de marele

e transcrisă o poezie in limba germană despre « die Geburt Kamas oder Kamadevas, der indische Liebesgott», fiecare strofă sfîrşindu-se cu «Als Kamadeva kam». Se vorbeşte, între altele, in aceste notiţe, de scenariile peisajului american, de pădurile virgine, de prerii, de giganticii munţi de stînca.

[1] *Pol.,* p. 62.

[2] *lbid.,* p. 61.

[3] *lbid.,* p. 343.

maestru al francmasonilor, Pulsky şi de Mauriciu Iokay *(Geniu pustiu):*

« Un june aplecat asupra unui biliard scria cu creta pe pănura verde. Cugetam că e din viţa lui Arpad şi că şi-o fi scoţînd din rezervorul memoriei sale vreun dulce nume de iubită sau vreun ideal unguresc din romanele lui Mauriciu Iokay.»

Peste orînduirea de hronograf şi meditaţia asupra ruinelor din *Memento mori* domneşte mereu faustianismul, comun operelor din această epocă, ce constă în întrebarea asupra finalităţii lumii. O paralelă cu faustiana *Tragedie a omului (A% ember tragedidja,* 1861) a lui Madâch Imre, fundată aceea pe reîncarnarea succesivă a lui Adam, metodă folosită de Eminescu în proză, arată înrudiri. Şi la Madâch aflăm un lung spaţiu hronografic, începînd din Cer şi trecînd prin Egipt, Atena, Roma, Bizanţ, Praga (sec. XVIII) şi, de reţinut, prin Revoluţia franceză şi epoca burgheză a capitalismului (Londra).

Romanţa *De ce nu-mi vii* a căpătat şi ea un izvor, de astă dată unguresc:

Huli a levdl, szăll a madăr,
Itt az dsz.
Galambon a kebelemre,
M£rt nem josz?[2]

[1] *lbid.,* p. 22. Franz Pulsky, proscris din cauza participării luf la revoluţia din 1848, se întorsese în patrie în 1867. De aci încolo e celebru pentru salonul lui literar (cf. V. Tissot, *Voyage au pays des Iţiganes. La Hongrie inconnue,* X-e ed., Paris, 1880, p. 504). Vezi trad. in *Familia,* 1867.

E interesant că într-un ms. Eminescu descrie pusta maghiată, dacă nu cumva traduce un text străin (ms. 2257, f. 371): « Şesul nemişcat seamănă în adevăr cu marele ocean în formă solidă. Milă cu milă se-ntinde in apăsătoare monotonie care te-nfiorează şi nu e întreruptă nici prin sat, nici prin casă, nici prin arbori. Numele „Puszta" însemnează pustie. . . Şi-n adevăr, e pleşuvă, goală, deşartă şi n-are nici măcar apă curgătoate. Ici şi colo se ridică în văzduh capătul lung al unei fintîni cu cumpănă, ca braţul unei fantasme sau ca catargul unei corăbii înecate. Din cînd în cînd se vede o cireada de vite, căutînd păşune, păscute de-un om calare, încolo nu se mai vede nici o fiinţă vieţuitoare, doar cite o cocoară or vreun cocostîrc singuratec, care se leagănă-ntr-un picior pe vro mlaştină acoperită c-o coajă albă de natron, sau cîte-un uliu care, sus din aer, caută pradă. Cea mai adîncă tăcere domneşte în pustiu, şi dacă o-ntrerupe strigătul unui păstor sau mugetul unei turme, tonul te sperie, care, adus de aripele vîntului in ureche, nu ştii de unde vine.»

[2] Iată traducerea juxtalineară: «Cadefhull) frunza (a lev^l), se naltă (szăll) păsările (a madăr), aici (itt) [este] toamna (az osz), porumbiţa (galambon) la (-re) pieptul [meu] (a kebelem) de ce (mert) nu (nem) vii (josz)?»

« Frunza cade, se duc păsări, / Toamna e aci. / Puiculifă, în brațul meu / De ce nu vii?» (Ghiță Pop, în *Conv. lit.*, XXX, 1.1.1896). Bunul-simț nu află însă nici o asemănare, într-o poezie *(Printre s/inci de piatră seacă)* vorbește de o daină [1]:

Vezi cum luna înghețată
Printr-al nourilor hău
Trece ca și visul greu.
Sună-n noaptea descintată
Cintul trist din ceasul rău.

Este daina cea bătrînă
Care cîntă noaptea-n crîng,
Pe cind stelele se stîng,
Pe cind frunzele-abia sună,
Pe cînd apcle-abia plîng!

Oricît s-ar pune această compunere în legătură cu vreo credință din popor, fiind vorba, după chiar însemnările poetului, de lunatecii care «fac luna o zînă, dîndu-i un imperiu de voință și capricii» [2], este vădit că Eminescu are în minte dainele lituaniene, de care putea lua cunoștință prin Herder, traducător al cîtorva în *Stimmen der Vblker in Liedern* (I, 11—18), sau prin Lessing, care într-una din *Literaturbriefe* (XXXIII) citează două daine după traducerea lui Ruhig *(Betracbtung der litthauischen Spracbe).* [3]

Faustianismul lui Ștefăniță din *Mira* e întărit de cuvîntul «Twardowski» pus de Eminescu în lista *Dodecameronului* și care e numele unui legendar Faust polonez, matematician și fizician trăind în Cracovia pe vremea lui Sigismund August (sec. XVI). Ca și eroul lui Goethe, Twardowski se vinde diavolului spre a sorbi adînc din viață. Printr-un cîntec mistic izbutește să sfarme pactul, însă va sta pînă la judecata de apoi între cer și pămînt. Mickiewicz (1820), Kraszewski (1879) și alții au tratat figura lui Twardowski,

[1] Vezi și ms. 2254, f. 85 v. Versurile sînt in legătură și cu ideea de «fată nebună» și apar prin preajma proiectelor cu *Mira.* Astfel (ms. 2254, f. 25 v.): «Daina fata cea nebună / Plinge noaptea prin pripor / Cum o buhă la isvor / Tipă-n luncă, țipă-n lună / Al ei cîntec plîngător.»

[2] *Pol.,* p. 270.

[3] Două cintece lituane și printre poeziile lui Ad. von Chamisso *(Die Waisi, Treue Litbe).* în *Odes et Batlades* de V. Hugo (XVII) e citat un *Datno litbmnien.*

pe care Eminescu n-a putut-o cunoaște decît prin cel dintîi sau prin referințe, cum ar fi studiul lui Vogi, *Twardowski der polniscbe Faust* (1861).

Din literatura rusă poetul admiră pe Gogol, al cărui *Revizor general* îl dă drept pildă pentru adevăratul teatru. Comedia aceasta o văzuse reprezentată, dar Eminescu citise și proza scriitorului rus, fiindcă ne citează din *Suflete moarte* [1]:

« Gogol însuși, cel mai glumeț scriitor al rușilor, a avut în suflet un fond de nepătrunsă melancolie, care a fost în stare să-i nimicească spiritul sub greutatea ei. Pentru a descrie caracterele oamenilor, autorul caută un pretext, adesea îndestul de ingenios. în romanul *Suflete moarte* un cavaler de industrie își face următorul calcul:

„Guvernul rus vrea să răscumpere pe robi, dar catagrafia locuitorilor se face numai din cinci în cinci ani, prin urmare toți robii cîți mor pînă la facerea unei nouă catagrafii sunt trecuți în registre ca fiind în viață. Cumpărînd sufletele moarte, voi putea să le vînd guvernului cu prețuri scăzute, dar fiindcă pe mine nu mă vor costa nimica, am totuși perspectiva de a face avere."

Astfel el colindă toată Rusia și trece drept un emisar secret, și mai misterios încă prin împrejurarea că se ocupă cu cumpărarea de oameni „morți". Trezite prin arătarea misteriosului străin, caracterele dintr-un oraș de provincie se desfășură împrejuru-i cu o varietate rară, iar sfîrșitul? . . . Necunoscutul călător redispare în întunericul din care ieșise, și lumea în urmă-i rămîne cum a fost înaintea venirii lui.»

Compararea portretului din *Sărmanul Dionis* cu cel din *Portretul* lui Gogol e de natură să ne facă să bănuim o legătură, întrucît în amîndouă nuvelele e caracteristică penetrația ochilor și în amîndouă portretul sare jos din cadru.

Deasa folosire a imaginei «roze de Șiraz», obsesia trandafirilor așadar, vine fără îndoială din citirea *Gulistanului* lui Saadi sau a *Divanului* lui Hafis [2]. Din cel dintîi putea găsi traduceri în Herder *(Aus Sadis Rosentbal),* din cel de al doilea imitații în Platen *(Nachbildungen aus dem*

[1] *Pol.,* p. 343 urm.

[2] « . . . a cetit el mult din literatura indică și persană. . . Cetise.. . și frumoasele versuri ale lui Hafis din literatura persană. . .» (Stefanelli, *Amint.,* p. 72). O traducere din persană a *Divanului* lui Hafis dăduse Josef von Hammer. Pe aceasta o consultase Goethe.

Divan Hafis). Ştia şi de Firdusi, pe care îl cita într-un şir de terţine *, vorbind de sufletul poetului, care

Alege forme dulci în orice limbă,
Acuma-1 vezi umblînd cărarea dreaptă,
Acum pe-a lui Firdusi cale strîmbă.

Dar orişicînd el alta nu aşteaptă
Decît ca ţie, suflete, să-ţi placă,
Tu să-1 aprobi cu gura înţeleaptă.

în "sfîrşit, de *Halima* aminteşte chiar în *Sărmanul Dionis,* cu prilejul' jocului de cărţi care « era o poveste lungă şi încurcată, ca din *Halima»,* şi de altfel va încerca să facă în versuri un basm de *0 mie si una de nopţi.*

Pomeneşte şi de Şeherazade[2]:

Ce-i lumea asta, mă întreb acuma.
Au nebunit-au sau domneşte ciuma?
De-acopăr moartea, ranele hidoase
Cu vii, cu-amorul, cu beţii, cu gluma?

— Ba nu — răspunse-atunci Şeherazade —
Nu vrei să vezi aşa precum se cade.
Viaţa lor un vis al morţii este,
Azi pradă ei, iar mini ea o să-i prade.

10. Literatura indică

După Titu Maiorescu, Eminescu era cunoscător «al credinţelor religioase, mai ales al celei creştine şi buddhaiste», şi « admirator al Vedelor», ceea ce în linii generale este neîndoios. întîia cunoştinţă despre budism o are poetul,

[1] Terţine cu un conţinut asemănător şi în ms. 2283, f. 113—114; de asemeni versuri cu Firdusi în ms. 2262, f. 20: «Eu doream odat să vină / Inspirarea cea streină / Care-n lira lui Firdusi / în gazeluri se combină, / Mindru vis de roze roşii / Ca la Şiraz in grădină.»

Fr. Riickert făcuse şi el traduceri din Hafis, din Firdusi şi din Saadi, insă acestea au apărut postum în 1877, 1882. E puţin probabil ca Eminescu să le fi cunoscut.

[2] Ms. 2262, f. 75.

nici vorbă, din Schopenhauer. La o prelecţiune pe care Maiorescu o ţinuse in laşi, la 19 februarie 1876, Eminescu n-avusese putinţa să fie de faţă. Numai *Convorbirile literare* (1867—1868, p. 14) dădeau această prescurtare:

« A treia prelecţiune ţinută de d. Maiorescu a avut de obiect buddhaismul (Khagiur). După o introducere despre studiul sanscrit, autorul a trecut la literatura acestei limbi, în special la Khagiur, colecţiunea ideilor morale şi religioase a buddhaismului, şi, descriind în larg starea poporului indic după împărţirea sa în caste (conform cu legislaţiunea lui Mânu), a desprins necesitatea unei reforme care a fost întreprinsă de Buddha. După aceasta a explicat din punctul de vedere filosofic nihilismul (nirvana) faimoasei religiuni asiatice.»

Maiorescu se ocupă dar de literatura budistă canonică, de «cele trei coşuri ale legii», de *Tipitaka.* Izvoarele lui, ca ştiutor şi de limba engleză, nu puteau fi, la acea vreme, în afară de *History of Ancient Sanscrit Literature* a lui Max Miiller[1] şi de *Introduction ă l'histoire du bouddhisme* a lui Burnouf, prea multe. Din literatura propriu-zis budistă, numai *Dhammapada* era tradusă în latineşte de Fausboll (1855) şi în limba germană de A. Weber (1860). Pe aceştia va fi fost în măsură să-i cunoască şi Eminescu la vremea potrivită, deşi, citînd pe Max Miiller[2], el se gîndeşte la *Ijectures on the science of language,* tradusă în nemţeşte. Din Schopenhauer n-avea prea multe de învăţat. Acesta se slujise aproape numai de *Oupnek' hat,* adică de traducerea latină făcută printr-o versiune persană de Anquetil Du Perron din *Upanisads,* de Colebrooke, de Spence Hardy *(Manual of Buddhism),* şi, fireşte, de cît se tradusese în limba germană. Vedele în toată întinderea lor nu le avusese la îndemînă. Eminescu se întîmplă să găsească la Berlin pe un mare indianist. Printre cursurile ce se ţineau acolo, probabil în semestrul de vară 1874, sînt însemnate în hîrtiile lui următoarele două[3]:

[1] London, 1859. Max Miiller însemnat în ms. 2257, f. 27.

[2] *Pol.,* p. 310.

[3] Ms. 2280, f. 34 v. Iată în întregime programul cursurilor:
«Beseler, *De jure publico civitatum unitarum Americae teptentriomlis.* die Mere. h. X-XI.
Bruns, *De romanorum ordine privatorum judi cor um.* Sat. h. VIII—IX.
Gneist, *Jus publitum Angliat bodiernum.* d. Sat. hor. IV—VI.

«Ebel, *De iusta ratione linguae sanscrilae in linguarum comparatione.* Mere. XI—XII.

Weber, *Kalidassae Malakagnimitra.* Luni şi Joi III—IV.»

Lui Albrecht Weber i se datoreşte o foarte bună istorie a literaturii indice, sub titlul *Akademische Vorlesungen iiber indische Literaturgeschicbte* (1852), şi tot el e traducător al textului *Dbammapada.* Prin Weber trebuie să fi avut Eminescu noțiunile generale asupra literaturii sanscrite. Cînd spunem că Eminescu a citit *Vedele,* ne gîndim, fireşte, la *Rigveda-Samhita* din clasa « colecțiunilor» *(Sambitās),* fiindcă literaturii vedice îi mai aparțin încă două clase de texte: *Brahmanas* (comentarii) şi *Aranyakas* şi *Upanisads* (meditații de anahoreți şi inițieri), şi chiar cea dintîi clasă se compune din patru colecții *(Rigveda, Atharvavedă, Sămaveda* şi *Jajurveda neagră şi albă).*[1] Dar nici *Rigveda* propriu-zisă n-o putuse citi într-un text organizat decît sau în 1875, cînd apare o culegere sub titlul *Siebewțig Lieder des Rigveda* (Tubingen), ttadusă de Karl Geldner şi Adolf Kaegi, sau în 1876 şi 1877 cînd apar două volume de traduceri metrice ale lui H. Grossmann (Leipzig). Pînă atunci Eminescu se putea informa din fragmente publicate în opere de sinteză, în *Columna lui Traian* din 1876[2], Hasdeu recenzează două cărți de Alfred Ludwig, apărute la Praga în 1875 (de acelaşi autor se anunță şi o traducere germană a *Rigvtdei),* * *Du Nacbricbten des Rig und Atharvavedă uber Geographie, Geschiehle, Verj'assung des allen lndien; Die pbi/osopbiscben und religiosen Anschauungen des Veda in ihrer YLntwicklung.* La p. 480 se anunță la *Notițe:* « D-l dr. G. D. Georgian, elevul lui Abel Bergaigne din Paris şi al lui Brockhaus din Leipzig, a obținut permisiunea — ni se spune — de a deschide la Facultatea de litere din Bucureşti un curs liber de limba sanscrită, menit a înlesni studenților înțelegerea cursului de filologie comparativă al d-lui B. P. Hasdeu».[1] Maiorescu, Hasdeu, Odobcscu (ba chiar Eliade), pe felurite căi, arătase cunoştințe în această direcție. Povestirea din care face parte *Rugăciunea unui dac* şi în care e parafrazat *Imnul creațitmii (Rv.,* X, 129) a fost compusă intre dec. 1875 şi iulie 1877, după chiar însemnarea poetului, şi tot în 1877, ca după o lectură proaspătă, Eminescu scria *(Bătrinii si tinerii *) :*

« Citim azi cu plăcere versurile bătrînului Qmer, eu care petreceau odată neamurile de ciobani din Grecia, şi imnele din *Rig-Veda,* pe care păstorii Indiei le îndreptau luminii şi puterilor naturii, pentru a le lăuda şi a cerc de la dîrrsele iarbă şi turme de vite».

Din celelalte colecții, e puțin probabil ca Eminescu sâ fi citit ceva, deşi o traducere veche din *S'amaveda* exista în nemțeşte (de Th. Benfey, Leipzig, 1848). Din *Brâhmanas,* cu atît mai puțin, fiindcă textele acestea erau cunoscute mai mult specialiştilor. Despre *Upanisads,* aşa de hotărîtoare în ce priveşte gîndirea brahmanică, nu putea avea la acea vreme şi cu mijloacele sale decît o informație indirectă, prin Schopenhauer, prin Weber, însă desigur că acel curs, *Cosmogonie der Inder,* de la care şi-a luat cîteva însemnări*, se bizuia şi pe aceste texte.

Colegii de studenție de la Viena îşi aminteau că încă de acolo Eminescu citea, în afară de *Sakuntala,* « eposuri străvechi ale Inzilor» şi *Vedele* în nemțeşte, făcînd rezumate

Behrend, *Fontei jurii germanici.* L. IV—V.

Ordinii medici.

AL du Bois-Reymond, *De mensura temporis in nervorum et musculorum actionibus.* Sat. IX—X.

Ordinii philoiopbici.

Dove, *Opticei pbaenomena.* Marți şi vineri d. 5—6.

Ebel, *De iusta ratione linguae lantcritae in linguarum comparatione.* Mere. XI-XII.

Weber, *Kalidasae Malakagnimitra.* Luni şi joi III—IV.

Zeller, *De natura religionis.* Mere. et Sat. IX—X.

Bastian, *De milbologia comparativa.* Jov. 4—5.

Bellermann, *Historiam musices aevi medii inde ab initio doctrine Cbristianae usque ad Francontm de Colonia.* Marți şi vin. 9 — 10.

Erman, *Observalionum geograpbicarum et pbysicarum.* Jov. Ven. 9—10.

Kiepert, *Gtograpbiam et etnograpbiam Europae antiquam quatenis horis.* Mere. Samts V-VII.

Petermann, *Grammaticam linguae Chaldaicae.* Jov. 3 — 4.

Poggendorff, *Geograpbiam pbjsicam.* Mere. et Samb. 11 — 12.

Steinthal, *De origine linguae generisque bumani.* Mere. 6 — 7.»

[1] Cf. Dr. M. Winternitz, *Gescbichte der indischen Literatur,* I—II, 2. Ausgabe, Leipzig, 1909, 1920.

[2] VII, 1876, tom. .1, p. 236-237.

[1] în 1876 V. Burii ceruse Rectoratului Universității din Iaşi favoarea de a ține nişte lecții de limba sanscrită. Cf. G, Călinescu, *Ştiri despre Maiorescu ți contimporanii săi Burtă fi Petrino,* in *Jurnalul literar,* 1939, nr. 5.

[2] *Opere,* ed. I. Cnsțu, H, p. 179.

* Ms. 2276. D.

şi memorizînd. « Idealul meu — zicea el — e Nirvana.»[1] După Slavici el cunoştea învăţăturile lui Buddha, iar Stefanelli afirmă că Eminescu citîse nici mai mult nici mai puţin *Rămăyana* şi *Măhăbbărata.*[2] Desigur că prietenii n-aveau idee ce' sînt *Vedele,* fiindcă am văzut că la acea vreme nu ar fi fost în stare să le cunoască decît fragmentar, în cărţi sintetice. Cît despre epopeile indice, ele sînt aşa de lungi, încît cîtirea lor ar fi însemnat o adevărată specializare, şi de altfel o traducere integrală în nemţeşte sau în franţuzeşte nu exista[3]. Episodul *Sakuntala* din *Măbăbharata* era popular prin drama lui Kalidasa. Un alt episod celebru, *Nala fi Damayanti,* fusese tradus de Fr. Riickert. * *Bhagavadgita* apărea chiar atunci în două traduceri noi, a lui Fr. Lorinser (1869) şi a lui R. Boxberger (1870). Acest frumos episod, pe care îl cunoaşte şi Schopenhauer, îl va fi citit Eminescu şi-i va fi plăcut acea parte în care se lămureşte lui Krsna lipsa de putere a morţii, idee pe care o va folosi în *Murefan:*

«Wer da den einen filr den Toter erklärt und den anderen fur getotet halt — die wissen beide nichts. Denn der Mensch totet nicht und wird nicht getotet. Er wird nicht geboren und stirbt niemals und niemals wird er, wenn er einmal enstanden ist, aufhoren zu sein. Ungeboren, besfändig, ewig und uranfänglich, wird er nicht getotet wenn der Leib getoten wird. . . Wie ein Mann alte kleider abwirft und andere neue anzieht, so wirft der Mensch die alten Leiber ab und nimmt andere neue an. Ihn verwundet kein Schwert, ihn brennt kein Feuer, ihn netzt kein .Wasser, ihn diirst kein Wind aus . . . »[1]

Din *Rămăyana* nu putea să cunoască decît fragmente, afară de împrejurarea că ar fi avut la îndernînă traducerea franceză a lui H. Fauche. Prin Riickert, Bopp, A. W. şi Fr. von Schlegel[2] şi poate prin prescurtarea cărţii a doua in versiunea lui A. Holtzmann (Karlsruhe, 2. Aufl., 1843) ar fi fost în stare să-şi facă o idee şi despre acest epos.

în *La aniversară* se află aceste rînduri:

« Vorbiră mai departe — de astă dată mai intim — nu despre amor, însă totuşi despre lucru serios — despre căsătorie, cum ea fondează statele, care-i origina căsătoriei la indieni, tot lucruri adînci.»

E cu putinţă ca de la acelaşi Weber, Eminescu să fi auzit ceva despre literatura indică de ritual, în legătură cu căsătoria, căci în colaborare cu E. Haas acesta Va publica în *Indische Studien* (V) o cercetare întitulată *Die Heiratsgebrăucbe der alten Inder nach den Grihyasâtra.-*

Pe Eminescu trebuia să-1 atragă latura metafizică a literaturii sanscrite. în *Rugăciunea unui dac,* în *Luceafărul* dădea definirea spiritului universal[3]:

Astfel şi pasăre şi om
Şi soarele şi luna
Sc nasc şi mor in sfintul Brahma
In care toate-» una.

Şi mii de veacuri, neam de neam
Ca soarele şi luna
Se nasc şi mor în sfintul Brahm
In care toate-s una.

Eminescu pare a lua expresia « Brahma» cu sensul de «Brahm», cu toate că între ele e o deosebire, pe care, în lungul capitol *Indien* din *Philosophie der Geschicbte,* Hegel

[1] V. Gherasim, *Em. la Viena,* in *Jun. Hi.,* 1923, p. 374-379.

[2] Sprijinindu-se pe un vers din poezia din tinereţe *Amicului F. I.:* «Voi cînd mi-or duce îngerii săi /Palida-mi umbră în *albul munte»,* Bogdan-Duică afirma că Eminescu avea de pe atunci cunoştinţe hinduiste, întrucît în *Măbăbharata* se vorbeşte de un *munte alb* al zeilor, Kailasa *(Mihai Eminescu,* III, fasc. 8, p. 58 — 60J. Argumentaţia nu ni se pare convingătoare.

[3] Traducerile franceze sînt şi ele fragmentare: *Fragments iu Măbăbharata* traduits en francais sur le texte sanscrit de Calcutta par Th. Pavie, Paris, 1844; *Le Măbă-Bbărata.* Poeme epique. •. plus communement appele Wda-Vyasa' c'est-â-dire le compilateUr et l'ordonnateur de Veaas, traduit par Hippolyte Fauche, I—X, Paris, 1868—1870; Ph. E. Foucaux, *Le Măbăbharata,* onze episodes tires de ce poeme epique, Paris, 1862.

[4] *Nai uni Damajanti,* Eine indische Geschichte bearbeitet von Fr. Riicner., Frankfurt a. M., Verlag von Joh. Dav. Sauerländer, 1838 [II. Auflage; I. Aufl., 1828].

[1] Apud wmternitz, *op. cit.,* I, p. 368.

[2] Fr. v. Schlegel, *Uber iie Spracbe uni Weisbeil ier Inder,* 1807 (cu trad. din *Rămăyana,* cartea de legi a lui Mânu, *BbogatadgiiS* şi ep. *Saiuufala din Măbăbharata).*

* Botez, p. 429.

o lămureşte foarte bine. Brahma este termenul întîi al trinităţii Bra-hmâ, Vişnu (Crişna), Siva, iar Brahm este substanţa primordială:

« . . .Andere Englănder . . . meinten, Brahm sey ein nrchtssagpndes Epitheton, das auf alle Gotter angewendet werde; Wischnu sage; ich bin Brahm; auch dic Sonne, die Luft, die Meere werden Brahm genannt. Brahm sey so die einfache Substanz welche sich wesentli'ch in das Witde der Verschiedenheit aus einander schlâgt. Denn drese Abstraktion, diese reine Einheit ist das Aliem zu Grunde Liegende, die Wurzel allcr Bestlrnmtheit.»

De aceea îl vedem pe E^minescu preocupat mai ales de budism. Caietele îi sînt presărate cu numele lui Buddha-Şakya-Muni, şi pe acesta îl cita şi ca simbol de împăciuire cu prilejul învierii *(Cbristos a înviat) :*

« De mai multe mii de ani Buddha-Şakya-Muni visează împăcarea omenirii, liniştea inimei şi a minţii, îndurarea şi nepismuirea, şi cu toate aceste de tot atîtea mii de ani, de la începutul lumii, războaiele presură pămîntul cu sînge şi cu certuşe».

Se vede îndată că Eminescu avea cunoştinţă de cuprinsul legilor budistice din *Tipitaka.* S-ar zice chiar — dar aceasta e o simplă alăturare fără dovezi mai temeinice — că insula lui Euthanasius ar fi O simbolizare a nirvanei din *Stittanipăta* (V. 11):

« —Spune-mi, o, slăvitule, o insulă — zise venerabilul Kappa — pentru aceia care se află în mijlocul apei, sub umflarea înspăimîntătorului torent, doborîţi dc bătrîneţe şi dc moarte. Numeşte-mi o insulă, pentru ca această supărare să nu mai fie.

Pentru aceia care se află în mijlocul apei, o, Kappa — zise prea înălţatul [Buddha] — sub umflarea înspăimîntătorului torent, doborîţi dc bătrîneţe şi de moarte, îţi spun o insulă, o, Kappa.

Această insulă fără pereche, în care orice lucru dispare şi orice legătură încetează, o numesc nibbâna [nirvana], distrugerea bătrîneţei şi a morţii. »[1]

[1] *Tuli di murate buidislica (Dbammapada, Suttanipita, Itivuttakaj,* trad. E. Pavolini, Ianci'ano, Carabba, p. <1—95.

Cît despre Kalidasa şi a lui *Sakuntală,* găsim însemnări mai peste tot. îl introducea şi într-un vers[1]:

Din mii de mii de vorbe consist-a voastră lume,
Nu acea altă lume, a geniului rod,
Căreia tot pămîntul e numai un isvod
Pe care se înalţă pămînt şi om şi cer
în gînd la Kalidasa, pe buza lui Omer.

în timpul boalei se gîndea şi la o comedie avînd ca erou pe dramaturgul indian («*Kalidasa, Nevasta lui Kalidasa, Amorul lui Kalidasa.* Corn. V acte»).[2] E de presupus că Eminescu va fi cunoscut şi alte drame de Kalidasa, precum *Urvasi, Malavika* şi *Agnimitra,* şi un sprijin în această presupunere este cursul lui A. Weber.[3]

Cîte un punct de bibliografie poate da naştere părerii că poetul ştia limba sanscrită. Adevărul este că în timpul boalei, cuprins de mania lingvistică, făcea planuri şi în această direcţie, începînd cu ideea unei cărţi de vizită cu litere sanscrite[4]. învăţase, ce-i dreptul, să formeze literele şi-şi făgăduia cu tot dinadinsul să se aşeze pe muncă :

«KapaXXa Aiu^st, aaurjxpixe. Tpsjîoue cră-ncep prin a scrie sunete comune sanscrite şi sunetelor române şi să scriu româneşte atît în sunetele simple cît şi cu legăturile. Apoi bha, dha, tha etc. Tot aşa cu "E(3pouxa, cu Ăpâpa, cu ToupT^sârjxa».

«Gramatica sanscrită» pe care o lăsase la Biblioteca din Iaşi (Cat. I, nr. 5783, în trei caiete 8°) o începuse probabil în 1884 — 1885, cînd era subbibliotecar. Cu dicţionarul lui Otto Bohtlingh şi Rudolph Roth *(Sanskrit-Worterbuch,* St. Petersburg, 1852), cu acela al lui Bopp *(Glossarium Sanscritum,* Berlin, 1830), cu *Gramatica* aceluiaşi, putea să înceapă o învăţătură pe care însă n-a căpătat-o niciodată.

[1] Botez, p. 384.

2 Ms. 2266, f. 19 v.

[3] Orientări generale despre *Rigveda, Alharvaveda, Brahmana* şi *Upanisbad,* în Carlo Formichi, *// pensiero religioso nell 'India prima del Buddha,* Bologna, N. Zanichelli, 1925; despre budism: Giuseppe Tucci, *II Buddbismo,* Foligno, F. Campitelli, 1926.

[4] Ms. 2266, f. 21: «Cu *litere sanscrite* Carte de vizită».

[5] Ms. cit., f. 45 v.

[6] Ms. 2292, f. 34 v.

[7] într-adevăr, Radu Manoliu *(O traducere a lui Em.,* în *Arhiva,* Iaşi, XIII, 1907, p. 415—416J a găsit că «Gramatica sanscrită» traduce *Kritische Gramatik der Sanskrita-Spracbc* a lui Fr. Bopp pînă la § 320, adică

Toţi prietenii susţin că Eminescu se informa şi în alte religii orientale. Este stabilit că despre zendism avea cunoştinţe satisfăcătoare, de vreme ce le dezvolta în poezii *(Demonism)*. E tot aşa de probabil să fi ştiut de confucianism[1], mai ales că obişnuia să amintească, alături de runa germanică, vorba chineză[2]:

Ca umbre visătoare astfel trected îi vezi,
* C-o rună în. . . capu-i [sau c-un cuvînt chinez].

Dacă va fi consultat şi texte, atunci de bună seamă că s-a folosit de traducerile franceze ale lui G. Pauthier, şi nu atit de *Chou-king* (în *Livres sacres de l'Orient,* Paris, F. Didot, 1840) cit de *Sse chou,* în volumul mai răspîndit *Confucius et Mencius* (Paris, Charpentier, 1858). Dovezi de aceste lecturi n-avem însă.[3]

Biblia o răsfoise des, iată un lucru sigur. Chiar versurile :

Biblia ne povesteşte de Samson, cum că muierea,
Cînd dormea, tăindu-i părul, i-a luat toată puterea,
De l-au prins apoi duşmanii, l-au legat şi i-au scos ochii;
Ca dovadă de ce suflet stă in piepţii unei rochii. . .

sînt o mărturisire a consultării directe. în *Memento mori* vorbea de David, făcînd aluzie la psalmii săi, de Solomon, poetul-rege, de templul de pe Sion, de Libanul *Cîntării cîntărilor,* în altă parte, de Gog şi Magog. O poezie s-ar fi intitulat *Potiphar.*[4] Istoria de ghetou din *Iconostas si fragmentarium* conţine nume (Hagar, Ismail, Levi Canaan, Ruben) evident scoase din *Geneză.* Agar este *(Facerea, 16)* roaba egipteană, dată de sterila Sara soţului ei Avram spre a avea copii. Iar Agar naşte pe Ismaii. Mai departe întîlnim şi numele Ruben, Levi. Probabil că lui Levi, Eminescu i-a mai zis şi Canaan, pornind de la noţiunea că Avram locuia în Canaan. Agar este izgonită, şi ea pleacă cu copilul

jumătate, introducînd şi o parte din *Glossarium comparativul» linguae ianuritue* de acelaşi. Ms. e datat de o mînă străină, 1886.

[1] I. Slavici, *Amint.,* p. 18.

[3] Botez, p. 378.

' De «morala lui Laotse» aminteşte în *Infl. austr., Optrt,* ed. I. Creţu, II, p. 49.

[4] Ms. 2259, f. 43 urm.

care suferă de sete cînd apa din burduf s-a isprăvit. Dumnezeu îi scoate în cale un izvor, făgăduind a face din copil un popor mare. De aci a putut să iasă ideea de a închide pe Hagar la închisoare, a morţii copilului probabil de sete, a urciorului spart, aluzia la izvor in temniţă. Tema a circulat. O trata Brentano:

O Wliste, Traum der Liebe, die verachtet
Vom Haus verstossen mit der Hagar irrt,
Wo schläft der Quell? da Ismael verschmachtet,
Bis deine Brust ihm eine Amme wird.

Levi va mărturisi că a jertfit-o pe Hagar « ca Iephta din Galaad ». Asta e semn că poetul cunoştea de asemeni *Cartea judecătorilor,* în care, de altfel, se găseşte şi episodul « Samson şi Dalila ». Iefta a făgăduit Domnului să jertfească pe oricine i s-ar ivi în cale dacă ar învinge pe amoniţi. L-a întîmpinat chiar fata lui. O tragedie *Iephta* de Buchanan fusese tradusă în limba germană în 1569, de Ionas Bîtner (Iosef Nadler, *Literafurgeschichte des Deutschen Volkes,* I. Band, p. 429, Berlin, Im Propylăen-Verlag, 1938).

Vanitas vanitatum vanitas, alt titlu pentru *Memento mori,* ne duce la Eclisiast.[1] Vorba « famen» pare a veni tot din Biblie. Mai tîrziu, cînd nu mai era sănătos, se încăpăţîna să transcrie cu o ortografie proprie, care este cam aceea a lui Eliad, Evanghelia lui Ioan[2]:

«Santa Evangelia
quta de la Iwann (Cuvtntătorul de Dumnezeu).

La început era Cuventulu şi Cuventulu era la Domne-Dieu şi Domne-Dieu era cuventulu. Aquesta era la inceputu la Domne-Dieu. Tote pre într'Ensulu se au făcut sî fora de d'Ensulu nemic nu se au facutu» etc.

Dacul blestemînd (« Să blesteme pe-oricine de mine-o avînd milă » etc.) are ceva din suflul ebraic al lui Iov: « Şi a blestemat ziua sa, zicînd: Piară ziua în care m-am născut şi noaptea aceea, în care s-a zis: iată bărbat. . . Pentru că n-a închis porţile pîntecului maicii mele, că ar fi depărtat durerea de la ochii mei... Au nu este puţină vreme a vieţii mele? Lasă-mă să mă odihnesc puţin.»

[1] *Pol.,* p. 394.

[2] Ms. 2266, f. 45—46. Alături poetul semnează: «[Mihaliu] *Miatiu* Eminescu».

în *Cbristos a înviat* vorbeşte acel « soi de oameni pe care Calistîi descrie aşa de bine în rugăciunea lui». De care Calist ar putea fi chestiunea, dacă nu de preasfinţitul patriarh Calist, din a cărui *Facere* sînt scoase în *Evhlogeiu* cîteva rugăciuni (pentru rege şi oastea lui, în vreme de ciumă şi de foamete, la vreme de secetă şi neplouare)?

12. Filologie

Cu aceasta intrăm în cîmpul mai larg al filologiei, pentru care Eminescu arăta o deosebită băgare de seamă. în rîndul întîi, el era un strîngător harnic de texte vechi, tipătite şi manuscrise, din care scotea, spre a turna în formă nouă, «limba veche şi-nţeleaptă». Din nefericire, nevoia îl constrîngea să le vîndă pe nimic pe la anticari. La Viena, Stefanelli[1] îl văzuse cum se încerca să lase zălog lui Muritz, băcanul, « o carte veche românească tipărită cu litere chirilice . . . *vieţile sfinţilor* sau o *biblie* veche», pe care apoi a răscumpărat-o, şi anecdota ni-1 înfăţişează, la Iaşi, căutînd să petreacă anticarului Haim Smelkes din Piaţa Unirii «trei cărţi vechi greceşti»[2]:

« — îs vechi, îi spuse Haim, răsfoindu-le şi cercetîndu-le prin ochelarii lui rotunzi. îs prea vechi. Şi apoi sunt aşa scrise de prost. N-am ce face cu ele . . .

Eminescu insistă, căutînd să-1 convingă pe negustor de valoarea cărţilor,

— Ş-apoi să-ţi mai spun un lucru, adăugă moş Haim, ca să scape de insistenţele poetului. Eu mi-am pus în gînd să nu mai cumpăr decît biblioteci întregi. . . Cărţile cu bucata nu sunt o afacere. . .

— Aşal replică imediat Eminescu, prinzînd pretextul negustorului. Apoi dacă nu cumperi decît biblioteci întregi, cumpără-mi aceste trei cărţi. în momentul de faţă, te asigur, ele sunt toată biblioteca mea.»

[1] *Amint.*, p. 143. în materie de lingvistică generală cita pe Max Muller, autorul unei *Science of langmge*, în note «zur Naturgeschichte des menschlichen Sprache» (ms. 2257, f. 27). Nu-1 scăpa din vedere pe orientalistul Bastian, pe care il avea profesor (ms. 2291, f. 1 v.): *Sprachvergleichende Studien mit besonderer Berucksichtigung der indochinetischen Sprachen* von Dr. Adolf Bastian, Verlag Brockhaus, Leipzig. Dintre romanişti cita pe H. Schuchardt (ms. 2257, f. 174).

[2] *Oraşul nostru*, Iaşi, 11 iulie 1928, nr. 10.

Din anecdotă sînt adevărate două lucruri: că Eminescu avea cărţi rare şi că întîmplarea îl făcuse să le cam risipească, într-o ciornă de scrisoare sau simplă însemnare[1], din Bucureşti, cam din vremea din urmă a gazetăriei [1883], fiindcă e vorba de redactorul N. Bassarabescu, se vădea supărat în chestiunea locuinţei. Condiţia lui fusese să ia « odaia cu cabinetul», ceea ce nu s-a putut. Acum şedea într-o odaie întunecoasă, pentru care plătea cît costa pe an casa întreagă:

« . . .slugi stupide, o lipsă absolută dc serviciul cel mai elementar . . . toate acestea mă desperează. Am să vorbesc cu Simţion să-mi dea odaia alături cu el. Am să duc un dulap cumpărat din tîrgul de vechituri; să măsor întîi uşa, să nu fie dulapul prea mare şi să nu dea loc la supărările cîte le-am avut pînă acum. Tot acolo duc cărţile de la Gaster, să nu mai am nevoie a i le împrumuta. Egoist în privirea cărţilor din cari mi s-a pierdut o mulţime. (Să scriu lui Tiktin pentru Bojadgi şi Cipariu. N. Bass.) Acolo, legîndu-mi cărţile, le vom transporta încet-încet, pînă nu va mai fi nici una aci. Pînă la toamnă mi-o succede. Acum anunţ că mă duc şi pace. »

Cele două cărţi despre care face menţiune deosebită nu pot fi decît:

Boiadji, *Macedowlachische Sprachlehre*, Buc, 1863 [prima ediţie, Viena, 1813];

T. Cipariu, *Crestomaţie sau analecte literare*, Blasiu, 1855 [ed. a 11-a, Blasiu, 1862].

Lui M. Gaster, Eminescu i-a împrumutat manuscrise pe care acesta le-a folosit în a sa *Chrestomatie română* (I—II, Leipzig, F. A. Brockhaus, 1891). Iată-le pe cele citate chiar de Gaster:

Udrişte Năsturel, *Varlaam fi Ioasaf*, ms. M. Eminescu din 1814. *Chrest.*, I, p. 129.

Tetraevangel, ms. M. Eminescu, 16°, 330 foi paginate (cea. 1650 —1675). *Chrest.*, I, p. 194.

Kozma, *Amartolom sotirie, adecă: mintuirea păcătofilor*, ms. M. Eminescu, Codex Miscellaneus, 4°, No. 1, 34 foi pag. [1692]. *Cbrest.*, I, p. 295.

[1] Ms. 2255, f. 303.

[Kozma], *Partea trei pentru mîntuire păcătoşilor. Dintru ceale piste fire multe fi nenumărate minuni a prea sfintei fi de Dumnățău născătoare fi pururea picioare Mariai, spre folosul celor ce vor ceti,* Codex M. Eminescu, No. 2, fol. 1 a 86-a [1692]. *Chrest,* I, p. 299.

[Kozma], *Viața fi supunere petrecerii minunilor a prea cuviosului părintelui nostru Vas[i]lie cel nou scris[ă] de Grigorie călugărul fi ucenicul lui, cuvînt de folos către iubitorii de Hs. cetitori,* Codex Eminescu, No. 2, fol. 86 b. — 124 [1692]. *Chrest.,* I, p. 301.

[Kozma], *Scrisoare de tnvăț[ă]tur[a] pre cuviofilor ți de Difău purtătorilor părinți ce-au viețuit în pustie* [Pateric adică Otecinic], Codex Eminescu, No. 3, 133 foi pag. [1692]. *Chrest.,* I, p. 304.

Oesisteri, ms. Eminescu, copie din 1779, defect., foaia întîia cu titlu lipseşte, V nepag.+228 pag. paginate [1750]. *Cbrest.,* II, p. 46.[1]

Hronograf, ms. Eminescu, folio, defect., 505 foi nepag. [1760]. *Cbrest,* II, p. 70.

[Thoma], *A lui Iliodor istorie etiopicească,* ms. Eminescu, Codex miscell., copie din cea. 1813, folio, fol. 1—73=cap. VI—X [1773]. *Cbrest.,* II, p. 88.

Ierotocrit fi Aretusa, ms. Eminescu, fragm. 6 foi cea. 1800. *Cbrest.,* II, p. 178.

[Vărnav], *Kartea ce să numefte %ăbava fandosişi... în anii de la nafterea lui Hs. 1802,* ms. Eminescu, tom. I, 4°, VI nepaginate+117 paginate+scara. *Chrest.,* II, p. 193.

Cuvînt pentru viitoare judecată fi pentru sfirfitul lumii... ms. Eminescu, 4°, 48 pagini nepaginate [1815]. *Cbrest.,* II, 216.

într-o listă de datorii şi cheltuieli e şi acest punct: « Manuscript 50 (Minuni)». El se referă desigur la ms. *Minunile Sfintului Vasilie* şi poate că 50 de lei a costat tot codicele din care făcea parte.[2]

Prin caietele poetului mai aflăm şi alte însemnări de manuscrise:

[1] în ms. 2307, f. 4—5, Eminescu işj transcrie *Pentru pustietate sau singurătate (Din cugetările lui Oxenstierna.* Traducere din 1750) şi *Pentru vin.* în *Curierul de Iafi* (v. *Pol.,* p. 324—325) se dau extrase din acelaşi ms. ca fiind din 1790. Trebuie să fie o greşeală de tipar.

[2] Ms. 2306, f. 42.

Vedenie ce au vă%ut un schimnic Varlaam de la mînăstirea Secului din Moldova la anii de la %idirea lumei 7329, iar de la întruparea Mîntuitorului nostru Is. Cbr. 1821.[1]

întrebările din partea Bucovinei fi răspunsurile din partea boierilor la vl. 1782.[2]

Scurtă istorie a Franciei, ms.[3]

Istorie în stihuri intru care se află viața fi faptele a marelui vileag anume Doncilă împreună cu a lui Ştefan-vodă fi a Brîncoveanului fi altele ca aceste spre englendisirea tinerilor, 1809, april 15.[4]

Cîteva irmoase, ce se cîntă după masă. Cîntece de lume din jumătatea întîia a secolului (Extrase dintr-un manuscript cu cîntece). [5]

Pe extrasele din manuscrisul din urmă, care i-a plăcut îndeosebi, Eminescu a făcut unele sublinieri şi încercuiri cu creion roşu. Folosirea unor idei este de altfel învederată, în strofa aceasta[6]:

Nu ştiu dacă ceriul
îmi va ajuta
Să mai țin vrodată
La piept mina ta...

l-a îneîntat imaginea mîinii la piept. Şi iată alături o strofă a poetului[7]:

Să țin încă o dată
Mânuța ta la piept
Şi-n ochii tăi cei limpezi
Să caut lung şi drept.

[1] Ms. 2307, f. 6 urm. (copie).
[2] *Ibid.,* f. 28.
[3] Ms. 2278, f. 80 v.
* Ms. 2308, f. 80 urm.
[6] *Ibid.,* f. 6 urm. V. şi ms. 2277, f. 143 v. *Ctntece de lume* şi în ms. 2282, f. 1 urm. în ms. 2281, f. 69, un *Ctntec pecii de lume:* « Anger cu păr galben». Numeroase sînt de asemenea culegerile de folclor în ms. eminesciene, parte editate. De notat (ms. 2262, f. 123) *Clntecut streinătăfii,* al cărui spirit a trecut in *Doină* (« Numai umbra spinului / La uşa creştinului »): « Şi mincatu-s de duşmani / Ca iarba de bolovani, / Şi mîncatu-s de ai mei / Ca iarba de mieluşei» etc.
• F. 6. v.
' F. 5 v.

Din alte strofe ca aceste:

De-acum nădejdile toate
De la mine s-au svîrşit,
Moriu, luîndu-mi ziua bună
De la ceea ce-am iubit.

Astăzi mă despart de tine
Şi sufletul mi-ai săvirşit.
Pentru că a ta cruzime
M-au ars şi m-au otrăvit

a putut să iasă ideea fundamentală din *Adio:*

De-acuma nu te-oi mai vedea,
Rămii, rămii cu bine !
Mă voi feri în calea mea
De tine.

într-un articol, în fine, Eminescu se referă la nişte caiete de studiu manuscrise de la Socola, din 1810, pe care le posedă. [2]

Poetul avea o cunoştinţă atît de largă a vechilor manuscrise româneşti, încît în 1875 (martie 16), ca director al Bibliotecii din Iaşi, făcea un raport către Ministerul Instrucţiunii, recomandînd cumpărarea unor cărţi şi mss. a căror listă o dădea [3]. De acolo se vede că socotise la 269 tipăriturile din sec. XVI, XVII şi XVIII şi că din prefaţa *Condicti civile a Moldovei* aflase că tipărirea se făcuse numai de frica plastografiei. * La bibliotecă îi treceau multe cărţi prin

1 F. 10 v.

[2] *Opere,* ed. I. Creţu, III, p. 409. Sentimentalismul naiv al cîntecelor de lume place lui Eminescu, care îşi copiază acest aproape burlesc *Clitlec vecbiu* (ms. 2262, f. 117): « Vino scumpo de priveşte / Dorul teu cum mă munceşte, / Nici de fel cum nu mă lasă / Nici să intru sara-n casă, / Ci din aşternut mă scoală / Ca pe-un pătimaş de boală / Şi mă face de alerg / Neştiind pe unde merg. / Cînd in zori de dimineaţă / Mă visez cu tine-n braţă, / Cînd te strîng să nu te pierd / Şi te chem şi te desmierd, / Ars deodată sar din pat, / Singurel m-am deşteptat, / Suspinînd şi ameţit, / Mă simt *mai* nenorocit. / Sunt de carne, nu-s de fier, / Ce să fac ca să nu pier, / Căci rănit sunt de amor / De nici trăiesc, nici nu mor. / Somnul meu nu este somn, / Nici pe mine nu sunt domn. / A dormi de sunt pe cale, / Zăresc chipul dumitale, / O icoană zugrăvită, / Cu mulţi nuri închipuită.»

[3] Cf. I. Scurtu, *Mibail Eminescu's Leben und Prosasebriften,* Leipzig, 1903, p. 42-43.

[4] *Pol.,* p. 293.

mîini, dar şi fără aceasta el s-ar fi ocupat de literatura veche, într-o notă din gazetă [1] citează dintr-o *învăţătură părinţilor duhovnici* anume obiceiuri pămîntene, înşirînd idolii Peruin, Lado, Colleado, Cron, Cupal şi obiceiurile atingătoare de ei. Cartea se presupune a fi *Sinopsis, adică Adunare de multe învăţături,* Iaşi, 1757. într-un loc [2], o însemnare dovedeşte că a avut sub ochi o tipăritură brîncovenească: *Stihuri politice i asupra stemei prea luminatului, slăvitului ţi blagocestivului Domn io Constantin B: Basarab Voevoda.* Văzuse şi *Erotocritul lui Cornaro* CEpwToxpiTOţ Tuoivjfxa ^pamxov, auvTîciiv Trapa BIT^SVT^OV Kopvâpov... 'Ev BevsTÎa... 1819) şi felurite alte tipărituri din care îşi făcuse o listă [3].

Pe Eminescu îl atrăgea orice operă cu caracter filologic privind dezvoltarea limbii poporului român. *Columna lui Traian* a lui Hasdeu o citeşte cu de-amănuntul şi o recomandă tinerilor. [4] Un necrolog al lui Fr. Diez [5] arată că-i erau cunoscute operele acestuia *(Grammatik der romanischen Sprachen, Etymologisches Wbrterbuch der romanischen Sprachen).* Cu atît mai mult trebuia să-1 fi citit pe Miklosich. într-un şir de consideraţii filologice despre asemănările între limbile română şi albaneză se sprijinea pe *Slavische Elemente in Rumunischen* [6]*:*

«Toate limbile cite se vorbesc păstrează o seamă de numiri filologice cari, nefiind nici de origină *greacă,* nici *romană,* nici *slavă,* nu pot să fi ieşit din senin ci trebuie să fi fost proprie unui popor care a dispărut acum, trebuie să corespunză c-o realitate etnică care-a existat în trecut, c-un corelat etnic. Numai în *limba albaneză* ele par a fi cu totul originare, şi fiindcă această limbă este totodată cea mai veche din peninsulă, putem trage concluziunea îndreptăţită că acele proprietăţi indicate mai sus s-au născut fără îndoială dintr-un element înrudit cu limba albaneză, aşadar dintr-o limbă străveche dispărută azi, din limba *traco-ilirică.* Aşadar, limba traco-ilirică este temelia şi substratul peste cari s-au superpus deosebitele pături linguistice, dar aceste

1 *lbid.,* p. 328.
2 Ms. 2276, f. 163.
[3] Ms. 2278, f. 80 v. - 82; un *Apostol,* ms. 2269, f. 61.
[4] *Pol.,* p. 233.
[5] *lbid.,* p. 326.
[6] Ms. 2257, f. 425 şi 428.

din urmă, cu toată suprapunerea, sunt in chiar esenţa lor modificate prin acel substrat.»

Aceeaşi opinie după Kopitar şi Miklosich o îmbrăţişează şi Hasdeu.[1] Alte însemnări dovedesc o statornică încordare filologică. Observa, de pildă[2], că *a* prepoziţie şi-a pierdut funcţia prepoziţională şi înseamnă *către, la, ca şi, de:* «acasă, urlă *a* pustiu, miroase *a* brînză, vremea-i *a* ploaie, *a* ninsoare, este vrednic *a* mare întristare şi lacrimi». Spre documentare, trimitea la cutare pagină din *Pravila* lui Matei Basarab.

în •privirea limbii latine socotea[3] că « limba românească în partea ei formală latină e o limbă moattă», că sufixele latine «nu mai au putere de a încolţi în cuvinte nouă», excepţie făcînd numai *-ură, -tate, -inţă* şi din cele noi *-bil, -al, -enţă, -oiu.* Dacă am fi redus limba numai la formele şi materialul de cuvinte latine, întîi am fi sărăcit-o de locuţiuni cu nuanţe deosebite şi al doilea am fi omorît-o, restrîngînd-o la cercul mic de sufixe în mare parte moarte. Sufixele străine le socotea însă vii, mai ales cele diminutive. E un antilatinism care-1 făcea să scuze fonetismul lui Pumnul şi să osîndească etimologismul lui Petru Maior[4] şi purismul *Dicţionarului* « fantastic» al lui Laurian şi Massim, «babilonia academică». Cum limba istorică îl interesa, preocuparea de românii de pretutindeni îl face să caute studii dialectologice. în afară de *Gramatica* lui Boiadji, care cuprindea şi texte, cunoştea bunăoară o colecţie de cîntece poporale ale românilor din Moravia (Fr. I. Kozeluk, *Kytice % narod pisni morav. Valacbuo,* Praga, 1874)[5]. Totdeodată colecta cuvinte româneşti mai rare, însoţindu-le de traducere neogreacă, germană, după caz, sau numai de lămuriri sinonimice române *(avan, angarią, adioforit, coraslă, cordun, dimon, ghron, hat, jidovină, mascara, potricală, sbeg, toloacă)*[6]. Ba chiar studia gramatica generală,- luîndu-şi notiţe teoretice cu exemple române şi mai ales germane[7].

[1] *Fragmente p. ist. 1. rom., Ghinj,* în *Columna Iui Traian,* ian. 1876, p. 4.
2 Ms. 2306, f. 43.
[3] Ms. 2283, f. 97 v.
[4] *Pol.,* p. 68.
[5] *Pol., p.* 328.
[6] Ms. 2258, f. 1-20.
[7] Ms. 2269, f. 2 urm.

Anghel Demetriescu a afirmat că Eminescu « se mira cum un cap ca al lui Adolf Kirchoff îşi pierdea vremea cu critica şi restabilirea textelor antice».[1] Totuşi afirmaţia nu se potriveşte cu mentalitatea filologică a poetului, care avea năzuinţe erudite. Dacă el nu s-a încumetat la Konigsberg să culeagă din Arhivă documente privitoare la istoria noastră, este tocmai fiindcă îşi făcea despre lectura textelor o idee prea aspră. Ce-i dreptul, atunci nu era dedat în materie de paleografie, deşi singurul mijloc de a se pregăti ar fi fost acela de a transcrie. Desigur că nu cunoştea limba latină atît cît ar fi trebuit ca să nu greşească formele gramaticale şi să interpreteze bine prescurtările, şi nici cunoştinţe slavistice nu poseda. Abia întors în ţară, şi poate cu gîndul tot la studii de arhivistică, începea să-şi caligrafieze capitole de gramatică slavă (altbulgarische)[2] şi să se deprindă chiar cu alfabetul glogolitic[3].

13. Literatura română

Dacă pentru un specialist în filologie orientările de mai sus nu sînt satisfăcătoare, pentru poet atîta pricepere în privinţa textelor de limbă veche este un lucru admirabil. La aceasta se adaugă cunoaşterea amănunţită a literaturii române. La 1870 cunoştinţele lui de poezie se consemnau în compunerea bibliografică *Epigonii:* Cichindeal, Mumuleanu, Prale, Daniil Scavinschi, Ioan Văcărescu, D. Cantemir, Beldiman, Sihleanu, Donici, A. Pann, Eliade Rădulescu, Bolliac, Cîrlova, Gr. Alecsandrescu, Bolintineanu, Mureşanu, C. Negruzzi, V. Alecsandri.[4]

întîia informaţie istorică asupra literaturii noastre a avut-o Eminescu din vestitul *Lepturariu* al lui Arune Pumnul (I—IV, Viena, 1862—1865). Versul din *Epigonii:*

S-a întors maşina lumei, cu voi viitorul trece...

[1] *Lit. fi artă rom.,* 1903, p. 378- 379.
<* Ms. 2307, f. 36 urm.
[3] Ms. 2306, f. 50.
[4] în *D/V/, de rime,* ms. 2265, f. 268 v.: «Bojinca».

este scos dintr-un poem al lui Vasile Fabian Bob, citat în tom. III al *Lepturariului:*

S-a întors maşina lumii, s-a întors cu capu-n jos,
Şi curg toate din potrivă, anapoda şi pe dos.
Soarele de-acum răsare dimineaţa la apus,
Şi apune despre sară către răsărit în sus.

Pe Cichindeal, Mumuleanu, Prale, Scavinschi, poetul i-a cunoscut mai degrabă de acolo. De Scavinschi vorbeşte şi C. Negruzzi, de Prale, şi Titu Maiorescu în *Observările polemici*'îndreptate împotriva lui Pumnul (1869). Aci povesteşte, după amintirile lui V. Alecsandri, cum Prale îşi făcuse un pat mişcător pe care îl muta după direcţia soarelui şi cum se dezbrăca de la uşă, punîndu-şi hainele, pe rînd, în cuie bătute în perete de la uşă şi pînă la pat. De aceea adjectivul lui Eminescu:

Prale firea cea întoarsă,

sau:

Praleă — tontul fire întoarsă.

Scavinschi spunea el însuşi despre sine în introducţia la traducerea lui *Democrit* de Regnard:

A lui Democrit cel vesel întîmplare comicească
De Regnard alcătuită in limba cea gălicească,
Dar astăzi este tradusă întru această rumână
Pentru obşteasca plăcere de a unui tînăr mină,
De un Daniil Scavinschi cel mititel la statură,
Pe care plăcu natutei a-1 lucra-n miniatură.

De unde:

Daniil cel trist şi mic.

Vorbind de « a iubirei primăvară» a lui Ioan Văcărescu, Eminescu face aluzie la *Primăvara amorului:*

N-am să scap, în piept port dorul
Peste ape, peste munţi,
Văd că peste mări amorul
Cînd o vrea îşi face punţi.

De aci:

Văcărescu cîntînd dulce a iubirei primăvară.

Planurile din «cuţite şi pahare» ale lui Cantemir sînt mai curioase. în predoslovia *Divanului*, pe care poetul nu 1-a putut citi decît în *Arcbiva istorică a României* (tom. II, 1865), Cantemir dă cititorului «trei spre a sufletului dulce gustare. . . mescioare», iar la masă, în afară de «tot feliul de hrană», întinde două pahare, « paharul vieţii şi paharul morţei». Totdeodată însă *Lepturariul* extrage din cronica lui N. Costin partea în care se vorbeşte de venirea ţarului la Iaşi şi de banchetul oferit acestuia de către Cantemir. Ar fi vorba de planuri politice.[1] *Letopiseţele* vorbesc într-adevăr de «*paharul* de-ntîiu, cînd i-au închinat Dumitraşcu-vodă. . . »[2].

« Războiul inimic» al lui Beldiman este *Tragodia*, citită de poet mai degrabă în *Letopiseţele* lui Kogălniceanu (III).[3] «Lira de argint» nu e un atribut propriu numai autorului *Armoniilor intime*, căci în ms.[4] stătuse la început Creţianu, ale cărui *Melodii intime*, aşadar, le cunoştea. Tot atît de puţin erau potrivite expresiile «gură de aur» pentru fabulistul Ţichindeal şi « glas de durere » pentru autorul comicelor *Caractiruri*. Dar întrucît priveşte calificarea celui din urmă, ea s-ar datora lui Eliade, care, în biografia publicată în *Lepturariul* lui Pumnul (IV, 2), are această propoziţie: «Amorul dete loc durerii şi melancoliei».[5] O însemnare[6] arată, pare-se, că ar fi avut din Anton Pann, în biblioteca lui, O *şezătoare la tară* (1853, Partea I). Pe Pann îl şi citează cu respect în articole.[7]

[1] D. Murăraşu, în *Preocupări literare*, I, 3, p. 136.

[2] *Letopiseţele*, ed. II, 2, p. 102.

[3] Mai ştia că Beldiman tradusese în versuri *Tragedia lui Orest*, în proză *Istoria lui Numa Pompiliu* şi *Alexii, sau căsu/a din codru* (*Pol.*, p. 327/. Credem că şi «Satira din 1821» de care vorbeşte într-un articol (*Opere*, ed. I. Creţu, III, p. 359) e tot *Jalnica tragodie*.

* Botez, p. 288.

[B] *Preocupări literare*, I, 3, p. 136.

« Ms. 2278, f. 80 v. - 82.

[7] *Opere*, ed. I. Creţu, III, p. 90. în ms. 2257, f. 250, se pomeneşte de «negustoria lui Nastratin Hogea». Aci Eminescu înşiră un număr de proverbe, făcînd dar paremiologie in spirit pannesc:

« Socoteala de acasă nu se potriveşte cu tocmeala din tîrg. — Scara de sus in jos se mătură, iar nu de jos în sus. — Tot un cuc nu ne cîntă in toată vremea. — Dracu nu face biserici. — Şapte fraţi pe un cojoc. — Şi cu vîrf şi îndesată. — Ştie moşul ce are-n traistă. — Tot cinele iese din iarnă, dar numai pielea lui ştie cum. — Din pumni străini nu te saturi cind bei apă. — Acul este mic, dar scumpe haine coase. — Vinde via şi cumpără stafide. — Vinde moşia şi cumpără sanie. — Vremea vinde

Eliade fusese mult prețuit de poet, care face aluzie aici:

• Eliad zidea din visuri şi din basme seculare
Delta biblicelor sinte, profețiilor amare.. .

la *Biblicele* sale (Paris, 1858). Eliade era un pseudohegelian, cultivînd în *Echilibrul intre antiteze* o dialectică de soiul celei kabbaliste. Vestejind pe monişti şi pe dualişti, Eliade se declară trinitar, adică adept al dualităților naturale ce pot produce sinteze. După el sînt şi dualități monstruoase, nerezolvabile, ce țin cugetarea pe loc: viață-moarte, cald-frig. Progresul înseamnă contopirea termenilor antitetici. De pildă, timpul şi spațiul se rezolvă în vecinicie, spiritul şi materia în creație, sufletul şi corpul în om, progresul şi conservarea în perfectibilitate, guvernul şi poporul în

paiele şi nevoia le cumpără. — Haina asta străină a ta este. — Eu n-am cîştigat estimp, am păgubit, la anul trag nădejde.»

în acelaşi ms., f. 287:

«Decit un an cioară, mai bine o zi şoim. — Na-ți paraua, dă-mi sarmaua.»

în ms. 2307, f. 2—3, *Proverbe romaneşti:*

« Ai îmbiat cît ai îmbiat, dar acum ți s-a-nfundat. — Ai înghițit un ac, ai să scoți un fier de plug. — Ai găsit un sat făr' de cîni şi îmbli cu mînile-n şolduri. — A intrat vulpea-n sac. — Ai dat spuza ş-ai luat cenuşă. — A vorbit şi nea Ion că este şi el om» etc.

în acelaşi ms., f. 26:

« Unde auzi vorbă multă acolo-i spor puțin, că şiretlicul o îneacă. — îmbucătura mare pop: băga-n gură, iar vorbă mare să nu scoți din gură. Vorba n zadar, pierdere de vreme.» etc.

(Zicătorile sînt aşezate sub cîte o noțiune: Vorbe, Văduve, Vîrstă, Vreme, Vrednicie, Gură, Gust ş. a.)

în ms. 2275, f. 3, f. 142 urm., sînt culese comparații, din care extragem:

« *Aleargă* ca cu poşta.
„ ca la colaci.
„ ca călugării la morți.
„ ca căruța lui Ilie (aleargă trăsnind).
Alege ca vîntul gunoaiele din bucate.
Alb ca laptele — ca pana de lebădă, ca rochia rîndunelei.
Amestică vorba ca făcălețul mămăliga.
„ „ ca o corcofeală amestecată.
Ca chiagul în lapte se —
Ca mărarul-n bucate se .—-
Umblă ca miresele.
» » pe piuă.
., „ rațele.
„ cu ouă-n poale -—
„ c-o bubă coaptă —
„ cu picioroange

societate. 'De aci o doctrină politică asemănătoare aceleia a lui Eminescu de mai tîrziu, adică un conservatorism progresist. Eliade e un polemist înflăcărat şi, cu toată extravaganța lui, viguros. Invectiva e plastică, spumegătoare, spiritul muşcător şi ideile înfăşurate în flăcări de pasiune. Iată cîteva rînduri care pot da o idee de contribuția teoretică a luî Eliade la formația spiritului eminescian:

« N-aveți ce face timpului, o, potenți şi despoți ai lumii!

N-aveți ce face progresului, o, conservatori exclusivi, căci pasă cu timpul, şi tot înainte, şi tot înainte pasă, şi ne duce pe toți împreună.

Din aceasta urmează că:

Spiritul este activ şi materia pasivă; spiritul este mirele universal şi materia este mireasa universală.

Spiritul are mişcarea, şi prin urmare puterea, şi prin urmare libertatea, şi prin urmare inteligența, şi prin urmare progresul.

Materia are inerția (nemişcarea sau starea în loc), şi inerția este asemenea o putere, şi în loc de libertate sau voie liberă, materia are scrisul sau factul, sau fatalitatea, sau predestinarea, şi prin urmare corelativ progresului materia are conservația.

Progresul dar este activul, conservația, pasivul, progresul este mirele, conservația este mireasa.

Spiritul fără materie nu poate, nu e întreg, materia fără spirit, asemenea. Progresul fără conservație nu poate, pentru că singur e netot ca toți Sarsailii, pentru că singur e o totală risipă sau destrucție. Conservația iai fără progres e o eternă inerție, e o eternă sterpitate; conservația singură iar e netoată ca toți conservatorii exclusivi.

Spiritul este fecondator, materia e fecondată; progresul e fecondator, conservația e fecondată.

Din aceasta iar se vede şi se recunoaşte că activul este egal pasivului, însă activul e superior pasivului.

Că tot ce este egal, spre a fi dreptate, cată a sta în echilibru, cît se rumpe echilibru, nu mai e dreptate şi prin urmare e rău.»[1]

Să nu se uite că Eliade e singurul poet metafizician dinaintea lui Eminescu. în versuri stîlcite de neologisme,

[1] *Eqttilibru Intre anlbitesi sau spiritul si materia* de I. Heliade-R., Bucureşti. Publicat de la 1859 pină la 1869, p. 15—16.

dar solemne şi nu lipsite de măreţie abstractă, într-un vădit aer dantesc, el face în *Michaida* o cosmogonie spiritualistă platonico-hegeliană:

Sunt Alfa şi Omega, Principiul şi Finitul;
Iar intervalul este al liberei Voinţe.
Am întregit Atomul, i-am dat proprietatea,
Impus-am Simpatia cu altul a se stringe
Şi întregit-am Totul; iar legile-mi divine
îl leagă şi il ţine. Materie şi Minte
Unitu-le-am prin nuntă, şi Facultăţi, Talente
Fărţit-am cu mîini pline, predestinai organe.
Am înnăscut Instinctul spre usul Facultăţii;
Memoria impus-am şi Raţia-ntronat-am.
Format-am cunoştinţe, am dat curs judecăţii,
. Am nemurit Ideea în Formă, Calitate,
Şi-n nuntă uniformă pe lege neschimbată,
De şiruri sunt conduse în line, dulci comerţe,
Idee cu idee am zis să se-nmulţească
Şi-n sacră armonie formînd societate,
A combina Ştiinţa, sub care cea mai dură
Materie, docilă a se supune Formei
Şi artă să producă. încît Artă cu Artă,
Ştiinţă cu Ştiinţă, şi toate intre sine,
Să-ncheie cunoştinţa Luminei neapuse,
Eternei Verităţi, vecin să fie Omul
Cu-a noastră Freştiinţă, ş-ajuns I-a sa ursită.

De la Eliade, înainte de a veni în legătură cu literatura germană, Eminescu a putut căpăta noţiunea « geniului» ca emanaţie a Spiritului :

Din epocă în alta, din secol în alt secol,
întreaga-mi Providenţă a provăzut s-aleagă
Predestinate vase spre cultul Verităţii,
Spre creşterea ştiinţei şi sacra-i propagare.
Aceştia vorbiră, culeseră ştiinţe,
Urmaşilor legară a lor înavuţire;
Se consacrară Faptei, veghiară, suferită,
Descoperiră Lumii divine adevăruri,
Pe Omul educară. Şi-n zelul lor cel mare,
Fierbintea lor credinţă chiemară jos Cuvintul,
Spre împlinirea Legii ş-a omului noire.

Lui Eliade, Eminescu îi închinase două poezii, între care un necrolog. Aceasta nu-1 împiedica să-şi facă despre el o foarte dreaptă judecată[1]:

« Eliad se vede a fi fost în tinereţe un om foarte inteligent. Prin gramatica sa eliminează din ortografia română toate semnele prisositoare, prin cărţile sale didactice a dat fiinţă limbii ştiinţifice, din tipografia sa a ieşit la lumină între anii 30 şi 50. aproape tot ce s-a tradus mai bine în româneşte. Cam pe la anul 1845 începe însă în mintea scriitorului bucureştean o suficienţă nepomenită şi o decădere intelectuală cu atît mai primejdioasă cu cît Eliade era privit în vremea lui ca un fel de oracol. Limba *Curierului de ambe sexe* se latinizează şi se franţuzeşte, el începe a scrie c-o ortografie imposibilă, nesistematică, un product bastard al lipsei sale de ştiinţă filologică pozitivă, şi al unei imaginaţii utopiste. Făr-a avea însuşi talent poetic, dă cu toate acestea tonul *unii* direcţii poetice, a carii merite consistau într-o limbă pocită şi în versificarea unor abstracţii pe jumătate teologice, pe jumătate sofistice. Ruina frumoasei limbi vechi, care se scria încă cu toată vigoarea în veacul trecut, o datorim în mare parte înrîuririi stricăcioase a lui Eliade. întîmplările politice de la 1848 şi petrecerea sa în străinătate îi răpiră şi restul de bun-simţ cît îi mai rămăsese.

El deveni din ce în ce mai închipuit şi mai apocaliptic, încît, întors în ţara lui şi fără a fi încetat de a exercita b înrîurire şi mai mare ca-n trecut, el a mai trăit ca o primejdie vie pentru orice aspirare adevărată şi serioasă. *Istoria românilor* scrisă de el este o ţesătură de închipuiri subiective şi de greşeli; o a doua ediţie a gramaticii e o adevărată babilonie de fantezii etimologice, iar poeziile sale sînt stîrpituri de cuvinte străine înşirate după o măsură oarecare. Aproape tot ce-a făcut Ion Eliad, modestul învăţător de la Sf. Sava, a fost caricat de Heliade-Rădulescu. Oricine va scrie o istorie a culturii pe malurile Dunării, va trebui să vadă într-acest singur individ doi oameni cu totul deosebiţi: unul modest, îngăduitor, plin de bun-simţ; celalt suficient, invidios, trăind în ficţiuni şi lipsit de orice bun-simţ.»

Iată dovada că părerile din *Epigonii* n-au decît un înţeles literar, precum de altfel poetul însuşi mărturiseşte în scri-

[1] *Pol., p.* 301-302.

soarea către I. Negruzzi, şi că el îşi avea opiniile sale critice deosebite. E instructiv să-1 vedem pe poet studiind în timpul rătăcirii legile fonologice ale limbii române şi ortografia care rezulta din ele, plănuind, sub amintirea lui Heliade utopicul, adaptarea unei ortografii proprii, cu care începea a-şi transcrie *Luceafărul*[1], de altfel încă normal:

Dar neci nu sciu măcar cerni ceri,
Dă-mi pace, fugi departe
Caci de luceferulu din ceriu
M'a prins un doru de moarte.

« Iobagul» lui Bolliac este, nici vorbă, *Clăcasul:*

Ohl legaţi pentru vecie
De pămintul unde stăm,
Plătim vecinică chirie
Şi pe apa care bem.
Nu avem nimic al nostru;
Tot in preajmă e străini
Venim rupţi din lucrul nostru,
Şi dăm peste-al lipsei chin.

Nu se vorbeşte aci de loc de lanţuri, încît aceasta (« Bolliac cînta iobagul ş-a lui lanţuri de aramă») e o imagine proprie a lui Eminescu, de nu va fi o reminiscenţă din altă poezie a lui Bolliac, *Ocna:*

înconjurat de paznici, cu fiarele-n picioare,
Cu miinile-n cătuşe, de gît cu lanţul greu.

Despre Bolliac ca jurnalist, Eminescu avea o foarte bună părere.

La Cîrlova («L-ale ţării flamuri negre Cîrlova oştirea cheamă, / în prezent vrăjeşte umbre dintr-al secolilor plan») poetul subînţelege *Marşul,* dar poate şi *Ruinurile Tirgoviţtii,* la Gr. Alecsandrescu, *Anul 1840* (« Şi ca Byron, treaz de vîntul cel sălbatic al durerei, / Palid stinge-Alecsandrescu sînta candel-a sperărei, , Descifrînd eternitatea din ruina unui an»). Dar poate şi *Candela:*

Iar tu, candelă sfintă, a căreia vedere
îmi aduce aminte atitea năluciri I
îmi vei fi totdeauna rază de mingîiere,
Vei şti deopotrivă şi fapte şi gîndiri.

« Lebăda murindă» a lui Bolintineanu este *O fată tinără pe patul mort ei:*

Ca robul ce cintă amar in robie
Cu lanţul de braţe un aer duios,
Ca rîul ce geme de rea vijelie,
Pe patu-mi de moarte eu cînt dureros.

Şi despre Bolintineanu avea, în 1870, păreri netezi, prea binevoitoare în privinţa poeziei, socotindu-1 poet mare, pe deplin îndreptăţite cu privire la drame[1]:

«Venim cu părere de rău la creaturile dramatice ale d-lui Bolintineanu. O repetăm cu părere de rău căci naţiunea aştepta cu mult mai mult de la poetul cel mare şt iubit, de la copilul ei cel desmierdat, decît acele drame fără caractere, fără scop, fără legătură, imposibile prin nimicnicia lor, astfel că autorul lor se pare a fi uitat că e compunătorul plin de geniu şi inimă a *Cîntecelor si a Plingerilor,* a *Baladelor, sinte* oglinzi de aur ale trecutului românesc. . . dramele d-lui Bolintineanu nu au nici un fond de viaţă, ba încă adesea respiră un fel de imoralitate crasă şi greţoasă. (Vezi de ex. *Ştefan-vodă cel Berbant.)* »

Pe C. Negruzzi trebuie să-1 fi avut la îndemînă încă de acasă, pentru că şi Harieta îl citise. Versurile pe care Ie trimite aceasta d-rei Cornelia Emilian, cu aerul necăjit de a nu fi izbutit să facă altele mai bune:

O puternică plecare ce nu rabdă-mpotrivire
Mă îndeamnă să-ţi scriu astăzi acea tinără simţire
Ce numai în singurătate îşi are locaşul său,
Dar ceresc trimis in lume din sinul lui Dumnezeu.
Fie ca aceste scrisori ce curînd vor fi uitate
Să-ţi aducă alinare unor zile întristate,
Şi resfirînd pe a lor cale nişte nemernice flori,
Să-ţi împrăştie necazul ş-al supărărilor nori...

[1] Ms. 2266, f. 20 v. Tot aci, f. 44 v., divagaţii ortografice: «Legile fonologice ale limbei romane şi ortographia care resultă d'in ele. *Legenda Luceftrului* aquellu *Ophpbor* (Mih-aîl). Lonchofor, Lencifer, Lancifer, lanx,-cis»; f. 45 v.: «Daţi un premiu pentru resolvarea problemului ortografic.»

[1] *Pol.,* p. 57—58; cf. despre Bolintineanu şi *Opere,* ed. I. Creţu, II, p. 144.

sint scoase, cu mici schimbări, din *Melancolie* de Negruzzi:

O puternică plecare ce nu rabdă-mpotrivire
Mă îndeamnă să cint astăzi acea tinără simțire
Ce-n singurătate numai își are locașul său,
Dar ceresc trimis în lume din sinul lui Dumnezeu.
Fie ca aceste versuri ce curînd vor fi uitate
Să aducă alinare vrunor inimi întristate,
Și resfirind pe a lor cale niște nemernice flori,
Să le împrăștie necazul ș-al supărărilor nori;

în *Epigonii,* Eminescu se gîndește la opera cu inspirație istorică a lui C. Negruzzi, în rîndul întîi la *Alexandru Lăpușneanu,* apoi, firește, la *Riga Poloniei si domnul Moldovei, Sobiesebi ți românii, Aprodul Purice,* scoase toate într-adevăr din « cronicile bătrîne »:

Iar Negruzzi șterge colbul de pe cronice bătrîne.

Din traducerile lui Negruzzi după Thomas Moore voia să folosească în cartea de lectură pe care o pregătea șase aforisme (*Ferețte-te de a da sfaturi. . ., în foile organului. . ., Este lipsă de dreaptă cugetare. . ., în posifiunea cea mai nedemnă..., Dacă atingi..., Iubeții intensitatea mărei).*[1] Pentru aceeași carte decide să extragă din același C. Negruzzi[2]: « *Sobieski ți românii,* I (2), *Regele ți domnul Moldovei, Cîntec vecbiu (Scrisori), Primblarea, Un poet necunoscut, Păcală ți Ttndală, Omul de țară, Un proces de la 1826*».

Stima pe care o nutrește față de V. Alecsandri (« Ș-acel rege-al poeziei, vecinie tînăr și ferice») se vede din aceea eă-i consacră trei strofe, făcînd aluzii la *Doine* (« din frunze îți doinește»), poate la cîteva din «legende», bunăoară la *înțiră-te mărgărite* din *Mărgăritarele* (« ce cu basmul povestește»), la *Suvenire (Dridri),* Ia *Mărgăritarele* («ce-nșirînd mărgăritare. . .», *Vis de poet),* la *Altarul Mînăstirii Put na* din amintitele *Doine*[3]. Vorbind de comediile lui Alecsandri, Eminescu. le găsește însă cam « frivole» *.

Cunoștințele literare ale poetului sînt mult. mai întinse. El răsfoise bine întîiele periodice românești, *Curierul românesc* al lui Heliade, din care scoate citate *(Paralele economice), Albina românească* și *Foaia sătească* din « Tipografia Albinei», din care avea unele numere[1]: *Albina românească,*

[1] Ms. 2306, f. 1.
[2] *Ibid.*
[3] «El evoacă-n dulci icoane a istoriei minune, / Vremea lui Ștefan cel 'Mare, zimbrul sombru și regal.»
« *Pol.,* p. 58.

[1] Ms. 2278, f. 81 v. — 82. Copiem aci toată lista (afară de un punct, al treilea numărind de la fine, pe care nn l-am descifrat), adăogînd note bibliografice din alte mss.:

TpOTraiou T7)? op6o8oi;ou mrjTEOț de Antonie Manoil, mare sărdar moldovenesc. Tipărită cu cheltuiala și dedicată lui Ioan Văcărescu. Trad. din limba italiană, Vienne, 1791.

1. Scrisoare a lui Manoil către Văcărești (Giovine istruito)
2. Scrisoare Epp. Sinadon Nicodim către Manoil.
3. Epigram făcut de marele Postelnic George Rizoi către marele Logofet Ioan Tzareli.

KoțaxiOTDCoL Comedie neogreacă s.a.s.l. înainte-i versuri eline ale lui Alexandru Mavrocordat.

Clotilda fi Edmond, rOmantiu istoric trad. dc I.d.N. Tom I, București, 1844.

Francesca de Palerma. Roman. La sfîrșit cîteva poezii. Buc, ș.a.
Scurta istorie a Franciei, ms.
Aricescu C. D., *Procesul meu pentru oda la Grecia, Bucățești,* 1863.
N. T. Orașanu, *O pagină din viața mea,* Buc, 1861.
Exposifia stării învățăturilor publice In Moldova etc, 1843 s.l.
Tractate intre Turcia fi Rusia de Kafalov, Buc, 1850.
Memoar asupra unei epitropii nerăfuite de Aga Pavel Samsonef, Iași, 1861.
Bujoreanu, *Revederea Moldovei cu România,* Buc, 1859.
Rosetti Rosnovanu, *Apel Ia creftini,* Cernăuți, 1865.
Măria Rosnovanu, *Respuns ziarului Buciumul,* Iași, 1864.

IIov7ju.aTt.ov ìtept opSoypacpîac. IaTpotpiXopoț ©cotza MavSaxaat, Lipsea, 1777. Dedicată (în versuri) lui Grig. Alexandru Ghika.

Este proprietatea unei farmacii un privilegiu sau nul București, 1867.
Antonie monah, *Mina lui Damaskin,* Iași, 1830.
Uniunea israelită. Respuns d-lui A. D. Holban, Iași, 1864.
Strămutarea curții de Cassapune la lassi. Buc, 1866.
Harreti M., *Calendariu etern,* Botoșani, 1866.
Mârzescu G., *Aperarea lui Maiorescu,* Iași, 1865.
Boldur Lătescu, *Adeverut adeverii,* Cernăuți, 1866.
Alfieri, *Virginia,* trad. de K. Aristia, Buc, 1836.
Bucur, *Dascălul Caraeagea,* Buc, 1857, necomplet.
Biblioteca romenă din Paris, Paris, 1846.
Calendar pe 1841, Iași.
Pann Anton, *O fețătoare la fără,* Buc, 1853. Partea I.
Albina românească, anul I (No. 1 din 1 iunie 1829).
Sergiescu T., *Trei romani,* Buc, 1857.
Leon Archimandrit, *Cuvint,* Iași, 1820.
Consulul general de Bot., *Espositia din 1870,* Bot., 1870.
Nic. Rosetti Rosnovan, *Petitiune,* Iași, 1864.
Istructii[sie] fi deslegări atingătoare de legea rurală, Buc, 1864.
Reflectare, Iași, 1844.
Fâia sătească, an IV, 1842, complet.

an. I, nr. 1 din 1 iunie 1829, *Foaia sătească*, an. IV, 1842 (complet), an. VI, 1844 (complet). Văzuse de asemeni *învățătorul satului* redactat de P. Poenaru şi Aristia *(învă-*

Foia sătească, an VI, 1844.
Voiajat tenărului Anacharsis, Iaşi, 1845.
Proiect pentru reorganizarea Ime/ăturitor publice, Iaşi, 1847.
Evreii In România, Buc, 1865.
Oraşanu N. T., *Iluştrii contimporani*, Buc, 1861.
N. Rosetti Rosn., *A doua petifiune*, Iaşi, 1864.
Alfieri, *Saut*, Buc, 1836.
Astrucfii, Iaşi, 1835.
Foae literară, 1838.
Agatocles. Tom. II şi III, 1843.
Pelimon A., *Crimeea*, Buc, 1855.
Călătoria a trei țerani In Bucureşti, 1867.
Respuns la apelul la creştini, Cernăuți, 1865.
*Spira Direscte**, Modele de [. ..], Iaşi, 1863.
Clerul roman, Buzeu, 1860.
Carte teologică fără titlu.
Asezămlnt p. lucrarea scoalelor, Iaşi, 1841.
Legiuiri, a. 1842 şi 1843, Iaşi, 1844.
Proiect de reorganizatul tnvl/ăiurilor publice, Iaşi, 1847.
Expunerea situafiunei Moldovei, Cernăuți, 1866.
Spiferia casnici [. . .] de drum, Iaşi, 1848.
Tableau de l'biitoire Moldave, Iaşi, 1840.
G. M. Alexandrescu, *Orafii*, Focşani, 1866.
Corespondenta secreți a lui Vogoridi, Paris, 1857.
Young, *Nopțile*, Buc, 1835.
Misterele mahalalelor. Buc, 1857, 1,4,5,7,8,9.
Oamenii reshelului din Orient, Iaşi, 1855, II, IV, V.
Ms. 2276 bis:
Baraş Iuliu, *Minunile naturei*, Buc. şi Craiova, 1850.
Alte note bibliografice in ms. 2285, f. 71:
Escerpte. Din îndreptarea legii (Pravila) si din Nomocanon, tn privinfa căuşelor matrimoniale si disciplinare preotesei de Meletiu Dreghiciu, protopresviterul Timişoarei.
Amicul poporului. Calendariu pe anul 1872. Editor: Visarion Roman in Sibiu.
Elemente de pedagogii ți metodologia de I. P. Eliad. Ediția a doua, Buc, Socec et Comp.
Istoria contimpurani de la ISIS pini In z'lele noastre de P. I. Cernătescu.
Istoria reshelului franco-german de d. N. Preda, ilustrată. Broşura III.
Dicfionarul limbei române. Proiectu alu academiei de A. T. Laurian şi I. C. Massim. Fasciculul al 26.
Influinfa tuminei asupra viefii de Stef. C. Michăilescu.
S-a pus sub tiparu:
Gramatici români teoretici fi practici compuşi după metodul lui Ahn fi Ollendorf In limba ungurească de Andreiu Cosma.
Vornicul Buciocu. Dramă in 5 acte de V. A. Urechia.

țământul democratic). Se vede iarăşi că-i sînt foarte bine cunoscute litografiile *Albinei*. Că aminteşte odată[2] de Gh. Lazăr nu e de mirare. Pe Ion Barac[3] îl folosise în *Basmul lui Arghir*. Ştia şi de Vasile Aaron, autorul poemelor *Patima lui Hristos* şi *Piram fi Tisbe*. * Amintea la moartea lui S. Marcovici[5] de traducerile acestuia, într-o «limbă aproape clasică» ce « poate servi de model oricărui scriitor român», de unde urmează că citise *Filip* şi *Oreste* după Alfieri. Lăuda informația harnică din *Istoria lui Mibai-vodă Viteazul* a lui N. Bălcescu, dar mai cu seamă limba, care este « culmea la care a ajuns românimea în deobşte de la 1560 începînd şi pînă astăzi» (1877, *Bălcescu fi urmafii lui)*.[6] Despre C. Negri, la moartea lui (1876), scria cu o adevărată venerație, numindu-1 «poet şi prozaist eminent»[7]. Stimă ceva mai cumpătată avea pentru C. Bălăcescu, ale cărui scrieri le cunoaşte foarte bine.[8] Chiar scrierile agronomice ale lui Ion Ionescu de la Brad (deci *Calendar pentru bunul cultivator*, ed. III, Buc, 1861) îi sînt cunoscute şi le prețuieşte ca fiind scrise «în limba şi în chipul de a gîndi a poporului».[9] Din Baronzi declama încă de pe cînd era la Blaj:

Dane, băiete, copil de lele,
Pe cine cauți noaptea la stele?

versuri anume din *Nopturnele (Dan fi arabul)*. în *Romana*, acesta utiliza numele *Mira* şi cuvîntul *Somnia*[10]. *Daciada* a apărut mult prea tîrziu (1890), dar în proza lui Baronzi Eminescu putea întîlni material senzațional. Afară de *Bătrînul misterios*, Baronzi mai publica în aceeaşi broşură o traducere, *Fantasmele nopturne*, tratînd despre pretinşii strigoi ai unui castel pe care un tînăr duce viteaz îi identifică drept « fabricatori de monede false». Asta aminteşte de *Falsificatorii*

[1] *Opere*, ed. I. Crețu, III, p. 408.
[2] *Pol.*, p. 302; *Opere*, ed. I. Crețu, II, p. 144.
[3] *Pol.*, p. 306.
* *Ibid.*
[5] *Ibid.*, p. 329.
[6] *Opere*, ed. I. Crețu, II, p. 154 urm.
[7] *Pol.*, p. 300.
[8] *Ibid.*, p. 294 urm.
[9] *Ibid.*, *p.* 306; v. şi *Opere*, ed. I. Crețu, III, p. 30-34.
[10] Regăsim *Somnia* şi în *Momente ctmpenefti, colektsie din Poeziile unui Sătean*, II, Bucureşti, 1852.

de bani. Castelul Brîncovenesc, traducere şi ea din Al. Dumas[1], e o poveste cu vampiri în care strigoiul banditului Costache vine noaptea şi suge sînge dintr-o rană de la gîtul Edvigei. In *Confesiunile unui arbore* sînt reconstituiri din epoca ceţoasă a originilor, cu un Corcoduva (nume luat de la Petru Maior), consacrat pe muntele Pion, de către bătrînul eremit Adanail, drept căpetenie a românilor în veacul lui Ion Asan. *Fîntina finelor* narează întîmplări din vremea lui Bogdan-Dragoş, cu români apărîndu-se de tătari în subpămînte secrete, mobilate cu scaune şi mese de mesteacăn[2].

Drama *Grigore-vodâ* a lui Depărăţeanu i se părea «o genială aruncătură pe hîrtie în ţesătura ei, neadevărată şi neverosimilă pe alocurea»[3]. Din *Grigore-vodă* e posibil să vină expresia «Udrinaglava» din diatribele împotriva lui Petrino (act. I, sc. XIV)*:

Măi sirbule, mă jur,
Ce-ţi trag acum o *uiri na glavă!*

De acolo poate să fi ieşit şi sugestia îndrăgostirii unei evreice de un creştin, deoarece în *Grigore-vodă* Rebeca iubeşte pe căminarul Costachi.

Iar opinia amară dintr-o scrisoare de la Berlin, antihegeliană, că «două motoare pun în circulaţiune istoria universală scrisă după calapodul prost al lui Hegel: stomacul şi încă ceva ce se poate uşor ghici...» seamănă cu o strofă din *Vara la ţară:*

în Paris, în Londra,-n Viena,
De la Sena
Pîn' la marea de Azof,
Vede, toată-nvăţătura
Că e gura,
Şi stomacul — filozof.

[1] Nuvela a fost retradusă mai tîrziu: Al. Dumas-Tatăl, *Strigoi» Carpatitor,* traducere de D. Anghel şi St. O. Iosif, Buc, Bibi. Minervei, nr. 38, 1909.

[2] Gr. H. Grandea, în *Misterele românilor,* va încerca (1879) să lege prin metempsihosă generaţia de la 1877 a unui Deciu Longin cu strămoşii daco-romani, descriind un sat etnic în munţii Bucegilor şi sanctuarul cu simulacrele zeilor străbuni. Şi acolo, mobilier rustic de stejar.

[3] *Pol.,* p. 59.

[4] în *Satire politice care au circulat In public, manuscrise ţi anonime Intre anii 1840—1866,* culese de C D . Aricescu (Buc, Gr. Luis, 1884), întîlnîm la p. 19: «Udina glava / A luat slava / De la sultanul chiar de Muşir.»

- Ar fi urmat să extragă apoi pentru manualul de care am vorbit şi din *Pildele* lui Iordache Golescu: *Cinele credincios, Ţăranul ministru, Prietenul adevărat, Mulţimea doftorilor.*[1]

Pe Russo, în fine, îl aminteşte în *Dicţionarul de rime.**

Se înţelege că trebuie să fi cercetat de aproape cu atît mai mult pe scriitorii contemporani, pe unii preţuindu-i, pe alţii nu, şi întîi de toate pe junimişti. Maiorescu[3], Slavici[4], Pogor[5], Creangă[6], Iacob Negruzzi[7], V. Conta[8], Al. Odobescu[9], I. Ghica[10], S. Bodnărescu[11], aceştia îi ieşeau în cale la tot pasul, şi apoi erau în parte prietenii lui. Pe Hasdeu, ale cărui opere de erudiţie le consulta în aşa fel încît îşi atrăgea protestul istoricului, şi în *Ră^yan fi Vidra* al căruia jucase un rol la teatru, trebuia neapărat să-1 preţuiască. Dar fiindcă Hasdeu e un duşman al «Junimii», poetul îl ironizează şi-1 pune laolaltă cu G. Sion, Maxim şi Petrino, căci şi de acesta din urmă e vorba de vreme ce el aşezase pe Ştefan la gura cuptorului[12].

Nu m-am deprins s-admir de cu vreme sublimele scrieri
Ale lui George Sion, Maxim, Ureche, Hasdeu
Ş-am lăsat să doarmă-n colbul sfintelor cronici
Pe strălucitul Ştefan şi pe viteazul Mihai,
Nu-1 aşezai pe cel dentii l-a cuptiorului gură,
Nici pe Mihai nu făcui să rimeze cu rai.

[1] Ms. 2306, f. 1.

[2] Ms. 2265: «pus-o, Russo». în ms. 2257, f. 286, sînt cîteva proverbe cu glose extrase probabil tot din Iordache Golescu: «A umblat cît a umblat, dar acum i s-a-nfundat. Se zice pentru cei ce cad în multe primejdii, dar de cea din urmă nu mai pot scăpa» etc. De asemeni, în ms. 2269, f. 55, sînt notate iarăşi pentru o *Carte ie lectură. A. I* § II: *Cinele credincios,* pag. 831, *Calul,* p. 788 jos, *Prietenul adevărat,* p. 797, *Trei tovarăşi,* p. 798, *Păstorul ministru* şi alte două bucăţi scrise cu creion roşu.

[3] *Pol.,* p. 21-23; *Opere,* ed. I. Creţu, II, p. 127.

[4] *Pol-,* p. 343. Eroii din comedia *Toane sau vorbă ie clacă* de I. Slavici sînt Cesar Gaetan, Stante-Pede, părintele Chiriac Chisăliţă, dascălul Averchie Buchilat. Numele celor doi din urmă a fost împrumutat şi de Eminescu.

[5] *Ibid.* p. 323.

[6] *Ibid.*

[7] *Veneticii.*

[8] *Pol.,* p. 330.

[9] *Ibid.,* p. 297.

[10] *Opere,* ed. I. Creţu, II, p. 127.

[11] *Pol.,* p. 59.

[12] Botez, p. 385.

Alături de Popovici-Ureche, o țintă a ironiilor lui Eminescu este Fundescu, foarte maltratat[1].

Ca unul ce trăise prin preajma teatrului, Eminescu se arată foarte expert în această materie şi se citează nume de dramaturgi astăzi cu desăvîrşirc uitați, ca Dimitrescu, Lăzărescu, Halepliu, Mavrodol, St. Mihăilean, Carada.[2]

Studiul asemănărilor ne mai poate da alte indicații, dar nu înseamnă că Eminescu era dator neapărat să lase o urmă de ceea ce citise. Astfel: Mihnea din proiectul *Grue-Sînger* trăieşte ca prisăcar prin locuri sălbatice. Asta aduce aminte de poemul polon al lui Miron Costin, pe care Eminescu îl cunoştea *(Letop.,* III, ed. 2):

«Cutreierînd toate locurile împrejur, ceata vînătorilor zăreşte deodată, în tăcerea seninei aurore, o columnă căruntă de fum înălțîndu-se în valuri pînă la nouri. . .

Merg fără sfială după indicațiunea fumului, trec un al doilea rîuleț, şi li se prezintă înaintea ochilor o dumbrăvioară rotundă şi veselă, din care iesă misteriosul fum de cărbune.

Alergînd prin rediu, iată că unii vînători găsesc într-o prisaca un moşneguț cocoşat de ani, care acopere stupii, ia seama la toate, priveghează cum matca îşi scoate albinuțele, dezlipeşte strătuşoarele de chihlimbar ale cerei, drege, îndreaptă, reînnoieşte...»

Episodul Traian-Dacia din *Memento mori* e o acceptare vădită a legendei lui Asachi, *Dochia ți Traian,* în care Dochia, fiica lui Decebal, spre a scăpa de urmărirea împăratului Traian, e prefăcută în piatră. « Potica » şi elementul pastoral sînt şi la Asachi:

împăratu-n zadar cată
Pe Dochia a-mblînzi;
Văzînd patria ferecată,
Ea se-ndeamnă a fugi.
Prin a codrului potecă
Ea ascunde al ei traiu;
Acea doamnă tinerică
Turma paşte peste plaiu. . .

[1] *Opere,* ed. I. Crețu, III, p. 384, 401, 423.
[2] *Pol.,* p. 57.

Cind întinde a sa mînă
Ca s-o stringă-n braț Traian,
De-al ei zeu scutită zînă
Se preface-n bolovan.

Asachi, în încercările lui de mitologie, cu evocarea lui Dragoş, trebuia să intereseze pe Eminescu. Sonetele asachiene au rezonanțe eminesciene:

Ca să doresc a vieței nemurire
Mă-ndeamnă raza-ți care-n cer se vede,
Cum statornică urmează-a ei rotire.

Muntele Pion din *Povestea magului* nu este decit Ceahlăul, aşa cum îl botează Gh. Asachi.

E cu putință ca gîndul unei comedii lirice cu titlul *Arpad* să fi ieşit, prin analogie, din opera lui G. Verdi, *Attila,* al cărei libret fusese publicat de Asachi.

Litografiile institutului «Albina», de care se vorbeşte în *Aur, mărire ți amor*[1], nu sînt scornite. *Dochia ți Traian* de Schiavoni (1839), *Alexandru I, domn al Moldovei, luînd coroana din mîna solilor împăratului Ioan Paleologul,* litografie de K. T. Hoffmann, sînt foarte cunoscute. Litografia înfățişînd pe *Belittar, generalul Ini Justinian, ducînd pe brațe pe călăuzul său muțcat de şarpe* trebuie să fie făcută după Salvator Rosa sau poate după Franțois Gerard. După acesta din urmă, Belisariu, bătrîn şi orb, ține pe brațul stîng copilul care-l călăuzea, în vreme ce cu bățul dibuieşte drumul, în jurul picioarelor copilului e învălătucit un şarpe subțire ce i-a făcut o mică rană.

Pentru un cunoscător atît de desăvîrşit al publicațiilor «Albinei», cum era Eminescu, titlul *Pustnicul* al unui proiect putea fi întărit în minte şi de titlul unui roman senzațional « cu arătări» tradus de Pavel Pruncu, şi anume *Pustnicul, alcătuirea scriitorului franțe^ Viconte D'Arlehkurt* (I—II, Eşii, în tipografia «Albinei», 1837), cu două destul de izbutite « icoane litografisite».

Interpretate, datele de mai sus dovedesc curiozitatea largă a poetului şi deplina stăpînire a literaturii române, pînă în colțurile cele mai obscure.

Ideea epopeii dacice nu era nouă pentru literatura română. Gh. Asachi o folosise cu evlavie în *Dochia şi Traian,*

[1] Ms. 2255, f. 85-91.

pe care o divulga şi în opuri explicative la tablouri, pentru străini, ca *Doquie et Trajan, legende populaire des Roumains suivie d'un itineraire au mont Pion* (1840). *Traianida* lui D. Bolintineanu, naiv epos în VIII doine, este totuşi o încercare serioasă de a combina miturile române cu cele getice, nu fără relativă informaţie. Astfel, soli sînt trimişi lui Zamolxis în cer, prin însuliţare. Zeul e dătător de noi forme şi mai ales (ca fost sclav la Samos) pitagorizează:

... Unindu-se,
O, zei, cu numărul soţ unitatea,
Naşte din sine-le viaţa, armonia,
Rod al neantului, umanitatea.
Corpul şi sufletul două sunt, zeilor.
Sufletul omului e despărţit:
Partea cu vintului ş-a necuvîntului,
Sufletul omului e nefinit:
Trece la soarele vieţei sub fotmele
Noi ce le capătă prin încetare,
După cum merită pentru păcatele
Şi rătăcirile ce-n lume are.

Printre divinităţile Carpaţilor se află şi Fosforos (adică Luceafărul), zeu al războiului, al amorului, zis şi Făt-Frumos. Zeii sînt încredinţaţi, ca şi în *Panorama* eminesciană, că « causa Daciei este a zeilor Daciei». De aceea, după chipul homeric, se amestecă în luptele oamenilor. Dragostea îşi are şi aici o mare parte. Decebal iubeşte pe iasiga Tilia, soţie a regelui Vesura, iar romanul Masiam Levian pe «vergura» dacă Lazea. Apar numeroşi aliaţi ai dacilor, iasigi, sarmaţi, buri, besi, roxolani. Sub titlul *Decebal,* I. P. Florantin publică în *Convorbiri literare* (an. III, 1869—1870, p. 1 urm.) o nuvelă destul de pitorescă unde, abia întors din luptă cu iasigii, Decebal află de suirea pe tron a lui Traian. Mai încolo, Longin, mîna dreaptă a împăratului, e atras în cursă de Decebal, cu ispita că acesta se va preda. Longin se omoară. Decebal are o fată, pe Dochia, care se îndrăgosteşte de Traian. Ea se duce cu Bicilie la acela. Văzîndu-1, fiecare se repede să-1 apere, bănuind pe celălalt, şi Bicilie omoară pe Dochia. Decebal săgetează din turn şi ucide pe Bicilie, care dezvăluise lut Traian unde se aflau ascunse comorile. Decebal dă foc cetăţii Sarmiscgetuza. Şi Pclimon scrisese un astfel de poem.[1]

Grue-Sînger c o dramatizare a legendei *Gruiu-Singer* de acel V'. Alecsandri, căruia poetul îi mai folosise ca punct dc pornire a unei scurte drame poezia *PLmmi. Gruiu-Sînger* fusese publicat in *Convorbiri literare,* numărul din iunie 1875, astfel încît tragedia eminesciană se aşează după această dată, aducînd îndrumări cronologice şi pentru alte compuneri adiacente. Alecsandri făcuse din Gruiu un caz patologic de ereditate criminală:

E crud destinul, crudă moartea! Dar în cruzime
Pe Singer ucigaşul nu il întrece nime I
De-abia sosit în viaţă prin moartea maicei sale,
Vrăjitu-l-au Satana cu pofte criminale
Să schingiuie, să rupă, să prade, să omoare,
Să fugă-n întuneric de oameni şi de soare.
Străin de toată mila, plăcerca-i cea mai vie
Au fost să nimicească pe lume tot ce-nvie,
Să calce flori şi toadă, să strice cuibuti pline,
Să smulgă aripioare de fluturi şi albine.
Acum însă el cată un alt soi de victime,
îi place-a sui scara năpraznicelor crime;
Acum Ucide oameni 1. . . Cum îi zăreşte, rîde
Şi îi ucide, numai de setea de-a ucide 1

Gruiu nu se gîndeşte cu înduioşare decît numai la bătrînul său tată, dar cînd acesta vine în codru spre a-1 scoate de pe calea pierdută, il loveşte cu barda. Fulgere

[1] Alessandru Pelimon, *Trajan în Dacia, resbelul romanilor cu dacii la anul 102—105 după Cbristos,* poemă istorică în versuri. O nouă ediţiune corigeată şi cu oare care adăogiri, Buc, 1874. Numele de daci sînt Pelasgion, Vizen, Decidav, Hemidrat, Decen, Totida, Giliu, Diego, Vicol, Midon, Sahi, Teras, Eusor, Alastor, Zevula, iar de femei, Dochia, Nivi, Pertas, Dava, Mira şi Simbrula. în sinul Carpaţilor sînt grote, tezaurul dac e îngropat sub apa Sargeţia. Spectacolul alpestru şi minier e sugestiv: «Peste-a muntelui mărire / Sunt profunde grote, negre,/ Mult obscure nepătrunse, / Construite din mari petre, / Monstruoase şi imense; / într-o largă-ntunecime, / Haos negru, scufundate, / Parc-ar fi o adîncime / D-o adînc' adîncă mare».

în *Flori de Moldo-România* (poesii, Buc, Tip. «Cesar Bolliac», 1864), dăm de o compoziţie *Drumul neguţătorului,* care prevesteşte *Doina:* «Haideţi 1 Hai 1 la Dorohoi, / C-avem sumă, cai şi boi; / Multe capete să zic / Să le vindem pe nimic. . . / Ş-apoi cum, românii, noi / Dăm ca racii înapoi?...»

aprind pădurea, un glas de sus îl blesteamă:

« Tu, proclet, ucigaşe! infame paricide !
Tu, pentru care astăzi tot iadul se deschide,
Tu, răpitor de zile cui ţi-au dat viaţă, nume!
Atunci a ta osindă sfîrşit să aibă-n lume,
Cînd astă buturugă de arbor ars, sub care
Părintele tău zace ucis, fără suflare,
Va da şi flori şi frunze, etern fiind udată
Cu apa cea din vale în gura ta cărată.»

Peste o jumătate de veac, paricidul îşi ispăşea încă pedeapsa:

Bătrîn ca lumea, gîrbov, sub vîntul relei soarte,
El pare că de secuii au fost uitat de moarte.
Pleşuv, pe a lui frunte pîrlită, nesenină,
Trec nori de gînduri negri sub cari ea se-nclină
Şi desele sbîrcele pe ea sînt împletite
Precum o ţesătură de fire încîlcite,
Sprincenele lui albe pe ochii lui se pleacă,
Lăsind de-abia prin ele lumina ca să treacă.
Iar barba-i lungă, aspră, se tîrîie-n cărare
Pe cînd el se tot urcă pe brînci, fără-ncetare.

Dînd apă unei păsăruici pe jumătate moartă de sete, este în sfîrşit absolvit şi moare.

înrîurirea cea mare o exercită Alecsandri nu în cele cîteva poezii de adolescenţă sau în *Mortua est*, ci în studiul general al formelor. Răsfoind bine pe Alecsandri, vom fi miraţi să întîlnim eminescianisme.

Tu să mori, dulce minune!

aminteşte nu numai pe:

Şi te-ai dus, dulce minune. . .

dar toate idilele în versuri de 8 silabe.

« Hai cu mine-n codrul verde
S-auzi doina cea de jale
Cînd plăieşii trec la vale
Pe cărarea ce se pierde»

nu e decît:

« Hai in codrul cu verdeaţă,
Und-isvoare plîng in vale,
Stinca stă să se prăvale
în prăpastia măreaţă.»

Tot astfel, strofa din aceeaşi doină *Sora şi hoţul:*

« Vin în lumea fericită
Cu voinicul ce te cheamă,
Căci cu dînsul nu e teamă
De-a mai fi călugătită». . .

are căderea lirică din:

Vino-n codru la isvorul
Care tremură pe prund,
Unde prispa cea de brazde
Crengi plecate o ascund.

«Cu ochi mari făr' de noroc» *(Baba Cloanţa)* nu pare oare un vers scos din Eminescu? Lungile compoziţii epice fabuloase, cu descrieri grandioase de natură, cu sforţări de expresie viguroasă şi nouă se izvodesc din *Legende.* Iată versuri ce ar părea scoase din episodul dacic al poemului *Memento mori:*

Pădurea-ntreagă arde cu negrele-i păcate,
Lăţind lumini pe ceruri, pe dealuri depărtate,
Şi oaspeţii prădalnici în zboruri zgomotoase
Se duc, vîrtej fantastic, cu ţipete fioroase.
Pădurea arde; brazii s-aprind ca nalte torţii,
Sub bolte-nflăcărate trec victimele morţii,
Lung şir de spectri palizi ce merg ca să arate
Lui Singer a lor feţe şi răni nevindecate.

O poezie alecsandriană, publicată în 1865 în *Foaia Sofietăţii din Bucovina,* intitulată *La o mamă,* sună aşa de eminescian:

Sînt oare de jale fără mărginire,
Cind sufletul simte dor de pribegite

Şi-ar vrea ca să treacă de-a lumii hotar,
Scuturind din aripi a vieţii amar.. .

încît, în repezeală, N. Iorga a crezut-o de Eminescu, deşi poezia se găseşte în culegerile lui V. Alecsandri[1].

în Gr. Alecsandrescu, poetul adolescent a putut să-şi întărească platonismul, care-i venea totuşi din alte fîntîni. Cutări versuri par luate din *Povestea magului:*

Acolo în stele ca-n lumi de lumină,
Sunt suflete, îngeri, ce cînt şi ador;
Fiinţi graţioase ce blind se înclină,
Cătindu-şi în lume tovarăşii lor.

Un vers din Nicoleanu[2]:

Cea mai dulce, mai frumoasă şi mai scumpă din femei I

aminteşte pe:

De astăzi nu-mi mai pasă
Că cea mai dulce-ntre femei
Mă Iasă.[3]

Dar e nevoie să imiţi pentru a întocmi un adjectiv aşa de simplu?

Din Bolintineanu, Eminescu a luat ritmuri; precum a luat din Sihleanu, Depărăţeanu şi din Alecsandri. în *Revederea* de Sihleanu e mişcarea din *Amicului F. I.:*

Frumoase locuri, verde cîmpie.
Unde juneţea mi-am petrecut,
Iacă vin astăzi cu bucurie
Să vă văz iarăşi, să vă salut.

Barcarola aminteşte puţin idila lacustră eminesciană:

Valul doarme, vîntul tace;
Singur numai eu veghez,
Şi in barca mea îmi place
L-a mea dulce să visez.

[1] N. Iorga, *Literatura română necunoscută,* in *Rev. Fund. reg.,* 1 aprilie 1934.

[2] Ms. 2257, f. 55 v., notă bibliografică: *Poesii* de Nicoleanu. Tot aici: *Ideal si real* [de Gr. H. Grandea]; *Grigore-vodă* [de Depărăţeanu]; *Poesii* de Gr. Alecsandrescu; *Viaţa lui Milescu; Epistole etice; Studii economice;* Florentin (f. 68); Negruzzi (f. 68); Crepanu (f. 72).

[3] Cf. şi N. Scuttescu, *Poesii,* 1867-1876, Buc, 1877: «Mai mult timp nu mă vei ţine / Lîngă tine / Ca p-un orb, / Desmierdările-ţi să sorb» *(Sirena).*

«Multe flori în lume, flori mirositoare» ar fi putut-să se înfigă în memorie, dacă ne-am închipui că Eminescu sorbea pe Sihleanu, ca să dea:

Multe flori sunt, dar puţine
Rod in lume o să poarte.

Dar nu trebuie să uităm versurile alecsandriene:

Multe flori lucesc în lume,
Multe flori mirositoare.

Versul din *Veghiarea:*

Bătu chiar miezul nopţii şi somnul nu soseşte. . .

sună puţin ca începutul din *Muresan:*

Se bate miezul nopţii în clopotul de-aramă,
Şi somnul, vameş vieţii, nu vrea să-mi ieie vamă.

Sihleanu vorbeşte tot astfel de «păduri misterioase». în *Logodnicii morţii* sînt mişcări din *Strigoii,* dar şi din *Gemenii.* Oscar întîlnise pe Ema ca Arald pe Măria. Blîndeţea fetei îi dezarmase braţul.

De-atunci, fecioară blondă ca spicul cel de griu,
Veneai la mine noaptea. . .

zice Eminescu, iar Sihleanu:

De atunci la dînsa mă-nchinai fierbinte.

Arald «tăbărîse» pe Nistru, iar Oscar porni « în taberi». Crezîndu-se fără bună naştere, el pleacă în lume,

Să mă-ncarc de slavă, să cîştig un nume,

aşa cum face alt erou eminescian *(Legenda cintăreţului).* în vreme ce Conrad nuntea, apare pe neaşteptate Oscar, plin de blesteme. E scena din *Gemenii,* apariţia lui Sarmis la nunta lui Brigbelu.

Sihleanu are şî el înclinaţiunea către colosal şi geologie:

Cu cedri-a căror frunte se naltă pîn'la nori,
Cu munţii săi gigantici, din cari furioase
Şiroaie cad şi umplu prăpăstii negricioase,
Cu zgomote şi urlet ce umple de fiori. . .

precum şi plăcerea de a descrie în proporții fabuloase salonul cu lume:

Intr-o sală decorată
Cu tapeturi purpurii,
Mult mai mult iluminată
Decit bolta instelată
Cu lucirile ei vii.

Voi o masă-ncoronată
Cu cristaluri şi cu flori.

Sala de marmură şi daurită,
Cu bolți mărețe, stîlpi de granit,
De flori ghirlande e-mpodobită. . .

Mii de lumine schinteitoare
Din policandre se răspindesc;
Valuri de flăcări strălucitoare
în candeli d-aur vesel lucesc.

Şi Sihleanu cultivă macabrul biirgerian în *Strigoiul* şi *Eogpduicii morții.* Acesta era însă un motiv la modă în deceniile care au premers apariției lui Eminescu. La *Strigoiul* lui Alecsandri, Costache Negri făcuse partea a II-a[1] iar M. Zamphirescu compusese poemul macabru *Mireasa strigoiului.*

In Andrei Mureşanu, pe care Eminescu îl alege ca erou al poemului său faustian, sînt mai multe pretexte decît motive literare. Mureşan profesa un fel de pesimism, de care n-avea probabil conştiință:

Cum dar pulberea cutează
Firei a s-împotrivi,
Cum viermele nu-ncetează
Pe alt vierme — a-l urgisi ?. . .

De nu cumva mama fire
A propus din început:
Fiară fierei spre nutrire,
Alt esemplu n-am văzut.

[1] Cf. Al. Papadopol-Calimach, *Amintiri despre Costache Negri,* II, in *Revista nonă,* II, 1889, nr. 10.

Viața e somn:

Au doară laşi ursitei să poarte cîrma-n lume,
Seau sclav venii la ginte şi soțul meu de domn?
Atunci din legea firei s-a şters cerescul nume
De « Drept» şi de «Dreptate», atunci viața-i somn.

Ca şi Toma Nour, ar dori să rătăcească prin părțile boreale:

La ce vii, primăveară, să-mi trîndăveşti viața,
Mai bine-mi este iama prin poli a rătăci.

Poate că poetul 1-a făcut pustnic pornind de la aceste versuri:

La voi, codri din pustie,
Mi-a rămas să viețuiesc;
Voi gătiți-mi o chilie
Supt fagi, carii nu-nverzesc!

Dacă Eminescu citează pe Bolliac este fiindcă acesta, pe nedrept ignorat, era un viguros poet al colosalului, al devenirii cosmice, al invectivei *(Cugetarea I-a, Susana). Epistola la D.K.A.K.* are mişcarea *Scrisorii I* («O să-mi spui că. . . »). Fără o apropiere vădită verbală, Bolliac este substanțial cel mai înrudit poet premergător cu modul eminescian. Ideologic, Eminescu îl aproba.

Depărățeanu, poet remarcabil, avea sarcasm şi o mare inventivitate verbală[1], şi astea au putut fi utile lui Eminescu în mustrările făcute junimii şi oamenilor noi.

E de observat că satira politicianului instruit la Paris cu «un vals din Bal-Mabil»[2] o făcuse şi G. Crețeanu,

[1] Anume cuvinte *(ufure, verdură, chiară, flamă, vil, resplendă)* sint comune la cei doi poeți. în *Nihit novi sub sote* critica monarhilor aminteşte *împărat fi proletar. Pelegrinul* e învățatul din *Scrisoarea I,* urmărind prin « sticla telescoapă» cometele, poezia XIX conține o cosmogonie (« Nainte, mai nainte d-a mundului creare, / Spiritul div pe-ntinse tenebre se purta»). Şi poezia XXVII, cu critica progresului, cuprinde mişcări eminesciene (« . . . o turmă ş-un păstor / Acesta e progresul... — poetică minciună»). în *Vara la fără* aflăm: « înțeleptul, / Care zi cu zi cirpind / Ale sale zile pline / De suspine, / Vede cărțile-i mințind I». în *Isus In templu:* « Aşeaz-aureolă pe fruntea cea obscură, / Pe mic il face mare, pe mare-1 face mic».

[2] Din *Notes sur Paris, vie et opinions de M. Fre'd.- Th. Graindorge* de H. Taine ne putem face o idee despre balul Mabille.

spirit satiric, în «schița contimporană» *Un boier nou (Rev. contimp.,* 1873, p. 44 urm.):

Iar la Paris o dată cînd m-am văzut ajuns,
Pe lîngă drept, cancanul a studia m-am pus.
în amator la şcoală din cînd în cînd mergeam,
Dar la *Mabille,* la *Prado*[1], foarte exact eram.

Partea mortuară din *Strigoii* Eminescu o pune sub semnul deşertăciunii biblice: «. . .că trece aceasta ca fumul de pre pămînt. Ca floarea au înflorit, ca iarba s-au tăiat, cu pînză se înfăşură, cu pămînt se acopere.» A doua are ca «motto» o credință poporană, astestată într-o poezie a a lui G. Baronzi, *Cățelul pămîntului (Revista Carpaților,* 1861, p. 256 urm.):

Cind eram copil, țin minte,
Mama-adesea îmi zicea
Ş-a mea lacrimă fierbinte
De pe ochii mei ştergea:
— în numele sînrului,
Taci, s-auzi cum latră
Cățelul pămîntului
Sub crucea de piatră.

A treia parte din *Strigoii* aduce un citat din *Pravila lui Matei Basarab,* 1652, pe care Eminescu şi-1 însemnase în hîrtiile sale[2]: « . . . cum de multe ori cînd mor oamenii, mulți diîntr-acei morți zic se scoală de să fac strigoi. . . ».

Comparația între *Mureşan,* operă postumă, şi *Abasveros tn veacul nostru* de Samson Bodnărescu, scrisă în acelaşi metru dar fără rime, ne dovedeşte apropierea lor. Aceleaşi imprecații din partea lui Ahasveros, lovit de trăsnete de Iehova, şi aceeaşi nepăsare sarcastică:

Zadarnic încercarea ți-a fi de-a mă sfărma. ..
M-ai pedepsit odată să fiu ca tine vecinie. ..
(Un fulger loveşte asupră-i)
Ha! ha! îl repețeşte, îmi place jocul tău,
Ades seîntei de-acestea zburdat-au împrejuru-mi,
Ades am ris de ele şi de mînia ta.

[1] în text: *Prudo.*
[2] Ms. 2306, f. 43.

Un alt fulger «păleşte» o floare privită dc rătăcitor, dar acesta socoteşte zadarnică «tirania» lui lehova:

Şi crezi c-ai nimicit-o? I-ai dat o nouă formă
— Atît — căci existența tu nu i-o poți răpi!
Sfărmată în atome va dovedi şi dînsa
Cit eşti de neputernic; un fir de-a ei cenuşă
Ajunge să-ți arate că n-o poți nimici!

Schimbarea tabloului după furtună corespunde întocmai dezvoltării poemului eminescian. De altfel, accentele « eminesciene» sînt dese în opera lui Bodnărescu. Filozofia «răului» se aflâ limpede formulată în *Ei:*

Şi cind mă-ntreb cu mintea, nimic nu-mi pot răspunde,
Decît că-i rău în lume, durerile pe unde
Mai des sunt semănate şi nasc, trăiesc şi cresc. . .
Mă-ntreb ce este scopul durerii pe pămînt?. . .
Că-i doamna firii noastre pricepem şi simțim.
Dar care-i e chemarea, aceasta nu o ştim.

în ce fel şi din ce parte s-a făcut contaminația nu este încă limpede.

Urmărirea de sus, în raza lunii, a omenirii nocturne, a regelui, a zarafului, a dascălului astronom deşteaptă în minte, fără să putem totuşi stabili cu încredere un proces de filiație, o pagină asemănătoare a lui Samson Bodnărescu din *Suferință (După zjaru^ unut June),* nuvelă dulceag pesimistă şi wertheriană, publicată în *Convorbiri literare* (I, 1, p. 6, 1867—1868), unde se povesteşte dragostea Junelui cu Luinela, împiedicată de părinți, prin ducerea la mînăstire a fetei. Ni se face o descriere a laşului văzut de pe dîmbul Repedea (p. 125—126):

« . . .dincolo se afundă o adîncime ce duce în poalele ei un lac, în carele se oglindeşte icoana unui schit ce stă ca un amenință trist în fruntea codrilor. De aci priveam în astă mică lume; un fel de nepăsare îşi lua ființă în pieptul meu, mă simțeam plutind pe valul unei viețe neînțelese, şi pe lîngă astă natură frumoasă şi amorul meu sfărîmat, mi se arătau toate întreprinderile şi lucrările omeneşti numai ca nişte esaltări ale firii sale neîmpăcate. Părea-mi că văd colo monarcul sumeț crezîndu-se ales de zeitate ca să omoare libertatea popoarelor; de-a dreapta lui şchiopăta o altă ființă — mefistofeles ascuns sub rasă. De altă

parte, un biet astronom; sudoarea i se vărsa şiroaie peste fața sbîrcită. Ochiul său se afunda prin adîncimile ceriului şi prin îngusta sa ochiană se strepunea el pe alte sfere iscodind, măsurînd şi cîntărind zborul lor — o mică escursiune a curiozității neîmpăcavere! Mai colo filosoful; o, vezi-1 clocind lîngă masa sa la lampa abia fîlfîitoare! Pana îi înțepeneşte în mînă, gîndul său şi-1 cîntăreşte însuşi, dar unde-i este cumpăna? o caută, curînd alunecă peste marginile realității, cade naintea unor nebunii uriaşe şi surprins de ele, mînjeşte repede coaie întregi de hîrtie. Mai vedeam pe altul" cu o căpățînă de om în mînă. Repede o aruncă într-o scafă,' apucă unelte, începu a o desface, şi cea lume de gînduri, iat-o, durducîndu-se ca un glob ce se amăgeşte prin greutatea sa tot mai la vale. *Cearcă! al tău va fi adevărul,* vorbii către acea visiune. Acestea toate treceau pe dinaintea mea şi mii de alte feliuri, dar în acesta tot de toate plutea numai o umbră *nemică* aşa-numită.»

Foarte curioasă e legătura cu Bodnărescu, a cărui operă este eminesciană de sus pînă jos. Uneori pare a-1 fi înrîurit pe acesta contactul oral cu Eminescu, alteori cel cărtură resc. Cu toate astea, şi Eminescu l-ar fi folosit, fiindcă în poezia *Mai departe,* citată şi de Maiorescu în *Direcția nouă,* liniştea lacustră e de dată mai veche:

«Iată-ne in altă lume,
Dragă luntre! stăi la mal;
Voi să cerc, de e de mine. . .
Tu te leagănă pe val.»

Şi aşa am ptiponit-o
De-un țăruş şi m-am tot dus,
Cind in dreapta, cind în stingă,
Cind spre-amiază, cind spre-apus.

Dar n-am fost, ah! nici aice
Fericit cu al meu dor.
«Mai departe, mai departe,
Dragă luntre, zbori uşor!»

Asta aduce aminte de *Peste vîrfuri:*

Mai departe, mai departe,
Mai încet, tot mai încet. ..

fiindcă repetiția e proprie lui Eminescu («Fundul mării, fundul mării»).

Peste vîrfuri aparține însă dramei *Bogdan-Dragos,* încît bănuim şi de data asta că, stînd în aceeaşi cameră cu poetul, Bodnărescu s-a lăsat înrîurit de manuscrisele lui.

In *Epistola deschisă către hom un cuiul Bonifacius*[1] Eminescu zice:

Azi venind din întîmplare şi sub ochii noştri « Pruncul»,
Am citit critic-adînc-a renumitului homuncul. . .

La ce critică anume face aluzie poetul nu ştim deocamdată, căci o publicație *Pruncul* pe acea vreme nu exista. Mai degrabă este vorba de *Literatorul* din 1880 (« prunc», fiindcă ieşise în acel an), adică din epoca de gestație a *Scrisorilor.* Acolo (24 februarie 1880, nr. 6) apăruse o critică împotriva lui Eminescu, *Frunte găsite prin volume,* semnată Rienzi, şi care s-a presupus a fi D. Zamfirescu[2]. B. Florescu se arătase ostil poetului într-o *Cronică* (3 febr. 1880, nr. 3), unde scria: « Fiind obiceiul de a termina cronicele prin ceva nostim, alergăm la *Timpul,* unde scriu celebrii Eminescu şi Slavici». Găsea apoi că rău pusese un Nicodem Nînive în Babylonia. Acelaşi Bonifaciu Florescu publica tot acolo o sumedenie de articole de estetică poetică. De o «istorie pe apă» în acest moment nu e nici o urmă, însă Eminescu spune, ce-i drept, că publicația i-a căzut sub ochi «din întîmplare», deci şi mai tîrziu, dacă nu vrea să zică cum că în mod obişnuit nu citeşte astfel de scrieri. B. Florescu publică în acest an o serie de poeme în proză, *Acuarele* (iată ideea de « apă»), şi între ele un cîntec danez *Omul apelor* (11 mai 1880, nr. 16). Voind să se căsătorească cu fata lui Marshig, omul apelor cere povața mamei sale. Aceasta îi dă un cal de apă. Eroul pleacă, face nunta, se întoarce cu fata la mare, îi dă să-i ție calul şi face o corabie, pare-se tot de apă, pe mare însă, fata, materială, se scufundă. Legenda e celebră. Sub titlul *Der Wassermann* o traduce Herder. O versiune dă Heine în *De L'Allimagne.* Tatăl fetei se cheamă acolo Marsk-Stig. Prin urmare, ori poetul bănuieşte că sub Rienzi se ascunde B. Florescu,

[1] Ms. 2262, f. 86.
[2] D. Perpessicius bănuieşte a fi de Al. Macedonski (cf. *Mențiuni critice,* în *Ret. Fund. reg.,* XIV, nr. 5, mai 1947).

ori se gindeşte la un alt articol al homunculului, apărut aiurea; «istoria pe apă» credem că este una din aceste *Acuarele*.

14. Istorie

Urmărind descrierea operei eminesciene, se pot vedea informațiile şi greşelile istorice ale poetului. Putem spune dinainte că Eminescu, încă de tînăr, arată şi în acest cîmp de cultură multă stăruință, dar că ştiri mai temeinice nu începe a stringe decît după întoarcerea în țară. înttiele îndrumări în istoria universală le capătă însă la Viena şi Berlin.

Cel puțin cursul de *Istoria Egiptului* al lui Lepsius, de la Berlin, ştim sigur că-1 urmase.[1] Acest curs cuprindea, după toate indiciile, informări mai largi de istorie şi geografie africană, fiindcă amintea de Libia, Etiopia, Abyssinia.[2] Pentru istoria antică în genere i se propunea la cursuri consultarea lui Herodot[3], din a cărui Carte a V-a, par. 3, îşi şi scotea un citat despre caracterul tracilor[4]. I se mai recomandau *Geografia* lui Ptolemeu[5] şi *Tabu/a itineraria Peutingeriana* (12 Bit., Leipzig, 1824)[6], apoi *Corpus Inscripționam Lalinarum* al lui Mommsen, din care îşi extrăgea cu bună caligrafie date privitoare la Dacia[7], aşa cum făcea cu Eutropius, al cărui *Breviarium historiae romanae* îl desfăcuse la cap. VIII, 6[8], şi cu *Hisloria augusta*, din care-şi însemna partea lui Iulius Capitolinus despre Antonin Piui[9]. Pentru sfîrşitul imperiului i se recomandau Jordanes, *De regnorum et temporum succesione*[10], despre care i se spunea că este o

[1] Ms. 2276, II, f. 30-31; ms. 2286, f. 49: *Aegyptische Gescbichte.* La bibliografie (ms. 2285, f. 174 v.): C. Hutzelmann, *Einfluss Pbortiziens auf die Cultur des Orientes.*

[2] Ms. 2276, II, f. 30 urm.: *(Sfitten] u. Gfehrduche] der Egypter).* In ms. 2290, f. 85 v., anunțat fără prescurtări; şi ms. 2286, f. 59 urm.

[3] Ms. 2257, f. 412.

[4] Ms. 2257, f. 424. Eminescu audiase prelegeri despre *Cosmogenie der inder* (ms. 2276, II, f. 18 v.).

[5] Ms. 2257, f. 411.

[6] Ms. 2257, f. 410.

[7] III, p. 182, p. 228; ms. 2257, f. 431 urm.

[8] Ms. 2257, f. 431 urm.

[9] *Ibid.*

[10] Ms. 2257, f. 409.

«Weltgeschichte bis zum Zeitgenossen Justinian», şi *De Getarum sive Gotharum origine.* în legătură cu această operă iar nu cu altceva trebuie să i se fi citat *Getica* lui Dio Chrysostomus şi *Istoria Goților* a lui Ablavius, amîndouă pomenite de Jordanes[1], precum şi *De origine actuque Getarum,* « eine Gesch[ichte| der Gothen »[2], a senatorului Magnus Aurelius Cassiodorus, ale cărui douăsprezece volume le consultase şi le excerptase Jordanes. Altă însemnare aduce citarea altor doi scriitori, istoricul bizantin Priscus (din Miiller, *Fragm. Historic. Graecnr.*, tom. IV, p. 69—110) şi a preotului Salvianus[3]:

« Scriind acele scrieri pline de amărăciune, ne-a trecut prin minte raportul ambasadorului bizantin, Priscus, trimis la curtea lui Attila. Acolo găsi un roman, care fusese adus ca prizonier, dar îşi recîştigase libertatea şi se afla bine. Acesta spuse ministrului Priscus că aci nu e eternă şicană ca-n imperiu, că judecățile sunt strict drepte, că judecătorii nu sunt venali, că generalii nu mănîncă continue bătăi ca ai romanilor, încît pin aceasta birurile să devie în permanență insuportabile. Ceea ce cineva cîştigă cu muncă onestă, de aceea se poate bucura în linişte, cu totul opus stărilor de lucruri din imperiu. Un alt scriitor vechi, Salvian, observă că acei romani cari fug la goți nu se tem de nimic mai mult decît ca să redevie romani. Ba chiar toți oamenii mici ar căuta refugiu la goți, dacă şi-ar putea lua cu ei puțina avere ce-o posedă. Căci acolo nu li-i permis celor mari, ca la romani, să asuprească nepedepsiți pe cei mici (Salvianus). „ Una et consentiens illic Romanae plebis oratio, ut liceat eis vitam quam agunt, agere cum barbaris. Et miramur, si non vincuntur a nostris partibus Gothi, cum malint apud eos esse quam apud nos Romani? Itaque non solum transfugere ab eis ad nos fratres noştri omnino nolunt; sed ut ad eos confugiant, nos relinqunt."

Salvianus, preot din Marsilia, născut la 390 dintr-o familie galică. Noul Iremia. Din numeroasele sale uvraje a rămas un tractat, *De Gubernatione Dti* (V, 8), în care spune că barbarii au fost însărcinați de Dumnezeu ca să pedepsească lumea română.

[1] *Ibid.*

[2] *Ibid.*

[3] Ms. 2270, f. 62— 63. în articolul *Reali/a/ea (Opere,* ed. L Crețu, IV, p. 478^ sînt folosite aceste notițe.

Bizantinul Priscos tu trimis la anul 448 la curtea lui Attila, regele hunilor, în Ungaria de azi. Prisci excerpta.»

Altă dată e o notiță cu o etimologie posibilă a Clujului[1]:

« Numele Cluşiu e probabil că format în imitarea numelui etrusc *Clttsium*, care azi se numeşte Chiusi. Acest din urmă se numea odată Camars, „ad Clusium, quod Camars vel Camers olim appelabant". Tit. Liv., 1, X, c. XXV. Cluvier şi Ott. Miiller conchid că aci fusese un oraş umbric, pe care etruscii luîndu-1, i-au impus numele Clusium. După Servius, Clusius era într-adevăr un fiu de a lui Tyrrhenus. Etruscii par a fi'avut acest obicei al schimbării numelui oraşelor cucerite; astfel au schimbat pe pelascigul Agylla în Coere. Trei oraşe: Clusium, Coere şi Alba Longa sunt cele de cari se leagă legendele antice, împreunînd căderea Troici de începătura tradițiilor romane, de aceea e firesc ca romanii să fi onorat memoria acelora în coloniile lor (vezi *Eneida*, X, 166, 180, 561). Astăzi în *Chiusi* şi *Albano* se găsesc cimitire etrusce.»

Tot de la cursurile universitare vor fi însemnările cu creionul în nemțeşte, sub titlul *Quellen bis vțitr Zerstorung von Chartago.*[2]

Aflăm unele urme de cultură istorică şi prin scrieri. Sabia lui Brennus, din cumpăna de aur (*Echilibrul*, 1870)[3], arată cunoaşterea episodului prădării Romei de către gali (390 a.C), citarea lui Menenius Agrippa (*Despre program*), fie şi după Shakespeare, a retragerii plebei pe Aventin (503 a.C), « Senatul cel de regi» din *Memento mori*, a venirii la Roma a lui Cineas, ministrul regelui Pyrrhos al Epirului. Intr-un loc[4] sînt amintiți Hanibal şi Masinisa. E vorba şi de Cesar (*Christos a înviat*), tot cam shakespearian:

« Ce-i ajută lui Cesar c-a fost un om mare? Astăzi poate cenuşa lui lipeşte un zid vechi împotriva ploii şi furtunei.»

Episodul războaielor dacice e bine studiat în *Memento mori* şi «Decebal». S-ar părea că pentru aceasta a avut sub ochi pe Dio Cassius, căci ştirile despre Duras şi Diurpaneu (Decebal) pleacă de la acela. Sînt şi aluzii la lucruri mai vechi, cum e cazul cu numele Tomiris din *Gemenii*,

[1] Ms. 2255, f. 14.
[2] Ms. 2278, f. 10 v. urm.
[3] *Opere*, ed. I. Crețu, II, p. 28.
[4] *Pol.*, p. 176.

care evocă pe regina cu acelaşi nume a massageților, omorîtoarea copilului lui Cyrus.

Despre istoria grecilor nu aflăm aproape nici o însemnare. Vorba «iloți» din poezii ne îndrituieşte să presupunem că ştia condițiile sociale din Sparta.

Interesul cel mare îl arată Eminescu pentru problema originilor românilor. îşi scoate lista autorilor consultați de Şincai[1] în *Cronică*, studiază apoi năvălirile barbarilor[2], alcătuindu-şi un tablou sinoptic de evenimentele de la 395 pînă la 1453[3], precum şi evenimentele bizantine care au vreun raport cu istoria românismului, cum ar fi momentul Asanizilor (1186—1207)[4]. Astfel, îşi copiază cu slovă grecească şirele din cronicarul bizantin Nicetas Choniates (*De Manuele impleratore]*, IV, 2, p. 169—172), în care se vorbeşte de fuga « sebastocratorului Andronicus Komnenus de la Anhial (Ay/taXo?) 1. Halic»[5]. De acest fapt pomeneşte şi Şincai în a sa *Cronică*, sub anul 1186, zicînd că Andronic a fugit « în Baliția, adecă în Moldova de acum». Un alt extract grecesc, folosit şi el adesea de istoricii români, este după Golubinski, *Kratkii o&erkb istorii pravoslavnycbb cerkvei bolgarskoi, serbskoi i rumynskoi* (Moskva, 1871, p. 163), şi cuprinde hrisovul din 1019 prin care Vasile VI Bulgaroctonul dă patriarhului din Ochrida jurisdicțiune asupra vlahilor din toată Bulgaria, hrisov introdus într-altul mai nou, din 1272, al lui Mihail Paleologul[6] (xod Xa[A(5avs(.v TO xavovixov OWTCUV TtavTcov, xai TGJV âvâ rrarjav BouAyapîav BXaywv). însemnarea, probabil din Berlin, a trei sfinți, Auxentius, Saba şi Nicetas, cei doi din urmă spre a fi căutați în *Acta Sanctorum (Vita S. Sabae, Vita S.*

[1] Ms. 2257, f. 418.
[2] Ms. 2270, p. 99 *v.* urm. în ms. 2285, f. 163, un mic dialog pe tema superstiției barbare în Roma:

« *Pe Aventin*
Teutobad [sic] Roma I Roma!
— Ce cugeti tu, barbare?
T. Roma I Roma 1
— Ce-ai zis?
— Roma — şi nimic.»

[3] V. şi ms. 2270, f. 74-75.
[4] Ms. 2270, f. 71.
[5] Ms. 2270, f. 69 v.
[6] Ms. 2270, f. 70. în ms. 2270, f. 47, pomeniți cronicarii bizantini: Nicetas Choniates, George Acropolita, G. Pachymeres, Michael Paleiog, G. Phranzes.

Nicetae) \ e în legătură tot cu Imperiul de Răsărit, şi anume cu mişcarea religioasă, întrucît Sf. Auxentiu şi Saba sînt întemeietori de instituţii monastice, iar Sf. Nicetas s-a împotrivit iconoclastiei împăratului Leon Armeanul.

Calitatea cunoştinţelor istorice ale lui Eminescu se poate defini cu un exemplu. în *Alexandru-vodă*, domnul, Alexandru cel Bun, face acest pomelnic:

« Căţi ani sunt de cînd s-a întemeiat Moldova? Patruzeci-cincizeci. După Bogdan-vodă Dragoş a urmat Sas, după Sas, Alexandru, după Alexandru, bunu-meu Bogdan Muşat, .după Bogdan, Petru, după Petru, Ştefan, după Ştefan, Roman, apoi iar Ştefan, apoi iar Roman, apoi Iuga . . . şi-n sfîrşit, Noi. Noi am ţinut treizeci de ani domnia. în treizeci de ani înaintea noastră au fost şapte Domni în Moldova, umbre trecătoare, Jurgea, dar umbre sîngeroase. Frate alunga pe frate, fii pe tată şi tată pe fiu, sîngele muşatin clocotea de fărădelegi.»

Deci: Dragoş [Bogdan Dragoş], Sas, Alexandru, Bogdan [Muşat], Petru, Ştefan, Roman, Ştefan, Roman, Iuga, Alexandru cel Bun.

Acţiunea dramei se petrece cam în anul 1430, după 30 de ani de domnie. Scăzînd din această cifră cei 40—50 de ani de la descălecare, urmează că întemeierea Moldovei s-ar fi făcut între 1380 — 1390, dată prea tîrzie, pe care nici un istoric contemporan lui Eminescu n-o îmbrăţişa. Cum însă înşirarea întîielor domnii se face în *Cronica* lui Şincai sub anul 1390, e cu putinţă ca aci să fie izvorul eroarei. Lista domniilor după cercetările mai noi (D. Onciul, *Orig. princ. rom.*, 1899; N. Iorga) ar fi aceasta: Dragoş (1343—1345), Sas, fiul lui Dragoş (prob. 1345—1349)[2], Bogdan I (1349—1365)[3], Latsco, fiul lui B. (1365—1373), Iuga Koriatovici (1374), Petru I, fiul lui Costea Muşat (1375—1391), Roman, fratele lui Petru (1391—1393), Ştefan I, fratele lui Roman (1393—1399), Roman I (a doua oară, 1399—1400), asociat cu fiii săi Alexandru şi Bogdan, Iuga, fiul lui Roman (1399—1400), Alexandru cel Bun (1400—). Asupra duratei domniilor, istoricii nu sînt încă înţeleşi, dar chiar de pe vremea lui Eminescu erau cîteva puncte clarificate. De pildă, nimeni (afară doar de Hurmuzachi) nu confunda pe Dragoş cu Bogdan. Cît despre dinastia Muşatinilor, Hasdeu însuşi dovedise că prin căsătoria fetei lui Laţcu cu Roman, fiul unui Coste Muşat, se întemeiază noua dinastie. Alexandru al lui Eminescu trebuie să fie Laţcu, care era fiul lui Bogdan. Dacă poetul îl aşează după Sas, înseamnă că urmase cronica lui Ureche, unde într-adevăr Laţcu e fiul lui Sas. Numai aşa se explică punerea lui Bogdan numaidecît înaintea lui Petru, cînd după el a urmat Laţcu. Ceea ce urmează e încurcat şi în cronici, dar mai încurcat la Eminescu, încît poetul, în conferinţa *Influenţa austriacă*, tăia nodul gordian evitînd enumerarea:

« Domnia scurtă a lui Dragoş ne inspiră mari îndoieli asupra sorţii acelui voievod. După el urmează 6 domni în răstimp de 50 de ani, pentru fiecare media de 8 ani.»

începuturile Ţării Româneşti sînt ceva mai limpezi în mintea poetului *(Infl. austr.)*:

« . . . după Tugomir Basarab — a cărui începătură se perde în noaptea unei istorii, străfulgerate din cînd în cînd de numele banilor Basarabi — urmează Alexandru, care bate pe regele Carol Robert, apoi Vladislav, care întinde repede marginile ţării. La 1360 el e voievod al Ţării Româneşti, la 1365 ban de Severin, la 1368 duce de Făgăraş. Urmează Radu Negru, care bate pe Ludovic cel Mare, regele Ungariei, şi cîştigă deplina autonomie a ţării sale. El lasă doi fii: Dan şi Mircea. Dan I-i e renumit prin războaiele sale, purtate precum se vede de frate-său Mircea. Mircea I-i se suie pe tron la 1383 şi domneşte pînă la 1418, adică 35 de ani.»

Deci: Tugomir Basarab, Alexandru [. . . bate pe Carol Robert], Vladislav [. . .1360. . .1365 . . .1368 . . .], Radu Negru [. . .bate pe Ludovic cel Mare], Dan, Mircea [1383—1418].

Istorîa modernă pune între Tugomir şi Alexandru pe un Basarab (Io Basaraba, 1310—1338, după Onciul, *Orig.*,

[1] Ms. 2257, f. 431 urm. Episcopul Auxentius din Durostorum scrisese *Viafa lui Ulfilas, apostolul galilor*, pe care Eminescu o citează în ed. Waitz. Pentru ceilalţi citează: *Vita S. Sobe* (O. Holder, *Egger die Weltcbroiak der sogenennten Sulpicius Severus und Sudgalliscbe Annakn des S Iabrbundersts)*, GSttingen, 1875, p. 50; *Vita S. Nicetae* (cf. Wattenbach, *Dcutscblands Gescbicbtsquellen*, 13, 37. Berndorfs Bemerkungen in Biidinger's Untersuchungen Z. Rom. Kaisergeschichte, III, 357— 379. *Ibidem*, p. 321—338. Ediţie făcută de Wattenbach acelei «Passio»).

[2] După C. C. Giurescu, *Curs de istoria românilor*, Buc, 1928, p. 896, domneşte pînă în 1358.

[3] După C. C Giurescu, descălecat în Moldova in 1359 *(op. cit.*, p. 896). în *Istoria românilor* de C. C. Giurescu: Dragoş, 1352—1354; Sas, 1354-1358; Bale, 1359; Bogdan, 1359-1365.

p. 226). Hasdeu însă (*Ist. crit.*, I, p. 136) şi Roesler (*Rom. Stud.*, p. 296) identifică pe acest Basarab cu Alexandru, aşa încît aci Eminescu se ţine de opiniile vremii, fără vreo cercetare personală. Vlaicu s-a suit în scaun în 1364. Data de 1360 trebuie să fie scoasă din Şincai (I, an. 1360). Datarea titulaturilor succesive ale lui Vlaicu nu corespunde documentelor, întîiul titlu e ^atestat într-un document din 1368 (« Ladizlaus dei et regiae maiestatis gratia vaivoda Tranşai - pinus et banus de Zeurino», *Docum.*, I, 2, p. 144), al doilea e din 1369 (« Ladyzlaus dei et regis Hungariae gratia vaivoda Transalpinus et banus Zeurinio necnon dux de Flogaras», *Docum.*, I, 2, p. 148)[1]. în sfîrşit, domnia lui Mircea, despre care poetul avea destule noţiuni (rezumarea faptelor politice ale acestuia în *Independenţa română*), începe la 1386.

Proiectele de poeme şi drame istorice ale lui Eminescu aduc un amestec de adevăr şi eroare, a căror proporţie e schimbată după cum poetul are sau nu momentan la îndemînă cărţile trebuitoare. Deşi *Letopiseţele* i-au fost o lectură de temelie[2], el nu le are şi nu le foloseşte întotdeauna, în *Grue-Sînger* aduce pe acel scornit Bogdan-Dragoş şi-1 face contemporan cu mai vechiul Tugomir Basarab, dîndu-i un pisar din vremea lui Alexandru Lăpuşneanu. Aceasta nu poate fi socotită neştiinţă, ci licenţă literară, mai cu seamă că în *Bogdan-Dragof* dovedea o documentare destul de largă, deşi foarte liber folosită, cum se constată dintr-o repede analiză.

în *Memento mori* trebuie desfăcute două elemente deosebite: cronologia civilizaţiilor şi filozofia pesimistă a mortalităţii lor. Acestea nu sînt în chip necesar împreunate şi într-adevăr, *La legende des siecles* (1859) a lui Victor Hugo, din care puteau veni sugestiuni, deşi *Memento mori* e în substanţă cu totul altceva, alcătuieşte o demonstraţie uriaşă a progresului. Eminescu, proaspăt cititor al lui Schopenhauer pe atunci, întîlni anume factori de cultură ce se întăriră unul pe altul în chipul cel mai firesc şi se aşezară de la sine ca premise ale pesimismului. în universitate dădu fără îndoială de acea atmosferă istoricistă ce caracterizează idealismul post-kantian şi care merge mînă în mînă cu ideea naţională şi a progresului. Dacă Hegel e în centrul acestui evoluţionism, sînt alte demonstraţii mai vechi şi mai didactice de istorism antropocentric, ca de pildă amintitele *Ideen ţur Philosophie der Geschicbte der Menschheit* ale lui Herder, care sînt o adevărată panoramă, începînd cu istoria cosmografică şi coborîndu-se în catagrafia civilizaţiilor (China, Babylon, Assiria, Chaldea, Medo-Persia, ludea, Egypt, Grecia, Roma, Barbarii etc). Herder era prin urmare în marginea *Hronografului*, a acelor mult citite *Istorii ale lumii* (de la Adam), cum e aceea a lui Giovannî Tarcagnota, ce se află în biblioteca lui Don Ferrante al lui A1. Manzoni (*7 promessi sposi*), şi faţă de care *Discours sur l'Histoire universelle* de Bossuet (afară de intenţia didactic-religioasă) nu e decît o variantă. Cronica lui Mihail Moxa (1620), publicată în *Kuvente den bătrâni*, I, abia în 1878, şi care şi ea, luînd-o de la Facere, înşiruie împărăţiile lui Nebrod, a Egyptului, Asyriilor (citind pe Sardanapal), lui David, lui Kyr, lui Alexandru Makidon, lui Potolomei Epure şi celelalte, n-a putut fi cunoscută decît prea tîrziu lui Eminescu. Dar n-ar fi fără probabilitate ca *Hronograful* de 505 foi, din 1760, pe care poetul îl împrumută lui Gaster (*Chrest.*, II, 70 urm.), şi care copiază unul cu vreun secol mai vechi, să se fi aflat în chiar casa lui Gh. Eminovici.

Un poem al deşertăciunii este şi *Viaţa lumii* al lui Miron Costin, cu aceeaşi perindare a neamurilor:

Vremea începe ţările, vremea le sfîrşaşte,
    îndelungate împărăţii, vremea premeneaşte.
Vremea petrece toate, nici o împărăţie
    să stea în veaci nu o lasă; nici o avuţie
A trăi mult nu poate. Unde-s cei din lume
    mari împăraţi şi vestiţi? acum d-abia au numel
Li-au rămas de poveste, ei sînt cu primejdii,
    trecuţi 1 cine a lumii să lasă nădejdii.
Unde-s a lumii împăraţi? unde iaste Xcrxis?
    Alexandru Machidon? unde-i Artaxerxis?
August, Pompei, şi Chesariu, ei au luat lumea,
    pre toţi i-au stins cu vreme, ca pe nişte spume.
Fost-au Chiros împărat, vestit cu războaie,
    cu avere peste toţi, şi multă nevoie.
Au strins Haldii, tătarii, şi Asiea toată,
    caută la ce l-au adus înşelătoarea roată I
Prinsu-l-au o fămeie, i-au pus capul în sînge:
    satură-te de moarte, Chiros, şi te stinge. ..

[1] Aceste documente sînt des citate. Le amintea Hasdeu, după Fejer, IX, în *Ist. crit.*, I, p. 18—19, şi Onciul, *Orig.*, p. 198-199. Cf. acum C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 393-395.

2 *Opere.* ed. I. Creţu, II, p. 60, 80; II, p. 188, 266, 269; II, p. 468.

Femeia e Tomiris «masageta» (după Herodot). O enumerație asemănătoare se află în *Divanul* lui D. Cantemir.

Alături de istorismul german şi autohtona hronografic, stă întreg romantismul de întîia fază, pe care ar fi inutil să-1 documentăm, întrucît el răzbătea de pretutindeni în mintea lui Eminescu.

Gr. H. Grandea publica în chiar *Familia* (I, 1865) o astfel de compoziție:

> Antica Babilonă, splendidele palate,
> Grădinile suave, in aer suspendate,
> Şi al Semiramidei giganticul mormint
> Ce s-au făcut? Perit-au de veacuri spulberate.

Versul:

> Şi Cesarii-mpart pămîntul in Senatul cel de regi. . .

din episodul Roma *(Memento mori)* cuprinde o imagine care nu e de loc născocită de Eminescu. Dintr-un manual oarecare, mai degrabă decît de-a dreptul din Plutarh *(Viețile paralele,* Pyrrhos), poetul ştia de războaiele cu romanii ale tarentinilor şi ale lui Pyrrhos, regele Pirului, venit în ajutorul lor. Cineas, împuternicitul regelui, fusese acela căruia senatul i se păruse «o adunare de regi». Şi Mommsen, de altfel *(Romisebe Gescbichte,* Konig Pyrrhos), pomeneşte această memorabilă prețuire: « — er erklärte daheim, dass in dieser Stadt [Roma] jeder Burger ihm erschienen sei wie ein Konig ».

Numele lui Sarmis (din poemul cu acelaşi nume) ar putea fi şi dedus din Sarmisegetuza, dar mai degrabă credem că poetul cunoştea ipoteza propusă de istoricii saşi ai Daciei, printre care şi Neigebaur, despre un Sarmis presupus întemeietor al Sarmisegetuzei, asupra căruia se produceau monede găsite în Ardeal cu inscripția *Sarmis VasilfevsJ.* Acela al lui Brig-Belu pare inventat. Jordanes, în *De Getarum sive Gothorum origine et rebus gestis,* cap. IV, vorbeşte de un Berig, rege got, ai cărui urmaşi au emigrat în Scoția. *Brig* trebuie pus însă în legătură mai degrabă cu neamul trac al *Brygilor* (Strabon, VII, 8—9). *Bellus* e atestat în T. Livius (XLIV, 31). S-ar putea chiar ca Eminescu să fi scos numele de-a gata din vreo scriere ce acum ne scapă din vedere. Tomiris este însă numele reginei massageților (Tomyris), al cărei fiu îl ucisese Cyrus, după Herodot (I, CCXI), şi pe care o pomeneşte şi Jordanes în *De Getarum,* cap. X.

Dorința dacului din *Rugăciunea unui dac* de a intra «în vecinicul repaos» seamănă cu aceea a lui Duşanta din *Sakuntala* de Kalidasa:

> Te rog atunci, la moarte, să-mi iei această fire;
> Să fiu pămînt de-a pururi, atunci cind nu voi fi
> Acel ce sunt eu astăzi! Atît a; mai dori,
> Ca zeii cei puternici să nu mă mai renască
> în acest cuib de plingeri pe lumea pămintească!
> (Trad. G. Coşbuc)

De altminteri, acest elogiu al morții trebuie pus în legătură şi cu ceea ce Herodot scrie despre popoarele trace, la punctul 3 şi urm. din Cartea a V-a, de unde Eminescu îşi ia însemnări[1] şi unde se spune că atunci cînd la Trausi se naşte un copil, părinții, aşezați în juru-i, înşiră relele la care e supusă viața omenească şi se căinează asupra soartei sale, în vreme ce glumesc la moartea unui om.

Poetul putea găsi cu privire la «Planul lui Decebal», tratat istoriceşte, informații cronologice în Şincai, pe care avea obiceiul să-1 consulte, poate de-a dreptul în Dion Cassius, dar este vădit că a ştiințifizat cunoştințele sale cu note din manuale germane şi, foarte probabil, din Mommsen *(Romisebe Gescbichte).*

Episodul Longin din epopeea *Decebal* provine din Dion (apud Şincai). «Deci Decheval pre Longhin povățuitorul romanilor, carele era foarte învățat în meşteşugul de oaste la atîta l-au adus (prilejuind, ca cum ar vrea să facă ce el ar porunci) cît au mers la dînsul. Pre acesta, după ce au mers, au poruncit de l-au legat, şi înaintea tuturor l-au întrebat de sfaturile lui Traian, ci nimica putînd scoate din gura lui, au poruncit să-1 deslege; şi la închisoare să-1 țină, apoi s-au rugat prin cărți lui Traian, ca pentru slobozirea lui Longhin să se împace cu sine. Căruia Traian aşa i-au răspuns, cît s-au văzut nici a prea prețui pre Longhin, nici a nu-1 băga în vreo samă, ca pre unul a cui moarte nu o vrea, dară viața încă nu o prea poftea. Care pînă cînd le-au socotit Decheval şi-au cercetat ce ar trebui să facă, Longhin, bînd veninul carele căpătase, au murit.»

[1] Ms. 2257, £ 424

Arald din *Strigoii* îşi opreşte invazia « pe plaiuri dunărene», însă avarii nu s-au oprit în Dacia, ci şi-au aşezat hringul în mijlocul Ungariei, acolo unde stătuse Attila. Dar învederat este că sosirea aceasta a avarilor lui Arald de dincolo de Volga are toate înfăţişările unei întîi invazii. Acest lucru s-a petrecut în veacul al VI-lea, în timp ce Harald Haarfagre se născuse către 850. Cu vreo 60 de ani înainte, Carol cel Mare îi bătuse într-o campanie îndelungată în urma căreia un han al lor se botezase, mergînd la Aix-la-Chapelle. Cînd pentru ultima oară, la 822, aşadar tot înaintea naşterii lui Harald, se mai aminteşte de ei, nu mai împingeau noroade «pînă la poluri». Harald, de altminteri, moare octogenar în 933, e înmormîntat păgîneşte într-o movilă de pămînt, lăsînd o droaie de copii de la numeroasele neveste. Dacă Eminescu s-a gîndit cumva la Harald norvegul, n-a pus însă, hotărît, nimic istoric în persoana lui. Totuşi, un element e menit să ne-ncurce. îndurerat de moartea iubitei, Arald abjură credinţa creştină şi se întoarce la zeii săi nordici[1]:

> De azi mai creadă Dracul în Dumnezeu creştin,
> La zeii mei cei nordici de-acum mă reinchin,
> Zei cavaleri ca mine... Al vostru e un hoţ I

De aci reiese că regele e un scandinav. Dar atunci ori Eminescu nu ştia de ce rasă sînt avarii, ori folosea numele lui Harald cu o libertate într-adevăr poetică. Aceste versuri nici nu ajung în textul definitiv. Prin urmare, în afară de noţiunea de invazie, nimîc coerent istoric nu se aflâ în acest poem, pornit din cine ştie ce străfulgerare la vreo lectură de lucruri neînsemnate, aşa cum e obiceiul poetului, care foloseşte un nume sonor, purtat de numeroşi regi nordici, ce se putea întîlni oriunde, dovadă că Th. Korner 1-a folosit în libretul de operă *Alfred der Grosse,* şi Uhland în al său *Harald,* ce este, în treacăt fie zis, o mică baladă despre un Harald ademenit de Elfi în pădure şi adormît de veacuri, după ce a băut dintr-un izvor. Cît despre un *Harald* (1825) al unui francez Lerebours, care, în cadrul unei tragedii, iubeşte o fată din locuri dacice[2], se poate spune că, întocmai ca Eminescu, literatul francez putea inventa orice, de altfel aci după metoda epicei cavalereşti

[1] Botez, p. 325.
2 Dacă nu e vorba de Danemarca, numită şi ea Dacia 1

care pune bunăoară pe un Astolf să călătorească pretutindeni şi în Dacia.

Un Arald, rege al avarilor, neexistînd, s-a presupus că figura e împrumutată longobardului Alboin[1]. Dar fiindcă se pomeneşte şi de Odin, de naţii călătoare « pîn' la poluri», s-a încercat a se dovedi că acest Arald este chiar Harald scandinavul, unificatorul Norvegiei, şi că poetul n-a înţeles a-1 face rege al avarilor, ci numai un subjugator, un *stăpînitor* al lor (Jura). De altfel, Harald a fost supranumit Haarfagre (« cel cu frumoase plete »), pentru că făgăduise logodnicei sale de a nu-şi tăia părul pînă ce nu va fi supus pe celelalte căpetenii norvege. Iar Eminescu spune:

> Şi încîlcit e părul lui negru. . .

însă poetul dă plete lungi şi craiului get:

> Cu plete lungi şi negre, întunecos, Brigbel,

după cum dăduse « mîini reci» la toate femeile, fără deosebire. Amănuntul acesta nu individualizează, căci iată, nu mai departe Bolintineanu, în pomenita *Traianida,* Doina VI, îl atribuie, şi bine întemeiat, luptătorilor germanici:

> Poartă lungi pletele ce de la naştere
> Nu le mai piaptănă pîn' ce n-abat
> Capul neamicului.

Apoi Arald este, vădit, nu un subjugator al avarilor pînă într-acolo încît să-şi uite de ţara la care norvegul Harald ţinuse atît, ci, precum arată variantele, «craiul vitejilor avari»[2]. Cercetarea mai departe a proiectelor dramatice eminesciene va dovedi cît de puţină precizie istorică punea în lucrările sale poetul, singur adunător de cunoştinţe elementare pe care n-avusese prilej să le pătrundă în şcoală. Din această vreme par a fi însemnările cronologice asupra întîmplărilor de la moartea lui Theodosiu cel Mare şi pînă la căderea Constantinopolului (« Tablou sinoptic de evenimente de la 395 în Bizanţ, Roma, Bulgaria, Serbia, Polonia, Moldova, Ţara Rom., Ungaria»[3], cuprinzînd îndeosebi năvălirile barbarilor (goţii, f. 102, hunii, f. 104, gepizii, f. 105, vandalii, avarii, f. 106, longobarzii, f. 107), unde e notat între regi, la 561, şi Alboin (f. 108 v.

[1] Al. Bogdan, in *Trans.,* XL, 1909, p. 133.
[2] Botez, p. 323.
[3] Ms. 2270, f. 99 v. - 100 urm.

— 109 urni.)[1], şi care, de vor fi mai tîrzii, dovedesc condițiile de informație în care a fost scrisă legenda.

Roesler, de a cărui teotie aminteşte Eminescu în *Geniu pustiu*, îşi tipărise studiul în volum abia în 1871 (*Romăniscbe Studien*, Leipzig), după ce îl publicase întîi în analele Academiei din Viena (tom. LIII, 1867) şi se pare că în broşură (*Die Anfänge des walachischen Furstenthums* von Robert Roesler, 1867, apud *Familia*, V, p. 265). Eminescu a trebuit să audă la Blaj discuții înfocate despre această chestiune, şi în tot cazul, în *Familia*, Gavril Pop se ocupa, în 1869, *Despre validitatea argumentelor contra d-rului Robert Roesler* (p. 125 urm.; 138 urm.) şi expunea chiar ideile broşurii sub titlul *Începutul principatului românesc* de Dr. Robert Roesler (p. 265 urm., 289 urm., 301 urm., 313 urm.).

Partea otomană din *Scrisoarea III* a fost scoasă din Hammer (*Gescbichte des osmanischen Reicbes*, I-er Bd., Pest., 1834, p. 65—67).[2]

începerea materiei tragediabile a istoriei Moldovei cu voievozii maramureşeni, în vremile neguroase ale predescălecării, o făcuse Asachi în a sa nuvelă *Dragos*, prefăcută apoi într-o piesă, azi pierdută. în acea istorie băsnoasă ni se povestea de Dragoş, principele românilor din Maramureş, ducînd război împotriva hanului tătar Haroboe, care silnicea pe Branda, fata domnului româno-bulgarilor din Mezia şi logodnica fiului său Bogdan, căzută în mîinile aceluia, prin pirații bîrlădeni, în urma unei furtuni. în treacăt vorbind, ipoteza unui voievodat bîrlădean l-a îmbiat şi pe Eminescu, fiindcă găsim versuri vorbind de un domn țărănesc din vremi fabuloase[3]:

Sus in curtea cea domnească
La domnia din Birlad,
Şade tinăr domnul Vlad,
Sub căciula-i țărănească
Pe-a lui umeri plete cad.

[1] Tot in acelaşi ms., la f. 71, se mai află alte Însemnări despre năvălirile barbarilor: «106 — 271 romanii [sint, cum se vede, datele cuceririi şi părăsirii Daciei], 289 carpii, 321 goții, vandalii, 369 goții, 448— 453 Attila, hunii, 568 gepizii, longobarzii şi avarii».

[2] Ion Grămadă, Af. *Em.*, Heidelberg, 1914; Botez, p. 394 urm. în ms. 2291, f. 10, notat: Kantemir, *Gesthicbfe ies osmanischen Kaiserreicbes*, 1745; in ms. 2270, f. 105: Des Guignes, *Hisloire ies Huns, ies Turcs et ies Mongpls (1756-1758)*.

[3] Ms. 2257, f. 58.

De principatul Bîrladului, Eminescu putuse afla din *Arhiva istorică a României* (Tom. I, P. 7, p. 16) a lui Hasdeu, unde e rezumat un document, socotit apoi fals de către I. Bogdan (*Mem. Ac. Rom.*, S. II, T. XI), de la Ivanco Rostislavovici, principele Bîrladului (1134, mai 20). Hasdeu, în special, s-a ocupat de această chestiune (*Traian*, an. I, 1868).[1]

împerecherea de nume Bogdan-Dragoş, din proiectele de dramă, e cu totul împotriva datelor istoriei, dar a fost primită şi de alții (Eudoxiu von Hurmuzachi, *Frag.* țar *Gescbichte der Rumănen*, Buc, 1878, p. 250). Bogdan nu e Dragoş şi Dragoş nu e Bogdan, fiecare făcînd parte din familii deosebite, ba chiar înduşmănite. Bogdan intra în Moldova « clandestine», izgonind pe Bale, fiul lui Sas, fiul lui Dragoş, care Dragoş ținuse aceste părți în numele regelui ungur. Dragoş ar fi stătut între 1343 şi 1345, iar Bogdan, descălecătorul, între 1349 şi 1365 (Onciul). Aducerea ca personaj a lui Tugomir Basarab, voievodul Țării Româneşti, e anacronică, deoarece acesta e pus de istorici cu cîteva decenii mai înainte (1290—1310). De prisos a spune că Juga, Mihnea cu femeile lor sînt scorniți. Gallu (fireşte, numai numele) e atestat în mult folosita de Eminescu *Archivă istorică a României* (I, 1, p. 97), după Teutsch und Firnhaber, *Urkundenbuch* ț«r *Gescbichte Siebenbuergens* (Wien, 1857, t. 1, p. 50). Unele nume de persoane sînt atestate, dar anacronice şi mai cu seamă purtate de poet dintr-un proiect într-altul. Dascălul Cracaleiu este pisarul Cracaleiu Căpotescu de pe vremea lui Alexandru Lăpuşneanu şi e citat într-un document din aceeaşi *Archivă* (I, 1, nr. 181, p. 125—126). Pepelea nu-i numai un nume popular, ci al unui grămătic din vremea lui Ieremia Movilă, citat tot în *Archivă* (I, 1, nr. 94, p. 78). Limbă-dulce ar părea scos din *Despot-vodă* al lui Alecsandri (care însă a fost reprezentat în 1879 şi tipărit în 1880), dar e un nume atestat şi se vede că şi Alecsandri l-a luat din documente. (Un Duma al lui Limbă-dulce e citat într-un document din 1436, iulie 24, emanînd de la Ilie-vodă şi fratele domnesc Ştefan-vodă, publicat în *Columna lui Traian*, an. VII, n.s.t. 1, 1876, p. 500 urm., şi într-unui al lui Ştefan din

[1] Vezi şi Radu Rosetti, *Statul blrliiean*, în *Revista nouă*, II, 1889, nr. 11 — 12, unde autorul încearcă a demonstra autenticitatea documentului de mai sus.

Suceava, 8 mai 1442, din *Archiva istorică a României,* I, 1, p. 123.).

In proiectul *Bogdan-Dragos,* din care o bună parte a fost înfăptuită, dăinuie contopirea lui Dragoş cu Bogdan. Informaţia poetului, mult mai harnică acum, e cam turbure. Astfel, în nişte însemnări istorice luate, de bună seamă, în scopul lucrărilor sale dramatice, găsim că Laţcu (nume existent de altfel şi în afară de această serie) e socotit frate al lui Dragoş, în vreme ce el era fiu al lui Bogdan.[1] Dar înlocuirea lui Juga, tatăl din *Grue-Slnger,* cu Dragul, voievod de ţară în Maramureş, deşi neatestată, e mai istorică prin aceea că documentele dau lui Dragoş ca tată pe un Gyula şi ca moş pe un « Dragus Olacus» (Doc. de la Ludovic regele Ungariei din Bistriţa, 1349). Eminescu nu avea cum să cunoască aceste documente, în care apare chiar un Juga frate cu Bogdan (*Re», p. ist., arcb. si fii.,* III [1885], v. V, fasc. 1, p. 166 urm.), încît aici e vorba mai mult de intuiţie, era însă în măsură să cunoască altele în care se află nume folosite de el. Astfel Sas, vărul lui Dragul, după poet, este Sas, Moldovanul, voievod al Maramureşului şi fiul lui Dragoş, care a fost ucis, după Şincai, de Bogdan. Balcu, Dragu, Dragomir, Ştefan, voievozi de neamuri din piesa eminesciană, nu sînt decît fiii lui Sas (probabil că aşa îi socoteşte şi poetul), după o cunoscută diplomă a lui Ludovic citată prin Carolus Vagner *(Disseratione de Cumania,* nr. 4) şi de Şincai: « Ludovicus strenuo viro Balk filio Saaz Moldavo, woiwodae Maramuresensi quod idem adhuc in terra nostra moldavana regi fideliter adhaeserit, ibique complura vulnera, ammissis servitoribus suiş pro regi sustinendi terrasque proprios et iuta ibidem reliquendo, regem in Hungariam secutus fuerit, ipsi Balk et per eum Drag, Dragomir et Stephano fratribus uterinis, possessionem Cuhnia vocatam, quos per infidelitatem et notam Bogdan woiwodae ejusque filiorum; qui terram regis moldovanam occupantes clandestine in contumeliam regis moliuntur conservare — confert» (Fejer, IX, 3, p. 469). Un Pahomie, arhiereu de Rădăuţi, există, dar de la 18 noiembrie 1504. Este însă un egumen Pahomie (şi numele acestuia 1-a luat desigur poetul) de la mînăstirea Peri, ctitorită de Drogoşeşti, poate chiar de Sas, şi pentru care Bale, feciorul lui,

[1] Ms. 2277, f. 88.

căpătase exarhatul cîtorva locuri maramureşene, dar în 1391 *(Archiva românească,* I, ed. II, 1860, p. 11—13; *Magazinul istoric,* III, p. 173, şi alte izvoare).[1] După datele actuale ale istoriei, contopind domniile lui Dragoş şi Bogdan, acţiunea s-ar petrece între 1343 şî 1365. La curtea lui Dragul vine un sol al luî Alexandru Basarab, din Muntenia, care însă pentru Eminescu (ca şi pentru Roesler, Hasdeu, Xenopol) e tot unul cu Jo. Basarab, cu acel « Basarab, filium Thocomery», care bătuse în 1330 pe Carol Robert. Prin această confuzie, Bogdan-Dragoş cel împerecheat devine contemporan cu nu mai puţin lipiţii Basarab şi Alexandru (*1310—1338; 1338—1364). Nici Dragomir solul, burgrav al cetăţii Dîmboviţei, nu e născocit, căci se ştie că un vornic Dragomîr a bătut pe Ludovic al ungurilor la cetatea Dîmboviţei, însă pe vremea lui Vlaicu-vodă (1364—1372), ceea ce ne dă iarăşi un uşor anacronism. Ludovic cel Mare al Ungariei, de care se aminteşte, domnea în toată această epocă (1342—1382). Acţiunea dramei se petrece de altfel în primăvara lui 1365 (istoriceşte, anul morţii lui Bogdan I şi vremea domniei lui Vlaicu), şi Eminescu (dovadă de rea informaţie) socoteşte anul de la zidirea lumii în chip greşit 6865 în loc de 6873, adăugind la cifra creştină numai 5500 în loc de 5508. Dragul, care e un vasal al lui Ludovic Sfîntul, ia parte cu acesta, înainte de marginea de început a domniei, la împresurarea Varnei, deşi Ludovic a lovit Vidinul lui Straşimir, cumnatul lui Vlaicu, dar asta după anul petrecerii dramei.

Hrisovul pe care îl citeşte Toader Ghimpiş din *Bogdan-Dragos* nu-i de fantezie, căci ctitoria Drăgoseştilor din Peri, la care va fi egumen şi apoi exarh Pahomie, se cheamă tocmai Sf. Mihail. Hrisovul sună astfel:

« Satele Salagiu, Artunţi, Inbereche, Şiţovi, Balăuncţii şi Bistra cu toate pămînturile cîte curg asupra apusului acestor sate dăruimu-le mînăstirii noastre, închinate Sf. Archanghel şi archistrateg Mihail, şi să i se deie Sf. mînăstiri şi înscrisele vechi pe cumpărătura Părintelui nostru, cum şi ţidulele hotarălor de alegerea acestor părţi, ca de astăzi înainte şi în veci să aibă mînăstirea din neam în neam a stăpîni aceste părţi, cu bună pace şi nesupărată despre nimene în ţară, din tot locul şi în tot venitul.»

[1] Cf. N. Iorga, *Ist. bis. rom.,* I, p. 51, 223.

Numirile de sate nu sint nici ele scornite de Eminescu. Ele au fost scoase din *Arcbiva românească* (I, ed. II, Iaşi, 1860, p. 11—13), din diploma grecească a patriarhului de Constantinopole, Antonie (13 august 1391), care încuviința la cererea fraților Baliță şi Dragoş, doi din fiii lui Sas, intrați ca personaje şi în dramă, ca Pahomie să fie exarh al mînăstirii Peri. Din cele şapte numiri de sate, SSXOT^COU, 'ApToovuv, "OyyoTcia, 'Iouu,Ttepexiu, Tciil-oPiu, IlaXpxvs^tt), ITiapa[1], Eminescu alege numai şase, traducîndu-le în chipul de mai sus, fără să meargă la o traducere latină a aceluiaşi document, din 14 mai 1494, Cassovia, ce se află în *Magazinul istoric pentru Dacia* (Buc, 1846, III, p. 173). Poetul începuse aşadar, în vederea lucrărilor de arhivistică pe care le plănuia, să învețe scrierea şi poate chiar limba grecească. Ce va fi făcînd însă pe Eminescu să aşeze scaunul lui Dragul în « Cetatea Arieşului», nume ce ne scoate din Maramureş? E de bună seamă o amintire de pe cînd poetul rătăcea prin Ardeal, deoarece Arieşul se află în munții Abrudului, nu prea de tot departe de Blaj. Bistra, din document, ce se găseşte puțin mai încolo, lîngă Cîmpeni, şi de care poate avea cunoştință, i-1 va fi redeşteptat în minte.

Multe lucruri din proiectul *Alexandru cel Bun* sînt împotriva adevărului istoric. Bunăoară, acțiunea piesei e pusă cam în anul 1430, către sfîrşitul domniei (Alexandru se urcă pe tron în 1400 şi moare în 1432), pentru că domnul spune: «Noi am ținut treizeci de ani domnia». în dramă apare, ca soție a domnului, Ringala, însă de această rudă a regelui polon cu care trăise foarte puțin după moartea Anei, Alexandru se despărțise la 15 decembrie 1421. Prin urmare prezența ei este anacronică, după cum neîntemeiată este dragostea ei pentru Ştefan, a cărui mamă nu era. De data aceasta Eminescu a fost înşelat prin lipsa pe atunci a unor izvore amănunțite şi la îndemînă. Cînd însă a fost în măsură să aducă date adevărate, poetul le-a adus, mergînd, cred,

[1] N. Iorga identifică aceste sate cu Sălagiul, Arva, Ugocea, Beregul, Ciceiul, Unguraşul şi Bistra (*Studii fi docum.*, XII, p. XXXVTII urm), în privința aceasta cf. I. Lupaş, *Din trecutul românilor maramureşeni*, in *Graiul românesc*, an. I, nr. 4, aprilie 1927, Grigore Nandriş, *Despre mlnăstirea din Peri (cu fose figuri)*, în *Graiul românesc*, an. II, nr. 2, februarie 1928, şi mai ales G. G. Rafiroiu, *Mlnistirea din Peri*, Oradea, 1934, unde se dau şi anexe cu traducerile textului grecesc şi celui latin.

tot la *Arcbiva istorică a României.* Astfel Jurgea, starostele de Suceava, Ciurbă şi Dămăcuş sînt Jurgu, vornic, Ciurbă şi Domoncuş stolnic, pe care-i arată un hrisov din Suceava, 6 februarie 6939 [1431] (*Arb. ist. a Rom.*, I, 1, nr. 176, p. 127—132).

Numele Mira pe care Eminescu îl opune lui Miron (precum Cătălina lui Cătălin) nu e născocit de poet, ci atestat, îl găsim de pildă într-un pomelnic al mitropoliei din Bucureşti, reprodus după Venelin de Hasdeu în *Arc. ist. a Rom.*, (I, 1, p. 71). îl foloseşte şi G. A. Baronzi în *Romana*, trilogie epică (1847). Eminescu a pornit, bineînțeles, direct sau indirect de la cronica lui Ureche, unde stă scris că Ştefăniță a tăiat pe Arbure Hatmanul: « într-acestaş an, în luna lui april [7031 = 1523], în cetatea Hîrlăului, au tăiat Ştefan-vodă pre Arbure Hatmanul, pre care zic să-1 fie aflat în viclenie. Eară lucru adevărat nu se scie; numai atît putem cunoasce, că norocul fie unde are zavistie, ales un om ca acela ce crescuse Ştefan-vodă pe palmele lui, avînd atîta credință, şi în tineretile lui Ştefan-vodă toată țeara ocîrmuia, unde mulți vrăjmaşi i s-au aflat, de cu multe cuvinte rele l-au îmbucat în urechile domnu-său.» în treacăt fie zis, Ştefăniță e căsătorit cu Stanca, fiica lui Neagoe Basarab, fapt de care, deşi cronica face aluzie la el, Eminescu nu ține nici o socoteală, fiindcă nu se potriveşte subiectului său. Foloseşte însă miezul rîndurilor în care cronica spune că Ştefan ar fi fost otrăvit chiar de doamna sa.

Eminescu n-a inventat nici ideea unei ligi creştine în frunte cu regele Poloniei, visate de Ştefăniță, ci s-a călăuzit din aceeaşi binecuvîntată *Arcbiva istorică a României* (I, 1, p. 8 urm.), care traduce un document în dialect rutean din *Acta Tomiciana* (VI, p. 226—231), pe care deci nu l-ar fi putut consulta în original. Documentul din Cracovia, 1523, adică tocmai anul tăierii lui Arbore, este o cuvîntare a boierului Luca Cîrje către regele polon Sigismund I, în vederea unei aliante universale împotriva turcilor. « Domnul meu — sună actul — amicul măriei-voastre ținu acum sfat cu consilierii săi despre regii şi domnii creştini, pentru ca să hotărască, care din ei ar fi atît de vrednic şi înțelept, încît să fie în stare de a începe, de a întocmi, de a conduce marea afacere a împăciuirii creştinilor contra duşmanilor păgîni ai creştinătății; şi nici domnul meu, nici consilierii săi nu se putură dumeri de a găsi un rege şi domn atît de

vrednic şi înțelept pentru această treabă, afară numai pre măria-voastră...» Se vorbeşte acolo şi de învoieli tainice cu Sinan-Celebiul, moldovean din naştere, spre a întoarce pe turci, şi de solii la regele unguresc.

Eminescu a continuat şi mai tîrziu, la Iaşi, studiul epocii Bogdan—Ştefăniță—Rareş, fiindcă îl vedem[1] desfăcînd pe ani (1510, 1513, 1515, 1517, 1519, 1523, 1525) domniile lui Bogdan şi Ştefăniță, spre a urmări mişcarea boierilor, pe Arbore îndeosebi. Dar nu s-a mai oprit la Ştefăniță-vodă, ci a încercat a trata deosebit domnia lui Petru Rareş.

Figura lui Petru Rareş, din *Cel din urmă Muşatin,* porneşte de la cronică: « Şi iscodind unul de altul, s-au aflat unul de au mărturisit că au înțeles dintru mitropolitul, ce s-au săvîrşit mai înainte de Ştefan-vodă; şi fiind bolnav Ştefan-vodă la Hotin, au lăsat cuvînt de se va săvîrşi el, să nu puie pre altul la domnie, ci pre Petrul Măgearul, ce l-au poreclit Rareş, despre numele muierei ce au fost după alt bărbat, tîrgoveț din Hîrlău, şi l-au chiămat Rareş. Şi aşa, pre Petru aflîndu-1, şi adeverind că-i de osul lui Ştefan-vodă, cu toții l-au rădicat domn.»

Clănău, cavalerul de Malta din proiectul de mai sus, trebuie să fi fost sugerat poetului de chestiunea cronicii apocrife a lui Huru (*Revista română,* 1861), sau poate de-a dreptul din documente, deoarece spătarul Clănău a fost de fapt un boier prea cunoscut al lui Ştefan cel Mare. De cronica lui Hurul, Eminescu pomenea în articolul *Actualitatea.*

Cît priveşte documentarea istorică a schemei, ea este mult mai nesocotită. Petru Rareş a fost căsătorit de două ori. El era domn cînd în 28 iunie 1529 murea întîia lui soție, Măria, moldoveancă, cu care avusese copii (Chiajna). A doua soție a lui Rareş, luată după această dată, e într-adevăr fata lui Ioan, Despotul sîrbesc, dar ea se chema Elena (Ecaterina). Nu numai genealogia lui Iacob Eraclidul, pe care Eminescu o putea găsi în *Archiva* ce-i fusese mereu la îndemînă, arăta acest nume, dar chiar în *Letopiseț!* (III)

[1] Ms. 2258, f. 216 v.; liste de domni de la Dragoş pînă la Despot-vodă, în ms. 2308, f. 88; alte liste de la Bogdan I Dragoş (1359-1361) pînă la Petru III Aron (1456—1458) în ms. 2261, f. 30; tot acolo (f. 40), boierii lui Alexandru ce) Bun şi mai departe ai lui Ştefan I vodă. Petru-vodă etc.

se găseau *Versurile* lui Dosoftei:

Dup-acesta stătut-au Rareş Petru-vodă
De toate bunătăți plin de cerească roadă,
îi Pobrata sălaşul unde odihnesce,
Cu doamna sa Elena de se pomenesce.

Mitropolitul Anthim nu a existat nicicînd. O notă a lui Kogălniceanu îi arăta lui Eminescu pe Teoctist, care murise pe vremea folosită în această piesă, şi Teoctiştii care urmau n-aveau de unde fi cunoscuți poetului. Născocirea aci nu atinge de loc verosimilitatea istorică. Domnița Ruxandra, de care se pomeneşte, nu era prin urmare fata Măriei Doamna, de mult moartă, ci a Elenei, şi mai ales nu avea nici un frate Bogdan, «prinț de coroană». Iliaş turcitul, Ştefan «curvarul», căruia boierii i-au tăiat ațele cortului, ca să lăsăm alți copii adevărați sau pretinşi, ca Constantin şi Iancul Sasul, sînt prea cunoscuți din cronică pentru a fi nesocotiți cu atîta linişte. Un Bogdan a fost abia fiul Lăpuşneanului. Eminescu însuşi în *Dodecameron,* după Petru Rareş aşează la punctul 8 pe Alexandru şi Ilieş, deşi ar fi fost mai nimerit să închipuie o dramă cu Ilieş şi Ştefan. Alexandru trebuie să fie Cornea. Licența verbală e inutilă. O licență istorică mai serioasă ce se putea îngădui în *Ştefan cel ttnăr* este aducerea lui Arbore în această epocă. Arbore a fost tăiat în 1523, cu patru ani înainte de moartea lui Ştefăniță şi de înscăunarea lui Rareş (ianuarie 1527). Dacă alegerea de la Direptate se face după stingerea lui Ştefăniță, atunci prezența lui Arbore, mai ales dacă Eminescu ar fi înfăptuit tot ciclul Muşatinilor, e intolerabilă. Dacă Ştefăniță mai trăieşte şi urmează a fi ucis, ne întrebăm cum îi va fi cu putință acestuia, părăsit de toți, după ce Rareş a fost încoronat, să mai taie pe Arbore, pe care poetul îl face să dispară în actul următor. Eminescu nu adîncise pentru acest proiect, cate nu-1 încălzea prea tare, cronicile, pe care totuşi le folosea, de vreme ce în *Dicționarul de rime*[1] se află citat Jolde, fost logodnic sau soț al Ruxandei lui Rareş, a cărui scurtă domnie (septembrie 1552) precede pe aceea a lui Alexandru Lăpuşneanu, care îi ia şi tron şi femeie.

[1] Ms. 2308, f. 44.

Personajele din *Alexandru Lăpuşneanu* sînt, in afară de Bogdana • şi Gruie, istorice. Un document din Huşi, 4 aprilie 1552 (7060), prin care Alexandru Lăpuşneanu întăreşte o vînzare a unui sat, făcută de el în scopul de a constitui danii la mînăstiti pentru sufletul răposatului Maxim Hrăbor, a cărui avere o moştenise din lipsă de urmaşi, îi aminteşte pe toți, pe pan Motoc, vornic, pe Vascan Movilă, pîrcălabul de Hotin, pe Iosef Veveriță, Ioan Visternic şi Cracaleiu Căpotescu, pisar. Jurg Hrăbor nu e contemporan cu aceştia, căci e tatăl răposatului Maxim Hrăbor.[1]

Ideea urnii Marcu-vodă a aflat-o poetul în cronică. Miron Costin spune:

«Pus-au Mihai-vodă şi un domnişor, anume Marcul-vodă, căruia numele nici se povestesce, pentru scurtă vreme ce au avut acel domnişor; şi nu se află numele acei domnii nice în letopisețele streine.»

Domnişorul nu este însă fiul lui Mihai, cum crede Eminescu, ci al lui Petre Cercel, ceea ce se putea bănui din *Cronica Buzţeştilor (Magazinul istoric pentru Dacia)*, unde se vorbeşte şi de intrarea lui Mihai în Moldova (mai 1600) şi de trimiterea lui Marcu:

«Iar Mihai-vodă începu a scrie şi a se mărturisi cum că este domn a trei teri. Atuncea boiarii şi bătrînii Moldovei pohtiră de la Mihai-vodă să le dea domn pre fiiu-său Nicoală-vodă. Şi se făgădui Mihai-vodă că le va face pre voie. Apoi, în urmă, se socoti Mihai-vodă cum că este fiiu-său mic, şi nu va putea fi domn într-o țară de margine ca aceaia — căci tot se temea de Ierimia-vodă. . . Atuncea Mihai găti pre Marco-vodă, fiul lui Petru-vodă, şi-1 trimise la Moldova să fie domn. Şi trimise cu dînsul pre Preda Buzescul. Şi deacă sosiră în Iaşi, începură a se veseli.»

Izvorul în virtutea căruia compunea Eminescu cîntecul de beție şi de slăvire a bătrînei Moldove, *Umbra lui Dabija-vodă*, este cronica lui Niculce:

« Acest domn avea obiceiu, cînd şedea la masă şi vedea niscaiva oameni săraci dvorind prin ogradă, învăța de lua cîte două-trei blide de bucate din masa lui şi pîne şi vin, şi le trimetea acelor oameni, de mîncau în ogradă. Şi zicea

[1] *Arcbiva istorică a României*, I, 1, p. 125 – 126; vezi şip. 110—111.

către boieri: „ De mult or fi dvorind ei şi or fi flămînzit, neavînd de cheltuială". Şi făcea divanuri dese ca să nu zăbovească oamenii mult, dacă or veni la Iaşi pentru nevoile lor . . . Aşijderea el bea vin mai mult din oară roşie decît din pahar de cristal, zicînd că-i mai dulce vinul din oală decît din pahar. Şi el era de locul lui din ținutul Putnei; şi sciind el încă din boierie că au oamenii săraci dobîndă bună din vii, din toate cele rele au scornit şi acest obiceiu rău de vii, de pogonul de vie cîte un leu să deie, care de atunce s-au tras multă vreme, la mulți domni.»

Numele lui Săban Gliga din *Cenuşotcă* e istoric. El e luat dintr-un înscris din 20 martie 1612 publkat în *Arcbiva istorică a României* (I, 1, p. 71). Numele eroilor îndeobşte sînt născocite în duhul vremii, căci, dacă cercetăm acelaşi pomelnic al mitropoliei citat mai sus *(Arcbiva ist. a Rom.*, I, 1, p. 89—90), găsim nume ca Angelina, Bogdana, Crăciuna, Muşa, Mira, Tudora, Cătălin, Gruia, Socol, Udrişte, toate folosite de Eminescu.

Hasdeu protestă printr-o scrisoare (la care se face aluzie în *Timpul* din 5 martie 1878) că Eminescu, în seria de articole despre Basarabia, îşi scotea arsenalul de citațiuni din *Istoria critică* şi *Arcbiva istorică.* La sfîrşit poetul dă bibliografia[1]:

«Pentru veacul al XlV-lea şi al XV-lea am cercetat cu mult folos *Istoria critică a românilor* de d. B. P. Hajdeu şi *Arcbiva istorică a României*, editată de acelaşi, apoi *Beiträge jrțer Gescbichte der Romänen* v. Eudoxius v. Hurmuzaki; pentru veacul al XVI-lea materialul cel mai prețios sunt capitulațiunile domnilor moldoveni cu Poarta; pentru al XVII-lea, textul cronicelor editate de d. Mihail Kogălniceanu, iar în privirea eparhiei Proilaviei, *Cronica Huşilor* de p.s.s. părintele Melchisedec, episcopul Dunărei de jos; pentru al XVIII-lea, aceeaşi colecție de cronici, cu deosebire însă cronica tradusă după ordinul lui Grigorie-vodă în greceşte de un *Amiras*, în care e cuprins şi textul autentic al înscrisului tătarilor din Buceag, apoi colecțiunea de documente al [sic] lui Hurmuzaki, voi VII; pentru veacul al XlX-lea, în fine, mai sus citata carte a consulului general englez Wilkinson. Asupra lui Amiras şi Wilkinson ne-au atras atenția d. Al. Odobescu.»

[1] *Opere*, ed. I. Crețu, II, p. 288.

Nu,e vorba de a înşira cîţi domni moldoveni şi munteni cunoştea Eminescu [1], deoarece citirea scrierilor lui dezvăluie numaidecît prietenia cu trecutul ţării. Rămîne de dovedit numai aptitudinea lui tehnică de istoric, capacitatea de a se documenta, îndrumarea bibliografică. Eminescu, într-adevăr, ştie să alerge la document încă de tînăr. Cînd vrea să răspundă unui articol din foaia ruteană *Zorile Bucovinei**, care îi socoteşte pe românii din Bucovina ruşi românizaţi, aleargă la poemul polon al lui Miron Costin, tradus atunci de Hasdeu în *Archivă ist. a Rom.* (I, p. 159 urm.), şi la diferite documente din aceeaşi *Archivă*. Şi *Archivă românească* îi era' de folos şi fără îndoială utiliza şi *Magazinul istoric pentru Dacia*, pentru cronicile muntene. De vreme ce mărturisea că avea opere de Cipariu, va fi avut şi *Arhivul pentru filologie si istorie*.. Citea statornic *Columna lui Traian*, în care. vedea documentele scoase de Esarcu din arhivele veneţiene (1873). Dintre istoricii străini vechi cita pe Bonfinius *(Dicf. de rime)* [3] şi-şi lua notiţe despre Dlugosz [4], dintre cei mai noi citise pe Iulius Jung *(Die Anfänge der Romänen)*, pe care-l recenzează [5], pe Roesler *(Die Anfänge des walachischen Furstenthums)*, şi lua în genere însemnări bibliografice despre orice carte străină cu vreun raport la ţările noastre. La Berlin dibuise în bibliotecă, aşa e probabil» colecţia din *Illusfrierte Leiptriger [Z.]* (din ian. pînă în iunie 1844), în care aflase ilustraţii ce ne privesc, la o cercetare asupra claselor române, îndeosebi boieria, «Der Adel in der Moldau». Văzuse acolo « un ţigan sau sclav», un boier îmbrăcat moldoveneşte, un individ din «clasa de mijloc, adică judan» etc. [6]. în *Uber Land u. Meer*, XIII, Bud., 1865,

[1] în ms. 2269, f. 62, de pildă, « însemnări din istoria românilor»: Mihnea, Matei Basarab, Const. Şerban, Const. Brîncoveanu. în ms. 2257, f. 421,- notiţă despre Pravilele lui Matei Basarab şi Vasile Lupu: « Codicile lui Matei Bassarab şi Vasile Lupu sunt mai mult de drept canonic pentru regula clerului şi pentru caracter poliţiei *morale* din partea sfinte» noastre biserici. Viteaz în războaie, muncitor şi cinstit in timp de pace, grăitor de adevăr, glumeţ şi senin, drept şi bun la inimă, ca un copiii poporul românesc nu e capabil nici de trădare, nici de infamie (11 fevr, n-a fost român. Candiano grec, Pilat grec, Leca bulgar).»

[2] *Pol.*, p. 398 urm.

[3] Ms. 2308, f. 52. în ms. 2291, f. 71 v. şi 72: Kromer şi Piaseckyi

* Ms. 2257, f. 419.

« *Pol.*, p. 303- 304.

• Ms. 2291, f. 62.

reţinea « Ein Ausflug nach dem ungarischen Schwarzwalde, I, 198, II, 268» îşi mai nota pe binecunoscutul Wickenhauser, cu *Bohotin od. Gescbichte der Stadt C%ernowit^ und Umgegend* (Cernovvitz bei Pardini), şi Staufe-Simiginowitz, *Die Bodenp/astik der Bucovina*, Kronstadt, Sindel [2]. Nu numai R. Kunish îl oprise *(Bucaresl und Stambul, Ski%%en aus Ungarn, Rumunien und der Tltrkei*, Berlin, 1861), dar şi V. R. Henke *(Rumänien, v. Mater. etnolog.)*, Jurien de la Graviere *(La station du Levant)* [3]. Şi desigur că Eminescu ştia cu mult mai multe lucruri, fără să avem tirme despre aceasta.*

în istoria universală el se instruia mereu, cum arată desele citate. întîiele scrieri străine cu caracter istoric pe care le va fi citit în afară de manuale trebuie să fie acelea ale lui Schiller *(Gescbichte des Abfalls der vereinigten Nieder/ande von der spanischen Regierung, Gescbichte des dreissigjährigen Kriegs, Gescbichte der Unruhen in Frankreich. . .)*. Cam despre aceeaşi materie trata şi cursul pe care îl audia Eminescu la Berlin [5], deoarece se ocupa de Olanda (f. 2), de Anglia din epoca lui Cromwell (p. 4, 6 urm.), de Suedia lui Carol X, urmaşul Christinei, şi de Gustav Adolf (f. 22 urm.), de Războiul de treizeci de ani şi pacea westfalică [6], de poloni şi de cazaci Dar mai tîrziu, istoria Franţei şi a Angliei este aceea care-1 interesează mai mult, pentru exemplele pe care le poate scoate din ea. însemnările despre Ludovic XIII, Mazarin şi Richelieu [8],

[1] *Ibid.* în *Dicj. de rime*, ms. 2265, f. 125: *Bem* rimat cu *bem.*

[2] Ms. 2255, f. 14.

[3] *Pol.*, p. 126.

[4] Alte însemnări in caietul ms. 2263, cu indice făcut chiar de poet: Comitatul Hunedoarei, Sinoptic (Mol., Ţ. Rom., Ard., Turcia), Uniad Ioan, Uniad Matei, Polonia, Timur Lenk, Ungaria ist., Ungaria geogr., Scander Beg, Osmanii, Transilvania, Făgăraş, Maramureş. în ms. 2292, f. 24: «Să formez un anume dosar al tuturor mînăstirilor române». Caietul e din vremea boalei şi propunerea dc mai sus credem a fi in legătură cu antisemitismul şi ideea unui stat ortodox pe care o nutrea atu&ci. De aci deci această notiţă (f. 39): « Iesus Christus, Rex Daco-Romanorum ».

* Ms. 2276, II. Cursul de *Neuere Gescbichte* îl făcea prof. Droyser, ms. 2290, f. 85 v.

• Ms. 2280, f. 3-6.

' Ms. 2276, II, f. 6 v. urm.

[8] Ms. 2270, f. 47. Notă bibi. (ms. 2291, f. 3): Phillipson M., *Heinrich IV u. Pbilipp der III, die Begrkndung des franțdsiscben Ubergem'cbts*

aluziile la Ludovic al XIV-lea («L'etat, c'est moi», în *Gr. Ghica-voievod),* episoadele de revoluție franceză folosite în poezii, citarea lui Talleyrand[1], iar întrucît privește Anglia, note[2] pomenind pe Cromwell, Hugo Grotius *(Mare liberum,* 1608) și alte referințe despre politica modernă (wygs și tory)[3], Lord Beaconsfield, Gladstone[4] arată o informație satisfăcătoare.

15. Arte

Nu s-a gîndit nimeni la cultura artistică a poetului, fiindcă elementul estetic pare absent din opera lui, dar mai ales pentru că felul lui de viață nu se arată potrivit unei educații artistice. Și totuși, această năzuință nu lipsește lui Eminescu, căruia îi place să citeze artiștii celebri. Oare *Venere ți Madonă* nu e o poezie în marginea lui Rafael?

O, cum Rafael creat-a pe Madona Dumnezee
Cu diademă de stele, cu surîsul blînd, vergin.

Prietenul pictorului Epaminonda Bucevschi văzuse fără îndoială gravuri, poate a Madonei din Galeria din Dresda, sau chiar a *Fecioarei cu diademă* din Luvru, deși în Hofmuseum din Viena era de asemeni o Madonă. în același muzeu este și un Giacomo Palma. Portretul Cesarei (să se observe că în nuvela cu acest nume apare un pictor, iar Ieronim e bun desenator) s-ar zice copiat după acela al femeii tinere de Palma Vecchio din Hofmuseum:

« Dar ce frumoasă, ce plină, ce amabilă era ea! Fața ei era de o albeață chilimbarie, întunecată numai de o viorie

in Europa; Stein L., *Handbucb der Vervaltungslebre und dei Vermaltungsrecbls mit Vergleicbung der Literatur u. Gesetţgebung v. Frankreicb, England u. Deutscbland,* Stuttgart, Cotta.

[1] *Pol, p.* 243. în ms. 2291, f. 65 v., e o informație bibi.: *Die Journale der Commune. « Journal offciel». Die Quellenfälscbung in Versailles,* care trebuie să aibă raport la războiul franco-german și la mișcarea comunardă care preocupa pe poet și nicidecum cu chestiunea socială în sine.

[2] Ms. 2270, f. 47.

[3] *Infl. austr.*

[4] *Martiriul lucrativ.*

umbră, ttansparițiunea acelui fin sistem venos, ce concentrează idealele artei în boltită frunte și-n acei ochi de un albastru întuneric, cari sclipesc în umbra genelor lungi și devin prin asta mai dulci, mai întunecoși, mai demonici. Părul ei blond pare o brumă aurită, gura dulce cu buza dedesupt puțin mai plină părea că cere sărutări, nasul fin și bărbia rotundă și dulce ca la femeile lui Giacomo Palma.»

La Viena putea vedea și un Corregio *(Ganimede),* de unde poate versul:

Ca pe-o marmură de Faros sau o pînză de Corregio. . .

sau un Carracci *(Venus ți Adonis),* care s-ar putea să fie izvorul citării acestui mit în *Cesara.* Eminescu urmărea publicațiile *Albinei.* îi plăceau litografiile acesteia, pe care le cita într-un proiect de nuvelă *(Anul 1840).* în sfîrșit, pomenește cu laude pe N. Grigorescu[1].

Citarea lui Fidias, lui Praxiteles *(Bătrinii ți tinerii),* amintirea unor celebre sculpturi ca *Antinous* e tot ce mai găsim la Eminescu. Dintre moderni știa de «maestrul Canova», arătîndu-se minunat de operele «marmoreului său geniu . . . » *(Geniu pustiu),* și fiindcă vorbește de « morminte», înseamnă că văzuse reproducerea vreunui monument funerar al aceluia (Clement XV, Papa Rezzonico).

Stilul rococo, în fine, nu-i era străin[2]:

Astfel de nemurire o vînd cui o poftește,
Ușor de ea mă mingii, rizind filosofește
O pun in cărți întreagă pe dama de caro,
Sau o spedez la Londra pe-o plisă rococo.

Plăcerea cu care Eminescu cînta cîntece de lume este atestată de prieteni (Stefanelli). însă înclinațiile lui muzicale sînt ceva mai complexe și ating chiar forma unui ușor snobism melic. De altfel, frecventînd pe Maiorescu, nu putea să nu rămînă înrîurit de o parte bună a deprinderilor aceluia, care era flautist și întocmea în salonul lui alb concerte de cameră[3]. însă chiar din *Geniu pustiu* apar elemen-

[1] Pomenit și in ms. 2276, II, f. 68 v.

[2] Botez, p. 383.

[3] Cf. Gr. Tăușan, *Dincolo de cotidian,* Buc, «Cugetarea», 1934, p. 183.

tele de cultură muzicală. Tatăl eroinei Poesis e in orchestra unui teatru unde ține violoncelul. Sofia cîntă «cîntecul unei murinde», întovărășită de Poesis: « . . .era unul din acele cîntece superbe — zice poetul — a acelui maestro divin în țipetele sale: Palestrina». Măria din *Sărmanul Dionis* cînta o rugăciune divină, adîncă, tremurătoare: «rugăciunea unei vergine», care ar fi prin urmare *Priere d'une vierge* de Badarjewska. într-un loc se vorbește de *Ughenoții* lui Mayerbeer:

« Luă un ziar românesc. La pagina anunțurilor citi cu o setai voce sarcastică: Opera italiană... *Vghenoții.*

— Ai vrea să fie română ! zisei indiferent.

— Se-nțelege. N-am putea avea o muzică mai dulce și mai frumoasă ca cea italiană? [Nu avem voci, nu avem talente, nu avem o muzică populară — neexploatată pînă astăzi?]»

Iată și *Norma* de Bellini *(Geniu pustiu):*

« își pusese aripele albe; își gătise complect toaleta, și pe cînd orchestra începu cu rugăciunea din *Norma,* Poesis căzu pe scaun într-o atitudine visătoare . . . »

Sau *Somnambula* de același[1]:

«Cînd vedeam în *Somnambula* pe amant aruncîndu-și pe amanta sa în genunchi departe de el, deși se ruga cu lacrimi, mă miram cum un om poate să refuze rugăciunile sau e-n stare să nu creadă asigurărilor unei femei atît de frumoase. Eu în locu-i aș fi căzut în brațe-i ș-aș fi uitat tot. — Atunci. Azi nu mă mai mir.»

E și o notă despre *Mignon,* operă în 3 acte[2], ceea ce ar însemna că ascultase sau voise să asculte această operă muzicală de Ambroise Thomas.

Eminescu fusese de altfel sufleor la Teatrul Național, unde trei zile din săptămînă erau ale Operei italiene, avea prin urmare de timpuriu cunoștințe în materie. La Viena cl merge, cînd capătă bilete gratuite, la concertele de la Musikverein și frecventează, cînd poate, Opera imperială, unde a ascultat bunăoară *Fidelio* de Beethoven[3], de acel Beethoven pe care îl va pomeni întotdeauna cu respect

[1] Ms. 2258, f. 173 v.
[2] Ms. 2291, f. 14.
* *Momente din viafa lui Em.,* in *Ader. Ut.,* 1923, nr. 125.

(Tendențe de cucerire)[1]. Poate chiar lâ Viena făcuse cunoștință cu conservatoristul Th. Micheru, la ale cărui concerte de violină asistă, deoarece își păstrează anunțurile. Acesta dăduse la Iași, desigur, un concert, luni 23 februarie/ 6 martie 1876, cu Caudella, și un altul la 30 martie 1877, în sala Palatului[2]. La 18 februarie 1882, în articolul *«Timpul» fi problema țărănească,* Eminescu ironiza pe Emil Costinescu prin compararea cu marele violonist spaniol Don Pablo de Sarasate. Aceasta se explică prin faptul că în luna aceea chiar Sarasate dăduse cîteva audiții la București. Poetul, care auzise două concerte, scria în 21 februarie Veronicăi[3]:

« Mă frec cu mîna pe frunte și încep a-ți spune mii de lucruri pe care le aveam alaltăseară în minte și capul rău mă doare, dacă ai fi aci n-ai ști ce să-mi faci ca s-adorm. Se vede că durerea asta e o urmare a concertului al doilea al lui Sarasate, care a fost admirabil, ca și cel dintîi.»

în fragmentul de nuvelă *Visul unei nopți de iarnă* orchestra cîntă *La danse macabre* (care este din 1874, datînd astfel aproximativ compunerea), dovadă că Eminescu știa de Saint-Saens.

Poetul are, de altminteri, prieteni muzicanți sau numai cunoscători, pe Caudella, ale cărui compoziții le laudă[4], pe Kauffmann-Galați, care avea un magazin de artă și muzică la Iași, probabil și pe Schellitti, pe O. Pursch.

Nu trebuie să înlăturăm dintre factorii de educație muzicală și literatura romantică, germană mai cu seamă, străbătută de exaltare pentru instrumentiști și compozitori. De un deosebit interes este, în această privință, nuvela lui Tieck, *Musikaliscbe Leiden und Freuden,* unde, trecînd peste aspectul ironic, sînt enumerați mai toți marii compozitori, mai ales din școala italiană, printre care, la loc de frunte, Palestrina.

Din această cercetare nu se poate trage încheierea că numai *atît* răsfoise și știa Eminescu. Un om cult nu e îndatorat să-și însemne ce citește, și desigur că dacă am avea

[1] V. și *Opere,* ed. I. Crețu, II, p. 297; Palestrina de asemeni citat In articole, *op. cit.,* II, p. 179.
[2] Ms. 2260, f. 79 v. și 272 v.
[3] O. Minar, *Cum a iubit Em., p.* 147.
[4] *Pot.,* p. 362; vezi și prețuirea lui Wachman tatăl, *Pol., p.* 353—354.

vreo ştire despre cărţile din biblioteca poetului, care s-au mistuit, am fi altfel informaţi despre cultura lui. Dar cu multă măsură şi băgare de seamă se pot scoate unele concluzii temeinice. De pildă, nu se va putea spune că Eminescu avea vreo pricepere în matematici şi ştiinţe, că citea greceşte sau că era un clasicist desăvîrşit, că înţelegea în alte limbî străine decît în cea germană şi franceză şi poate prea puţin italieneşte şi englezeşte, că avea îndrumări adinei de specialist în istorie, unde însă ştia foarte multe lucruri, că era pregătit artisticeşte într-o înaltă măsură. Preţuirea lui nu trebuie să cadă în exageraţii, care nu-i sînt de folos. Eminescu, luat pe fiecare latură în parte, nu este pentru vremea lui cel mai învăţat. El avea o minte limpede, obişnuită cu abstracţii filozofice, şi dacă ar fi stăruit în această ramură, ar fi făptuit lucruri mai mari decît Maiorescu, dar acesta avea o cultură de idei bine organizată şi o bibliotecă de specialist, care pînă la anume dată este completă. Eminescu citea din clasici, din Horaţiu de pildă, dar erau alţii şi mai pregătiţi în această direcţie şi (ca să înlăturăm «specialişti» ca Ollănescu, Caragiani) Maiorescu însuşi avea întinse cunoştinţe clasice, în vreme ce Odobescu, şi mai erudit, adăuga la aceasta o pregătire istorică şi artistică superioară. Dar în materie de filologie era Hasdeu, în istorie Xenopol, în literatura mai veche Lambrior. în literaturile mai dezvoltate, scriitorii obişnuiesc a-şi alege un cîmp de erudiţie, şi rari sînt aceia care n-au publicat şi astfel de opere. Eminescu ar fi fost apt pentru lucrările filozofice şi, după o mai temeinică pregătire pe care moartea timpurie l-a împiedicat s-o aibă, şi pentru cercetările istorice, însă lectură (adică erudiţie) şi cultură nu sînt termeni sinonimi. Bine îndrumat în fiecare disciplină mai de seamă, dar nu îndeajuns ca învăţat, Eminescu este totuşi, ca poet, un om foarte cult, înţelegînd prin cultură cea mai înaltă pregătire în anume scop, care aci e poezia. Ca poet, Eminescu a fost cel mai cult dintre poeţii noştri, cu cea mai ridicată putere de folosire a tuturor factorilor de cultură. Hasdeu înspăimîntă prin erudiţie. Cunoscător al mai tuturor limbilor culte, vechi şi moderne, latină, greacă, germană, engleză, fraceză, italiană, spaniolă, rusă, polonă, bulgară, Sîrbă, filolog vast, istoric ştiutor de toate, cunoscător al tuturor literaturilor, informat şi în filozofie, el n-are totuşi acel echilibru în care totul pare cu rost şi folositor, şi pe care îl posedă în cea mai mare măsură Eminescu. încît, pentru aceia care au tendinţa de a ne înfăţişa un Eminescu «**a** toate ştiutor», fîntînă de înţelepciune şi profet, Aristot medievalizat, concluzia e aceasta: foarte cultivat ca poet, Eminescu n-a putut să **fie** şi n-a fost un ***monstrum truditionis.***

CUPRINS

DESCRIEREA OPEREI

CULTURA. EMINESCU ÎN TIMP ŞI SPAȚIU

Kedactor: ANDREI RUSU
Tehnoredactor: IONEL GHEORGHIU

Apărut 1969. HirtieSoris I A de63 g/m'. Format 800 x 9201X2. Coli ed. 31,2!i. Coli tipar 77,25. A. nr. 19.873I19S8. C. Z. **pentru** *biUiotecUe mari şi mici 859-0.*

Tiparul executat sub corn. nr. 798 la întreprinderea Poligrafică „Arta Grafică", calea Şerban Vodă 133, Bucureşti — Republica Socialistă România